

शिवपुराण

ૐ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ :	તંત્રી :	હિંદ બહાર
રૂ. ૫—૪—૦	મગનલાલ છોટાભાઇ દેસાઇ	રૂ. ૭—૮—૦

વિષય સૂચિ

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. ગ્રાહકોએ પોતાનું નામ-ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો ગ્રાહકનંબર જણાવવાનું ભૂલવું ન જોઈએ.

૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાયપોસ્ટકાર્ડ કે ટીકીટ મોકલવી જરૂરી છે

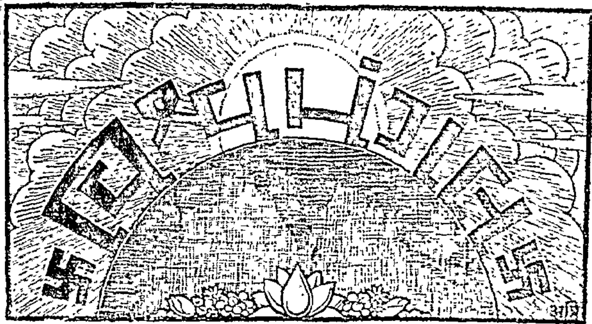
૩. ગ્રાહકોએ મનીઑર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ. વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને દોઢ મહીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઑર્ડર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં શ્રમ વિશેષ પડે છે

લખો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૧ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
સલાપસ રોડ,
અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રકાશક
દેસાઇ મગનલાલ છોટાભાઇ

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય,
સલાપસ રોડ,
રીલીફ સિનેમા પાસે. નં. ૧ અમદાવાદ

सत्सगं जनयत्परात्मविषये भक्तिं समुद्वर्धयत् । कामोद्दाममार्गदम्भजनकं साहित्यमुन्मूलयत् ।
धर्मद्वेषमनुक्षणं प्रशमयत्सन्दर्शयत्सद्गतिं, संजातं खलु 'विश्वमंगळ'-मपाकर्तुं जगद्दुर्गतिम् ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : જેઠ–૨૦૦૪ : જુન–૧૯૪૮ : અંક ૩ જો.

પ્રભુ–પ્રેમ–પંથના પથિકો

પ્રેમના પંથ જ ન્યારા, ઝંખે પ્રાણુ–પિયારા,
ભગવદ્દરૂપે તન્મય થાતા,
મીઠું મીઠું મનમાં ગાતા,
આંખે અશ્રુધારા, ઝંખે પ્રાણુ–પિયારા....પ્રેમના....(૧)

પ્રેમનાં ભોજન, પ્રેમનાં પાણી,
પ્રેમ જ વર્તન, પ્રેમ જ વાણી,
પ્રેમ મહીં ડૂબનારા, ઝંખે પ્રાણુ–પિયારા....પ્રેમના....(૨)

જીવન–બુટ્ટી પ્રેમ બની છે,
પ્રેમી કાજે દેહ ધરી છે,
પ્રેમી વિણ મરનારા, ઝંખે પ્રાણુ–પિયારા....પ્રેમના...(૩)

'પુનિત' એ જીવન છે એવાં,
જગ સાથે નહિ લેવા–દેવા,
મસ્ત બની ફરનારા, ઝંખે પ્રાણુ–પિયારા...પ્રેમના...(૪)

—શ્રી 'પુનિત'

સમ્પાદકીય

પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ મહાભારતાંકનો જનતાએ સારો આદર કર્યો છે. જેમાં પરમાત્માની પરમ ઉદાર, નિર્દોષ, નિષ્પક્ષ નિર્મળ વિભૂતિઓનું નિરૂપણ હોય તેવા ગ્રન્થનો આદર તે પરમાત્માનો પ્રકાશ જેમના અન્તરમાં સવિશેષ રૂપે જાગ્રત હોય, તે પરમાત્માના અનુગ્રહથી જેમનાં અન્તર લોભ, મોહ, અનીતિથી ઘેરાઈ ગએલાં ન હોય, તેવા સદ્બુદ્ધિમાન જનો સ્વાભાવિક રીતે જ કરે. અને એથી જ ગુજરાતની પ્રજામાં એ ઈશ્વરીય વિભૂતિનાં ચરિત્રો પ્રત્યે આદર વધ્યા કરે છે. આ આનન્દ અને સદ્ભાગ્યની વાત છે.

ઈશ્વરીય વિભૂતિઓનાં ચરિત્રોનો પ્રસ્તાવ કરી સમાજના માનસમાં પ્રસુપ્ત પડેલા ઈશ્વરીય ભાવો જાગ્રત કરવા, એ ભાવોમાં બળ પૂરવું અને બલિષ્ઠ થએલ ઈશ્વરીય ભાવો દ્વારા, જનતાના માનસમાં દુઃખ અને અનીતિની જાળ પાથરી રહેલા આસુરી ભાવોનો પરાજય કરાવવો અને જનતાનામાં સમતા, નિર્મમતા અને પ્રસન્નતા લાવવી એ મહાભારતાંકને પ્રકટ કરવામાં અમારો ઉદ્દેશ હતો. જનતાએ સવિશેષરૂપે મહાભારતાંકના પુસ્તકને ગ્રહણ કર્યું છે અને હજુ દિનપ્રતિદિન તેની માગણી ચાલુ જ રહે છે, જેથી અમારે તેની બીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરવી પડી છે. આ આનન્દની વાત છે, પરન્તુ એથી વિશેષ ખરી આનન્દની વાત તો તે છે કે વાચકો પોતાના અન્તરમાં રહેલા આસુરી ભાવોને મારી હઠાવે. મહાભારતાંકમાંના દૈવી આચારને–ન્યાયી આચારને વર્તનમાં ઊતારે અને સર્વની સાથે આત્મવત્ વ્યવહાર કરે જે ન્યાયી આચારને ધારણ કરે છે તે દૈવી સમ્પત્તિવાન્ છે, દેવપુત્ર છે. મહાભારતના નીતિશીલ નાયકો દેવપુત્રો હતા. ધર્મમૂર્તિ યુધિષ્ઠિર, આસુરી ભાવો ઉપર સદા ક્રોધી ભીમ, વિજયી અર્જુન અને સંરક્ષણશીલ નકુળ–સહદેવ એ મહાભારતના દેવપુત્રો છે. અને તેમનું રક્ષણ સર્વદા અપરાજિત નારાયણ શ્રીકૃષ્ણ કર્યા કરે છે. આ દેવપુત્રો આપણામાં પણ છે. અને તેથી જ આપણે આ દેવપુત્રો ઉપર પ્રેમ કરીએ છીએ, છતાં આપણામાં સેંકડો દુર્વાસનાઓ રૂપ દુર્યોધનાદિ કૌરવો જેવા આસુરી ભાવો પોતાનો કપટી જુગાર ચલાવ્યા કરે છે. તેમાં દ્રૌપદી જેવી નિર્દોષ સાત્વિક બુદ્ધિનું પણ અપમાન થાય છે, આસુરી ભાવો ફાવી જતા જોવામાં આવે છે અને તેની આગળ સાત્વિક ભાવોને કેટલોક કાળ દબાઈ જવું પડે છે. અથવા બાર વર્ષ સુધી વનમાં જતું રહેવું પડે છે. પરન્તુ આપણે જો ખરા ભારતીય આર્ય હોઈએ તો વારંવાર આ દેવપુત્રોને વનમાં નહિં જવા દઈએ અને અસુરોને નહિં અપનાવીએ. હાલમાં સમાજમાં આસુરી ભાવોનું બળ વધ્યું છે પરન્તુ જેઓ પોતાનાં આચરણો વડે તે અસુરોનો પક્ષ કરી રહ્યા છે તે સર્વને બાર વર્ષ પૂરાં થતાં દેવપુત્રોના હાથે નાશ પામવાનું છે. જો કે દેવપુત્રો તો નિમિત્તમાત્ર જ છે, અસુરો નાશ પામે છે તે અસુરપણાનો સ્વભાવ જ છે. નાશ પામવાની નીતિના આલંબન ઉપર જ દુર્યોધનનો રથ ચાલતો હોય છે. આથી અસુરોને કદી અમૃત પીવાનું–અમર થવાનું મળતું નથી. આસુરી ભાવોનું પરિણામ નાશ જ છે કે જે તેમની નીતિના મૂળમાં પહેલેથી જ રહેલું હોય છે. જે દેવોની નીતિના મૂળમાં અનાશ–અહિંસા રહેલી હોય છે તેઓ હંમેશાં અવિનાશી અમર છે, દેવો જ અમર કહેવાય છે–હોય છે. તેઓને જ અમૃત પ્રાપ્ત થએલ છે, તેઓ જ અદિતિ–અહિંસાના પુત્રો છે. જે અવિનાશી છે તે જ વિજયી છે, તેનો જ વિજય સ્થિર છે, પ્રકાશમય છે. જનતાના અન્તરમાં રહેલા આ દેવપુત્રો આ મહાભારતાંક વડે

પોતાના વનવાસનાં બાર વર્ષ સત્વર પૂરાં કરી અસુરો ઉપર હવે વિજયયુદ્ધ આરંભે એમાં જ આ અંકની સાર્થકતા છે.

આથી જ આ અંકનો વિશેષ પ્રચાર એ અમારી અને દેવપક્ષપાતી સર્વ કોઈની અભિલાષાનો વિષય છે. ઘણા સજ્જનોએ આના ગ્રાહકો વધારી આપવામાં અમૂલ્ય સહકાર આપ્યો છે. એક ભાઈએ તો એટલી બધી શુભ લાગણીથી ઉત્સાહિત થઈને પોતે આના પાકા બાઈન્ડીંગના સો ગ્રાહકો કરી આપ્યા છે. આવા અનેક અન્ય સહાયકોની નોંધ સેવાધર્મના પુસ્તકમાં આપવામાં આવશે, ઘણા ગ્રાહકો હજુ દરરોજ પોતાના તરફથી બીજા ગ્રાહકો નોંધાવતા રહેતા હોવાથી આવા સર્વ કોઈ સહાયકોની નોંધ સેવાધર્મના પુસ્તકમાં આવે એ હેતુથી આ પુસ્તક પ્રકટ કરવાનું વિલમ્બિત થયું છે.

તે ઉપરાંત જે ભાઈઓ 'વિશ્વમંગલ'ના ગ્રાહક હોય અને તેઓ બીજા ગ્રાહક વધારી આપે તેમને મહાભારતાંકના મુખપૃષ્ઠના ચિત્રવાળું ૧૮×૧૧ ની સાઈઝનું કેલેન્ડર ભેટ આપવામાં આવે છે. જે ગામોમાં એજન્ટ છે તેમની પાસેથી પણ તે મેળવી શકાશે. ૨૦૦૪ના ચૈત્રથી આવતા ચૈત્ર સુધીની તિથિ અને તારીખો આ કેલેન્ડરમાં આપવામાં આવી છે. જે ભાઈથી ગ્રાહક ન થઈ શકે તેઓ રૂ. ૦-૪-૦ ની ટીકીટ મોકલાવી આ કેલેન્ડર મેળવી શકશે. એ સિવાય ઘણા ગ્રાહકો, જેઓ મહાભારતાંક જોઈને ગ્રાહક થાય છે, તેઓ, પાકા બાઈન્ડીંગનો અંક બહુ સુરક્ષિત જોઈને તેની જ માગણી કરે છે. પરન્તુ તેમને ચાર વર્ષનું સામટું રૂ. ૨૦-૦-૦ લવાજમ ભરવાની સગવડ હોતી નથી. આથી જેઓ એક વર્ષના છુટક ગ્રાહક થઈ પાકા બાઈન્ડીંગનો વિશેષાંક મેળવવા માગતા હોય તેમની પાસેથી રૂ. ૧-૦-૦ વધારે લેવામાં આવે છે. આમ છુટક પાકું બાઈન્ડીંગ લેવા ઈચ્છનારાઓ રૂ ૬-૪-૦ ભરવાથી પાકા બાઈન્ડીંગનો મહાભારતાંક મેળવી શકશે.

યુદ્ધ પૂરૂં થયે સમય વીત્યો છતાં કાગળના ભાવ વધતા જ જાય છે. તેમજ વધુ ભાવે પણ કાગળ મેળવવામાં મુશ્કેલી રહે છે. છતાં વિશ્વમંગલ જે પ્રગાત કરી રહ્યું છે તે તેના ધર્મપ્રેમી સહાયકોને જ આભારી છે વિશ્વમંગલને સહકાર આપવો એ ગ્રાહકો પોતાની ફરજ સમજશે. કારણ કે ધર્મપ્રચારનું કામ એ એક તેમનું પોતાનું જ કામ છે. મહાભારતાંકની જેમ **નવા ગ્રાહકોનાં નામ મોકલવા માટે આ અંકમાં પણ કાર્ડ મૂકવામાં આવ્યાં છે. જેઓને સગવડ હોય, જેઓ પોતાના આપ્તજનોને દૈવી બળશાળી બનાવવા ઈચ્છતા હોય, તેઓ થોડી તસ્દી લઈને પણ મહાભારતાંકના પ્રચાર કરશે અને નવા ગ્રાહકોનાં નામો મોકલાવશે એવી આશા છે.**

કલ્યાણ ગ્રન્થમાળાના વાચકોને

ત્રીજા વર્ષનું બીજું પુસ્તક "એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન" પ્રકટ થઈ ચૂક્યું છે, અને તે ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહકો ઉપર મોકલવામાં આવ્યું છે. જેમને તે અઠવાડીઆ સુધીમાં ન મળે તેઓએ પોસ્ટમાં તપાસ કરાવી અમને જણાવવું તો તેના ઉપર ઘટતી તપાસ કરી તેમને પુસ્તક મોકલી આપવામાં આવશે. ત્રીજા પુસ્તક તરીકે પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણદેવના સત્સંગીઓ સાથેના વાર્તાલાપનું પુસ્તક 'શ્રી રામકૃષ્ણ કથામૃત' બહાર પાડવામાં આવશે. આશા છે કે પરમહંસ દેવની આ વાણી સાધકોને બહુ સહાયક થશે.

વિનીત નિવેદક

મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ

ધર્મનિષ્ઠાનું ફળ

[ધર્મ, નીતિ અને પ્રભુને રસ્તે ચાલવાથી શી દશા થાય છે અને અધર્મ, અનીતિને રસ્તે ચાલવાથી કઈ દશા થાય છે તે આ દૃષ્ટાંતમાં આવી જાય છે.]

એક શેઠ હતા, તે એક કરોડ રૂપીઆ મૂકી શ્રીજીને શરણુ થયા. તેમને બે પુત્ર હતા, મોટાનું નામ ધર્મદાસ અને નાનાનું નામ વૈભવદાસ. મોટા ભાઈ સવારના ૪–૫ વાગે ઊઠી પ્રભુરટણુ કરી, ધર્મ-ધ્યાનમાંથી ૮–૯ વાગે પરવારતા, ત્યારબાદ કાગળ પત્ર વાંચી, ઘરની વ્યવસ્થા કરી બપોરે જમી દુકાન ઉપર સાંજસુધી પિતાનો ધંધો ચલાવતા. સાંજના મંદિરોમાં જઈ દર્શન વિગેરે કરતા અને ઘેર આવી પાછા માળા–ધ્યાનમાં લાગી જતા અને રાતના ઘરનાં માણસો સાથે વાતચિત કરી નિદ્રા લેતા. હવે નાના ભાઈનો કાર્યક્રમ એ ભાઈ મોડા ઊઠી નોકર, ચાકર, છોકરાં, વિ૦ સાથે ગાળાગાળી કરી, કોઈ સાથે મારામારી કરતા, દારૂ પીતા, જુગાર રમતા, વિષયામગ્ન રહેતા અને હરી-ફરી મોજ કરતા. પિતા શ્રી (શેઠ) ઓચિંતા ગુજરી ગયા એટલે બધો વહિવટ મોટા ભાઈ કર્યા કરતા. નાના-ભાઈ ઉપર પ્રેમ એટલે તેઓ કાંઈ બહુ કહેતા નહી.

આમ શેઠના મરણુ પછી ૩–૪ વરસ ગાડુ ચાલ્યું. મોટા ભાઈની સ્ત્રી દરરોજ કહ્યા કરે કે તમારા નાના ભાઈ આમ ગમે તેવું આચરણુ કરી પૈસા ઊડાવે, પેઢી ઉપર બેસે નહીં, છતાં તમે કહો નહીં તો કેટલા દિવસ આમ ચાલશે. મોટા ભાઈ સ્વભાવે ધીરા એટલે સ્ત્રીનું કહેવું ગણુકાર્યું નહિ પણ દરરોજ કહેવાની અસર ગમે તેવા શાંતને પણ કોઈ દિવસ અસર કરી મૂકે. એક દિવસે બહારથી કંટાળેલા મોટા-ભાઈ ઘરમાં આવ્યા અને સ્ત્રીએ કહ્યું એટલે અસર થઈ ગઈ અને નાના ભાઈને બોલાવી કહ્યું કે, 'ભાઈ! આપણે સલાહ સંપથી જૂદા પડીએ તો કેવું સારૂં?' નાના ભાઈને 'ભાવતું હતું અને વૈદે કહ્યું' તેવું થયું, કારણુ કે હવે મોટા ભાઈ પાસે હાથ ધરવાનો મટી ગયો અને તેથી પોતાની આદતો છૂટથી પોષવાનો વખત મળશે. દરેક જણે ૫૦ લાખ વહેંચી લીધા. મોટા ભાઈએ થોડાં વરસમાં વેપાર જમાવી એક કરોડની મિલકત બનાવી, અને નાના ભાઈએ પોતાની આદત પ્રમાણે ઊડાવ્યા કર્યું એટલે થોડા દિવસમાં મિલકત બધી સહ-રાના રણુ જેવી થઈ ગઈ, અને ઘેરઘેર ભીખ માગ-વાનો વખત આવ્યો. મોટા ભાઈને દયા આવવા લાગી એટલે સ્ત્રીથી છાનામાના નાના ભાઈને મદદ કરવા લાગ્યા. થોડા દિવસે મોટા ભાઈની સ્ત્રીને ખબર પડી ગઈ એટલે ધર્મદાસને નોટીસ આપી કે જો નાનાભાઈને એક પાઈની પણુ મદદ કરી તો હું ઝેર ખાઈને મરી જઈશ, નાના ભાઈની સ્ત્રીએ વૈભવદાસને નોટીસ આપી કે જોઈએ તો ભિખ માગી લાવો પણુ મોટા ભાઈને ત્યાંથી એક પાઈ સરખી લેતા નહીં. મોટા ભાઈએ વ્રત ઉજવ્યું અને ન્યાત જમાડી પણુ નાના ભાઈને નોતરૂં પણુ નહી. નાના ભાઈ અને તેનાં છોકરાંને દાંત અને અન્નને વેર પડવા લાગ્યાં. મોટાનું ઘર એટલે ભીખ મંગાય નહી. જે દિવસે મોટા ભાઈને ત્યાં ન્યાત હતી તે દિવસે નાના ભાઈને ત્યાં ૩–૪ દિવસના ઉપવાસ થયા. નાના ભાઈની સ્ત્રી કહે કે 'આપણે ભૂખે રહીએ પણુ બાળકોને માટે તો કાંઈ લાવો.' રાતના નાનો ભાઈ ઊઠયો. અને બાર વાગે મોટા ભાઈને ત્યાં ન્યાત કરી હતી ત્યાંથી છાનો-માનો ભિખારી વેષે વધેલું ઘટેલું એક હાંલ્લામાં ભર્યું, અને આવતો હતો ત્યાં પગમાં ઠોકર વાગવાથી હાંલ્લું ફૂટી ગયું, અન્ન વેરાઈ ગયું, પગે લોહીલુહાણુ થઈ ગયું. મનમાં વૈરાગ્ય આવ્યો કે આવી સ્થિતિ ભોગવવી તેનાં કરતાં મરણુ પામવું એ સારૂં છે. એમ કરી ઘેર નહીં જતાં જંગલમાં જઈ કાળું ધોળું કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રસ્તામાં જતાં એક હિતૈષી મિત્ર મળ્યો. તેણે પૂછ્યું 'ભાઈ! અત્યારે તું ક્યાં જાય છે?' વૈભવદાસે પોતાનું દુઃખ રડી નાખ્યું અને કહ્યું કે "દેહપતન સિવાય હવે બીજો ઈલાજ નથી. કારણુ કે તેથી જ મારી આ દશા થઈ છે." મિત્રે કહ્યું કે 'મારી એક વાત સાંભળ, તારે મરી જવું હોય તો શુભ કર્મનો સંચય કરતો જા, નહિં તો આગળ આવું ને આવું જ મળશે. માટે હું બતાવું તે દેવળમાં જઈને બેઠો બેઠો રાત દિવસ ભગવદ્ભજન કર." આ વાત નાનાભાઈના ધ્યાનમાં ઊતરી, તેણે મિત્રના બતાવ્યા પ્રમાણે જંગલમાં એક દેવળ હતું ત્યાં જઈ પુણ્યનો માર્ગ ગ્રહણુ કર્યો. જંગલ એટલે ખાવા–પીવાનું કાંઈ મળે નહીં. એકવીશ દિવસ ઉપવાસ કરી સ્મરણુ કર્યા કર્યું. એટલે ત્યાંના દેવી પ્રસન્ન થયાં. તેમણે પૂછ્યું "ભાઈ! શું જોઈએ છે?" નાનાભાઈએ બધી સ્થિતિ વર્ણવી. માતાએ કહ્યું,

" હાલ તારા પાપકર્મનો ઉદય થઇ ગયો છે એટલે દરરોજ સતત પ્રભુનું સ્મરણ કરતો રહીશ તો ૫-૫ વર્ષ પછી પુણ્યકર્મનો ઉદય થશે. ત્યારે તું માગે છે તે મળશે." વૈભવદાસે કહ્યું;"જો પાંચ વર્ષ પછી મળવાનું પ્રારબ્ધ છે તો તો પછી તારી ઉપાસનાનું શું ફળ?" દેવીએ કહ્યું કે "તારા પ્રારબ્ધમાં હાલ કાંઇ નથી." નાનાભાઇએ કહ્યું; "પ્રારબ્ધમાં ન હોત તો અહીં આવવાનું બને જ કેમ?" દેવીએ પ્રસન્ન થઇ સવાલાખની કીંમતના પાંચ મોતીના દાણા આપ્યા, અને કહ્યું કે આ દાણામાંથી રૂપીયા લાવી પાંચ વર્ષ માટે તારા કુટુંબના નિર્વાહ અર્થે અનાજ વગેરે ભરી લેજે, કારણ કે પછી તું આફતમાં આવી જઇશ; વધુમાં તું રટણ કરી રહ્યો છે તે પાંચ વર્ષ સુધી કર્યા કરીશ તો પુણ્યકર્મનો ઉદય થતાં તું સુખી થઇશ. રટણ છોડતો નહિ." નાનોભાઇ ઘેર ગયો, પોતાની સ્ત્રીને મોતીના દાણા આપ્યા. તે ઝવેરીને ત્યાં મોતી ગીરો મૂકી રૂા. ૧૫૦૦૦) પંદર હજાર ઉપાડી લઇ આવી. તેમાંથી અનાજ અને જરૂર પૂરતા કર દાગીના કરાવી લીધા. ઝવેરી વિચાર કરે છે કે અસલ શેઠીઆનું ઘર એટલે આવા દાણા પડયા જડયા ઘરમાંથી નીકળે ખરા. વ્યાજ સાથે પૈસા પાછા આપે ત્યારે મોતી પાછાં આપવાની શરત કરી.

૮-૧૦ દિવસ વીતી ગયા, ત્યાં રાજાને ઘેર રાણી પાંચ મોતીના દાણા તીજોરીમાંથી કાઢી, જોતી હતી. જોતાં જોતાં રાણીને ઉંઘ આવી ગઇ એટલે ઉંદરો આવી પાંચે મોતીના દાણાને અનાજના દાણા સમજી દરમાં લઇ ગયા. રાણી જાગી જુએ છે તો દાણા ગુમ થઇ ગયા! તરત જ રાજાને ખબર કરી કે હું ક્યાંય ગઇ નથી, આવી નથી, એટલામાં આ દાણા ગુમ થયા! નક્કી કોઇ ચોરી ગયું હશે. રાજાએ ઢંઢેરો પીટાવ્યો કે "કોઇ પણ માણસ બજારમાં મોતી વેચવા આવે તો વેચનાર માણસને લઇ હાજર થવું:- મોતીના પાંચ દાણા ચોરાયા છે." ઢંઢેરો પીટનારો જે પેલા ઝવેરીને ત્યાં નાનાભાઇની વહુએ મોતી ગીરો મૂક્યાં હતાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ઝવેરી ઢંઢેરો સાંભળી રાજા પાસે દોડી ગયો. અને કહ્યું કે 'અમુક શેઠની સ્ત્રી મારે ત્યાં પાંચ મોતી ગીરો મૂકી ગઇ છે.'

•• ઝવેરીએ રાણીને તે દાણા બતાવ્યા; રાણીએ કહ્યું કે એ જ મારા દાણા; મારા દાણા એવા જ હતા. તરત જ નાનાભાઇને પકડી મંગાવી રાજાએ કહ્યો આપ્યો કે આવા શેઠીઆનો છોકરો થઇ આવી દાનત કેમ થઇ? નાનાભાઇએ ખરી હકીકત સંભળાવી કે "દેવીએ દાણા આપ્યા છે." કોણ માને? એકદમ તેને જેલમાં પૂરાવી દીધો. નાનાભાઇએ વિચાર કર્યો કે ઠીક થયું. હવે પાંચ વર્ષ માતાના કહેવા પ્રમાણે એકાંતમાં ખૂબ સ્મરણ થશે. આમ કરતાં કરતાં પાંચ વર્ષ વીતવા આવ્યાં. એકાદ બે દિવસ બાકી હશે એટલે નાનાભાઇને લાગ્યું કે હવે પુણ્યકર્મનો ઉદય થશે અને આપણે છૂટીશું. રાજા અને રાણી ઘરમાં બેઠાં હતાં, ત્યાં માળ ઉપરથી ઉંદરે દાણું પાડયું, અને તેમાંથી એક મોતીનો દાણો પડયો. થોડીવારમાં બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો, એમ બધાં મોતી પડયાં. રાજા અને રાણી વિસ્મય થયાં અને જોયું કે જે દાણા ખોવાયા હતા તે જ આ, એમ બન્નેને લાગ્યું.

(૧) રાજા મનમાં પસ્તાવા લાગ્યો કે નાહક શેઠને જેલમાં મોકલ્યા, મારે હાથે અન્યાય થયો, કોઇ દિવસ આમ ન બને અને આ વખતે કેમ બન્યું? નક્કી એ શેઠીઆનાં પાપકર્મ એને પીધો. હશે!! એને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મૂકવો અને લોકમાં જાણ કરવી.

(૨) હવે મોટાભાઇની સ્ત્રીને લોકો મહેણાં મારવા લાગ્યા કે વેર હોય તો ભલે પણ આજે તમે કરોડપતિ અને તમારો ભાઇ ચોરી માટે કેદમાં, અને તે પણ એક વરસ નહી, બે વરસ નહીં, પણ આ તો પાંચપાંચ વરસ થયાં. તેમાં કોઇ તેનો બચાવ કરનાર નહી, બરાબર કેસ પણ ચાલ્યો નહીં. મોટાભાઇની સ્ત્રીએ ઘરમાં જંગ મચાવ્યો. (છૂટવાની આગલી રાત્રે) મોટાભાઇએ નક્કી કર્યું કે આવતી કાલે સવારમાં દરબારમાં જઇ રૂપીઆ ભરી દેવા, અને ભાઇને છોડાવી લાવવો.

(૩) જેને મોતી વેચ્યાં હતાં તે ઝવેરીને (છૂટવાની આગલી રાત્રે) વિચાર આવ્યો કે રાજા સાહેબનો ઢંઢેરો પીટાયો તેના પાંચ-સાત દિવસ અગાઉ મારે ત્યાં મોતી ગીરો આવ્યાં હતાં એટલે એ રાજાનાં મોતી નહી! હું આવતી કાલે દરબારમાં જઇ અરજ ગુજારીશ.

(૪) આગલી રાત્રે મહાજન મળ્યું તેણે વિચાર કર્યો કે "આજે તો વૈભવદાસના હાલ છે અને આવતી કાલે વગર કેસ ચાલે આપણામાંથી પણ કોઇના આવા હાલ થાય. માટે દરબારને વિનંતિ કરવી કે તેમના રૂપીઆ લે અને વૈભવદાસને છોડે. પાંચ વર્ષ થયાં પણ કાંઇ ન્યાય જ નહીં!!!

બીજે દિવસે સવારે રાજાએ જેલરને બોલાવી હુકમ કર્યો કે **"વૈભવદાસને છોડી મૂકી દરબારમાં લઇ આવે."**

સવારે હુકમ પ્રમાણે વૈભવદાસને દરબારમાં લાવ્યા. એટલામાં મોટાભાઇ, ઝવેરી, મહાજન વિગેરે પણ આવી પહોંચ્યા. સર્વની હકીકત સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે "આટલા દિવસ તમે બધા ક્યાં ગયા હતા કે આજે અરજ લઇ આવ્યા!" સર્વેએ સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી. રાજાએ જાણ્યું કે આજથી ભાઇના પુણ્યકર્મનો ઉદય થતો હોવો જોઇએ.

પેલો નાનો ભાઇ વિચાર કરે છે કે જો પુણ્યકર્મનો ઉદય થતો હોય તો લાવને હું બરાબર પરીક્ષા કરૂં. હું અવળું કરૂં અને સવળું થાય તો જાણું કે વાત સત્ય. તરત જ તે દરબારમાં ઊભો થયો અને રાજા સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો ત્યાં જઈ રાજાને ધપ્પો મારી તેની પાઘડી ઉડાડી મુકી. દરબારમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો. ... વૈભવદાસને પકડવા દોડયા. એટલામાં રાજાની દૃષ્ટિ ...ડી ઉપર પડી તો અંદરથી એક **સાપનો** ફણો નીકળ્યો. રાજાએ વિચાર્યું કે મેં આ શેઠીઆ ઉપર આટલો અન્યાય કર્યો છતાં એ કેટલો પરોપકારી છે કે એણે મારો જીવ બચાવ્યો. જો એ સાપનો ફણો માથામાં (તાળવામાં) કરડયો હોત તો હું તત્કાળ મરણ પામત.

રાજાએ કહ્યું; "ભાઇ એ શેઠીઆનો છોકરો નિર્દોષ છે અને મારો જીવ બચાવવા ખાતર હું એને **૨૦ વીશ ગામ બક્ષિસ આપું છું.**" નાનાભાઇએ ગામ લીધાં અને વિચાર્યું કે જ્યારે હું શેઠ હતો ત્યારે પુણ્યકર્મનો ઉદય હતો, અને પછી પાપકર્મનો ઉદય થયો, પાછો પુણ્ય કર્મનો ઉદય થયો તો વળી કોઇ દિવસ પાપ કર્મનો ઉદય પણ થાય, માટે હવે પાપપુણ્યથી પર થઇ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પામવું. એવો નિશ્ચય કરી પોતાની મીલ્કતનું વીલ કરી પોતે સંતસમાગમ કરી મોક્ષપદને પામ્યો !!!

મહાત્મા લક્ષ્મણદાસ

[ગુજરાતના એક મહાપુરુષના જીવનનો ચિતાર]

લેખકઃ શ્રી માણેકલાલ શંકરદાસ રાણા

જીવ–હિંસા

સંત લક્ષ્મણદાસ વડોદરા પ્રાંતના કરજણ તાલુકામાં મોજે અરસુંડા ગામમાં થઇ ગયા. તેઓ વસાવા (ભીલ) જાતિનાં હતા.

સરકારી રાવણીઆની નોકરી કરી પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવતા; છતાં ગુજરાન માટે સાંસા પડતા. અંતે કાંધ પર કામઠું ભેરવી, તેઓ આસપાસની ઝાડીમાંથી પક્ષીઓનો શિકાર કરી લાવી તેનો આહાર કરતા. આ પ્રમાણેનો શિકાર તે હવે તેમના જીવનમાં એક કાયમનું ધ્યેય થઈ પડ્યું હતું.

અરસુંડાની ઉત્તર અને ઉગમણી દિશાએ 'રંગા' નામની એક ખાડી આવેલી છે, ત્યાં જઇ બે–ચાર પક્ષીઓને તફડાવી મધ્યાહ્ન થવા આવ્યો હોવાથી તેઓ ઉતાવળા પગે ગામ તરફ ધસ્યા આવતા હતા.

૨ પ્રભુ–મિલન

અરસુંડાની ઉત્તરેથી લક્ષ્મણદાસ ગામ તરફ આવવા ઉતાવળાં પગલાં ભરતા હતા. એવામાં દૂરથી અલૌકિક જણાવતા કોઈ દેવાંશી અવધૂતના સ્વરૂપમાં (પરમેશ્વર) સંત કબીર સાહેબ ગામ તરફથી ઉત્તરે જતા રસ્તામાં લક્ષ્મણદાસને મળ્યા. તેમની હિંસક તથા પામર મનોવૃત્તિ નિહાળતાં એ કરુણામય પ્રભુનું દિલ દાઝ્યું. સંસાર રૂપી મહાસાગરમાં ડુબતા લક્ષ્મણદાસનો એ સમર્થ સુકાનીએ હસ્ત ઝાલ્યો.

"બેટા! તારા ખોળામાં શું છે?" માર્ગમાં બંનેનો ભેટો થતાં તે પરમ કૃપાસિંધુ પ્રભુએ, સર્વજ્ઞ હોવા છતાં, આશ્ચર્યચકિત નયને લક્ષ્મણદાસને પૂછ્યું.

"કાંઇ નથી મહારાજ!" સંતની ભવ્ય મુખાકૃતિ જોતાં શરમિંદા પડતા ભીલે જવાબ આપ્યો. ભીલનું જૂઠું સંભાષણ સાંભળતાં કોપિત મુદ્રાએ, "શું એમાં કાંઇ નથી!" કહેતા પ્રભુએ ભીલનો ખોળો ખંખેર્યો કે તુરત જ તે ભીલના તીક્ષ્ણ બાણડાથી વિંધાઇને મરણ પામેલાં પક્ષીઓ પુનઃ સજીવન થઇને ફરરર ફરરર પાંખો ફડફડાવતાં ક્યાંય ઉડી ગયાં! ભીલ પોતાના અધમ કૃત્યો માટે તો પ્રથમથી જ શરમાયો હતો, છતાં મૃત પક્ષીઓને જીવંત કરનાર આ મનુષ્ય નહિ પણ પ્રભુ જ છે!' એવો આભાસ થતાં લક્ષ્મણદાસ ચોંક્યા. તુરત જ તેમના ચરણારવિંદમાં લોટી પડતાં "હે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા! હે અંતર્યામી! હે દીનબંધુ!

હે અધમોદ્ધારક દેવા ! આ પાપીનો ઉદ્ધાર કરો, હે રંકનિવાજ ! આ ચાંડાળને ક્ષમા કરો !' દંડવત્ પ્રણામ કરી, બે હાથ જોડી, પ્રભુ પ્રત્યે કરગરતો અતિ-દીન બનતો તે પુનઃ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો 'મ્હારા ઘરા સુકાની ! તમારા વિના આ અધમના ડુબતા નાવને કોણ સામે કઠિ પહોંચાડશે ? માટે હે જગત્‌પિતા ! આ સંસારરૂપી મહાસાગરને તરી જવાનો માર્ગ બતાવો, અને આ ભીલ સાથે પધારી પાપીના ઘરને પાવન કરો." ગદ્‌ગદ્ કંઠે સ્તુતિ કરતા લક્ષ્મણદાસે પ્રભુને પોતાને ત્યાં પધારવાની વિનંતિ કરી. (૨) તેના પ્રત્યુત્તરમાં "બેટા ! હું તારે ઘેર આવીશ, પણ હમણાં નહીં; માટે અહિં બેસ." પ્રભુએ ભીલનો હસ્ત ઝાલી બેસાડયો. એક તરફ અધમ કૃત્યોના કીચડમાં તરબોળ થયેલો ભીલ, અને બીજી તરફ એ અધમોદ્ધારક પ્રભુ તેની સંગાથે બેસીને આ નશ્વર શરીર અને આત્માની અગમની સગાઇની ઓળખાણ કરાવતા હતા. અહા ! તે આત્મોદ્ધારક અને જન્મમરણની દારૂણ જંજીરના ટુકડા કરી સત્યલોકમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવે એવા પર-બ્રહ્મ પ્રભુના મુખનો સદ્‌ઉપદેશ શ્રવણ કરવાનું મહદ્‌ભાગ્ય તો કોઇ વિરલાને જ પ્રાપ્ત થાય. જેને સાક્ષાત્ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ભેટે તેને બીજી શું કમી રહે ?

૩ પરચો

"બેટા ! આ જળ–પાત્રમાં થોડું જલ ભરી લાવ." ઘણા સમયથી લંબાયેલા જ્ઞાનાલાપનો અંત લાવતાં ગુરુદેવે ભીલને પાણી લાવવા કહ્યું.

પાણીનું નામ સાંભળતાં જ ભીલનો આનંદ ઉડી ગયો, કેમ કે ઉનાળાની ઋતુમાં આ રંગા–ગંગા નામની ખાડીનું જળ બીલકુલ સુકાઇ ગયું છે. છતાં પ્રભુ મને પાણી લેવા મોકલે છે ? તે હું ક્યાંથી લાવું ? આવા ઉંડા તર્ક–વિતર્કમાં ગોથાં ખાતાં તે અબોલ જ રહ્યો. અંતર્યામી સદ્‌ગુરુએ લક્ષ્મણદાસના મનની મુંઝવણ કળી તેનું કષ્ટ નિવારવા રંગામાં મીઠા પાણીનો એક દરો ભરી દીધો. અને પુનઃ ભીલને સંબોધી કહેવા લાગ્યા;

"બેટા ! કેમ સાંભળ્યાં કરે છે ? મને તૃષા લાગી છે, માટે જળ ભરી લાવ"

ગુરુની પુનઃ આજ્ઞા થતાં ભગ્નહૃદયે તે રંગામાં પાણી ભરવા ગયો. ત્યાં પહોંચતા જ તે આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થયો; કેમ કે ગ્રીષ્મના પ્રખર તાપથી રંગા બિલકુલ જળવિહોણી બની હતી. છતાં તેમાં એક સ્થળે સ્વચ્છ પાણીનો દરો ભરાયેલો હતો. હર્ષિત વદને જળપાત્ર ભરી તે ઉતાવળે પગે પ્રભુની પાસે જવા લાગ્યો તે પ્રેમઘેલો ભીલ દૂરથી નિગાહ કરતો ચાલ્યો આવે છે, છતાં પ્રભુ ન દેખાયા ! એટલે તેના મનમાં ધ્રાસકો પડયો, રખેને તેઓ અલોપ તો ન થઇ ગયા હોય ! વિચારનાં અદિલન જણાવતા લક્ષ્મણદાસ જ્યાં પ્રભુ ઊભા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યા; પરંતુ તેમના જોવામાં કાંઇ આવ્યું નહીં; તેમ ત્યાં કોઇ હતું પણ નહીં. "અહા ! આખરે એ પરબ્રહ્મ પ્રભુ આ પાપીને અગાધ ભવ-સાગરમાં ડુબતો મૂકી અદૃશ્ય થઇ ગયા !..."

૪ પ્રભુવિરહ

અહા ! એ સાકાર રૂપ પ્રભુ પુનઃ નિરાકારમાં સમાઇ ગયા ! છતાં તેઓ પોતાની પાવડી, ટોપી અને માળા આ ત્રણ વસ્તુઓ પ્રસાદી તરીકે મૂકી ગયા હતા.

'પોતાને કોલ આપી આમ એકાએક પ્રભુ ચાલ્યા ન જાય ! બહારે તેઓ ક્યાંય ગયા હશે તો હમણાં આવશે' એવો વિચાર કરતાં લક્ષ્મણદાસ બે–ત્રણ પ્રહર પર્યંત આતુર નિગાહે પ્રભુના આવવાની પ્રતીક્ષા કરતા બેઠા. પરંતુ તે નિર્જન ભૂમિમાં કોઇ આવ્યું કે દેખાયું નહીં !" એ દૃઢ વિશ્વાસી ભીલ, આસપાસની ઝાડીઓમાં દૂરદૂર સુધી 'પ્રભુ ! કૃપાસિંધો ! ! ગુરુદેવ ! ! !' કહી હાક મારવા લાગ્યા. પરંતુ ત્યાં કોણ હોય ? પોતાના જ બોલેલા બોલ દૂરની વનલતાઓમાં અથડાઇને, તેનો પડઘો એ શૂન્યકારમય વાતાવરણને ગજાવી, લક્ષ્મણદાસના કાન પર અથડાતો. પોતાને ખીજવવા માટે નક્કી એ પ્રભુ સંતાઇ રહીને આમ ચાળા કરતા હશે ! એવું ધારી તેમણે ઘણાય સાદો કર્યા; પરંતુ તે ભીલના કઠોર અને પહાડી અવાજની દુર્દાંત ગર્જનાના પડઘાઓ "લક્ષ્મણ ! તું ગાંડો છે; દીવાનો છે." એમ સૂચવતા ખડખડાટ અટ્ટહાસ્ય કરી અરણ્ય ગજાવી મૂકતા. તેણે અત્યાર સુધી વાટ જોઈ છતાં તે ન આવ્યા. ! આ ચંડાળને પ્રભુ મળ્યા; પરંતુ તેના પ્રારબ્ધે તેને ભૂલાવ્યો. પ્રભુની કાંઇ સેવા ન કરી, તેમ આ જીવનનાં સાર્થક્યનો કાંઇ માર્ગ ન સાધ્યો ! અહા ! તે પરબ્રહ્મ પ્રભુ આ પાપીની સંગાથે બેસવાલાયક જ ક્યાંથી હોય ! આ અધમાધમનો છાંયો પણ તિરસ્કારમય છે. અહા ! એ પતિતને પાવન કરનાર પ્રભુ ગયા, તો પછી આ

પ્રાણ શા માટે રાખવો! કાયાનું દમન કરી તેને પણ તેમનાં ચરણમાં જ વિરામ પમાડું. જાણે પોતાનાં જન્મ-દાતા-માતા-પિતા ન મરણ પામ્યાં હોય! તેમ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી અશ્રુ સારતા બેહાલ સ્થિતિમાં લક્ષ્મણદાસ પોતાને ઘેર આવ્યા.

આ છે એ અધમ ભીલના પ્રભુ પ્રત્યેના સાચા અનુરાગનું ઉદાહરણ!

૫ સર્વસ્વ ત્યાગ

ઘેર આવતાં જ લક્ષ્મણદાસે પોતાનું તીર–કામઠું ભાંગી, બાળી નાંખી, અન્ન જળનો ત્યાગ કરી, 'પ્રભુ મળે તો જ જીવવું, નહીં તો પ્રાણ તજવો,' એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી, એક જગ્યાએ આસન વાળી, હઠીલા હઠયોગનાં મંડાણ માંડ્યાં.

ઉપવાસો થયા છતાં ભીલનો અડગ નિશ્ચય બિલકુલ ચલાયમાન ન થયો તે ન જ થયો. ક્ષુધા અને તૃષાને તિલાંજલી આપીને પરિબ્રહ્મ પ્રભુના દર્શનના અભિલાષમાં તે દિવાનો બન્યો હતો. એટલે તેને બીજી પરવાહ શી હોઈ શકે! તે હવે બે-પરવાહી બન્યો હતો.

૬ વચન પાળ્યું

અંતે લક્ષ્મણદાસની એ અડગ પ્રેમભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ, પ્રથમ આપેલા વચનાનુસાર, એક મધ્યરાત્રિએ . . સમક્ષ ગુરુદેવ પ્રગટ થયા. પરમાનંદની દિવ્ય [illegible]નિમાને નિહાળવા ધ્યાનમગ્ન બનેલા લક્ષ્મણદાસનો હસ્ત ઝાલી પ્રભુએ જાગ્રત કરતાં વાત્સલ્યભાવે પ્રશ્ન કર્યો; "બેટા! તું શા માટે અન્નજળનો ત્યાગ કરી બેઠો છે?"

"હે પિતા! આપનાં દર્શન વિના મારે અન્નજળનો આહાર કરીને શું કરવું છે?"

"અહા! ભીલની પ્રેમ–ભક્તિ આગળ અતિદીન બનતા પ્રભુએ તેના શિર ઉપર પોતાનો વરદ હસ્ત મૂકી ધન્યવાદ આપ્યો."

૭ વચન–સિદ્ધિ

'પ્રભુ! આ ટોપી, પાવડી અને માળાને હું શું કરું?' લક્ષ્મણદાસે દાસાનુદાસભાવ દર્શાવતાં અતિદીન થઈ પ્રશ્ન કર્યો.

"બેટા! મ્હારા નામની ગાદી સ્થાપન કરી, ધોળી ધ્વજા ચઢાવી, ત્યાં એ ત્રણે ચીજોને પધરાવજે તથા દર પૂર્ણિમાએ સંતમંડળી એકત્રિત કરી સત્સંગ તથા ભજન કરાવજે, જેથી તને વચન–સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે." પ્રભુના શબ્દોને શિરસાવંદ્ય કરતો ભીલ સ્તબ્ધ બનતો હતો, ત્યાં અંતિમ વાક્યોના ઉચ્ચાર સાથે તેઓ અલોપ થઈ ગયા.

પ્રભુના અદૃશ્ય થયા પછી લક્ષ્મણદાસે અરસુંડામાં પ્રભુની ગાદી સ્થાપી, ધોળી ધ્વજા ચઢાવી, પાવડી, ટોપી અને માળાને પધરાવી. પ્રભુનો મહિમા વધારવા માંડ્યો. દરેક પૂર્ણિમાએ ભજનાદિક સત્સંગનો અનુપમ ઉત્સવ મચી રહેતો દિનપ્રતિદિન વચન ફળતું ગયું. તેથી ઘણા આંધળાઓ દેખતા તથા નિર્ધનીઓ ધનવાન થયા હતા. આ પછી ઘણાં વરસો સુધી ગામેગામ ફરી સંત કબીરનો–કબીરપંથનો ઉપદેશ કર્યો હતો. અને ભીલ લૂંટારા અને ધાડપાડુઓ, જેઓ માણસોને ઘાસની પેઠે વાઢી નાંખે એવા નિર્દય, તેઓને તેમની શયતાનિયત અને ઘાતકી મનોવૃત્તિથી સુધારી સન્માર્ગે દોર્યા હતા.

૮ પાપ–પ્રકાશ

સંત લક્ષ્મણદાસે જ્ઞાન, ભક્તિ તથા વૈરાગ્ય ઇત્યાદિ વિષયોમાં અનેક પદો રચ્યાં હતાં, તેમનાં ઘણાં-ખરાં પદોમાં પોતાના જીવનના પ્રસંગો આબાદ ગુંથી નાખેલા છે. કેટલાંક પદોમાં પોતાના ગત જીવનના પાપાચારને પૂર્ણતાથી પ્રકાશમાં આણવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ કિંવા મલિનતા રાખી નથી. તેમના ગત-જીવનનાં દુષ્કૃત્યોનું યથાર્થ દર્શન કરાવતા લક્ષ્મણ-દાસકૃત એક અપ્રસિદ્ધ પદ માંજલપુરના એક ભીલ ભક્ત પાસેથી મળી આવ્યું છે.

૯ અંતિમ જ્ઞાન

જીવ અને કાયાની નાશવંત સગાઈનું ભાન કરાવતા લક્ષ્મણદાસકૃત પ્રભુલીલાનાં અનુપમ પદો અત્યારે ક્યાંય અદૃશ્ય થઈ ગયાં છે. તેમનાં રસિક પદોમાં આત્મહંસની સાથે સાચી ઓળખાણ કરી બતાવી માયાના ફંદામાં ફસાયેલા જીવને પોતાના મૂળ વતનના માર્ગે વિચરવા હાકલ કરી છે.

૧૦ ઉપસંહાર

અંતે એ મહાન દિવ્યાત્મા સંત લક્ષ્મણદાસ વિક્રમ સંવત ૧૯૪૨ના પોષ સુદ ૯ ને ગુરુવારે મધ્ય-નિશાએ, ત્રણ વાગે, આ નાશવંત દુનિયાને તિલાંજલી આપી સસાધિસ્થ થયા.

અરસુંડાની આથમણી દિશાએ તળાવની પાળ ઉપર તેમનું સમાધિ–મંદિર આજે પણ વિદ્યમાન છે.

"હે પરમ દયાસિંધુ પરમાત્મા! આવા દિવ્યાત્મા સંતોને અમો અધમોના ઉદ્ધારાર્થે ફરી ફરીને પ્રગટાવો!"

(વર્ષ ૧૧ ના અંક ૧૧ ના પૃષ્ઠ ૭૦૪ થી ચાલુ)

વૃત્તિરૂપી માછલી

આઠમા સ્કંધમાં મન્વન્તરોની કથા આવે છે; એટલે એક પ્રકારની મનોવૃત્તિમાંથી બીજા પ્રકારની મનોવૃત્તિમાં કેમ આવવું તેની સાધના બતાવેલ છે. ગજેન્દ્રમોક્ષમાં તમોગુણી વૃત્તિની મુક્તિનું પ્રકરણ છે. સમુદ્રમન્થનમાં અને મોહિની અવતારમાં રજોગુણી વૃત્તિનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. બલિરાજાના પ્રસંગમાં સાત્વિક વૃત્તિનું સમર્પણ છે. આટલું કામ થઇ શકે તો વૃત્તિ બ્રહ્માકાર થઇ શકે. બ્રહ્માકારવૃત્તિનું સ્વરૂપ સમજવા માટે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને ભગવાનના મત્સ્યાવતારની કથા હવે કહે છે.

પરીક્ષિત રાજાનો પ્રશ્ન એવો છે કે ભગવાન સર્વસમર્થ હોવા છતા કર્મબંધનમાં પડેલા જીવોની માફક શરીર શા માટે ધારણ કરે છે? તેના જવાબમાં શુકદેવજી કહે છે કે ભગવાન બધાના ઇશ્વર હોવા છતાં ગાયો, બ્રાહ્મણો, દેવો, સાધુઓ, વેદ અને ધર્મ અને અર્થની રક્ષાને માટે માયાથી શરીર ધારણ કરે છે વળી:-

उच्चावचेषु भूतेषु चरन्वायुरिवेश्वरः ।
नोच्चावचत्वं भजते निर्गुणत्वाद्धियो गुणैः ॥

૮-૨૪-૬

અર્થ-ભગવાન નિર્ગુણ છે તેથી વાયુની માફક સમાન હોવાથી ઊંચ-નીચ પ્રાણીઓમાં વિચરતા છતાં તે પ્રાણીઓની બુદ્ધિના ગુણોથી ઊંચ-નીચ ભાવને પ્રાપ્ત થતા નથી.

અવતાર શુદ્ધ સત્વગુણી અંતઃકરણમાં થાય છે. જે ગુણ રજોગુણ અને તમોગુણને તાબે કરીને રહે છે તેને શુદ્ધ સત્વગુણ કહે છે. સાધારણ માણસો રજોગુણ અને તમોગુણથી વશ થઇને રહે છે તેથી તેમનામાં મલિન સત્વગુણ રહે છે. તેથી તેમને કર્મ પ્રમાણે જન્મ આવે છે; પણ ભગવાન શુદ્ધ સત્વગુણવાળી માયાનો આધાર લઇને અવતાર લે છે તેથી તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે કામ કરી શકે છે. વળી ભગવાનને પોતાને માટે અવતાર લેવાનું પ્રયોજન હોતું નથી પણ બીજાના રક્ષણ માટે અવતાર લે છે.

શુકદેવજી કહે છે; "હે રાજા! પાછલા કલ્પના અન્તમાં જ્યારે બ્રાહ્મ નામનો નૈમિત્તિક પ્રલય થયો હતો ત્યારે ભૂ: ભુવ: વગેરે સંપૂર્ણ લોક જલમાં ડૂબી ગયા હતા. કાલક્રમથી તે વખતે બ્રહ્માજી સૂઇ જવાથી તેમના મુખમાંથી નીકળેલ વેદ કે જે તેમની પાસે પડયા હતા તે હયગ્રીવ નામનો દૈત્ય હરી ગયો હતો. એ દૈત્યની ચેષ્ટા ભગવાને જાણી લીધી અને વેદને બચાવવા માટે ભગવાને માછલીનું રૂપ લીધું. (૮-૨૪-૯)

દરેક જીવનું જ્ઞાન પણ આસુરી વૃત્તિથી ઢંકાઇ જાય છે અને તેથી આવરણભંગ માટે બ્રહ્માકાર વૃત્તિરૂપ માછલીની જરૂર પડે છે.

આ વખતે સત્યવ્રત નામનો એક મહાન રાજર્ષિ ભગવત્પરાયણ રહી કેવળ જળનું પાન કરી તપ કરતો હતો. તેને શ્રીહરિએ મનુના પદ ઉપર રાખ્યો હતો. એકવાર તે કૃતમાલા નદીના જળમાં તર્પણ કરતો હતો તે વખતે તેના હાથમાં એક નાની માછલી આવી. પછી સત્યવ્રતે તે માછલીને પાણી સહિત નદીના જળમાં છોડી દીધી. તે વખતે માછલીએ રાજાને કહ્યું કે "મને મારી જાતિવાળા બીજાં માછલાં ખાઇ જશે તેથી હું ડરું છું માટે મને નદીના જળમાં ફરીથી નાખો નહિ. રાજા તે ભગવાનના સ્વરૂપને ઓળખી શક્યો નહિ અને માછલીનો બચાવ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી તે માછલીને કમંડળમાં રાખી રાજા પોતાના આશ્રમ ઉપર ગયો. તે માછલી એક રાત્રમાં એટલી મોટી થઇ ગઇ કે કમંડળમાં સમાઇ શકતી નહોતી. તેથી તેણે રાજા પાસે વધારે વિસ્તારવાળી જગ્યાની માગણી કરી. (૮-૨૪-૧૮)

આંહી સમજવાનું એ છે કે જેમને સત્ય જાણવું છે એટલે જેમને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવો છે તે બધા જીવો સત્યવ્રત સમજવાના છે. કૃતમાલા નદી એ સંસાર છે. તેમાં એક જીવ બીજા જીવને મારી નાખે છે અથવા માણસની વૃત્તિ સ્વરૂપમાં રહી શકતી નથી. સંસારમાં તે વૃત્તિને બીક પણ ઘણી લાગે છે. વૃત્તિ પોતે જડ છે પણ વૃત્તિમાં આરૂઢ ચૈતન્ય આવરણભંગ કરી શકે છે. તેથી વૃત્તિને અથવા અંતઃકરણને ઠીક રાખવાની બહુ જરૂર છે. વૃત્તિને જો ઠીક ન રાખીએ તો બીજા તે વૃત્તિને બગાડી નાખે છે. યોગવાસિષ્ઠમાં કહેલ છે કે વૃત્તિની ચંચળતાના નાશ માટે બે ઉપાય છે. યોગ અને જ્ઞાન. વૃત્તિનો નિરોધ કરવો તેને યોગ કહે છે અને સમ્યક્ દર્શન અથવા બ્રહ્મદર્શનને જ્ઞાન કહે છે. યોગમાં વૃત્તિની એકાગ્રતાથી ચિત્તની ચંચળતા દૂર થાય છે અને જ્ઞાનમાર્ગમાં વૃત્તિની વિશાળતાથી ચિત્તની ચંચળતા દૂર થાય છે. ચાલુ પ્રસંગમાં માછલી પોતાને માટે વિશાલ જગ્યાની માગણી કરે છે.

પછી રાજાએ તે માછલીને એક માટલામાં નાખી તો ત્યાં પણ એક તે મુહૂર્તમાં માટલા જેવડી થઇ ગઇ. તેણે રાજાને કહ્યું કે આ માટલું મારે સુખપૂર્વક રહેવા યોગ્ય નથી, હું તમારે શરણે આવેલ છું, તેથી મને રહેવા માટે કોઇ મોટું સ્થાન આપો." રાજાએ પછી તેને સરોવરમાં નાખી તો ત્યાં પણ થોડી વારમાં તે સરોવરના જેવડી થઇ ગઇ.

કોઇ પણ સાધક જ્યારે આત્મસાક્ષાત્કારનું સાધન કરવા બેસે છે ત્યારે વખત જતાં તેની વૃત્તિ વિશાલ થવા લાગે છે. જ્યાંસુધી બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી ત્યાંસુધી વૃત્તિમાં પૂરી શાન્તિ આવતી નથી. જળાશયમાં જ્યારે જુદીજુદી તરેહના તરંગો ઊછળતા રહે છે ત્યારે આકાશમાં રહેલા સ્થિર ચંદ્રમંડળના પ્રતિબિંબનું એ જળાશયમાં યથાર્થ રૂપથી ભાન થતું નથી, પરંતુ જ્યારે તરંગો નિવૃત્ત થઇ જાય છે ત્યારે નિશ્ચલરૂપથી પ્રકાશમાન થયેલું ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ સ્વચ્છ જોવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે જ્યારે ચિત્તની વૃત્તિઓ વિષયાકાર થઇને ચંચળ રહે છે ત્યારે ચેતન ચંદ્રમંડળની પેઠે ચિત્તમાં પ્રતિબિંબિત થઇને તદાકાર થવાથી સ્વસ્વરૂપે ભાસતું નથી. જ્યારે ચિત્તવૃત્તિ નિરુદ્ધ થઇ જાય છે અથવા વિશાલ થઇ જાય છે ત્યારે ચંદ્રમંડળની પેઠે ચેતન પોતાના સ્થિર રૂપમાં પ્રકાશે છે. વૃત્તિને જેટલી વિશાળ જગ્યા આપીએ તેટલાથી તે શાંત થતી નથી અને તે તેથી વધારે વિશાલતા માગ્યા કરે છે. તેવી જ રીતે માછલી પણ પોતા માટે વિશાલ જગ્યા માગે છે. અથવા જ્યાંસુધી વૃત્તિ બ્રહ્માકાર થતી નથી ત્યાંસુધી તેને અલ્પપણું લાગ્યા કરે છે અને સંતોષ થતો નથી. માછલીએ રાજાને કહ્યું કે મારી રક્ષા કરવી હોય તો મને કોઇ અક્ષય સરોવરમાં પહોંચાડી દ્યો. (૮-૨૪-૨૨) આ વિનંતી સાંભળી રાજાએ તેને કેટલાંક અક્ષય સરોવરમાં નાખી. ત્યાં પણ તે વધી જવાથી છેવટે તેને સમુદ્રમાં નાખી દીધી. પછી માછલીએ રાજાને કહ્યું કે "હે વીર! મને આંહી કોઇ મહાબલવાન મગર ખાઇ જશે માટે મને સમુદ્રના જળમાં નાખો નહિ. (૮-૨૪-૨૪) તે વખતે રાજાએ તેને કહ્યું કે "આ માછલીના રૂપમાં મને મોહ કરનાર આપ કોણ છો ? આપે તો એક દિવસમાં જ સો યોજનવાળું સરોવર ઘેરી લીધું. એવી શક્તિવાળો જીવ તો હજુ સુધી મેં કોઇ જગ્યાએ જોયેલ નથી. અવશ્ય આપ સાક્ષાત્ અવિનાશી હરિ શ્રી નારાયણ છો. આપે જીવો ઉપર કૃપા કરવાને માટે આ મત્સ્યનું રૂપ ધારણ કરેલ છે. આપને મારા નમસ્કાર છે. અમારા જેવા શરણાગતને માટે આપ જ મુખ્ય આત્મા અને ગતિ છો. આપના અવતાર તો પ્રાણીઓના કલ્યાણને માટે જ થયા કરે છે. આ અવતારનું પ્રયોજન હું જાણવા માગું છું. (૮-૨૪-૨૯)

ચૈતન્યમાં નાના-મોટાપણું કે વધવાપણું થતું નથી પણ વૃત્તિમાં જે નાનામોટાપણું માયાદ્વારા થાય છે તેને લઇને આરોપબુદ્ધિથી ચેતનમાં પણ વધવાપણું મનાય છે. હવે ભગવાન પોતાના અવતારનું પ્રયોજન સત્યવ્રત રાજાને કહે છે :-'આજથી સાતમે દિવસે ભૂ ભુવઃ વગેરે ત્રણે લોક કલ્પાન્તના સમુદ્રમાં ડૂબી જશે. તે વખતે તારી પાસે એક મોટું વહાણ આવશે. તે વખતે તમે સાત ઋષિઓ સહિત, બધી ઔષધિઓ લઇને અને નાની મોટી ચીજો લઇને એ વિશાળ વહાણ ઉપર ચડજો. તે વખતે સૂર્યનો પ્રકાશ રહેશે નહિ પણ સાત ઋષિઓના તેજથી તમે પ્રલય કાળના

જળમાં ફરી શકશો. જ્યારે પ્રચંડ પવનના જોરથી તે વહાણ ડગમગ થવા લાગશે ત્યારે હું તમારી પાસે આવીશ. તમે વાસુકિ નાગનું દોરડું કરીને મારા શિંગડા સાથે તે વહાણને બાંધી દેજો. જ્યાંસુધી બ્રહ્માજીની રાત્રિ રહેશે ત્યાંસુધી વહાણ અને સાત ઋષિઓ સહિત તમને ખેંચતો હું પ્રલયકાળના સમુદ્રમાં રહીશ. તે વખતે તમારા પ્રશ્નોનો હું જવાબ આપીશ અને તમે પોતાના હૃદયમાં અપરોક્ષ અનુભવરૂપે મારા પરબ્રહ્મરૂપનો મહિમા જાણી શકશો. આટલું કહી ભગવાન ત્યાં અંતર્ધાન થઇ ગયા.

અહીં સામાન્ય માછલાંની વાત નથી, સામાન્ય માછલાથી એવું કામ થઈ શકે નહિ. જે માછલું વધતાં વધતાં મોટું થઈ ગયું તેના સ્વરૂપની અહીં વાત છે. તેને ૨૪મા અધ્યાની શરૂઆતમાં માયા–મત્સ્ય કહેલ છે. (૮–૨૪–૧), એટલે એ એકપ્રકારની ભગવાનની માયા હતી, જે બલિરાજાના પ્રસંગમાં વામન ભગવાને પોતાના ... ધારૂપી માયાને વિશાળ કરીને બતાવી હતી, તેમ મા... ...ી આ માયામાં પણ ધીરેધીરે વિશાળતા બતાવેલ ... તે માણસના વૃત્તિજ્ઞાનને લાગુ થઇ શકે છે. વૃત્તિજ્ઞાન પણ માણસના જન્મ પછી ધીરેધીરે વધવા માંડે છે. વૃત્તિજ્ઞાનમાં જેટલી વિશાળતા આવે છે તેટલું જીવન ઉત્કૃષ્ટ થતું જાય છે. અંતઃકરણના પ્રકાશક પરિણામને વૃત્તિ કહે છે. એટલે માયા અને અંતઃકરણ તેનું જ્ઞાનરૂપ જે પરિણામ થાય તેને અદ્વૈતમતની પરિભાષામાં વૃત્તિ કહે છે. આવું પરિણામ માણસના જન્મ પછી ધીરેધીરે વિશાળ થતું જાય છે. તમોગુણમાંથી રજોગુણમાં આવે છે અને રજોગુણમાંથી સત્ત્વગુણમાં આવે છે. વધારે પુરુષાર્થ થાય એટલે-પુરુષને માટે (આત્માને માટે) જીવન ગાળવામાં આવે તો છેવટે વૃત્તિ બ્રહ્માકાર પણ થઇ શકે છે.

વૃત્તિજ્ઞાન બે પ્રકારનું હોય છે. ૧. પ્રમા. ૨. અપ્રમા. પ્રમાણજન્ય જ્ઞાનને પ્રમા કહેવાય છે અને તેનાથી જુદું તે અપ્રમા કહેવાય છે પ્રમાજ્ઞાન યથાર્થ જ થાય છે. અપ્રમા જ્ઞાન બે પ્રકારનું થાય છે. ૧. યથાર્થ અને ૨. ભ્રાંતિજન્ય. જે જ્ઞાનનો સંસારદશામાં બાધ ન થાય તે તે વખતે યથાર્થ કહેવાય છે. તેમાં ઇન્દ્રિયો પ્રમાણ છે પણ તે સાચું પ્રમાણ નથી. સાચા પ્રમાણનું લક્ષણ એવું છે કે જેનો વિષય બાધ ન પામે. પ્રમાણના ૭ ભેદ શાસ્ત્રમાં માનેલા છે. ૧ પ્રત્યક્ષ, ૨. અનુમાન, ૩. શબ્દ, ૪. ઉપમાન, ૫. અર્થાપત્તિ અને ૬. અનુપલબ્ધિ. કોઇ શાસ્ત્રમાં ઓછાં પ્રમાણ માનેલ છે. આ બધાં પ્રમાણ વિગતવાર સમજવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે સાધુ નિશ્ચલદાસનું વૃત્તિપ્રભાકરનું પુસ્તક જોવું. વેદાન્તમાં પ્રમાણનો વિચાર બહુ જરૂરનો માનેલો છે તેથી જેમને બરાબર વિચાર કરતાં શીખવું હોય તેમણે એવાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. એ વિષય અઘરો છે તેથી કોઇ ગુરુ પાસે રહીને એનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. છતાં એ પુસ્તકની અંદર દેશ-કાળના પ્રમાણ માટે પૂરતો ખુલાસો મળી શકતો નથી. એ બાબત જાણવી હોય તેમણે અમારું પુસ્તક "વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ માયાનું સ્વરૂપ"× વાંચવું. ટુંકમાં આ પ્રસંગમાં મુખ્ય બાબત એ સમજવાની છે કે આપણી વૃત્તિ બ્રહ્માકાર થવી જોઇએ. તેનાથી આવારણભંગ થાય છે અને સ્વરૂપપ્રકાશ થાય છે. એવી દશા પ્રાપ્ત થવા માટે જગત્–આકારે થતી વૃત્તિઓનો નાશ થવો જોઇએ. તે એક પ્રકારનો પ્રલય છે. એવા પ્રલયકાળની રાહ જોઇને સત્યવ્રત રાજા બેઠા હતા. સત્યવ્રત એટલે જેને સત્ય જાણવાની ઇચ્છા છે તે. સત્યમાં નાનાત્વ એટલે ભેદ બનતો નથી એ વાત ભાગવતમાં બારમા સ્કંધમાં કહેલ છે. (૧૨-૪-૩૦) એટલે અદ્વૈત જ્ઞાન થાય ત્યારે સત્યની પ્રાપ્તિ થાય. એવું જ્ઞાન હાલના સત્યાગ્રહમાં નથી. રાજદ્વારી બાબતોમાં અને સામાજિક બાબતોમાં ઘણે ભાગે બે પક્ષો રહે છે. તે બન્નેને સંતોષ આપી શકતો નથી.

સત્યવ્રત રાજા મત્સ્યરૂપ શ્રીહરિના ચરણનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. તે વખતે મોટાં વાદળના વરસાદથી વધેલો સમુદ્ર પોતાની મર્યાદાને તોડીને ચારે તરફથી પૃથ્વીને ડૂબાવતો હોય એવો દેખાવ રાજાએ જોયો. પછી તેણે ભગવાનની આજ્ઞાનું સ્મરણ કર્યું અને એક વહાણ ત્યાં આવેલું જોયું.

તેના ઉપર ઔષધિઓ અને બી વગેરે લઇને સાત ઋષિઓ સહિત રાજા ચડી ગયો. તે વખતે મુનિઓએ રાજાને કહ્યું કે "હે રાજા! તમે શ્રી કેશવનું ધ્યાન કરો, તે આપણને આ સંકટમાંથી બચાવશે અને

×સસ્તુ સાહિત્ય કાર્યાલયમાં છપાય છે.

આપણું કલ્યાણ કરશે. રાજાએ ધ્યાન કર્યું અને પછી તે મહાસમુદ્રમાં એક લાખ યોજનવાળા વિસ્તારવાળો એક શિંગડાવાળો સોનેરી રંગવાળો મોટો મત્સ્ય જોયો. ભગવાને પહેલાં કહ્યું હતું તે પ્રમાણે રાજા સત્યવ્રતે વાસુકિ નામનું દોરડું કરીને વહાણ તેના શિંગડામાં બાંધી દીધું.

આપણે પણ આત્મજ્ઞાન તરફ વળતાં જ્યારે વૃત્તિ બ્રહ્માકાર થાય ત્યારે તેને એક બ્રહ્મસ્વરૂપમાં દૃઢ કરી લેવી જોઈએ. અહીં યોજનનું પ્રમાણ આપ્યું નથી પણ યોજનનો અર્થ જોડી દેવું એમ થાય છે અને એક લક્ષ્યમાં ચિત્તને જોડી દેનાર વૃત્તિને એક લાખ યોજનવાળી અથવા બ્રહ્માકાર વૃત્તિ કહી શકાય છે. વાસુકિ નામનું દોરડું એ પણ વિશાળતાનું સુખ સૂચવે છે. વૃત્તિ જ્યારે બ્રહ્માકાર થાય ત્યારે વિશાળતા અને આનંદ મળે છે. તે અનુભવ યાદ રાખીને બ્રહ્મમય થવું જોઈએ. વાસુકિ નાગ એટલે બ્રહ્માકાર વૃત્તિ સમજવી.

હવે સત્યવ્રત રાજા નીચે પ્રમાણે ભગવાન મત્સ્યાવતારની સ્તુતિ કરે છે. તેમાં મત્સ્યાવતારની ગુરુરૂપે પણ સ્તુતિ કરેલ છે. ગુરુ બ્રહ્માજી પાસેથી મળેલ વેદ લાવીને શિષ્યને આપે છે. ગુરુમાં બ્રહ્માકાર વૃત્તિ હોય છે, તેથી શિષ્યમાં પણ ગુરુ તેવી વૃત્તિ કરી આપે છે. જે વસ્તુ વધે છે તેને સંસ્કૃતમાં ગુરુ કહે છે અને જે ઘટે છે તેને લઘુ કહે છે. અપરોક્ષાનુભૂતિમાં કહેલ છે કેઃ—

निमेषार्धं न तिष्ठन्ति वृत्तिं ब्रह्ममयीं विना ।
यथा तिष्ठन्ति ब्रह्माद्याः सनकादयः शुकादयः ॥

અર્થ—જેમ બ્રહ્મા વગેરે, સનક વગેરે અને શુકદેવજી વગેરે એક નિમેષ પણ બ્રહ્માકાર વૃત્તિ વગર રહેતા નથી તેમ જ્ઞાની પુરુષો પણ સતત બ્રહ્માકાર વૃત્તિ વગર રહેતા નથી.

બલિ રાજાના ગુરુ શુક્રાચાર્ય સ્વાર્થી હતા તેથી બલિ રાજાએ તેમનું કહેવું માન્યું નહોતું. આ પ્રકરણમાં વૃત્તિ બ્રહ્માકાર કરી આપે તેવા ગુરુરૂપ મત્સ્યની કથા આપેલી છે.

સત્યવ્રત રાજા મત્સ્ય ભગવાનની સ્તુતિ કરતા કહે છે કે—

अनाद्यविद्योपहतात्मसंविद—
स्तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः ।
यदृच्छयेहोपसृता यमाप्नुयु—
र्विमुक्तिदो नः परमो गुरुर्भवान् ॥
૮–૨૪–૨૬

અર્થ—અનાદિ અવિદ્યાથી જેનું આત્મજ્ઞાન ઢંકાઈ ગયું છે એવા અવિદ્યામૂલક સંસારના શ્રમથી આતુર પુરુષ દૈવયોગે આપના અનુગ્રહથી જ આપના શરણમાં પહોંચી જાય છે. તે આપ અમારા મુક્તિદાયક પરમ ગુરુ છો.

અવિદ્યા ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ તે કોઈ જાણી શકતું નથી તેથી તેને અનાદિ કહે છે. અવિદ્યા એટલે આત્માનું વિસ્મરણ, આ વિસ્મરણ ક્યારે થયું તે કહી શકાતું નથી. સંસારના વ્યવહારમાં પણ આપણને કોઈ બાબતનું વિસ્મરણ થઈ જાય છે. ત્યાં વિસ્મરણ ક્યારે થયું તેની તપાસ કરવા જઈએ તો તે વખત બરાબર મળી શકતો નથી. ખરી રીતે ભૂલ થાય ત્યારે જ તેની શોધ થવી જોઈએ, પણ ભૂલને વખતે ભૂલની શોધ થઈ શકતી નથી. સ્વપ્ન ક્યારે શરૂ થયું તે કોણ કહી શકશે? ઊંઘ કઈ ક્ષણે આવી તે પણ કહી શકાતું નથી, તેવી જ રીતે અવિદ્યા ક્યારે શરૂ થઈ હશે તે કહી શકાતું નથી. તેથી તેને અનાદિ કહે છે. તેમાંથી જીવને છૂટવું હોય તો ભગવાનના અનુગ્રહની જરૂર પડે છે. અથવા ગુરુની મદદની જરૂર પડે છે. અનુગ્રહમાં બે શબ્દો છેઃ અનુ અને ગ્રહ. એટલે પહેલાં ભગવાનનું સ્મરણ કરીને પછી સંસારને ભગવાનના રૂપે જોવો તેને અનુગ્રહ કહે છે. અનુ એટલે પશ્ચાત્ અને ગ્રહ એટલે ગ્રહણ કરવું. તેમાંથી એવો અર્થ નીકળે છે. એ ભક્તિમાર્ગનો ક્રમ છે. એવી ટેવ પાડવાથી બધું જગત અભિન્ન ભાવે દેખાવા લાગશે. અવિદ્યા એટલે દૃશ્ય સંસાર પહેલો યાદ આવે. અને અનુગ્રહ એટલે ભગવાન પહેલાં યાદ આવે. અનુગ્રહ આવે ત્યારે અવિદ્યા રહે નહિ; અથવા મત્સ્યરૂપે અવતાર લઈને વેદ લાવી આપ્યા હતા તેમ ગુરુ શિષ્યની વૃત્તિ બ્રહ્માકાર કરાવી આપે તો આત્મજ્ઞાન મળે અને અવિદ્યા દૂર થાય. અહિં ગુરુનો મહિમા બહુ શ્રેષ્ઠ બતાવેલ છે. શિષ્યની જિજ્ઞાસા બરાબર હોય અને ગુરુ પણ બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય તો આત્મસાક્ષાત્કાર થતાં વાર લાગતી નથી. શુકદેવજીએ ફક્ત સાત દિવસની અંદર પરીક્ષિત રાજાને બ્રહ્મનો અનુભવ આપ્યો હતો. પહેલાં આત્મકૃપા થાય છે, એટલે જીવની અંદર જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય છે. પછી ઈશ્વરકૃપા થાય છે, તે પછી ગુરુકૃપા થાય છે. ઈશ્વરકૃપા અને જીવની શરણાગતિનો પ્રસંગ બલિરાજાની કથામાં આવી ગયો. હવે

ગુરુકૃપાનો મહિમા આ સ્તુતિમાં આપવામાં આવેલ છે. આ કથામાં માછલાનું બે રૂપે વર્ણન આવે છે. પહેલાં માછલું વધવા માંડયું ત્યાં વૃત્તિની વ્યાપકતા સમજવાની છે અને પાછી એક લાખ યોજનનું માછલું સંસારરૂપી વહાણને મદદ આપે છે ત્યાં ઈશ્વર ગુરુરૂપે કામ કરે છે એમ સમજવાનું છે. બ્રહ્માકાર વૃત્તિ પણ ગુરુ જેવું કામ કરે છે કારણ કે ગુરુ બ્રહ્માકાર વૃત્તિ કરવામાં મદદરૂપ થાય છે.

સત્યવ્રત રાજા કહે છે કે જે કારણથી અજ્ઞાની માણસ પોતાના કર્મબંધનમાં પડી સુખની ઇચ્છાથી દુઃખમય કર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય છે એવી અસત્ બુદ્ધિને જેની સેવાના પ્રભાવથી જિજ્ઞાસુ માણસ છોડી દે છે તે અમારા પરમ ગુરુ આપ અમારા હૃદયની ગાંઠો કાપી નાખો. (૮-૨૪-૪૭)

શ્રીમદ્‌ભાગવતની કથા વખતે સાત ગાંઠવાળો વાંસ મૂકવામાં આવે છે. તેમાં દરેક દિવસની કથા પૂરી થાય ત્યારે એક ગાંઠ ભાંગી જાય છે. તે સાત ગાંઠો એટલે હૃદયની ગાંઠો સમજવાની છે. એ બાબત માહાત્મ્યમાં (મા. ૫-૬૫) સમજાવેલ છે તે ગાંઠોનાં નામ શોધીએ તો કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર અને અવિદ્યા એમ જાણી શકાય છે. હૃદયની આવી ગાંઠો બાબતનો એક શ્લોક એકાદશ સ્કંધમાં પણ આવે છે (૧૧-૨૦-૩૦) એ ગાંઠોનું કારણ અસત્ બુદ્ધિ છે અથવા અસત્‌માં સત્ બુદ્ધિ થવી તે છે. તેથી જ્ઞાન ઠીક કરવાની જરૂર છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ બન્ને ભક્તિના દિકરા છે. તેમને જુવાન કરવા માટે ગુરુની જરૂર પડે છે અને બ્રહ્માકાર વૃત્તિની પણ જરૂર પડે છે. બ્રહ્માકાર વૃત્તિથી અસત્ બુદ્ધિ દૂર થાય છે. મત્સ્યરૂપી જે ગુરુ પોતાનું સ્વરૂપ વિશાળ બનાવી શકે છે તે શિષ્યમાં પણ વિશાળતા લાવી શકે છે. હાલની વિદ્યાનો સારો ભાગ લઈએ તો પણ તે વિદ્યા પશુ જેવા માણસોને સારા નીતિવાળા બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પણ માણસોને બ્રહ્મ બનાવવાની કળા અને વિદ્યા હાલની કેળવણીમાં નથી. જે મહાત્માઓ બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય અને બ્રહ્મશ્રોત્રિય હોય તેમની પાસેથી જ બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. હાલની વિદ્યામાં સુખથી કેમ જીવવું એ શીખવવામાં આવે છે પણ સુખથી કેમ મરવું એ શીખવવામાં આવતું નથી. બ્રહ્મવિદ્યામાં એમ માનેલું છે કે દરેક માણસે એવાં કર્મ કરવાં જોઈએ કે જેથી તે આ જન્મમાં મુક્તિ મેળવે અથવા બીજો જન્મ આવે તો સારા સંસ્કારવાળા અને પવિત્ર કુટુંબમાં આવે. હાલના કાળમાં તો જેમને ઘેર જન્મ લેવાની ઇચ્છા થાય એવાં સારાં કુટુંબો પણ ઓછાં થઈ ગયાં છે.

અમેરીકામાં ઈ. સ. ૧૯૪૭ની સાલમાં એટલે એક વર્ષમાં ૫૦ કરોડ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે. એટલે રોજનાં લગભગ ૧૩ લાખ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય છે. છતાં તેનાથી સંસ્કાર સુધરતા નથી અને ઇચ્છા અને બીક વધતી જાય છે. આપણા દેશમાં શ્રીમદ્‌ભાગવત જેવા એક ગ્રંથમાંથી જે જ્ઞાન મળી શકે છે તેટલું તેમનાં ૫૦ કરોડ પુસ્તકોમાં હશે કે નહિ તે શંકા જેવું છે. સારા સંસ્કાર માટે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશ કરવાની જરૂર છે. તે માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય જોઈએ. અમેરીકામાં અને પશ્ચિમના દેશોમાં વૈરાગ્ય વધતો હોય અને સંસ્કાર સારા થતા હોય તો વારંવાર લડાઈ આવે નહિ. પાકીસ્તાન પણ પશ્ચિમને માર્ગે ચાલવાની ઇચ્છા કરતું હોય એવું જણાય છે. બહુ બગાડો થાય ત્યારે લોકસેવાની અને દેશસેવાની જરૂર પડે છે.

હાલના કાળમાં " સેવાધર્મ " એ મુખ્ય ધર્મ તરીકે જોર કરી રહેલ છે. બગાડાનું પ્રમાણ વધી જવાથી સુધારા ઉપર સુધારા કરવા પડે છે અને તે સુધારાનો અંત જણાતો નથી. સમાજસેવાથી કેટલાંક દુઃખ મટે છે પણ જન્મમરણનાં દુઃખ, વૃદ્ધાવસ્થાનાં દુઃખ વગેરે દૂર થતાં નથી. બીજાની સેવા કરવી, બીજાનું કલ્યાણ કરવું એ બહુ સારું કામ છે પણ તે સાથે આપણે કોણ ! કલ્યાણ કેટલા પ્રકારનાં છે, માણસના જીવનનું મુખ્ય લક્ષ્ય શું હોવું જોઈએ, કોની સેવાથી સેવા થાય છે, કોની સત્તાથી જગત ચાલે છે વગેરે બાબતોનો વિચાર કરેલો ન હોય તો સેવા કરતાં કરતાં અનાત્મભાવ વધી જાય છે અને સેવાથી જે પ્રકારની શાંતિ ચિત્તમાં આવવી જોઈએ તેવી આવશે નહિં. સેવકની અંદર જે ગુણદોષ હોય તે તેની સેવામાં ચાલ્યા આવે છે. પોતાની અપક્વ દશામાં સમાજસેવક થઈ લોકકીર્તિને ઇષ્ટદેવ સમાન માનવાથી અને તે માટે ઉપરચોટીયા આચાર-વિચારના સેવનથી જન્મમરણના ચક્કરમાંથી છુટી શકાતું નથી. તેથી

જીવન સત્યવ્રત જેવું થઇ શકતું નથી. જેમ ઘૂવડના રાજ્યમાં સૂર્યની ઉપાસના થઇ શકતી નથી તેમ જેઓને આત્માનો અનુભવ નથી અને જેઓનું તે તરફ લક્ષ્ય નથી તેમના સંગમાં રહીને આત્માનો અનુભવ લેવો એ બની શકતું નથી અને માત્ર સામે થવું એનો અર્થ સત્યાગ્રહ કરવામાં આવે છે. જે સત્યમાં ભેદ બની શકતો નથી, તેવા સત્યનો અનુભવ લેવાનું વ્રત તે સત્યવ્રત રાજાનું સ્વરૂપ સમજવાનું છે.

સત્યવ્રત રાજા સ્તુતિ કરતા ભગવાનને કહે છે કે જે પ્રકારે અગ્નિ સોના-ચાંદીના મેલને દૂર કરી દે છે તે પ્રમાણે જેની સેવાથી પુરુષ પોતાના અંતઃકરણના અજ્ઞાનરૂપી મેલને ત્યાગી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિત થઇ જાય છે, એવા ગુરુજનોના પણ પરમ ગુરુ આપ અવિનાશી ઇશ્વર જ અમારા પરમ ગુરુ થાઓ. (૮-૨૪-૪૮). હે પ્રભો ! ગુરુ, દેવતા અને અન્ય જન એ બધા મળીને પણ જેના અનુગ્રહના દશ હજારમા અંશની સમાન કોઇ પુરુષની ઉપર સ્વયં કૃપા કરી શકતા નથી એવા આપ પરમેશ્વરનું હું શરણ લઉં છું."

સત્યવ્રત રાજા કહે છે; " જે પ્રકારે કોઇ આંધળો માણસ બીજા આંધળા માણસને દોરવાનું કામ કરે તો બન્ને ખાડામાં પડે છે તેમ અજ્ઞાની માણસોને ગુરુ બનાવવા એ વ્યર્થ કામ છે. આપ તો સૂર્યની સમાન સ્વયંપ્રકાશ અને બધી ઇન્દ્રિયોના સાક્ષી છો તેથી આત્માને જાણવાની ઇચ્છાવાળા અમોએ આપને ગુરુ માનેલા છે." (૮ ૨૪ ૫૦)

જે ગુરુ આત્મજ્ઞાન આપતા નથી તે ખરા ગુરુ નથી. ખરો ધર્મ માણસના સાત્વિક ભાવને જાગ્રત કરે છે અને આત્મજ્ઞાન આપે છે. આત્મજ્ઞાનથી સમ્યક્ દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. તેને સુદર્શન ચક્ર કહે છે. એ સુદર્શન ચક્રની પાસે વાસનાનું જોર કેવી રીતે તૂટી જાય છે તેની કથા હવે પછી નવમા સ્કંધમાં દુર્વાસા અને અંબરીષ રાજાના પ્રસંગમાં આવશે. જ્યાં સાત્વિક ભાવ નથી ત્યાં સમ્યક્ દર્શન ઉત્પન્ન થતું નથી અને અહંકાર વધે છે. એક દેશ માણસને મારવા માટે અમુક જાતના સંચા અને ઝેર ઉત્પન્ન કરે તો બીજો દેશ તે માટે એથી પણ વધારે મોટા સંચા અને વધારે પ્રબળ ઝેર ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યાં રજોગુણ અને તમોગુણ વધે છે ત્યાં માણસો પશુ જેવા થતા જાય છે. અનીતિનું થોડુંક કારણ ગરીબાઇ છે પણ મોટું કારણ અજ્ઞાન છે. જ્યાં ડાહ્યા, નીતિવાળા અને જ્ઞાની માણસોની સંખ્યા વધે ત્યાં વૃત્તિરૂપી માછલું વધવા લાગે છે. માત્ર દેશસેવામાં પણ વૃત્તિ અટકે તો પણ માછલાનો પૂરો વિકાસ થતો નથી. દેશસેવા અને કોમસેવા એ પણ ઘણા ઝઘડાનું નિમિત્ત થાય છે. જે માણસો સત્તાવાળા હોય, ધનવાન હોય, જેમને બહુમતિનો ટેકો હોય છતાં તેઓનામાં અજ્ઞાન હોય તો તે લડાઇઓ ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી સમાજ માટે જેમ રોટલીની જરૂર છે તેમ ઇચ્છાઓ ઉપર અંકુશ રાખવાની પણ જરૂર છે. હાલના સુધારાએ ઇન્દ્રિયોના સુખ માટે વધારે સગવડો આપી છે, પણ ઇંદ્રિયો ઉપર સંયમ રાખવાથી કેવા ફાયદા થાય છે તે બતાવેલ નથી. શરીરને રહેવા માટે બહુ થોડી જગ્યા જોઇએ છે પણ મન ઠેકાણે ન હોય તો મોટા બંગલા પણ પૂરા થતા નથી. ખાવા માટે થોડું જોઇએ છે પણ મન ઠેકાણે ન હોય તો ઘણા પ્રકારનાં ભોજન અને અથાણાં અને ચટણીઓથી પણ સંતોષ થતો નથી. દરેક હોટલવાળા જીભને માટે નવી નવી વાનીઓ બનાવે છે છતાં જીભને સંતોષ થતો નથી. થોડાં કપડાંથી ચાલી શકે છે પણ મન ઠેકાણે ન હોય તો ઘણાં કપડાંથી પણ સંતોષ થતો નથી. વળી શરીરને શણગારવા માટે લીપસ્ટીક અને એવાં બીજાં અનેક સાધનો ઉત્પન્ન થયાં છે છતાં માણસનું જીવન પ્રેમમય થતું નથી અને હુલ્લડો વધતાં જાય છે. 'તે તું છે.' એ એક નાના વાક્યમાં બધું જ્ઞાન સમાઇ જાય છે પણ મન ઠેકાણે ન હોય તો ઘણાં પુસ્તકોથી પણ સાચું જ્ઞાન મળતું નથી. આપણે કર્મ માટે જેટલા જવાબદાર છીએ તે કરતાં આપણા વિચાર માટે વધારે જવાબદાર છીએ. તેથી આપણું વૃત્તિરૂપી માછલું દિવસે દિવસે વિશાળ થવા લાગે તેવી રીતે રહેવું જોઇએ.

जनो जनस्यादिशतेऽसतीं मतिं
यया प्रपद्येत दुरत्ययं तमः ।
त्वं त्वव्ययं ज्ञानममोघमञ्जसा
प्रपद्यते येन जनो निजं पदम् ॥
८-२४-५१

અર્થ—અજ્ઞાની પુરુષ તો બીજા અજ્ઞાની લોકોને અર્થ, કામ વગેરે વિષયવાળી અસદ્બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય એવો ઉપદેશ આપે છે કે જેથી તેઓ દુસ્તર અન્ધકાર (સંસાર)માં જ પડે છે. પણ આપ તો અક્ષય અને અમોઘ જ્ઞાનનો જ ઉપદેશ કરો છો. તેથી મનુષ્ય સુગમતાથી આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ સિદ્ધાંત દેશ-સેવામાં પણ લાગુ પડે છે. ઘણા અજ્ઞાની માણસોને ગુરુ થવું ગમે છે અને જાણે કે પોતે માનેલ રસ્તે જ દેશનો ઉદ્ધાર થશે એમ માની બીજાને પોતાની નિશાળમાં બેસવાનું કહે છે. પણ બધા એક જ રસ્તે ચાલી શકતા નથી. દેશ-સેવામાં અને સમાજ-સેવામાં પક્ષ રહે છે અને તેથી અજ્ઞાન પણ રહે છે.

સંસારમાં શરીરને માટે કેટલીક સગવડની જરૂર છે પણ સંસારમાં સાચું સુખ છે એ માન્યતા ખોટી છે. એકપણ સંસારના સુખની ઇચ્છા ભગવદ્ભાવની વિરોધી છે. સંસારી દશાવાળાને આત્મજ્ઞાન થતું નથી. વળી આત્માની શાંતિનો કંઈક અનુભવ લીધા વગર જે સમાજસેવામાં જોડાય છે તેને પરિણામે અશાંતિ મળે છે. આખું જગત સુધરે તો ઠીક એમ આપણને લાગે છે પણ આખું જગત કદાપિ સુધરતું નથી. જો સુધરે તો જગત રહે નહિં. વળી વ્યક્તિ તરીકે અમુક માણસ પણ એકદમ છેવટની ભૂમિકાએ પહોંચી શકતો નથી તેથી વૃત્તિરૂપી માછલાંની નિશાળતાની માફક જ્ઞાનમાર્ગમાં શુભેચ્છા, વિચારણા, તનુમાનસા, સત્ત્વાપત્તિ, અસંસક્તિ, પદાર્થાભાવિની અને તુરીયા એમ સાત ભૂમિકા મૂકેલી છે.

શરૂઆતમાં જીવમાં શુભેચ્છા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. તે જીવની ખરાબ ઇચ્છાઓની શરણાગતિ છે. શરૂઆતમાં એવી દશાની ખાસ જરૂર છે તેથી સત્યવ્રત રાજા પોતાની શરણાગતિ નિવેદન કરે છે.

સત્યવ્રત ભગવાનને કહે છે કે, "આપ સંપૂર્ણ લોકના સુહૃદ્ છો, પ્રિય છો, ઈશ્વર, આત્મા, ગુરુ અને જ્ઞાન અને ઇચ્છિત ફળસ્વરૂપ છો, પણ મોહ અને વિષયમાં આસક્ત માણસો હૃદયમાં બિરાજમાન આપ પરમેશ્વરને જાણી શકતા નથી. આ વખતે હું તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ મેળવવાને માટે આપ દેવશ્રેષ્ઠ પરમ પૂજનીય પરમેશ્વરના શરણમાં આવ્યો છું. હે ભગવાન! આપ પરમાર્થનો પ્રકાશ કરવાવાળાં આપનાં વચનોથી મારી હૃદયગ્રંથિઓનું છેદન કરો અને પોતાના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરો.

અહીં બ્રહ્મજિજ્ઞાસાનું સ્વરૂપ બરાબર બતાવેલ છે. આવી તીવ્ર જિજ્ઞાસા વગર અને આવી શરણાગતિ વગર ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મળતું નથી. દરેક વ્યક્તિ કોઈ–ને–કોઈ રૂપમાં શરણભાવ રાખે છે. તેમાં ભેદ એટલો છે કે આસ્તિક માણસ એકને શરણે રહે છે અને નાસ્તિક માણસ અનેકને શરણે રહે છે. આસ્તિક માણસ વસ્તુ અથવા મુખ્ય વસ્તુ તરફ ધ્યાન રાખે છે; નાસ્તિક માણસ પોતાની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જરૂરી વસ્તુ એક હોય છે, ઇચ્છાઓ અનેક હોય છે. જરૂરી વસ્તુ આત્મા છે. તેનો સાક્ષાત્કાર થયા પછી તેને મેળવવાની જરૂર રહેતી નથી. વિષયની ઇચ્છા પૂરી કરવા જનાર માણસ શક્તિ વગરનો થતો જાય છે. તેથી શરણાગત જ્યારે પ્રભુને શરણ થાય છે ત્યારે ઇચ્છાઓની નિવૃત્તિ થાય છે અને પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ દશા કેવી હોય તેને માટે નવમા સ્કંધમાં અંબરીષ રાજાનું આખ્યાન આવશે. શરણાગતિ શરૂ થતાં જ અહંકારમાં પરિવર્તન થાય છે. તેની સામે દુર્વાસા રૂપી વાસનાઓ આવે તો પણ તે ગભરાતો નથી. સુદર્શન રૂપી સમ્યક્ દર્શનથી તેના સત્ય વ્રતની રક્ષા થાય છે.

સત્યવ્રત રાજાની પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી ભગવાને તેને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો. જેમાં સાંખ્ય, યોગ અને કર્મનો ઉલ્લેખ આવે છે એવા આત્મરહસ્યયુક્ત મત્સ્યપુરાણ-સંહિતાનું ભગવાને સત્યવ્રત રાજા પાસે વર્ણન કર્યું; તથા ઋષિઓની સાથે વહાણમાં બેઠેલા રાજાએ ભગવાને કહેલું આ સનાતન બ્રહ્મતત્ત્વ નિઃશંકપણે શ્રવણ કર્યું. (૮-૨૪-૫૬)

પછી પ્રલયનો અન્ત થતાં જ્યારે બ્રહ્માજી સૂઈને ઊઠ્યા ત્યારે મત્સ્ય ભગવાને હયગ્રીવ દૈત્યને મારીને વેદ લાવી આપ્યા. સત્યવ્રત રાજા પણ વિષ્ણુની કૃપાથી આ કલ્પમાં વૈવસ્વત નામનો મનુ થયો. (૮-૨૪-૫૮)

શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને કહે છે કે રાજર્ષિ સત્યવ્રત અને માયામત્સ્યરૂપ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનના સંવાદરૂપ આ મહાન આખ્યાનને જે સાંભળે તે મનુષ્ય બધાં પાપથી મુક્ત થાય છે. હાલ જે જાતની ફરજીઆત કેળવણી દાખલ કરવામાં આવે છે તેનાથી અજ્ઞાન દૂર થશે કે નહિ તે શંકા જેવું છે.

એક વખત કોઈ શિષ્યે પોતાના ગુરુને કહ્યું કે, "અમને બહતું સુખ આપો તો 'અમે સંસારનું સુખ છોડી દઈએ." ગુરુએ કહ્યું કે "કોઈ ગૃહસ્થનો એક જુવાન દીકરો અનીતિને માર્ગે ચડી ગયો હોય અને તેનું સગપણ કરવાનું હોય ત્યારે તેની આબરૂ ન હોવાથી તેને કોઈ કન્યા આપતું ન હોય ત્યારે તેનો બાપ તેને કહે છે કે "તારી ખોટી ટેવ છોડી દે તો તારી આબરૂ બંધાય અને તને કોઈ કન્યા આપે," તે છોકરાએ જવાબ આપ્યો કે "તમે વિવાહ કરી આપો એટલે ટેવ જતી રહેશે." બાપ કહે છે કે ખોટી ટેવ ગયા વગર તારી આબરૂ બંધાશે નહિ અને આબરૂ બંધાયા વગર તને કોઈ કન્યા આપશે નહિં." માટે સિદ્ધાંતમાં, જેમનું મન સંસારના સુખમાં ભટકે છે તેમની પરમાત્મા પાસે આબરૂ નથી, તે પરમાત્માનું સુખ લેવાને માટે લાયક નથી.

તેથી સત્યવ્રત રાજાની માફક સત્ય વ્રત લેવાની જરૂર છે. તેનું સ્વરૂપ હવે નવમા સ્કંધમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવશે.

વહાલાં પંખીડાંને

આવો! આવો! ઓ વહાલાં પંખી!
ઊડો! અમારી સંગ!
આવો! આવો! ઓ ભોળાં પંખી!
ઊડો! અમારી સંગ!......ટેક૦

જ્ઞાન-ધ્યાનની પાંખો કરીએ,
વ્યોમથી વ્યોમ લિપે જ વિહરીએ;
સ્હેજે ભવસાગરને તરીએ,
પામી સુખ અભંગ....આવો!

માયા-મમતાને પરહરીએ,
પળ પળ 'સોઽહમ્ બ્રહ્મ' સમરીએ;
પછી મન ફાવે ત્યાં જ વિહરીએ,
જીતી મુક્તિ-જંગ....આવો!

ભેદભાવનાં મૂળ ઉખેડી,
જન્મજન્મનાં ઋણને ફેડી;
છોડી વાત સૌ આડીટેડી,
ન્હાઓ મુક્તિ—ગંગ...આવો!

શંકર સૌને આંહી બોલાવે,
ખૂબ હુલાવે, ખૂબ ફુલાવે;
જ્ઞાન હિંડોળે ખૂબ ઝુલાવે,
જાણીને નિજ અંગ....આવો!

—શ્રી શંકર મહારાજ ઊનાવાવાળા

મૈનાવતી રાણીની વાર્તા

અનુવાદક :–શ્રી. જયંત ગાંધી.

[સંસારને જીતવા માટે–સંસારનું બંધનકર્તાપણું દૂર કરવા માટે જેઓ નિવૃત્તિમાર્ગનું ગ્રહણ કરે છે, તેઓને કેવું આચરણ કરવાનું હોય છે, શાશા નિયમોને અનુસરવાનું હોય છે, તે આ સંવાદમાં બતાવાએલ છે. કેવળ ભગવાં ધારણ કરવાથી કે વિરાગીનો વેષ ધારણ કરી ફરવાથી મોક્ષ સિદ્ધ થતો નથી. બાહ્ય સાથે આન્તરિક શુદ્ધિ પણ તેટલી જ આવશ્યક છે. અને તો જ અમર વિદ્યા—અધ્યાત્મ વિદ્યાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે.]

આજથી બે હજાર વર્ષ પૂર્વે ઉજ્જનમાં ભારતની રાજધાની હતી. જ્યારે ભારતસમ્રાટ રાજા ભર્તૃહરિ યોગી થઈ ગયા ત્યારે વિક્રમાદિત્ય સિંહાસન પર વિરાજમાન થયા. તે વખતે બંગાળામાં રાજા ગોપીચંદ રાજ્ય કરતા હતા. જો કે તે ભર્તૃહરિના મામા હતા. ગોપીચંદે જાણ્યું કે રાજા ભર્તૃહરિએ ગુરુ ગોરખનાથ પાસેથી અમર વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે અને ભોગ વગેરે ત્યજી દઈને ગોરખનાથના શિષ્ય થઈ ગયા છે. ત્યારે ગુરુએ ગોપીચંદને પણ કહ્યું કે જો તમારે અમર વિદ્યા મેળવવી હોય તો રાજ્ય ત્યજી દો અને ભર્તૃહરિની સાથે રહો. ગોપીચંદ આ વાતને અનુસર્યા. રાજ્ય છોડી દીધું અને પોતાના નાના ભાઈને ગાદી ઉપર બેસાડી યોગીરૂપ ધારણ કર્યું. ગુરુ ગોરખનાથની આજ્ઞાઅનુસાર ગોપીચંદ રાજા, માતા તથા રાણી પાસે ભિક્ષા માગવા રંગમહેલમાં ગયા.

રાણીઃ–હું તમને શાની ભિક્ષા આપું ? મારા આંસુના હાર લઈ જાઓ. શું આપ જનક રાજાની પેઠે ભોગમાં યોગ નિહાળી શકતા નથી ?

રાજાઃ–રાણી સાહેબ ! યોગથી પણ ભોગ કઠિન છે. યોગ વિના ભોગ થઈ શકતો નથી. યોગ અને ભોગ બંન્નેની સમાધિ લાગે છે. પરંતુ ભોગને જાણનારા યોગ જાણનાર કરતાં અધિક દુર્લભ છે.

રાણીઃ–અમર વિદ્યા મેળવવામાં શું રાજ્યના ત્યાગની જરૂર છે ?

રાજાઃ–હા, જરૂર છે. અમરવિદ્યાના નિયમનું પાલન કરવા માટે રાજકાજ છોડવું અનિવાર્ય છે.

રાણીઃ–જો મારો ત્યાગ કરવાથી અમર થવાતું હોય તો ત્યાગ કરી શકો છો. હું દુઃખ સહન કરી લઈશ. પરંતુ આપને હાનિ નહિ પહોંચાડું.

રાજાઃ–મારા માટે તમો ત્યાગ કરો છો માટે હું તમારો કૃતજ્ઞ છું. હું આપની પાસે એટલી જ ભિક્ષા વાચું છું કે આપ સહર્ષ મને વનવાસ જવાની રજા આપો.

રાણીઃ–હું સહર્ષ કહું છું કે આપ અમરવિદ્યાના વિદ્યાર્થી બનો. હું એટલું જ ચાહું છું કે ભર્તૃહરિ રાજાની પેઠે જનતા આપનું નામ લે. પરન્તુ મને તમે એક ભિક્ષા આપશો ?

રાજાઃ–શું માગો છો ?

રાણીઃ–મારા મરણ સમયે આપનાં દર્શન થાય.

રાજાઃ–જેવી આપની મરજી. (તથાસ્તુ)

× × ×

ગોપીચંદ–અલખ ! માતાજી ! ભિક્ષા આપો.

મૈનાવતી–આજ મારો રૂડો દિવસ છે. મારાથી ભક્ત પુત્રનો જન્મ થયો છે.

ગોપીચંદ–માતાજી ! મને ભિક્ષા આપો.

મૈનાવતી–આજે હું ત્રણ શિક્ષાની ભિક્ષા આપું છું. એક એક શિક્ષાનું મૂલ્ય એક એક હીરાથી ઓછું નથી.

ગોપીચંદઃ–શિક્ષાને માટે ઝવેરાત અને રાજપાટનો ત્યાગ કર્યો છે. આપ શિક્ષાની ભિક્ષા આપો.

મૈનાવતીઃ–હમેશાં કિલ્લામાં રહેવું કે જેથી શત્રુઓ હુમલા ન કરી શકે. આ મારી પહેલી શિક્ષા છે.

ગોપીચંદ–હું આપની શિક્ષા સમજી શક્યો નહિ.

મૈનાવતી–મનુષ્ય માટે બ્રહ્મચર્ય સિવાય બીજો એક પણ કિલ્લો નથી. રોગ, શોક, ભય, વ્યાધિ, અશાંતિ વગેરે કોઈ પણ શત્રુ આ કિલ્લા ઉપર હુમલો કરી શકશે નહિ. જે બ્રહ્મચારી નથી તે ભક્ત બની શકતો નથી, કે નથી થઈ શકતો યોગી. યોગી કાં તો ભક્ત બની જાય છે, કાં તો જ્ઞાની બની જાય છે. યોગનો દરજ્જો પાસ કરીને તમે ભક્ત બનો છો–જ્ઞાની

નહિં. જ્યારે બ્રહ્મચર્યના કિલ્લામાં ભક્ત રહે છે ત્યારે તેને કોઇ પણ શત્રુનો ભય હોતો નથી. આ જ મારી પહેલી શિક્ષાનું રહસ્ય.

ગોપીચંદ–હું કૃતજ્ઞ છું. માતાજી! હું આપનું ઋણ કદી ભુલી નહિ જાઉં. આપની યોગ્યતાને હું પ્રણામ કરૂં છું. હવે આપની બીજી શિક્ષાનું રહસ્ય શું છે?

મૈનાવતી–મારી બીજી શિક્ષા એ છે કે હંમેશાં મોહનભોગ કરવો.

ગોપીચંદ–આ પણ રહસ્યવાદની વાત છે. કોઈ વખત એક મુઠ્ઠી ચણા નથી મળતા તો મોહનભોગ કેવો?

મૈનાવતી–દિવસ-રાત મળી ચોવીસ કલાકમાં ફક્ત એક વાર તો ખરેખરી ભૂખ લાગે છે જ. એ વખતે ચણા પણ મોહનભોગ જેવા લાગે છે. કોઈ વખત ચણા મોહનભોગ બની જાય છે અને કોઇ વખત મોહનભોગ પણ ચણા બની જાય છે. એટલે મારી બીજી શિક્ષાનું રહસ્ય એ છે કે દિવસરાત મળી એક જ વખત ભોજન લેવું, એ પણ ભૂખ લાગે ત્યારે જ.

ગોપીચંદ–માતાજી! આપની ત્રીજી શિક્ષા શું છે?

મૈનાવતી–જ્યારે ઊંઘ આવે ત્યારે સુઈ જવું. ૧ જ ત્રીજી શિક્ષા.

ગોપીચંદ–આ પણ રહસ્યવાદનું વચન છે. આનો ॥ મર્મ?

મૈનાવતી–જે માણસ ઊંઘને નિમંત્રણ આપે છે તેઓ ં મ પર સુઇ જાય છે તો પણ ઊંઘ આવતી નથી. વખત થયો છે માટે સુઇ જવું જોઇએ એમ સમજી જે પથારીમાં સુઈ જાય છે તે પણ ઊંઘી જાય છે. પરંતુ જ્યારે ખરેખરી ગાઢ ઊંઘ આવતી હોય, ત્યારે ખેતરમાં માટીના ઢેફા પર સુઈ જઇએ તો પણ ઊંઘ આવે છે. મારી ત્રીજી શિક્ષાનું રહસ્ય એ છે કે જ્યારે ગાઢ ઊંઘ આવે ત્યારે જ પથારીમાં સુઇ જવું; આળસુ બની પડી ન રહેવું.

ગોપીચંદ–ધન્ય ધન્ય. આપની ત્રણે શિક્ષાઓને મેં બરાબર રીતે મગજમાં ગોઠવી દીધી છે. આ ત્રણે રત્નો હંમેશાં મારી પાસે રહેશે.

મૈનાવતી:–પિંગળા રાણીએ, પોતાના ખરાબ વર્તનથી રાજા ભતૃહરિને યોગી બનાવી દીધા હતા તેવી રીતે મૈનાવતીએ સારા આચરણથી પોતાના પુત્ર ગોપીચંદને યોગી બનાવી દીધો છે. આ સંસારમાં સારામાં સારી અને બુરામાં બુરી એક સ્ત્રી જાત મોજુદ છે.

× × ×

ગોરખનાથ–વત્સ ગોપીચંદ!

ગોપીચંદ–મહારાજ.

ગોરખ–તમે તમારી રાણી પાસે શું શિક્ષા માગી?

ગોપીચંદ–બીજાના ઉપકાર માટે પોતાનો સ્વાર્થ ત્યજી દેવો જોઇએ. રાણીએ મને આ શિક્ષાની શિક્ષા આપી છે.

ગોરખ–આપની માતા પાસેથી શું શિક્ષા મેળવી?

ગોપીચંદ–માતાએ ત્રણ શિક્ષાની શિક્ષા આપી છે. (૧) બ્રહ્મચર્ય પાળવું. (૨) બહુ ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવું અને (૩) ગાઢ ઊંઘ આવે ત્યારે સુવું.

ગોરખ–બરાબર છે. તમને સિદ્ધિ જરૂર મળશે. દરેક સ્ત્રીએ પ્રવૃત્તિની જાળ પાથરી હતી, પરંતુ રાણી મૈનાવતીએ નિવૃત્તિનો પક્ષ ગ્રહણ કર્યો છે. મેં આવી સ્ત્રી પહેલી જ વાર જોઇ છે કે જેણે નિવૃત્તિથી પ્રેમ બતાવ્યો. મૈનાવતી રાણીએ, સુમિત્રા રાણીની માફક બ્રહ્મની સાથે સંબંધ કર્યો છે. ખરેખરી રીતે ઇશ્વરને માથે રાખીને કહું છું કે તમારી માતા માતા કહેવાને યોગ્ય છે. હું તેમને નીચો નમીને પ્રણામ કરૂં છું.

ગોપીચંદ–ઇશ્વર પાસે હું એટલું જ માગું છું કે મારી માતા જેવી બધી જ માતાઓ થાઓ!

ગોરખ–તમે અને ભર્તૃહરિ મારી સાથે સ્યાલકોટ ચાલો. સ્યાલકોટના રાજકુમાર પુરનમલ મોટી વિપત્તિમાં ફસાઇ ગયા છે. પૂરનમલને પણ નિવૃત્તિમાં સામેલ થવું છે. પછી ત્રણે જણ વિંધ્યાચળ પર્વતમાં જઇને અમરવિદ્યાનું અધ્યયન કરશો. મારાથી તમો ત્રણે અમર થશો. અને તમો ત્રણે જગતમાં પ્રસિદ્ધ થશો.

નાશવન્ત સંસાર અને અદ્વૈતભાવ

લેખકઃ—શ્રી. મંગળદાસ ગી. મહેતા

[અદ્વૈતભાવ—એકતાના અનુભવ માટે, આપણે પોતાને પહેલાં અહંકાર રહિત, નિર્મળ અને સરળ બનવું પડે છે. સમુદ્રનું મોજું જ્યાંસુધી પોતાને અહંકારથી મોજું સમજ્યા કરે છે ત્યાંસુધી તે સમુદ્રમાં બીજાં મોજાંઓ સાથે અથડાયા કરે છે; પરન્તુ જ્યારે તે પોતામાં સમુદ્ર સિવાય બીજું કંઇ જ જોતું નથી—તેનો અહંકાર ઓગળી જાય છે, ત્યારે તેને બધી જગાએ સમુદ્ર જ જણાય છે અને બધી વસ્તુઓનું બધા મોજાંઓનું જ્ઞાન એક સમુદ્રરૂપે જ થાય છે, અને તેથી તે, મોજા—ભાવમાંથી, અલ્પ ભાવમાંથી મુક્ત થઈ સમુદ્રના શાન્ત શાશ્વત ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. મનુષ્ય પણ જ્યારે બધા પદાર્થોને એક જ તત્ત્વથી વ્યાપેલા અને એક જ તત્ત્વમાં વિસ્તાર પામેલા જુએ છે, ત્યારે તે પોતાનો પણ તે એક વસ્તુરૂપે અનુભવ કરીને શાશ્વતપણાને અદ્વૈત ભાવને પામે છે, બ્રહ્મરૂપ થઇ જાય છે. આ વિષય ઉપર આ લેખમાં સ્પષ્ટતા કરવામાં આવેલ છે.]

સંસાર તથા તેનો સર્વ વ્યવહાર મિથ્યા છે છતાં તેને સાચો માનવામાં આવે છે. પ્રશ્ન થાય કે સંસાર મિથ્યા હોય, તો યજ્ઞ, તપ, દાન અને પાપપુણ્ય વગેરે સર્વ કાર્યો ખોટાં! એનો ઉત્તર એ જ આપી શકાય કે, યજ્ઞ, તપ, દાન, પાપ અને પુણ્ય વગેરે મનુષ્ય કરે છે તેનાં બદલામાં તેને સુખદુઃખ ભોગવવાં પડે છે. પણ વાસ્તવમાં આ સુખદુઃખ માનવકલ્પિત છે. જ્યારે ઇશ્વરકલ્પિત જગત છે.

"કૂવાના પાવઠા પર સૂતેલો મનુષ્ય સ્વપ્નમાં રાજા બને, તેને રાજ્ય મળે, એ રાજ્ય પર બીજો રાજા ચડી આવી રાજ્યનો કબજો લે, અને રાજાને પકડવા તથા કેદ કરવા જતાં તે દરમ્યાન રાજા નાસી છૂટે અને નાસવા જતાં સ્વપ્નનો એ રાજા અને કૂવાના પાવઠા પર સૂતેલો એ મનુષ્ય એક જ હોવાથી ઊંઘમાં એ વખતે પડખું ફેરવવા જતાં કૂવામાં પડે, તેના હાથપગ તૂટે અને તુરત જાગી જાય એટલે ભાન થાય કે હું રાજા નથી પણ સામાન્ય મનુષ્ય છું. મારે રાજ્ય ન હતું એટલે રાજા થયો એ તો માત્ર સ્વપ્ન હતું." આ રીતે પોતે રાજા થએલો એ ખોટું પરંતુ કૂવામાં પડયો અને પગ તૂટી ગયા એ સાચું. એ જ પ્રમાણે સંસાર અને સંસારી સુખ સ્વપ્નની જેમ અસત્ય છે. સંસાર એક મોટું સ્વપ્ન છે. મનુષ્યે ઊભા કરેલ અજ્ઞાનતાવાદળોથી એ સંસારની રચના થઈ છે. ભગવાન શંકરાચાર્ય કહે છે કે, દેખાતો સંસાર દેખાતા સ્વપ્ન જેવો મિથ્યા છે.

પાપ કરવાથી તેનું ફળ ભોગવવું પડે છે. સ્ત્રી–પુત્ર, ઘરબાર પૈસો વિગેરેનું સુખ મળતાં આપણે સમજીએ છીએ કે એ બધું મારા પરાક્રમ અને મારી બુદ્ધિથી મને મળ્યું છે, એ માનવીનું અજ્ઞાન છે. એ રીતે માયાને આધીન થતાં અહંકાર આવે છે. તેમાં લુબ્ધ થતાં માયાજાળમાં મનુષ્ય બંધાય છે. પરિણામે તેને દુઃખ ભોગવવું પડે છે. પણ જે મનુષ્ય પોતાને મળેલું સુખ વગેરે પ્રભુની કૃપા અને ઇચ્છાનું ફળ છે તેમ માની તેમાં આસક્ત થતો નથી, પૈસાનો દુરુપયોગ કરી બીજાને દુઃખી કરતો નથી તેને કોઇ પણ સંજોગોમાં દુઃખ ભોગવવું પડતું નથી. સંસાર દુઃખાલય છે અને અનિત્ય છે. दुःखालयमशाश्वतम् ।

દુઃખાલયમાં સુખ ક્યાંથી હોય અને અનિત્ય વસ્તુમાં નિત્યતા કઇ રીતે સંભવે? જેમ પુસ્તકાલયમાં મૂર્તિ ન હોય, દેવાલયમાં પુસ્તક ન હોય તેમ સુખાલયમાં દુઃખ ન હોય અને દુઃખાલયમાં સુખ પણ ન હોય, પછી દુઃખાલયમાં સુખની આશા રાખવી એ મનુષ્ય માત્રનું અજ્ઞાન સૂચવે છે. એ જ રીતે અશાશ્વતમાં શાશ્વત વસ્તુ જોવી તે પણ તેટલું જ હાસ્યાસ્પદ છે. એટલે માની લીધેલું સુખ અનિત્ય હોવાથી અને તે પણ ખરી રીતે દુઃખ હોવાથી જ્યારે કલ્પનાનું સુખ નષ્ટ થાય છે ત્યારે દુઃખી થવું પડે છે. મોહવશ થઇને દુઃખને સુખ કલ્પી લેવાથી સુખ થઇ શકતું નથી. માયાના આવરણને લઇને સાચા–ખોટાનો વિવેક ભૂલી જવાય, અનિત્ય પદાર્થને નિત્ય–ચિરંજીવ માની લેવાય, પોતાના નાશવંત દેહને પણ અવિદ્યાને લઇને અમર માની બેસાય અને હંમેશ મનુષ્યદેહ રહેવાનો છે તેમ જ સમજી આખી દુનિયા સાથે બાથ ભીડવા તૈયાર થઇ જવાય, એ અજ્ઞાન

નથી. જે મહાપુરુષો થઈ ગયા છે તેઓને પણ કાળને વશ થવું પડયું છે એ વાત કોઈની જાણ બહાર નથી. છતાં સ્વાર્થ, અહંભાવ અને મોહને લઈને સત્ય જ્ઞાનને આડે અજ્ઞાનનો પડદો આવી જાય છે. અને માનવ પ્રાણી આ સંસારમાં ભયંકર ઉથલ પાથલ મચાવે છે. યંત્ર, રસાયન, ભૂસ્તર, ખગોળ વગેરે અનેક પ્રકારની વિદ્યા સંપાદન કરી કેટલીએ શોધખોળો કરી સરિતા-સાગર ડોળી નાખી, અનેકવિધ વિનાશક તત્ત્વો સરજી રાજ્યના, સત્તાના અને કીર્તિના લોભમાં અનેક રાષ્ટ્રોને ખંડેર બનાવી દેનાર મનુષ્ય, માનવતા વિસારી મૂકે છે. રાવણ, મુસોલિની, ઔરંગઝેબ કે હિટલર જેવા મનુષ્યોએ માનવતાને રૂખસદ આપી કાળો કેર મચાવ્યો અને અંતે મૃત્યુને શરણ થવું પડયું. તેઓ સાથે શું લઈ ગયા? એક ફૂટી કોડી સાથે ગઈ નહિં. ધૂળમાં રગદોળાઈ ગયા, બળીને ભસ્મ થયા કે કબ્રસ્તાનમાં માત્ર સાડાત્રણ હાથની ભૂમિમાં હરાઈ ગયા. માત્ર નામશેષ રહ્યા. અને કાળે કરીને તે પણ ભૂંસાઈ જશે. જનારની સાથે પોતાનો દેહ પણ આવ્યો નહિં તો બીજી માયિક વસ્તુ કઈ રીતે આવે? પરંતુ માનવ પ્રાણીની મહત્ત્વાકાંક્ષાની કાંઈ હદ હોય છે! આ તમામ વસ્તુ સૌ જાણે છે. પરંતુ સ્મશાનમાં શબ ભડભડ ચીતામાં બળતું હોય અને તે જ્યારે નજરે જોવાતું હોય ત્યારે તે દ્રશ્ય જોઈને વિચારો આવે કે, "સંસારમાં સાચાખોટા કરી, ન કરવા જેવા નિંદનીય, અન્યને દુઃખકારક અને અંતમાં પોતાને પણ પીડાકારક થાય તેવાં કર્મો કરી શા માટે મનમાં ફૂલાવું? આ રીતે એક વખત આપણો દેહ પણ બળીને રાખ થઈ જવાનો છે. તો શા માટે માનવ દેહનું સાર્થક ન સાધવું?" એવા વિચારો–એવું ક્ષણિક જ્ઞાન આવે છે. પણ ત્યાંથી ઘરે આવતાં એ સ્મશાનવૈરાગ્ય તો સ્મશાનમાં જ પડયો રહ્યો હોય તેમ પાછળથી માલુમ પડે છે, પછી તો ઘરે આવતાં વેંત માયાએ કબજો લઈ લીધો હોય છે.

પેટનો ખાડો પૂરવા અનેક છળપ્રપંચ, કાવાદાવા શરૂ થઈ ગયા હોય છે. શ્રી શંકરાચાર્યનો અદ્વૈત સિદ્ધાંત સ્મૃતિપટથી વિસરી જવાય છે. સર્વ પ્રાણીઓમાં પોતાનું જ સ્વરૂપ, પોતાનો જ આત્મા વિલસી રહેલ છે, સૌ નિજ-આત્મસ્વરૂપ છે એ ભૂલી જવાય છે. વેરઝેર, ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ, કામ-ક્રોધ, મોહ, લોભ, મદ, મત્સર, કજીઆ-કંકાસ, મ્હારૂં-ત્હારૂં એવી ભ્રમમૂલક દ્વૈતબુદ્ધિ આવી જાય છે. અસ્તુ.

પરબ્રહ્મની અકળ કળાનો પાર પામવાનું સહેલું નથી. તેથી તેની વિલક્ષણતા સમજી શકાય તેવું નથી. સંસારની મોહજાળને વિનષ્ટ કરી શકાય? પોતે તેને વશ ન થતાં પોતાને વશ માયાને કેમ રાખી શકાય? –તેનો વિચાર કરવા જેટલી શક્તિ કદાચ માનવ બંધુમાં હશે તો પણ તે પ્રમાણે આચરી શકાતું નથી. કદાચ થોડો કાળ માટે આચરણમાં ઊતારવાનું સહેલું લાગે પરંતુ પાછળથી એવા સંજોગો ઊભા થાય, દૃષ્ટિ સામે એવાં એવાં પ્રલોભનો આવી નાચવા લાગે કે જ્યાં હોય ત્યાંજ આવીને અંતે ઊભા રહેવાય. નંદ–જશોદા અને વસુદેવ–દેવકી પણ બીજી ક્ષણે માયામાં ઓતપ્રોત થઈ જતાં અને પોતાના પુત્રને સમજુ બાળક સિવાય કે બહુ પરાક્રમી અને વ્હાલસોયા પુત્ર સિવાય કાંઈ માનતાં નહિં. અવતારી પુરુષ તરીકે એ સાક્ષાત્ પ્રભુ છે એ જ્ઞાન ચાલ્યું જતાં પુત્ર સ્નેહમાં તેઓ અટવાઈ જતાં.

આ પ્રમાણે દરેક પ્રાણીમાત્રમાં કોણ અનેક રૂપે વસ્યું છે એનું ભાન ભૂલી જતાં પોતાના ખરા સ્વરૂપને પણ પોતે પીછાણી શકતા નથી, તો સામાની તો વાત જ શી કરવી? પોતાના સ્વરૂપનું ભાન રાખવા માટે વિશાળ હૃદય, વિશાળ દૃષ્ટિ, દયા, નીતિ, વિવેક, વિનય અને નિરભિમાનતા, સત્ય, સાદાઈ, સરલતા, સમાનતા અને સ્થિતપ્રજ્ઞતા રાખવાની જરૂર છે. સામાનું દુઃખ રજમાત્ર હોય તે મેરુ સમાન લાગે પણ પોતાનું મેરુ સમાન દુઃખ રજમાત્ર જણાય અને સામાના દુઃખને ફેડવા તન–મન–ધનનો ભોગ આપવા હંમેશાં કટીબદ્ધ રહેવાય અને પોતાનું દુઃખ મનમાં જ સમજી રહેવાય, કોઈ પાસે તે વિષે ઉલ્લેખ પણ ન કરાય.

સ્વાર્થવૃત્તિ કે પામરતા ન હોય એટલે 'તત્ત્વમસિ' 'તે તું છે' એ સૂત્રાનુસાર જીવબ્રહ્મની એકતા કેળવાય એ મનુષ્યજીવનનો મોટો લાભ છે. વેદાંત કહે છે કે, નિજ આત્મરૂપે સર્વ પ્રાણીમાત્રને જોવાય તો જ જીવબ્રહ્મની એકતા સાધી શકાય. નહીં તો જીવ ક્યાં અને બ્રહ્મ ક્યાં! જીવને માયા વળગી છે. બ્રહ્મ નિર્ગુણ નિરંજન નિરાકાર છે એમ છતાં જીવબ્રહ્મની એકતા થઈ શકે છે, એમ વેદાંત બોધે છે. પણ દ્વૈતભાન એટલે

કે હું-તું, મ્હારું-ત્હારું ભૂલાય અને અદ્વૈતભાવ સધાય, દેહનું ભાન ભૂલાય અને જ્યાં દૃષ્ટિ પડે ત્યાં "જીવ-બ્રહ્મમય સબ જગ જાની" એમ દરેકમાં-ચરાચર માત્રમાં પોતાનું સ્વરૂપ દેખાય, આત્મારામનો સાક્ષાત્કાર થાય, અભેદ દૃષ્ટિ કેળવાય પોતાથી કોઈ ભિન્ન નથી અને પોતે કોઈથી ભિન્ન નથી એવું જણાય ત્યારે જીવ-બ્રહ્મની એકતા કહેવાય. છઠ્ઠી-સાતમી ભૂમિકાએ પ્હોંચ્યા બાદ એની પ્રતીતિ થઈ શકે.

આવી અભેદબુદ્ધિ હોય ત્યાં કોણ કોને છેતરે? કોણ કોની હિંસા કરે? કુરાન, બાઈબલ કે કોઈ ધર્મ-શાસ્ત્રે કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા કરવાનું જણાવ્યું નથી. જો એમ જણાવ્યું હોય તો એ ધર્મગ્રંથ ન કહેવાય. અને તો તેમાં અને સામાન્ય પુસ્તકમાં ફેર શું? તેમજ જરથોસ્ત, મહમદપયગંબર, ક્રાઈસ્ટ, બુદ્ધ, કૃષ્ણ-રામ, ગૉડ, કે ઇશ્વરે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવાનું કહ્યું નથી. અથવા કોઈ પણ દિવસ ઇશ્વરમાં રાગ-દ્વેષ, મ્હારું-ત્હારું સ્વાર્થવૃત્તિ કે દ્વૈતભાવ રહેલો ન જ હોય. એથી એવો ભેદભાવભર્યો ઉપદેશ ઇશ્વર ન જ કરે એ સ્વાભાવિક છે. કેમ કે મહાપુરુષોમાં અને ધર્મશાસ્ત્રમાં તો જીવમાત્રનું કલ્યાણ કરવાની જ ભાવના હોય અને એટલે જ ધર્મના સિદ્ધાંતો સાર્વ-જનિક હિતકર હોય છે. માનવ જન્મનું સાર્થક સુપથે સંપથી ચાલવાથી થાય એ જ ઇષ્ટ હેતુ તેમાં હોય, એ ધર્મ-શાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓને આજનાં અબુધ માનવ પ્રાણીઓની જેમ કાંઈ સ્વાર્થવૃત્તિ કે કોઈ પ્રકારની મહત્ત્વાકાંક્ષા ન હતી.

આજનો માનવ, માનવતાનું લિલામ કરી રાક્ષસી પણું ધારણ કરી બેઠો છે. ક્યા જન્મ સારૂ અને કઈ વસ્તુ અંતકાળે પોતાની સાથે આવવાની છે તે આટલાં બધાં અવર્ણનીય અને વિચારતાં પણ કંપારી છૂટે એવાં મહાભયંકર કર્મો કરી નિર્દોષ પ્રાણીઓ પ્રત્યેની દયા અને ફરજને વેગળી કરીને જુલમ ગુજારાય છે! ગરીબોનાં અને નિર્દોષોનાં ગળાં રેંસતા કેમ આંચકો લાગતો નથી? માનવ પ્રાણી તો બુદ્ધિમાન હોવાનો દાવો કરે છે, પણ મનુષ્ય જાત સિવાય કોઈએ પોતાની જ જાત પર વેર લીધું હોય કે પોતાની જ જાતની હિંસા કરી હોય તેવું સાંભળ્યું કે જોયું નથી. મનુષ્ય કરતાં તો પશુ પશુ સારાં કે પોતાને પેટપૂરતું મળી ગયું કે બીજી વાર તે પદાર્થ તરફ દૃષ્ટિ પણ નહિ કરે, અને સંતોષ માની લેશે.

જ્યારે માનવ પ્રાણી પશુથી પણ કેટલી ઊતરતી કોટીનાં છે? સાત પેઢી ચાલે તેટલું પોતાની પાસે ભેગું કરેલું હશે તો પણ તેને તૃપ્તિ, સંતોષ કે ધરાવ નહીં થાય. ગરીબોનાં લોહી ચૂસી, ભૂખ્યાં ટળવળાવીને તેમને મારી નાખશે, પણ ઠેઠ સુધી તેમને રીબાવવાનું-તેમનાં કાળજાં ફફડાવવાનું નહીં ચૂકે. માનવ પ્રાણી કરતાં તો કૂતરાં સારાં કે બટકુ રોટલો નાખતાં વફાદારીને વળગી રહેશે. માલીક માટે જાન આપી દેવાનું પણ તે વખત આવ્યે ચૂકશે નહિં. જ્યારે વિબુધ માનવી મિત્રનો, ઉપ-રીનો, અન્નદાતાનો ડગલે ને પગલે વિશ્વાસઘાત કરી તેને બેવફા નિવડશે, કરેલા અનેક ઉપકારોનો બદલો વખત આવતાં અપકારથી વાળશે. તેમાં પોતાની તે મહત્તા અને ડહાપણ સમજશે અને મનમાં ફૂલાશે. આ છે માનવ-બુદ્ધિ. પ્રભુએ સૌથી વિશેષ બુદ્ધિ મનુષ્યને આપી છે તેનો ઉપયોગ આ તેણે રીતે અને વિનાશક તત્ત્વો પેદા કર-વામાં અને પોતાનો નાશ નોંતરવામાં કર્યો છે.

જુલમગારોનો એક વખત આ રીતે સર્વનાશ પોતાને હાથેથી જ થવા સરજાએલો છે તે કેમ મટે? નિર્દોષ ગરીબોનાં દુઃખની તેને પડી નથી. ગરીબોની કકળતી આંતરડીનો શાપ નડયા વગર રહેવાનો નથી. ક્રાઈસ્ટ, બુદ્ધ અને ભગવાન શંકરાચાર્યના સિધ્ધાંતનો લોપ, ધર્મ-વિમુખતા અને ભેદવૃત્તિથી રચનારઃ માનવ પ્રાણીથી થઈ રહ્યો છે. મોહમાં સર્વસ્વ ભૂલી જે વસ્તુનો મોહ માનવ છોડતો નથી તે સર્વ વસ્તુ તો અંતે એક વખત તેને છોડી દેશે. તે અજ્ઞાન પામર માનવથી સમજાતું નથી અને એટલે જ તે અજ્ઞાની અને પામર છે. પોતાનું શું કર્તવ્ય છે, પોતે કોણ છે? આખર સાથે શું આવવાનું છે? એ રીતના વિવેકાચારથી પોતાના ખરા આત્મસ્વ-રૂપનું તેને ભાન થાય તો તે માનવ, માનવ નહિં આત્મ-સ્વરૂપ-નારાયણસ્વરૂપ બની શકે છે.

પોતે એવા ઇશ્વિરસ્વરૂપ બનવું તે પોતાના જ હાથમાં છે. કારણ કે શંકરાચાર્ય ભગવાન કહે છે કે, સંસાર અને તેના પદાર્થો કાંઈ પણ છે જ નહિં. તેમજ સ્વપ્નની કોઈ વસ્તુ જાગ્રત થયા પછી કોઈ કામમાં આવતી નથી. તેમ દેહનાશ થયા પછી જીવબ્રહ્મની એકતા મનુષ્યજન્મમાં જ સાધી શકાશે. માટે સંસારને અને તેના તમામ પદાર્થોને સ્વપ્નવત્ નાશવન્ત હોવાથી અસત્ય અને અનિત્ય માન્યા વિના ચાલે તેમ નથી. અને એ હિસાબે માત્ર બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યા ઠરે છે.

નવનાથ કથામૃત

લેખકઃ– કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

(વર્ષ ૧૧ ના અંક ૧૧ ના પૃષ્ઠ ૭૦૯ થી ચાલુ)

મત્સ્યેન્દ્રનાથ પોતાની મસ્ત સ્થિતિમાં ફરતા ફરતાં ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં સર્વોપદ્રવાળાની પતિપરાયણા સતી શ્રી સરસ્વતીએ એમને ઓળખ્યા. અને (સ્વગત) મનમાં બોલી, 'આ કોઈ મહાપુરુષ છે.' સજ્જનો ! સજ્જનોનું દિલ એ દર્પણ છે. અને એમાં સારા–નરસાનું પ્રતિબિંબ પડ્યા વગર રહેતું નથી. તદનુસાર સરસ્વતીએ મત્સ્યેન્દ્ર-નાથને ઓળખ્યા અને તેમની આગળ જઈ. અને દંડવત્ પ્રણામ કરી પ્રાર્થના કરી 'પ્રભો ! ભિક્ષાનો સમય થયો છે. હરકત ન હોય તો મારા ગરીબના આંગણાને પાવન કરો.' મત્સ્યેન્દ્રનાથ સમર્થ યોગી પુરુષ હતા એટલે નિમિષ માત્રમાં એ સતીના ભવિષ્યને જાણીને તુરત જ સરસ્વતીને ત્યાં પધાર્યા.

સરસ્વતી મહાત્માશ્રીના આગમનથી રાજી–ખુશી બની ગઈ અને તેમને સુંદર આસન પર બેસાડી વિધિવત્ મહાત્માશ્રીને ચંદન–પુષ્પ કર્યા પછી તેમના પવિત્ર પાદાર-વિંદનું પ્રક્ષાલન કર્યું અને એ પવિત્ર પાદોદકને પોતાના ભવનમાં છાંટી અને મસ્તક પર ચડાવ્યું. પછી મહાત્માજીને પ્રેમપૂર્વક ભોજન–સામગ્રી પીરસી અને આગ્રહપૂર્વક ભોજન કરાવ્યું. મહાત્માજી પણ આ બાઈના નિરતિશય ભક્તિભાવ જોઈ ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને જમી રહ્યા બાદ જરા વિશ્રાંતિ લેવા બેઠા.

સજ્જનો ! મહાત્માજી તો તેના ભાવીને સમજી ગયા હતા એટલે સરસ્વતીને કહે છે :

'બેટા ! તારો અનવધિ પ્રેમ જોઈ મારું ચિત્ત પ્રસન્ન થયું છે. માટે જે તારી ઇચ્છા હોય તે માગ. ભગવત્-કૃપાએ હું પૂર્ણ કરીશ.'

સરસ્વતી મહારાજના શબ્દો સાંભળી કરસંપુટ કરી પોતાના જમણા પગના નખથી ભૂમિ ખોતરતી નયને રડી ગઈ. જો કે મહાત્માજી તો સારી રીતે સમજતા હતા કે એ કેમ રડે છે. છેવટે મહાત્માજીએ મૌન તોડ્યું અને બોલ્યાઃ

चिंता चितासमायुक्ता बिन्दुमात्रविशेषतः ।
सजीवं दहते चिंता निर्जीवं दहते चिता ॥

બેટા ! ચિંતા એ ચિતા સમાન છે. ચિતામાં ચિંતા કરતાં માત્ર એક જ અનુસ્વાર વધારે છે. એ ટપકું કેટલું કામ કરી જાય છે ! ચિતા નિર્જીવને બાળે છે, જ્યારે ચિંતા સજીવને બાળે છે. માટે ચિંતા કરવી વ્યર્થ છે.

સરસ્વતી અશ્રુભીની આંખે રડતાં રડતાં બોલી પ્રભોઃ–

સૂનું જણાય સર્વે,
સૂનું જણાય સર્વે.
સંતાનના વિનાનું (૨)
ભુવન . સ્મશાન જેવું
ઘરમાં ન બાળ નાનું. (૨)

મત્સ્યેન્દ્રનાથ કહે છેઃ 'ભાગ્યવતી ! એ તો હું પણ સમજુ છુંઃ

"જે ઘર મહીં કદી યે ન પુત્રોના રવો શ્રવણે પડે,
જે ઘર મહીં કદીયે ન બાળક નાનકું રમતું રડે;
જે ઘર મહીં કદી ઇન્દ્રના સમ સર્વ સંપત્તિ સાંપડે,
પણ શાંતિ ન વિશ્રાંતિ તે ઘરમાં કદી યે ના જડે"
પરંતુ બેટા...

" ભાગ્યનું સુકાન ફેરવનાર એ કિરતાર છે.
સૌભાગ્ય ને સંતાનનો દેનાર એ કિરતાર છે.
ભવસાગરે ડૂબનારનો આધાર એ કિરતાર છે,
જગના સહુ જીવો તણો દાતાર એ કીરતાર છે.

બેટા, ખરેખર આજની તારી નિષ્કામ ભક્તિ અને આતિથ્ય–પ્રેમ જોઈ મારો આત્મા ઘનગુની ઊઠ્યો છે. ધન્ય છે તારાં પવિત્ર માતા–પિતાને અને ધન્ય છે તારા સદ્ગુરુદેવને !' (ઋતાં મહારાજશ્રીએ પોતાની પાસેની ઝોળીમાંથી એક ચપટી ભસ્મ લઈ) સરસ્વતીના હાથમાં આપતાં આપતાં કહ્યુંઃ 'બેટા, લે આવતી કાલે સવારમાં સ્નાન કરી ભગવત્ધ્યાન કરી ભગવાન ભાસ-ભાસ્કરનાં દર્શન કરતાં કરતાં ભગવદ્ નામ લઈ આ ભસ્મને પ્રેમપૂર્વક પ્રાશન કરજે; જેથી શ્રીહરિ તારી મનઃકામના પૂર્ણ કરશે.' એમ કહી સરસ્વતીના હાથમાં ભસ્મ આપી મત્સ્યેંદ્રનાથ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં એમણે સંગીતમાં પ્રણવની શરૂઆત કરી...ૐ ૐ ૐ ૐ ૐ અને મહારાજશ્રી દૃષ્ટિપટમાંથી બહાર નીકળી ગયા. સરસ્વતી પણ અનિમિષ નેત્રે મહારાજની પાછળ જોઈ રહી. પછી (સ્વગત) બોલી; કેવા નીજાનંદી મહાત્મા ! ધન્ય છે ભારતી–માતાને કે આવા દેદીપ્ય સંત–મહંતો ભારતમાં વિચરી રહ્યા છે. ભારતી ! ભારતી ! તારાં શાં ગુણગાન ગાઉં ! (મનમાં)—

જય માતૃભૂમિ ! તેરે ચરણોંમેં શિર નમાઉં.

સજ્જનો, સરસ્વતીને ત્યાં મહાત્મા આવ્યા પરંતુ તે વખતે સર્વોપદયાળ બ્રાહ્મણની ગેરહાજરી હતી. કારણ કે તેઓશ્રી બહારગામ પધાર્યા હતા પરંતુ પોળની માતાઓ વારંવાર આવીને છેટે રહી જોઈ જતી કે સરસ્વતી શું કરી રહી છે. મહાત્માજીના ગયા પછી તો સર્વ સ્ત્રીઓ કુતૂહલતાથી કહેવા લાગીઃ 'આજે સેવા-શુશ્રૂષા બહુ કરી ! (પોળની સ્ત્રીઓ વ્યંગમાં બોલતી હતી) પરંતુ ભલીભોળી સાત્વિક દિલની સરસ્વતી કહેઃ 'હા બેનો, સંત તો કોઈ દિવ્ય હતા. આવા સંતોનાં દર્શન પૂર્વની પૂન્યાઈ જાગે ત્યારે કોઈક વાર જ થાય છે. જુઓને, એક ભક્તકવિએ કહ્યું છે કેઃ

"માત મીલે, પુની તાત મીલે,
સુત, ભ્રાત મિલે, યુવતિ સુખદાયી,
રાજ મિલે, ગજ—બાજ મીલે,
સબ સાજ મીલે, મન વાંછિત પાઈ.
લોક મીલે, પરલોક મીલે,
વિધિલોક મીલે, વૈકુંઠ હિ જાઈ,
સુંદર ઓર મીલે સબહી,
પર સંત—સમાગમ દુર્લભ ભાઈ !

આ જગતની પ્રત્યેક નશ્વર વસ્તુઓ માણસ પુનઃ મેળવવા ધારે તો તે મેળવી શકે છે. (Man can do every thing) પરંતુ માત્ર જગતમાં બે વસ્તુ દુર્લભ છે. સંતનો સમાગમ અને હરિ-કથામૃતનું પાન.

ત્યાં કેટલીક સ્ત્રીઓ હસી પડી. અને બોલી ઊઠીઃ "બાઈ ! ઘેલી ના થા. બધા ય સંતો એવા હોતા નથી. જોતી નથી, સંતની સેવા કરવા જતાં જ જનકી મહારાણીનું અપહરણ થયું હતું? તારું કહેવું તદ્દન યથાર્થ છે કે સંત-સમાગમ દુર્લભ છે. પરંતુ આજના કલિદેવના સામ્રાજ્યમાં એવા સંતો મળવા ય દુષ્પ્રાપ્ય છે.' ત્યાં બીજી બોલીઃ 'અરે, સરસ્વતી ! તું તો બહુ વાંકી વળી નમસ્કાર કરતી હતી અને સંતે તને કંઈ દીધું તે તું લેતી હતી. તે શું છે તે તો સમજાવ ! એમણે તને શું આપ્યું અને તેં શું લીધું. જ્યારે સરસ્વતીએ શુદ્ધહૃદયે પોતાની વાત અથથી ઇતિ સુધી રજુ કરી ત્યારે બધી સ્ત્રીઓ મોટેથી ખડખડાટ હસી તાળીઓ લઈ બોલવા લાગીઃ 'અરે બાઈ ! જોજે એવા સાધુડાઓની ભભૂત ખાતી ! એ એવા સાધુડાઓ તો ક્યાંક વશીકરણ કરી બાવલી બનાવી દે !' એમ કહીને ચાલવા માંડી. ભલી ને સાત્વિક સરસ્વતીના દિલમાં આથી કંઈક દુઃખ થયું ને બોલી કે, 'ના, ના, સંત એવા નહોતા. છતાં બીજી તરફ પેલી સ્ત્રીઓના શબ્દો હૃદય પર કોતરાયા હતા અને તેથી 'કંઈ થઈ જાય તો' એ બીકે અપ્રચિત્તે નિઃસાસો નાખી ભભૂતને ચૂલાની અંદર નાખી દીધી. સજ્જનો, જોયું ! સજ્જનનો સહવાસ શાશ્વત કલ્યાણ કરી શકે છે, જ્યારે દુર્જનનો સહવાસ સર્વનાશ કર્યા પછી જ અટકે છે.

મચ્છેન્દ્રનાથ ચંદ્રગિરથી નીકળી ભારતની પૂજ્ય પવિત્ર તીર્થભૂમિઓમાં વિચરવા લાગ્યા. રસ્તામાં એ જ્ઞાનયોગી પોતાની મસ્ત સ્થિતિમાં ફરી રહ્યા છે. અને માતૃભૂમિની ધૂળને વારંવાર પોતાના મસ્તક પર ચઢાવી રહ્યા છે. ત્યાં એમના પર પવનસુત હનુમાનની દૃષ્ટિ પડી, એટલે સહેજે હનુમાનજીની એવી ભાવના થઈ કે, 'નાગ અશ્વત્થની સેવા કરી, સર્વ દેવોના આશીર્વાદ મેળવી, શાબરી વિદ્યાનો ગ્રંથ રચી, આ મહાપુરુષે ભારત ઉપર મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે. તો લાવો તો ખરા, જરા જોઈએ, કે આનામાં કેવી અને કેટલી શક્તિ આવી છે !' એમ કહી હનુમાનજીએ મચ્છેન્દ્રનાથની પરીક્ષા કરવાની શરૂઆત કરી.

હનુમાનજી દરિયાકિનારે જ્યાં કેવળ રેત જ છે એવી જગ્યામાં જઈ વરસાદ પડતો હતો છતાં રેતમાં એમણે ગુફા બનાવવાની શરૂઆત કરી. પણ વરસાદથી રેત ભીંજાય છે અને પેલા જે ગુફા ખોદે છે તેમાં ધસડાઈ ધસડાઈને પડે છે. વળી જાણે પોતાને યથાર્થ પરિશ્રમ થયો હોય તેવો હનુમાન આડંબર કરે છે. આ બધું હનુમાનજી ગુપ્તવેશે પરિવર્તન કરી મચ્છેન્દ્રનાથનું ધ્યાન પોતાના તરફ દોરવા પુરતું જ કરી રહ્યા છે. એટલામાં તો મચ્છેન્દ્રનાથની દૃષ્ટિ તેમના પર પડી અને વેશપરિવર્તન કરેલા હનુમાનજી પાસે જઈ બોલ્યાઃ

" આગ લગે જબ પરકે અંદર
તબ કૂપ બનાતા હૈ
આગ બુઝે નહિ, કૂપ બને નહિ,
વો મૂરખ કહલાતા હૈ

(ચાલુ)

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લે. શ્રી વજુ કોટક

[કર્તવ્ય કર્મના પાલન વગર સિદ્ધિ નથી. કર્મ છોડી મનોરથોમાં રાચનારને આખરે દીનતા અનુભવવી પડે છે. સંસાર-સંગ્રામમાં જીત મેળવવા માટે કર્મ એ જ એક અજેય શસ્ત્ર છે. કર્મથી જ અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ છે અને તે સિદ્ધ થતાં સાથે જ સ્વતઃસિદ્ધ મોક્ષનો અનુભવ થાય છે, પણ તે કર્મ ધર્મમય હોવું જોઈએ, એટલે નીતિવિરુદ્ધ ન હોવું જોઈએ, એટલે કે બીજાનું અહિત કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાપણું તેમાં ન હોવું જોઈએ. તેનું નામ જ કર્તવ્ય કર્મ. આ જીવન આખું ધર્મક્ષેત્ર હોવા સાથે કર્મક્ષેત્ર છે. તેમાં દરેકને પ્રવર્તવાનો ઈશ્વરી નિયમ છે. જેઓ ધર્મપૂર્વક કર્મમાં પ્રવર્તતા નથી, જેઓ પ્રમાદી છે તેઓ આ સંસારથી અને જીવનથી પરાજિત થએલા છે. શ્રી. કોટક જીવોને કર્મવીર થવાની પ્રેરણા આપતા પોતાના ક્રાન્તદર્શી વિચારો અહિં રજુ કરે છે. આ વિચારો પ્રત્યેકને હમ્મેશાં મનનીય છે.]

કેટલાકને માટે આ જીવન એક રંગભૂમિ જેવું બની રહે છે અને આવા માણસો દિવસ અને રાત યુદ્ધ કરતા જોવામાં આવે છે; એમને થાક લાગતો નથી; બસ, એ સોરો આશા અને હિંમતનું ભાથું બાંધીને આગળ વધતા જ હોય છે. મુશ્કેલીઓની એમને પરવા નથી, પોતાની પાસે સાધનો ઓછાં છે એ જાણવા છતાં પણ તેઓ કોઈની પાસે મદદ માટે હાથ લંબાવતા નથી. એમને ઘણી વખત હાર મળે છે, એમની યોજનાઓ ધૂળધાણી થઈ જાય છે પણ તેઓ મેદાન છોડતા નથી. આશા અને શ્રદ્ધા સાથે ફરી તેઓ બેઠા થાય છે, કમ્મર કસે છે સ્મિત સાથે યુદ્ધ કરે છે.

આવા ખડતલ માણસો જ રણને બાગ બનાવે છે અને મરેલાઓને બેઠાં કરે છે. જીવનના પટ ઉપર આવો એકાદ તેજસ્વી સૈનિક તમને મળી જાય ત્યારે તેને નિરુત્સાહી ન કરતા; એને એમ પણ ન કહેતા કે :—

'તેં જે કામ હાથમાં લીધું છે એ તારાથી નહિ થાય, તું આડે રસ્તે ચડી ગયો છે, છોડી દે.'

આવા લડવૈયાઓને તમે મદદ ન કરી શકો તો કંઈ નહિ પણ એમના કાનમાં જરૂર ઉત્સાહનું અમૃત રેડજો. એમને માટે આટલું ઘણું છે. આવા લોકોમાં એવી અદ્ભુત શક્તિ ભરી હોય છે કે જો તમે એમનો વાંસો થાબડીને એમ કહેશો કેઃ—

'દોસ્ત આગળ વધ હું તને ફતેહ ઈચ્છું છું.'

તો એમનામાં એવો પ્રબળ પ્રાણ જાગશે કે તેઓ વખત જતાં તમારે ચરણે આકાશના તારા ધરી દેશે.

(૨)

કેટલાક એવા જોવામાં આવે છે કે તેઓ આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી અને શીખામણોનાં પોટલાં બંધાવીને બીજાઓની પ્રગતિ રુંધતા હોય છે. આવા માણસો તો જીવનમાં ડગલે અને પગલે મળી આવે છે. તેઓ કામ કરતા નથી અને કરવા દેતા નથી.

રસ્તે ચાલતાં તમારા માર્ગ ઉપર આવા કોઈ મળી જાય તો એમને એટલું જ કહેજો કે :—

'ભાઈ! મને તારી શીખામણ સાંભળવાનો વખત નથી, હું તો સૈનિક છું; પરાજય પામીશ છતાંપણ લડીશ. જે યુદ્ધ ચાલુ રાખે છે એ જરૂર કોઈ દિવસ વિજય મેળવશે, પણ જે યુદ્ધથી ડરીને દૂર ઊભો છે એ તો સદા પરાજિત છે.'

એમને માઠું લાગે તો ભલે લાગે; જીંદગીમાં બધાને પ્રસન્ન રાખવા જશો તો પછી આખરે તમારા હાથમાંથી વસંતનો ગુલાબી કાળ ચાલ્યો જશે.

દષ્ટિ ફેર

લેખક શ્રી કનુ ભટ્ટ

આંખે કમળો જેહને ‘ કનુ ’ સૂઝે પીળો શેર,
ગર્વી સ્વાર્થી ધૂક જે દેખે દષ્ટિફેર.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે પુણ્યશ્લોક સત્યમૂર્તિ મહારાજા યુધિષ્ઠિરે ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં રાજસૂય યજ્ઞ આરંભ્યો. મંડપો ઉત્તમ રીતે શણગારી, સરસ રીતે ધ્વજા, પતકા, હાંડી, ઝુંમર વગેરેથી સુંદર સજાવટ થઇ રહી છે. યજ્ઞનો પૂજા કરાયેલો અશ્વ પણ મંડલેશ્વર રાજા-મહારાજાઓથી વિજય મેળવી પાછો આવ્યો છે. તેના રક્ષકો, સેનાપતિઓ અને સર્વસેનાનાયક ધનુર્ધારી અર્જુન વિજય મેળવીને આવ્યા છે. તેઓને હર્ષભેર સાસ્વાગતી ધામધૂમ સાથે મહાલયોમાં લાવવામાં આવ્યા છે. યજ્ઞમાં નોતરેલા નરપતિઓ પણ આવવા માંડ્યા છે. તેઓ મંડપની શોભા જોઇ ચકિત બને છે. તેમના કેટલાક પોતાનું આસન ક્યા સ્થાને છે તે પણ ભૂલી જાય છે ! આ બધી વ્યવસ્થા માટે દ્વારામતીના અધિષ્ઠાતાની જય બોલાઇ રહી છે.

મંડપમાં યજ્ઞના પૂજાના દિવસે સઘળા ઋષિમુનિઓ રાજા–મહારાજા–મંડલેશ્વરો આવી પોતપોતાના સિંહાસનોને શોભાવી રહ્યા છે; ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મંડપના પ્રવેશદ્વાર આગળ દ્વારપાળ થઇ સર્વને આવકાર દેવાની ને સર્વના આસન બતાવવાની તથા ઉપાન સાચવવાની સેવા ઊઠાવી રહ્યા છે ! શાન્તિ એટલી બધી પથરાઇ રહી છે, કે જાણે એક સોય પડે તો તે પણ સંભળાય.

એટલામાં મહામાની દુર્યોધન આવી પહોંચ્યો. આ બધી ઉત્તમ વ્યવસ્થા જોઇ તેનો આંતરદ્વેષી આત્મા પ્રસન્ન થયો હશે કે કેમ તે તો એ જાણે; પણ આ વ્યવસ્થા કૃષ્ણની છે, ને તેમણે આ ગોઠવણ કરી પાંડવોને વધુ પડતા આગળ પાડ્યા. આ બાબત સહન ન થવાથી મામા શકુનિની સલાહથી તે શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવ્યો. અને બોલ્યો. કૃષ્ણ પ્રભુએ અનેકગણા આનંદથી તેને આવકાર દીધો.

–ઓહો, પધારો ભ્રાતા ! કહી નહિ ને આજે કંઇ દયા કરી !’ પ્રભુએ મલકાતા મુખે કહ્યું. ‘કંઇ સેવકને આજ્ઞા ?’

“ આજ્ઞા તો શી ? તમારાથી અમારૂં શું વધુ થઈ શકે એમ છે, પણ કૃષ્ણ ! તમારો પાંડવો પ્રત્યેનો વધુ પડતો પક્ષપાત મને અહીં ખેંચી લાવ્યો છે. કૌરવો ય તમારી ફોઇના દીકરા છે અને પાંડવો ય ફોઇના દીકરા છે. પાંડવો તરફ તમારો પ્રેમ અને પક્ષપાત વધુ જણાય છે, અને અમારા તરફ ઘૃણાદષ્ટિ. એ શું તમને શોભે છે કૃષ્ણ ? ” દુર્યોધને પોતાના અભિમાનનું અને અસહનશીલતાનું પ્રદર્શન કરી ઘમંડથી કહ્યું.

“અહો, છત્રપતિ દુર્યોધન ! એમાં તમને પક્ષપાત લાગ્યો ? મારે પક્ષપાત હોય જ નહિ. મારે તો બને ય સમાન છો.” શ્રી કૃષ્ણે ચોતરફ ધ્યાન આપતાં કહ્યું.

“તમે ભલે કહો કૃષ્ણ, આ રાજસૂય યજ્ઞની સજાવટ જ કહી આપે છે ને ?” દુર્યોધને કહ્યું.

ભાઇ આ માન્યતામાં તમારો દષ્ટિફેર છે !......
આમ વિસંવાદ ચાલી રહ્યો છે એટલામાં દૂરથી યુધિષ્ઠિર આવતા દેખાયા. જાણે કંઇ કારણસર ઊઠતા હોય એમ શ્રીકૃષ્ણે અભિનય કર્યો એટલે દુર્યોધને પોતાને ગરજ હોવાથી કહ્યું; ‘કેમ કૃષ્ણ ઊઠો છો ? કામ હોય તો મને કહો, હું કરૂં.’

“કામ તો બીજું કંઇ ન હતું, પણ આ સભામાં રાજામહારાજાઓ, ઋષિમુનિઓ બેઠા છે તેમાંથી મારે એક સારામાં સારા પુરુષની જરૂર છે.”

“ઓહો, એમાં શું, એક તો શું પણ અનેક સારા માણસ લાવું.” આમ કહી જાય છે. એટલામાં યુધિષ્ઠિર આવે છે. કૃષ્ણને પ્રણામ કરી પોતે વિનંતિ કરે છે: ‘ પ્રભુ ! આપ ન હોત તો આ સજ્જ થયેલી સભાની શોભા ન હોત. આપ પધારો. મારે આપની પૂજા કરવી છે.” અને આ બધી વાત–વિનંતિ ધર્મરાજ કરી રહ્યા છે તે વખતે શ્રી કૃષ્ણે પોતે કંઇક કામ માટે ઊઠવાની ચેષ્ટા કરતા કરતા હોય તેમ કર્યું.

યુધિષ્ઠિરે કહ્યું–‘પ્રભુ શી આજ્ઞા છે ?’ પ્રભુએ કહ્યું, ‘આજ્ઞા તો ન જ હોય, પણ મારે આ સભામાંથી એક નઠારામાં નઠારા પુરુષની જરૂર છે.’

“પ્રભુ ! આપ શા માટે પરિશ્રમ લો છો ! હું જ શોધી લાવું.” આમ બને જણ સારા અને નરસા પુરુષોને શોધવા ગયા. દુર્યોધન મુનિમંડળમાં, રાજા–મહારાજાઓમાં અને સભામાં દરેકે દરેક વ્યક્તિના સિંહાસને ફરે છે. જુએ છે ને વિચારે છે, “આ અગસ્ત્ય ઋષિ મહાપુરુષ ખરા, સિદ્ધિઓ વાળા યે ખરા, પણ સમુદ્રનું જળ આચમન કરી જઇ ઘણાં જળચર પ્રાણીઓનો ત્રાસ લીધો માટે એ

કેમ સારા ? અમુક ઋષિએ અમુક કર્યું માટે એ શી રીતે સારા ગણાય ? એમ ઋષિ-મુનિઓના દોષો જોયા પછી રાજાઓનું અવલોકન કર્યું. પહેલાં ગુણ તો જુએ, પરંતુ દોષો વધુ આગળ કરે, એટલે એવડી મોટી સભામાં તેને એક પણ સત્પુરુષ ન જણાયો. પછી પોતાનું પણ અવલોકન કર્યું અને રાજી થયો.

યુધિષ્ઠિર દુર્યોધનની પાછળ બે ચાર ડગલાં જેટલા દૂર હતા. તેઓ પણ બધા ઋષિમુનિઓ અને રાજા-મહારાજાઓને જોતા અને એમના ગુણો નિહાળતા પ્રભુ પાસે આવ્યા.

દુર્યોધન આવીને કહે છે: "કૃષ્ણ ! તમે મને ફોકટનો રખડાવી માર્યો. આમાંથી મને તો એકેય સદ્‌ગુણી કે સત્પુરુષ ન જણાયો. દરેક રીતે સારો પુરુષ જોઈએ તો હું જ છું.

દુર્યોધન સર્વને દોષવાળા અને પોતાને જ સારો પુરુષ કહી રહ્યો હતો એટલામાં યુધિષ્ઠિરે આવીને કહ્યું, પ્રભુ ! મને તો આ સભામાં કોઈ નિષ્ઠુર, અગુણી કે નઠારા દેખાયા નહિ. બધા જ સત્પુરુષો છે. જો કોઈ નઠારો હોય તો હું જ છું ! હવે આજ્ઞા કરો."

ભગવાન કૃષ્ણે કહ્યું; "જોયું દુર્યોધન ! આનું નામ તે દૃષ્ટિફેર. આપને આ મહાસભામાંથી કોઈ સત્પુરુષ ન મળ્યો ને યુધિષ્ઠિરને અસત્પુરુષ ન જડ્યો. સભા એક જ છે; રાજા મહારાજાઓ, ઋષિમુનિઓ કે સંતો-મહાપુરુષો કોઈ બદલાઈ ગયા નથી. આપ પણ રાજા છો ને યુધિષ્ઠિર પણ રાજા છે. આપે જે બે આંખે જોયું તેવું જ યુધિષ્ઠિરે જોયું છે. છતાં આપને સારો કોઈ ન દેખાયો ને યુધિષ્ઠિરને કોઈ ખોટો ન દેખાયો. આનું નામ દૃષ્ટિફેર. તમારા મનના વિચારો જ તમને એમ જણાવી રહ્યા છે કે હું પક્ષપાતી છું. વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. તમારા મનના વિકારો જ તમને દૃષ્ટિફેર કરાવે છે."

વહાલા આત્મબન્ધુઓ ! કમળાવાળો સર્વ જગતને પીળું દેખે છે. મનનું મિથ્યાભિમાન દ્વેષદૃષ્ટિનો-સ્વાર્થદૃષ્ટિનો કીડો જન્માવી આપણા અંતરમાં સારી વાતોને પણ કુશંકાથી જોવડાવે છે. એનું નામ જ દૃષ્ટિફેર. આ મહાભારતનું સુંદર દૃષ્ટાન્ત મિથ્યાભિમાન, સ્વાર્થ તથા રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ સ્પષ્ટ શીખવે છે. વહેવારમાં આવા ઘણાય પ્રસંગો દાખલા બને છે. એક માણસ અમુક વાત કહેતો હોય તેને બીજો માણસ બીજા સ્વરૂપમાં જ સમજી-દૃષ્ટિફેર ઊભો કરી વિરોધ કરે છે. પણ તેમ નહિ કરતાં બરાબર સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને પરના ગુણ અને પોતાના અવગુણ પારખતાં શીખી શુદ્ધ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવી એ માનવતા છે.

સર્વધર્મ-સમભાવ

સત્યસાધક સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમભાવ રાખશે, પણ અધર્મનો તો વિરોધ જ કરશે. પછી એ અધર્મ પોતાના કે બીજાના ધર્મને નામે ચાલતો હોય કે સ્વતંત્રપણે ચાલતો હોય. આવા માણસ એવું અભિમાન નહિ રાખે કે પોતાનો જ ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે અને મનુષ્યમાત્રને પોતાના ઉદ્ધાર માટે તેનો સ્વીકાર કરવો આવશ્યક છે. એ તેને છોડશે નહિ, તેમ તેના દોષો તરફ આંખમીંચામણાં યે નહિ કરે. એ જેવો પોતાના ધર્મ પ્રત્યે આદરભાવ રાખશે, તેવો જ આદરભાવ બીજા ધર્મ અને તેમના અનુયાયીઓ પ્રત્યે પણ રાખશે અને દરેક માણસ પોતપોતાના ધર્મના સિદ્ધાંતોને જ બરાબર પાળે એવી જ ઇચ્છા કરશે. નિંદક બુદ્ધિ પરધર્મનાં છિદ્રો જ શોધશે. સત્યશોધકને દરેક ધર્મમાં સત્યની જ બાજુ વિશેષ જણાશે. તેનો તે અંશ તે ગ્રહણ કરી લેશે, આથી સત્યશોધક પુરુષ દરેક ધર્મના અનુયાયીને જાણે એ પોતાના ધર્મનો બંદો હોય એમ જાણશે.

આમ સત્યશોધક પોતાના ધર્મનો ત્યાગ કર્યા વિના સર્વધર્મીના અનુયાયી જેવો લાગશે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

ભગવાન ભીષ્મ

લે. કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

કાળને થંભાવતા તે બ્રહ્મચારી હિંદના

વ્હાલા આત્માનંદો! આજે આપની સમક્ષ ભારતના એક ભલા ભદ્ર પુરુષનું રેખાચિત્ર દોરી બતાવવા ઇચ્છું છું. એમને જગત અને મહાભારત અનેક નામોથી સંબોધન આપે છે. કોઇ 'બ્રહ્મચારી ભીષ્મ' કહે છે; કોઈ 'કર્મયોગી ભીષ્મ' કહે છે; કોઇ 'ધનુર્વેદવિશારદ ભીષ્મ' કહે છે; કોઈ 'પિતૃભક્ત ભીષ્મ' કહે છે–એવાં અનેક સંબોધનો આપે છે. ત્યારે આજ હું ભગવાન ભીષ્મનું સંબોધન આપું છું.

"છે અમૂલાં રત્ન આ ભારતભૂમિની ખાણમાં
મળશે તમોને કંઇક તેમાંનાં કથા–પુરાણમાં"

પરંતુ દુર્ભાગ્ય છે ભારતવાસીઓના કે હાલની દુનિયાના માનવીઓના હૃદયમાંથી કથા–પુરાણનો મોહ ઓછો થતો જાય છે. ખરેખર એ આપણી કમનસીબી છે. કલિદેવના સામ્રાજ્યમાં હાલના માનવીઓ દિન–પ્રતિદિન માનવધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ રહ્યા છે. અને હું તો પ્રતિદિવસ મારા આખ્યાનોમાં કહું છું, કે એથી જ ભારતવર્ષને માથે કષ્ટ ઉપર કષ્ટ છે. જાગો! જાગો! મારા ભારતીય ભાઈ–બેનો, જાગો ને જુઓ કે જે ભારત ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખર પર આરોહણ કરતું હતું તે આજ દિન–પ્રતિદિન ઊંડા ગર્તામાં ઊતરતું જાય છે. છતાં (ભીખાં પડવા પણ તંગડી ઊંચી) તદનુસાર આજની દુનિયા ચારેકોરથી હેરાનપરેશાન થઇ રહી છે. અને આર્યત્વને લાત મારી અનાર્યત્વમાં ડગલું દઇ રહી છે. અને અનેક યાતનાઓ ભોગવી રહી છે. છતાં જોરશોરથી બૂમો પાડે છે કે, 'આપણે બહુ વધ્યા છીએ.' છતાં મને દુઃખ એ થાય છે કે, બાપલા! જરા આવાં ચરિત્રો વાંચી–વિચારી જરા ખ્યાલ તો કરો–જરા તુલનાત્મક બુદ્ધિથી વિચાર તો કરો. અરે 'કૉમન સેન્સ'નો તો ઉપયોગ કરો, તો સમજાય કે આપણે આગળ નહિ પણ કેટલા પાછળ પડયા છીએ!

જાગોજી! જાગો, ભૈયા!–
કલજુગ આવ્યો રે,
કલજુગ આવ્યો ભૈયા!
નિંદાને ત્યાગો ભૈયા!
જાગોજી! જાગો, ભૈયા૦ કલજુગ.

ભારતની માટીમાં જ એવાં કોઇક અલૌકિક તત્ત્વો સમાયેલાં છે, કે ભારતની ભૂમિમાંથી જેવા પત્થરો પાકે છે એવાં બીજે રત્ન પણ સંભવતાં નથી. જે હાલની સારી યે દુનિયા પશ્ચિમનું અંધ અનુકરણ કરી રહી છે. પરન્તુ એ અનુકરણ કરનારાઓને પૂછું છું, કે તમે જેને 'સ્વર્ગ' માનો છો એ પશ્ચિમમાં એક તો 'ગાંધી' યા 'જવાહર' યા 'સુભાષ' બતાવો! માટે પ્યારા ભાઇઓ! જરા પાછું વળીને તો જુવો. અને પૂર્વના ભારતની ભવ્યતાને તો સમજો. ખેર! પણ હું માનું છું કે 'અધૂરો ઘડો છલકાય અને ખાલી ચણો વાગે ઘણો' તદનુસાર આપણી દુર્ગતિ થઇ રહી છે. આપણામાં બીરુતા આવી ગઇ છે. આપણામાં 'માનવતા' કોને કહેવી તેનો પણ ખ્યાલ નથી. અને જે માનવીએ દુર્લભો માનુષો દેહો। એવું દુર્લભતાએ મેળવેલું મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કર્યાં પછી મેં 'મનુષ્યત્વ શા અર્થે મેળવ્યું છે' તત્ સંબંધે વિચાર સરખો પણ કર્યો નથી એ માનવીની 'માનવી' તરીકે કદી ગણતરી થતી નથી. એ તો ભારતમાતાને ભારરૂપ છે. એક કવિની લોકોક્તિ છે:—

"જનુની જણે તો ભક્ત જણ કાં દાતા કાં શૂર;
નહિ તો રહેજે વાંઝણી મત ગુમાવીશ નૂર"

જગતની આર્યરમણીઓ! હું તો તમને કરસંપુટ કરી પ્રાર્થના કરું છું, કે તમે દુનિયાનું ઘડતર ઘડનારી માતાઓ છો.

હું તો મારા આખ્યાનમાં પ્રતિદિવસ કહું છું, કે 'સો અધ્યાપકો, સો માસ્તરો અને સો ગુરુઓ જે ઉપદેશ આપે તેના કરતાં એક મા ઉપદેશ આપે એ વધારે અસરકારક નીવડે છે.' માટે માતાઓ! જાગો, અને તમારા બાળકોને સદુપદેશના પાઠ પઢાવી કર્તવ્યનિષ્ઠ કર્મચારીઓ બનાવો! સીતા સતી તારામતીના દાખલા છે.

એ 'દેવીઓ' થઇ ગઇ છે દેશ હિન્દુસ્તાનમાં અને એટલા જ માટે લોકોક્તિકારે લખ્યું છે, કે 'હે માતાઓ! બાળક યા બાળકીને જન્મ આપો તો ભીષ્મ જેવા ભક્તને જન્માવો. ભક્ત જન્માવવાની તમારામાં તાકાત ના હોય તો પોતાના ધનનો સદુપયોગ કરનાર દરિદ્રનારાયણના સેવકોને જન્માવો યા પિતાને માટે આજીવન બ્રહ્મચારી રહી સામ્રાજ્ઞીરીને લાત મારી દે તેવા પિતૃભક્ત ભીષ્મ જેવાને જન્માવો યા ધર્મને માટે–દેશને માટે પ્રાણની કુરબાની કરી દે તેવા દેશપ્રેમી

અને ધર્મપ્રેમી ભીષ્મ જન્માવો. પણ ભારતી માતાને-ભારતી માતાના નામને બદનામ ન થવા દો અને એટલા જ માટે આજે હું આપની સમક્ષ દેવદત્તના ગુણોથી આકર્ષાઈ તેને 'ભગવાન ભીષ્મનું' સંબોધન આપી એના અક્ષરદેહને આપની આગળ રજુ કરૂં છું. તો વ્હાલા વાચક! તેનું મનન-નિદિધ્યાસન કરી થોડુંક આચરણમાં આચરીશ યા વર્તણુંકમાં મૂકીશ યા ત્હારાં વ્હાલસોયાં બાળકોને આ રેખાચિત્રને રજુ કરી બતાવીશ, તો બાપલા! હું મારા લીધેલા પરિશ્રમને જરૂર સફળ માનીશ. અસ્તુ!!!

ભારતના સમ્રાટ્ શાંતનુ રાજા અને પતિતપાવન ગંગાના અંશાવતાર-ભગવતી ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા ભગવાન ભીષ્મ હતા.

"पिता यस्य शुचिर्भूतो माता यस्य पतिव्रता"

જેનો પિતા પવિત્ર હોય અને જેની માતા પતિપરાયણ સતી સ્ત્રી હોય એ ઉભયના યોગે જે બાળક જન્મે છે તે જ બાળક મહાન થઈ શકે છે. એનો દાખલો શાંતનું, અને ગંગા પૂરા પાડે છે.

સજ્જનો! સંશય તો પડશે કે પતિતપાવની ગંગાના અંશાવતાર ભીષ્મને ગંગા સાથે સંબંધ જોડવાની શી જરૂર? એ સંશય નિવારવા હું આપની સમક્ષ શાંતનુનું પૂર્વવૃત્તાંત રજુ કરૂં છું

પૂર્વે મહાભીષ નામનો ભારતનો એક સમ્રાટ હતો. એણે સમ્રાટગીરીને લાત મારી દઈ મહાકષ્ટે, યમનિયમોનું પાલન કરી, પુષ્કળ જપ અને તપ કર્યું હતું અને એના ફળમાં એ મૃત્યુ પછી સ્વર્ગમાં ગયો. સ્વર્ગનાં દેવ-દેવીઓ આ પુણ્યશાળી મહાભીષનાં દર્શન કરવા એકઠાં થયા અને સ્વર્ગના અધીષ્ઠાતા દેવરાજ ઈંદ્રે મહાભીષના સન્માન-અર્થે એક દેવ-દેવીઓનો અને ઋષિ-મુનિઓનો દરબાર ભર્યો. તેમાં સર્વે મહાભીષની યશોગાથા ગાતા હતા અને અનેક ધન્યવાદો વરસાવી રહ્યા હતા. એટલામાં ગંગાજી મૂર્તિમંત થઈ સભામંડપમાં પ્રવેશ્યાં. એક તો ગંગાજી અદ્વિતીય સ્વરૂપવાળાં હતાં અને પોતે આ દેવસભામાં આવતાં મોડાં પડી ગયાં હતાં માટે બહુ જ ઝડપથી તેઓ સભામંડપમાં પ્રવેશ્યાં. એટલે સર્વની દૃષ્ટિ ગંગાજી પર પડી. સ્વર્ગમાં તો નિરંતર શીતલ, મંદ અને સુગંધયુક્ત પવન વાયા જ કરે છે. એટલે ઝડપથી આવતાં ગંગાજીના મસ્તક પરથી ઓઢેલું ઓઢણું ખસી ગયું. મેં આપને આગળ જ લખ્યું છે કે સર્વની દૃષ્ટિ ગંગાજી પર પડી છે. એમાં મહાભીષની દૃષ્ટિ પણ એમના પર પડી.

સજ્જનો સ્ત્રી જ્યારે ખુલ્લા માથે હોય છે ત્યારે તે વધારે આકર્ષક દેખાય છે અને એટલા જ માટે આપણી આર્ય માતાઓ પોતાની સાડીને સરખી રીતે મસ્તક પર ઓઢેલી રાખે છે. અહિંયાં તો પવનથી ગંગાજીનું ઓઢેલું ખસી ગયું એટલે એ જ સમયે ભીષની દૃષ્ટિ ગંગાજી પર પડી અને ગંગાજી તો ભીષને જોવા આવતાં હતાં. એટલે એમની દૃષ્ટિ તો ભીષ પર હતી જ, ત્યાં ગંગાજીની સુંદરતા જોઈ ભીષના મોઢામાંથી અવાજ નીકળ્યોઃ 'આહા, કેટલી સુંદરતા!' એ શબ્દ સાંભળતાં ગંગાજી પણ લજ્જા પામી ગયાં. અને ત્યાંનાં ત્યાં ઊભાં રહ્યાં. દેવમંડળીએ પણ ભીષના શબ્દો સાંભળ્યા; જેથી ઈન્દ્ર રાજાએ ભીષને કહ્યું કે, 'હજુ તમે સ્વર્ગમાં રહેવા લાયક નથી થયા. માટે પાછા ભારતની કર્મભૂમિમાં જાઓ. (જન્મો.) ત્યાં તમે શાન્તનુ રાજા તરીકે ઓળખાશો અને જે રૂપવતી ગંગામાં તમારી આસક્તિ થઈ છે તે ગંગાનો અંશ તમારી પત્ની તરીકે થશે.' સજ્જનો, જોયું! એ નહી જેવા ગુન્હા ખાતર ભીષને અને ગંગાને આટલું સહન કરવું પડે છે. જ્યારે આજની આધુનિક જમાનાની માતાઓ રસ્તામાં ચાલતાં જાણી જોઈને યા ચાહીને પોતાના કેશકલાપને ખુલ્લો કરે છે અને પરાયા પુરુષોને પોતાના રૂપનું છૂટથી દૃષ્ટિપાન કરવા દે છે. ખરેખર આ વસ્તુ અત્યંત શોચનીય છે. ભીષની અને ગંગાની સ્હેજ ભૂલથી એ બંનેને પુનર્જન્મ ધારણ કરવો પડ્યો તો આપણે જાણીજોઈને કરેલી અનેક ભૂલોથી આપણે કેટલા પુનર્જન્મો ધારણ કરવા પડશે એનો કોઈએ ખ્યાલ બાંધ્યો છે?

" સેવા પતિની ચાહતી ભારત તણી સન્નારીઓ";
" પ્રાણ દઈને પાળતી સતીધર્મને સન્નારીઓ",
" તે નારીઓ, આજે અહો ફેશન મહીં લોભાય છે";
" તેથી જ ભારતવર્ષની આ અપગતિ દેખાય છે."

સરદારખાનો કેશકલાપ ખૂલ્લો જોઈને એક મોગલ શાહજાદો એના-રૂપ પર ગાંડો બન્યો હતો. અને સરદારખાને દરેક રીતે ખરાબ થવું પડયું હતું. અને છેવટે પ્રાણવિસર્જન કરવા પડયા હતા. જ્યારે હાલની આધુનિક ઢબે રંગાએલી સ્ત્રીઓને સીનેમાની સામ્રાજ્ઞીઓ બનવાના કોડ જાગ્યા છે. ભારત! તારી આ દશા! હું તો સુધરેલ

સ્વર્ગમાં સજ્જ થએલી સુંદરીઓને કરબદ્ધ પ્રાર્થના કરું છું કે માતાઓ ! તમે દિનપ્રતિદિન માતૃપદથી વંચિત થઇ રહ્યાં છો. માતાનું સ્થાન પિતા કરતાં પણ અધિક હોય છે. માટે ખોટું અંધ અનુકરણ કર્યા વિના તમારા પિતા અને પતિના ઉભય કુળોને દીપાવો. આજ દુનિયામાં ભીષ્મ કર્તવ્ય જડતો નથી તેથી માતાઓ સાચી ગંગા બનો અને ભીષ્મ જેવા પુત્રને જન્માવી ભારતને સુરાજ્ય બનાવવાની પ્રેરણા કરો. જો કે હાલ ભારત આઝાદ બન્યો છે એ એક જ મહાત્માના તપના ફળરૂપ છે. પરંતુ આઝાદીદેવી માયકાંગલા અને ભીરુ પાસે કદી ય ટકતી નથી. માટે આવેલી આઝાદી છીનવાઈ ના જાય એની ખાતર ભારતના ભડવીર ભીષ્મનું જીવન-ચરિત્ર વાંચી-વિચારી આચરણમાં મૂકશો તો ભારત સ્વર્ગનું નંદનવન બની જશે. પણ હાલ તો નંદનવનની કોઈને જ પડી નથી. હાલ તો સૌ પોતપોતાના બગીચાઓમાં સુગંધ વિનાનાં ઝાડવાં રોપે છે. પણ એવાં સુગંધ વિનાનાં ગુણ રહિત પુષ્પો દેખાવમાં જ સારાં હોય છે. એના મોહમાં પડયા વિના, અને એનું અંધ અનુકરણ કર્યા વિના ભારતને નંદનવન બનવા દો. તમારી કલ્પનાના નંદનવનમાં તમો સ્વર્ગ ભલે ભાળતા હો પણ હું તેમાં નરક ભાળું છું. માટે બાપલા ! ભારતને સુગંધથી ભરપૂર કરી નંદનવન થવા દો એ જ અભિલાષા.

—અપૂર્ણ

ભક્તોનાં લક્ષણ

(વસંતતિલકા)

દ્વેષ ત્યજી, સુખદુઃખે સમ જે રહે છે,
કારુણ્ય સૂત્ર સજી સ્નેહ સહુ પરે છે;
તૃષ્ણા તજે, મન સદા વશ જે કરે છે;
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૧

પ્રાણી તણી ભૂલ કદિ ઉરમાં ન લાવે,
આપી ક્ષમા ઉરતણાં તપનો શમાવે;
ભૂલ્યા તણો પરમ માર્ગ બની રહે જે,
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૨

ઉદ્વેગ ના કદી ધરે જન તેમનાથી,
ઉદ્વેગ ના કદિ ધરે જનથી વળી તે;
જે હર્ષ ક્રોધ, ભય આદિ તજી રહે છે,
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૩

ઇચ્છા રહિત, કદ સત્ય સદા કહે જે,
આશા, વ્યથા, છલ, સદા અળગાં રહે છે;
કર્મો સદા શુભ કરે, શુચિ, દક્ષ, જે છે,
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૪

જે સુખ-દુઃખ થકી ના છળતો જરાયે,
કર્મો કરે, ફળ તણી નવ આશ રાખે;
ત્યાગી રહી, મમ પરે મમતા ધરે જે,
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૫

દાઝે નહીં અનંગ-અગ્નિ મહીં કદાપિ,
સ્પર્શે નહીં ત્રિવિધ તાપ વળી કદાપિ;
સંતાન, માન, સુખ, સ્વપ્નસમું ગણે છે,
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૬

શત્રુ, સખા, સહુ ગણી સરખા રહે જે,
નિંદા-સ્તુતિ ભણી કદી નજરે કરે ના;
આપત્તિમાં દૃઢ રહી પ્રભુને સ્મરે જે,
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે...૭

સંતુષ્ટ, મૌન, વળી સંગ રહિત જે છે,
કર્મો સદા શુભ-અશુભ મને સમર્પે;
છે શાન્ત, દાન્ત, ઉરમાં સમતા ભરી છે;
કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ એ મને છે...૮

—ધીરૂભાઈ વી. પુરોહિત

શીખવા લાયક

અનુવાદક:-શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહદાસ ગાંધી

સુખ-દુઃખમાં સમતા રાખનાર શુકદેવજી:-

પિતા વેદવ્યાસજીની આજ્ઞાથી શ્રી શુકદેવજી આત્મ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે વિદેહરાજ જનકની મિથિલા નગરીમાં પહોંચ્યા. ત્યાં બગીચામાં હાથી, ઘોડા, રથ અને સ્ત્રી પુરુષોને જોયાં. પરંતુ તેમના મનમાં કોઈ વિકાર ન થયો. તેઓ મહેલના દરવાજા પર ગયા, ત્યારે દ્વારપાળોએ તેમને ત્યાં તડકામાં રોકી દીધા. બેસવાનું પણ ન કહ્યું, તેમજ કાંઇ પૂછ્યું પણ નહિ. તે જરાપણ ખિન્ન થયા વગર તડકામાં ઊભા રહ્યા. થોડાક સમય પછી એક દ્વારપાળે તેમને સન્માનપૂર્વક બીજા દરવાજા પર ઠંડી છાયામાં પહોંચાડી દીધા. તે ત્યાં આત્મચિંતન કરવા લાગ્યા. તેમને ન તો તડકો અને અપમાનથી કોઇ ક્લેશ થયો અને ન તો ઠંડી છાયા તેમજ સન્માનથી કોઇ સુખ થયું.

ત્યારબાદ રાજમંત્રીએ આવીને તેમને સન્માનની સાથે સુંદર પ્રમદાવનમાં પહોંચાડી દીધા. ત્યાં પચાસ નવયુવતિ સ્ત્રીઓએ તેમને ભોજન કરાવ્યું અને લઇને હસતી, ખેલતી, ગાતી અને નાના પ્રકારની ચેષ્ટા કરતી પ્રમદાવનની શોભા દેખાડવા લાગી. રાત્રે તેમણે શુકદેવજીને સુંદર પલંગ પર બહુમૂલ્ય દિવ્ય બિછાનું બિછાવીને બેસાડી દીધા. તેઓ પગ ધોઇને રાતના પહેલા ભાગમાં ધ્યાન કરવા લાગ્યા. ધ્યાનની વખતે પણ પચાસ યુવતિઓ તેમને ઘેરીને બેસી ગઇ. પરંતુ તે કોઇ પણ પ્રકારથી શુકદેવજીના મનમાં કોઇ વિકાર પેદા કરી શકી નહીં.

એટલું થયા બાદ બીજા દિવસે મહરાજ જનકે આવી તેમની પૂજા કરી અને ઊંચા આસન પર બેસાડીને પાદ્ય, અર્ધ્ય અને ગોદાન આદિથી તેમનું સન્માન કર્યું. પછી પોતે આજ્ઞા લઇને ધરતીપર બેસી ગયા અને તેમની સાથે વાત ચીત કરવા લાગ્યા

વાતચીતના અંતમાં જનકે કહ્યું-'તમે સુખ-દુઃખ, લોભ-ક્ષોભ, નાચ-ગાન, ભય-ભેદ બધાથી મુક્ત પરમ જ્ઞાની છો; તમે તમારા જ્ઞાનમાં ઊણપ માનો છો, એટલી ભૂલ છે. તમે ! પરમ વિજ્ઞાનઘન થઇને પણ તમારો પ્રભાવ જાણતા નથી.' જનકજીના બોધથી તેમને તેમના સ્વરૂપનો પત્તો લાગી ગયો.

ખેડૂતની ઇમાનદારી:—

એક ધનિક વેપારી મુસાફરીમાં રાત પસાર કરવા માટે કોઇ નાના ગામમાં એક ગરીબની ઝુંપડીમાં થયો. ત્યાંથી પાછા ફરતી વખતે તે તેની સોનામહોરોની થેલી ત્યાં ભૂલી ગયો. ત્રણ મહિના બાદ તે વેપારી ફરીથી તે રસ્તે થઇને જતો હતો. દૈવેચ્છાથી તે જ ગામમાં રાત પડી અને તે પેલા ગરીબના ઘેર જઇને ઊભો રહ્યો. મહોરોની થેલી રસ્તામાં ક્યાંક પડી ગઇ હશે એમ ધારી તેણે તે થેલીની આશા છોડી દીધી હતી. ઝૂંપડીમાં આવીને ઊભા રહેતાંજ ઝૂંપડીના સ્વામીએ આવીને તેને કહ્યું-"શેઠજી ! તમારી આ મહોરોની થેલી અહિંયાં રહી ગઇ હતી, તે લો. તમારૂં નામ-સરનામું નહી જાણવાથી હું હજી સુધી તમને આ થેલી પહોંચાડી શક્યો નથી. મેં તેને અત્યાર સુધી ઘરમાં રાખી મૂકી હતી. ઘરડા ગરીબ ખેડૂતની ઇમાનદારી પર વ્યાપારી મુગ્ધ થઇ ગયો. અને એટલો બધો ખૂશી થયો કે તેના ગુણ ગાતાં ગાતાં થાકયો નહિ અને અન્તમાં બહુ આગ્રહ કરીને તેના છોકરાને પોતાની સાથે લઇ ગયો.

દયા:-

અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યના એક પ્રેસીડેન્ટ એક દિવસ રાજસભામાં જઇ રહ્યા હતા. રસ્તામાં તેમણે એક સુઅરને કાદવમાં ખૂંચી ગયેલો જોયો. સુઅર કાદવમાંથી નીકળવા માટે તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો, પરંતુ તે જેટલી મહેનત કરતો એટલો વધારે કાદવમાં ખૂંચી જતો હતો. સુઅરનો આ દયાજનક ત્રાસ જોઇને પ્રેસીડેન્ટ સાહેબથી રહેવાયું નહિ, તે પોતાના પોષાક સહિત કીચડમાં કૂદી પડયા અને સુઅરને ખેંચીને બહાર કાઢી લાવ્યા. નોકરીનો સમય થઇ ગયો હતો, એટલા માટે તે કીચડ ભરેલાં કપડાં સાથે રાજસભામાં ગયા. સભાના માણસો તેમને આવી દશામાં જોઇને નવાઇ પામ્યા. લોકોના પૂછવાથી તેમણે બધી બીના કહી સંભળાવી, ત્યારે લોકો તેમની દયાળુતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તે પર પ્રેસીડેન્ટ સાહેબે કહ્યું-"તમે લોકો નકામી મારી તારીફ કરી રહ્યા છો. મને સુઅર પર કોઇ દયા ન હોતી આવી, પણ તેને બુરી રીતે કીચડમાં ફસાએલા

જોઇને મને દુઃખ થઈ ગયું અને મેં મારા દુઃખને મટાડવા માટે તેને બહાર કાઢયું. એમાં મેં સૂઅરની કોઇ ભલાઇ કરી નથી પણ મારી પોતાની ભલાઇ કરી છે. કેમકે તેને બહાર કાઢતાં મારું દુઃખ દૂર થઇ ગયું.'

એક જ વાક્યથી જીવનપલટો:–

વૉરન હેસ્ટિંગ્સના જમાનામાં ગંગા ગોવિંદસિંહ તેમના પ્રધાન હતા. ગંગા ગોવિંદસિંહનો અત્યાચાર ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. તેમણે પ્રજાને બહુ ચૂસી ચૂસીને પોતાના ધનનો ભંડાર ભર્યો હતો. કૃષ્ણચંદસિંહ તેમનો પૌત્ર હતો અને તે ઉડીસાનો દીવાન હતો. તે મોજ-શોખમાં પોતાની જીંદગી વીતાવતો હતો. એક દિવસ તે પોતાની જમીનદારીનું કામ જોઇને ઘેર પાછો ફરી રહ્યો હતો. રસ્તામાં તેણે એક છોકરીને પોતાના પિતાને નીચે પ્રમાણે કહેતાં સાંભળ્યું–'બાપુજી! રાત થઇ ગઇ પણ અત્યારસુધી દીવો ચેતાવ્યો નથી તો ચાલો, હું ચેતાવી આપું.' છોકરીના આ સહજ શબ્દોનો વિલાસ–વૈભવમાં ડૂબેલા યુવક કૃષ્ણચંદ્ર પર મોટો પ્રભાવ પડયો. તેના હૃદયમાં અપૂર્વ ભાવ જાગી ઊઠયો. તેણે વિચાર્યું–'છોકરીએ કેવી સરસ વાત કહી! મારી જુવાની વીતી રહી છે. જીંદગીનો અંત નિકટ આવી રહ્યો છે તો પણ મેં હજી સુધી મારા હૃદયમાં જ્ઞાનરૂપી દીવો નથી પ્રગટાવ્યો. મારે પણ મોટા ભયાનક ભવ-સાગરની પાર જવું છે, પણ મેં હજી સુધી કોઇ તૈયારી નથી કરી.'

બસ, આ વિચારો આવતાં જ તે સંસારનો ત્યાગ કરી વૃંદાવન ચાલી નીકળ્યા, અને ત્યાં લાલાબાબુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેમણે લાખો રૂપિયા ખરચીને મંદિર બનાવડાવ્યું અને પછી પોતાની સર્વ સંપત્તિ પરોપકારમાં ખરચીને પોતે માધુકરી માગીને જીવન-નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. એક સાધારણ જેવી ઘટનાથી જીવનયાત્રાનો પંથ બિલકુલ બદલાઇ ગયો.

કલ્યાણકુંજ

લે. શ્રી. ભાઇલાલ વિ. બક્ષી

બે કેન્દ્ર છે, એક દુઃખનું, બીજું સુખનું. દુઃખના કેન્દ્રમાં બેસી ચાહે ગમે એટલી સુખની વાતો કરો, ક્યારે પણ સુખી થઇ શકાતું નથી. અને સુખના કેન્દ્રમાં પહોંચવાથી દુઃખ શોધ્યું પણ નથી જડતું. જગતનો આશ્રય દુઃખનું કેન્દ્ર છે, અને પ્રભુનો આશ્રય સુખનું. ભલે કોઇ ગમે એટલી ઊંચી-ઊંચી વાતો કરે, જ્યાં સુધી જગતના આશ્રયથી સુખ પામવાની આશા છે, ત્યાંસુધી એ એવો સુખી નથી થઇ શકતો. જેવી રીતે અગ્નિની ઝાળમાં પડેલો આદમી કેવળ વાતોથી શીતળતા નથી પામતો. એટલે જગતનો આશ્રય છોડી પ્રભુનો આશ્રય કરો. એ સુખના કેન્દ્રમાં સ્થિર થઇને પછી ભલે દુઃખાલય સંસારની વાત પણ કરો, તમને દુઃખ એ પ્રકારે નહી પ્રજ્વલાવે, કે જે પ્રકારે હિમાલયના બરફમાં બેઠેલા પુરુષને ગરમી નથી પ્રજ્વલાવતી.

× × ×

સર્વકોઇમાં પરમાત્માનો નિવાસ સમજી, સર્વ-કોઇનું સન્માન કરો, અપમાન તો કોઇનું પણ કરો નહી. પોતાનું માન છોડીને સર્વકોઇનું સન્માન કરશો, બીજાના માન ઉપર તમારું કોઇ પણ આચરણ ધક્કો મારે એવું નહીં કરો તો તમે જાતે જ સર્વના પ્યારા બની જશો. પછી તમને સર્વકોઇ હૃદયથી ચાહશે અને તમે તમારી ઇચ્છાનુસાર આધકાર્યથી સર્વ કોઇને સન્માર્ગ પર લાવી શકશો.

× × ×

બીજાની સાથે એવું કોઇ ખરાબ વર્તન ક્યારે પણ ન કરો, કે જેવું બીજાઓથી તમે તમારી સાથે નથી ઇચ્છતા. જો તમે બીજાઓ પાસેથી સન્માન, સત્કાર, ઉપકાર, દયા, સેવા, સહાયતા, મૈત્રી અને પ્રેમ આદિની આશા રાખતા હોવ તો પહેલું બીજાઓ પ્રત્યે તમે આવું સઘળું વર્તન કરો.

× × ×

બીજાઓથી આપણી વાતના સમર્થનને સારૂ જ એની સંમતિ ઇચ્છો નહી. ભૂલ–ચૂક બતાવવાને વાસ્તે જ એનો અભિપ્રાય (રાય) પૂછો અને જ્યારે કોઇ ભૂલ બતાવે સારે માઠું ન માની એના ઉપર વિચાર કરો તથા એનો ઉપ-કાર માનો.' જ્યારે એ કોઇ એવી ભૂલ બતાવે, જે

આપણામાં ન જણાતી હોય, તો પણ એના અભિપ્રાય પર સન્દેહ ન કરો. ફરીથી તમારું હૃદય અને આચરણ તપાસો, ક્યાંય–ને–ક્યાંય ભૂલ છુપી સંતાઈ રહેલી મળી આવશે. કદાચીત ન પણ મળે અને ભૂલ બતાવવાવાળાની જ ભૂલ હોય, તો પણ એનો આભાર માનો, કે જેણે તમને સુધારવાને સારૂ તમારી ભૂલ બતાવવા જેવું નાનું કામ સ્વીકાર્યું, અને એ કામમાં પોતાનો વખત આપ્યો.

× × ×

તમારા માર્ગ ઉપર કોઈ ન ચાલે તો ખોટું માનો નહીં, ઘૃણા કરો નહી. બલ્કે તમારા માર્ગ અનુસાર કામ ન કરવાના કારણથી, એને કાંઈ નુકસાન થયું હોય અને પછી એ ક્યારે પણ તમને મળે તો એને એવું ન કહો કે મારો રાહ ન માનવાનું ફળ તને મળ્યું છે. એની સાથે પ્રેમથી મળો. એ વખતે તેને ફરીથી તમારી ભલી સલાહ આપો અને સારે માર્ગે ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરો.

× × ×

કોઈની અંદર કોઈ દોષ જોઈને એને માટે મનમાં એવો નિશ્ચય ન કરી બેસો કે એ ખરાબ જ માણસ ... દોષ જોવામાં તમે ભૂલ કરી હોય અથવા કોઈ વિષમ પરિસ્થિતિમાં આવી પડવાથી એનાથી એ દોષ થઈ ... હોય એમ બની શકે છે. સારા–નઠારા ગુણ સર્વ કોઈમાં છે, એના સારા ગુણો જોઈને એના ઉપર પ્રેમ કરો.

× × ×

ખરો (સાચો) દોષ જોઈને પણ કોઈનું અપમાન કરો નહીં, અથવા તો ક્રોધ કરીને દોષ કઢાડવાનો પ્રયત્ન ન કરો. કોઈ કોઈ વખત તમારા અપમાન અથવા ક્રોધથી દોષી મનુષ્યની દોષી વૃત્તિ દબાઈ જશે, પણ એ વૃત્તિનો નાશ નહીં થાય. તમારૂં કરેલું અપમાન અથવા તો ક્રોધ એના મનમાં ખણુચણુ થયા કરશે, અને જો એ ભૂલમાં પડી બચ્યો તો, પોતાના દોષને વાસ્તે પશ્ચાત્તાપ ન કરતાં તમારાથી અપમાન અને ક્રોધનો બદલો લેવાની ધૂનમાં લાગ્યો રહેશે. આથી એનામાં પણ નવા દોષ પેદા થશે અને એની દ્વેષયુક્ત ચેષ્ટાથી ભડકીને તમે પણ વધારે ક્રોધી અને હિંસક બની જશો. કોઈનો પણ દોષ જડથી કઢાડવો હોય તો એના પ્રિય બનીને, એની સેવા કરીકરીને એના મનપર અધિકાર જમાવો અને પછી એને સમજાવો. એમાં સફળતા મળતાં વાર થાય એ સંભવિત છે, પરંતુ મળશે એ નક્કી છે અને તે સ્થાયી મળશે. યાદ રાખો, રાજા, સમાજ અને વ્યક્તિઓએ દણ્ડ આપીઆપીને અપરાધીઓની સંખ્યા વધારી દીધી છે. જે પોતે દોષ કરે છે અને રાગદ્વેષવશ યથાર્થ દોષનો નિર્ણય નથી કરી શકતો એને બીજાઓના દોષ જોવાનો અને દણ્ડ આપવાનો કોઈ અધિકાર નથી

× × ×

જીવનમાંથી જડેલું

લેખકઃ શ્રી "સ્નેહકુંજ" ખેડા

મ્હારી જિંદગીનો એ એક સમય હતો, કે જે સમયે મારા દેહમાં જોમ હતું, અનેરો ઉત્સાહ હતો, ચેતનના પૂર રેલાતાં હતાં, સંસારના અનુભવીઓ જેને 'યૌવન' કહે છે એ યૌવન મારા દેહના પ્રત્યેક અંગમાં તરખાટ મચાવતું હતું અને મ્હારા હૃદયમાં અભિલાષ હતા. જીવન, અરે! માનવજીવન જીવી જાણવાની એક તમન્ના હતી. યૌવન-યૌવનના અભિલાષ હતા, ઉત્સાહ હતો અને ભવ્ય આદર્શને સર્જતું સજાગ હૃદય હતું–સંસ્કાર હતા અને એ સંસ્કારને સિંચતી દેવી સરસ્વતીની કૃપા હતી. ન્હોતી એક માત્ર શ્રી (લક્ષ્મી)ની મહેર!

સંસારના વ્યવહારમાં ડગલે અને પગલે પૈસાની પરમ આવશ્યકતા મને જણાતી હતી. સ્વાનુભવે સિદ્ધ થયું હતું કે પૈસામાં ગજબની શક્તિ છે. કેમ જાણે સઘળી વિદ્વત્તા, બધા જ સદ્‌ગુણો અને ડહાપણ એકમાત્ર પૈસાપાત્ર વ્યક્તિમાં જ સમાયલાં હોય તેમ દેખાતું હતું. અને સંસાર–વ્યવહારના અનુભવીનું કથન તુરત જ મને યાદ આવતું–सर्वे गुणाः कांचनमाश्रयन्ते

શું પૈસો એ જ જીવન–સિદ્ધિ છે? મારા મગજમાં આ એક પ્રશ્ન ઊઠતો. અને આ પ્રશ્ને ઘડીભરના માટે મારા વિચારની ફલકે અનેરાં દૃશ્યો ખડાં થતાં. એં કેટ-

કેટલાં દિલચસ્પ અને મોહક હતાં તેનું વર્ણન આજ તો મારાથી થઈ શકે તેમ જ નથી. કિન્તુ એમણે મારા નાજુક હૃદય ઉપર લક્ષ્મીની મહત્તાની છાપ છાપી. બસ, ત્યારથી મારા જીવન-વહેણે વળાંક લીધો. અનેકગણી 'મુશીબતો ઊઠાવીને પણ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરવી એવો' નિર્ણય અહંભાવે નિશ્ચિત કર્યો.

અને હું આખું સત્ય જ કહું છું, કે એ લક્ષ્મીને હસ્તગત કરવા મેં યાવનને એ એકમાત્ર ઇચ્છાના ખરબચડા પત્થર પર ઘસી નાખ્યું. કિન્તુ મ્હારી એ ઇચ્છા બર ન આવી. લક્ષ્મીપતિ બનવાનું સૌભાગ્ય તો દૂર રહ્યું પરન્તુ લક્ષ્મીદાસ (સેવક) પણ ન બની શક્યો. મ્હારા મિત્રો અને શુભેચ્છકો બધા જ મ્હારા એ ભગીરથ પુરુષાર્થના દ્રષ્ટા હતા, જેઓ મ્હારા સાહસિક પુરુષાર્થની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી કહેતા, 'આ એક કમનશીબી છે!' અને કેટલાક પોતાની જાતને પૂરા કાબેલ અને મુત્સદ્દી તરીકે ઓળખાવતા સજ્જનો (!) વળી એમ પણ પણ કહેતાં, કે 'સુજનતા, નીતિ અને પ્રામાણિકતાનો દંડ અહીં પુરુષાર્થ ખેડનારાઓનો પુરુષાર્થ વંધ્ય-અફળ નિવડે છે.'

આ અને આવાં કેટલાંય વેણ સાંભળી મ્હારા હૃદયને લેશમાત્ર રંજ ન્હોતો થતો. સ્વાનુભવના પરિપાકે મને સત્ય સમજાયું હતું. ઇચ્છા જ સર્વ દુઃખનું મૂળ છે. સંસારમાં એકમાત્ર ઇચ્છારહિત માનવી જ સાચું સુખ અને પરમ શાંતિનો આસ્વાદ માણે છે. સમજ્યો તો ખરો પણ ઘણું જ મોડું; કેમકે આજ તો યૌવન વિલાયું છે. થાળે પડેલા યૌવનને અંતે ઉપલબ્ધ થએલા ધીર-ગંભીર પ્રૌઢત્વના સીમાડા પણ ટૂંકા થયા છે અને જીવનની સંધ્યા સરીખું વૃદ્ધત્વ દૃષ્ટિગોચર થઈ રહ્યું છે. નિદ્રામાંથી માનવી જેમ સફાળો જાગી ઊઠે તેમ પ્રગાઢ માયાની મોહનિદ્રામાં સૂતેલો હું જીવનના ચતુર્થ પ્રહરે એકાએક જાગી ઊઠું છું, અને અંતરચક્ષુએ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી હું મારા ભૂતકાળના જીવનને અવલોકું છું ને સમસમી ઊઠું છું. સહજભાવે મારા હૃદયમાં પ્રશ્ન ઊઠે છેઃ-'જીવનભર હું શાની પાછળ દોડ્યો? શું માયાને રીઝવનારા આ નાશવાન સંસારના ભૌતિક પદાર્થો, કે તેઓ પણ નાશવાન છે એમને, પ્રાપ્ત કરવા પાછળ મનુષ્ય-જીવનનો હેતુ વિસરી જઈ જિંદગીના રમ્ય અને શક્તિશાળી દિવસો ખુટાડી દોડી મૂક્યો!

x · x x

જે લક્ષ્મીની પાછળ વિકટ માર્ગે સતત પરિશ્રમ લઈ, એકમાત્ર તેનું જ સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાન ધરી, દોડી રહ્યો હતો ત્યારે, તે મારી દૃષ્ટિમર્યાદાથી દૂર કોઈ અદીઠ વ્યોમમાં સંતાઈ જતી હતી; જ્યારે આજ માત્ર તેનું સ્મરણ મારા હૃદયમાં તેના તરફ તિરસ્કારના ભાવ જન્માવે છે. અને મને તેની લેશમાત્ર જરૂર નથી ત્યારે તે મારો આશ્રય શોધતી મારા પદામ્બુજોમાં આવી શરમવિવશ-વદને તેનો સ્વીકાર કરવા મૂક આરઝુ ગુજારે છે! અને તે જ ક્ષણે મારા વિચારની ફલકે મારા જીવનનો ભૂતકાળ ખડો થાય છે. બીજી જ ક્ષણે બુદ્ધિ નિર્ણય કરી કહે છેઃ-ના ભૂલ, આ સંસાર પંથના મહાયત્રિ! એ ઠગારી છે! તને આજ એ ઠગવા આવી છે. ઇતિહાસમીમાંસકોને પૂછી જો, એ કોની થઈ છે! અરે, એટલું જ નહિ પરંતુ એની છાયા અને પડછાયાઓએ આ જગત પર કેટકેટલા વિનાશને નોતરી માનવ મહાકલ્યાણની ઊઘડતી દિશાઓ અંધકારાચ્છાદિત કરી મૂકી છે! એના છાયે ઊછરેલાઓને તો જરા જો, માનવતાને વિસરી નરી પામરતાને માર્ગે તેઓ જતા તને જણાશે. માનવ-જીવનનો ઉત્કર્ષ શામાં? લક્ષ્મીના માલિક બનવામાં કે આત્મજ્ઞાનના ભિક્ષુક થવામાં? અને તે જ ક્ષણે મેં મારા હૃદયદ્વાર પરથી માયાના એ પ્રબળ આવરણ (લક્ષ્મી) ને જાકારો દીધો. મિત્રો અને શુભેચ્છકો બધા જ મને મૂર્ખ-દીવાનો કહી હસવા લાગ્યા. કિન્તુ આજ મારા હૃદયને જે પરમ શાંતિ છે, જેવી શાંતિ છે તેવી શાંતિ મને ક્યારે ય આ નાશવાન જગતના કોઈ પણ ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિમાંથી ન્હોતી મળવાની. આજ સંસારની મારી સફર સફળ ભલે ના બને પરંતુ મારી અચળ શાન્તિની ઇચ્છા સફળ થશે તો અફસોસ નથી!

અસ્તુ

કેદારનાથ ભક્તની તીર્થયાત્રા

અનુવાદક:– 'એક સાધક'

શુમારે બસો વર્ષ પહેલાંની આ વાત છે. મધ્ય-પ્રાંતના એક નાનકડા ગામમાં કેદારનાથ ભક્તનો જન્મ, એક ગરીબ પરંતુ ખાનદાન બ્રાહ્મણ-કુળમાં થયો હતો. કેદારનાથના પિતા પંડિત આત્મારામજી દુબે જ એ ગામના પુરોહિત હતા. ગામની યજમાની વડે જ તેઓ પોતાની જીવન-નૌકા ચલાવી રહ્યા હતા. ઘરમાં એક કેદારનાથ, તેની વૃદ્ધ માતા અને દુબેજી–આ ત્રણ જણાં જ હતાં.

પં. આત્મારામજી જ્યોતિષ શાસ્ત્રના સારા જ્ઞાતા હતા. આથી પોતાના પુત્ર કેદારનાથના જન્મ પછી તેની જન્મ-પત્રિકાની રચના પણ તેમણે જ કરી હતી. ગ્રહોના ગ્રહો ખૂબ બળવાન હોવાથી પંડિતજીની પ્રસન્નતાનો પાર ન રહ્યો. કુંડલી સ્પષ્ટપણે કહી રહી હતી, કે આગળ જતાં કેદારનાથ પ્રભુનો પરમ ભક્ત બનશે.

માતા-પિતાના લાડમાં કેદારનાથ ઉછરવા લાગ્યો અને તેની ઉંમર જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ જન્મ-પત્રિકામાં જણાવેલાં તમામ લક્ષણો સાચાં પડવા લાગ્યાં. જ્યારે પંડિત આત્મારામજી પોતાના ઇષ્ટદેવનું પૂજન-અર્ચન કરતા ત્યારે બાળક કેદારનાથ પોતાના ઘૂંટણો વડે ચાલીને પૂજા-ગૃહમાં પહોંચી જતો. સાત-આઠની ઉંમરે પહોંચતાં તો કેદારનાથ ઉઠવાના, પૂજાના, નિત્યકર્મના અને ઠાકુરજીની સેવાના વિ. કાર્યોમાં પણ પોતાના પિતાની સાથે જ ભાગ લેવા લાગ્યો. યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર પછી તો કેદારનાથે ઠાકોરજીની દૈનિક પૂજાની પવિત્ર ફરજમાંથી પોતાના પિતાને મુક્ત કર્યા. હવે તો પંડિતજી પણ પોતાના જીવન-નિર્વાહ માટે આસપાસનાં ગામડાંઓમાં જ મોટેભાગે રહેતા હતા. કેદારનાથ ખૂબ ભાવપૂર્વક ઠાકોરજીની સેવા કરતા હતા અને પ્રભુ તેના પર ખૂબ રાજી રહેતા હતા.

× × ×

જેની ચારે બાજુ મજબૂત ચબૂતરો બનાવવામાં આવ્યો હતો એવા પીપળાના એક વિશાળ ઝાડની સામે જ કેદારનાથનું મકાન આવ્યું હતું. ઘરના કામ-કાજથી પરવારીને ગામના ઘણા લોકો રાત્રે આ ચબૂતરા પર આવીને બેસતા અને વિચારવિનિમય કરતા. ગામના કેટલાક લોકો આજે જ શ્રી બદરીનારાયણની તીર્થ-યાત્રા પૂરી કરીને આવ્યા હોવાથી તેઓ પોતાની યાત્રાનાં કેટલાંક મીઠાં સંસ્મરણો વર્ણવી રહ્યા હતા. બધાની સાથે કેદારનાથ પણ ચૂપચાપ આ અહેવાલ સાંભળી રહ્યો હતો. આંધી અને વરસાદની પરવા કર્યા સિવાય, પહાડી રસ્તાઓ ઓળંગવા, પવિત્ર ગંગા-જળનું પાન કરવું, ભગવતી સુરસરિના તટ પર આવેલા સુરમ્ય આશ્રમોનાં દર્શન કરવાં, જીવનની તમામ જવાબદારીઓમાંથી મુક્ત થઈને ભગવન્‌મય બનવું–આ અને આવા અનેકાનેક પ્રસંગો સાંભળીને કેદારનાથનું પ્રેમભીનું હૃદય નાચી ઊઠ્યું. જ્યારે આવી લાંબી અને કઠિન યાત્રા પૂરી કરીને ભગવાન શ્રી બદરીનારાયણના પાવન-કારી દર્શન કરતાં ભક્તોને જે આનંદ આવતો હશે તેનું વર્ણન કોણ કરી શકે? યાત્રાની વાતો સાંભળીને કેદારનાથ એટલો બધો આનંદમગ્ન બની ગયો કે તેણે પણ આવતા વર્ષે યાત્રા કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

અડધી રાત લગભગ વીતી ગઈ હતી. બધા લોકો પોતપોતાના ઘેર ચાલ્યા ગયા હતા. કેદારનાથ પણ ઘેર આવીને ભગવચ્ચિંતન કરતો કરતો સૂઈ ગયો. × × × હંમેશની માફક વહેલી સવારે ઊઠીને, શૌચાદિ કાર્યથી પરવારીને, કેદારનાથે ઠાકોરજીનું મંદિર ખોલ્યું. સાથે સાથે પોતાનું હૃદય-મંદિર પણ ખોલ્યું. અને જેની કૃપાને તે પોતાની સાધના પૂરી કરવામાં સમર્થ માનતો હતો તે પ્રભુના પવિત્ર ચરણકમળમાં, લાંબા સમયથી અંતરના પાત્રમાં સંચય કરી રાખેલો, અશ્રુ-પ્રવાહ પણ ઠાલવ્યો. પ્રાર્થના કરતાં કરતાં કેદારનાથનું હૈયું હાથ ન રહ્યું; તે કહેવા લાગ્યો, 'હે દયાળુ દેવ! તમે અંતર્યામી છો. મારા જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય શું છે તે આપનાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. હું મારાં વચનો વડે તેને પ્રગટ કરીને આપના અંતર્યામીપણાને ઘટા-ડવા નથી ઇચ્છતો. આપના પુનિત પાદારવિંદમાં એટલી જ વિનમ્ર પ્રાર્થના છે, કે વિના વિલંબે તેને પૂર્ણ કરો.' × × × કેદારનાથ મૂર્છિત અવસ્થામાં ઘણા સમય સુધી પ્રભુના ચરણોમાં પડી રહ્યો. તેને કંઈક પ્રકાશ દેખાયો–અંતર્યામીએ અંતરમાંથી અવાજ આપ્યો કે, 'ધીરજ ધરો! ભગવાન બધાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે તો શું તમને એકલાને જ બાકાત રાખશે?'

આંગ્લભાષાની એક કહેવત છે કે, 'Time and Tide wait for none' 'समय जात नहिं लागत वार '– સમયને જતાં વાર લાગતી નથી. ઉનાળો અને ચોમાસું પણ વ્યતીત થઈ ગયાં. છેવટે શિયાળો પણ આવ્યો; પરંતુ ઈશ્વરની કોઈ એવી ઈચ્છા હશે, કે કેદારનાથની વૃદ્ધ માતાનું એકાએક અવસાન થયું. કેદારે વિચાર્યું કે પોતાની મા પોતાના પહેલાં જ બદ્રિકાશ્રમ પહોંચી ગઈ. કેદારનાથને આથી બહુ દુઃખ થયું; પરંતુ તેને બિચારાને ક્યાં ખબર હતી, કે ઈશ્વર તેની વધુ પરીક્ષા લેવાના છે ? ગામમાં શીતળાનો ઉપદ્રવ શરૂ થયો અને કેદારનાથ પણ તેમાં ઝડપાયો. તે પણ માતાના જોરદાર હુમલાનો ભોગ બની ગયો. પંડિત આત્મારામજી અને ગામના કેટલાક અનુભવીઓને લાગ્યું, કે હવે તેની બચવાની કોઈ આશા નથી. આ રોગનો શિકાર મોટે ભાગે બાળકો બનતાં હોવાથી, આટલી મોટી ઉંમરે કેદારનાથ પર હુમલો થવાથી, બધાને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું.

આખરે વળતાં પાણી થયાં. કેદારનાથની તબીયતમાં તો સુધારો થયો; પરંતુ તેની દૃષ્ટિ અદશ્ય થઇ ગઇ. તે આંધળો બની ગયો. કેદારનાથના મનમાં મુંઝવણ ઊભી થઇ, કે હવે તે કેદારનાથની કષ્ટસાધ્ય યાત્રા કરીને ભગવાન બદરીનાથનાં દર્શન કરવા માટે ભાગ્યે જ ભાગ્યશાળી બની શકશે.

× × × શિયાળાની ઋતુ પૂરી થઇ અને ઉનાળો બેઠો. પંડિત આત્મારામજી પણ પોતાના ઉદર–પોષણ અર્થે ગામડાઓમાં ઉપડી ગયા. ઘેર હતો માત્ર કેદાર અને તેના ભગવાન ! હજુ પણ પહેલાંની માફક, કેદારનાથ લાકડી ટેકવીટેકવીને, સંધ્યા સમયે, ગામના પેલા ચબૂતરા પર આવીને બેસતો હતો. દર વર્ષની જેમ આ વર્ષે પણ કેટલાક ભક્તો શ્રી બદરીનારાયણની યાત્રાએ જવાના હતા અને બીજા લોકો આગળ પોતાના વિચારો દર્શાવી રહ્યા હતા. કેદારનું મન પણ વિહ્વળ બની ગયું. એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખીને તેણે પોતાના વિચારો યાત્રાળુઓ સમક્ષ પ્રગટ કર્યા અને કહ્યું, કે જો તેઓ કૃપા કરીને તેને સાથે લઈ જવા તૈયાર થશે તો તે ગમે તેવું કષ્ટ ભોગવીને પણ આવશે. કેદારનાથ ખૂબ મજબૂત બાંધાનો હતો અને તેની ચાલવાની ઝડપ પણ તીવ્ર હતી. કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે, ' જો કોઇ કેદારની લાઠી પકડીને તેને દોરવા તૈયાર હોય તો કેદાર પણ તેના પગલે પગલે ચાલીને આવી શકશે. ભક્ત–સમુદાયે પોતાની સંમતિ આપી. તેમને એવી શ્રદ્ધા હતી કે, ભગવાન બદરીનારાયણના કૃપા–કટાક્ષથી કદાચ તેની બંધ થયેલી આંખો ખૂલી પણ જાય ! તે લોકોએ તેને સાથે લઇ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. કેદારને ખૂબ આનંદ થયો. તેણે મનોમન ભગવાનને લાખ–લાખ ધન્યવાદ આપ્યા અને ગામના લોકો પ્રત્યે પણ પોતાની કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરી.

× × ×

યાત્રાનું શુભ મુહૂર્ત નક્કી થયું. શ્રી બદરીનારાયણનો જયધ્વનિ કરીને ગામના લોકોએ ત્યાંથી પ્રસ્થાન કર્યું. ત્રેવીસ દિવસની યાત્રા કરીને ભક્ત–મંડળી હરિદ્વાર સુધી પહોંચી. હૃષીકેશ, લક્ષ્મણઝૂલા વિ. રમણીય સ્થળોએ ગંગાસ્નાન કરતાંકરતાં કેદારનાથ પ્રસન્નચિત્તે પોતાના ગામવાળા સહયાત્રીઓ સાથે આગળ વધી રહ્યો હતો. નંદપ્રયાગ વટાવ્યા પછી વિકટ મણો રસ્તો આવવા લાગ્યો, પરંતુ કેદારનાથ, દેખતા માણસોની માફક જ, તે મુશ્કેલીભર્યા માર્ગે બધાની સાથે પ્રયાણ કરી રહ્યો હતો. આગળ જતાં હિમાચ્છાદિત પ્રદેશ આવ્યો. વરસાદ, આંધી વિગેરે વિઘ્નો વચમાં આવવા લાગ્યાં. પડાવ નાખીને યાત્રીગણ કામળા ઓઢીને પડી રહેતો અને આંધીના બંધ થવાની રાહ જોઇ રહ્યો હતો.

× × × × વાદળાં ચઢી આવ્યાં હતાં. ઝરમર ઝરમર વરસાદની સાથે બરફની નાની નાની કણીઓ પડી રહી હતી. સર્વત્ર સુનકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. જમણો હાથ ડાબા હાથને ન જોઇ શકે એવો ઘનઘોર અંધકાર હતો. બધા યાત્રીઓ એકબીજાને વળગી રહીને, કામળા ઓઢીને, લપાઇને બેઠા હતા. ઋતુએ એકદમ પલટો ખાધો અને ખૂબ જોરદાર પવન ફૂંકાવા લાગ્યો. ધૂળને લીધે ફરજિયાતપણે બધા 'સુરદાસ'–ની કોટિમાં મૂકાઇ ગયા હતા. કેદારનાથ બીજા યાત્રિઓ સાથે બેઠો બેઠો ભગવાનના ધ્યાનમાં તલ્લીન બની ગયો હતો અને શ્રી બદરીનારાયણના પુનિત દર્શનની અભિલાષા સેવી રહ્યો હતો. તે વિચારી રહ્યો હતો, કે 'જો આ વખતે હું ચક્ષુહીન ન હોત તો આંધી–વરસાદ વિ.ની પરવા કર્યા વિના સીધો બદરીકાશ્રમ જ

પહોંચી જાત.' પ્રભુ-દર્શનની તીવ્ર આકાંક્ષા આગળ અન્ય અવરોધોની શી વિસાત! પરંતુ કેદાર અત્યારે વિવશ હતો.

× × × × કેદારને ઓચિંતી પ્રતીતિ થઈ, કે કોઈ તેની લાકડી પકડીને તેને ઊઠવાનો સંકેત કરી રહ્યું છે. કેદારે માન્યું કે લોકો ચાલવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે અને આમના લોકો તેની લાકડી પકડીને તેને ચાલવાનું કહી રહ્યા છે. કેદારનાથે તરત જ ઊભા થઈને ચાલવા માંડ્યું. કોઈ-ને-કોઈ આવીને આખા રસ્તા સુધી તેને દોરતું રહ્યું. ન તો તેને રસ્તામાં જરા ય થાક લાગ્યો કે ન કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી જણાઈ. એક જગ્યાએ પહોંચીને સહાયકોએ કેદારની લાકડી છોડી દીધી અને કેદારનાથ ત્યાં જ બેસી ગયા. તે સ્થાનની શીતળ, મંદ અને સુગંધિત વાયુની લહેરોને લીધે કેદારનાથે થોડીવારમાં જ નિદ્રાદેવીનું શરણું સ્વીકારી લીધું-કેદારનાથ ગાઢ નિદ્રામાં સરી ગયો.

× × × × આંધી બંધ પડી; ઋતુ સ્વચ્છ થઈ; અજવાળું પ્રકાશ્યું. કેદારનાથના સહપ્રવાસીઓએ માન્યું કે તે ગુમ થઈ ગયો છે. પડાવની આજુબાજુ ચોતરફ તપાસ કરી પરંતુ કેદારનાથનો પત્તો ન લાગ્યો. ખૂબ ખૂબ તપાસને અંતે પણ મહેનત માથે પડી.

રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ હતી. પો ફાટવાનો સમય હતો. ભગવાન ભુવનભાસ્કર પોતાનાં દિવ્ય કિરણો દ્વારા ...નો અંધકાર દૂર કરીને અજવાળાં પાથરવાની ...ી કરી રહ્યા હતા. એકાએક કેદારનાથની ઊંઘ ઊડી ... અને તેના કાનોમાં સુમધુર મંગલમય શબ્દો 'સ્વામી બદરીનારાયણનો જય!' ઊડતાની ...ે જ કેદારનાથ તો આશ્ચર્યના સાગરમાં ગરકાવ થઈ ...ા. તેને માલુમ પડ્યું, કે તે પોતાની આંખથી ...ું જ જોઈ રહ્યા છે-તેને પુનર્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે. સામે જ તેણે એક સુવર્ણકળશ જોયો અને ઊભા થઈને જોતાં દેખાયું કે ભગવાન સૂર્યનારાયણનાં કિરણો વડે ભગવાન બદરીનારાયણનું રત્નજડિત વિશાલ મંદિર ઝગઝગી રહ્યું હતું. સેવકસમુદાયની અપાર ભીડને લીધે શ્રી બદરીનારાયણનો પ્રમુખ જયનાદ વાતાવરણને આનંદિત અને આહ્લાદિત બનાવી રહ્યો હતો. તેણે ઇષ્ટદેવ બદરીનારાયણને પોતાની સન્મુખ ઊભેલા જોયા. ભક્ત-વૃંદ એકસરખા એકઠા મળીને પ્રભુની આરતી ગાઈ રહ્યાં હતાં. તેમણે પણ પોતાનો સૂર પૂરાવતાં કહ્યું, કે 'સ્વામી જય બદરી દેવા' એકચિત્તે તે ભગવાનના ચરણોનું ધ્યાન ધરીને ઊભો રહ્યો. તેણે હૃદયથી ભગવાનનો અનહદ ઉપકાર માન્યો. કલાકો સુધી તે ભગવત્સાન્નિધ્યમાં જડવત્ ઊભો રહ્યો. ભક્તોનાં ટોળાં ક્યારે આવતાં અને ક્યારે જતાં તેનો તેને કંઈ જ ખ્યાલ ન હતો. પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પરમ કૃપાનો અનુભવ કરીને તે મસ્ત દશામાં ઊભો હતો.

× × ×

ધીરે ધીરે બપોરનાં પ્રખર કિરણો પડવા લાગ્યાં. રાજભોગ માટે મંદિર બંધ થવાની તૈયારીમાં હતું. જ્યાં પૂજારી દરવાજા બંધ કરવા લાગ્યો કે તરત જ કેદારનાથે, સ્વસ્થચિત્તે, પોતાના ઇષ્ટદેવને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યાં. દંડવત્ પ્રણામ કર્યા બાદ તે ઊભો થયો અને પ્રભુની અદ્ભુત લીલા જોઈને તેણે અટ્ટહાસ્ય કર્યું. બસ, તરત જ તેની દષ્ટિ પહેલાંની જેમ અદશ્ય થઈ ગઈ. પરંતુ આ વખતે કેદારનાથને સ્હેજ પણ દુઃખ અથવા આશ્ચર્યનો અનુભવ ન થયો. કારણ કે તે પ્રભુની લીલા અને તેની કૃપાને ઓળખી શકતો હતો. તે સમજી ગયો કે જે કંઈ હતું તે 'તેની' માયા અને 'તેની' પરમ કૃપા હતી. માનવતા વિનાના સંસારને હવે તે પણ જોવા ચાહતો નહોતો. તેમણે ભગવાનના પ્રસાદનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો મંદિરમાં હાજર રહેલા ભક્તો વિસ્મયપૂર્વક આ કુતૂહલને નિરખી રહ્યા હતા. તેઓને ખાત્રી થઈ ગઈ, કે કેદારનાથ કોઈ સાધારણ ભક્ત નથી. મંદિરના એક સેવકે આવીને કેદારનાથને મંદિરથી નીચે ઊતારીને સાવચેતીપૂર્વક તેમને એક શિલા પર બેસાડી દીધા.

× × ×

કેદારનાથની મસ્તીનું તો હવે પૂછવું જ શું! તે હવે કાયમ માટે એ જ શિલા પર બેસે છે અને સુમધુર ધ્વનિથી ગાય છે 'સ્વામી જય બદરી દેવા' ભક્ત લોકો તેમને ખાવા માટે પ્રભુનો પ્રસાદ નિયમિત આપે જાય છે. હવે કેદારનાથના જીવનકોશમાં 'આશ્ચર્ય' જેવો કોઈ શબ્દ અસ્તિત્વ ધરાવતો જ નહતો. નવાઈ તેને લાગે છે તે યાત્રિયોને અને પૂજારીઓને; જેઓ શિયાળામાં ભગવાન બદરીનારાયણના મંદિરને બંધ કરીને

ચાલ્યા જાય છે અને પરમ પ્રભુ-ભક્ત કેદારનાથને પણ ત્યાં જ મૂકીને ચાલ્યા જાય છે અને ૭ મહીના પછી જુએ છે તો તે જ કેદારનાથ સૌથી પહેલાં તેમની નજરે ચડે છે; ધન્ય છે આ પ્રભુલીલાને!

× × ×

કેદારનાથના ગામમાંથી દર વર્ષે બે-ચાર ભક્તો તો જરૂર આવતા જ હોય છે. તેઓ કેદારનાથને ઓળખી લે છે અને તેમની સાથે વાતચીત કરીને તેમના પિતાજીના કુશળસમાચાર આપે છે. કેદારનાથ પ્રત્યુત્તરમાં માત્ર એટલું જ બોલે છે-'સ્વામી જય બદરી દેવા' યાત્રીઓ પાછા ઘેર જાય છે. આમના લોકો ગામમાં આવીને ભક્તરાજના પિતાજીને ક્ષેમકુશળના સમાચાર આપે છે. પંડિતજીની પ્રેમાળ આંખોમાંથી પ્રેમનાં બે-ચાર આંસુ પડે છે અને તરત જ પોતાના ઠાકોરજીની પૂજાનાં કાર્યમાં જોડાઇ જાય છે. ધન્ય છે તે પ્રભુને અને ધન્ય છે તેના ભક્તોને!'

'બોલો ભક્ત અને ભગવાનનો જય!'

ગુરુની કૃપા

અનુવાદકઃ-શ્રી "પુનિતપદરેણુ"

गुरु बिन भव-निधि तरै न कोई।
जौं बिरंचि संकर सम होई॥

'તારે અહીં કેમ આવવું પડયું, ભાઈ!'

'મહારાજ! શું કરૂં! આ પાપી પેટ જ્યાં ઘસડી જાય ત્યાં જવું જ પડે છે.' મહારાજના સવાલના જવાબમાં દેવવ્રતે કહ્યું.

'તારે આગળ-પાછળ કોઇ છે કે નહિ?'

'એક સ્ત્રી હતી, પરંતુ તે તો જીવનસાથ છોડીને પરલોકના પંથે પ્રયાણ કરી ગઇ. અત્યારે તો ભાઈ અને તેમનો પરિવાર છે.'

'ખાવા-પીવા બાબતમાં નિશ્ચિંત બન્યા પછી તો તને ઘર યાદ નહિ આવે ને?'

'અવશ્ય નહિ, મહારાજ!'

'પરિપક્વ નિર્ણય કરતા પહેલાં હજી પણ વિચાર કરી જો.'

'બધી બાજુનો વિચાર કરી લીધો, જેના વાગ્બાણ વડે અપમાનિત થઇને મારે ઘર છોડીને કાશીથી મુંબઇ આવવું પડયું-જેમણે મને સ્હેજ પણ મદદ ન કરી, તેની સાથે હવે મારે શું લેવા-દેવા? ઘરમાં પણ હવે 'મારૂં' કહી શકાય એવું કોણ છે? માતા-પિતા તો છે નહિ; બાલ-બચ્ચાં પણ નથી. ઘરની લપમાં પડવાની મારે શી જરૂર! જેનું ઘર હોય તે ભલે સંભાળે! મને તો સન્માનપૂર્વક જીવન-નિર્વાહની સામગ્રી મળી રહે એટલે બસ.'

'વારૂ, પછી જોઇ લઇશું કે આ વાતોમાં કેટલું તથ્ય છે. શેઠજી! આ માણસને મારા કહેવાથી પાંચસો રૂપિયા દાન તરીકે આપી દો.' મહાત્માજીની પાસે હાથ જોડીને મુંબઇના એક જાણીતા શેઠ બેઠા હતા તેઓ પણ મહાત્માજીના દર્શનની ઇચ્છાથી આવ્યા હતા. તેમણે હાથ જોડીને કહ્યું; 'જેવી આજ્ઞા, મહારાજ!'

શેઠજીએ ઉઠીને ડ્રાઈવરના કાનમાં ધીરેથી કંઇક કહ્યું. ડ્રાઇવર એકલો જ મોટર લઇને ચાલ્યો ગયો. થોડીવારમાં જ મોટરનો અવાજ સંભળાયો. ડ્રાઇવરે આવીને નોટોનું એક બંડલ શેઠના હાથમાં સોંપ્યું.

શેઠજીએ ખૂબ નમ્રતાપૂર્વક તે બંડલ મહાત્માજીના ચરણોમાં મૂકયું. મહાત્માજીએ પૂછ્યું; 'કેટલા રૂપિયા છે?'

'એક હજાર.'

'આમાંથી પાંચસો તો આ ભાઇને આપી દો અને બાકીના જ્યારે દાન કરવા માટે જ કાઢયા છે તો દાન કરી દેજો.'

શેઠજીએ પાંચસો રૂપિયાની નોટો ગણીને દેવવ્રતને આપી દીધી. બાકીની રકમ ઉઠાવીને મૂકી દીધી. મહાત્માજીએ પૂછ્યું; 'શેઠજી! આ રકમ પર આપનો કોઇ અધિકાર છે ખરો?

'જરા ય નહિ.'

'તેના વડે જે કંઇ તમને મળે તેના પર તમારો હક્ક હોઇ શકે ખરો?'

'ના જી.'

'સારૂ, આને લઇ લો. તેના વડે મીઠાઇની દુકાન ખોલો. સ્વમાનભેર તમે જીવન-નૌકા ચલાવી શકશો. આ પૈસાને યા તેના વડે મળેલી રકમને તમારી ન સમજશો. તમે પોતે પોતાના સુખ માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકો છો, દાન-પુણ્ય પણ કરી શકો છો, પરંતુ તેનો દુરુપયોગ કરવાનો યા તેને ઘરભેગો કરવાનો સ્હેજ પણ પ્રયાસ ન કરશો. જાઓ, ઉદ્યોગ શરૂ કરો.'

અત્યંત આભારવશ થઇને મહાત્માજીના ચરણોમાં દંડવત્ પ્રણામ કરીને દેવવ્રત ચાલવા લાગ્યો. મહાત્માજીએ જતી વખતે ગણગણાટ કરીને કહ્યું; 'અત્યારે વખત નથી, વખત આવવા દે. તારા મનમાં સાંસારિક ભોગો ભોગવવાની જે લાલસા પ્રદીપ્ત થઇ છે તેને શાંત કર. ઘરના માણસો પ્રત્યેની આ ઘૃણા ક્યાં સુધી ટકવાની છે? તું આ સંસારના માયાવી પદાર્થોમાં રચ્યો-પચ્યો રહેવા માટે આવ્યો જ નથી. યથાસમયે તારે સત્યમાર્ગે આગળ વધવું પડશે.'

કોઇ કંઇ ન સમજી શક્યું. બધા જાણતા હતા કે મહાત્માજી આવી રીતે, પાગલ માણસની માફક, ઘણીવાર બબડાટ કર્યા કરે છે. દેવવ્રત પુનઃ પ્રણામ કરીને ચાલ્યો ગયો. ધીરે ધીરે ઉપસ્થિત જન-સમુદાય પણ વેરાઇ ગયો.

(૨)

બિચારો દેવવ્રત ખેતરમાં સખ્ત મજૂરી કરીને થાક્યો-પાક્યો ઘેર આવ્યો હતો. પેટમાં કકડીને ભૂખ લાગી હતી; ભોજન કરવા માટે રસોડામાં ગયો. મોટા ભાઇની વહુએ સૂકી રોટલીઓ લાવીને આગળ ધરી.

'ભાભી! થોડું મીઠું આપશો?'

'કેમ જાણે તમે તો રળીને અહીં મીઠું મૂકી ગયા હશોને? મીઠું-બીઠું નહિ મળે. આવું જ ભોજન કરવું પડશે. ખાવું હોય તો ખાવ.'

દેવવ્રત ઘરમાં એકલા જેવો જ હતો. તેના બે મોટા ભાઇ હતા. બે ભાભી અને એક ભત્રિજો પણ હતો. દેવવ્રતે પણ પ્રભુતામાં પગલાં તો માંડ્યા હતાં પરંતુ લગ્ન-જીવનના બે મહિના પછી જ તેની સ્ત્રીનો દેહાંત થઇ ચૂક્યો હતો. માતા-પિતા તો પહેલેથી જ સીધાવી ગયાં હતાં. ભાઇઓને દેવવ્રત પ્રત્યે મમતા જેવું કંઇ હતું નહિ.

ઘેર ખેતી થતી હતી. સૌથી વધારે મહેનત-મજૂરી કરવા છતાં પણ, સૌથી ઓછું અને સૌથી ખરાબ ભોજન તેને જ મળતું. ભોજનની જાતમાં પણ ભેદભાવ રાખવામાં આવતો હતો. નોકર કરતાં પણ તેની સ્થિતિ કફોડી હતી.

રોજ તો તે સહન કરી લેતો હતો, પરંતુ ભાભીના આજના શબ્દોએ તો તેનું હૈયું ચીરી નાખ્યું-તેના હૈયામાં સખ્ત ચોટ લાગી. મનોમન ગંભીરતાપૂર્વક વિચારવા લાગ્યો; 'આટલું સખ્ત વૈતરૂં કરવા છતાં થોડા મીઠા માટે પણ શું લાચારી વેઠવી પડે છે?' આસન પરથી તે ઊભો થયો. રોતો રોતો ઊઠીને બહાર આવ્યો. પોતાનું ફાટેલું ખમીસ પહેરીને સ્ટેશનનો રસ્તો પકડ્યો.

ટિકિટચેકરની નજર છૂપાવીને, ગમેતેમ કરીને તે મુંબઇ પહોંચ્યો. તેના સદ્‌ભાગ્યે મુંબઇમાં તેને એક પરિચિત સ્નેહીનો ભેટો થયો. તેઓ ત્યાં નોકરી કરતા હતા. તેમણે દેવવ્રતને પોતાને ત્યાં રહેવા-કરવાની સગવડ કરી આપી.

હિન્દી ભાષાનું દેવવ્રતને સારૂં જ્ઞાન હતું. ઉદ્યમી પણ હતો. તે મુંબઇમાં પોતાને લાયક કામ શોધવા લાગ્યો. તેના પરિચિત સજ્જન પણ તેને કોઇ કાર્યમાં જોડી દેવા માગતા હતા.

નોકરી-ધંધાની શોધમાં દેવવ્રત રખડી રહ્યો હતો. એટલામાં તેની સાથેના ભાઇએ બાજુએ આવેલા મકાનના ઓટલા પર સૂઇ રહેલા મહાત્માજી તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચ્યું. કેવળ કૌપીન પરિધાન કરેલા મહાત્માજી જમીન પર જ સૂઇ રહ્યા હતા. તેમનું શરીર સ્થૂલ અને વિશાળ હતું. તેજસ્વી મુખમંડળ અને શરીર ગૌરવર્ણનું હતું. આંખોમાં અનેરી ચમક ભરી હતી. પાસે જ મેવા મીઠાઇ વિ. પડ્યાં હતાં. કૂતરાં અને કાગડા તેનું ભક્ષણ કરી રહ્યા હતા.

સાથેના ભાઇએ કહ્યું કે, 'આ એક સિદ્ધ મહાપુરુષ છે. પાંચ-સાત દિવસથી અત્રે પધાર્યા છે. જ્યારથી આવ્યા છે ત્યારથી આ જ દશામાં પડી રહ્યા છે. ઊઠવાની વાત જ કરતા નથી. કોઇ કંઇ પ્રસાદ-ભેંટ મૂકી જાય તેના સામું જોતા જ નથી. જેના પર ખૂબ પ્રસન્ન થઇ જાય છે તેની સાથે બોલે છે. કોઇ પોતાના

હાથે ખવડાવે અને મરજી પડે તો એકાદ-બે કોળિયા ખાઇ લે છે. નહિ તો આવી રીતે કૂતરા-કાગડા ખાઇ જાય છે

દેવવ્રત મૂળથી જ શ્રદ્ધાળુ અને આસ્તિક હતો. મહાત્માજીની પાસે મોટા મોટા ધનવાન શેઠીયાઓને હાથ જોડીને બેઠેલા જોઇને તે વધારે પ્રભાવિત થયો. તે પણ જઇને, તેમના ચરણકમળમાં વંદન કરીને, એક બાજુ બેસી ગયો.

(૩)

મહાત્માજીએ આપેલા રૂપિયા વડે બજારમાં એક ભાડાનું મકાન ખરીદીને દેવવ્રતે મિઠાઇની દુકાન ખોલી. દુકાન ધમધોકાર ચાલવા લાગી. જેમજેમ વેપારનો વિકાસ થતો ગયો, તેમ તેમ નોકરોની સંખ્યા પણ વધવા લાગી. છેવટે તો એવી સ્થિતિ ઊભી થઇ, કે દુકાનનું તમામ કામકાજ નોકરો જ કરતા હતા. દેવવ્રત તો માત્ર દેખરેખ (Supervision)જ રાખતો. હવે તેની ગણતરી 'લાખોપતિ'માં ગણાવા લાગી.

પહેલા દિવસ પછી દેવવ્રતને મહાત્માજીના દર્શન થયાં નહોતાં. તેઓ તે જ દિવસે મુંબઇથી કોઇ બીજા સ્થળે પ્રસ્થાન કરી ગયા હતા.

પોતાના સુખ ઉપરાંત દેવવ્રત પુણ્ય-દાન પણ ખૂબ કરતો હતો. દુકાન દ્વારા મળેલા દ્રવ્યનો તેણે કદી દુર્વ્યય કર્યો નહોતો.

દેવવ્રતને દુકાન ખોલે આજે લગભગ ત્રણ વર્ષ વહી ગયાં હતાં. કોઇએ સમાચાર આપ્યા કે ઘેર મોટા ભાઇ સંકટના સકંજામાં સપડાયા છે. જમીનદારે મહેસૂલનો દાવો કર્યો છે. જો મહેસૂલ ભરપાઇ કરવામાં નહિ આવે તો ખેતર ખતમ થઇ જશે એટલું જ નહિ પરંતુ ઘરની તમામ ઘરવખરી જાહેર હરાજીમાં મૂકાઇ જશે. તેણે મનોમન વિચાર્યું કે, 'જેવી રીતે બીજા દીન-દુઃખીઓને દાન અપાય છે, તેવી રીતે ભાઇઓને પણ સો-બસો રૂપિયા દાન તરીકે આપું.' મનીઓર્ડર લખવા બેઠો.

એકાએક કલમ કંપવા લાગી. મ. ઓ. ફાર્મ લગભગ ભરાઇ રહ્યું હશે ત્યાં તો તેના હૃદયની ગતિ એકદમ બંધ થઇ ગઇ. તેનું પ્રાણપંખેરું દેહ-પિંજરને છોડીને ઉડી ગયું. પાસે ઊભેલા નોકરે પોતાના શેઠને પડતાં જોઇને તેમને ઊંચકી લીધા. દેવવ્રતના અવસાનથી ઘરમાં સનસનાટી ફેલાઇ ગઇ. મુંબઇમાં સારા સારા માણસો સાથે તેની ઓળખાણ હતી. જેમને ખબર પડી તે બધા ત્યાં હાજર થયા. મકાન પર ખૂબ મોટો જનસમુદાય એકઠો થયો હતો.

દેવવ્રતના શબને વસ્ત્રો વડે ઢાંકીને સ્મશાનભૂમિમાં લઇ જવાની તૈયારી થઇ રહી હતી. એટલામાં એકઠા થયેલા ટોળાને ભેદીને દેવવ્રતને રૂપિયા આપનાર મહાત્માજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મહાત્માજી ક્રોધાવેશમાં જણાતા હતા. તેઓ કહી રહ્યા હતા: 'આ બેઇમાન છે. તેણે મારી સંપત્તિ હજમ કરી છે. એને એમ ને એમ નહિ મરવા દઉં, ચોરીનું ફળ કોણ ભોગવશે?'

ડરના માર્યા બધા લોકો દૂર ખસી ગયા. મહાત્માજીએ દેવવ્રતના મૃતદેહને ખોલ્યો. વસ્ત્રો ખસેડીને ફેંકી દીધાં, પગ પકડીને તેને જમીન પર ઘસડવા લાગ્યા. મહીં મહીં ક્રોધમાં આવી જઇને શબને લાતો પણ મારતા હતા અને પોતાની વાતોનું પુનરુચ્ચારણ પણ કરતા જતા હતા. 'હવે કોઇ દિવસ આવી ચોરી કરીશ? હવે જોઈ લે પારકી સંપત્તિ હજમ કરવાનું પરિણામ!'

મહાત્માજીનું આવું વિલક્ષણ વર્તન જોઇને બધાને ખોટું તો લાગ્યું; પરંતુ મહાત્માજીનું તેજસ્વી વદન જોઇને બધા ઠંડાગાર બની ગયા હતા. એક સિદ્ધ મહાપુરુષને છેડવાની હિંમત કોઇ કરી શક્યું નહિ. મહાત્માજી તો, આઘુંપાછું જોયા સિવાય, માત્ર એક જ કાર્ય કરી રહ્યા હતા—તે શબને ઢસડીઢસડીને પાદ-પ્રહાર કરવાનું.

'ઓ..... રે! મરી ગયો! મને છોડી દો. અપરાધ બદલ મને ક્ષમા કરો. ભગવન્! હવે આવી ભૂલ ભવિષ્યમાં કોઇ દિવસ નહિ કરું.' ખરેખર બધા આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયા. તે શબમાં પ્રાણનો સંચાર થયો અને તે રડી રડીને ઉચ્ચ સ્વરે માફી માગવા લાગ્યો.

મહાત્માજીએ પગ છોડી દઇને ફરી એકવાર જોરથી લાત લગાવી. પુનર્જીવન પામેલો દેવવ્રત તેમના ચરણોમાં આળોટવા લાગ્યો. મહાત્માજીએ પૂછ્યું: 'હવે તો સાંસારિક સુખ ભોગવવાની તારી વાસના પૂરી થઇ ગઇને!

'પ્રભો! હવે દયા કરો! બસ, હવે તો આ પાવનકારી ચરણોમાં આ નમ્રાતિનમ્ર સેવકને સ્થાન આપો.'

બાર, આ બધી મિલ્કત ગરીબોને વહેંચી દઇને આજથી બરાબર ત્રીજે દિવસે સવારે તૈયાર રહેજે!'

કોઈને કંઈ પણ કહ્યા વિના, જેવી રીતે આવ્યા હતા તેવી જ રીતે, મહાત્માજી ચાલ્યા ગયા, દેવવ્રતે ત્યારથી જ એવી સાંપત્તિક ગરીબોને ઉદારતાપૂર્વક આપવાની શરૂઆત કરી. દુકાનનો માલ-સામાન, ઘર-બાર સર્વસ્વનું તેણે દાન કરી દીધું.

ત્રીજે દિવસે વહેલી સવારે, અગાઉ કરેલી સૂચના અનુસાર, મહાત્માજી ત્યાં આવ્યા. દેવવ્રતના શરીર પરનાં વસ્ત્રો પણ ઊતારી નંખાવ્યાં. તેને કૌપીનધારી બનાવીને પોતાની સાથે કોઈ સ્થળે લઈ ગયા.

બરાબર બાર વર્ષ પછી, કોઈ જુદા જ રૂપમાં, દેવવ્રત જાહેર જનતા સમક્ષ હાજર થયા. એક ગુફામાં લઈ જઈને ગુરુએ, તે સમય દરમિયાન, પોતાની હાજરીમાં, તેને સાધન શીખવાડ્યાં. ભિક્ષા પણ ગુરુ જાતે જ માગી લાવતા હતા. બાર વર્ષ સુધી દેવવ્રતને ગુફાની બહાર પગ મૂકવાનો મનાઈહુકમ ફરમાવ્યો હતો. સાધક અવસ્થા બાદ જ્યારે તેણે 'પરમ સાધ્ય'ને પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારે જ તેને ગુફાની બહાર નીકળવાની આજ્ઞા આપી. આનું નામ સાચા ગુરુ!

કહેવાનું તાત્પર્ય માત્ર એટલું જ છે, કે ભવોભવથી ભવરણમાં ભટકતા પથભ્રષ્ટ જીવોને માટે ગુરુની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે, અને જો સાચા સદ્‌ગુરુનો મિલાપ થઈ જાય તો જીવન-નૌકા સહેજે ભવસાગરને તરી જાય એમાં શંકાને જરા ય સ્થાન નથી. પરંતુ આજકાલના બનાવટી અને નકલી 'ગુરુઓ'થી ખૂબ સાવધાન રહેજો; પ્રભુની પિછાણ કરાવી આપે તે જ સાચા ગુરુ!

માણસને ફુરસદનો વખત મળવો જોઈએ?

જે માણસમાં વૈરાગ્યની સમજણ ઉત્પન્ન ન થઈ હોય અને જેને લાગ્યા કરતું હોય કે જગતની વસ્તુઓમાંથી મને સુખ અને ફાયદો મળી શકે એમ છે, તેને નવરો રહી સ્થૂલ કાર્યો કરવાનું બંધ કરી મનોરથો ચલાવવામાં હિત નથી, તેમાં તેનાં અધોમુખ વાસનાબીજો અને વૃત્તિપરિવારમાં વધારો થયાં કરશે અને તેમતેમ તે ગાઢ અને વિસ્તારવાળી અભિલાષાઓમાં બંધાતો જશે. તેવાઓને મનોરથોથી દૂર રહી ઉદ્યમમાં જોડાએલા રહેવું સારું છે. તેમાં સ્થૂલ શરીર ઘસાતું જાય છે અને નવું વાસના શરીર ઘડાવાનો અવકાશ મળતો નથી. આથી સ્થૂલ શરીર ઘસાતાં આછા રહેલા વાસનાશરીરમાં તત્ત્વનો પ્રકાશ સ્વાભાવિક રીતે જ થવા લાગે છે. કારણ કે અવકાશના અભાવે કારણશરીરમાં મનોરાજ્યનાં વાદળોનો મેલ ઉત્પન્ન થએલ હોતો નથી. આથી સ્થૂલમાં સકામ વૃત્તિવાળાઓને સ્થૂલ શરીરના ઘસાવાથી જ કલ્યાણ છે. 'કુર્વન્નેવેહ કર્માણિ જિજીવિષેચ્છતં સમાઃ' આવા મનુષ્યો જો કર્મેન્દ્રિયોનો સંયમ કરીને મનથી વિષયોનું સ્મરણ કરતા રહે તો તેનું પરિણામ વિપરીત આવે છે. માટે સ્થૂલ જીવોને સ્થૂલ કર્મમાં ઘસાવાથી જ હિત છે. માટે બળદ ગાડું ખેંચે, ઘોડો ગાડી ખેંચે, ગધેડું ભાર ઉપાડે તે જ તેના હિતમાં છે અને તેમ ન કરે તો તે તેના અહિતમાં અવશ્ય છે જ. સ્થૂલનો ક્ષય થયે તત્ત્વવસ્તુનો એ સ્વભાવ જ છે કે તેનો પ્રકાશ આપોઆપ જ થાય. તેથી દૃઢ વિરાગીઓ સિવાય કોઈને માટે ફુરસદમાં રહેવું હિતકર નથી. અને કામમાં જોડાએલા રહી મનોરાજ્યને બંધ કરવાં તે જ ઘણું હિતકર છે.

—જયનારાયણ ભટ્ટ

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું

લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે.

મુંબઈ

અમૃતલાલ જમનાદાસ શાહ
જયવંતવી.મિસ્ત્રી સી.પી.ટેન્કપહેલેમાળે
શ્રી મુળશંકરભાઈ, હવેલીપ ઉપો ડેપ્યુટ
સ્ટ્રીટ–આનંતવાડીને નાકે મુંબઈ ૨
મહેન્દ્રરાય દયાશંકર શુક્લ C/o વસ્તુ
ઔષધ કાર્યાલય બાલાજીરોડ–સુરત
જગમોહનદાસ નગીનદાસ કાગળવાળા
બેગમપુરા ગોલવાડ સુરત.
શુક્રેશ્વર દેસાઈ અમઝંબલર–ભરૂચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ રીવાભાઈ
શ્રી રામકબીર હાથીપોળ વડોદરા
જમનાદાસ હરગોવનદાસ બુકસેલર
લીમડા પોળના નાકે વડોદરા
મહારાજા સેંડલ સ્ટોર્સ, ન્યાયમંદિર
પાસે, હનુમાન ચકલા, વડોદરા.
મધુસુદન ભાઇલાલ બુકસેલર પાદરા
ચોપડાવાલ પ્રેમસુખદાસ પાદરા
શ્રીસત્યનારાયણ ભજનમંડળવતી મેનેજર
રણછોડભાઈ ઇશ્વરભાઈ પાદરા
શુકદેવ વાણીશંકર જોશી, જંબુસર
વીઠ્ઠલદાસ એચ. શાહ. રાવપુરા ડભોઈ
શાન્તિલાલ છોટાલાલ–આમોદ
ચંદનસિંહજી ગુમાનસિંહજી સાલેહજી
રાજપૂત હોસ્ટેલ ગોધરા
મનોહર બુક સ્ટોલ સ્ટેશનરોડ આણંદ
મોહનલાલ છોટાલાલ કાંટાવાળા ઉમરેઠ
દુર્ગાપ્રસાદ શર્મા પખાલીપોરી
બારકોલ ભુવન મોરબી
શાહ પ્રભુદાસ નડીઆદ
ગોરધનદાસરતનભાઈપટેલ(સર)કરમસદ
નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ મુ.ખાવડ
રણછોડ પરસોત્તમ મસ્જીદ પાસે આણંદ
ફખરા મિનરી (પારેખ બજાર) પેટલાદ
અંબાલાલ ભાઈ ડાહ્યાભાઈના માંડવા પાસે
હીરુભાઈ આશાભાઈ માસ્તર ,,
પટેલ છગનભાઈ મથુરભાઈ નાવલી
વૈષ્ણવ મિનરી બોરસદ

પા.અંબાલાલ ડાહ્યાભાઈઠેબાવાડનડીઆદ
શ્રી સૌભાગ્યકંચન સ્ટોર બાવનાશવાડ ,,
શ્રીભાઈલાલમંડળમોરડુંગરપાઇસ ,,
કાલીદાસલલ્લુભાઈવિદ્યોપરેટીવગેરે
મોતીભાઈ જેઠાભાઈ વડફળીયાપાસે પેટલાદ
વીઠ્ઠલદાસ નારણદાસ પટેલ ચેડા
નવનીતલાલ એચ. બાલસુબ્રહ્મણ્ય ડવ
ચીમનલાલ આર પરીખ ,,

અમદાવાદ

મહારાજશ્રી સીતારામજી શર્મા માંડવીની
પોળ સોનીની પોળના મેડા ઉપર
શાહ સોમચંદ અંબાલાલ મરીયાળી લખા
નર્મદાશંકર મુળશંકર રાયપુર કાપડીવાડ
અંબાલાલ ચુનીલાલ પટેલ
શાહપુર દુધવાળી પોળ
મોહનલાલ મહેશ્વરદાસ મહેતા
શાહપુર વનમાળીવાંકાની પોળ
ભાવસાર ડીગતલાલ મંગળદાસ
શાહપુર વેણીચંદના ડહેલામાં,
કપર બુક ડીપો રીચીરોડ પુલ નીચે

રાજા ઓરચાન્સ મીલ

ફતેસીંહ લાલસીંહ રાઠોડ
જમનાદાસ રામજીભાઈ રાજગોર
જુના આવરવાળા (ચેમ્બર)
મણીશંકર ઇશ્વરજ રાજગોર
હાજી મહાજી ઠાકોર

રૂસ્તમ જહાંગીર મીલ

ભવાનસીંહ સબુરા દરબાર
મંગળસીંહ ઉમરાવસીંહ હેડ જોબર
(સારંગપુર મીલ)
શાન્તીલાલ છોટાલાલ ભટ્ટ
ગોમતીપુર દરવાજા પાસે લીંબાણીદેરી
હાથીચંદ કરશનદાસ પટેલ નવાવાડજ
પૂંજાલાલ જેશંકર ત્રિવેદી નવાવાડજ
બીજાભાઈ સજાભાઈ પિચાર
ર. અસારવા મ્યુ. દેરીના દવાખાના પાસે

વ્યાસ જયકૃષ્ણ મગનલાલ હાકરવિહાર
પેઠ પૂનાસીટી
પટેલ છોટાભાઈ ભીખાભાઈ ધરમજ
શંકરલાલ જેઠાલાલ દીક્ષિત
સત્યનારાયણના મંદિર પાસે ડભોઈ
ગુજરાત જનરલ ટ્રે.કંપની–મહેસાણા
હરીભાઈ ન્યુઝ એજન્ટ મહેસાણા
હરગોવનદાસ લાલાભાઈ સીદ્ધપુર
કૃષ્ણરાવ ગોપાળરાવ ચીટનીસ પાટણ
શામળદાસ ભોગીલાલ મહુવા
દેસાઈ ગુલાબસિંહ ભગતસિંહ
ધી નેશનલ બુકડીપો વીરુભાઈ પટેલરોડ
અંબાજી માતાપાસે વીરમગામ
નારાયણભાઈમિસ્ત્રીઆંબાવાડીપોળગોધરા
મોહનદાસછોટાલાલબોરવાડીપીંડુકા
હર્ષદરાયમણીલાલશાહજુહાબવાડાબોરસદ
મણીલાલ બ.શાહ ઠે. બા.બોરીઆ
હીરાચંદ એન્ડ કો. મુકેરી (યુગાન્ડા)
હનુમાન આશ્રમ પો.બો.નં.૧૧૨૧ નૈરોબી
ડી. પી. ભગત પો.બો.૨૪૧ મો.આસા
જેઠાલાલ પી. ભગત ન્યુઝપેપર એજન્ટ–
જામનગર
ડા. કાનજીભાઈ રામજીભાઈ મોરડ,
લક્ષ્મીબાઈ રેલ નાકા પાસે, રાજકોટ
રતીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી શાહપુર
નરોત્તમ કુંવરજી ઠક્કર વાંકાનેર
કાનજીભાઈ રામજીભાઈ દેરાવાળા
સ્ટેશન સામે સૌરાષ્ટ્ર
જયહિન્દ બુક ડીપો, ડોંગી મોર ,,
ગાંધી પુસ્તકાલય અમરેલી
નાનાલાલ ગોવિંદજી પંડ્યા,
રેલ્વે સ્ટેશન (બોટાદ)
ત્રિવેદી પ્રભાશંકર જયશંકર ચોક
માધવજી હરિભાઈ મોરધારીની વચ્ચે
ભાવનગર

સ્વભાવ-પરીક્ષા

'મારામાં જે સમજણ છે તે જ સર્વથી ઉત્તમ છે અને હું સર્વથી ડાહ્યો અને વખાણ કરવા લાયક છું' આવું માની લેવાનો સ્વભાવ ઘણા મનુષ્યોમાં બંધાઈ જાય છે. તેઓ પોતાની વ્યવહારકુશળતાથી અને પોતાના ક્ષેત્રમાં ક્ષણિક ઉન્નતિના અવલમ્બન પર ઊભા રહેવાને લીધે નિર્ભય રીતે આમ માનવા અને કહેવા લાગી જાય છે....

પરન્તુ અધોગતિની શરૂઆત અહિંથી જ છે. જ્યારથી મનુષ્યમાં આવો આગ્રહ શરૂ થાય છે અને પોતાને પૂર્ણ માનવા લાગે છે, ત્યારથી તેના વિકાસનાં દ્વાર બંધ થઈ જાય છે, તેનું પુણ્ય ક્ષીણ થઈ જાય છે, અને ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશન્તિ—તેઓ મૃત્યુ—અજ્ઞાન અને દુઃખની ભ્રાન્તિમાં ફસાય છે.

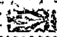
જે મનુષ્ય વિચારપૂર્વક પોતાના સ્વભાવનું નિરીક્ષણ કરે છે અને તેમાંથી અયોગ્ય-અન્યાયી વસ્તુઓને દૂર કરે છે, તેમજ સરળ, ઉમદા અને ન્યાયી વસ્તુઓને મજબુત કરે છે તેની જ પ્રગતિ થાય છે, તેની જ ઉન્નતિ થાય છે. અને જે માણસ પોતાના સારા અને ખરાબ સ્વભાવને પોતાનો જ ગણી તેમાંથી કાંઈ પણ છોડવા તૈયાર થતો નથી અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યા વગર ચાલતી આવેલી રૂઢિ પ્રમાણે જ વર્ત્યા કરે છે, તે હોય છે ત્યાંનો ત્યાં જ રહે છે. તેની સ્વાભાવિક કે આર્થિક કે કશી પણ પ્રગતિ થતી નથી, ઉન્નતિ થતી નથી. અને હું તો તેને જ ખરૂં મૃત્યુ ગણું છું. ઇશ્વરે આપેલ મૃત્યુ તો જીવને હંમેશાં પ્રગતિ અને નવજીવન તરફ લઈ જાય છે. માણસે પોતાની મેળે સ્વભાવમાં પકડી રાખેલું મૃત્યુ જ તેની દુર્દશા કરે છે.

મનુષ્ય જેવો છે, તે તેવા સ્વભાવને લીધે જ બન્યો છે અને હવે તે જેવો તેના સ્વભાવને ઘડશે તેવો જ થશે, તેવા જ ક્ષેત્રમાં જશે, તેવી જ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરશે. અને તેથી જ મનુષ્ય પોતે જ પોતાની દુર્દશા અને ઉન્નતિને માટે જવાબદાર છે.

સત્ય અને નીતિને આધારે સ્વભાવનું પરીક્ષણ કરતા રહી તેને શુદ્ધ-સંસ્કૃત બનાવવો એ જ સર્વકોઈનું પરમ કર્તવ્ય છે.

—જયનારાયણ ભટ્ટ.

 રઘુપતિ રાઘવ રાજારામ; પતિતપાવન સીતારામ.

ॐ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ : રૂા. ૫—૪—૦ | તંત્રી : મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ | હિંદ બહાર રૂા. ૭—૮—૦

વિષય સૂચિ

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. ગ્રાહકોએ પોતાનું નામ-ઠિકાનું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો ગ્રાહકનંબર લખવાનું ભૂલવું ન જોઈએ.

૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાયકાર્ડ અથવા ટીકીટ મોકલવી જરૂરી છે.

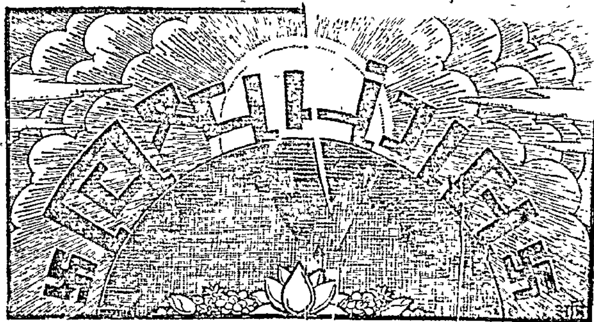
૩. ગ્રાહકોએ મનીઓર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ. વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહિને ઠેઠ મહિને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર્ડર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં શ્રમ વિશેષ પડે છે.

લખો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૧ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપસ કોસરોડ, અમદાવાદ.

મુદ્રક અને પ્રકાશક દેસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈ

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, સલાપસ કોસરોડ, ગોઝી મિલ ન. ન. ૧ અમદાવાદ

सत्संगं जनयत्परात्मविषये भक्तिं समुद्वर्धयत् । कामोद्वेगकुमार्गदम्भजनकं माहित्यमुन्मूलयत् ।
धर्मद्वेषमनुक्षणं प्रशमयत्सन्दर्शयत्सद्गतिं, संजातं खलु 'विश्वमंगल'–मापाकृतं जगद्गतिम् ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : આશાઢ–૨૦૦૪ : જુલાઇ–૧૯૪૮ : અંક ૪ થો.

રા મ નાં ર ખ વા ળાં *

(મારો શામળિયો શિરતાજ (૨) શિર પર ગાજતો રહે છે......રાગ)

જેને સહાયક શ્રીગોપાળ (૨) ઊની આંચ ના'વે છે....ટેક.
જેની પડખે દીનદયાળ (૨) શત્રુ શિર નમાવે છે....જેને....૧

વાંકો વાળ નથી કરનારૂં, દુનિયામાં કોઇ માનવી,
જેને રામ ધણી રખવાળ (૨) ઊની આંચ ના'વે છે....જેને....૨

અમીભરી દૃષ્ટિ ઇશ્વરની, ભક્તો ઉપર થાય છે,
છોને સામે ઊભો કાળ (૨) ઊની આંચ ના'વે છે....જેને....૩

આથી જ્યાં છે ત્રિભુવનપતિની, નિર્ભયતાનું રાજ્ય છે,
ચાહે ઘરમાં કે ઘર બહાર (૨) ઊની આંચ ના'વે છે....જેને....૪

પ્રભુ તણી છાયામાં બેઠો, હૈયે એની હામ છે,
'પુનિત' બનીયો એનો બાળ (૨) ઊની આંચ ના'વે છે....જેને....૫

—શ્રી 'પુનિત'

સંપાદકીય

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપા સર્વત્ર વરસી રહી છે. તે સહેજ પણ થોભ્યા વગર સમસ્ત વિશ્વનું કલ્યાણ કરી રહ્યો છે. તેની આજ્ઞાથી સૂર્યદેવ નિરન્તર લોકોને ઉજાળે છે, પવનદેવ સર્વ જીવોમાં પ્રાણ પૂરે છે, વરુણ દેવતા પોતાના રસથી સર્વને તૃપ્ત કરે છે અને ભૂમિ માતા પોતાની છાતી ઉપર સર્વ પ્રાણીઓને રમાડતી તેમનું પોષણ કરી રહી છે.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ પ્રાણીઓ ઉપર પોતાની કરુણામયી ભાવનાથી આમ પાંચ ભૂતોરૂપ પોતાનું કૃપા-શરીર પ્રકટ કર્યું છે, ને તે સર્વ જીવોને જીવન આપતા સર્વને પોતાનો મહિમા બતાવી રહ્યો છે. તેના શરીરમાં રહીને–તેના શરીરથી પોષાઈને પણ જે જીવો બીજા જીવો પ્રત્યે ભૂંડી રીતે વર્તે છે તેમને પણ તે પોતાના ઘરમાંથી ફેંકી દેતો નથી અને સમાન રીતે તેમનું પણ પાલનપોષણ કરી રહ્યો છે, તેવો તે દયાળુ છે.

દુર્જન પ્રત્યે દુર્જન થવું એ ન્યાય તો મનુષ્યોએ ઉપજાવી કાઢ્યો છે. ઈશ્વર દુર્જનો પ્રત્યે પણ સજ્જનતા-ભર્યો વ્યવહાર કરે છે. ઈશ્વર દુર્જન થતાં શીખ્યો જ નથી અથવા ઈશ્વરમાં દુર્જનતા છે જ નહિ. દુર્જનોને પણ એ પોતાના કૃપામય શરીરથી પોષે છે. દુર્જનોની સામે તે દુર્જન થતો નથી. જો દુર્જનમાં સજ્જનતા છે જ નહિ તે દુર્જનની સામે દુર્જન થઈને ઈશ્વર પણ તેનામાં સજ્જનતા ઉત્પન્ન કરાવી શકશે નહિ. ઈશ્વર તો પોતાના સત્ સ્વભાવથી તેની સાથે પણ, સજ્જનનો જ વ્યવહાર કરે છે અને પોતાના કરુણામય શરીરથી તેને સુખ સગવડો આપ્યા કરે છે. અને તેથી છેવટે તે દયાળુ ઈશ્વરની સજ્જનતાનો રંગ લાગતાં, પોતાની દુર્જનતાથી અનેક જગાએ દુઃખોમાં ગોથાં ખાતો જીવ સજ્જન થઈ ઠેકાણે આવે છે, ને પોતાના કરુણામય પિતાના મહિમાને સમજી તેની આગળ પોતાનાં પાપોનું–પોતાની દુર્જનતાનું પ્રાયશ્ચિત કરે છે.

જો ઈશ્વર દુર્જન પ્રત્યે દુર્જન થતો હોય તો તે કદી દુર્જનો પાસે પોતાની દુર્જનતાનું પ્રાયશ્ચિત કરાવી શકે નહિ અને તેમને સજ્જનતામાં ફેરવી શકે નહિ. પરન્તુ ઈશ્વરનો અગાધ મહિમા એ છે કે તે સર્વદા સજ્જનતાના પ્રવાહને વહાવ્યા કરે છે, કે જેને સમજીને મનુષ્યો પોતાના દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરે છે ને તેના અમૃતમય મંગલ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરાય છે.

આભારદર્શન

પોતાના માનવબંધુઓનું હિત થવા માટે ધર્મપ્રચારમાં રસ લેતા વિશ્વમંગલના કેટલાય સહૃદય ગ્રાહકો અમને ખૂબ જ પ્રમાણમાં ગ્રાહકો કરી આપી વિશ્વમંગલની પ્રગતિને સ્તુત્ય સહકાર આપી રહ્યા છે. તેમનો અમે અહિં હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ, તેઓનાં નામો અમે યથાસમયે સેવાધર્મના પુસ્તકમાં પ્રકટ કરીશું.

કેલેન્ડરની યોજના વિષે

એક નવો ગ્રાહક કરી આપનારને કેલેન્ડર ભેટ આપવાની યોજના હતી, પરન્તુ તેમાં જે કેલેન્ડરો હતાં તે સ્થાનિક ગ્રાહકોને આપવામાં ખલાસ થઈ ગએલ છે, તેથી હવેથી જે ભાઈઓ સેવાભાવથી ગ્રાહકો કરી આપશે તેમને કેલેન્ડર આપી શકાશે નહિ, પરન્તુ તેમનાં શુભ નામો સેવાધર્મના પુસ્તકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ચાર વર્ષના સામટા ગ્રાહક થનારાઓને

પાકું બાઈન્ડીંગ મેળવવા માટે ચાર વર્ષનું સામટું રૂા. ૨૦–૦–૦ લવાજમ ભરનારાઓ ઠીક સંખ્યામાં થતા હોઈ હવે પાકા અંકોની સંખ્યા ઘણુ પ્રમાણમાં રહી છે. તેથી પાકા બાઈન્ડીંગનો પ્રથમ ખંડ ખલાસ થયે, સામટું લવાજમ ભરનારને પણ મહાભારતનો પ્રથમ ખંડ કાચા બાઈન્ડીંગનો આપવામાં આવશે. તો જે ભાઈઓ મહાભારતના ચારે ખંડોને પાકા બાઈન્ડીંગના મેળવવા ઇચ્છતા હોય તેઓએ સત્વર ગ્રાહક થઈ જવું સુરક્ષિત છે. છુટક પાકા બાઈન્ડીંગના અંક માટે રૂ. ૧) વધુ (૬–૪–૦) લેવાય છે.

સંપાદનના નિયમો

* આ માસિકમાં તત્ત્વજ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, ધર્મ—નીતિ વગેરે ઉપર લખાએલા લેખો લેવામાં આવશે. લેખો જીવનવ્યવહારમાં ઉપયોગી થાય તેવા સરલ અને રસમય પદ્ધતિથી રચાએલા હોવા જોઈએ.

* કેવલ ધર્મઘેલછા, અંધશ્રદ્ધા અને નાસ્તિકવાદથી લખાએલા, શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અથવા સિદ્ધાન્તવિરુદ્ધ હોય તેવા, ઈર્ષ્યાયુક્ત આક્ષેપાત્મક તેમજ કેવલ અપૂર્ણ તર્કવાદને આધારે લખાએલા લેખોને આમાં સ્થાન આપવામાં આવતું નથી.

* જેઓને કોઈ પ્રમાણ ગ્રન્થોનો અભ્યાસ ન હોય—ધર્મગ્રન્થોમાં પ્રવેશ ન હોય, કોઈ સ્થિરનિર્ણયવાળું જ્ઞાન ન હોય તેવાઓએ કેવળ વાણીથી વણાએલા તેમજ નામ છપાવાની પ્રસિદ્ધિના મોહને લઈને લખાએલા લેખો મોકલવા તસ્દી લેવી નહિં.

* જે લેખકમહાનુભાવોના લેખોને માસિકમાં સ્થાન આપવાનું હશે તેઓને અમને લેખ મળ્યા પછી સાત દિવસમાં પત્રદ્વારા ખબર આપવામાં આવશે. જેઓને લેખસ્વીકારની ખબર ન મળે તેઓને જો પોતાનો લેખ પાછો જોઈતો હોય તો લેખ મોકલ્યા પછી પંદર દિવસ પછી પોસ્ટેજ સ્ટેમ્પ મોકલી લેખ પાછો મોકલવા માગણી કરવી. જેઓ એક માસ સુધીમાં માગણી કરશે નહિં તેઓના લેખોને માટે અમો જવાબદાર નથી.

* જેમનો કોઈપણ લેખ આ માસિકમાં કોઈ પણ વખત છપાયો હશે તે લેખકોના જે લેખો લેવાના નહિં હોય તે તેઓના પોસ્ટેજ મોકલ્યા વિના પણ તેમને પાછા મોકલી આપવામાં આવશે.

* જેમનો લેખ માસિકમાં છપાયો હશે તેમને માસિકનો તે અંક મોકલી આપવામાં આવશે. તેમજ તેમની માગણી હશે તો તેમને તે લેખના બીજા ત્રણ અંકો મોકલવામાં આવશે. જે મહાનુભાવ લેખકો પોતાની વિશિષ્ટતાભરી રચનાઓ મોકલી આપશે તેમને યોગ્ય પુરસ્કાર મળશે તથા જે મહાનુભાવો નિઃસ્પૃહતાથી સેવા આપશે તેમનું કાર્યાલય સદા ઋણી રહેશે.

* સાધારણ લેખકો કે જેમને તત્ત્વજ્ઞાનનો ખૂબ અભ્યાસ ન હોય, તેઓ પણ, નીતિ, સદાચાર અને ધર્મભાવનાને પ્રકટ કરતી સુંદર રસમય ધાર્મિક વાર્તાઓ, ભક્તચરિતો, મહાપુરુષગાથાઓ—આખ્યાયિકાઓ મોકલાવી શકશે અને તેમને પસંદ કરીને સ્થાન આપવામાં આવશે.

* વાંધા પડતી બાબતોમાં લેખોમાં યોગ્ય સુધારો વધારો કરાશે.

* લેખમાં લીધેલી કોઈ પણ ચર્ચાસ્પદ બાબતો માટે લેખકજ જવાબદાર ગણાશે.

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયનાં નવાં પ્રકાશનો

આધ્યાત્મ વાર્તાલાપ:—નિરૂપક: જ્ઞાનયોગી શ્રી ચંદુભાઈ

તત્ત્વજ્ઞાનનું આ અદ્વિતીય પુસ્તક છે. જિજ્ઞાસુઓના પ્રશ્નો ઉપર શ્રી જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈએ પોતાના ક્રાન્તદર્શી વિચારો દર્શાવ્યા છે. વ્યવહારમાં પણ તત્ત્વાનુસન્ધાનપૂર્વક સર્વવ્યાપક આત્મદર્શન કરવાની દૃષ્ટિ આમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. કિ. રૂ. ૨-૮-૦

દુનિયાની દુગ્ધાથી દૂર:—દુનિયાની માયાથી અલિપ્ત શી રીતે રહી શકાય તેનો આમાં મહાત્મા જેમ્સ એલેને અનુભવસિદ્ધ ચિતાર આપ્યો છે.. કિ. રૂ. ૦-૮-૦

અધ્યાત્મ ભાગવત:—લે. સ્વામી માધવતીર્થજી. ભાગવતની કથાઓ બાહ્ય રીતે આપણે જે સમજીએ છીએ તેનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય શું છે, તેનો મનુષ્યોના જીવન સાથે કેવી રીતે સમ્બન્ધ છે તથા મુમુક્ષુઓને તે કેવી રીતે ઉપકારક છે તેનો આમાં સ્વામીજીએ સુન્દર રીતે સ્ફોટ કરેલો છે. મૂ. રૂ. ૨-૮-૦

સૌભાગ્ય સૂર્યોદય:—જગતના મહાપુરુષોના સાહિત્યમાંથી જીવનોપયોગી ઉત્તમ સાહિત્ય ચૂંટીને દરરોજના ક્રમથી વાંચી શકાય એ રીતે આ ગ્રંથમાં સંગ્રહેલું છે. હિન્દુ મહાપુરુષો તેમજ ઈસ્લામી, ખ્રીસ્તી, પારસી તથા મહર્ષિ દયાનંદ અને ગાંધીજી વગેરેના ચારિત્ર્યશોધક સાહિત્યને તથા આરોગ્ય સંબંધી, સ્ત્રી—ઉપયોગી અને બાલોપયોગી સાહિત્યનો આમાં સંગ્રહ હોઈ ઘરમાં વસાવવા લાયક છે. મૂ. રૂ. ૩-૦-૦

શ્રી મા આનન્દમયી—સદ્વાણી:—શ્રી આનન્દમયીના ઉપદેશનું આ પુસ્તક છે. તેમણે પોતાની ભાવાવસ્થામાં જિજ્ઞાસુઓને જે ઉત્તમ બોધ આપેલ છે તે આધ્યાત્મ ગ્રંથમાં સારો પ્રકાશ આપે છે. કિં. રૂ. ૧-૦-૦

મનનીય સૂત્રો

૧ સત્ય, પ્રિય અને હિતકર બોલો.

૨ કામમાં નિયમિતતા અને વ્યવસ્થા જાળવો.

૩ પોતાના પોતે જ ગુરુ બનો.

૪ આધ્યાત્મિક અનુભવ જ્યાંત્યાં કહેશો નહિ.

૫ નિયમિત રોજનિશિ ભરો.

૬ મરીને જીવો અથવા જીવતાં છતાં મરેલા છો એ રીતે વર્તો.

૭ તમારે માટે ગેરસમજણ હોય તો તેને તોડવા અધીરા ન બનશો.

૮ એક દિવસે રોમ નથી બનાતું. (Rome was not built in a day.)

૯ માણસ જેટલો નિઃસ્વાર્થી તેટલો તે દેવ. જેટલો સ્વાર્થી એટલો પશુ અને જેટલો વિના કારણ બીજાનું ભૂંડું કરે એટલો તે રાક્ષસ.

૧૦ નર, નરપશુ અને નારાયણ, વચ્ચે કર્મોનો જ તફાવત છે.

બીજાંમાં રસ લો. તેની વાત ધ્યાનથી સાંભળો.

તમારા એક મીઠા વાક્યથી સામાના હૃદયમાં શાંત રેડાય છે અને એક કડવા વાક્યથી ઝેર પણ રેડાય છે.

સામાની પરિસ્થિતિમાં પોતે મૂકાઈને તેના વર્તન બાબત નિર્ણય કરો.

૧૪ અજ્ઞાનતા જોઈને રોષ ન કરો, તિરસ્કાર પણ ન કરો, ખેદ ન કરો, તેમ દયા પણ ન ખાવ. તેની પરિસ્થિતિ, તેની પ્રકૃતિનો સ્વભાવ અને તેના સંસ્કારો તેની પાસે એવાં કામો કરાવે છે. એમ સમજી તેનામાં પણ આત્મદર્શન કરો.

૧૫ કામમાં હો ત્યાં સુધી કામ સાથે એકરૂપ રહો. કામમાંથી મુક્ત થાઓ, સર્વત્ર આત્મદર્શન કરો. આનંદ અને પ્રેમની ભાવના વરસાવો.

૧૬ મારો સિદ્ધાંત છે એ શબ્દનો નકામો ઉપયોગ ન કરો. સિદ્ધાંત તો તે જ કે જેને માટે માણસ જીવનને હોડમાં મૂકી દે. બીજા તો અભિપ્રાય કહેવાય.

૧૭ દરેકનો મત પૂછવા ન જાઓ. તમારા અંતરઆત્માને જે સત્ય સમજાય તેને જ એકનિષ્ઠાથી વળગી રહો.

૧૮ શુદ્ધ પ્રેમમાં ભય નથી, સ્પર્ધા નથી, બદલાની આશા નથી, પ્રેમ બોલતો નથી. તે આપે જ છે, લેતો નથી.

૧૯ જ્યાં ત્યાં તમારું દુઃખ જાહેર ન કરો. મિત્રો શોધવા નથી પડતા, થઈ જાય છે. સુહૃદ મિત્ર મળવા અઘરા છે. મિત્રોની પસંદગીમાં ચઢિયાતા ચારિત્ર વાળાને જ પસંદ કરો અગર એક પરમાત્માને જ મિત્ર બનાવો.

૨૦ નિંદાની અસરથી બચવું સહેલું છે પણ સ્તુતિથી બચવું મુશ્કેલ છે.

૨૧ તર્ક કરો, દલીલો ખૂબ કરો, પણ શુદ્ધ ભાવે કરો, સમાજને માટે કરો, અને અનુભવને ઓળખીને કરો, સામાની પરીક્ષા કરવા માટે ન કરો.

૨૨ અયોગ્ય દલીલ એટલે કર્તવ્યના અનુભવ વિનાની દલીલ, એ માત્ર બાહ્ય વ્યાયામ જ છે. એનાથી બચો.

૨૩ વાણી કામ કરતી બંધ પડે છે ત્યારે જ સાચું કામ થાય છે. કામ શરૂ કરી દો ધીરેધીરે બધું સમજાવા માંડશે.

૨૪ ખોટા અપવાદથી ડરશો નહિ. સંપૂર્ણ સાવધાનીથી રહેતાં છતાં ખોટો અપવાદ આવે તો એ માનસિક વિકાસ માટે જરૂરી હતો એમ સમજજો.

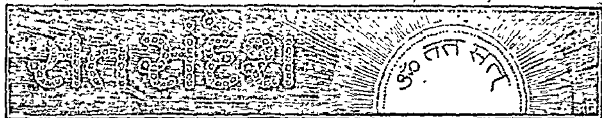
૨૫ ધર્મ વેચીને દાન ન સ્વીકારો. ધર્મ કે જ્ઞાનનું તો દાન જ કરવાનું હોય, એનો બદલો માગવાનો ન હોય.

૨૬ વ્યવહારમાં દરેકને અમુક વાત ગુપ્ત રાખવાની હોય છે માટે કોઈની ગુપ્ત વસ્તુ જાહેર ન કરો.

૨૭ દરરોજ રાતે પંદર-વીસ મીનીટ આખા દિવસના જીવન બાબત વિચારી જાઓ. એ સિવાય ઊંઘવાની રજા નથી. એ જ પ્રમાણે સવારે પંદર મિનિટ ગાળો.

૨૮ નાના બાળક પાસેથી પણ શીખવામાં નમ્રતા રાખો.

૨૯ ખેડુત, મજૂર, દરીઓ, કારીગર, કારકુન, વકીલ, શિક્ષક કે ડોકટર, સ્ત્રી કે બાળક સૌ કોઈ પોતપોતાના ધંધામાં શ્રેષ્ઠ છે, એમ વિચારી સર્વ તરફ સમાન દૃષ્ટિ કેળવતા રહો. સૌ મારા કરતાં કોઈ ને કોઈ વિષયમાં શ્રેષ્ઠ છે એમ વિચારો.

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते
यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते

આપણા અન્તરમાં બીજાઓનું ભલું કરવાની જે ભાવના છે તે સદ્ભાવના છે. જે સત્ આપણામાં રહેલું છે તે બીજાઓમાં અને સર્વ કોઈમાં રહેલું છે તેથી જેમ આપણને આપણું ભલું થવાની ઈચ્છા રહે છે તેમ સર્વ કોઈનું પણ ભલું થાય એવી ઈચ્છા રહે છે. આવી જે ઈચ્છા છે તે સદ્-ઈચ્છા છે. આ ઈચ્છાને પૂરી કરવા માટે આપણે જે કામો કરીએ છીએ તે સત્કર્મો છે.

સર્વ પ્રાણીઓમાં શરીર અને બુદ્ધિ જુદાં જુદાં છે, પણ બધાનાં શરીર અને બુદ્ધિ જેનાથી જીવે છે તે આત્મામાં કશો ફેર નથી. તે આત્મા સર્વમાં એકસરખો છે. તે 'સત્' છે. શરીરો નાશ પામે છે અને નવાં ધારણ કરાય છે તથા બુદ્ધિમાં પણ ફેરફાર થયા કરે છે, પરન્તુ સર્વમાં રહેલો સત્ આત્મા એનો એ જ રહે છે.

ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ૨૯ થી ૩૨ શ્લોકોમાં કહે છે કે "જે સદ્ભાવનાવાળો પુરુષ છે તે સર્વ પ્રાણીઓના આત્મામાં પોતાને રહેલો જુએ છે. આવો પુરુષ કોઈનું પણ ભૂંડું શી રીતે કરે? તે તો બીજાનું ભૂંડું કરવામાં પોતાનું જ ભૂંડું માનશે અને બીજાનું ભલું કરવામાં પોતાનું જ ભલું જોશે. બીજાનાં દુઃખને પોતાનાં દુઃખ સમજી તે દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરશે અને કોઈને પણ સુખી કરવામાં પોતાને સુખી માનશે.

"ભગવાન કહે છે કે આવી રીતે જે સર્વમાં એક સત્ આત્માને જ જુએ છે અને કોઈના પણ નાશ કે અહિતની ઈચ્છા કરતો નથી, તે પુરુષ મારાથી જુદો નથી અને હું તેનાથી જુદો નથી. જે પુરુષ કોઈનું પણ અહિત કે નાશ ઈચ્છતો નથી તેનું અહિત કે નાશ કોનાથી થઈ શકે?

"ભગવાન્ કહે છે કે તેવા સત્પુરુષના આત્મામાંથી હું નાશ પામતો નથી અને મારામાંથી તે નાશ પામતો નથી." અર્થાત્ જેણે સર્વમાં સમાનરૂપે વ્યાપેલા પોતાને-આત્માને-સદ્ભાવને-ભગવાનને જોયો છે તે કદી નાશ પામતો નથી. કારણ કે તે પોતામાં સત્‌ને રહેલ જુએ છે. સત્ એટલે જેનો નાશ ન હોય તે. જે સર્વત્ર રહેલું હોય તે.

અસત્ એટલે જે સર્વત્ર ન રહેલું હોય અને જેનો નાશ થતો હોય તે. મનુષ્યના અન્તરમાં બીજાનું અહિત કરવાની જે ઈચ્છા હોય છે તે અસદ્ ઈચ્છા છે. આપણામાં, જે મનુષ્યનું અહિત કરવાની ઈચ્છા હોય છે, તે મનુષ્યમાં પોતાનું અહિત કરવાની ઈચ્છા હોતી નથી તેથી આપણી તે ઈચ્છા સર્વત્ર રહેલી ગણાય નહિ. તેથી તે અસદ્ ઈચ્છા ગણાય. અસદ્ ઈચ્છાને લીધે જે કામ કરવામાં આવે તે અસત્કર્મ કહેવાય. આપણામાં જે વસ્તુને મેળવવા માટે-ધન-ધાન્ય, સુખ વગેરેને મેળવવા માટે બીજાનું અહિત કરવાની જે ઈચ્છા થાય તે અસદ્ ઈચ્છા છે. કારણ કે ધન વગેરે વસ્તુઓ તો અસત્-એક દિવસ આપણી પાસેથી નાશ પામનારી છે. વળી તેવી વસ્તુઓને મેળવવા બીજા મનુષ્યોમાં રહેલા સત્‌નું આપણે અહિત ઈચ્છીએ છીએ તેથી તેવી ઈચ્છાઓ અસદ્ ઈચ્છા છે.

કોઈ કહેશે કે બીજા મનુષ્યોમાં રહેલા સત્-નું અહિત ઈચ્છીને પણ પોતામાં રહેલા સત્-નું હિત કરવાની ઈચ્છાને સદ્-ઈચ્છા કેમ નથી કહેતા ને અસદ્-ઈચ્છા કહો છો? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છેઃ— આપણામાં અને બીજા મનુષ્યોમાં રહેલ સત્ જુદું જુદું નથી. તેથી જે ઈચ્છાથી કોઈનું પણ અહિત થતું હોય તે સદ્-ઈચ્છા નથી. વળી બીજાનું અહિત કરીને આપણે જે ધન-ધાન્ય વગેરે ઈચ્છીએ છીએ તે આપણામાં રહેલા સત્‌ને માટે નહિ પરન્તુ આપણા અસત્ શરીરની વાસનાઓને માટે. જેમ આપણને, વાસનાઓ-કામનાઓ-સુખની ઈચ્છાઓ છે તેવી બીજાઓને પણ

હોય છે. તેમાં એકની ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને પોતાની ઇચ્છાઓને પૂરવાની ઇચ્છા સર્વત્ર સમાન દૃષ્ટિવાળો પુરુષ કદી કરશે નહિં.

કોઇ કહેશે કે સત્‌ને વાસનાઓ-ઇચ્છાઓ હોતી નથી; વાસનાઓ-કામનાઓ-ઇચ્છાઓ હોય છે તો તે ઇન્દ્રિયો-મન-બુદ્ધિ વગેરેના શરીરને હોય છે. શરીર અસત્ છે, અસત્‌ની ઇચ્છાઓનો નાશ કે અહિત ઇચ્છવામાં સત્‌નું અહિત નથી. વળી અસત્‌નું હિત ઇચ્છવાનો કોઇ અર્થ નથી; કારણ કે અસત્‌નું ગમે તેટલું હિત ઇચ્છો તો યે તે અસત્-નાશ પામનાર જ છે. તેથી સત્‌નું અહિત ઇચ્છવું તે જ અસદ્ ઇચ્છા છે; સત્‌નું અહિત કરવું તે જ અસત્કર્મ છે. ને તેથી બીજાઓના અસત્ શરીરની સુખસગવડોનો નાશ કરી પોતાના અસત્ શરીરની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવામાં સત્‌નું અહિત ઇચ્છવામાં આવતું ન હોવાથી તે અસત્કર્મ નથી. વળી એક અસત્ પાસેથી પડાવી લઇને તેનો ઉપયોગ પણ અસત્ માટે જ કરવાનો છે. અસત્‌ની વસ્તુનો સત્ માટે કરવાનો નથી-થવાનો નથી. તેથી [illegible]ની ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને પોતાની ઇચ્છાઓ પૂર[illegible] પ્રયત્ન કરવામાં કોઇ અસત્કર્મ નથી. તો તેનો [illegible]ર આ પ્રમાણે છેઃ-

(૧) ભગવાનની સમતા

समोऽहं सर्वभूतेषु ।

કોઇની ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને-યુક્તિપ્રયુક્તિથી માલ મેળવી લેવાથી આપણી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થતી નથી. વળી જે લોકો ગુમાવે છે તેઓની ઇચ્છાઓની ભૂખ ઊંડી અને તીવ્ર બને છે. અને જે લોકો મેળવી લે છે તેઓ તેમાં ખૂબ આસક્ત અને મુગ્ધ બની જાય છે તેઓથી અન્યાયથી મેળવેલી વસ્તુઓને સમતાથી ભોગવી શકાતી નથી. નદીમાં પૂર આવ્યું હોય અને પાણીના ધોડા થતા હોય તે તમે જોયું હશે. પૂરના વેગને લીધે પાણીમાંથી મોટામોટા ધોડા ઉપસી આવે છે અને ધોડાની આજુબાજુના પાણીમાં ખાડા થાય છે. મોજું પાણીને ઉપરની બાજુ ખેંચે છે અને ખાડા નીચેની બાજુ ખેંચે છે. આમ ખાડા-ટેકરાનો ખળભળાટ ચાલ્યા કરે છે. તેમાં ખાડાને કે ટેકરાને-કોઇને શાન્તિ નથી. બન્નેનું જીવન-બન્નેની સ્થિતિ ક્ષુબ્ધ અને ક્ષુબ્ધ બની જાય છે. સમાજનું પણ આવું જ સમજવું. મૂડીવાળો-માલદારો વધુ ને વધુ પોપટા થવામાં મંડયા રહે છે. સમાજની સ્થલસપાટી ઉપર પોતાની અન્યાયી આવડત વડે તેમણે મૂડીનાં ઊંચાં સિંહાસન ખડાં કર્યાં હોય છે અને તેના ઉપર પલાણ ગોઠવી તેઓ સવાર થએલા રહે છે અને પડી ન જવાય એટલા માટે પેંગડામાં પગ ભરાવી રાખે છે. તેમનાં સિંહાસનોની આજુબાજુ હાડમારી, મજૂરી અને વેદનાના ખાડાઓ હોય છે, તેમાં અનેક લોકો તરફડી રહેલા હોય છે.

આવી સમાજવ્યવસ્થા એ રામરાજ્યની નથી. જે સમાજવ્યવસ્થામાં ચારે પુરુષાર્થો સિદ્ધ થઈ શકતા હોય તે રામરાજ્ય છે. ધર્મથી સમાનતા જળવાય છે. તેને લીધે અર્થ અને કામ એ અમુકઅમુક વર્ગોમાં જ લૂંટાઇ જવાને બદલે આખા સમાજમાં સમાન રીતે વહેંચાય છે. આથી સમાજના મનુષ્યોનું જીવન સ્થિર સન્તુષ્ટ, સમતાવાન અને નિર્મળ બને છે. આવા જીવનમાં સર્વમાં સમાન રીતે વ્યાપેલા સત્‌નું દર્શન સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે. અને સત્‌નું દર્શન થવું-સત્‌નો અનુભવ થવો એનું નામ જ મોક્ષ છે. જ્યારે જળાશયના પાણીમાં ઊછાળા અને ખાડા નથી હોતા અને પાણી સમાન અને શાન્ત હોય છે ત્યારે તેમાં સર્વત્ર સમાન રીતે વ્યાપેલા આકાશનાં દર્શન થાય છે.

(૨) સદાચાર ધર્મેશ્વર

શરીર અને વાસનાઓ અને વાસનાને ભોગવવાના પદાર્થો ધનધાન્ય, સુખદુઃખ વગેરે અસત્ હોવાથી ગમે તેને દુઃખી કરી શકાય, ગમે તેનું પડાવી લઇ શકાય, ગમે તેના વ્યાજબી હક્કો ઉપર તરાપ મારી શકાય. અસત્‌ની પ્રત્યે તો અસદ્‌વ્યવહાર જ યોગ્ય છે-शठे शाठ्यं समाचरेत् એવું નથી. ગમે તેવા ક્રૂર, નીચ અને ઘાતકી મનુષ્યોને પણ ઇશ્વર પૃથ્વી પરથી ફેંકી દેતો નથી. તેવાઓનું પણ પોતાના ભૌતિક શરીરથી નિરન્તર પોષણ કરે છે. સત્-સત્પુરુષ કોઇના પ્રત્યે પણ ઘાતકી-હિંસક વર્તન કરતો નથી. સત્ સર્વનું જીવાડનાર છે. સત્ જીવાડનાર હોવાથી જ જીવે છે-અમર છે, અવિનાશી છે, સનાતન છે. અસત્‌નો નાશ થાય છે તે અસત્‌ના પોતાના હિંસકપણાને લીધે જ. અસત્‌નો

રૂપ પોતાની મેળે જ—આપોઆપ જ નાશ ભણી ચાલ્યા કરે છે. સત્ અસત્નો નાશ કદી કરતું નથી. સત્માં કોઈનો નાશ કરવાની શક્તિ હોતી નથી. સત્ સર્વને જીવન આપે છે. અસત્નો નાશ તેની નીતિના—ગતિના મૂળમાં જ છે. જે સદાચારનું પાલન કરે છે, જે સદાચારી હોવાનો દાવો કરે છે તે પોતાના રક્ષણ માટે દુરાચારીઓના નાશને માટે પ્રવૃત્ત થતો નથી. સદાચારના રક્ષણમાં જ સદાચારીનું રક્ષણ છે. સદાચારી દેહને જોતો હોતો નથી પણ સત્ને જુએ છે. તેનું સાધ્ય દેહનું રક્ષણ હોતું પણ સત્નું રક્ષણ હોય છે.

જે અસત્નો નાશ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે તેનાથી અસત્નો નાશ થઈ શકતો નથી. અસત્નો નાશ અસત્થી જુદો નથી. અસત્ એ જ નાશ છે. નાશ એટલે પરિવર્તન અથવા વસ્તુસ્વરૂપનું અદર્શન. જેઓ લોભ—મોહના વાવાઝોડાના ઝપાટામાં આવી ગયા છે તેઓ ભગવાનના (પોતાના) સમતારૂપ વસ્તુસ્વરૂપને—સત્ સ્વરૂપને ખોઈ નાખી ખાડાઓમાંથી ભોગવિલાસના ટેકરાઓ પર જવા મથી રહ્યા હોય છે. અને જેઓ ટેકરાઓ ઉપર જઈ ચઢ્યા હોય છે તેઓ ખાડાઓને ભોગે પોતાના ટેકરાઓને મજબુત કરવા મથી રહ્યા હોય છે. અને અસત્ને સત્ માની રહ્યા હોય છે. ખાડો ઉપસીને ટેકરો બને છે અને ટેકરો ભાગી પડીને ખાડો બને છે. પણ આ બધામાં નાશની જ પરંપરા છે. એટલે નાશની પરંપરાના સ્વરૂપમાં રહીને એકબીજાનો નાશ કરનારા વાસ્તવિક રીતે એક નાશનો નાશ કરીને બીજા નાશને હાથ ધરે છે. અર્થાત્ અસત્ના એક રૂપને છોડી બીજા રૂપને પકડે છે. નાશનો નાશ એ નાશનું પ્રકારાન્તર છે. જેવી રીતે દૂધનું દહિં, દહિંનું માખણ, માખણનું ઘી, ઘીની માટી, માટીનું ઘાસ, ઘાસનું દૂધ વગેરે. પાંચ ભૂતોની ઉથલપાથલમાં નાશનો માત્ર ભાસ જ થાય છે. જો નાશ સાચો હોય તો તેને અસત્ કહેવાય નહિં. પાણીનાં મોજાં ઉપજે અને નાશ પામે તેમાં કેવળ પાણીની ઉથલપાથલ જ છે: તેમાં કોઈ સાચી વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી નથી કે તેનો નાશ થતો નથી. પાણીનું મોજું તે પાણીથી જુદું નથી. તેમાં પાણી સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી અને હતી નહિં.

આથી જે વિવેકી પુરુષો છે તેઓ મોજાંઓમાં પણ એક જળને જ જુએ છે; સર્વ પ્રાણીઓમાં એક સદ્વસ્તુને જ જુએ છે અને સર્વની સાથે સદ્ભાવથી—આત્મભાવથી વર્તન કરે છે. કોઈની સાથે દ્વેષ, વેર કે તિરસ્કાર કરતા નથી. તેમની સત્ દૃષ્ટિને લીધે સંસારના અસત્ પદાર્થો વિષેની તેમની કામનાઓ પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય છે. તેથી તેમને કંઈ સારું હોતું નથી કે કંઈ ખોટું હોતું નથી, કોઈ પ્રિય હોતું નથી કે કોઈ અપ્રિય હોતું નથી, કોઈથી તેઓ સુખ નથી માનતા કે કોઈથી દુઃખ. સમુદ્રમાં જેમ મોજાં લહેરી રહ્યાં હોય છે તેમ સંસારના તમામ પદાર્થો તેમને પોતાના સદ્ આત્મામાં વિલસી રહેલા જણાય છે.

(૩) અભેદનું વાસ્તવ, અને સાક્ષાત્કાર

विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ।

કોઈ કહેશે કે સમુદ્રનાં અનેક મોજાંઓમાં જેમ એક જ જળને જોઈ શકાય છે—એક જ જળને અનુભવી શકાય છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓમાં અને સર્વ પદાર્થોમાં એક જ સ્વરૂપે રહેલું હોય એવું સત્ કોઈ જણાતું નથી. કારણ કે બધા પદાર્થો એકબીજાથી અત્યન્ત ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારવાળા છે. તે સર્વમાં એક તત્ત્વનો અનુભવ થવો એ અસંભવિત છે. વળી એક સત્ તત્ત્વ હોય તો પણ આપણે સદ્—રૂપ થવું એ આપણા હાથની વાત હોઈ શકે નહિં, કારણ કે સમુદ્રનાં મોજાઓ પણ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ગમેત્યારે સમુદ્રમાં સ્થિર થઈ શકતાં નથી, પણ જ્યારે પવન શાન્ત પડે ત્યારે જ તેઓ સમુદ્ર સાથે મળી શકે છે. તેવી રીતે જીવોની પણ સદ્રૂપ થવામાં પરાધીનતા હોવી જોઈએ. નહિં તો 'ઇચ્છા' કરતાં સાથે જ આપણે સત્નો—એકરૂપતાનો અનુભવ કરી શકીએ! તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે:—

સમુદ્રમાં જે મોજાં ઊછળ્યા કરે છે તે સમુદ્રરૂપ થવામાં સ્વતન્ત્ર નથી. કારણ કે તે પોતાની ઇચ્છાથી ઊછળી રહ્યાં હોતાં નથી. કાષ્ઠપુતળી નાચવામાં અને નાચ બંધ કરવામાં સ્વતન્ત્ર નથી. કારણ કે તેનું હાલવું—નાચવું એ નચાવનારની ઇચ્છાને આધીન છે. આવી સ્થૂલ વસ્તુઓનું હલનચલન એક ચૈતન્ય શક્તિને આધીન હોય છે. પરન્તુ મનુષ્યો—જીવો એ કેવળ સ્થૂલ વસ્તુ

નથી; સ્થૂલ વસ્તુઓનું હલનચલન જેને આધીન છે એવી ચૈતન્યશક્તિ પણ મનુષ્યોમાં રહેલી છે. આ ચૈતન્યશક્તિને પૂરેપૂરી સમજીને જો તેઓ તેનો ઉપયોગ કરે તો તેઓ જે ધારે તે કરવા સ્વતન્ત્ર છે. તેઓ જ્યારે ઇચ્છે છે ત્યારે પોતાના સ્થૂલ દેહના હાથ-પગને હલાવી શકે છે, ગમે તેના ઉપર હુમલો કરી શકે અથવા ગમે તેને મદદ કરી શકે છે. આ સદ્-રૂપ ચૈતન્યશક્તિના સંબંધને લીધે પાણીનાં મોજાં અને કાષ્ઠની પુતળી કરતાં જીવોમાં ભેદ છે અને તેને લીધે જ જીવને સ્વતન્ત્ર થવાની શક્યતા છે. જો જીવ હાથપગ હલાવવામાં સ્વતન્ત્ર છે, જો જીવ વિચાર કરવામાં સ્વતન્ત્ર છે તો તે દરેક રીતે સ્વતન્ત્ર થઇ શકે છે.

છતાં જીવનમાં જે પરતન્ત્રતા દેખાય છે તે તેણે સ્થૂલમાં બંધાઇને ઉત્પન્ન કરી છે. લુહાર લોઢાની બેડીઓ બનાવવામાં સ્વન્ત્ર છે, પણ જો તે બેડીઓને પણ, તે પોતાના હાથો અને પગો ઉપર બેસાડે તો તેથી તે પરતન્ત્ર થઇ જાય છે. આપણે આંખોથી બધું જોઇ શકીએ છીએ પણ આંખે જો ડાબલા પહેરી લઇએ તો જોઇ શકીએ નહિ. જેમ આપણે આપણને આપણી શક્તિથી સર્જક તરીકે અને સ્વતન્ત્ર તરીકે જાણીએ છીએ તેમ આપણે આપણને આપણી શક્તિથી સર્જક તરીકે અને સ્વતન્ત્ર તરીકે ભૂલીએ પણ છીએ. આપણામાં જાણવાની તેમ જ ભૂલવાની પણ શક્તિ છે. આપણે આપણને ખાટલામાં સૂતેલા જાણીએ છીએ અથવા આપણા ઘરમાં રહેલા જાણી છીએ પણ સ્વપ્નમાં ગમે ત્યાં હરતા ફરતા જાણીએ છીએ. આપણે આપણને સ્વપ્નમાં ગમે ત્યાં હરતા ફરતા જાણીએ છીએ તે પણ આપણી જ શક્તિથી અને જાગતાં ઘરમાં રહેલા જાણીએ છીએ તે પણ આપણી જ શક્તિથી. આમાં આપણું જે ઘરમાં રહેવાપણું છે તેને આપણે ઘણા દિવસ રહેનારૂં હોવાથી એક રીતે સત્ કહીએ અને સ્વપ્નમાં જે અનેક જગાએ હરવાફરવાપણું છે તેને ખોટું હોવાથી અસત્ કહીએ. એમ આપણામાં જાણવાની અને ભૂલવાની-અથવા સાચું ભૂલીને ખોટું જાણવાની-એમ બન્ને પ્રકારની શક્તિઓ છે. તેમાં જે ભૂલવાની શક્તિ છે કે જેનાથી આપણું સાચું સ્વરૂપ ભૂલાઇને સ્વપ્નમાં ફરી રહેલા હોઇએ એવું ખોટું સ્વરૂપ આપણે આપણું માની લઇએ છીએ તેને અવિદ્યા કહે છે, વિદ્યા એટલે સાચું જ્ઞાન કે જેનાથી આપણને આપણું સાચું સ્વરૂપ માલુમ પડે છે અને અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાન -ખોટું જ્ઞાન કે જેનાથી આપણે ખોટા સ્વરૂપને આપણું માની લઇએ છીએ. આ અવિદ્યા એ અસત્ છે. કારણ કે તેનું સ્વરૂપ સાચું નથી અને તેનાં દરેક સ્વરૂપોનો નાશ-પરિવર્તન થયા કરે છે. વળી અવિદ્યામાં સાચું સ્વરૂપ તો કંઇ હોતું જ નથી. જેમ જાગ્યા પછી સ્વપ્નની વસ્તુઓ હતી નહિ અને છે પણ નહિ તેમ અનુભવાય છે. તેમ સ્વરૂપનું સાચું જ્ઞાન થતાં બીજું કંઈ હતું જ નહિ-અવિદ્યા-અસત્-હતું જ નહિ તેમ અનુભવાય છે. પરન્તુ અસતનું અભાવરૂપ સ્વરૂપ સતમાં એકરૂપ થવાથી જ સમજાય છે. જ્યાંસુધી આપણે અસતમાં ફરતા હોઇએ અર્થાત્ જ્યાંસુધી આપણને અસતમાં રસ હોય છે ત્યાંસુધી અસત્ એ આપણને માટે અસત્ નથી પણ સત્ છે. અને જ્યાંસુધી એમાં આપણને રસ રહ્યા કરે છે ત્યાંસુધી આપણું તે સ્વપ્ન લંબાયા જ કરે છે અને આપણે તેમાં રાજી-ખુશીમાં કે ચિન્તામાં ફર્યા કરીએ છીએ. પરન્તુ ઊંઘનો-અસતનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે એક વખતે ઊડી જાય છે અને પ્રભાત થઈ જાય છે. અવિદ્યા વખતે પણ વિદ્યાનો નાશ થતો નથી, કારણ કે વિદ્યા સત્ છે: સ્વપ્નમાં પણ આપણે આપણા ખોટા સ્વરૂપને રખડતું જોવાં માટે અને તેને અજવાળું આપવા માટે તેના ઉપર સદ્ રૂપે ઊભા રહી જોઇ રહ્યા હોઇએ છીએ. અને તેથી જ સ્વપ્નનું આપણું અસત્ સ્વરૂપ નાશ પામતાં આપણો સંપૂર્ણ નાશ થઇ જતો નથી અને આપણને માલુમ પડે છે કે એ તો સ્વપ્નના અસ સ્વરૂપનો નાશ થયો અને હું તો તેને જોતો કાયમ જ ! અવિનાશી છું, સત્ છું. ૐ સત્ સત્ ।

—જયનારાયણ વ

અધ્યાત્મ ભાગવત

લે.-સ્વામીશ્રી માધવતીર્થજી

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૮૦ થી ચાલુ]

ભક્તિનું તેજ

આઠમા સ્કંધમાં છેવટના ભાગમાં એક સત્યવ્રત રાજાની કથા આવી હતી. તેમને સત્યને માટે જે સાધન કરવાથી બ્રહ્માકાર વૃત્તિ થવા લાગે છે, અને પછી નવા પ્રકારનું તેજ અનુભવમાં આવે છે, એ તે જ કેવા પ્રકારનું છે તેની સમજણ આપવા માટે નવમા સ્કંધમાં સુદ્યુમ્નની કથા, ચ્યવનની આંખના તેજની કથા, અંબરીષ રાજાનું રક્ષણ જે તેજથી થતું હતું તે સુદર્શનનું સ્વરૂપ વગેરે વગેરે બાબતો કહેવામાં આવશે. ભગવાનના તેજનું સ્વરૂપ દશમા સ્કંધમાં આવશે. નવમા સ્કંધને ઈશાનુકથા કહે છે એટલે જે ભક્તો ભગવાનને અનુસરે છે તેમની કથા કહેવામાં આવશે. ભગવાનની માયા એવા પ્રકારની છે કે માયામાંથી નીકળવાનાં સાધન કરવામાં ઘણાં વિઘ્નો-બધા ભક્તોને નડે છે. જેઓ ઈશ્વરની લીલાનું વર્ણન કરે છે અને શ્રવણ કરે છે તેઓ તે માયાથી મોહ પામતા નથી એમ બીજા સ્કંધમાં કહેલ છે. (૨-૭-૫૩)

હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને વિવસ્વાન મનુનો વંશ કહે છે. વિવસ્વાનને પુત્રની ઇચ્છા થવાથી તેણે એક યજ્ઞ કરાવ્યો હતો. તેમાં હોમ કરતી વખતે મનુની સ્ત્રીએ કન્યાની યાચના કરી અને તેનું સ્મરણ કરી હોતાએ હવિ હોમ્યું તેથી મનુને ઇલા નામની કન્યા પ્રાપ્ત થઇ. તેણે ગુરુ વસિષ્ઠજી પાસે એવા વિપરીત પ્રકાર માટે શોક બતાવ્યો તેથી વસિષ્ઠજીએ પોતાના તપના બળથી તે કન્યાને પુરુષ બનાવીને તેનું નામ સુદ્યુમ્ન પાડ્યું. સુદ્યુમ્ન એટલે કલ્યાણ કરે તેવું તેજ એવો અર્થ થાય છે. એકવાર સુદ્યુમ્ન રાજા ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇને વનમાં શિકાર કરવા ગયો. તે વનમાં ભગવાન શંકર પાર્વતીજીની સાથે રમણ કરતા હતા. ત્યાં પ્રવેશ કરતાં જ સુદ્યુમ્ન સ્ત્રી થઇ ગયો અને તેનો ઘોડો ઘોડી થઇ ગયો. તેનું કારણ પરીક્ષિત રાજાએ પૂછ્યું ત્યારે શુકદેવજીએ કહ્યું કે એકવાર કેટલાક તેજસ્વી અને વ્રતશીલ ઋષિઓ શ્રીમહાદેવજીનાં દર્શન કરવા માટે તે વનમાં ગયા હતા. ત્યાં વસ્ત્ર વગરનાં અંબિકાદેવીને બહુ જ લજ્જા આવી તેથી તેમણે તરત ઊઠીને કપડાં પહેરી લીધાં, અને ઋષિઓ ત્યાંથી પાછા વળી નરનારાયણ આશ્રમમાં આવ્યા. તે વખતે ભગવાન શંકરે પાર્વતીજીને કહ્યું હતું કે "મારા સિવાય આ સ્થાનમાં જે કોઇ આવશે તે સ્ત્રી થઇ જશે." આ કારણને લીધે તે વનમાં સુદ્યુમ્ન રાજા સ્ત્રી થઇ ગયો. તે સ્ત્રી વનમાં ફરવા લાગી. તેને ત્યાં ભગવાન બુદ્ધે જોઇ. તે સ્ત્રીએ બુધને પતિ બનાવ્યા અને તેમના સંબંધથી તેને પુરૂરવા નામનો પુત્ર થયો.

આવા બનાવો સામાન્ય માણસની બુદ્ધિમાં સમજાય તેવા નથી પણ અધ્યાત્મભાવે એ કથા સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો કન્યાને પુરુષ બનાવવો એટલે પ્રકૃતિમાં રહેલ ચિદાભાસમાં ચેતનના અંશ (અથવા કૂટસ્થ)નો પ્રત્યગ્આત્મા રૂપે અનુભવ લેવો. તેને આત્માનો પ્રકાશ અથવા સુદ્યુમ્ન કહી શકાય. પણ તે પાછો સંસારરૂપી વનમાં રખડે તો પ્રકૃતિ જેવો થઇ જાય. તેને જીવાત્મા અથવા પ્રમાતા અથવા ચિદાભાસ કહે છે. અંગ્રેજી ભાષામાં પણ જીવાત્માને She કહે છે. હિંદી ભાષામાં પણ જીવાત્માને નારી જાતિમાં બોલાવવામાં આવે છે. એ પ્રકૃતિ પાછી બુધરૂપી એટલે જ્ઞાનરૂપી પુરુષને પરણે ત્યારે તેમાં નવું ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે. પણ વસિષ્ઠ મુનિને સુદ્યુમ્ન રાજાનું સ્ત્રીપણું ગમ્યું નથી તેથી તેમણે ભગવાન શંકરની પ્રાર્થના કરી અને ભગવાન શંકરે એવું વરદાન આપ્યું કે સુદ્યુમ્ન એક મહિનો સ્ત્રી રહે અને એક મહિનો પુરુષ રહે. એટલે ટુંકામાં સમાધિ કરે ત્યારે પુરુષપણાનો અનુભવ થાય અને વ્યુત્થાનદશામાં પ્રકૃતિનો અથવા માયાનો ભાવ રહે.

હવે નવમા સ્કંધમાં ત્રીજા અધ્યાયમાં વધારે તેવા તેજની એટલે ચ્યવન મહર્ષિની સમાધિની કથા આવે છે. એક વખત રાજા શર્યાતિ પોતાની પુત્રી

સુકન્યા સાથે ચ્યવન ઋષિના આશ્રમ પર ગયા હતા. ત્યાં સુકન્યા પોતાની સખીઓની સાથે વૃક્ષોની શોભા જોતી વનમાં ફરતી હતી ત્યાં તે વખતે તેના જોવામાં એક મોટો રાફડો આવ્યો. તેના કાણામાં બે ઝીણી જ્યોતિ જોવામાં આવી. તે કન્યાએ વિધાતાની પ્રેરણાથી મુગ્ધ ભાવથી એક કાંટો લઇને તે જ્યોતિને વિંધી નાખી એટલે તેમાંથી ઘણું લોહી નીકળવા લાગ્યું. આંહી ખરી રીતે ચ્યવન મહર્ષિ એવી સમાધિમાં રૂઢ થઇ ગયા હતા કે તેમના શરીર ઉપર રાફડો બાઝયો તો પણ તેમને ભાન રહ્યું ન હોતું. મુનિનો અપરાધ, પોતાની કન્યાએ કર્યો તેથી તે દોષના નિવારણ માટે તે રાજાએ સુકન્યાને ચ્યવન મુનિ સાથે પરણાવી. મુનિ વૃદ્ધાવસ્થામાં હતા અને સુકન્યા તેમની સેવા બહુ જ ભાવથી કરતી હતી. એક વખત અશ્વિનીકુમાર તે આશ્રમમાં આવ્યા એટલે મુનિએ તેમને કહ્યું કે "મને જુવાની આપો અને મારૂં રૂપ એવું કરી દો કે જે જુવાન સ્ત્રીઓને પરમ પ્રિય લાગે તેના બદલામાં હું તમને યજ્ઞ વખતે સોમરસનો ભાગ આપીશ." એ સાંભળી બન્ને વૈદ્યોએ મુનિને કહ્યું; કે "સિદ્ધગણના રચેલા આ પાસેના કુંડમાં તમે અમારી સાથે સ્નાન કરો." ચ્યવન મુનિએ તે વૈદ્યોની સાથે કુંડમાં પ્રવેશ કર્યો. થોડીવાર પછી તે કુંડમાંથી ત્રણ સુંદર પુરુષ નીકળ્યા. ત્રણે સમાન રૂપવાળા હતા. ત્રણેએ કમળકુસુમની માળા પહેરી હતી અને સુંદર વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં. આ વખતે ત્રણેનાં રૂપ સરખાં હોવાથી સુકન્યા પોતાના પતિને ઓળખી ન શકી એટલે અશ્વિનીકુમારનું શરણ લીધું. અશ્વિનીકુમારે તેને ચ્યવન મુનિ બતાવી દીધા અને પછી પોતે મુનિની આજ્ઞા લઇને વિમાન ઉપર ચડી સ્વર્ગલોકમાં ગયા. એક વખત શર્યાતિ રાજા યજ્ઞ કરવા માટે ચ્યવન મુનિના આશ્રમ ઉપર આવ્યા. ત્યાં તેમણે પોતાની પુત્રીની પાસે એક સૂર્યની સમાન તેજસ્વી પુરુષ જોયો. તેમણે જાણ્યું કે મારી પુત્રી કોઇ પરપુરુષનો સંગ કરે છે. તેથી તેમણે પુત્રી ઉપર ક્રોધ કરી બહુ ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે તું તારા પિતાને અને પતિને ઘોર નરકમાં નાખનારી થઇ. સુકન્યાએ જવાબ આપ્યો કે, "પિતાજી આ તો તમારા જમાઇ ભૃગુનન્દન ચ્યવન મુનિ છે." એમ કહી અશ્વિનીકુમાર વૈદ્યોએ તેમને કેવી રીતે જુવાની આપી એ બધી વાત સંભળાવી. તે સાંભળ્યા પછી રાજાને પોતાની પુત્રી ઉપર અધિક પ્રેમ થયો. પછી ચ્યવન મુનિએ રાજા પાસે યજ્ઞ કરાવીને સોમનો ભાગ અશ્વિનીકુમારોને આપ્યો. તેથી ઇન્દ્રને ક્રોધ ચડયો અને તે શર્યાતિ રાજાને મારવા માટે આવ્યો પણ ચ્યવન મુનિએ ઇન્દ્રના વજ્ર સહિત તેની ભુજાઓને પોતાના બળથી રોકી દીધી. તે પછી દેવોએ અશ્વિનીકુમારોને કાયમ સોમનો ભાગ દેવાનું કબુલ કર્યું.

હવે આ કથાનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય જોઇએ તો ચ્યવનમુનિ એટલે બધી વૃત્તિઓને એકાગ્ર કરી સમાધિ કરી લાંબો વખત ધ્યાનમાં રહેનાર તત્ત્વ છે. તેનું તેજ ઘણું સ્થિર હતું તેથી દેહનું ભાન રહેલું નહોતું. એવી દશામાં સુકન્યારૂપી કોઈ પ્રકૃતિ એ તેજને વિક્ષેપ કરે તો સમષ્ટિશરીરમાં પણ ઉત્પાત થવા લાગે છે. એ કારણને લઇને તે વખતે શર્યાતિ રાજાની સેનાના માણસોનાં મળમૂત્ર પણ રોકાઇ ગયાં હતાં. હાલના કાળમાં પણ જોઇએ તો આખી પૃથ્વી ઉપર ઘણું દુઃખ આવી રહેલ છે તે એમ બતાવે છે કે જે પરમ જ્યોતિઃસ્વરૂપ બ્રહ્મ છે તેની અવગણના કરનાર ખોટી વિદ્યા સર્વત્ર ફેલાઇ ગયેલ છે. કોઇ આસુરી શક્તિએ જાણે કે આપણી પૃથ્વીને પકડી હોય એવો દેખાવ હાલના કાળમાં નજરે પડે છે. દૈવી શક્તિ હમેશાં અંદરના તેજની સંબંધમાં રહીને પછી બહારની પ્રવૃત્તિ કરે છે. આસુરી શક્તિ બહારના કાંટાવાળા દોષ અંદરની જ્યોતિમાં ખોસે છે. એવા વાતાવરણને સુધારવા માટે નવી જાતના વૈદ્ય જોઇએ, અને તેમની સાથે સિદ્ધગણના રચેલા કુંડમાં જે ન્હાય તેનામાં નવી આત્મિક જુવાની આવી શકે. પ્રાણ અને અપાન એ બે અશ્વિનીકુમાર વૈદ્ય છે. તેથી પ્રાણાયમનો અનુભવ લઇને યોગરૂપી કુંડમાં કુંભક કરીને સ્નાન કરવામાં આવે તો જીવ નવો બની જાય છે. તે વખતે ચિદાભાસરૂપી વૃદ્ધાવસ્થાનો બાધ થાય છે અને કૂટસ્થ બ્રહ્મરૂપ થાય છે. આ પ્રમાણે ચ્યવનમુનિ જુવાન થયા. તેમણે યજ્ઞ કર્યો એટલે ચિદાભાસનો બાધ કર્યો અને બદલામાં કૂટસ્થના આનંદરૂપ સોમરસ અશ્વિનીકુમારોને મળ્યો. આવી જુવાનીમાં અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે, પ્રાણ દિવ્ય થાય છે અને શરીરમાં પણ નવા તેજની અસર આવે છે. પૃથ્વીનું તત્ત્વ ગંધ છે, ગંધનું સ્થાન નાસિકા છે અને બને નાસિકાના દેવ અશ્વિનીકુમાર છે. સામાન્ય રીતે પ્રાણને જડ કહેવામાં આવે છે તેથી તેને આત્માનાં આનંદરૂપી સોમરસ મળતો નથી પણ જ્યારે ઋષિની કૃપા થાય

ત્યારે તેનામાં નવું ચેતન આવે છે. પ્રાણ એ શક્તિનું સ્વરૂપ છે, તેને ગમેપણ સાધનાથી ચેતન બનાવવો એ તંત્રનો માર્ગ છે. પછી આત્માનું ચેતન અને શક્તિનું ચેતન એમ બે ચેતન જુદાં રહી શકે નહિ તેથી આત્મા અને શક્તિ અભિન્ન થાય છે. અને જીવમાં નવી જુવાની આવે છે.

હઠયોગનો માર્ગ બહુ અઘરો છે તેથી કોઈ સમર્થ ગુરુની પાસે રહીને પ્રાણાયામનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તેને શરીર સાથે સંબંધ રહેલ હોવાથી તેમાં ભૂલ થાય તો શરીર બગડે, અને તે યોગ સિદ્ધ થાય તો નવી જુવાની આવે. રોગ આવે નહિ અને વૃદ્ધાવસ્થા પણ આવે નહિ. શ્રી અરવિન્દ તો એમ કહે છે કે શરીરનું મૃત્યુ પણ આવે નહિ. પ્રાણ અને અપાનરૂપી ઇડા અને પિંગલા એ બન્ને નાડી ઉપર જીત મેળવવી એ અઘરૂં કામ છે. તેમાં શિષ્યનું શરીર સારૂં જોઈએ, આહારવિહાર ઉપર સંયમ જોઈએ અને એ યોગમાં પ્રવીણ હોય એવા ગુરુ જોઈએ.

જેમ ચ્યવન મુનિની આ કથામાં વૃદ્ધાવસ્થા દૂર કરવાનો ઉપાય અધ્યાત્મભાવે બતાવેલો છે તેમાં સાવિત્રીની કથામાં સત્યવાનનો પ્રાણ યમરાજા પાસેથી પાછો લાવવાની પ્રક્રિયા બતાવેલ છે. એ બન્ને રીતનું ખરૂં રહસ્ય સમજવામાં આવે તો વૃદ્ધ માણસ જુવાન થઈ શકે અને મરેલા માણસને જીવતા કરી શકાય. શ્રી અરવિંદ કહે છે કે સાવિત્રીની કથા એ રૂપક છે. સવિતા એટલે ભક્તિનું અધ્યાત્મ તેજ કે જેની મદદથી આયુષ્ય વધારી શકાય અને મરણ અટકાવી શકાય. એવા તેજની શક્તિથી ક્રાઈસ્ટે લાઝારસને મરી ગયા પછી ૪ દિવસ પછી કબરમાંથી જીવતો કાઢ્યો હતો અને હિંદુસ્તાનમાં પણ કેટલાક મહાત્માઓ મરેલાને જીવતા કરી શક્યા છે. તેજના ફેરફારથી કાળમાં ફેરફાર થઈ શકે છે એ વાત તો હાલના સાપેક્ષવાદના સાયન્સથી પણ સિદ્ધ થઈ શકે છે. કાળ એ એક પ્રકારની ભ્રમ છે એ વાત હવે ભાગવતમાં સમજાવવામાં આવેલ છે. ૨૪ કલાકનો દિવસ, ૩૦ દિવસનો મહિનો અને ૧૨ મહિનાનું વર્ષ એ સાચો કાળ નથી એ ફક્ત માણસના લોકનો જાગ્રત અવસ્થાનો કાળ છે. બીજા લોકમાં કાળની ગણત્રી બીજી રીતે થાય છે. આપણા ૭ કલાક થાય ત્યારે મંગળના મહમાં એક મહિનો થાય છે, અને આપણા લોકમાં ઘણાં વર્ષ થાય ત્યારે બ્રહ્માના લોકમાં થોડીક મીનીટ થાય છે. એ બાબત હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને સમજાવે છે.

શર્યાતિ રાજાને ૩ પુત્ર હતા, તેમાં એકનું નામ આનર્ત હતું, આનર્તને રેવત નામનો પુત્ર થયો. તેને ૧૦૦ પુત્ર થયા તેમાં બધાથી મોટા કકુદ્મી હતો તે પોતાની પુત્રી રેવતીને લઈને, તેને ક્યા પુરુષ સાથે પરણાવવી એ પૂછવા માટે બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્માજી પાસે ગયો. બ્રહ્માજીની સભામાં તે વખતે ગાયન અને સંગીત ચાલતાં હતાં તેથી વાતચીતને માટે અવકાશ ન મળવાથી તે રાજા એક ક્ષણ ત્યાં ઊભો રહ્યો. પછી આદિદેવ ભગવાન બ્રહ્માજીને નમસ્કાર કરીને તેણે પોતાનો આવવાનો હેતુ બ્રહ્માજીને જણાવ્યો. બ્રહ્માજીએ હસતાં હસતાં તેને જવાબ આપ્યો કે હે રાજા! તેં જે જે રાજાઓને આ કન્યાના (રેવતીના) વર તરીકે પસંદ કરેલા છે તે અત્યારે કાળના ગળામાં ચાલ્યા ગયા છે, એટલે મરી ગયા છે. અત્યારે તો તેમના પુત્ર, પૌત્ર, કુળના માણસો કે તેમનો વંશ-કોઈ રહેલ નથી. તમે અહીં એક ક્ષણ ઊભા રહ્યા એટલી વારમાં ૨૭ ચોકડી યુગો તમારા લોકમાં ચાલ્યા ગયા છે. (૯-૩-૩૩) તેથી હવે તમે પાછા જાઓ. આ વખતે દેવદેવશ્રી નારાયણના અંશભૂત મહાભગવાન બલદેવજી પૃથ્વી ઉપર અવતર્યા છે. તેમની સાથે તમારી પુત્રી રેવતીનો વિવાહ કરો. બ્રહ્માજીએ એ પ્રમાણે આજ્ઞા કરવાથી રાજા કકુદ્મી તેમને પ્રણામ કરીને પોતાના નગરમાં પાછા આવ્યા. તે નગર તેમના બન્ધુબાન્ધવોએ છોડી દીધું હતું. પછી તે રાજાએ બલરામજીને પોતાની પુત્રી પરણાવી અને પોતે ભગવાન નારાયણના બદરી નામક આશ્રમમાં ચાલ્યા ગયા.

કાળની વિચિત્રતાના આવા પ્રસંગ યોગવાસિષ્ઠમાં પણ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં લીલાનું આખ્યાન, ગાધીનું આખ્યાન અને લવણ રાજાનું આખ્યાન મુખ્ય છે. +

સુદ્યુમ્નની ભક્તિનું તેજ એવું હતું કે તેને એક મહિના સુધી સમાધિ રહેતી તેથી પુરુષપણાનું ભાન રહેતું અને એક મહિના સુધી તેને વ્યુત્થાનદશા રહેતી

+ આ બાબત વધારે વિસ્તારથી સમજવી હોય તો અમારાં પુસ્તક "કાળની ગતિ" અને "વિજ્ઞાન અને માયા" વાંચવાં.

તેથી તે પ્રકૃતિ જેવો એટલે સ્ત્રી જેવો બની જતો હતો. ચ્યવન મુનિને સમાધિમાં એવું તેજ દેખાતું કે તેમને વૃદ્ધાવસ્થા આવી ગઇ તો પણ તે સમાધિમાંથી ઊતર્યા નહોતા.

પ્રહ્લાદમાં એવું તેજ હતું કે તેના પિતા તેનો વધ કરી શક્યા નહિ (૭-૧-૪૨) હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને ભક્ત અંબરીષની કથામાં સુદર્શન તેજની એવી શક્તિ સમજાવે છે કે જે ભક્તોની રક્ષા કરતું હતું અને તેનો વિરોધ કરવાવાળાને ભય અપતું હતું. તે તેજનું ખરૂં સ્વરૂપ અમ્બરીષની કથાના છેવટના ભાગમાં એટલે નવમા સ્કંધના પાંચમા અધ્યાયમાં આપવામાં આવેલ છે. પરીક્ષિત રાજાની ઇચ્છા પણ એવી હતી કે જે તેજથી ગર્ભમાં તેની રક્ષા થઇ હતી તે તેજ કોનું હતું અને તેનું સ્વરૂપ કેવું હતું તે જાણવું હતું.

મનુના પુત્ર નભગના એક પુત્ર નાભાગ હતા. નભગના ધનના જ્યારે ભાગ પડયા ત્યારે નાભાગને માટે તેના ભાઇઓએ કાંઇ રાખ્યું નહિ; ફક્ત તેમના પિતા નભગ એ નાભાગના ભાગમાં આવ્યા. નાભાગને તેમના પિતાએ બે સૂક્ત ભણાવ્યાં અને તેની મદદથી તેમને યજ્ઞમાં ધન મળ્યું. તેમણે તે ધન રુદ્રને આપ્યું એટલે રુદ્રે ખુશી થઇને તેમને ધન પાછું આપ્યું અને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો. જેઓ ધનમાં કે બીજી કોઇ વસ્તુમાં ભેદ કરતા નથી તેઓ નાભાગ કહેવાય છે. તેવા શુદ્ધ અંતઃકરણવાળાને બ્રહ્મજ્ઞાન તરત લાગે છે. નાભાગના પુત્ર ભગવદ્‌ભક્ત અને ઉદાર સ્વભાવવાળા અમ્બરીષ થયા. તેમને દુર્વાસા બ્રાહ્મણનો શાપ પણ કાંઇ હાનિ કરી શક્યો નહિ.

રાજા પરીક્ષિત—હે ભગવાન ! હું એ બુદ્ધિવાન રાજર્ષિ અમ્બરીષનું ચરિત્ર સાંભળવા માંગું છું.

શ્રી શુકદેવજી—હે રાજન્ ! અમ્બરીષ રાજાએ સાત દ્વીપવાળી પૃથ્વી અને આ ભૂતળ ઉપર મનુષ્યોને અત્યન્ત દુર્લભ એવી અવિચળ સમ્પત્તિ અને અતુલિત ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. છતાં એ બધી સંપત્તિ સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થયેલ પદાર્થોના જેવી સમજતા હતા. જે ઐશ્વર્યના મોહથી માણસ અન્ધકારમાં ડૂબી જાય છે તે ઐશ્વર્યના નાશનું તેમને જ્ઞાન હતું. વળીઃ

> वासुदेवे भगवति तद्भक्तेषु च साधुषु ।
> प्राप्तो भावं परं विश्वं येनेदं लोष्ट्रवत्स्मृतम् ॥
>
> ૯-૪-૧૭

અર્થ—ભગવાન વાસુદેવમાં અને તેમના ભક્તોમાં અમ્બરીષને એવી ભક્તી હતી કે તે આ જગત માટીના ઢેફા બરાબર સમજતા હતા. ટુંકામાં ઇશ જેનું અંબર હોય તે અમ્બરીષ કહેવાય છે. એટલે અંદર ભગવદ્‌ભાવથી તે રાજા રંગાઇ ગયા હતા. બધા માણસોને ઇંદ્રિયોનો વિક્ષેપ બહુ નડે છે. જ્ઞાની પુરુષો વૈરાગ્યથી ઇંદ્રિયોને વશ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ભક્તો ઇંદ્રિયોને ભગવાનના કામમાં લગાડી દે છે. અમ્બરીષ રાજાએ પોતાનું મન ભગવાનના ચરણારવિંદમાં લગાડી દીધું હતું. વાણીથી તે ભગવાનનાં ગુણગાન કરતા હતા, હાથથી શ્રીહરિના મંદિરને સાફ કરતા હતા, કાનથી શ્રી અચ્યુતની કથા સાંભળતા હતા, નેત્રથી ભગવાનની મૂર્તિ અને મંદિરનાં દર્શન કરતા હતા, અંગથી ભગવાનના ભક્તોને સ્પર્શ કરતા હતા, પ્રાણથી ભગવાનને ચડેલી તુલસી સુંઘતા હતા, જીભથી ભગવાનને ધરાવેલો પ્રસાદ આરોગતા હતા, પગથી ભગવાનની યાત્રા કરતા હતા, મસ્તકથી ભગવાનને નમસ્કાર કરતા હતા અને માળા ચંદન વગેરે ભોગસામગ્રીને ભગવાનની સેવામાં વાપરતા હતા. તેથી ઉત્તમ ભક્તોના જેવી ભક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઇ હતી (૯-૪-૨૦).

પરીક્ષિત રાજા પણ રાજા હતા, તેથી રાજાની માયા દૂર કરવા માટે જે રાજાઓએ જે રીતે માયા જીતી હતી તેમની કથા શુકદેવજી વારંવાર પરીક્ષિત રાજાને સંભળાવે છે. તેમાં અમ્બરીષ રાજાની ભક્તિ અનન્યભાવવાળી હતી. તેમણે ઘણા અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યા હતા છતાં તે સ્વર્ગની પદવીને પણ તુચ્છ માનતા હતા. સિદ્ધ પુરુષને પણ દુર્લભ હોય એવા ભોગ્ય પદાર્થથી તેમને હર્ષ થતો નહિ, કારણ કે તે આત્માનો આનંદ મેળવી શકતા હતા. ધીરે ધીરે ભક્તિ વધતાં અમ્બરીષ રાજાએ બધા પ્રકારની આસક્તિઓનો ત્યાગ કરી દીધો હતો.

> गृहेषु दारेषु सुतेषु बन्धुषु द्विपोत्तमस्यन्दनवाजिपत्तिषु ।
> अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनन्तकोशेष्वकरोदसन्मतिम् ॥
>
> ૯-૪-૨૭

અર્થ—તેમણે ઘર, સ્ત્રી, પુત્ર, બન્ધુ, ઉત્તમ ઉત્તમ હાથી, રથ, ઘોડા, પાયદળસેના, અક્ષય રત્ન, આભૂષણ અને આયુધ વગેરે વસ્તુઓમાં અને ધનના અખૂટ ભંડારમાં "આ બધું અસત્ય છે" એવી બુદ્ધિ કરી લીધી હતી.

તેમની એવી અનન્ય ભક્તિથી સન્તુષ્ટ થઇ શ્રીહરિએ, ભક્તોની રક્ષા કરનારું અને તેમના વિરોધીઓને ભય આપનારું સુદર્શનચક્ર તેમને આપી રાખ્યું હતું. તેનો ખરો અર્થ સર્વોત્તમભાવ છે (૯-૫-૧૧). તેનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ પાછળના ભાગમાં આવશે. (અપૂર્ણ)

સતી સુકલા

અનુવાદક:
શ્રી "પુનિતપદરેણુ"

આજે જ્યારે આપણું જીવન અંધકારથી વ્યાપ્ત થયું છે, અને જ્યારે આપણી ભારતીય સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ પર વિધર્મીઓના અનેક કઠોર પ્રહારો થઈ રહ્યા છે; જ્યારે ઘરઘરમાં ક્લેશ, પ્રમાદ અને અશાન્તિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું છે; જ્યારે પ્રત્યેક વર્ગ અને વર્ણ સ્વધર્મ, સ્વકર્તવ્ય અને પોતાની જવાબદારીનું ભાન ગુમાવી બેઠો છે, ત્યારે, નિરાશાના આ ઘોર અંધકારમાં ડૂબેલા દિલની સમક્ષ પ્રાચીન કાળની એક જાજ્વલ્યમાન જ્યોતિ-પરંપરા આશાનાં અજવાળાં પાથરે છે. જેમણે પોતાના અપૂર્વ ત્યાગ વડે નારીત્વના અનુપમ આદર્શને ઉચ્ચ સિંહાસને સ્થાપિત કર્યો છે અને આજે હજારો વર્ષો પછી પણ, જેનો પુણ્ય-પ્રભાવ, એક અક્ષય પ્રકાશ-પુંજની માફક, આપણા આત્મવિસ્મૃત અને મૂર્છિત જીવનમાં નવજીવનનો સંચાર કરી રહ્યો છે, તે આર્યાવર્તની પતિપરાયણા આર્યરમણીઓને ઉદ્દેશીને હું આ લખી રહ્યો છું. આધુનિક યુગમાં, જ્યારે શ્રદ્ધાનું સ્થાન કુતર્કે છીનવી લીધું છે, જ્યારે જીવન-સૌરભ પ્રસારતા આંતરિક સદ્‌ગુણોને બદલે બાહ્ય ટાપટીપ અને મોજશોખને પ્રાધાન્ય મળી રહ્યું છે અને જ્યારે વ્યક્તિ અને સમાજ ભાન ભૂલીને અવળે માર્ગે આંધળિયાં કરી રહ્યાં છે ત્યારે કોને લીધે આપણે આપણું મસ્તક ઊંચું રાખી શક્યા છીએ? શું એ સતીઓને લીધે નહિ, કે જેમણે પોતાના અક્ષય દાન વડે અન્નપૂર્ણા અને લક્ષ્મીની જેમ મનુષ્યની સર્વશ્રેષ્ઠ પરંપરાને જીવિત રાખી; જેમણે પોતાની તપસ્યા અને સહિષ્ણુતા વડે માનવતાને માતૃત્વના અમૃત વડે સિંચી; અને જેમણે માનવીમાંથી પશુપણાને તિલાંજલિ આપીને તેનામાં દેવત્વની સ્થાપના કરી?

મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, આજે જ્યારે સ્ત્રી-સન્માન લગભગ નષ્ટપ્રાયઃ સ્થિતિમાં મુકાઈ ગયું છે ત્યારે, વર્તમાન સભ્યતાનાં સેંકડો અને હજારો પ્રલોભનો વચ્ચે જીવન જીવનારી માતાઓ, બહેનો અને પુત્રીઓ તે પ્રાચીન સતીઓના જીવનદ્વારા માર્ગદર્શન મેળવી શકશે, એટલું જ નહિ પરંતુ જીવનના કાંટાળા માર્ગ પર નિર્ભયપણે ચાલવાનું બળ પણ પ્રાપ્ત કરી શકશે. આ આશાથી જૂના જમાનાની એક ઐતિહાસિક વાર્તા હું કહી રહ્યો છું. મને શ્રદ્ધા છે કે તેઓ જરૂર આમાંથી પ્રેરણા મેળવશે.

એકવાર રાજા વેણુએ વિષ્ણુ ભગવાનને પૂછ્યું કે, 'પુત્ર, પત્ની, પિતા, માતા અને ગુરુને શાસ્ત્રોમાં 'તીર્થ' તરીકે શા માટે ગણવામાં આવે છે? આનો સવિસ્તર ખુલાસો આપવા કૃપા કરશો.'

ભગવાને કહ્યું: 'તમારો સવાલ ખૂબ મહત્ત્વનો છે. હું તમને વિગતવાર બધી વસ્તુ સમજાવું છું. પત્ની એ તીર્થ કેવી રીતે છે તે પહેલાં ધ્યાનદઈને સાંભળો.'

ઘણા લાંબા સમય પહેલાં, પુણ્યધામ કાશીક્ષેત્રમાં એક વૈશ્ય રહેતા હતા. તેમનું નામ કૃકલ હતું. તેઓ ધર્મજ્ઞ, જ્ઞાની, ગુણવાન અને ધર્મગ્રંથોમાં શ્રદ્ધા રાખવાવાળા હતા. તેમની જ માફક, તેમની સ્ત્રી સુકલા પણ સર્વસદ્‌ગુણસમ્પન્ન હતી. તે સાધ્વી, પતિભક્તા, સત્યવાદિની અને ધર્મપરાયણા હતી. એક વખત એવું બન્યું કે ગુરુજનોના મુખથી તીર્થયાત્રાનું માહાત્મ્ય અને તેના દ્વારા મળતા પુણ્યફળની કથા સાંભળીને કૃકલે તીર્થયાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે તેઓ પ્રસ્થાન કરવાની પૂર્વતૈયારી કરવા લાગ્યા ત્યારે તેમની જીવન-સાથી સુકલાએ કહ્યું: "સ્વામીનાથ! હું આપની અર્ધાંગના છું. આપ જે માર્ગે પગલાં માંડો તેનું અનુકરણ મારે કરવું જ જોઈએ. માટે હું પણ આપની સહપ્રવાસી બનીશ—આપને પગલે ચાલીને, આપની શીતળ અને સુખકર છત્ર-છાયામાં રહીને, યથાશક્તિ સેવાનો લાભ ઉઠાવીશ. પતિવ્રત એ જ સ્ત્રીનો ધર્મ છે; તેમાં જ તેનું શ્રેયસ્ છે. સ્ત્રીઓને માટે પતિ એ જ સુખ છે, પતિ એ જ સ્વર્ગ છે. તેના માટે પતિ સિવાય બીજું કોઈ સુખ નથી; પતિ જ સર્વતીર્થસ્વરૂપ અને સર્વપુણ્યમય છે. હે પ્રિય! હું આપનો આશ્રય છોડીને અહીં નહિ રહી શકું; હું પણ આપની સાથે જ આવીશ."

તીર્થયાત્રા કેટલી કઠણ હોય છે તેનું કૃકલને ભાન હતું. પત્નીના રૂપ, રંગ, વય અને કોમળતાના વિચારો તેના માનસ-પટમાં રમવા લાગ્યા. તે વિચારવા લાગ્યો કે ઠંડી, ગરમી, આંધિ, પાણી અને કાંટાળા માર્ગને લીધે તેને ખૂબ વેઠવું પડશે, કમળ જેવી તેની કોમળ

કાયા કરમાઇ જશે; કાંચન જેવી કાયાનું તેજ હણાઈ જશે; પગમાં ફોલ્લા ઊઠશે; અને ભૂખ-તરસને લીધે તે આકુળવ્યાકુળ થઇ જશે. તેને લીધેજ જે આ મારું જીવન અને ધર્મ છે, તેનો નાશ થવાથી મારો પણ સર્વનાશ થઇ જશે. તે જ મારી જીવિકા છે, તે જ મારી પ્રાણેશ્વરી છે. આ સંજોગોમાં તેને કેવી રીતે સાથે લઇ જાઉં ? તેને સમજાવીને મારે એકલા જ જવું જોઇએ.

પતિને વિચારના ચકાવે ચઢી ગયેલા જોઇને સુકલા સમજી ગઈ કે તેમના મનમાં શું ગડમથલ ચાલી રહી છે અને તેઓ શા માટે આનાકાની કરી રહ્યા છે. તેણે હાથ જોડીને કહ્યું કે, 'પ્રાણપ્રિય ! નિર્દોષ નારીનો ત્યાગ કરવો એમાં પતિનું ભૂષણ નથી. પત્ની જ પુરુષનું ધર્મમૂલ છે. માટે આપ મને સાથે લઇ લો.'

પરંતુ સુકલાની વિનવણી બહેરા કાને અથડાઈ. ઉપરથી તો કૃકલ તેને આશ્વાસન આપીને કહેવા લાગ્યા કે હું તને સાથે લઇ જઇશ; પરંતુ મનમાં તેમણે એવી ગાંઠ વાળી લીધી હતી કે તેના ભલા માટે જ તેને લઇ જવી ઉચિત નથી.

જ્યારે સુકલા પતિની વાતોથી સંતુષ્ટ થઇને ઘરકામમાં પરોવાઇ ગઇ ત્યારે અનુકૂળ તક જોઇને કૃકલ પોતાના સાથીદારો સાથે, છાનામાના ઉપડી ગયા. જ્યારે દેવાર્ચનના સમયે, ખૂબ શોધખોળને અંતે પણ સુકલાએ પતિદેવને ન જોયા ત્યારે તે કરુણ આક્રંદ કરવા લાગી. તેણે લાગતાવળગતા લોકોમાં તપાસ કરી તો જણાયું કે તેઓ તીર્થયાત્રાએ ચાલ્યા ગયા છે. પતિના આવા નિર્દય અને નઠોર વર્તનથી તેને મનમાં ખૂબ દુઃખ થયું. પોતાના ઓરડામાં બેસીને કલાકોના કલાકો સુધી તેણે અરણ્યરુદન કર્યું. આખરે જ્યારે મનનો આવેશ ઊતરી ગયો ત્યારે તેણે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો કે જ્યાંસુધી પતિ પાછા નહિ આવે ત્યાંસુધી પૃથ્વી માતા જ મારૂં આસન રહેશે; ઘી, તેલ, દહીં અને દૂધનો ત્યાગ કરીશ; મીઠું, પાન, મીઠાઇ વિ. સ્વાદિષ્ટ ચીજોને હાથ પણ નહિ અડાડું અને કોઇ વખતે એક ટંક ખાઇને તો કોઇ વખત નકોરડો ઉપવાસ કરીને જીવન વ્યતીત કરીશ.

પોતાના સ્વપ્રેરિત નિર્ણય અનુસાર શૃંગારની ભાવનાઓ પણ ફગાવી દીધી. કોઇ વખતે થોડું ખાઈ લેતી તો કોઇ વખત સળંગ ઉપવાસ કરતી. ભોંય પર સૂઇ રહેતી અને પતિનું ધ્યાન ધરતી. તેણે ભપકાબંધ વસ્ત્રોને ઉતારીને આકર્ષણ રહિત સામાન્ય વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં. ધીમે ધીમે પતિ-વિયોગની વેદનાથી તેમજ એકાહાર અનાહાર અને જીવનની સુલભ સગવડોનો પરિત્યાગ કરવાથી તેનું શરીર પીળું પડી ગયું. તે તદ્દન દુર્બળ અને ક્ષીણકાય બની ગઇ. સતત રુદન કરવાથી તેને અનિદ્રાનો રોગ લાગુ પડયો. ખાવા-પીવાની તેને રુચિ જ નહોતી થતી.

તેની આવી દયાજનક દુર્દશા દેખીને તેની સાહેલીઓને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. તેઓ કહેવા લાગી : "બ્હેન ! તું આવું સખ્ત દુઃખ શા માટે વેઠે છે ?" સુકલાએ જવાબ આપતાં કહ્યું કે, 'બ્હેનો ! ધર્માત્મા પતિ મને એકલી મૂકીને તીર્થયાત્રાએ ચાલ્યા ગયા છે. હું નિષ્પાપ છું, નિર્દોષ છું. હે સખીઓ ! હું તેમને સંભારીને જ દુઃખી થઇ રહી છું. પતિનો વિયોગ સહન કરવો તેના કરતાં તો પ્રાણવિસર્જન કરવું એ વધુ ઇચ્છનીય છે. આ દારુણ દુઃખ હવે મારે માટે અસહ્ય બની રહ્યું છે."

સખીઓ તેને અનેક પ્રકારે સાન્ત્વન આપવા લાગી. તેમણે કહ્યું: 'બ્હેન ! તું નકામી દુઃખી થઇ રહી છે. તીર્થયાત્રા કરીને તારા પતિ ટૂંક સમયમાં જ પાછા આવશે. આ પ્રમાણે શરીર સૂકવી નાખવાથી શું ફાયદો ? જો, તારૂં સોના જેવું સુંદર શરીર ધૂળમાં મળી રહ્યું છે. તેં વાસ્તે કેવી દશા કરી નાખી છે ! ઊઠ, ખાઇ-પીને તને યોગ્ય એવા પદાર્થોને અપનાવી લે. પ્યારી સખી ! કોણ કોનો પતિ છે, કોણ કોનો પુત્ર છે અને કોણ કોનો ભાઇ છે ? આ સંસારમાં કોઇનો સંબંધ સ્થાયી નથી. જે કંઈ આપણી પાસે હાજર હોય તેનો ઉપભોગ કરવો એ જ યોગ્ય છે. શું અમારૂં કહેવું તું નહિ માને ?"

સુકલાએ કહ્યું; 'સખીઓ ! તમે મને જે કંઇ કહ્યું છે તે મારી હાલતથી દુઃખી થઇને અને મારા ભલા માટે જ કહ્યું છે. આપના પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. પરંતુ તમે મને જે સલાહ આપી છે તેનો સ્વીકાર કરવા માટે હું વિવશ છું. ધર્મશાસ્ત્રો એમ કહે છે કે, જે સ્ત્રી પતિથી દૂર એકલી

રહે છે તેને પાપિણી માનવામાં આવે છે. સ્ત્રીએ હમેશાં પતિની સાથે જ રહેવું જોઇએ. નારીને માટે પતિ એ જ 'તીર્થ' છે. તેથી મન-વચન-કર્મથી તેણે સદા પતિનું જ આવાહન કરવું જોઇએ. અને પતિના આશ્રય નીચે, પતિની ડાબી બાજુ બેસીને, સ્ત્રીએ ગૃહસ્થ-ધર્મનું આચરણ કરવું જોઇએ. આ પ્રકારના દાન-પુણ્યનો મોટો મહિમા છે. એટલે સુધી કહેવામાં આવ્યું છે કે આવું ફળ કાશી, ગંગા, પુષ્કર દ્વારકા, અવન્તી, કેદાર અને ચંદ્રશેખર વગેરે તીર્થ-ક્ષેત્રોમાં પૂજન કરનારી સ્ત્રીને પણ મળતું નથી. સખીઓ! પતિની કૃપાથી સુખ, પુત્ર, સૌભાગ્ય, ભૂષણ, વસ્ત્ર, તેજ, યશ, ગુણ-બધુંકાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે. પતિની પ્રસન્નતાથી દેવતાઓ સ્ત્રીઓ પર પ્રસન્ન રહે છે. માટે પતિ જ સ્ત્રીનો સ્વામી, પતિ જ ગુરુ, પતિ જ દેવતા અને પતિ જ તીર્થ અને પુણ્ય છે. પતિની હયાતીમાં જ શૃંગાર અને આભૂષણ સજવામાં સ્ત્રીની શોભા છે. પતિ વિના આ ચીજો સાપના મુખમાં રહેલા દૂધના સમાન છે. હું તો સદા આ વિચારશ્રેણીને અનુસરનારી છું. ત્યારે મને પતિએ છોડી કેમ! સખીઓ! આ વખતે મને સુદેવાની એક જૂની વાર્તાનું સ્મરણ થઇ આવે છે.

(આગળ આવતા અંકે)

ધર્મક્ષેત્ર

ધર્મ વરે જો ધન્ય હોય તો જગમાં હિંદુસ્તાન,
આપણું એક જ હિંદુસ્તાન.

લાયક એને બનતાં શીખવું એ જ ખરું અભિમાન,
આપણું એક જ હિંદુસ્તાન.

વર્ણાશ્રમના બંધારણમાં સત્ય તણાં ફરમાન,
સ્નેહ-સંપ ને ન્યાય-બુદ્ધિનાં જ્યાં અમૂલાં વરદાન. આપણું.—૧

રામ-કૃષ્ણ જેવા જ્યાં જન્મ્યા શું એ આદર માન!
પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ-ગુંજન ઉર ઉર ઊંડી તાન. આપણું.—૨

અખૂટ ખજાનો આધ્યાત્મિકનો ક્યાં છે એવું જ્ઞાન;
સિદ્ધ, સંત, સાધુ ને યોગી જોતાં ભૂલીએ ભાન. આપણું.—૩

પવિત્ર નદીઓ, પર્વત, ઉપવન બેંચે માનવધ્યાન;
નિસર્ગનું નંદનવન જાણે દે માગે તે દાન. આપણું.—૪

પોતાનું પોતાને વ્હાલું નહિં બોજો તોફાન,
સૌના હક ને હિતનું રક્ષણ કરવાં અમૃતપાન. આપણું.—૫

દૂધમાં સાકર જેમ મળે છે એ જીવન અનુપાન;
અજાત શત્રુ બિરુદ નિત્યનું પાવે દઇ બલિદાન. આપણું.—૬

કરીએ વંદન વિનયાદરથી આતમઆતમ ગુણગાન;
વિશ્વવિજય એ દેશ-ધર્મનો ઉપરનાં અનુશાન. આપણું.—૭

"અગ્રજ"

દૈવી આસુરી સંપદ્ વિભાગ યોગ

લેખક: શ્રી. શિવલાલ જમનાદાસ ઠાકર

[શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાના ૧૬ મા અધ્યાય ઉપરના વિભાજનનો આ લેખ છે. સમ્પત્તિ એટલે પ્રાપ્તિ. જેવા ગુણોથી આપણામાં વિશાળતા આવે, સર્વ પ્રત્યે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થાય, વિવેકબુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય અને સારા. ખોટાનો નિર્ણય કરી શકાય, શ્રેય અને પ્રેયનો નિર્ણય કરી શકાય તેવા ગુણો—કે જે ગુણો ભગવાને આ અધ્યાયમાં ગણાવ્યા છે—તે પ્રાપ્ત થવા અને તે ગુણો અનુસાર વર્તવાની શક્તિ આવવી તેને દૈવી સમ્પત્તિ કહે છે. અને જે ગુણોથી આપણામાં બીજાઓ પ્રત્યે તિરસ્કારબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય, બીજાનું ગમે તેટલું નુકશાન કરીને પણ પોતાનો થોડો લાભ સાધી લેવાની લોલુપતા ઉત્પન્ન થાય, ક્ષણિક સુખને પહેલું પસંદ કરાય અને વિવેકબુદ્ધિ બંધ થઇ જાય અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ ઉપજાવનારા ગુણો ઉત્પન્ન થાય કે જેવા સ્વભાવનું ભગવાને આ અધ્યાયના ૭ થી ૧૮ શ્લોકોમાં વર્ણન કર્યું છે તેને આસુરી સમ્પત્તિ કહે છે.

આ અધ્યાય આસુરી અવસ્થાથી મુક્ત થઇ દૈવી સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરી જીવનનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યને બહુ મનનીય છે. ભાઇ શ્રી. ઠાકરે આધ્યાય ઉપર વ્યાપક વિચારો દર્શાવ્યા છે અને એક ખાસ અગત્યની વાત એ પણ જણાવી છે કે ગીતા એ કોઇ માત્ર 'પાઠ કરવાનું' પુસ્તક નથી પણ સમજીને જીવનમાં ઊતારવાનું છે, અને તો જ તેનું ફળ છે, કે જે જીવનના શુભ પરિવર્તનરૂપે જ મૂર્ત થાય છે.]

આ અધ્યાયને વિવિધ રત્નોની અખૂટ ખાણ સાથે સરખાવીએ તો તે અતિશયોક્તિ તો નહીં જ કહેવાય. જણાવેલ બાબતોને જેમ જેમ વિશેષ વાંચીએ ને વિચારીએ, તેમ તેમ તેમાં અનેક અવનવાં સત્ય ને સિદ્ધાંતોનાં દર્શન થશે. આ અધ્યાયની વિસ્તારની છણાવટ પ્રખર બુદ્ધિ અને સ્વતંત્ર પુસ્તક માગી લે છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે આપણે જોઇશું તો તેમાં નીચેની બાબતો આપણી દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડી થાય છે:

૧ મનુષ્યજાતિની ઉત્પત્તિના પ્રકાર, અને તેના ગુણોનું વર્ણન તથા તેની અસર.

૨ સામાન્ય જનસ્વભાવનું ઘણું બારીક નિરીક્ષણ અને વર્ણન.

૩ આ અધ્યાયનો ઇચ્છિત હેતુ સાધવા માટે વિષયની અસરકારક રજુઆત.

૪ ગીતાનું સ્થાન ક્યાં : કલ્પનાની સૃષ્ટિમાં કે વ્યવહારના પ્રદેશમાં ?

૫ સુંદર અને સચોટ દલીલપૂર્વકનું કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન.

ત્યારે હવે આપણે પહેલો મુદ્દો એટલે કે મનુષ્યજાતિની ઉત્પત્તિના પ્રકાર: તેના ગુણો તથા તેમની અસર વિષે જોઇએ:

૧ મનુષ્યની ઉત્પત્તિ મૂળ બે પ્રકારની છે: એક દૈવી અને બીજી આસુરી. (શ્લો. ૬). આ સિવાય ઇતર કોઇ પ્રકાર નથી. દરેકમાં સંપૂર્ણ દૈવી ગુણો કે સંપૂર્ણ આસુરી ગુણો હોતા નથી, પરંતુ એકબીજા ગુણોનું વધતા યા ઓછા અંશે મિશ્રણ હોય છે.

હવે સંપત્તિ શબ્દનો હાલની માફક સંકુચિત અર્થ નહિં, પરન્તુ ઘણો વ્યાપક અર્થ થાય છે તે જાણી લઇ, આપણે દૈવી સંપત્તિ વિષે જોઇએ:

દૈવી સંપત્તિમાં અભયથી માંડી અતિમાનિતાના અભાવ સુધીના છવ્વીસ ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. (શ્લો. ૧–૩) આ ગુણો એકબીજા સાથે સાંકળની માફક સંકળાયેલા છે, અને અહીં બહુ જ ખુબીપૂર્વક ગોઠવાયા છે. ગીતાના માહાત્મ્યમાં ગીતાના શ્લોકના એક ચરણની પણ જે મહત્તા કહેવાઇ છે, તે અહીં સત્ય ઠરે છે. આગળ વધીને કહીએ તો આ સ્થળે ગીતાનો ફક્ત એક શબ્દ પણ મહત્તા ધરાવે છે—મનુષ્યને મુક્તિના માર્ગે લઇ જવાની પ્રચંડ શક્તિનો પરિચય કરાવે છે. માણસ આ છવ્વીસ ગુણોમાંથી એકને સાચા હૃદયપૂર્વક, દૃઢતાથી જીવનમાં ઊતારે તો તેને આધારે બીજા ગુણોનો માર્ગ તેની સામે ખુલ્લો થઇ જવાનો, અને તેતે ગુણો તેને અલ્પ મહેનતથી પ્રાપ્ત થવાના.

ત્યારે હવે મહેનત વિના મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થાય છે તે આસુરી ગુણોને તપાસીએ.

દંભ, દર્પ, અભિમાન, ક્રોધ, નિર્દયતા અને અજ્ઞાન. આ ૭ આસુરી સંપત્તિ (શ્લો. ૪). આમાંના ઘણા ગુણો મનુષ્યજાતિના મોટા ભાગમાં સ્વાભાવિક જ હોય છે, અને કેટલાકમાં તે ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે. આ ગુણોની વિશિષ્ટતા એ છે કે જેનામાં તે ન હોય તેણે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે મહેનત કરવી પડતી નથી, પરંતુ તે આપોઆપ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી માણસને તેની ઇચ્છા ન હોય, તો પણ જો તે સાવધાન ન રહે તો આ ગુણો સુપ્તપણેથી પણ તેનામાં હાજર થઇ જાય છે.

એટલે આ રીતે બંને જાતના ગુણો પોતાની જાતે જ પોતાની અસર બતાવી જાય છે. દૈવી સંપત્તિ મોક્ષને માટે અવશ્યક મનાયેલી છે અને આસુરી સંપત્તિને બંધનકર્તા માનવામાં આવી છે. (શ્લો. ૫). દૈવી સંપત્તિમાં છવ્વીસ લક્ષણોની હારમાળા છે, જ્યારે આસુરીમાં ફક્ત ૭ લક્ષણોનો જ સમાવેશ થાય છે. અને તો પણ આ છવ્વીસની સારી અસર કરતાં છની વિનાશક અસર ઘણી વધારે છે. અને તે જ કારણથી દૈવી જીવો વિષે વિસ્તારપૂર્વક જણાવી, આસુરી જીવો વિષે વિશેષ શ્લોકોથી વિસ્તારપૂર્વક ઝીણવટભર્યું વિવરણ કર્યું છે.

એટલે અહીં આપણે બીજો મુદ્દો—સામાન્ય જનસ્વભાવનું ઘણું બારીક નિરીક્ષણ અને વર્ણન—તે પર આવીએ છીએ.

આસુરી જીવોમાં તેવા ગુણોને લીધે બુદ્ધિની મંદતા અને જડતા પ્રધાનપણે હોય છે. અને તેથી તેમનામાં આચાર તથા સારાસારનો વિચાર હોતો જ નથી. આસુરી લક્ષણો અને મંદબુદ્ધિને પરિણામે માણસને ઉદ્ભવતા વિચારો, માન્યતાઓ અને વર્તન જેવાં કે નિરીશ્વરવાદમાં માન્યતા, જગતની ઉત્પત્તિ વિષે પાપી વિચારો, અપવિત્ર મતો, અપાર ચિંતા, સેંકડો આશાપાશનાં બંધન, કામક્રોધને આધીનતા, મનની લોલુપતા વગેરેનું બારિકાઇભર્યું નિરીક્ષણ અને વર્ણન શ્લોક, ૭ થી ૧૨ સુધીમાં જોવામાં આવે છે. ઉપરાંત આવા માણસોના મગજમાં કઇ રીતના વિચારોના વંટોળીઆઓ ઘુમરી ખાતા હોય છે, તે શ્લોક ૧૩ થી ૧૫ સુધીમાં આબેહુબ વર્ણવવામાં આવ્યું છે: "આ મેળવ્યું," "અમુક ઇચ્છા પાર પાડીશ," "આને માર્યો," "હવે બીજાને મારીશ," "હું ઇશ્વર છું," "ભગવાન છું," "દ્રવ્યવાન છું," "કુલીન છું," "મારા સમાન બીજો કોઇ નથી."—આવા આવા આસુરી જીવોને ઉદ્ભવતા પ્રગતિવિરોધક વિચારના વમળનું વર્ણન માણસને ખરેખર આશ્ચર્યચકિત બનાવે છે. આ પ્રમાણે શ્લોક ૧૮ સુધીનું વર્ણન એકંદર લોકમાનસનો ઘણો ઝીણવટભર્યો ખ્યાલ આપે છે. સાથે સાથે આ ઉપરથી આપણે એ પણ જાણી શકીએ છીએ કે આ રીતનું માનસ—આ રીતના વિચારો—માણસને કદીપણ ઉન્નતિને માર્ગે આવવા દે નહિં, એટલું જ નહિં પરંતુ તે તેને ક્ષુદ્રતા અને અધોગતિને માર્ગે ઘસડી દે.

પરંતુ આ પ્રમાણે માણસની આવી હાલત ન થાય તેવો માર્ગ બતાવવાનો આ અધ્યાયનો હેતુ છે.

માણસની આવી હાલત થવાનું મૂળ કારણ આસુરી સંપત્તિ છે. સામાન્ય રીતે તે સંપત્તિ જનસમાજના મોટા ભાગમાં અને વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ એ કે અનેક કીટ અને પશુયોનિઓમાં પરિભ્રમણ કર્યા પછી જીવ જ્યારે ઉત્તમ એવા મનુષ્યદેહમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે કીટ-પશુના સંસ્કારોની અસર લઇને આવે છે. અને તેથી જ માણસમાં વિશેષ ભાગે હલકી વૃત્તિઓ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

પરંતુ એકંદરે જીવને ઊર્ધ્વ ગતિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય છે, અને એટલે જ તે જુદા જુદા પશુપક્ષિના અવતારમાંથી છૂટી છેવટે મોક્ષ માટે મનુષ્યદેહમાં પ્રવેશે છે.

મનુષ્યદેહ જીવની મુક્તિની મજલનું છેલ્લું સ્ટેશન છે. મુક્તિનો જેટલો માર્ગ કીટ-પશુથી માંડી મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત કરતાં સુધી હજારો વર્ષોમાં તેણે કાપ્યો હોય છે, તેટલો જ બાકીનો માર્ગ મનુષ્યદેહની અંદરના તેના ગુજ વર્ષોના નિવાસ દરમ્યાન તે કાપી શકે છે. એટલે અહીં જીવે પોતાની મુક્તિ માટે વિશેષ કરવાનું હોય છે. પરંતુ આપણે અગાઉ જોયું તેમ તેના લક્ષણો તો કીટ-પશુ જેવાં મૂઢ અને આસુરી છે, એટલે તે સંસ્કારો ધોઇ તેને દૈવી લક્ષણોથી વિભૂષિત કરવો જોઇએ.

અહીં આપણા વિષયની સુંદર રજુઆતનો ત્રીજો મુદ્દો આવે છે:

આસુરી લક્ષણોમાં રચ્યાપચ્યા રહેનાર માણસને દૈવી સંપત્તિથી વિભૂષિત કરવા તે ગુણોની માનસશાસ્ત્રના ઝીણવટભર્યા અભ્યાસપૂર્વકની સુંદર અને સચોટ રજુઆત આ અધ્યાયમાં થઈ છે.

કોઈ પણ માણસને તે જે વસ્તુ લેતો હોય તે લેવાની ના પાડીએ અને બીજી વસ્તુ લેવાનું કહીએ, અથવા તો તે જે કાર્ય કરતો હોય તે કરવાની ના પાડીએ અને બીજું કાર્ય કરવાનું કહીએ, તો તે આપણું કહેવું યોગ્ય હશે તો પણ માન્ય કરશે નહિ. બારિકાઈથી જોઈએ તો આનું કારણ એ છે કે તેને તેની ભૂલ સીધી બતાવી, સીધું આપણા કહેવા મુજબ કરવાનું કહેવાથી તેનું મન અલ્પ બુદ્ધિ, હાર અને લઘુતાની લાગણી અનુભવે છે, અને તેથી તે ક્ષણે તેની અહંતા જોશપૂર્વક જાગૃત થાય છે, અને તે માણસ આપણી વાત યોગ્ય હોય તો પણ માન્ય કરતો નથી.

પ્રત્યેક માણસમાં આ જાતની લાગણી સહજ જ [illegible]ય છે. અને તેથી જ અંતર્યામીએ ઉપર જણાવેલ સ્વભાવને ખ્યાલમાં રાખી સફળ નિવડે તેવી [illegible] રીતે આ મુક્તિદાતા દૈવી ગુણોની રજુઆત કરી [illegible], અને તે દ્વારા મનુષ્યજાતને કેળવણી તથા [illegible]ર ક્ષેત્રોમાં ક્રમમાં આવે એવો ઉત્તમ સિદ્ધાન્ત આપ્યો છે.

હવે આપણે તેની રીત તપાસીએ. તેના મૂળ ત્રણ મુદ્દાઃ

૧ પ્રથમ જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવવાની છે તેની સીધી સરળ રજુઆત.

૨ પ્રાપ્ત કરાવવાની વસ્તુ તથા ત્યજાવવાની વસ્તુ વચ્ચે સરખામણી.

(૧) એક વસ્તુ શા માટે ગ્રહણ કરવી તે જણાવવા માટે તેના ફાયદાનું વર્ણન.

(૨) બીજી વસ્તુ શા માટે ત્યાગી દેવી તે જણાવવા માટે તેના ગેરફાયદાનું વર્ણન.

૩ રજુ કરવામાં આવેલ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની રીત, તેમાં આવનાર મુશ્કેલીઓ, તે મુશ્કેલીઓના ઉપાય અને એ સર્વનું વર્ણન.

૧ ત્યારે હવે અહીં આસુરી જીવોને દૈવી ગુણો પ્રાપ્ત કરાવવા માટે પહેલાં તો શ્લોક ૧ થી ૩ સુધી તે ગુણો ફક્ત જણાવવામાં જ આવ્યા છે.

આનાથી માણસના મન પર પહેલી અસર એ થાય છે કે અજાણપણે તેનું તેમાં ધ્યાન દોરાય છે. આમ થાય છે એટલે તુરત જ તેના મનની આસુરી ગુણો પરની પ્રીતિ ખંડિત થઈ તેનામાં ત્યાગબુદ્ધિની શરૂઆત થઈ જાય છે. આસુરી ગુણોનું બળ ઘટવા લાગે છે.

(૨) ત્યારપછી દૈવી અને આસુરી ગુણો વચ્ચે શ્લોક ૫ થી સરખામણી કરી, શ્લોક ૭ થી ૨૧ સુધી આસુરી ગુણોના ગેરફાયદા, ભયંકરતા વગેરે બતાવવામાં આવ્યાં છે.

અહીં માણસમાં પોતે ન જાણી શકે તે રીતે આસુરી લક્ષણો પરનો અભાવ અને દૈવી લક્ષણો પરનો ભાવ શરૂ થાય છે, જે ધીમે ધીમે આસુરી લક્ષણો પરના અનહદ તિરસ્કાર અને દૈવી લક્ષણો પરના મજબૂત આકર્ષણનું રૂપ ધારણ કરે છે.

(૩) અને બરાબર એ પળે જ શ્લોક ૨૧, ૨૨, ૨૩ અને ૨૪ દ્વારા આસુરી ગુણોના ત્યાગનો તથા દૈવી ગુણોની પ્રાપ્તિનો માર્ગ બતાવવામાં આવ્યો છે.

જેવી રીતે માણસને એકદમ ક્ષુધાતુર બનાવી પછી તેની પાસે ખોરાક મૂકવાથી તે જેમ તેને ઝડપથી ખાઈ જાય છે, તેવી રીતે દૈવી સંપત્તિ પ્રત્યે મજબુત આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરાવ્યા પછી જ તેને તે પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ સૂચવાયો હોવાથી માણસ તે તુરત ગ્રહણ કરી લે છે, અને આસુરી લક્ષણોથી મુક્ત થતો જાય છે.

આ રીતે આ અધ્યાયની રચના માણસને એક ઉમદા અને સચોટ સિદ્ધાંત શીખવી જાય છે.

ત્યારે હવે આ અધ્યાયના આટલા અવલોકન પછી સ્વભાવિક રીતે જ ચોથો મુદ્દો ઊભો થાય છેઃ

ગીતાનું સ્થાન ક્યાં? કલ્પનાની સૃષ્ટિમાં કે વ્યવહારના પ્રદેશમાં? આપણે તે તપાસીએઃ

" મુક્તિ તો અનેક જન્મોને અંતે કોઈકને જ મહામહેનતે મળે છે. આવી મુક્તિ ગીતા અપાવે છે, અને ભગવાને તે આપ્યું છે; એટલે ગીતા તો કાંઈનું કાંઈ હશે. " – આ પ્રમાણે માણસે તેના વિષે અનિષ્ટકારક

નિરડે એવી અવ્યવહારુ ઉચ્ચ કલ્પના કરી રાખેલી હોય છે; મર્યાદા વિહોણો અને આંધળો પૂજ્યભાવ સેવેલો હોય છે. આનાં પરિણામ એ આવે છે કે માણસ તે અમૂલ્ય ગ્રંથના ઉપદેશનો વ્યાવહારિક અને સાચો અર્થ લેવો ભૂલી જાય છે–કહો કે તેવો અર્થ તેને લેવો જ ગમતો નથી. કારણ કે તેથી તેણે તેના વિષે કરેલી અને સેવેલી આદર્શ કલ્પના ઘવાય છે. પરંતુ આને લીધે તેના ઉત્તરોત્તર અનિષ્ટકારી પરિણામો આવતાં જાય છે. અને વાસ્તવિકતાથી પર એવી આદર્શ કલ્પનાને અંગે તે મહાગ્રંથના ઉપદેશોનો વ્યવહારુ અર્થ અને ઉપયોગ છોડી દઈ, કંઈ જુદા જ અવ્યવહારુ અર્થો કાઢવામાં આવે છે. આવા અર્થથી મનને સંતોષ થાય છે ખરો, પરંતુ તે અમલમાં ન મૂકી શકાય તેમ હોવાથી માણસ તે શ્લોકોનું ફક્ત યંત્રવત્ વાચન જ કરી જાય છે, અને પોતાને કૃતકૃત્ય થયેલ માને છે. પરંતુ આ અધોગતિ અહીં આટલેથી અટકતી નથી. માણસની તે ગ્રંથ પ્રત્યેની આંધળી ભાવના તેના યંત્રવત્ વાચનને છોડાવી તે ગ્રંથને ફક્ત પગે લાગવામાં જ માણસને આત્મસંતોષ અપાવે છે. અને આથી આગળ શું? ગીતાનો ઉપદેશ, તે મુજબનું આચરણ, યંત્રવત્ વાચન અને ખુદ તે ગ્રંથને પણ એક બાજુ મૂકી, માણસ પોતાની આદર્શ કલ્પના ન ઘવાય તે માટે–કહો કે તેને પોષવા માટે–મૂર્તિ કરી, તેને પગે લાગી, સંતોષ અનુભવે છે. ક્યાં ગીતાના ઉપદેશો મુજબનું આચરણ અને ક્યાં તેની મૂર્તિને યંત્રવત્ નમન!

આ પ્રમાણે ગીતા વિષે માણસે મનમાં સેવેલી મનોરમ્ય અને આદર્શ અને અવ્યવહારુ કલ્પના તેને ગીતાના સાચા ઉપયોગ તથા તેના ભવ્ય પરિણામોથી વંચિત રાખે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમ થવાથી ધર્મને તે જાણી શકતો નથી, અને નિષ્ક્રિયતા તથા અધર્મમાં અટવાઈ જઈ અધોગતિને પામે છે.

ગીતાના વ્યવહારુ ઉપયોગની આવી સ્પષ્ટ વાત કદાચ માણસને ન જ ગમે, પરંતુ આ અધ્યાયના લગભગ બધા શ્લોકો સીધી ના આકરી રીતે ગીતાના વ્યવહારુપણાનું સચોટ સમર્થન કરે છે.

*વ્યવહારને બે બાજુ હોય છે: એક સારી અને બીજી ખરાબ. બન્ને બાજુનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, અને જણાવ્યું છે કે ખરાબ રીતે વર્તન ન કરતાં શાસ્ત્રાનુસાર આચરણ કરવું. (શ્લોક. ૨૪.)

ત્યારે આચરણ કરવું એ વ્યાવહારિક જીવનની વાત થઈ અને કઈ રીતનું આચરણ કરવું તેને માટે શાસ્ત્રો જોવાં. એટલે આનો અર્થ એવો થાય કે શાસ્ત્રમાં જે આજ્ઞાઓ છે તે વ્યાવહારિક જીવનને સ્પર્શતી છે. હવે ગીતા એ પણ એક શાસ્ત્ર છે, એટલે તેની આજ્ઞાઓ પણ વ્યાવહારિક જીવનને લગતી જ હોય; કલ્પિત અને અવ્યવહારુ તો ન જ હોય.

ત્યારે આ ઉપરથી એટલું તો જરૂર નક્કી થાય છે કે ગીતાનું સ્થાન કલ્પનાની સૃષ્ટિમાં નથી, પરંતુ પ્રત્યક્ષ વ્યવહારના પ્રદેશમાં છે.

આના સમર્થનમાં હવે આપણે કર્મમાર્ગના સચોટ દલીલપૂર્વકના સુન્દર રીતના પ્રતિપાદનનો છેવટનો મુદ્દો જોઈએ:

આ અધ્યાયના ચોવીસ શ્લોકમાંથી એકવીસ શ્લોક વાંચતાં સુધી તો માણસને કલ્પના પણ ન આવે કે આ સર્વમાંથી અંતે કર્મયોગ ફલિત થશે.

ક્યાં અધ્યાયની શરૂઆતનું દૈવી–આસુરી લક્ષણોનું વર્ણન અને ક્યાં તેમાંથી છેવટે કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન! ખરેખર માણસને તે આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી દે છે. દૈવી–આસુરી સંપત્તિનું વર્ણન સાંભળતી વખતે ખુદ અર્જુનને પણ ખ્યાલ હશે ખરો કે આ વર્ણન કરતાં કરતાં છેવટે ભગવાનના મોઢામાંથી કર્મ કર્તુંનિરાંત ? નો નાદ નીકળશે?

શ્લોક ૨૦ સુધી દૈવી–આસુરી સંપત્તિનું વર્ણન; આસુરી જીવના વિચાર, વાણી, વર્તન અને છેવટે શ્લોક ૨૧ ની અંદર આસુરી લક્ષણોના મૂળભૂત ત્રણ લક્ષણો બતાવી તેનો ત્યાગ કરવાની જરૂરિયાત બતાવી છે. અને હવે શ્લોક ૨૨ માં અંદર જણાવાયું છે કે, "જે આ ત્રણ લક્ષણોથી મુક્ત થાય, તે જ આત્માના શ્રેયનું આચરણ કરે છે, અને પછી પરમ ગતિને પામે છે." અહીં પરમ ગતિ પામવા માટે આત્માનું શ્રેય થાય તેવું આચરણ કરવાની જરૂરિયાત બતાવી કર્મમાર્ગની ઝાંખી કરાવી છે.

ત્યારપછી તુરત જ શ્લોક ૨૩ માં જણાવાયું છે કે, "મનસ્વી રીતે કર્મો કરવાનાં નથી."

અહીં આડકતરી રીતે કર્મમાર્ગનું જરા વિશેષ દર્શન થાય છે.

અને તુરત જ શ્લોક ૨૪ થી એ કર્મયોગી જણાવી દે છે કે, " કાર્ય–અકાર્ય નક્કી કરવામાં શાસ્ત્રને પ્રમાણ ગણી, તેમાં જણાવ્યા મુજબ તારે કરવા યોગ્ય કર્મ કર." અહીં અત્યાર સુધી અર્ધસ્પષ્ટ રાખેલ કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સુંદર દલીલપૂર્વક એકદમ સ્પષ્ટ કરી દે છે.

આ રીતે લગભગ છેવટ સુધી માણસને ખ્યાલ પણ ન આવે તે રીતે છેવટના ત્રણ શ્લોકથી મજબૂત દલીલપૂર્વક કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

અને આમાં પણ જો કદાચ શંકા થાય, તો આ અધ્યાયના છેવટના શ્લોકના છેલ્લા ચરણમાં "કર્મ કર્તુ-મિહાર્હસિ ના સ્પષ્ટ શબ્દો મૂકી, માણસની દરેક શંકાઓ તોડી, એ યોગેશ્વરે કર્મયોગની પ્રચંડ ઘોષણા કરી છે.

'કાંતશે કોણ ને પીંજશે કોણ'

લેખક:
શ્રી 'પુનિત' મહારાજ

['હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાનતા શકટનો ભાર જ્યમ શ્વાન તાણે.' ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ આ પંક્તિમાં અજ્ઞાનનું સ્વરૂપ સરસ રીતે બતાવેલ છે. જેમને એમ લાગે કે હું નહિ હોઉં તો તે કામ અટકી જ પડશે, હું છું તેથી જ સંસારનું ગાડું ઠીક ઠીક ચાલી શકે છે, મારે હજુ સંસારમાં ઘણા સુધારાવધારા કરવાના છે, મારે ઘણાં કામ કરવાનાં બાકી છે અને દુનિયામાં તે કામ મારા સિવાય કોઈથી થઈ શકે એમ નથી; તેઓનો આવી ચિન્તાનો ભાર વહન કરવામાંથી કેટલાયે જન્મે પણ છુટકારો થતો નથી; તેમના દુઃખનો અન્ત જ નથી. આ ચિન્તામાં છેવટે તેમની બુદ્ધિ નાશ પામે છે અને બુદ્ધિનો–વિવેકશક્તિનો નાશ થવો તેનું જ નામ દુર્ગતિ. આ દુર્ગતિથી બચવા માટે શ્રી. મહારાજજી સંસારભારને બાળી નાખી તેમાંથી મુક્ત થવા માટેનું રમુજી દૃષ્ટાન્ત આપણને અહિં કહે છે.]

કોઈ એક નાનકડા ગામમાં એક પીંજારા–કુટુંબ રહેતું હતું. પરિવારમાં હતા–એક વૃદ્ધ ડોસો, એક ડોશી અને એક પુત્ર. દિવસનો ઘણોખરો ભાગ રૂ પીંજવામાં જ વ્યતીત થતો. ન કોઈ જગાએ આવવું કે ન કોઈ જગાએ જવું. પ્રપંચના ધામ સમા આ જગતની પ્રપંચ-પરંપરાથી તેઓ નિર્લિપ્ત હતા. ખૂબ ભલા–ભોળા હોવાથી ડોસાને ગામના લોકો 'ચાચા'ના વહાલસોયા નામથી બોલાવતા. નવા જમાનાની નવી હવાનો સ્પર્શ તેમને થયો નહોતો. આપણે જેમ અગ્નિથી દૂર ભાગીએ તેમ તેઓ નવા વિચારથી ભાગતા. તેમના પુત્ર કમરૂદીનને નાનપણથી જ પોતાના ધંધામાં પરોવી દેવાની તેમની ઇચ્છા હતી. પરંતુ સગાંવહાલાં અને આડોશીપાડોશીના આગ્રહને વશ થઈને તેને ગામની ગૂજરાતી નિશાળમાં મૂકયો. ક્રમશઃ ગૂજરાતી ચાર ધોરણો પૂરાં કરીને તે માધ્યમિક શાળા–હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયો. 'ટયુશનની' કે બીજી કોઈ મદદ વિના, અહીં પણ પોતાની હોંશિયારી દ્વારા તે ઉત્તરોત્તર સફળતા મેળવવા લાગ્યો અને એમ કરતાં-કરતાં તેણે મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી. તેને કોલેજનું શિક્ષણ આપવું કે નહિ તે પ્રશ્ન ચાચા સમક્ષ હવે ઊભો થયો. જો કે તે અગત્યનો અને મહત્ત્વનો હતો છતાં તેમને મન તદ્દન સીધો–સાદો હતો. એક તો તેમની આર્થિક સ્થિતિ સારી નહોતી; બીજું ઉચ્ચ અભ્યાસ કરાવવાની તેમની ઇચ્છા નહોતી અને ત્રીજું તેમના મગજમાં દાખલા–દૃષ્ટાંતો આપીને જૂનવાણી વિચારસરણીવાળા કોઈએ એવું ઘુસાડી દીધું કે, 'બહુ ભણેલા છોકરા માબાપને ગાંઠતા નથી અને હાથથી જતા રહે છે.' આ અને આવાં બીજાં અનેક કારણોને લીધે તેમણે તેને આગળ નહિ ભણાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

છોકરો કુશાગ્ર બુદ્ધિનો હતો. જ્ઞાતિના આગેવાન માણસોને આ નિર્ણયની ખબર પડી ત્યારે તેઓ ચાચા પાસે ગયા અને કહ્યું; 'હસન ચાચા! તમારો પુત્ર આપણી નાતમાં ચમકતો સિતારો થાય એવો છે, ભવિષ્ય માટે ખુબ સારી આશા આપે છે. આ જમા-

નામાં આગળ વધવાનો એકમાત્ર માર્ગ કેળવણી જ છે. આપ પૈસાની સગવડના અભાવે જ તેનો અભ્યાસ અટકાવી દેવા ઇચ્છતા હો તો અમે તેના તમામ ખર્ચની જવાબદારી લઇએ છીએ. પરંતુ તમે તેનું ભવિષ્ય ન બગાડો. કહ્યું પણ છે કેઃ

माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये बको यथा ॥

અર્થાત્ 'જે માબાપ બાળકને ભણાવતા નથી તે તેના દુશ્મન છે, હંસના ટોળામાં જેમ બગલો શોભતો નથી તેમ અભણ મનુષ્ય સભામાં એકલવાયો પડે છે.

પહેલાં તો ચાચાએ ખુબ આનાકાની કરી પરંતુ ઘણા સંભાવિત અને પ્રતિષ્ઠિત માણસોના વચનને તેઓ ઉથાપી શક્યા નહિ. છેવટે તેમણે તેમ કરવાનું કબૂલ કર્યું.

'અમદાવાદ જેવા કોઈ મોટા શહેરમાં જઇને કમરૂદ્દીન કોઇ સારી કોલેજમાં દાખલ થયો. રહેવાનું હોસ્ટેલમાં રાખ્યું. કોલેજમાં પણ તે આગળ પડતો વિદ્યાર્થી ગણાતો. પ્રોફેસરોને પણ તેના પર ખુબ મમતા. ધીરે ધીરે તે બી. એ. સુધી પહોંચ્યો અને તેમાં ઝળકતી ફતેહ મેળવી. કેટલીક શિષ્યવૃત્તિઓ મેળવવા પણ તે ભાગ્યશાળી નિવડ્યો. બે વર્ષ વકીલાતનો અભ્યાસ કરીને તેણે એલ. એલ. બી. થઈ બેરીસ્ટર થવા માટે ઇંગ્લેંડ જવાનો નિર્ણય કર્યો. બેરીસ્ટરની ઉપાધિ મેળવીને કમરૂદ્દીન યથાસમયે સ્વદેશ પાછો ફર્યો.

× × × × ×

અહીં આવીને મુંબાઇની અદાલતમાં તેણે પ્રેકટીસ શરૂ કરી. ધંધો ધમધોકાર ચાલવા લાગ્યો. ઓફિસ દરરોજ અસીલોથી ઊભરાઇ જતી. આસ્તે આસ્તે તેની નામના વધવા લાગી. તે એટલે સુધી કે 'કમરૂદ્દીનના પગથિયે જે ચઢે તે કદાપિ નિરાશ ન થાય!' એવી છાપ પડી ગઈ. એક દિવસ સાંજે તે નિરાંતે બેઠો હતો .તે વખતે તેને એવો વિચાર થઈ આવ્યો કે, 'પિતાશ્રીએ કોઇ દિવસ મુંબાઇ જોયું નથી તો તેમને અહીં બોલાવું અને મોહમયી મુંબાઇનાં જોવાલાયક સ્થળો બતાવું.' તેણે પત્ર લખીને પિતાને મુંબાઈ બોલાવ્યા.

બોમ્બે સેન્ટ્રલના સ્ટેશને ઊતરતાં તો ચાચાને જૂની આંખે નવાં ગરમાં જેવું જણાયું. ત્યાંથી ટ્રામમાં બેસીને ઘેર આવ્યા ત્યારે વળી પાછો તેમાં ઉમેરો થયો. ચાચાને તો એમ જ થઇ ગયું કે સ્વર્ગમાં આનાથી વધારે શું સુખ હશે? રજાના દિવસે કમરૂદ્દીન તેમને ચોપાટી, મ્યુઝીયમ, હેંગીંગ ગાર્ડન વિ. સ્થળો જોવા લઈ ગયો. વિસ્મય અને આશ્ચર્ય સાથે બધું જોયું. ગમે તે માણસ ગમે તે ગામમાં પોતાના ધંધાની માહિતી સૌથી પ્રથમ મેળવે; દરજી હોય તો દરજીની, મોચી હોય તો મોચીની અને વેપારી હોય તો વેપારની. પોતે પીંજવાનું કામ કરતા હોવાથી ચાચાએ પણ પોતાના દીકરાને પૂછ્યું: 'બેટા! અહીં રૂનું કામકાજ કેમ ચાલે છે?' દીકરાને એમ થયું કે રૂના ધંધાની પ્રગતિનો પરિચય આપવા બાપાને મુંબાઇની વિશાળ ગોદી બતાવું તો ઠીક. દીકરો તેમને ત્યાં લઈ ગયો. અને મુંબાઇની ગોદી એટલે તો પૂછવાનું જ શું? લાખો અને કરોડો ટન રૂ ખડકાયેલું જોયું! અત્યારસુધી મહામુશ્કેલીએ મગજની સ્થિરતા જાળવી રહેલા ચાચાનું મગજ હવે હાથથી ગયું–તેમના મગજની કમાન છટકી. તેમણે દીકરાને પૂછ્યું: 'દીકરા! આટલું બધું રૂ કાંતશે કોણ અને પીંજશે કોણ?' દીકરાએ એમને ઘણી રીતે સમજાવ્યા કે, 'આ બધું રૂ કંઇ હાથથી કાંતવાનું હોતું નથી. એ તો બધું મશીન મારફતે ખૂબ ઝડપથી પીંજાય. દીકરાએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યું પરંતુ એકેય વાત તેમને ગળે ન ઊતરી. દિનપ્રતિદિન તેમની માનસિક દુર્દશા એટલી હદ સુધી પહોંચી કે 'કાંતશે કોણ ને પીંજશે કોણ?' સિવાય બીજો કોઈ વિચાર જ તેમને આવતો નહોતો. કમરૂદ્દીનને બિચારાને એમ થયું કે મારા ક્યાં ભોગ લાગ્યા તે આ ડોસાને અહીં લાવ્યો!

તેની લાગવગ વધારે હોવાથી તેણે અનેક જાણીતા ડાક્ટરોને રોગના નિદાન (Diagnosis) માટે બોલાવ્યા. ડોક્ટરો આવીને સામાન્ય માહિતી પૂછતા: 'ચાચા! હવા પીઓ છો ને?' એટલે જવાબમાં ચાચા માત્ર એટલું જ કહેતા: 'ડાક્ટર સાહેબ! એ તો બધું ઠીક, પરંતુ કાંતશે કોણ ને પીંજશે કોણ?' ગમે તે વ્યક્તિ, ગમે તે પ્રશ્ન પૂછે તેનો આ એક જ જવાબ મળતો. નાના

બાળકોને તો જાણે રમકડું ન જડયું હોય! ચાચાને રોગમુક્ત કરવા માટે દીકરાએ હજારો રૂપિયાનો ધૂમાડો કર્યો પરંતુ કંઇ વળ્યું નહિ. છેવટે થાકીને તેમને એક અનુભવી વૈદ્યરાજ પાસે લઇ ગયા. વૈદ્યરાજે પૂછ્યું: 'ચાચા, પડીકી લેશોને? ચાચાએ નિયમ મુજબ જૂનો મહામંત્ર સંભળાવી દીધો કે, 'વૈદ્યરાજ! એ તો બધું ઠીક, પરંતુ કાંતશે કોણ અને પીંજશે કોણ?' વૈદ્યરાજે કમરૂદ્દીનને પૂછ્યું કે, 'ભાઇ! આમ બોલે છે તેનું મૂળ કારણ શું છે?' તેણે અથથી ઇતિ સુધીની બધી વિગતો રજૂ કરી. વૈદ્યરાજ તેમની લાઇનના ખાસ નિષ્ણાત નહોતા પરંતુ તેઓ હતા અનુભવથી ઘડાયેલા. તેમણે કહ્યું કે, 'કાલે સવારે તેમને લઇને અહીં આવજો. જરૂરથી આરામ થઇ જશે.' બીજે દિવસે સવારે વૈદ્યરાજના કહેવા મુજબ તેઓ ચાચાને લઇને આવ્યા. વૈદ્યરાજે સ્વાભાવિક રીતે જ પૂછ્યું: 'ચાચા! ફાકી ફાકી જશો ને?' એટલે ચાચાએ કહ્યું: 'વૈદ્યરાજ! એ તો બધું ઠીક, પરંતુ કાંતશે કોણ ને પીંજશે કોણ?' વૈદ્યરાજે કહ્યું; "એની ચિંતા કરવાની તમારે જરાય જરૂર નથી. કારણ કે મુંબાઇની ગોદીમાં ગઈ કાલે પ્રચંડ આગ લાગી હતી અને ગોદી પરનું બધું રૂ બળીને ખાખ થઈ ગયું છે.' અને જ્યાં 'બળીને ખાખ થઇ ગયું છે' એમ સાંભળ્યું એટલે તરત જ તેમનું હૈયું હેઠું બેઠું–તેમની સાન એ જ મિનિટે ઠેકાણે આવી ગઇ.

બોધપાઠ:—આ તો એક દૃષ્ટાંત છે. પછી ભલે તે કપોલકલ્પિત કે બનાવટી હોય, તેનો સારાંશ એટલો જ છે કે, આ વિશાળ વિશ્વ અનેક વિચિત્રતાઓથી ભરપૂર છે. જીવન–સંગ્રામમાં સંકટનાં અનેક બાણો વાગે છે. તે ઇશ્વરની ઇચ્છાથી જ બને છે; અને જે થાય છે તે સારા માટે જ થાય છે. ભગવાન પોતે શિવસ્વરૂપ–કલ્યાણસ્વરૂપ હોવાથી તેમનું કોઇ પણ કાર્ય અકલ્યાણકારી હોય એ અસંભવિત છે. વિશ્વનિયામક સમસ્ત વિશ્વની વ્યવસ્થા ખૂબ દીર્ઘદૃષ્ટિ અને દૂરદેશીથી કરી રહ્યો છે. પરંતુ માનવી પોતાની અલ્પ બુદ્ધિના ગજ વડે ઇશ્વરની અકળ લીલાને માપવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે જ્યારે વિપત્તિનાં વાદળો ઘેરાય ત્યારે માનવીના મનમાં મુંઝવણ ઊભી થાય છે કે 'શું થશે ને કેમ થશે?'—જેમ ચાચાને કાંતશે કોણ અને પીંજશે કોણ?' ની ઉપાધિ હતી તેમ. સાચી વાત તો એ છે કે જે થવાનું છે તે થવાનું જ. તેનો શોક કરવો નકામો છે. આપણે તો ગીતાગાયક ભગવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે ઉપદેશેલ સૂત્રને પકડી રાખવાનું છે कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन પરિણામની પરવા આપણે કરવાની ન હોય. જેમ 'કાંતશે કોણ ને પીંજશે કોણ?' એ ચાચાએ વહોરી લીધેલી ખોટી ઉપાધિ હતી તેમ આપણે પણ જીવનમાં મુશ્કેલીના પ્રસંગોમાં 'શું થશે ને કેમ થશે!' ની ઉપાધિ વહોરી લઇએ છીએ. ઉપરના દૃષ્ટાંતથી આપણે એ પણ જોયું કે જ્યાંસુધી આ ઉપાધિનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાંસુધી જીવનમાં શાંતિ કદાપિ મળવાની નથી. શાંતિ મેળવવાનો માત્ર એક જ રસ્તો છે:

શાંતિની શોધ

(પ્રેમના પંથ જ ન્યારા, અંએ પ્રાણ પિયારા...રાગ)

મારું–તારું મનથી મૂકે,
સેવાની તક એ ના ચૂકે,
મન અભિમાન ન આવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૧)

મમતા–કાંટા નિર્મૂળ કરવો,
સેવાર્થે સ્વારથ પરહરવો,
નિજ ગુણને નવ ગાવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૨)

માયા–તારો તોડી નાખે,
પર–કલ્યાણે મસ્તક આપે,
દિલ–દર્પણ પલટાવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૩)

ત્યાગ તણી તો એ જ મધુરતા,
ઇશ્વર સાથે સાધે સુરતા,
'પુનિત' ચરણો ભાવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૪)

ત્યાગ વિના શાંતિની આશા રાખવી એ ધૂમાડામાં બાચકા ભરવા જેવો નિરર્થક પ્રયોગ છે. જેમ 'બધું રૂ બળીને ખાખ થઇ ગયું છે, એમ કહેવાથી ચાચાને હૈયે ટાઢક વળી તેમ આપણે પણ જીવનમાં 'બધું બળી ગયું છે. આપણું કંઇ જ નથી' એમ સમજીને જીવનનું પ્રત્યેક કાર્ય કરીશું ત્યારે જ પરમ સુખની પ્રાપ્તિ થશે–ત્યારે જ જીવનનો સાચો લ્હાવ મળશે.

પૂર્ણ જીવનનો આદર્શ

લેખક
શાસ્ત્રી શ્રી. અંબાશંકર નાનજી જોષી

[સંસારી પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી જે સુખી થતો નથી અને અભાવથી જે દુઃખી થતો નથી, જે શરીર અને ઇન્દ્રિયોનાં સુખમાં ડૂબેલો નથી, જે પોતાને સંસારી સુખ–દુઃખોનો ભોગવનાર (ભોક્તા) માનતો નથી પણ જે કેવળ જોનાર (દ્રષ્ટા) થઇને આત્મસ્વરૂપમાં મસ્ત રહે છે એવા સ્થિતપ્રજ્ઞની દશા આ લેખમાં કંઈક ચિત્રિત થએલી છે.]

એક વિદ્વાન્ હતો. તેણે આઠ વર્ષ પર્યંત એવી ઇચ્છા રાખ્યા કરી કે: "હે પ્રભુ! મને એવા માણસનો સમાગમ કરાવ કે જેની પાસેથી હું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરું." મનની આવી સ્થિતિ રહ્યા કરતી હતી, તેવામાં એક દિવસ તેની ઇચ્છા બહુ જ તીવ્ર થઇ હતી. તે જ વખતે ઇશ્વરે કહ્યું હોય તેમ તેના કર્ણમાં અવાજ સંભળાયો કેઃ–"અહીંથી થોડેક દૂર નીલકંઠ મહાદેવનું શિવાલય છે, ત્યાં તું જા. ત્યાં દ્વારસમીપ જ એક માણસને બેઠેલો તું જોઇશ. એ તને સત્ય જ્ઞાનનો–સત્ય સુખનો–માર્ગ દેખાડશે."

આટલું સાંભળતાં જ પેલો વિદ્વાન્ જિજ્ઞાસુ તે સ્થાને ગયો અને તેણે એક દીન માણસને બેઠેલો જોયો. એના પગ ફાટી ગયેલા હતા, અને તેના પર ધૂળ અને કચરો વળગેલાં હતાં, તથા એણે શરીરપર જે વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં તે બધાંનું સમસ્ત મૂલ્ય ત્રણ બદામ પણ નહોતું.

પેલા જિજ્ઞાસુએ એ દીન પુરુષ સમીપ જઇને કહ્યું:–"પ્રભુ તને સારો દહાડો દેખાડે!"

દીન પુરુષે ઉત્તર આપ્યોઃ–"નબળો દિવસ કદી મેં જોયો જ નથી."

જિજ્ઞાસુઃ–"ઇશ્વર તને સૌભાગ્ય આપો."

દીન પુરુષઃ–"મને કદી દુર્ભાગ્ય હતું જ નહિ."

જિજ્ઞાસુઃ–"તું સુખી થા. પણ વારુ, તું આવા ઉત્તરો મને શા કારણથી આપે છે?"

દીન પુરુષઃ–"હું કદી દુઃખી હતો જ નહિ."

જિજ્ઞાસુઃ–"ભલા માણસ, તું મને કહે તો ખરો, કે આવા ઉત્તરો આપવાનું કારણ શું?"

દીન પુરુષઃ–હા, ઘણી જ ખુશીથી હું કહીશ. તમે ઇચ્છયું કે ઇશ્વર મને રૂડો દિવસ દેખાડે, પણ નબળો દિવસ મારો હતો જ ક્યારે કે મને રૂડા દિવસની સ્પૃહા રહે? મને કેટલાક દિવસ અન્ન મળતું નથી, તો પણ હું પ્રભુનો આભાર જ માનું છું. કોઇ દિવસ હિમ પડે, કરા પડે, બરફ વરસે કે વરસાદ વરસે, હવા અનુકૂલ હો કે પ્રતિકૂલ હો; તો પણ હું પ્રભુનાં જ વખાણ કરું છું. હું દુઃખી હોઉં, કંગાલ હોઉં, જગત્ મને તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોતું હોય, તો પણ હું પ્રભુના જ ગુણ ગાઉં છું. તેથી મારો કોઇ દિવસ નબળો હતો જ નહિ. તમે ઇચ્છયું કે પ્રભુ મને સૌભાગ્ય આપો. પણ દુર્ભાગ્ય મારે હતું જ ક્યારે? કારણ કે પ્રભુની ઇચ્છાનુસાર જીવન વ્યતીત કરતાં મને સારી રીતે આવડે છે અને હું ખાત્રીપૂર્વક માનું છું કે પ્રભુ જે કાંઇ કરે છે તે ઉત્તમ જ કરે છે, અને એ પ્રભુ જેવો દહાડો મને દેખાડે છે, તે સારો હો, વા નબળો હો–ગમે તેવો હો–પણ તે પ્રભુનિર્મિત હોવાથી સારો જ છે, એમ હું માની લઉં છું. તેથી નબળો દિવસ મેં કદી જોયો જ નથી. તમે ઇચ્છયું કે પ્રભુ મને સુખી કરે; પેલું હું દુઃખી કદી હતો જ નહિ; કારણ કે ઇશ્વરની ઇચ્છાને આધીન રહીને જ જીવનનિર્ગમન કરવું એ જ મારી અંતિમ ઇચ્છા છે, અને મેં મારી બધી જ ઇચ્છાઓ પ્રભુને અર્પણ કરી દીધી છે, અને એમ જ માની બેઠો છું કે જે ઇશ્વરની ઇચ્છા છે તે જ મારી ઇચ્છા."

આ સાંભળી પેલા જિજ્ઞાસુને પ્રતીત થયું કે– સંપૂર્ણ નમ્રતાપૂર્વક પ્રત્યેક વસ્તુની અનપેક્ષા–વિરક્તિ રાખવી એ જ પ્રભુના ચરણસમીપ જવાનો માર્ગ છે.

જિજ્ઞાસુએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો:–"તું ક્યાંથી આવ્યો છે?"

ઉત્તરઃ–"પ્રભુ પાસેથી."

પ્રશ્નઃ–"પ્રભુને તેં ક્યારે જોયો?"

ઉત્તરઃ–"મેં કામનામાત્રનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે."

પ્રશ્નઃ–"પ્રભુને તેં ક્યાં રાખ્યો છે?"

ઉત્તરઃ–"પવિત્ર હૃદયવાળા ને શુદ્ધનિષ્ઠા ધરાવતા મનુષ્યોમાં."

પ્રશ્ન:-" તું કેવા પ્રકારનો મનુષ્ય છે?"

ઉત્તર:-" હું રાજા છું."

પ્રશ્ન:-" તારું રાજ્ય કયું?"

ઉત્તર:-" મારો આત્મા એ જ મારું રાજ્ય છે; કારણ કે મારી બાહ્ય અને આંતર ઇન્દ્રિયો ઉપર હું એવી રીતે રાજ્ય ચલાવું છું કે મારા આત્માની (અન્તઃકરણની) સર્વ તૃષ્ણાઓ, ઇચ્છાઓ અને શક્તિઓ હું અંકુશમાં રાખી શકયો છું, અને મારું આ રાજ્ય પૃથ્વી ઉપરના કોઇ પણ રાજ્ય કરતાં વધારે સારું છે."

જિજ્ઞાસુએ છેલ્લો પ્રશ્ન કર્યો:-" આવી પરિપૂર્ણ દશા તેં શી રીતે પ્રાપ્ત કરી!"

તેને ઉત્તર મળ્યો:- " **મૌન, ઉમદા વિચાર અને સ્વરૂપમાં તન્મયતા એ જ આ ઉત્તમ માર્ગની કુંચીઓ** છે. પરમાત્માથી એક અણુ કે તલપૂર પણ દૂર લઇ જતી હોય એવી વસ્તુ મારે અગ્રાહ્ય જ હતી. આ રીતે જ મેં કૈવલ્ય (પ્રભુપરાયણતા) પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને પ્રભુપદની પ્રાપ્તિમાં જ શાશ્વત સુખ અને શાંતિ મને મળ્યાં છે."

દેહરૂપી રેલગાડી

(રાગ. જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે લોલ)

ધસમસતી રેલગાડી દેહની રે લોલ,
માનવ બનીયો છે મુસાફીર જો—ધસમસતી૦

જોડયું એંજીન દર્શેન્દ્રિયોનું રે લોલ,
મનડું ઓઇલ ફાયર મેન જો—ધસમસતી૦

રાખી ટિકિટ રામનામની રે લોલ,
લઇને, લીધા વિના, કો ઘૂસતા—ધસમસતી૦

સ્ટેશન સૌ એક એક આવતાં રે લોલ,
વાગે ત્રિગુણમયી ઘંટ જો—ધસમસતી૦

આવી યમદૂત ટિકિટ ચેકતા રે લોલ,
ટિકિટ વિનાના ગુન્હેગાર જો—ધસમસતી૦

સોંપે આ દૂત યમરાજને રે લોલ,
આપે નરકરૂપી જેલ જો—ધસમસતી૦

બચતો સેવક તો સજા થકી રે લોલ,
રાખે ટિકિટ રામનામ જો—ધસમસતી૦

—શ્રી. અમૃતલાલ એમ. શાહ

સત્સંગતિ

મૂળ હિન્દી લેખકઃ—શ્રી 'ચંદ્ર'

અનુવાદક : શ્રી "પુનિતપદરેણુ"

सत संगति मुद मंगल मूला ।
सोइ फल सिधि सब साधन फूला ॥

'ઘણીવાર વિચાર થઈ જાય છે કે હવેથી મંદિર ન જવું. કારણ કે પૂજારીજી ભરસભામાં શરમિંદો બનાવે છે. પોતે તો બાવા બન્યા, હવે બીજાને પણ બાવા બનાવવા માગે છે. તેમને બિચારાને ક્યાંથી ખબર હોય કે સુરા (દારૂ)માં કેવી મધુર માદકતા છે! પરંતુ સાથીદારો કબૂલ નથી કરતા; નહિ તો સાંજની રામાયણની કથાના 'તમાશા'માં બે ઘડી મનો-વિનોદ તો થાય ને! શહેરમાંથી જ્યારથી આવ્યો છું ત્યારથી આ ગામમાં દિલ બહેલાવવાનું-મનોરંજનનું કોઈ સાધન જ નજરે ચડતું નથી.'

વિચારના વમળે ચડેલા ગિરધરલાલે પૂજારીજીને મનમાં ને મનમાં સારૂં-નરસું સંભળાવી દીધું. વળી આગળ વધીને તેઓ કહેવા લાગ્યાઃ 'મારી હદમાં રહેવા છતાં તે મારી સહેજ પણ શરમ યા અદબ રાખતો નથી, ઉઘાડે છોગે મારી આબરૂના કાંકરા કરે છે. જાણે આદુ ખાઈને મારી પાછળ જ ન પડ્યો હોય! અહીંના ગ્રામ્યજનો પર તેણે એટલું બધું વર્ચસ્વ જમાવ્યું છે કે તેને અહીંથી કાઢી મૂકવો એ લગભગ અશક્ય જેવું થઈ ગયું છે.'

ગિરધરલાલ આ વિષ્ણુપુર ગામના જમીનદાર છે. મોટે ભાગે જોનપુર શહેરમાં જ તે રહે છે અને ક્યારેક જમીનદારીના કામકાજ અંગે ગામમાં આવતા-જતા રહે છે. આમ તો તેમનો સ્વભાવ ખૂબ સીધો અને સરળ છે; દીન-દુઃખીને જોઈને તેમનું દયાળુ દિલ દયાથી ઉભરાઈ જાય છે. રોતા-કકળતો ખેડૂત તેમની સન્મુખ જઈને ઘણીવાર મહેસુલમાંથી માફી મેળવી આવે છે. ખામી માત્ર એટલી જ છે, કે તેઓ ખૂબ વિલાસી છે. શહેરમાં શું કરે છે તેની તો માહિતી નથી, પરંતુ ગામમાં પણ વિદેશી દારૂ સાથે લેતા આવે છે. જુગારમાં તો 'આડો આંક' છે અને ગાવા-બજાવવાના પણ પકા શોખીન છે.

ગામમાં તથા આસપાસમાં જેટલા સંગીતરસિકો અને ભાંગ-ગાંજાના બંધાણીઓ છે તે બધા જ તેમને વિંટળાઈ ફરતા હોય છે—જેમ મધપૂડાને ફરતી મધમાખો હોય છે તેમ. અહીં જુગાર તો નહોતા રમતા પરંતુ ખાલી પત્તાં તો અવશ્ય રમતા હતા. આખો દિવસ તેમની નામચીન મંડળીમાં પરનિંદા અને પરચર્ચાનાં જ મંડાણ!

ગામને પાદરે હનુમાનજીનું એક પ્રાચીન વિશાળ મંદિર છે. મંદિરની બાજુમાં જ એક કુટિર છે અને તેની સામે જ પીપળાનું એક ઘટાદાર વૃક્ષ છે. આજથી દસ-પંદર વર્ષ પહેલાં એક સાધુ આવ્યા હતા અને મંદિરમાં રાત્રિ-વિશ્રામ માટે રોકાયા હતા. તેમનું તેજસ્વી મુખારવિંદ જોઈને ગામના લોકોએ તેમને સાગ્રહ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે તેમણે અહીં જ રહીને ફરી હનુમાનજીની પૂજા કરવી. તેમણે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો.

ગામના ભાવિક ભક્તો દરરોજ પૂજારીજીને આટો, દાળ, ચોખા વિ. ભોજનની સામગ્રી આપી જાય છે. અને તેને રાંધીને તેઓ જીવન-નિર્વાહ ચલાવે છે. 'પૂજારીજી'ના ટૂંકા નામથી ગામનું નાનું છોકરૂં પણ તેમને ઓળખે. પૂજારીજી એટલે સૌમ્યતાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ! તેમના દર્શનમાત્રથી જ ઉર-ઉદ્યાન ખીલી ઊઠતાં. નાનાં બાળકો તો રોજ ત્યાં જ અડ્ડો જમાવતાં. ગામના કોઈ પણ દુઃખીયા રોગીની પૂજારીજી ખૂબ પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતા. ગામના તેઓ એકનિષ્ઠ લોકસેવક હતા.

વહેલી સવારે બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં નિત્યક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈને, સ્નાનાદિથી પરવારીને, તેઓ પૂજાના કાર્યમાં મશગૂલ થઈ જતા. બરાબર આઠ વાગે પૂજા પૂરી કરીને, શ્રી રામાયણનું પુસ્તક લઈને તેઓ પીપળાના ઝાડ નીચે આવીને બેસતા. ઉચ્ચ સ્વરે તેઓ ચોપાઈઓ લલકારી રહ્યા છે; વચમાં કોઈ ગ્રામ્યજન સાંભળવા આવે તો તેને તેનો અર્થ પણ સમજાવતા જાય છે. સુમારે મધ્યાહ્ને ભોજન બનાવવાની શરૂઆત કરે છે અને બે એક વાગે ભોગ લગાવે છે. પ્રસાદ સ્વીકારી, હાથમાં માળા લઈને તેઓ કુટિરની બહાર ખુલ્લી હવામાં બેસતા અને જે લોકો સત્સંગ માટે આવતા તેમની સાથે વિચાર-વિનિમય કરતા અને સાથે સાથે શ્વાસોચ્છ્વાસ દ્વારા અજપા જાપ પણ ચાલુ રાખતા. જરૂર જણાય તો, એ જ હાલતમાં, માળા લઈને ગામમાં પણ પહોંચી જતા.

ગામના લોકોને પૂજારીજી પ્રત્યે ખૂબ આદરભાવ હતો. તેમની જ પ્રેરણાથી દરરોજ સાંજે પીપળાના ઝાડ નીચે રામાયણનું સમૂહ-ગાન થતું હતું. પોતાના ઘર-

કામથી પરવારીને ગામનો એકુ-વર્ગ કુટિર પર આવતો અને ત્યાં પ્રેમપૂર્વક બે-ત્રણ કલાક રામાયણનો પાઠ કરતો. આ રીતે તે મંદિર ગામનું એક પવિત્ર અને પ્રતિષ્ઠિત ધાર્મિક કેન્દ્ર બની ગયું હતું. પૂજારીજી બહાર-ગામના જાણીતા પ્રસિદ્ધ કીર્તનકારો અને સાધુ-સંતોને નિમંત્રીને ગામની જનતાને લાભ અપાવતા.

ગામના જમીનદાર સાહેબ જ્યારેજ્યારે પધારતા ત્યારે ત્યારે તેઓ પણ નિત્ય રામાયણની કથામાં હાજરી આપતા. તેમના આગમનથી તેમના 'જીહજૂરીયા' પણ ભાવે-અભાવે આવીને બેસતા તે દિવસો મહોત્સવના રૂપમાં ફેરવાઇ જતા હતા. પૂજારીજીને આંખની કણીની માફક એ ખૂંચતું હતું કે આવો ભલો માણસ આવા દુર્વ્યસનોમાં ફસાઇ રહે. તેઓ ઘણીવાર તેના જીવન-પરિવર્તન માટે આર્ત સ્વરે ભગવાનને પ્રાર્થના પણ કરતા.

દુર્ગુણ કહો યા સદ્‌ગુણ, પરંતુ પૂજારીજી હતા બહુ સ્પષ્ટવાદી. ન તો કોઇની શરમમાં તેઓ તણાતા કે ન તો કોઇને માઠું લાગશે એવી આશંકા રાખતા. તેમને જે ન્યાયી અને વાજબી લાગતું તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બધાની રૂબરૂમાં કહી નાખતા. તેમણે ગિરધરલાલને અનેકવાર, રામાયણના પાઠની પૂર્ણાહુતિ પછી, ભરસભામાં, શબ્દોના ચાબખા માર્યા હતા. અસંદિગ્ધ ભાષામાં તેઓ કહેતાઃ 'તમે રામાયણની કથામાં કથા સાંભળવાના ઇરાદાથી આવો છો જ ક્યાં? તમે તો આવો છો કર્ણ-તૃપ્તિ અને મનોરંજન માટે!' પરંતુ વ્યાસપીઠ પર પૂજારીજીનો એવો અદ્‌ભુત પ્રભાવ હતો કે તેઓ તેમની વિરુદ્ધ એક શબ્દ પણ બોલવા શક્તિમાન નહોતા. નીચા મોંએ તેઓ કઠોર વાગ્બાણો સહન કરી લેતા.

(૨)

ઇશ્વરનો કોઇ સંકેત હશે, કે એકાએક ગિરધરલાલ ભયંકર રોગના હુમલાનો ભોગ થઇ પટકાઇ પડ્યા. અનેક જાણીતા વૈદ્ય, ડૉક્ટરો અને હકીમો પાસે ચિકિત્સા-સારવાર કરાવી, પરંતુ ન મટ્યું તે ન જ મટ્યું. આખરે જીવનની આશા છોડી દઇને હવા-પાણીના ફેર માટે તેઓ ગામમાં આવ્યા. જમીનદાર હોવાથી, સ્વાભાવિક રીતે જ, આમ તો ગામના ઘણાખરા માણસો તેમની ખબર કાઢવા આવતા; પરંતુ પૂજારીજી તો ચોવીસે કલાક, ખડે પગે, તેમની સેવા-શુશ્રૂષા કરતા.

પૂજારીજી તેમને ધીરજ ધરવાનું કહેતા, રામાયણનો મંગલકારી પાઠ સંભળાવતા અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાનું કહેતા. ઇશ્વરકૃપાથી ધીરે ધીરે શરીર સુધરવા લાગ્યું. રોગગ્રસ્ત અવસ્થામાં પૂજારીજીના ઉપદેશે ધાર્યું કામ આપ્યું. એ એક અટલ સિદ્ધાંત છે કે માણસ જ્યાંસુધી સુખી હાલતમાં હોય છે ત્યારે તેને ગમે તેટલો ઉપદેશ આપીએ તો પણ ખાસ કંઇ અસર કરતો નથી. જ્યારે એનો એ જ ઉપદેશ દુઃખી દશામાં આપવામાં આવે તો તેનું, આશ્ચર્યજનક પરિણામ આવે છે. અહીં પણ એવું જ બન્યું. ગિરધરલાલે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, 'જો મારું જીવન આ વખતે બચી જશે તો હું હવેથી કોઇ દિવસ શરાબ અને જુગારનો વિચાર સરખો પણ નહિ કરું.' સંપૂર્ણપણે સ્વસ્થ તો ન થયા. પરંતુ હરવા-ફરવા જેટલી શક્તિ આવી. પૂજારીજીએ તેમને બજરંગબલીને રામાયણનો પાઠ સંભળાવવાનું અને રામનામનો જપ કરવાનું સૂચન કર્યું.

શરીરનો મોહ શું નથી કરાવતો? ગિરધરલાલે હવે તમામ દોસ્તોનું દળ વિખેરી નાખ્યું. વહેલી સવારે સૂર્યોદય પહેલાં જ ઊઠીને સ્નાન-શૌચાદિથી નિવૃત્ત થઇ જતા. મહાવીરજીના મંદિરમાં તેમણે રામચરિતમાનસનું નવાહ્નપારાયણ શરૂ કર્યું. સવારે મંદિરમાં જતા તે બરોબર બપોરે કેવળ ભોજન માટે જ બહાર આવતા. રામ સિવાય બીજો કોઇ વિશ્રામ હતો નહિ. ભોજન કાર્ય પતાવીને ફરીથી પાછા મંદિરમાં આવીને બેસી જતા. પાઠ પૂરો કરીને રામનામનો જપ કરતા. સાંજે રામાયણની કથા શ્રવણ કરવા માટે મંદિરની બહાર આવતા, અને બધાના ગયા પછી લગભગ રાત્રે દશેક વાગે પૂજારીજીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને ગૃહ-ગમન કરતા.

દવાનો 'ડોઝ' લે અને જેમ ફેર પડતો જાય તેમ પાઠનો પ્રારંભ કર્યા પછી તરત જ તેમને ગુમાવેલી શારીરિક-સંપત્તિ પાછી મળવા લાગી. નવાહ્ન પૂરો થતાં તો તેમનો રોગ જડમૂળથી દૂર થઇ ગયો. શરીર સશક્ત અને સુલલિત બની ગયું. આવું સુસ્વસ્થ શરીર તેમનું કોઇ દિવસ હતું જ નહિ. આ બાજુ પાઠ અને જપમાં તેમને

ખૂબ આનંદ આવવા લાગ્યો. મનમાં એમ જ થતું કે આખો દિવસ આ જ કર્યાં કરીએ! બીજી બધી ચર્ચાઓ તેમને માટે નીરસ બની ગઇ હતી. શહેરમાં જવાની તો ઇચ્છા જ થતી ન હોતી.

જમીનદારીનું ખટપટનું કામ હોવાથી શહેરમાં પણ અનેક કોયડો ઊભા થયા હતા. ન છૂટકે ગામમાંથી વિદાય લેવાની અનિવાર્યતા ઉપસ્થિત થઇ. જતી વેળાએ પૂજારીજીના ચરણો પકડીને, જેમ નાનું બાળક માના ખોળામાં લાજ-શરમ નેવે મૂકીને રડે છે તેમ, પેટ ભરીને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ખૂબ રડયા. તે પૂર્વે મહાવીરજીની સમક્ષ પણ પાપનો ઘડો ઠાલવીને રુદન કરવામાં કંઇ કચાશ ન હોતી રાખી. પૂજારીજીએ તેમને સમજાવીને મધુર શબ્દો વડે આશ્વાસન આપ્યું. વસમી વિદાય લઇને તેઓ શહેરમાં ઉપડયા.

તે જ સાથીદારો, તે જ સ્થાન અને તે જ વાતાવરણ હવે કરડવા દોડતાં હતાં–ખાવા ધાતાં હતાં. એકે ય કામ રુચિથી થતું નથી. મનની દોડ કોઇ જુદી જ દિશામાં હતી. સ્વર્ગમાંથી નરકમાં આવી પડેલા માણસ જેવી તેમની સ્થિતિ હતી. દિવસનો ઘણોખરો ભાગ મોહન-બાગમાં જ વીતતો હતો. ગમે તેમ કરીને પણ શહેરનું કામકાજ આટોપીને ગામમાં આવવા તેમનો જીવ તલસી રહ્યો હતો. આ બદલાયેલા સંજોગોમાં પૂર્વપરિચિત કહેવાતા સ્નેહીઓ તો આવે જ શેના! ઘરના લોકોને ચિંતા પેઠી કે કંઇ સાધુ ન થઇ જાય. જોયું ને, બન્ને બાજુ ઉપાધિ! દુરાચારી હોય તોય દુઃખ અને સદાચારી હોય તોય દુઃખ. જગતના પામર મનુષ્યો તો માત્ર એટલું જ ઇચ્છે છે કે તમે અમારા વાડાના એક બંદીવાન ઘેટા તરીકે રહો

બધાની ઇચ્છાની ઉપરવટ જઇને પણ તે એક પખવાડિયા પછી પરાણે ગામમાં આવ્યા. અહીં આવ્યા પછી તેમના મનને શાંતિ વળી. કાળજાની ટાઢક મળી. બસ, પૂજારીજી પાસે બેસી રહેવામાં જ તેમને જીવન-લ્હાવ દેખાતો. હવે તેઓ તેમના એકનિષ્ઠ સેવક બની ગયા હતા. દિવસનો ઘણોખરો ભાગ ત્યાં જ પસાર થતો. રામાયણનો પાઠ અને જપનું કાર્ય તો અનાયાસે અભ્યાસ વડે ચાલ્યા જ કરતું હતું.

જમીનદારીના ઝગડાની જ્વાળાઓ અહીં સુધી પણ પહોંચી. શહેરમાંથી ઉપરાઉપરી તાકીદના પત્રો આવવા માંડયા; 'ખૂબ જરૂરનું કામ છે; આપ તાકીદે આવી જશો.' વિ. પત્રથી ન પતતાં તાર પર તાર છૂટવા લાગ્યા. તારથી કામ ન સરે તો માણસને રૂબરૂ મોકલવા લાગ્યા. આજે ભાઇ આવ્યો તો કાલે પુત્ર. આમ વારંવાર શહેરમાં આવવાનો એકધારો આગ્રહ ચાલુ રહ્યો. આવા પ્રકારનાં વિઘ્નો હવે તેમને માટે અસહ્ય થઇ ગયાં. હવે તો સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને–એકાંત સેવીને ભગવદ્‌ભજન કરવાની એકમાત્ર ઇચ્છા જ બાકી રહી હતી. બીજાં બધાં કાર્યો દુઃખદાયક જણાતાં હતાં.

વારંવાર ગિરધરલાલ સામેઠ પૂજારીને કહેવા લાગ્યાઃ 'ગુરુજી! મને આજ્ઞા આપો તો હવે આ જગત-જંજાળથી મુક્ત થઇને ઇશ્વર-સ્મરણ કરું. અહીં રહેવું એ હવે તો ખરેખર મુશ્કેલ બની ગયું છે.' પૂજારીજી તેમની વિચાર-ધારાને શાંત પાડતા અને આ બધી આપત્તિઓનો સામનો કરીને પ્રભુ-ભજન કરવાનો ઉપદેશ આપતા. પૂજારીજીને ગિરધરલાલ ગુરુ માનતા હોવાથી તેમની આજ્ઞા વિના એકે ય પગલું ભરતા નહિ.

સ્વજનોની અવરજવર અને આગ્રહ વધવા લાગ્યાં. આ તરફ પોતાનું વૈરાગ્ય-વૃક્ષ વધુ વિશાળ આકાર ધારણ કરી રહ્યું હતું. યોગ્ય પળ જોઇને પૂજારીજીએ તેમને કહ્યું કે, 'જો ભગવાનની એવી જ ઇચ્છા છે તો આપ અહીંથી જઇ શકો છો. કોઇ નિર્જન સ્થળે જઇને, વિરક્ત ભાવે રહીને, શ્રી કોશલકિશોર-પરાત્પર બ્રહ્મ શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનનું સ્મરણ કરજો. શ્રી હનુમાનદાદા આપની રક્ષા કરો!'

ગદ્‌ગદ્ થઇને તેઓ પૂજારી પાસે નત મસ્તકે ઊભા રહ્યા. જેટલાં વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં તેટલાં જ લઇને, બીજી કોઇ પણ પૂર્વતૈયારી વિના, મધ્યરાત્રિએ પોતાના ગુરુદેવને સપ્રેમ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીને તેમણે આ માયાવી જગતનો હંમેશને માટે ત્યાગ કર્યો અને ઉપડયા કોઇ અનુકૂળ સ્થાનની શોધમાં. સ્નેહીજનોના નસીબે તો સવારે શોધ કરવાનું જ બાકી રહી ગયું!

(૨)

ચિત્રકૂટના વનમાં સ્ફટિક-અનસૂયાજીથી થોડે દૂર ઉપસી આવેલી જમીનનો એક વિશાળ ભાગ છે. તે

સ્થળે કેટલીક ખાલી ઝૂંપડીઓ બંધાયેલી છે. જમીનની નીચે એક કૂવો છે અને ત્યાં એક સંત કુટિર બનાવીને રહે છે. તે સંતે બતાવ્યું કે, 'કોઈ કોઈ વખત સિદ્ધ મહાત્માઓ, રાત્રે ઉપસી આવેલી જમીનના ઉપરના ભાગમાં આવેલી ઝૂંપડીઓમાં રહે છે. વધુમાં તેમણે કહ્યું કે, 'તે ઝૂંપડીઓમાંથી વચલી ઝૂંપડીમાં રહેતા મહાત્મા એક પરમ પ્રભુ–ભક્ત હતા. તેઓ ધોતી અને ખમીસ પહેરીને રહેતા હતા. વનફળો પર તેઓ જીવન–નિર્ગમન કરતા હતા, અને રાત–દિવસ રામાયણનો પાઠ અને રામનામનો જપ કર્યા કરતા હતા. અવિરત અને સતત વહેતી અશ્રુધારાને લીધે તેમના કપોલપ્રદેશ પર એક રેખા અંકાઈ ગઈ હતી. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં જ્યારે ચિત્રકૂટમાં ભગવાનનું વિમાન નીકળ્યું ત્યારે તેઓ તેના દર્શનાર્થે ગયા હતા. ત્યાં પૂર્વજન્મના શુભ સંસ્કારોને લીધે ભગવચ્ચરણમાં શિર ઝૂકાવીને કાયમને માટે દેહ ત્યાગ કર્યો. પ્રભુના વિમાનની પાછળ જ તેમનું વિમાન પણ નિકળ્યું હતું.'

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લેખક:
શ્રી. વજુ કોટક

[અમુક કામ ઉચ્ચ કક્ષાનું છે અને તે કામ કરવાથી જ માણસ ઉચ્ચ અને મહાન બની શકે છે અને નીચ કક્ષાનું કામ કરવાથી માણસ હલકો બની જાય છે એવી માન્યતા સમાજમાં ઘણે સ્થળે પ્રસરેલી જોવામાં આવે છે. પરન્તુ આ માન્યતા સાચી નથી. કોઈનું ભૂંડું કરવું, ચોરી, જૂઠ, વ્યભિચાર–આવાં કામો જ હલકાં છે અને તે કરવાથી માણસ હીન બને છે. ઘરકામ કરવું, ગંદકી સાફ કરવી, કપડાં સીવવાં, જોડા સીવવાં મજૂરી કરવી–એ કામ કરવાથી, જો માણસ જાતે ઉચ્ચ કક્ષાનો હોય તો તે નીચ કક્ષાનો બની જતો નથી અને નીચ કક્ષાનો હોય અને ઉચ્ચ કક્ષાનાં કામ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી કે તેનો દેખાવ કરવાથી મનુષ્ય ઉચ્ચ કક્ષાનો બની જતો નથી. ગળામાં માળા પહેરવાથી બિલાડી ભગત બની જતી નથી. ખરી રીતે તો કોઈ કામ ઉચ્ચ કે નીચ કક્ષાનાં નથી. શરીરને ખાવું જેટલું જરૂરનું છે તેટલું જ ટટ્ટી જવું જરૂરનું છે. તેમ જ સમાજશરીરને દરેક કામો સરખાં જરૂરનાં છે. તેથી જેને સમાજની સેવા જ કરવી હશે તે કામ કરવા ઉપર જ લક્ષ્ય રાખશે, કામની કક્ષા ઉપર નહિં. કામની કક્ષાનો મોહ રાખનાર સેવા કરી શકતો નથી એ આ પુષ્પ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.]

[૧]

સાબરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી ઘણું કામ કરતા હતા. કોઈપણ પ્રમાણિક કામ કરવામાં શરમ ન હોવી જોઈએ એવો એમનો સિદ્ધાંત છે. એ માને છે કે પુરુષોએ પણ સ્ત્રીને ઘરના કામમાં મદદ કરવી જોઈએ. એક વખત તે ઘઉં વીણતા હતા ત્યાં કોટ–પાટલુનમાં સજ્જ થયેલો એક યુવાન આવ્યો અને કહ્યું:

"બાપુજી! હું બી. એ. પાસ થઈ ગયો છું અને હવે દેશને ચરણે જીવન ધરી દેવા માગું છું. આપ કાંઈ કામ બતાવો."

ગાંધીજીએ કહ્યું: "થોડા ઘઉં વીણો."

યુવાને આવી આશા રાખી ન હતી. કચવાતે મને તે ઘઉં વીણવા બેઠો અને મનમાં શરમ અનુભવવા લાગ્યો. ગાંધીજીએ એને બીજે દિવસે આવવાનું કહ્યું. બીજે દિવસે એ જ સમયે તે આવ્યો, ફરી ગાંધીજીએ એને ઘઉં વીણવા બેસાડયો અને પછી ત્રીજે દિવસે આવવાનું કહ્યું. ત્રીજે દિવસે પેલો જુવાન ન આવ્યો બાજુમાં કસ્તુરબા બેઠાં હતાં, તેમણે પૂછ્યું, "આજે પેલો કેમ નથી આવ્યો?"

ગાંધીજીએ કહ્યું; "મને ખાત્રી જ હતી કે તે નહીં આવે. જેને સાદું કામ કરતાં સંકોચ થાય છે એ [illegible] સેવા કરવાનો હતો. બધાને મંત્રી, પ્રમુખ, સેક્રેટરી [illegible] એવા એવા હોદ્દા સંભાળવા ગમે છે, પણ કોઈને કામ કરવું ગમતું નથી. દરેકને સેનાપતિ થવું છે સૈનિક થતું કોઈને ફાવતું નથી. આવા ભણેલા માણસો [illegible]

પણ સાચી સેવા નહીં કરી શકે. આવા લોકોને તો માત્ર ચર્ચાઓ જ કરતી ગમે છે. રાજકારણની ફક્ત ચર્ચાઓ કરનારા બુદ્ધિશાળી છોકરાઓની દેશને જરૂર નથી. જેની જીભ છુટી છે અને હાથપગ બંધાએલા છે એવા જુવાનોથી આપણો ઉદ્ધાર નહિ થાય."

[૨]

ઘણાં માણસો જીંદગીમાં હાથે કરીને મુંઝાયા કરે છે, મનમાં બળ્યા કરે છે અને વારંવાર કહે છે કે અમે દુઃખી છીએ. પણ ખરી વાતની એમને ખબર નથી પડતી કે તેઓ શા માટે દુઃખી છે. સાચી વાત તો એ છે કે કે જેની એ કલ્પના કરે છે એ દુઃખ જ નથી. સાચું દુઃખ જ્યારે આવે છે ત્યારે સામે ચાલીને આવે છે અને પોકાર પાડે છે કે 'સહન કરવા તૈયાર રહો, કમ્મર કસો અને તમારામાં રહેલી શક્તિના સૈનિકોને ભેગા કરીને મારી સામે લડવા તૈયાર થાઓ."

જે સાચું દુઃખ છે એનો આવો સ્વભાવ છે. એ છુપી રીતે નથી આવતું પણ ઢોલ–નગારાં વગાડતું આવે છે. અગાઉથી જ એના ભણકારા વાગે છે અને આંગણામાં એના પડછાયા પડે છે. ઓળખતાં શીખવું હોય, જીવનનો સંગ્રામ ખેડવો હોય તો આવા દુઃખને જાણતાં શીખોઃ મનમાં ને મનમાં કોઈ પણ જાતના કારણ વિના એવા લોકો જ જીવ બાળ્યા કરે છે કે જેમને ખબર પડતી નથી કે જીવનની કયી દિશામાં પ્રકાશના ફુવારાઓ ઊડી રહ્યા છે. મનની પીંછી વડે દુઃખનું જે ચિત્ર દોરવામાં આવે છે એ દુઃખ જ નથી; ખોટી રીતે કલ્પી લીધેલાં આવાં ચિત્રો માનવીના અંતકરણને બેચેન બનાવે છે, અને એને ડરાવ્યા કરે છે.

જે લોકો પોતાની જાતને ઓળખી નથી શકતા, આ કરવું કે તે કરવું એની વિમાસણમાં સદા ભટકયા કરે છે અને કોઈ પણ જાતના એક નિશ્ચય ઉપર નથી આવી શકતા એવા લોકો જ મનમાં ને મનમાં દુઃખના ભડકા સળગાવ્યા કરે છે અને જીવનની રૂંવાટીને બાળી નાખે છે. આવો જેમનો સ્વભાવ છે એ લોકો પાસે કુદરત જ્યારે રસનો થાળ લઈને આવે છે ત્યારે તેઓ બોલી ઊઠે છેઃ–

'અમે જે સુખની કલ્પના કરી હતી તે લાગે છે તો આ, પણ એમાં ઝેરનું ટીપું તો નહીં પડયું હોય!'

[૩]

શબ્દોની રચનાથી બીજાને બહુ જ સહેલાઈથી તમે જે કહેવા માગો છો તે કહી શકાય છે અને તમે જે કહો છો એ સાચું છે એમ સાબીત પણ કરી શકાય છે, પણ જીવનમાં એક હૃદય જ એવું છે કે જે તમારા શબ્દોથી છેતરાતું નથી. એને છેતરવાનો જેમ જેમ પ્રયત્ન કરશો તેમ તેમ તે નાગની જેમ તમારી સામે ફુંફાડા માર્યા કરશે અને તમને સદા રડાવ્યા કરશે.

ઈશ્વરભજન, પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવાં?

ઈશ્વરભજન એટલે તેના ગુણનું ગાન, પ્રાર્થના એટલે આપણી અયોગ્યતાનો, આપણી અશક્તિનો સ્વીકાર. ઈશ્વરનાં સહસ્ર નામ છે. અથવા કહો કે તે નનામો છે. જે નામ આપણને ગમી જાય તે નામથી ઈશ્વરને આપણે ભજીએ–પ્રાર્થીએ. કોઈ તેને રામનામે ઓળખે છે. કોઈ તેને ગોડ કહે છે. આ બધા એક જ ચૈતન્યને ભજે છે. પણ જેમ બધો ખોરાક બધાંને રુચતો નથી, તેમ બધાં નામ બધાંને રુચતાં નથી. જેવો જેનો સહવાસ હોય છે તે તે જ નામે તે ઈશ્વરને ઓળખે છે. પ્રાર્થના કે ભજન જીભે ના થાય; પણ હૃદયથી થાય. તેથી જ મૂંગાં, તોતડાં અને મૂઢ પણ પ્રાર્થના કરી શકે છે. અને તે રીતે અંતર્યામી સર્વશક્તિમાન હોવાથી આપણા હૃદયના ભાવ ઓળખી આપણી યોગ્યતા પ્રમાણે આપણને જવાબ આપે છે.

હૃદયનો ભાવ જોઈએ. પછી ભલેને 'રામ રામ' ને બદલે 'મરા મરા' થાય એ જોવાનું નથી.

—મહાત્મા ગાંધીજી

નવનાથ કથામૃત

લેખક: કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૮૭ થી ચાલુ)

મત્સ્યેન્દ્રનાથને આ પ્રમાણે બોલતા જોઈ હનુમાનજી બનાવટી ક્રોધ કરી મત્સ્યેન્દ્રનાથ ઉપર ચીઢાઇ ગયા અને ક્રોધ કરી કહે છે કે તું મને એવો ઉપદેશ દેનાર કોણ છે, મત્સ્યેન્દ્ર આ વાનરની દુષ્ટતા જોઇ ઉપરથી હસવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે મારૂં નામ મત્સ્યેન્દ્ર યતિ છે. આથી હનુમાન હસીને કહે છે કે, રે મૂર્ખ! દુનિયામાં યતિ તો બે છેઃ એક લક્ષ્મણ યતિ અને બીજો હનુમાન યતિ. ત્યાં તું ત્રીજો ક્યાંથી ફાટી નીકળ્યો? ત્યારે મત્સ્યેન્દ્ર કહે છે હવેથી જગતમાં ત્રીજા યતિ તરીકે મારી ગણતરી થવાની છે. હનુમાનજી કહે છે, હું એમ માનુ નહિ, તારા જેવા તો ઘણા રખડે છે. જો મને તું તારા બળના પરિચય કરાવે તો જ હું માનું. હનુમાનજી કહે છે મારા ઉપર થોડી હનુમાનની કૃપા છે તેથી હું મારૂં બળ બતાવુ છુ, તું તારૂં બળ અજમાવ. એમ કહી હનુમાનજી મોટા સાત ડુંગરો ઊડાવી આવ્યા અને મત્સ્યેન્દ્રનાથ ઉપર નાખવાની તૈયારી કરી, પરન્તુ મત્સ્યેન્દ્રનાથે તુરત જ ઝોળીમાંથી ભસ્મ લઇ જય ગુરુદત્ત, જય અલખ નિરંજન એમ કહી વજ્રનો મંત્ર ભણી એ પર્વતો ઉપર નાખતાની સાથે જ પર્વતો એ વજ્રઅથી ભાગી અને ભૂકા થઇ ગયા અને ઉલટા હનુમાનજી એમાં દટાઇ ગયા. આથી હનુમાનજીને વધુ ક્રોધ થયો અને તેઓ બીજા પર્વતો ઊડાવી આવ્યા અને અદ્ધર આકાશગમન કરી મત્સ્યેન્દ્ર ઉપર નાખવાની તૈયારી કરી. મત્સ્યેન્દ્રનાથે પુનઃ ગુરુદેવદત્ત, ગુરુદેવ સમર્થ, અલખ નિરંજન એ મંત્રોના ઉચ્ચાર કરી વાતાકર્ષણ મંત્ર ભણી હનુમાનજી ઉપર ભસ્મ ફેંકી જેથી હનુમાનજી ત્યાંના ત્યાં સ્થિર થઇ ગયા. નથી તો હનુમાનજીથી હાલી ચાલી શકાતું નથી કે શ્વાસ લઇ શકાતો. અને ઉપરથી પર્વતાનુ વજન સહન કરવુ પડે છે, આથી હનુમાનજીએ પોતાના પિતા પવનદેવની પ્રાર્થના કરી ત્યારે પવનદેવ ઉપસ્થિત થઇ મત્સ્યેન્દ્રની પ્રાર્થના કરે છે. અને પુત્રને આકર્ષણમંત્રમાંથી મુક્ત કરાવ્યો. પછી મત્સ્યેન્દ્રને રિમત કરતાં કરતાં પવનદેવ હનુમાનજીનો પરિચય કરાવે છે. આથી મત્સ્યેન્દ્રનાથને લજ્જા આવી ગઇ અને હનુમાનજીના પવિત્ર પાદારવિંદમાં દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. અને પૂછ્યું કે પ્રભુ! આમ કરવાની શી જરૂર પડી? ત્યારે હનુમાનજીએ હસીને મૂળ સ્વરૂપમાં આવીને કહ્યુ; "મત્સ્યેન્દ્ર! મેં, નાદ અશ્વત્થને પાણી પાઇ દેવોને પ્રસન્ન કરી તેં કેટલી શક્તિ મેળવી છે એ જોવાની ખાતર જ (પરીક્ષા લેવા માટે જ) બનાવટી રૂપ ધારણ કર્યું હતું. પરંતુ આજ મને ખાત્રી થઇ કે તું યતિપણાને જરૂર દીપાવીશ અને તને આશીર્વાદ આપું છું કે તું મને જ્યારે જ્યારે યાદ કરીશ ત્યારે ત્યારે હું તારી પાસે હાજર થઇશ (અર્થાત તારૂં કામ કરી આપીશ). આથી મત્સ્યેન્દ્રનાથ વધુ પ્રસન્ન થયા. અને પ્રેમથી હનુમાનજીને પુનઃ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. હનુમાનજી મત્સ્યેન્દ્રનાથને હૃદય સરસુ આલિંગન દઇ બોલ્યાઃ

> તેરી ભેટ ભઇ સો ઠીક ભયા,
> જાંઓ યતિ અબ ત્રિયા રાજમેં,
> મેરે ઉપર કરકે દયા, તેરી...

ત્રિયા રાજ્યનું નામ સાંભળતાં જ મત્સ્યેન્દ્રનાથ ચમક્યા અને કહે છે, "પ્રભુ! વળી તમે મને ત્યાં ક્યાં ફસાવો છો?" આથી હનુમાનજી હસીને કહે છે, "મત્સ્યેન્દ્રનાથ! હું જાણું છુ છતાં તમે પ્રાકૃતિક મનુષ્યની માફક અજાણ્યા બનીને મને પ્રશ્ન છો પૂછો તો હું તમને જણાવું છું કે તમારો, મારો અને ભગવાન રામચંદ્રનો આ પહેલો જન્મ નથી, આ તો આપણા ત્રણેયના નવાણુંમી વખતના જન્મો છે અને તમને મેં અઠ્ઠાણું વખત ત્યાં મોકલ્યા છે અને આ નવ્વાણુંમી વખત મોકલવા તૈયાર થયો છું. માટે આપને જવું જ પડશે અને તમારા જેવા ઉદાસીન પુરુષને ત્યાં જવામાં હરકત નથી.

વ્હાલા વાચક! મારા આ લેખમાં તમને ઘણા સંશય પડશે એ સ્વાભાવિક છે, પરન્તુ બાપલા! મને એ ટેવ છે કે લેખ લખતા પહેલા એના સંશયને પહેલો વિદારણ કરવો. જેથી હું હવે સંશયોના છણાવટ કરૂં છું.

પહેલા સંશય એ કે હનુમાનજી વેષપરિવર્તન કેવી રીતે કરી શક્યા? પરંન્તુ ભાઇ!...

> યોગબળથી ઇન્દ્ર જેવા હામ હારી જાય છે,
> યોગબળ જો હોય તો સંસાર શરણે થાય છે.
> યોગવિદ્યા જેમના રચનાર છે પાતંજલિ.
> યોગબળથી સાધતા સાગર સમાયે અંજની.

તદ્ અનુસાર યોગી પુરુષો સહજ માત્રમાં પોતાનું વેષપરિવર્તન કરી શકે છે. એનો પ્રસિદ્ધ દાખલો જગદ્ગુરુ કૃષ્ણ જ્યારે સાંદીપની ગુરુ આગળ 'અભ્યાસ કરવા બેઠા ત્યારે ગુરુપત્ની (માતાજી)એ બૂમ પાડી;

"બેટા! કૃષ્ણ ગાય દોવાનું પાત્ર લાવ." ભગવાન સાદ સાંભળીને ગભરાયા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે ગુરુ પાઠ આપે છે એટલે ઊઠાય પણ નહીં ને માતાજીની આજ્ઞા–માતાજીને પાત્ર આપ્યા સીવાય ચાલે પણ નહી. છતાં એમને પોતાનો પરિચય કરાવવાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં ધર્મસંકટ આવી પડેલુ હોવાથી ન છૂટકે યોગની પ્રક્રિયાઓ વડે કરીને એમણે પોતાના હાથને લંબાવ્યો. એટલે અભ્યાસમાં પણ વિઘ્ન ન પડ્યું અને ગુરુપત્નીની આજ્ઞા પણ પળાઈ. જેથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે યોગી પુરુષો જે કંઇ કરવા ધારે તે સહજ માત્રમાં કરી શકે છે, તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી.

બીજું આપને એમ લાગશે કે હનુમાનજી સાત પર્વત એકી સાથે કેવી રીતે ઊડાવી શક્યા? પણ ભાઇ! હનુમાનજીના નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યતત્વનું માપ કાઢવાનું જેની મતિમાં તાકાત ન હોય, એ હનુમાનને માટે ભલે ગમે તેવા શબ્દો બોલે. એની અમને તમા નથી. છતાં એક દાખલો સમજાવુ. આપણા મહાભારતના એક પર્વમાં લખ્યું છે કે, "ધર્મક્ષેત્ર એવા કુરુક્ષેત્રમાં કૌરવો અને પાંડવોને યુદ્ધ થયું ત્યારે પાંડવોના અભિમન્યુ, ઘટોત્કચ વિગેરે વીરોનું મૃત્યુ થતાં મહાકાળ ભીમસેનને ક્રોધનો આવિર્ભાવ થયો. જેથી ભીમસેનની આંખ, કાન, નાક, મોઢામાંથી ધૂમાડા નીકળવા માંડ્યા અને તેણે કૌરવોનો નાશ કરવા માટે કૌરવોની સેનામાં દોટ મૂકી. ભીમસેનનું એ ભયાનક રૂપ જોઇ કૌરવોની સેના નાસભાગ કરવા લાગી, ત્યારે ભીમસેન વિચાર કરવા લાગ્યો કે સૈન્ય તો નાસવા માંડ્યું એટલે ત્યાં ઊભેલા હાથીઓ અને રથોને ઊઢાવી ઊઢાવી તેણે આકાશમાં ફેંકવા માંડ્યા. આમાં આધુનિક જમાનાના ભાઇબ્હેનો બીચારા કે જેમની સ્થિતિ દયા ખાવા જેવી છે, એવાં નિર્માલ્યો ઉપહાસ કરીને બોલે છે કે કેવુ ગપ્પું! પણ ભાઇ! એ ગપ્પું નથી, પરન્તુ ભીમના બળનુ માપ કાઢવું એ રમત નથી. છતાં હું તમને દમથી, મારૂં સાચું માનો એમ કહેવા ઇચ્છતો નથી, છતાં એથી વધુ સપ્રમાણ કાલનો દાખલો રજુ કરૂં છું. કે ભાઇ! તમે કલિયુગના ભીમ રામમૂર્તિ સેન્ડોના નામથી તો અજાણ્યા તો નહી જ હો. એ જ રામમૂર્તિનું જીવનચરિત્ર આપ વાંચી જુઓ, એટલે આપને ખ્યાલ થશે કે રામમૂર્તિની ઉમર માત્ર દશ વર્ષની હતી ત્યારે એને ક્ષય (ટી. બી.) લાગુ પડ્યો હતો પરન્તુ તેની સમજુ માએ ભણવાનું છોડાવી દૈવગી થયેષ્ટ ફરવા જવાના અને પદ્ધતિસર કસરતનો તેને આદેશ આપ્યો. માની આજ્ઞાને શિરોમાન્ય કરી તેણે પણ પોતાના શરીરને કસરતી બનાવ્યું. તે એટલે સુધી કે એના સરકસમાં એના ખેલોમાં એ ગમે તેવા જબરજસ્ત હાથીને પણ પોતાની છાતી ઉપર બેસાડતો. અને રામમૂર્તિ દુનિયામાં વિશ્વવિજય કરવા નીકળ્યા હતા અને ફરતાં ફરતાં જ્યારે જર્મનીમાં ગયા ત્યારે તેમણે જર્મનીના સેન્ડોને પણ મહાત કર્યો. જેથી જર્મનીના એક દેશપ્રેમી ભાઇએ આવેશમાં આવી જઇ કહ્યું; "અરે એક ગુલામ દેશનો સેન્ડો અમારા આઝાદ દેશના સેન્ડોને હરાવે!" એ એને પાલવ્યું નહી એટલે ખીસામાંથી તુરત જ રીવોલ્વર કાઢી એણે રામમૂર્તિ ઉપર શુટીંગ શરૂ કર્યું. રામમૂર્તિને એક બીજા ભાઇએ ચેતાવ્યા અને એ મહાબળી, એ મહાકાય રામમૂર્તિએ પણ જગતને પરિચય કરાવવા પોતાના મસલ્સ તૈયાર કરી, આવતી ગોળીને મસલ્સ ઉપર ઝીલી. પણ એ વજ્ર જેવા મસલ્સથી ગોળી અંદર ન પેસતાં પાછી પડી. આથી શુટીંગ કરનાર ભાઇ પણ ચિત્રવત થઇ ગયો અને રામમૂર્તિની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. એટલે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે છોકરાને દશ વર્ષની ઉંમરે ક્ષય થયો હતો જેને આધુનિક જમાનામાં કળિયુગના ભીમનું બીરુદ મલ્યું હતું એવો ક્ષયી છોકરો આટલું બળ ધરાવી પોતાની છાતી ઉપર હાથીને બેસાડી શકે અને ગોળીને પાછી પાડી શકે એ કળિયુગના ભીમ કરતાં લાખ્ખોગણું બળ ધરાવનાર ભીમસેન હાથી અને રથો ઉડાવીને આકાશમાં ફેંકે એમાં તમને આશ્ચર્ય શું થાય છે. અને ભીમ તો ગૃહસ્થી હતો અને એથી પણ વધુ બળ ધરાવનાર હનુમાન નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી સાત પર્વતો સાથે ઊંચકે એમાં ઓ વ્હાલા વાચક! તને આશ્ચર્ય શું થાય છે! હનુમાનના સત્ય સ્વરૂપને તું નહિં સમજતો હોય, પરન્તુ હનુમાન તો અગીઆરમા રુદ્ર હતા. એમનો રુદ્રાવતાર હનુમાન દાનવો સાથેના સંગ્રામની ખાતર અને ભગવાનના ભક્તિ કેવી રીતે થઇ શકે એનો ઉપદેશ આપવાની ખાતર એનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. પરન્તુ દુર્ભાગ્ય છે કે હાલના ભારતમાં આપણું ખોટું અને બીજાનું સાચું એમ માનવાની આદત પડી ગઇ છે. પણ હું તો મારા ભારતવાસી ભાઇબ્હેનોને કરબદ્ધ પ્રાર્થના કરૂં છું કે જો તમે ભારતની માતાના સાચા સુપુત્ર હો તો રામાયણ ના મહાભારત વાંચી વિચારી તેને આચરણ અને વર્તણૂકમાં મુકશો તો હાલ જે સ્ટેજ ઉપર છો એથી પણ વધુ ઉન્નતિના માર્ગે જશો. હવે ગીર્વદેતા પુરુષને બીજા રાજ્યમાં જવામાં કેમ હરકત નથી એ સંશય આવતા માસિકમાં રજુ કરવામાં આવશે. અપૂર્ણ

દુર્ભાગી કોણ ?

લેખક :
શ્રી. "સ્નેહકુંજ"

આ સંસારમાં કેટકેટલાંય મનુષ્યો પોતાની જાતને દુર્ભાગી માની પ્રતિરોજ, અરે ! પ્રતિક્ષણ ઉષ્ણ આહોથી ભરેલી મનુષ્ય જિંદગી વ્યતિત કરતા જણાય છે. એમણે માની લીધેલા એમના એ દુર્ભાગ્યનું કારણ કેવળ એમનું અજ્ઞાન જ હોય છે. કારણને કોઇ શોધતું નથી અને કાર્યની પાછળ વલોપાતના આંસુ સારે છે. કોઇ પોતાની જાતને પ્રતિકુળ ભાર્યા (સ્રી) સાંપડ્યાથી દુર્ભાગી માને છે; તો કોઇ સંસારમાં માતા-પિતા, પુત્ર-પુત્રી, ભાઇ-ભગિની અને એવાં બીજાં સ્વજનો વિહોણી પોતાની જાતને દુર્ભાગી માની દુઃખનાં છાનાં અશ્રુ વહાવે છે. વાસ્તવમાં એમના દુર્ભાગ્યનું આ સાચું કારણ નથી, મનુષ્ય જન્મ્યા પહેલાં તેનાં કોઇ સ્વજનો તેની સાથે હોતાં નથી અને તેના મરણ બાદ તેણે માનેલાં આ સંસારનાં કોઇ ઇષ્ટ સ્વજનો તેની સાથે રહેવાનાં નથી. વચગાળાનો આ સંબંધ માત્ર તેણે ધારણ કરેલા આ જન્મ પૂરતો જ છે અને ક્ષણિક છે. વળી કેટલાક મનુષ્યો તેમને સ્રી-પુત્ર, ભાઇ-ભગિની એ બધું સાનુકુળ હોવા છતાં આ જગતના ભૌતિક પદાર્થો જેવા કે:-દ્રવ્ય, ભવ્ય આગારો, જમીન-જાગીરો, વાડી-વજીફા અને એવી બીજી એની ઇચ્છામાં વસેલી એની કલ્પનાની વસ્તુઓનો એ એના સ્વામિત્વનો હક પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો અને જેથી કરી જીવન જીવવાને એને એનાં પ્રારબ્ધ કર્મવશાત્ સાંપડેલાં સાધનો હોવા છતાં પણ પોતે પોતાની જાતને દુર્ભાગી માને છે; પરંતુ જ્ઞાન દષ્ટિએ જોતાં એમના દુર્ભાગ્યનું આ પણ વાસ્તવિક કારણ નથી; એના મન અને દષ્ટિનું સંકુચિતપણુંજ એ એના દુઃખનું મૂળ છે અને અજ્ઞાનની ક્લિષ્ટ ભૂમિકામાં એ મૂળ એવું તો પથરાએલું હોય છે કે જે એને નિજના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું ભાન થવાજ નથી દેતું ત્યાં પછી સત્ય એને સમજાયજ શી રીતે ! અને જ્યાં સત્ય સમજાયજ નહિ ત્યાં એને એના દુર્ભાગ્યનું સાચું કારણ જડેજ ક્યાંથી !

આમ નિજ સ્વરૂપના ભાન સિવાયના સંસારમાં અનેક મનુષ્યાત્માઓ પોતાને અભાગિ કિંવા દુર્ભાગી માની દુર્લભ એવા મનુષ્ય જન્મને વ્યર્થ ગૂમાવી દે છે, અખિલ બ્રહ્માંડના સર્જક અને નિયામક એકજ પ્રભુનો સઘળો પસારો છે. દરેક કૃત એક માત્ર કર્તાની અગાધ શક્તિની કરામત રૂપે છે. પાંચ મહતત્વોના ઓછાવધતા ભાગ લઇ ચારે ખાણોના ઘાટમાં કર્તાએ નિજનો અંશ-આત્માનો પ્રકાશ પાથરી દરેક ઘાટને ચૈતન્ય બક્ષ્યું છે. એ ચૈતન્યે કરીને દરેક ઘાટ ક્રિયમાણ કરતા (કર્મ કરતા -હાલતા ચાલતા) કર્યાં છે, તેમાંય ખાસ કરીને મનુષ્ય દેહરૂપી ઘાટમાં ચાર અંતઃકરણો (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર) જ્ઞાનેન્દ્રિ (આંખ, કાન, વાણી નાક અને ત્વચા) અને પાંચ કર્મેન્દ્રિ (હાથ, પગ, મ્હોં, ગુદા અને પાંચ ગુહ્યેન્દ્રિ) મળી ચૌદ કિંમતી રત્નોના સાજથી સજાવેલા મનુષ્ય દેહરૂપી ઘાટ-ઘરમાં વિભુની વિભૂતિ રૂપ તખતપર નિજના અંશ-આત્માનું સ્થાન છે, જ્યાંથી એ સાક્ષીરૂપે દેહના અણું અને પરમાણું પર દષ્ટિ રાખી સ્થિત થએલ છે, અને એજ મનુષ્ય માત્રનું સાચું નિજ સ્વરૂપ છે એવા અતિ દુર્લભ મનુષ્યદેહને પામવું એજ એક માનવી માત્રનું પરમ સુભાગ્ય છે જ્યાં દુર્ભાગ્યને યત્કિંચિત સ્થાન નથી. આ ભૌતિક જગતના દરેક ભૌતિક પદાર્થો નાશવાન છે. એ પદાર્થોની ઇચ્છાપૂર્તિમાં લોભ અને મોહ રહેલા છે અને એની અપૂર્તિમાં ક્રોધ વસેલો છે. આ લોભ, મોહ અને ક્રોધ એ ત્રણેય મનુષ્યને પતનના માર્ગે ખેંચી જનારાં હોઇ એવાં ભૌતિક પદાર્થો સહિત નિજદેહ અને એ દેહના દેહભાવે માનેલાં આ સંસારનાં ઇષ્ટ સ્વજનો "સર્વ નાશવાન હોઇ એની અપ્રાપ્તીમાં કે પ્રાપ્ત થએલાં હોય તો એના નાશમાં પોતાને દુર્ભાગી કિંવા અભાગી માનવું એ બરાબર નથી કિન્તુ નિજ સ્વરૂપનું ભાન કરાવનાર સત્ય જ્ઞાન સિવાયનો મનુષ્યજ દુર્ભાગી છે. કોઇ પરમજ્ઞાની સંત પુરુષ સંસારના મનુષ્યજીવોને અતિ દુર્લભ એવા મહદ્ સુભાગ્યે સાંપડેલા મનુષ્ય જન્મ-દેહનું નિદાન કરી ,કહે છેઃ—

આત્મ ભ્રાન્તિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ
ગુરુ આજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ નિદિધ્યાસન.

ઉપાધિનું સ્વરૂપ

[સત્સંગીઓ પ્રત્યેના સ્વામી શ્રી. માધવતીર્થજીના ઉપદેશમાંથી]

એકવાર મુંડક ઉપનિષદનું વાચન ચાલતું હતું તેમાં એવું આવ્યું કે આત્મા જ્યારે ઉપાધિધર્મવાળો હોય ત્યારે પોતાને બરાબર જાણી શકતો નથી. એટલે ઉપાધિવાળો આત્મા સ્વયંપ્રકાશ નથી. તે વખતે કેટલાક જિજ્ઞાસુઓ બેઠા હતા તેથી નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન-ઉત્તર થયા હતા:-

જિજ્ઞાસુનો પ્રશ્ન:- ઉપાધિનો અર્થ શો?

ઉત્તર:-તમને કોઈ જાતનું વ્યસન છે?

જિજ્ઞાસુ:-તમાકુ સુંઘવાની. બહુ ટેવ છે તેથી છીંકણીની ડબી વારંવાર યાદ આવે છે.

ઉત્તર:-એ ટેવ છોડી દો. એ ટેવ જ ઉપાધિનું સ્વરૂપ છે.

જિજ્ઞાસુ:-એ ટેવ છૂટે તેવી નથી.

ઉત્તર:-અમને કેમ છીંકણી વગર ચાલે છે? માટે તમારી ડાબડી અમને આપી દો.

જિજ્ઞાસુ:-એમ કરું તો પાછી નવી ડબી અને અને નવી છીંકણી લેવાનું મન થાય, કારણ કે મારો ડબીમાં જીવ જાય છે.

જેમ તેણે કહ્યું કે મારો જીવ ડબીમાં જાય છે તે જ પ્રમાણે માણસ એક શરીર છોડે તો પણ તેની વાસના જીવનું રૂપ લઈને બીજા શરીરરૂપી ડબીમાં જાય છે. માણસના જન્મનું કારણ આ જ છે. જો જીવતાં ડબીમાં જીવ જાય તો મરવા પછી પણ ડબીમાં જીવ જાય. ઊંઘી ગયા પછી સવારે ઉઠતાં જેમ ડબીમાં જીવ જાય છે તેમ મર્યા પછી શરીરરૂપી ડબી જીવ શોધે છે. એવી માયાની ડબી એક જાતની હોતી નથી. કોઈનો જીવ ન્યુસપેપર વાંચવામાં જાય છે. કોઈનો સ્ત્રી-પુત્રમાં જાય છે, કોઈનો જીવ ધનમાં જાય છે. તેથી જીવ પોતાને ઠેકાણે રહેતો નથી અને અનુકૂળ જ્ઞાન અને પ્રતિકૂળ જ્ઞાન એ જીવનાં પ્રમાણ થઈ જાય છે. તેવા જ્ઞાનથી રાગદ્વેષ થાય છે, રાગદ્વેષથી કર્મ થાય છે, કર્મથી શરીર આવે છે અને શરીરથી દુઃખ થાય છે. પછી તે જિજ્ઞાસુએ એવો પ્રશ્ન કર્યો કે ભગવાને આવો માયાનો ડબો શા માટે કર્યો હશે? અમે તેમને પૂછયું કે છીંકણીનો ડબો ભગવાને કર્યો કે અમે કર્યો? જો ભગવાને છીંકણીનો ડબો કર્યો હોત તો બધાને છીંકણી સુંઘવાનું મન થાત, પણ બધાને તેવું મન થતું નથી તેથી જુદી જુદી જાતનાં વ્યસન અને તેથી ઉપજતાં જુદી જુદી જાતનાં જ્ઞાન એ નવી ટેવથી જીવનાં નવાં પ્રમાણ બની જાય છે. એ પ્રમાણથી જગતને જોતાં કંઈક સમજાય છે અને કંઈક નથી સમજાતું તેથી પહેલાં પ્રમાણ સાચું છે કે નહિ તે નક્કી કરી લેવું જોઈએ. અને તે માટે ખુબ સત્સંગની જરૂર છે. એક પ્રમાણથી બીજા પ્રમાણની વાત સમજાતી નથી.

દરજી અથવા મોચી પાસે એક જ પરમાણાનું અંગરખું કે પગરખું હોય તો બધા માણસ માટે તે પરમાણાં ચાલતાં નથી. તેવી જ રીતે આપણા મનનાં પરમાણાંથી આખું જગત માપી શકાતું નથી. છતાં મુંડક ઉપનિષદમાં કહેલ છે કે એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન થાય છે. તે, જ્ઞાન માત્ર બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. તે અબાધિત હોવાથી બ્રહ્મનું જ્ઞાન એક જ સાચું જ્ઞાન છે. તેની બહાર કોઈ વસ્તુ નથી તેથી તે અબાધિત જ્ઞાનમાં બધું સમાઈ જાય છે.

★

સજ્જન–દુર્જન

: મનહર :

સત્ય, નિતી, દયા, દાન, વિવેક, વિચાર, વળી,
જપ, તપ, ઉદારતા, માનવ એંધાણ છે,

જીવે છે ઘણાય એવા જગતમાં જનમીને,
પરહિત કાજે જેનાં કામ અને પ્રાણ છે.

પણ પુંછ શીંગ વિના પશુ જેવા ફરે ફરે,
પરાયા ભુંડામાં જેનાં નીત પરિયાણ છે.

ગોવિંદ કહે છે ધન્ય જનુનીના જાયા જન
એવાથી તો સારા ધોબીઘાટના પાષાણ છે.

ભક્તકવિ શ્રી. ગોવિંદજી રામેશ્વર

ભગવાન ભીષ્મ

લેખક : કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા.

सर्वज्ञतां यदि समिच्छसि सर्वमान्याम् ।
सद्ग्रन्थवाचनपरो भव रे मित्र नित्यम् ॥

હે ભાઈ ! યથાર્થ અને સવને સંમત એવી સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરવાની જો તારી ઇચ્છા હોય તો, સર્વજ્ઞ સત્પુરુષોના સદ્ગ્રન્થો(સદ્‌પરમાત્માના રૂપગુણ-વર્ણન સહિત રચાયેલાં પુસ્તકો)ના વાચનને વિષે નિરન્તર તત્પર થાઓ; તો જ ક્રમે સર્વજ્ઞતાનો લાભ થઈ શકશે. વ્યાવહારિક સર્વજ્ઞતા પણ તે વિષય સંબંધી ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરનારાઓમાં જ જે પ્રમાણે ...ઈ આવે છે તે જ પ્રમાણે તમે પણ જો પારમાર્થિક ...ગ્રન્થોનું વાચન ન રાખો તો તાત્વિક સર્વજ્ઞતા પણ ...રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકવાની હતી ? નહિ જ. એટલા માટે, ...નંદની પ્રાપ્તિને અર્થે સદ્‌બોધગ્રથિત ગ્રંથોનું વાચન ...વું.

ઇન્દ્રના શાપે કરીને હસ્તિનાપુરની ગાદી ઉપર શાન્તનુ રાજા તરીકે જે સમ્રાટ બન્યા તે પૂર્વજન્મના મહાભીષ હતા. એક દિવસ શાન્તનુ રાજા પતિતપાવન ગંગાના કિનારા ઉપર ઘોડેસ્વાર થઈ વિચરતા હતા તેવામાં બહુ જ દૂર નીકળી ગયા. ત્યાં ઇન્દ્રના શાપે ગંગાના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી અંશાવતારી ગંગા મૃત્યુલોકની સ્ત્રીના જેવું રૂપ ધારણ કરી માર્ગમાં ઊભાં રહ્યાં. શાન્તનુ રાજા આ અદ્વિતીય સ્વરૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને ચિત્રવત્ બની ગયા. અને તેની સમીપમાં જઈ શાન્તનુ પૂછે છે: તમે તો કોઈ સ્વર્ગમાંથી ઊતરી આવેલાં દેવી છો કે અપ્સરા છો ? કારણ કે મૃત્યુલોકની સુંદરીઓમાં આટલું રૂપલાવણ્ય મેં ક્યાંય ભાળ્યું નથી. શાન્તનુના પ્રશ્નથી ગંગા સ્મિત કરતી બોલી; "સમ્રાટ હું એક મૃત્યુલોકની સ્ત્રી છું અને મારા યોગ્ય પતિની શોધમાં ફરૂં છું." સજ્જનો ! જોયું ને ! પહેલાંની સતીઓ પોતાના પતિની શોધ કરવા માટે સ્વયં પોતે બહાર નીકળતી.

" ઉન્નત થવા આ દેશમાં શુભ ભાવના ભરતી હતી.
નિજ સ્નેહજ્યોતિ સમર્પવા દેશાટનો કરતી હતી."

સજ્જનો ! પહેલાંની આવી રમણીઓ પોતાના યોગ્ય પતિને શોધતી છતાંય તે વર્ણાન્તર લગ્ન તો નહોતી કરતી. જુઓને, સતિ સાવિત્રી પણ સત્યવાનને શોધવા માટે નીકળી હતી અને મહાન ભગીરથ પ્રયત્ને તેને સત્યવાન પ્રાપ્ત થયો હતો. તદનુસાર ગંગાજીએ પણ શાન્તનુને જવાબ દીધો કે હું મૃત્યુલોકની સ્ત્રી છું અને મારા યોગ્ય પતિની શોધમાં ફરૂં છું. શાન્તનુ તો પહેલાંથી જ ગંગાજીને જોઈને મુગ્ધ થયો હતો અને તેમાં ગંગાજીના આવા શબ્દો સાંભળ્યા એટલે તો પ્રસન્ન ચિત્તે શાન્તનુએ ગંગાજીને કહ્યું; "જો તમે તમારા યોગ્ય પતિની શોધમાં નીકળ્યાં હો તો હું તમને કહું છું કે હું ભારતનો સમ્રાટ છું, મારૂં નામ શાન્તનુ છે અને તમને હરકત ન હોય તો મારી સાથે પાણિગ્રહણ કરી શકો છો." ગંગાજીને પણ એ જ જોઈતું હતું એટલે તેમણે કહ્યું; "મને તમારી સંગાથે પાણિગ્રહણ કરવામાં કોઈ હરકત નથી; છતાં મારી શરત કબુલવા આપ તૈયાર હો તો." શાન્તનુ કહે છે કે એ શરત કઈ છે ? ગંગાજી કહે છે; તમારાથી મારામાં જેટલા પુત્રો ઉત્પન્ન થાય એ પુત્રોને મારી મરજીમાં આવે તેમ હું કરૂં એમાં કોઈપણ જાતનો આપનો વિરોધ ન હોવો જોઈએ અને એ કાર્ય કરતાં મને જે દિવસે આપ અટકાવો તે જ સમયે મારો અને તમારો યોગ પૂર્ણ થશે. શાન્તનુ પણ બે ઘડી વિચારમાં તો ચઢી ગયો છતાં એને ખબર ન હતી કે એ પુત્રોને શું કરશે ? તો પણ ગંગાના રૂપમાં આસક્ત બનેલો શાન્તનુ સારાનરસાનો વિચાર કર્યા વિના શરતનો સ્વીકાર કરી ગંગાને પોતાને ત્યાં લઈ આવ્યો. હવે આધુનિક જમાનાના કોઈ ભાઈને સંદેહ પડશે કે શાન્તનુ કેટલો પ્રેમઘેલો ! પરન્તુ ભાઈ ! શાન્તનુ માટે તમે એટલો હલકો વિચાર ન બાંધતા. કુદરતનો જ એવો નિયમ છે કે આવા મહા-

પુરુષો પૂર્વના કોઈક સંસ્કારને લીધે અને આકર્ષણને લીધે મોહમાં ખેંચાય છે. જેમ કે રાજા રામચંદ્ર પુષ્પવાટિકામાં ગુરુને માટે પુષ્પો વીણવા ગયા હતા, એવા પરબ્રહ્મ રામ કે જગતને મર્યાદાધર્મનો ઉપદેશ આપવા જેમનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો—તે રામ પણ પુષ્પવાટિકામાં જાનકીને આવેલી જોઈને મોહ પામ્યા હતા. જે રામે જગતને એકપત્નીવ્રત ધર્મનો પાઠ પઢાવ્યો તે રામ કદીયે કોઈ સ્ત્રીમાં આસક્ત ન બને છતાં જાનકીમાં એ મોહ પામ્યા હતા, તે, પરાપૂર્વના સબંધને લીધે, નહિ કે મોહના લીધે. તેમ અહીંયાં ગંગા માટે શાન્તનુનું પણ બન્યું. હવે બીજી વાત એ છે કે સતીઓને આવી શરત કરવાની શી જરૂર તો એના જવાબમાં જોઈલો: મહાસતી મૃદાલસા કે જેણે પહેલેથીજ શર્ત કરી હતી:

થઈ ભૂપતી કુમારી
મૃદાલસા થઈ ભૂપની કુમારી
જગમાં બની ગઈ ચાવી
મૃદાલસા થઈ ગઈ ભૂપની કુમારી
ભણીગણીને બની સદ્‌ગુણી
શાસ્ત્ર શાસન સુખદાયી. મૃદાલસા...(૧)
કહે પિતાને હું વરૂં વૈષ્ણવ,
એકપત્નીવ્રત ધારી. મૃદાલસા...(૨)
ગરીબ-ધનિકની જરી ન પરવા
હોય શુચિ સંસ્કારી. મૃદાલસા...(૩)
વરવું પણ તરવું ને તારવું
એવું ચાહે અવતારી. મૃદાલસા...(૪)
જાયું જીવ તે જાય ન આડા
એવું ચહે સંસ્કારી. મૃદાલસા...(૫)

એટલે મહાસતી મૃદાલસાએ પણ એવી શર્ત કરી હતી કે મારા પુત્રોને યોગ્ય લાગે તેમ હું કરૂં. અરે હમણાંનો જ પ્રસંગ હોયલપદ્મિનીનો: એણે પણ એવી શર્ત કરી હતી કે જે દિવસે તમે મને મારા સત્યસ્વરૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરશો, તે દિવસે મારો અને તમારો સંબંધ પૂર્ણ થશે. તેવી જ રીતે પણ અહીંયાં ગંગાજીની શર્ત હતી. સજ્જનો, શાન્તનુ અને ગંગાનો ગૃહસંસાર ચાલુ થયો અને ગંગાજી મન-વચન-કર્મથી પતિભક્તિ આદરી અને શાન્તનુ પણ ગંગા કોઈ વાતે દુભાય નહી એવી રીતે, પતિપરાયણા ગંગાજીને મન-વચન-કર્મથી, તે પણ આધીન બન્યો. એ તો જગતનો કાયદો છે કે આપણી પત્નીને જો આપણે જાનકી બનાવવી હોય તો પહેલાં આપણે રામ બનવાની જરૂર છે. અને જો આપણે રાવણ બનીશું તો મંદોદરી વિભીષણ સાથે જરૂર દ્વિતીય લગ્ન કરશે તે નક્કી માની લેવું. તેમજ ગંગા અને શાન્તનુ એકબીજાથી પરિપૂર્ણ રહેવા લાગ્યાં. પતિ સાથે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારી સતીગંગા ઈશ્વરકૃપાએ ગર્ભવંતી થયાં અને દસમે માસે રત્ન સરીખો પુત્ર જન્મ્યો. પુત્ર જન્મતાંની સાથે જ ગંગા પોતાના એ પુત્રને લઈને ગંગાકિનારે ગયાં, શાન્તનુ પણ તેમની પાછળ પાછળ ગયો, અને જોઈ રહ્યો કે ગંગા શું કરે છે. ગંગાજીએ ગંગા નદીના જળમાં જઈ પુત્રને જળ-સમાધિ દેવડાવી દીધી. આ કર્મ જોઈ શાન્તનુને ઘણો જ તિરસ્કાર અને ઘૃણા ઉત્પન્ન થઈ અને આવેશમાં તુરત જ રાજમહાલયમાં પાછો ફર્યો, પરન્તુ ગંગાજી જેવાં ઘેર આવ્યાં તેવાં જ તેમનું તેજસ્વી હસતું મુખડું જોઈ શાન્તનુનો ક્રોધ શમી ગયો.

સજ્જનો ! જુઓ સ્ત્રીતત્ત્વ કેવું પ્રબળ છે ?

અબળા પણ અદ્દભુત કરણી, નરવરને નાચ નચાવે.
તાબેદાર થઈને તરુણી, તરણાથી તુચ્છ જનાવે. (નર)
બ્રહ્મા નાચ્યા, વિષ્ણુ નાચ્યા, ભીલડી શિવ ભરમાવે.
નારદ વિશ્વમોહિની માટે, કપિમુખ કરીને આવે રે. (નર)

સજ્જનો ! સ્ત્રીતત્ત્વમાં કેવી અજબ શક્તિ છે ! ખેર, આ પ્રમાણે પતિપરાયણા સતી ગંગાને અનુક્રમે ફરી બીજા ૭ પુત્રો થયા, અને એકંદરે કુલ સાતેય પુત્રોને પહેલાંની માફક જળ-શાયી બનાવી દીધા, જ્યારેજ્યારે આવો પ્રસંગ આવતો ત્યારે ત્યારે દરેક વખતે શાન્તનુને બહુ જ ક્રોધ થતો. પરંતુ ગંગાના રૂપમાં આસક્ત બનેલો શાન્તનુ શરતની બીકથી એક શબ્દ પણ બોલી શકતો નહીં. પરંતુ જ્યારે આઠમા પુત્રનો જન્મ થયો અને ગંગા તેને જળશાયી બનાવવા તૈયાર થઈ ત્યારે શાન્તનુથી હવે સહન ન થઈ શક્યું અને હવે ગંગાનો અને તેનો સંબંધ તૂટવાનો પણ હતો. જેથી કર્મના અંતરાયે શાન્તનુ ક્રોધમાં આવી ગયો અને ગંગાને કહેવા લાગ્યો કે, ઓ ભ્રૂણહત્યા કરનારી ચાંડાલિની ! તું કોણ છે એ તો કહે ! ગંગાજી સાતસાત પુત્ર મારી સમ્રાટગીરીની ગાદી ઉપર બેસનાર કોઈ નથી. માટે જ ઓ હત્યારી ! મને આ મારો આઠમો પુત્ર મને

તૈયારીમાં હતો. રામનામના માહાત્મ્ય સંબંધી કંઈક લખાવવા માટે, શેઠ જમનાલાલજીને સાથે લઈને, હું ગાંધીજી પાસે ગયો. બાપુએ હસીને કહ્યું; 'જમનાલાલજીને કેમ સાથે લાવ્યા? શું તેમની ભલામણથી જ હું લખી આપીશ! આપ એકલા કેમ ન આવ્યા?' શેઠજી મનમાં હસ્યા. મેં કહ્યું; 'બાપુજી! એ તો એમ જ છે, આપ કંઈ લખી આપો એટલા માટે જ તેમને સાથે લાવ્યો છું.' ગાંધીજીએ હસીને કહ્યું; 'વારુ, આ વખતે જતા કરું છું; ભવિષ્યમાં આવો અવિશ્વાસ ન રાખશો.' તરત જ કલમ ઉપાડી અને નીચેનો સંદેશો લખી આપ્યો:

' નામ–માહાત્મ્ય સંબંધમાં પ્રાતઃસ્મરણીય ગોસ્વામી શ્રી તુલસીદાસજીએ કહેવામાં કંઈ કચાશ રાખી નથી. એમાં જરાય શંકા નથી કે, દ્વાદશાક્ષર મંત્ર, અષ્ટાક્ષર ઈત્યાદિ મંત્રો મોહજાળમાં ફસાયેલા જીવો માટે શાંતિ આપનારા છે. જેને જેનાથી શાંતિ મળે તે મંત્રને તે પકડી રાખે. પરંતુ જેમને શાંતિનો અનુભવ જ નથી ... જે શાંતિની શોધમાં છે તેને માટે તો રામનામ ...રેખર પારસમણિની ગરજ સારે છે. ઈશ્વરનાં સહસ્ર ... કહેવામાં આવે છે તેનો અર્થ એ છે કે તેનાં નામો અનંત છે—ગુણો પણ અનંત છે. માટે જ ઈશ્વર નામાતીત અને ગુણાતીત પણ છે. પરંતુ દેહધારી જીવોને માટે નામાશ્રય પરમ આવશ્યક છે અને આ યુગમાં તો મૂઢ અને નિરક્ષર માનવીઓ પણ રામનામ રૂપી મંત્રનો સહારો લઈ શકે છે. વસ્તુતઃ 'રામ' શબ્દના ઉચ્ચારણમાં એકાક્ષર જ છે અને 'ૐકાર' તેમજ 'રામ' માં કોઈ તફાવત નથી. પરંતુ **નામમહિમા બુદ્ધિવાદથી સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. શ્રદ્ધાથી તે અનુભવસાધ્ય છે.**"

સંદેશો લખી રહ્યા બાદ મંદ હાસ્ય કરીને ગાંધીજી બોલ્યા; 'જગતને ઉપદેશ આપવા માટે તમે મારી પાસેથી માત્ર સંદેશ જ લેવા આવ્યા છો કે તમે પણ તેનો અમલ કરો છો? રોજ નામજપનો નિયમ લો તો તમને આ સંદેશ મળશે, નહિ તો નહિ મળે.' જવાબમાં મેં કહ્યું: 'બાપુજી, થોડા જપ તો હું રોજ કરું છું જ, પરંતુ હવેથી હું વધારે કરીશ.' સંદેશ સુપ્રત કરતી વખતે બાપુજીએ ટકોર કરી—'ભાઈ! આવી કિંમતી ચીજ વિનામૂલ્યે થોડી અપાય છે?' શેઠજીને થોડી વાત કરવાની હોવાથી તેઓ ત્યાં રોકાઈ ગયા. ચરણસ્પર્શ કરીને તેમની આજ્ઞા લઈને હું ચાલ્યો ગયો.

(૩)

હું મુંબઈથી રાજપૂતાના જઈ રહ્યો હતો. અમદાવાદમાં બાપુજીના દર્શનાર્થે રોકાઈ ગયો. વિશ્રામગૃહમાં સામાન મૂકીને સાબરમતી આશ્રમે પહોંચ્યો. બપોરનો સમય હતો. બાપુજી બેઠા બેઠા કંઈક લખી રહ્યા હતા. મેં જઈને ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા. બાપુએ મસ્તકે હાથ મૂકી પાસે બેસાડયો. મારા હાથમાં 'કલ્યાણ'નો અંક હતો. તેઓ તેને લઈને જોવા લાગ્યા. 'કલ્યાણ' દ્વારા દર વર્ષે, અમુક નિશ્ચિત સમયે, સોળાક્ષર મંત્રના જાપ માટે ગ્રાહકોને વિજ્ઞપ્તિ કરવામાં આવે છે, અને જપનો સમય વીત્યા બાદ જપ કરનારાં ગામો યા શહેરોનાં નામો તથા જપની સંખ્યાનો આંકડો બહાર પાડવામાં આવે છે. આ અંકમાં તે સંખ્યા છપાઈ હતી. સંખ્યાનો ચોક્કસ આંકડો તો મને યાદ નથી પરંતુ દશ કરોડથી વધારે સંખ્યા હતી એ ચોક્કસ. બાપુજીએ તે જ વાંચ્યું અને બધી વાતો સાંભળી. સાંભળીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા ને કહ્યું કે, ' તમે બહુ સારું કામ કરી રહ્યા છો. આટલા જપ કરનારાઓમાંથી થોડાક પણ હૃદયથી જપ કરનાર નીકળશે તો તેમનું અને દેશનું ખરેખર કલ્યાણ થઈ જશે.' પછી હસીને બોલ્યા; 'હું પણ જપ તો કરું છું, છતાં હું તમને સૂચના નહિ મોકલું. જુઓ, આ રહી મારી માળા.' આટલું કહીને તકિયાની નીચેથી માળા કાઢીને મને બતાવી. વધુમાં તેમણે કહ્યું કે, ' રાત્રિના વખતે છાનોમાનો જપ્યા કરું છું.' માળા જીર્ણ થઈ ગઈ હતી, કેટલાક મણકા પણ તૂટી ગયા હતા. વૃંદાવનથી આવેલી બે માળા મારા ખિસ્સામાં હતી. મેં પ્રસન્નચિત્તે પ્રાર્થનાપૂર્વક કહ્યું— 'બાપુજી! માળા તૂટી ગઈ છે; મારી પાસે વૃંદાવનથી આવેલી બે માળા પડી છે. આપ તેમાંથી એકનો સ્વીકાર કરવા કૃપા કરો.' બાપુએ કહ્યું; 'સારે તો તમે માળા આપવા માટે જ આવ્યા હશો!' મેં કહ્યું; 'ના જી! હું તો દર્શનાર્થે જ આવ્યો હતો. આ તો પ્રાસંગિક વાત થઈ.' બાપુએ કૃપા કરીને માળા લઈ લીધી. થોડી વાર સુધી હું બેઠો. બાપુએ બીજી પણ ઘણી વાતો કહી. સમય ઘણો થવાથી મને ખાસ યાદ નથી. મારે તે જ દિવસે સાંજે જવાનું હોવાથી હું થોડી વાર પછી ત્યાંથી સ્ટેશન જવા ઉપડયો.

કલ્યાણકુંજ

લેખક :
શ્રી. ભાઈલાલ વિ. બક્ષી

એક વાતનો સદા ખ્યાલ રાખો: પોતાના પુત્ર, ભાઈ, સેવક, અથવા કોઈ પણ બીજા તમારાથી નીચા પદ અથવા સ્થિતિવાળાનું પણ બીજાની સામે ક્યારે પણ અપમાન કરો નહિં. કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાનું અપમાન ઇચ્છતો નથી. અપમાનિત મનુષ્ય ભલે બોલી ન શકે, પરંતુ એના દિલમાં મોટું દુઃખ થાય છે અને પોતાનું અપમાન કરવાવાળા ઉપર તેને બૂરી ભાવના જરૂર પેદા થાય છે. આને લઈને કોઈને સાવધાન કરવાને માટે કંઈ કહેવું હોય તો, એકાંતમાં કહો. અને તે પણ બને ત્યાંસુધી સહાનુભૂતિ અને પ્રેમની ભાષામાં.

× × ×

તમે પોતાની સામે કોઈને, કોઈ દોષ કરતાં જોઈ લો અને એ જાણી જાય કે તમે એના દોષને જોઈ લીધો છે તો એને પછીથી કાંઈપણ કહો નહિ. એ જાતે જ લજ્જિત બની રહ્યો હોય છે. કહી સંભળાવીને એનો સંકોચ તોડીને એને ઢીલો ઢીઠ ન બનાવો.

× × ×

જેવી રીતે પોતાની લાભ-હાનિનો ખ્યાલ રાખીએ છીએ, એવી જ રીતે બીજાઓની લાભ-હાનિનું પણ ધ્યાન રાખો. કોઈને ત્યાંથી માગીને આણેલી ચીજ ખરાબ ન થઈ જાય, તથા પોતાનું કામ નીકળી ગયા પછી એને ત્યાં સાવધાનીથી પહોંચી જાય, એ વાતની વિશેષ ચિન્તા રાખો, નહીં તો એને દુઃખ થશે અને ફરી કોઈને પણ માગેલી ચીજો આપવાનું તે બંધ કરી દેશે. આથી બીજા ગરીબોની સગવડતા જતી રહેશે. અને જેવી રીતે તમે બીજાઓ પાસેથી ચીજ મંગાવી લો છો, તેવી રીતે પોતાની આપવામાં પણ ક્યારે પણ સંકોચ કરો નહીં. બની શકે ત્યાંસુધી કોઈની પાસેથી કોઈપણ ચીજ માગ્યા વગર પોતાનું કામ ચલાવો. માગીને સંકોચમાં પડો નહિ, તેમ કોઈને સંકોચમાં નાખો નહી.

દુઃખી-ગરીબ ભાઈબ્હેનોની સાથે વિશેષ પ્રેમ અને સરળતાનું વર્તન કરો. એવો ખ્યાલ ન કરો અથવા ક્યારે પણ એના ઉપર એવું ન પ્રકટ થવા દો કે એની સેવા કરવામાં તમે મોટા માણસ અને સમર્થ છો એથી એના ઉપર ઉપકાર કરી રહ્યા છો. તમારાથી ગરીબ ભાઈબ્હેનોની કોઈ વેળા કોઈ સેવા બની જાય તો એમને ભૂલથી પણ કોઈ વખતે તેનું સ્મરણ કરાવતા નહી. બલ્કે તમારી સેવાનો એણે સ્વીકાર કર્યો એથી મનોમન એનો ઉપકાર માનો અને આ કૃતજ્ઞતાને પણ પોતાના મનમાં જ રાખો. એનો પ્રકાશ ન કરો. નહીં તો ઉલ્ટું એ એવું સમજશે કે તમે તમારા ઉપકારની એને સ્મૃતિ કરાવી રહ્યા છો. આથી એને સંકોચ થશે અને પોતાની ગરીબીને સંભારીને તે દુઃખી બની જશે. જે નામનાને માટે કોઈની સહાય કરે છે એ તો એને બાળવાને માટે આગ પ્રકટાવે છે, એનો તાપ મટાવવાને નહીં. ગરીબ દુઃખી ગૃહસ્થોની સહાયતા યા સેવા કરવાનું ચાહો તો અત્યન્ત ગુપ્ત રૂપથી કરો, બની શકે તો એને પત્તો પણ ન લાગવા દો. અને સેવા કરીને એ સેવાને હંમેશને માટે ભૂલી જાઓ, માનો કે તમે ક્યારે પણ કાંઈ પણ કર્યું જ નથી.

× × ×

જેવું તમે તમારા વખતનું ધ્યાન રાખો છો, એવું જ બીજાના સમયનું ધ્યાન રાખો. કોઈ પણ ભલા માણસની પાસે વગર કામે જઈને ન બેસો. શિષ્ટાચારથી અથવા કોઈ કામને લીધે જવું હોય તો તેની સગવડતા જોઈને જાઓ, અને પોતાનું કામ પતી જતાં જ તરત ત્યાંથી ઉઠી જાઓ. જરૂર વગર બેસીને એને સંકોચમાં નાખો નહી. જો ત્યાં વધારે માણસો બેઠા હોય, તો પોતાની વાતચીત જલ્દી પૂરી કરી લો, જેથી બીજાઓને પણ વાત કરવાનો અવસર મળે.

× × ×

બે માણસો વાત કરતા હોય તો તેમની વાત સાંભળવાનો પ્રયત્ન ન કરો. ઉપરાંત તમારા ત્યાં રહેવાથી એમને સંકોચ થતો હોય તો ત્યાંથી અલગ થઈ જાઓ, અને પાછીથી પણ એ એને વાત સૂંઘી-ચૂંથીને પૂછો નહી. જો એની કોઈ છાની વાત હશે તો તમારા આમહ કરવાથી એને મોટા સંકોચમાં પડવું પડશે અથવા છૂપાવવા માટે જુઠું બોલવું પડશે, જેથી આગળ ઉપર એથી પણ વધારે નુકશાન થશે.

\+ + +

વિપત્તિ વખતે કોઈ પાસેથી મદદ લેવાનું પોતાને આવશ્યક જ હોય અને એ ખુશીથી મદદ કરે તો આભારી થઈ તેનો સ્વીકાર કરો પરંતુ તેની પાસેથી અનુચિત લાભ ન ઉઠાવો. કોઈ મનુષ્ય દયાળુ છે, એણે તમને સહાયતા કરી છે, તો પછી વારંવાર એને દુઃખ સંભળાવીને તંગ ન કરો.

× × ×

કોઇ પણ મનુષ્ય સાથે વાત કરતાં પહેલાં એની વાત સાંભળો. દુઃખની વાત તો વધારે ધ્યાનથી સાંભળો. તમારી દૃષ્ટિમાં ભલે એ દુઃખ નાનું હોય પરંતુ એની દૃષ્ટિમાં તો એ મોટું છે, એને સાન્ત્વન આપો, સમજાવો, બની શકે તો સહાયતા કરો. પરંતુ તેનો તિરસ્કાર થાય તેવું વર્તન ન કરો. ખાસ કરીને ગરીબની વાત સાંભળવામાં તો ક્યારે પણ ભૂલ કરીને તેની સાથે તુચ્છતાથી કામ ન લો. એની સાથે એવું વર્તન કરો, જેથી એ સંકોચ અને ભય છોડીને ઓછામાં ઓછું પોતાનું દુઃખ તમને આસાનીથી સંભળાવી શકે અને તમને પોતાના સ્નેહી સમજવા લાગે.

× × ×

બીજાની સાથે વાત કરતી વખત પોતાની ચર્ચા છેડો નહિ અને પોતાની અથવા તો પોતાના સબંધી અને ઘર વાળાઓની બડાઇ કરો નહી. તમારા સબંધની વાત સાંભળવામાં બીજાઓને એટલો રસ નથી આવતો, જેટલો એને એની પોતાની વાત સંભળાવવામાં આવે છે. તમે એની સાંભળો અને એની પાસે એના સબંધીની એવી પ્રિય વાત કરો, જેથી એને સુખ મળે અને એના [illegible]માં તમારે માટે પ્રેમ અને સૌહાર્દ ઉપજે. એવી [illegible] કે માની પાસે એના નાના બાળકની વાત કરવાથી [illegible] સુખ મળે છે અને એનું હૃદય ખીલે છે.

× × ×

વાત કરવાવાળાઓની વચમાં બોલીને એમની વાતોનો [illegible]ક તાર તોડો નહી. અને કોઇને કાંઇ કહેતી વખતે [illegible]ચમાં એની વાતનું ખંડન કરો નહી. વગર બોલે કામ ચાલતું હોય તો બહુ સરસ વાત છે. જો ખંડન કરવું આવશ્યક હોય તો પછીથી શાંતિ અને આદર સહિત નમ્રતાપૂર્વક પોતાની વાત કહો.

× × ×

આજકાલ શિક્ષણપ્રચારમાં બહુ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે, ખેંચાવું પણ જોઇએ. શિક્ષણથી જ મનુષ્યનું જીવન યથાર્થ જીવન બને છે. પરંતુ જેટલું ધ્યાન પરીક્ષામાં પાસ થવાને રહે છે, એટલું યથાર્થ યોગ્યતા વધારવાને વાસ્તે નથી હોતું. પરિણામ એ છે કે આજકાલ બહુ યે પદવીધારી સજ્જનો એ વિષયના યથાર્થ જ્ઞાનથી શૂન્ય જ જોવામાં આવે છે. પરીક્ષાને વખતે પાઠ ભણીને પાસ થવાથી વા[illegible] યોગ્યતા વધતી નથી, એ પ્રત્યક્ષ જણાય છે.

× × ×

પરંતુ યથાર્થ સાચું જીવન તો કેવળ [illegible] પણ નથી બનતું. આજકાલ કળાઓ પર બહુ જોર લેખનકલા, વક્તૃત્વકલા અને કાવ્યકલા આદિમાં નિ[illegible] થવાને બહુ મોટા પ્રયત્ન થાય છે. મહેનત [illegible] પુરુષ સફળ પણ થાય છે, કોઇપણ વિષયપર લખીને, ભાષણ સંભળાવીને અને કાવ્ય-રચના એ લોકોને થોડા વખતને માટે મુગ્ધ અને પ્રભા[illegible] કરી શકે છે. પરંતુ વાસ્તવિક અનુભવ વિના કળા એના જીવનનું કેવળ બાહ્ય પ્રદર્શન માત્ર બને નિર્જીવ શરીરની માફક એથી કોઇ વાસ્તવિક [illegible] નથી થતો.

× × ×

મનન—નમન.

મંદાક્રાંતા

વિચારી જો મનન શબ્દે વ્યુત્પત્તિ કરીને,
એવી રીતે મનન શબ્દે નાખી જો દ્રષ્ટિવાતું.
બંને શબ્દે મન જ તોહ છે અર્થ એ સ્પષ્ટ થાતો
નાહકમાં તું મન કથિતમાં જીવને ધ્યાન દેતો.
આપી ગાદી મન મૂરખને જો કદી રીસકાની
તો પસ્તાવા વિણ જીવનમાં અન્ય કંઇએ ન તારે
માટે વીરા નમતે મનને થા શૂરો મૂળથી તું
જેથી તારું હૃદય દળોને દીવ્ય શાંતિ લસે તું.
દુઃખે નિત્યે સહુય વસતાં વાસના તે વિરા છે
તારા પીચા મન મહીં થકી ભ્રાંતિની એ ચિતા છે
ભાગે ભ્રાંતિ મન તણી પછી દીવ્ય આનંદ રેંશે
મારી હેલા તુજ હૃદયમાં હેલતો નિશદિન
સુખો દુઃખો હૃદય સહુય ભ્રાંતિ પેદા કરેલી.
તારા પાપી મન મૂરખની વિકૃતા એ કૃતિ છે.

'રમણ' નાવલીકર

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું

લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે

મુંબઈ

અમથાલાલ અમનદાસ શાહ
જયવંત ની. મૈસર્જ સી. પી. ટેન્ડપટેલ્સ...
શ્રી મુળશંકરભાઈ, દવેસોપ ડેપો ડેરેક્ટ
સ્ટોર-અનંતવાડીને નાકે મુંબઈ ૨
કેસરીરાય દયાશંકર શુકલ C/o સરદ
ઔષધ કાર્યાલય બાગાડરોડ-સુરત
ભગવાનદાસ નગીનદાસ હળવાળા
બેગમપુરા ગોલવાડ સુરત.
ગુલસિંહ દેસાઈ અવધ મંદિર-ભરૂચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકબીર દાંડીપોળ વડોદરા
જગજીવનદાસ હરગોવનદાસ ભટ્ટ મેહર
લીમડા પોળના નાકે વડોદરા
ભરતખંડ બેંગાલ સ્ટોર્સ, ન્યાયમંદિર
પાસે, હનુમાન ચકલા, વડોદરા.
મધુસુદન ભાઈલાલ ઝવેરી પાદરા
પોપટલાલ મોહનદાસ મારફત
શ્રીમન્નારાયણ ભજનમંડળવતી મેનેજર
ખુશાલભાઈ ઇશ્વરભાઈ પાદરા
શાન્તિલાલ છોટાલાલ-ભાઈ ,
ચંદનસિંહજી મુમાનસિંહજી રાઓલજી
રાજપૂત હોસ્ટેલ બોરસદ
ચરોતર બુક સ્ટોલ સ્ટેશનરોડ આણંદ
ચીમનલાલ છોટાલાલ કડીવાળા ઉમરેઠ
ઓપ્રસાદ શર્મા પખાલીપોળ
ભારતીય ભુવન મોરબી
શાહ ભગવાન –[illegible]
ગોરધનદાસ[illegible]ભાઈપટેલ(સર)[illegible]

નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ મુ. ખાંભડ
દયાળજી પરસોતમ મસીદ પાસે આણંદ
અમીનછોટાભાઈ[illegible]
દીનુભાઈ ભાવિલાલભાઈ માસ્તર ,,
વૈષ્ણવ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ-નડીઆદ
પા. અંબાલાલ ડાહ્યાભાઈ દવાખાનુ નડીઆદ
શ્રી સૌભાગ્યકંચન સ્ટોર ભાવસારવાડ ,,
કાલીદાસ[illegible]
મોતીભાઈ જેઠાભાઈ વડકુવા પાસે પેટલાદ
નવનીતલાલ[illegible]
અમદાવાદ
મહારાજશ્રી સીતારામજી શર્મા માંડવીની
પોળ સોનીની પોળના મેડા ઉપર
શાહ સોમચંદ અંબાલાલ ધાબાવાળી તથા
નર્મદાશંકર મુળશંકર રામપુર કાપડીવાડ
મોહનલાલ બહેચરદાસ મહેતા
શાહપુર વનમાળીવાંકાની પોળ
ઠક્કર બુક ડીપો રીચીરોડ પુલ નીચે
શાન્તીલાલ છોટાલાલ ભટ્ટ
ગોમતીપુર દરવાજા પાસે લીંબાડીઓળી
લક્ષ્મીચંદ [illegible] પટેલ નવાવાડજ
પુંજાલાલ જેશંકર ત્રિવેદી ,,
ભીખાભાઈ સખાભાઈ ભાવસાર
૧, અસારવા મુ. ઢોરના દવાખાના પાસે
[illegible]
પેઠ પુનાસીટી
પટેલ છોટાભાઈ [illegible]
શંકરલાલ [illegible] દીક્ષિત
સત્યનારાયણના મંદિર પાસે [illegible]

ગુજરાત જનરલ ટ્રેડીંગ કંપની-કૈલાસ[illegible]
દરીઆઇ ન્યુઝ એજન્ટ મહેસાણા
હરગોવનદાસ [illegible]ભાઈ સીદ્ધપુર
કૃષ્ણરાય ગોપાળરાવ ચીટનીસ પાટણ
શાંતિદાસ ગોપાળજી મહુવા
દેસાઈ ગુલાબસિંહ ભગતસિંહ
ધી નેશનલ બુકસ્ટોલ [illegible]
અંબાજી માતાપાગે ધરમપુર
નારાયણભાઈ[illegible]
ગોરધનદાસ[illegible]
[illegible]
મણીલાલ જ. શાહ ઠે. મે. ઓફીસ
કીસનચંદ એન્ડ કો. સરૈયા (પુનાભાઈ)
હનુમાન [illegible]
ડી. પી. [illegible]
જેઠાલાલ પી. ભગત ન્યુઝપેપર એજન્ટ
જામનગર
ડા. [illegible]ભાઈ [illegible]ભાઈ [illegible]
તળસીભાઈ [illegible] પાસે, [illegible]
રતીલાલ [illegible]નદાસ ચોકસી [illegible]
નરોત્તમ [illegible] ઠક્કર [illegible]
[illegible]
સ્ટેશન સામે [illegible]
જનજીવન બુક ડીપો, [illegible]
[illegible] પુસ્તકાલય અમરેલી
નાનાલાલ ગોરધનદાસ પંડયા
રેલ્વે સ્ટેશન [illegible]
ત્રિવેદી પ્રભાશંકર [illegible]

નિઃસ્વાર્થભાવે 'વિશ્વમંગલ' માસિકના ગ્રાહકો વધારી આપનાર સેવા ભાવિકો.

[illegible] ત્રિવેદી
[illegible]
[illegible] મીલ
[illegible] શેઠ
[illegible] રાજગોર
[illegible] (બેજા)
[illegible] રાજગોર
[illegible]
[illegible]
શ્રી જહાંગીર વીવીંગ મીલ્સ કો.
[illegible]

[illegible]પુર મીલ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
શ્રી [illegible] મીલ્સ લી૦
[illegible]
શ્રી [illegible] મીલ્સ
[illegible] પટેલ
[illegible]

શ્રી [illegible] મીલ્સ લી
[illegible] પટેલ
[illegible] પટેલ [illegible]
ધી [illegible] મીલ્સ લી.
[illegible]
[illegible]
ધી ગુજરાત[illegible] મીલ્સ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જીવનનો આદર્શ

હાલમાં જીવનનો આદર્શ કેવો ઉત્પન્ન થયો છે તે તમારે જોવું હોય તો કોઈ આગળ પડતા શહેરમાં સહેલાઈથી જોઈ શકશો. કેટલાએક માણસો ખુરાકોમાં અથવા ખુશાલીમાં અસંયમ કરતા અને બીજાઓ ઉપર વટ પાડતા ચાલ્યા જતા હોય છે. કેટલાએક પોતાની સુન્દરી સ્ત્રીને સજાવી રસ્તા ઉપર પગપાળા જતા લોકોની વચ્ચે થઈને મોટરસાઇકલ ઉપર ફટ ફટ ફટ કરતા ઝડપથી પસાર થઈ જાય છે અને તેટલી વારમાં જે માણસોને પોતે દેખાય છે તેમાં પૈસા વસુલ થઈ જાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ લાકડાંના હેન્ડલવાળી ગુન્થેલી થેલીઓ હાથમાં પકડીને પાછળની બાજુએ ઊંચી ખરીઓવાળા બુટ પહેરીને પોતાના જીવનની વિશિષ્ટતા બતાવતી ડગલાં ભરતી હોય છે. કેટલાક માણસો વટહીનતા લાગવાના ભયથી સીગારેટને હાથમાંથી છોડતા નથી. કેટલાક માણસો ઈંગ્લીશ કલરનાં ખમીસ અને કોટ પહેરીને ફરે છે. કેટલાક માણસો હિન્દી હોવા છતાં અને હિન્દમાં હિન્દી માણસોના વચ્ચે હોવા છતાં વિલાયતનો વેષ બનાવીને ભપકાબંધ થઈને ફરે છે. ચોમાસામાં જેમ જુદી જુદી જાતની વિચિત્ર આકૃતિઓવાળાં પતંગિયાં પાંખો ફફડાવતાં નીકળી પડે છે તેમ મનુષ્યસમાજમાંથી પણ માણસો જુદી જુદી જાતની ફેશનમાં બંધાઈને નીકળી પડી મનુષ્યસમાજને ચકિત કરી નાખતા હોય છે. અને આમાં પોતાના જીવનનો આદર્શ તેઓ સિદ્ધ થતો સમજે છે.

કેટલાક માણસો પોતાના શરીરને જ પોતાનું અંગ માનતા નથી પરન્તુ આખા સમાજને પોતાનું અંગ માને છે. તેથી એક દૂબળા શરીર આગળ એક શરીરને ભપકાબંધ બનાવીને તેઓ નચાવતા નથી; પરન્તુ સબળા શરીરથી દૂબળા શરીરની સેવા કરવામાં જ જીવનનો આદર્શ સમજે છે. દૂબળાઓની આગળ તેમને મોજશોખ કરવાનું કે કાળાં અન્તર કરવાનું સૂઝતું નથી, તેમની સેવા માટે તેઓ 'અર્ધનગ્ન ફકીર' જેવા થઈને લાગ્યા રહે છે.

ભગવાન્ કહે છે:

બધા પ્રાણીઓમાં એકરૂપે રહેલા મને જે ભજે છે અને સર્વના હિતનો પ્રયત્ન કરે છે તે કદિ નાશ પામતો નથી અને હું તેને માટે નાશ પામતો નથી. (મારું સ્વરૂપ તેને સર્વત્ર પ્રત્યક્ષ રહે છે)

—જયનારાયણ ભટ્ટ.

ॐ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ :	તંત્રી :	હિંદ બહાર
રૂા. ૫—૪—૦		રૂા. ૭—૮—૦
પાકું બાઇન્ડીંગ	મગનભાઇ છોટાભાઇ દેસાઇ	પાકું બાઇન્ડીંગ
રૂા. ૬-૪-૦		રૂા. ૮-૮-૦

વિષય સૂચિ

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. ગ્રાહકોએ પોતાનું નામ-ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું જોઇએ, અને પોતાનો ગ્રાહકનંબર લખવાનું ભૂલવું ન જોઇએ.

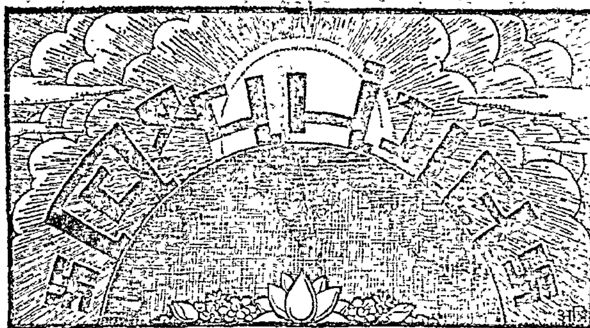
૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાયપોસ્ટકાર્ડ કે ટીકીટ મોકલવી જરૂરી છે.

૩. ગ્રાહકોએ મનીઓર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઇએ. વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને દોઢ મહીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર્ડર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં શ્રમ વિશેષ પડે છે.

અંક તાઃ ૧૦ મી સુધીમાં ન મળે તો પોસ્ટ કાર્ડ લખી મંગાવી લેવો.

લખો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપસ રોડ, અમદાવાદ	મુદ્રક અને પ્રકાશક દેસાઇ મગનભાઇ છોટાભાઇ	શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, સલાપસ રોડ, કોઠ, અમદાવાદ

सत्संगं जनयत्परात्मविषये भक्तिं समुद्बर्धयत् । कामोद्वेगकुमार्गदम्भजनकं साहित्यमुन्मूलयत् ।
धर्मद्वेषमनुक्षणं प्रशमयत्सन्दर्शयत्सद्गतिं, संजातं खलु 'विश्वमंगल'-मापाकर्तुं जगद्दुर्गतिम् ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : ભાદ્રપદ–૨૦૦૪ : સપ્ટેમ્બર–૧૯૪૮ : અંક ૯ મો

શરણાગતિની સીમા

(ઓધવજી ! કહેજો શ્યામને......રાગ)

અણસમજુ હું બાળક બેઠો અંકમાં,
હવે બધો છે તારે માથે ભાર જો....અણસમજુ....(૧)
વાણી મારી સાચી કંઇ ખૂલી નથી,
રડી–રડીને મૂંગો છે પોકાર જો....અણસમજુ....(૨)
ચાલવા માટે પગ હજુ આવ્યા નથી,
તેડીને તું લઈ જાજે તુજ દ્વાર જો....અણસમજુ....(૩)
ફાવે તો તું ખવડાવી પીવડાવજે,
જીવન–મરણનો તુજ પર છે આધાર જો....અણસમજુ....(૪)
' પુનિત ' પરવશ પૂર્ણપણે તુજ આશરે,
દેજે ચાંપી કરજે કરુણાધાર જો....અણસમજુ....(૫)

—શ્રી 'પુનિત'

વિશ્વમંગલના સુજ્ઞ વાચકોની સેવામાં આ ૭ઠ્ઠો અંક નિવેદિત થાય છે. મહાભારતાંક (પ્રથમખંડ) ની ત્રીજી આવૃત્તિ છપાવાનુ કામ ચાલુ છે. જે નવા થનાર ગ્રાહકોએ મનીઑર્ડરો મોકલાવ્યા છે અને જેઓએ વી. પી. થી મોકલવાના ઑર્ડરો નોંધાવ્યા છે તે સર્વને લગભગ ચાલુ માસના અન્તમાં પ્રકટ થએલ અંકો સહિત મહાભારતાંક રવાના કરવામાં આવશે. તો હવે તેઓને એક માસથી વધુ વખત રાહ જોવાની નહિં રહે.

મહાભારતાંકમાં અમે જે શૈલીથી મહાભારતને રજુ કર્યું છે, તે ખરેખર મહાગુજરાતનું એક આકર્ષણ બન્યું છે. જનતા તેને દિનપ્રતિદિન સારા પ્રમાણમાં અપનાવતી જાય છે. આથી તેનો બીજો ખંડ આવી રીતે જ પ્રવાહી અને પ્રાસાદિક રીતે તૈયાર કરવાના અમારા ઉત્સાહને વેગ મળ્યો છે. મહાભારતનું અતિશય ઉત્કૃષ્ટ હૃદય તેની દિવ્ય કાવ્યકથાઓ દ્વારા જનતાને શીઘ્ર હૃદયગ્રાહી બની જાય એવી જ સાદી, સચોટ અને ભાવમય શૈલીથી તેનો અક્ષરદેહ રચવો હવે શરૂ કરવામાં આવશે. તેમજ મહાભારતનાં અર્થગંભીર સ્થળો ઉપર આવતા અંકથી તેનું વિભાજન આપવાનું ચાલુ કરવામાં આવશે. ચાલુ અંકો સહિત મહાભારતની આ રસગંગાનું પાન કરવા માટે અમે સંસારયાત્રાના પુનિત યાત્રાળુઓને આમન્ત્રીએ છીએ.

<u>વિશ્વમંગલના વિશેષાંક</u>–મહાભારતાંકમાં પહેલા અને બીજા, એમ બે અંકોનો સમાવેશ કરેલ છે. તેથી પછીનો અંક એ ત્રીજા અંક તરીકે ગ્રાહકોને મળે છે. તેમાં એક અંક રહી જતો નથી. ચાલુ અંકો ન મળવાની ફરિયાદ કરનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો.

શ્રી કલ્યાણ ગ્રન્થમાલાના ગ્રાહકોને

કલ્યાણ ગ્રંથમાલાના પાંચ પુસ્તકો ૧. સૌભાગ્યસૂર્યોદય ૨. એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન ૩. રામકૃષ્ણ કથામૃત. ૪. શ્રી મા આનંદમયી–સદ્વાણી અને ૫. ઉચ્ચ જીવન–તૈયાર થઇ ગએલ હોવાથી નવા થનાર ગ્રાહકોને તે બધા એક સામટા રૂા. ૫–૦–૦ માં મળી શકશે. ચાલુ ગ્રાહકોને બાકીના પુસ્તકો તાજેતરમાં જ રવાના કરવાનું શરુ કરવામાં આવેલ છે. ગ્રન્થમાળાનું નવું વર્ષ સંવત્ ૨૦૦૫ આવતા કાર્તિકથી શરુ થશે. આ વર્ષના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે શ્રી શાન્તિલાલ ઠાકર M. A નું લખેલું પુસ્તક 'સ્ફુલિંગ' ભાગ ૨. નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું છે. શ્રી શાન્તિલાલ ઠાકર તત્ત્વજ્ઞાનના ખૂબ અભ્યાસી છે. તેમણે પાંડીચેરી જઇને હાલના મહાન્ યોગિરાજ શ્રી અરવિન્દના વિજ્ઞાનનો પણ સારો પરિચય લીધેલો છે. સ્ફુલિંગમાં જ્ઞાન, વિજ્ઞાન યોગ, સાહિત્ય, વિવેચન તેમજ ભક્તિ વિષેના તેમના જુદાજુદા સ્વતંત્ર લેખોનો સમાવેશ થાય છે. ચાલુ રહેનાર અને નવા થનાર ગ્રાહકોને પોતાનું લવાજમ વેળાસર મોકલી આપવા વિનન્તી છે.

વિનમ્ર નિવેદક:
મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ
તંત્રી : વિશ્વમંગલ

મનોમંથન

લેખક—શ્રી "સ્નેહકુંજ"

એક એ પણ સમય હતો; કે જે સમયે મારી આસપાસ વસનારા જગતનાં મનુષ્યાત્માઓ મને સુખની પરિસીમાએ પહોંચેલો જોતા. શું હું વાસ્તવિક રીતે સુખી હતો ? ના, સુખ તો અંતઃકરણોના આનંદમાંથી જન્મે છે, અને અંતઃકરણોનો આનંદ તો સદ્‌વિચાર અને સદ્‌વર્તનમાંથી પોખાય છે. એવા વિચાર-વર્તન દ્વારા પોસાયેલા અને વૃદ્ધિ પામેલા આનંદમાંથી જન્મેલા સુખનો સ્વાનુભવ હું ક્યારેય નથી કરી શક્યો.

× × ×

મારા ગત્ જીવનની વર્ષો પહેલાંની વાત છે. શ્રાવણું માસના શુક્લ પક્ષની સપ્તમીનો એ દિવસ હતો. મારી જિંદગીનાં ચુંવાલીસ વર્ષો સમયના વહન સાથે કાળની ગર્તામાં સદાનાં વિલીન થઈ જઇ, પીસ્તાલીસમા વર્ષોનો એ મારો (જન્મદિવસ) પ્રારંભ દિન હતો. મારા ગત્ જીવનના પ્રત્યેક જન્મદિવસને એક સુભાગી દિવસ તરિકે પ્રથમ મારાં માતા પિતા અને ત્યારપછી હું મારી સહધર્મચારિણી-પત્નીના હૃદયના અપ્રતિમ આનંદના સહકારથી ઉજવતો હતો. પરંતુ કમનશીબ મારા ચુંવાલીસમા વર્ષમાં મારી પત્ની ત્રણ દિવસની ટૂંકી માંદગી ભોગવી પોતાની જીવનલીલા સમાપ્ત કરી ચાલી ગઇ. તેના ગયા પછી મારો જન્મદિવસ ઉજવવાનો આનંદ ઓસરી ગયો હતો, પરંતુ અઠવાડિઆ પહેલાં મુંબઇથી વસંતનો (મારા પુત્રનો) પત્ર આવ્યો જેમાં તેણે મને ઉદ્દેશી લખ્યું હતું કેઃ—

"પૂજ્ય પિતાશ્રી,

આપના જન્મદિવસની યાદ આપવાની મારે ના હોય. એ આપના અપ્રતિમ ઉત્સાહનો દિવસ મારી માતાના સ્વર્ગવાસ પછી સદંતર શુષ્ક અને કેવળ ઉદાસીનતામાં ચાલ્યા ના જાય તે માટે હું અગાઉથી આપને આ પત્ર લખું છું કે તે દિવસ રાબેતા મુજબ આપણા કુટુંબનાં સર્વ આપ્તજનોને આમંત્રી ઉજવશો, અને હું પણ તે દિવસે રજા લઈ ઘેર આવીશ. વળી આજે એક પત્ર કોકિલાને (મારીપુત્ર વધૂ) પણ લખ્યો છે, તે પણ તે દિવસે સવારથી જ તેના બાપને ઘેરથી આપણા ઘેર આવી જશે."

વસંતના પત્રે મારા જન્મદિવસના વિલાતા ઉત્સાહને પ્રોત્સાહન આપી વિકસાવ્યો. અને કોકિલાની યાદે તો સુષુપ્તીમાં પોઢેલા મારા હૃદયતારો ઝંકાર કરી ઊઠયા. શ્રાવણ માસની શુક્લ સપ્તમીનો મારો એ જન્મદિવસ યથોચીત ઉજવવાનો મેં નિશ્ચય કરી વસંતને તેની જાણ કરતો પત્ર લખી તેને પણ અવશ્ય આવવા જણાવ્યું. રસોયા સહિત ઘરના નોકર-ચાકરો તે દિવસની તૈયારીના કામે વળગી ગયા, અને એ યાદગાર સાતમનો દિવસ ઉગવાને ફક્ત થોડા કલાકો જ બાકી રહ્યા, જે મેં નિદ્રામાં વ્યતિત કર્યાં અને એ મં......! દિવસના પ્રભાતે પાછલા પ્રહરના સુમધુર સ્વપ્નની યાદ સહિત જ્યારે જાગૃત થઈ શૈય્યામાં બેઠો થયો કે તુરત જ સ્વપ્નની મુરત કોકિલા તેના સ્મીત વદને સન્મુખ આવી બોલીઃ—"બાપુજી ! આપની કોકિલા આપને વંદન કરે છે." ઘુંટણીએ પડી, બે હાથ જોડી તેણે મારા ખોળામાં તેનું મસ્તક નમાવ્યું.

"સતમ્ શરદ જીવો. કોકિલા ! તારૂં સૌભાગ્ય પ્રભુ અખંડ રાખો. લે......! શું તું આવી ગઈ ? મને વસંતે મારા ઉપરના તેના પત્રમાં જણાવ્યું તો હતું જ કે તે દિવસે કોકિલા આવશે." કહી હું શૈય્યામાંથી ઉભો થયો, અને કોકિલા "બાપુજી ! હું આપના પ્રાતઃકર્મનાં સાધનોની તૈયારી કરૂં." કહી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

"અહાહા ! શું તેનો મીઠો-સુમધુર મંજુલ સ્વર." સ્વગત (મનમાં) બોલી હું એક વિરામાસન પર બેઠો. જાણે મારા શયનખંડની ચારે દિવાલો વચ્ચે એ સ્વર પુનરપિ ઉચ્ચાર કરીને મારા હૃદયને આનંદથી સભર-ભરી દેતો ના હોય તેવો મને ભાસ થતો હતો. એ આનંદના અતિરેકમાં ક્ષણિક નિર્વિકલ્પ બની જઈ પુનઃ પાછો વિચારતરંગોમાં જીવનના વાણા-તાણાને લઇ, ભાવિ જીવનની જાણે ચાદર વણતો ના હોઉં તેમ અહાહા કોકિલા ! ત્હારી અનૂપમ લાવણ્યમય દેહલતાએ ઉપાંગો રૂપ વિકસેલી કળીઓનો પરાગ ચુંમનાર મધુકર આજે હું જ હોત અને મારા હૃદયકાનનની કોકિલા બની તું જ ટહૂકતી હોત; પરંતુ થોડા જ દિવસોના સમયાંતર મારા રસદ્ર હૃદયને સહરાના રણ સમું બનાવી ગયો. ખેર ! પણ તું છો તો મારા જ ઘરમાંનિ. (મારા પતનની પરાકાષ્ટાએ લઇ જનારી કેટલી મેલી મુરાદો !)

વાંચક. વસંતની માતા અને મારી અર્ધાંગનાના દેહોત્સર્ગ પહેલાં ફક્ત સત્તર દિવસ અગાઉ જ કોકિલાનાં લગ્ન વસંત સાથે થયાં હતાં. વસંત અને કોકિલા બંને લગભગ સમવયસ્ક હતા કોકિલાના પિતાના અત્યાગ્રહે મેં એ લગ્નને બહાલી આપી હતી. જો કોકિલાના લગ્ન પહેલાં હું વિધુર બન્યો હોત તો જરૂર કોકિલાના લગ્ન મારી સાથે જ થાત એમ હું તે વખતે માનતો હતો. પરંતુ મારૂં એ મંતવ્ય સદંતર ભૂલભરેલું હતું એમ મને પાછળથી જણાયું હતું. કેમકે કોકિલા અને વસંત વચ્ચે તેમની કૌમાર્ય અવસ્થામાં જ પ્રેમની ગાંઠ બંધાઈ હતી.)

વળી વિચારપ્રવાહ આગળ ચાલ્યો. કોકિલા! મારો આજ સુધન્ય દિવસ છે. તારા યૌવનબાગનો આજ હું રસગાજ બની......!

"બાપુજી! ચાલો, પ્રાતઃકર્મના સર્વ સાધનો તૈયાર છે." મારા શયનખંડના દ્વાર બહારથી કોકિલાએ આવી ટહૂકો કર્યો, મારી વિચારમંથી તૂટી અને હું...!

"હા, ચાલો હું આ આવ્યો." કહી શયનખંડમાંથી ...ર ચોકમાં આવી ઊભો. કોકિલા ઘરની અનુચરી ...થે સ્નાનસામગ્રી અને દંતધાવનના સાધનો સહિત ઊભી હતી. હું મારા પ્રાતઃકર્મમાં પ્રવૃત્ત થયો તે સમય દરમિયાન મારા કુટુંબનાં એક પછી એક આવતાં સ્ત્રી પુરુષોથી મારૂં વિશાળ સદન ભરાઈ ગયું.

એક મારા જન્મદિવસથી ખુશાલીનો આનંદ જાણે સર્વનાં વદનપર હસી રહ્યો હતો. બપોરના સહકુટુંબ ભોજન સમયે વસંતનો તાર આવ્યો તેમાં ફક્ત એટલું જ લખ્યું હતું-"પિતાજી! આપના જન્મદિવસના આજના માંગલિક પ્રસંગે હું અવશ્ય આવનાર હતો પરંતુ અનિવાર્ય સંજોગોવશાત્ આવી શકતો નથી; આપ સર્વ કોઈ મારી રાહ ન જોતાં આનંદથી દિવસ નિર્ગમન કરજો."

ભોજનકાર્યથી પરવાર્યા બાદ આખો દિવસ સંગીત અને બીજા આનંદપ્રમોદનાં કાર્યોમાં પસાર કર્યો અને સાંજના સર્વ અલ્પાહાર લઈ વિદાય થયાં. ફક્ત કોકિલા અને ઘરની નોકર-ચાકરો મારા હુકમની રાહ જોતાં ઉભાં હતાં. તેમને જોઈ મેં કહ્યું-"કોકિલા! તું અને રાધા આજે અહિં રહો અને આ બીજાં બધાં આજના મંગળ દિવસે પોત-પોતાના ઘેર જઈ આનંદ કરો. (અત્રે મારે જણાવવું જોઈએ કે રાધા મારી ખાસ વિશ્વાસુ નોકર હતી એટલું જ નહિ પરંતુ મારા હૃદયના સંપૂર્ણ ભાવોને એકમાત્ર આંખના ઈશારે સમજી જનાર ચાલાક સ્ત્રી હતી.)

મારા ઉક્ત કથનને સાંભળી બધાં જ સ્મીત વદને મને વંદન કરી એક પછી એક વિદાય થઈ ગયાં. રહ્યાં ફક્ત હું, રાધા અને કોકિલા, અમો ત્રિપુટી વચ્ચે થોડીક ક્ષણો મૌન પથરાયું. કોકિલાના વદનપરના ભાવો સ્પષ્ટ કહી રહ્યા હતા કે મારી તેને રોકાવાની આજ્ઞા અરૂચિકર લાગતી હતી. મારી આજ્ઞાનો પ્રતિકાર કરવા જેટલી ધૃષ્ટતા તે કરી શકે તેમ ન્હોતું જેથી તે અવાક્ નિસ્તેજ વદને ઊભી હતી. મેં નિમીષ માત્રમાં તેની એ આંતર વ્યથાનું માપ કાઢી લીધું અને એ સ્થિતિમાં વધુ ટાઈમ પસાર ના થાય તે હેતુએ એ ગંભીર મૌનની શાન્તિનો ભંગ કરતાં હું બોલ્યોઃ- "રાધા! હું હવે ફરવા જાઉં છું......!" અને ત્યાંથી ખસી ઉપરના મજલે કપડાં બદલવા ચાલ્યો ગયો. જતાં જતાં મેં સાંભળ્યું, અને દાદરાનાં પગથિયાં ચઢતાં થોભ્યો. રાધા કોકીલાને સંબોધી કહી રહી હતી...

"કોકિલાબ્હેન! બાપુજી તો ફરવા જશે એટલે મોડી રાતના આવવાના. પણ મને ખબર છે કે તમને પીયાનો બહુ સુંદર વગાડતાં આવડે છે. ચાલો ને જરા વગાડો. પીયાનો સાંભળ્યાં બહુ દિવસ થયા, છોટા બાપુજી (વસંત) મે વેકેશનમાં ગઈ સાલ આવ્યા ત્યારે તે વગાડતા હતા. કહેતા હતા "કોકિલા બહુ સુંદર વગાડે છે તેમજ ગાય પણ છે."

અને રાધાના મુખે વસંતના થતા નામનિર્દેશે કોકિલાના વદનપરની વિચારકાલિમા દૂર થઈ ગઈ ને તે સ્મીત વદને આનંદાશ્ચર્યે બોલીઃ

"શું છોટા બાપુજી કહેતા હતા! રાધા, તું ક્યાં કેટલા વખતથી રહે છે?"

"હા, છોટા બાપુજી કહેતા હતા. છોટા બાપુજીને તો હું આ આપણા ઉદ્યાન (બાગમાં) માં બાળાબાળીમાં સવાર-સાંજ ફેરવતી હતી. હું તો તમારી આંખોમાં જોઈને આ

ઘેર આવ્યાં ત્યારથી તેમની સાથે આવેલી. મારી ઉપર આ સાહેબનું ખૂબ જ વ્હાલ હતું. હું તેમનાથી ફક્ત બે વર્ષ જ નાની હતી." આટલું કહી રાધા બોલતી ચૂપ થઈ.

"ત્યારે તો મારે તમને બહુવચનથી બોલાવવાં જોઈએ કેમ ખરૂંને રાધા બા ?" કોકિલા જરા મજાક પર જતી હોય તેમ જણાઈ.

નારે બા ! મારે એવાં માન નથી જોઈતાં પણ આમ મને વાતે વળગાડી મારી વિનંતીને ઠોકરાવો ના. ચાલો પીવાનો વગાડો." રાધાએ કહ્યું.

અને તે જ વખતે હું કપડાં બદલી ઘર બહાર નીકળી ગયો. મોડી રાતના અગિયાર વાગવાના સુમારે જ્યારે હું પાછો ફર્યો ત્યારે પીયાનાના મધુર સરોદો સાથે કોકિલાના મંજુલ કંઠથી ગવાતું મોહક ગીત સંભળાઈ રહ્યું હતું. આધુનિક યુગનું એ ભાવન ન્હોતું પરંતુ ભજન હતું, આલાપ સાથે પલટાતો કોમળ રવ વાતાવરણમાં અનેરો આલ્હાદ જમાવતા હતો. રાત્રિ પણ શાંત હતી. થોડી નીચેની પંકિતઓ સાંભળતો હું કમ્પાઉંડના ઝાંપામાં થોભ્યો.

કયોં છોડ દીઆ.........આ...... !
જુઠ ન છોડા, લોભ ન છોડા.........ઔર
સત્ય બચન કયોં છોડ દીઆ,
તૂને રામ જપનકો કયોં છોડ દીઆ.
કોડી કો તો ખૂબ સમાલા.........ઔર
લાલ રતન કયોં છોડ દીઆ. તૂને રામ૦

જો કે ખૂબજ ભાવવાહી એ ભજન હતું. કિન્તુ વિષયાશકત મારા હૃદયને તે લેશમાત્ર સ્પર્શ ના કરી શકયું. ભજન પૂરૂ થયું અને તેનો પડઘો શાંત રાત્રિના સમયે ક્યાંય સુધી જાણે ગૂંજતો હોય તેમ લાગતું. બે એક મીનીટ બાદ મેં મુખ્ય દ્વાર પરથી આલાર્મનું બટન દબાવ્યું અને બીજી જ પળે રાધા દાદરનાં પગથીયાં ઉતરતી સંભળાઈ. તેણે દ્વાર ઉઘાડતાં ધીમેથી કોકિલાના હૃદય શાંત્વનની વાત કરી દીધી અને બેફીકર રહો-ના ભાવને વ્યકત કરતાં મારા હાથને દબાવ્યો. બન્ને ઉપર આવ્યાં અને હું મારા શયનખંડ તરફ વળતાં બોલ્યો:

"રાધા ! હવે તમો બન્ને સૂઈ જાવ, અગિયાર વાગી ગયા છે. મોડી રાત સુધી ઉજાગરો કરશો તો કોકિલાની તબીયત બગ...... !"

'બાપુજી ! આપ અમારી ચીંતા ના કરશો. અમો બન્ને સૂઈ જઈએ છીએ. કહી રાધાએ તેમના એ ખંડનું દ્વાર બંધ કરી અંદરથી સાંકળ વાસી દીધી. બન્નેએ સુવાનો ત્યાંજ નિર્ધાર કર્યો હશે. એ ખંડ મારા ખંડની બીલકુલ બાજુમાં જ હતો. દશેક મીનીટ બાદ મને મારા ખંડમાંથી સમજાયું કે બેઉ સુઈ ગયાં. હું પણ મારા પલંગમાં રાધાની ચાતુરીની પ્રસંશા કરતો સૂતો. પરંતુ કામાતુર મનુષ્યને નિદ્રા આવે જ કયાંથી ? કોકિલાના સૌન્દર્યોપભોગના વિચારોમાં પડખાં ફેરવટો બદલતો વિરહની આકુળ અવસ્થામાં તડપતો હતો. મધ્યરાત્રિ વ્યતિત થઈ ગયા બાદ બાજુના ખંડનું દ્વાર ધીમેથી ઉઘડતું હોય તેવો મને ભાસ થયો ને હું સતેજ બની પલંગમાં બેઠો થયો. બીજી જ મીનીટે મારા ખંડનું દ્વાર ધીમેથી ઉઘાડી રાધા અંદર દાખલ થઇ. મેં તો મારા ખંડનાં દ્વાર અંદરની સાંકળ દીધા સીવાયનાં જ બંધ દીધાં હતાં. રાધાએ દાખલ થતાંની સાથે જ મને ઇસારો કર્યો અને હું ઉઠી મારા ખંડમાંથી બાજુના ખંડમાં કે જ્યાં કોકિલાને ઉંઘતી છોડી રાધા ચાલી આવી હતી તેમાં દાખલ થયો અને દ્વારને અંદરથી બંધ કરી દીધાં

વાંચક, તે પછીની હકીકત નિર્જીવ શબ્દો દ્વારા વ્યકત કરતાં પણ આજ મારૂં પિશાચ હૃદય રડી ઉઠે છે. એટલુંજ કહેવું બસ છે કે એ રાત્રિ મારા સર્વનાશની કાળરાત્રિ હતી. મારા ભાવિ જીવનમાં પ્રબળ ઝંઝાપાતની શરૂઆતની ઘડી હતી.

બીજા દિવસના પ્રભાતે એ ભીષણ રાત્રિના અંત ભાગે જ્યારે હું જાગ્યો ત્યારે મારૂં સદન કોકિલાવિહીન રડતું હતું. કોને ખબર એ ક્યારે ઉઠી ચાલી ગઇ હશે રાત્રિના મારા પાશવી અત્યાચારે મારા હૃદયને શંકાશીલ બનાવ્યું. 'કોકિલા તેના બાપના જ ઘેર ગઇ હશે ને, બીજે ક્યાંય તો નહિ ગઇ હોયને !' આવા આવા અનેક તર્કવિતર્કો મારા હૃદયને થવા લાગ્યા. આખરે મેં રાધાને કોકિલાની છુપી રીતે ને તેના બાપને ઘેર તપા

છે કે નહિ તેની તપાસ કરી લાવવા મોકલી. અને જ્યારે રાધાએ કોકિલા તેના બાપના ઘેર સહી સલામત પહોંચી ગયાની આવીને મને જાણ કરી ત્યારે જ મારા ચિત્તને શાંતિ વળી. એ આખો દિવસ પસાર થઈ ગયો. એ દિવસ દરમિયાન મને કોકિલાના બાપ જગમોહનદાસ અચાનક મળ્યા, પરંતુ તેમના મારી સાથેના વર્તાવથી મને પરિસ્થિતિમાં કશો જ ફેરફાર થયો હોવાનું ના જણાયું. જાણે કંઈજ બન્યું નથી. અને ખરેજ, કોકિલાએ પોતાના પર ગૂજરેલી મારા અત્યાચારની કહાણી તેના બાપના ઘેર ગયા બાદ ઘરના કોઈપણ માણસને કહી પણ ન્હોતી.

બીજા દિવસે....

સવારે સાતેક વાગ્યાના સુમારે કોકિલાનો નાનો ભાઇ આંસુ નિગળતી આંખે આવી બોલ્યો; "કોકિલા મરી ગઇ."

"હેં...એં...શું કોકિલા મરી ગ...!"

મારા મસ્તકે જાણે વીજળીનો એ શબ્દોએ આઘાત થયો હોય એમ હું ચોંકી ઉઠી બોલ્યો. કોકિલાનો ભાઈ મને ખબર આપી તુરત જ પાછો ફરી ગયો હતો. ...ક દિવાનાની હાલતે હું મારા વેવાઈના ઘેર ગયો, ને ...ચાનક શું થયું એમ પૂછ્યું. જવાબમાં ફક્ત "કોકિલા ...ઈ ગઇ."ના થોડા શબ્દો જ સંભળાવા. કોકિલાના મૃત્યુનું કશુંજ કારણ કોઇ જાણી ન શક્યું. વેવાઇના ઘેર છૂટા મ્હોંનું મારું કરુણ આક્રંદ પત્થરના હૃદય પીગળાવે તેવું હતું. કોકિલાના બાપ સહિત તેમના કુટુંબનો પુરુષવર્ગ મને સાન્ત્વન આપતો હતો. દસેકના સુમારે કોકિલાની સ્મશાનયાત્રા નીકળી. સ્મશાનભૂમિમાં કાષ્ટની ચીતા ખડકાઈ અને તે પર કોકિલાના દેહને સુવાડી અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. ચીતાનો અગ્નિ કોકિલાના મૃદુ દેહને ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ચારે બાજુથી વીંટળાઇ વળ્યો. એટલામાં દૂરથી સાયકલ પર પોસ્ટમેનને સ્મશાન ભૂમિ તરફ આવતો મેં જોયો. આંખના પલકારામાં તો પોસ્ટમેન મારી સામે આવી ઉભો અને હાથમાંનું તારનું કવર તથા પેન સાથે સહીનું ફોર્મ મને સુપ્રત કર્યાં. મેં સહી કરી આપી અને તે વીદાય થયો. કોકિલાના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કરાવવા આવેલા બધા તારની હકીકત જાણવા મારા જેટલાજ આતુર હતા. મેં કવર ફોડયું અને અંદરના કાગળને કાઢી વાંચવાની શરૂઆત કરતાં હું ચોધાર આંસુએ રડી કપાળ કૂટતો હાથમાંનો પત્ર ફેંકી દેતો ઉભો થયો. બે ત્રણ જણે મને સખ્ત પકડી રાખ્યો. બીજા એકે તારના ફોર્મને ઉઠાવી વાંચવા માંડ્યું. હોસ્ટેલના પ્રીન્સીપાલનો એ તાર હતો. તેમાં વસંત હાર્ટફેઈલ થયાની હકીકત સાથે એકદમ આવો એમ જણાવ્યું હતું.

અને એ હકીકતથી ત્યાં હાજર રહેલા બધાજ મારા દુર્ભાગ્ય પર આંસુ સારવા લાગ્યા. હું રોતો કકળતો સ્મશાનભૂમિ છોડી ઘેર આવ્યો અને તુરતજ નોકરને લઈ પહેલીજ ટ્રેનમાં મુંબઈ જવા નીકળ્યો. સ્ટેશનેથી મેં એક અર્જન્ટ તારદ્વારા હું આવું છું એમ હોસ્ટેલના પ્રીન્સીપાલને જણાવ્યું. રાતના નવ વાગે ફાસ્ટ મને લઇ મુંબઇના સેન્ટ્રલ સ્ટેશને પહોંચી ગયો. સ્ટેશને ઉતરી હું તથા નોકર ભાડાની ટેક્ષીમાં વસંતની હોસ્ટેલે પહોંચ્યા. વસંતના મિત્રો સાથે હોસ્ટેલના પ્રીન્સી. મારા આગમનની રાહ જોતા બેઠા હતા. મારા ગયા બાદ વસંતના મૃત દેહની અંતક્રિયા માટે તૈયાર રાખેલા સાધનોદ્વારા વસંતના મૃતદેહને સોનાપુર લઇ જવામાં આવ્યો અને મારા હાથે મેં અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

કુદરતના મારા પર ઉતરેલા પ્રકોપથી ક્ષુધા, પિપાસા અને નિદ્રા ત્રણેય મને ત્યજી ચાલ્યાં ગયાં હતાં.

બીજા દિવસે વસંતની રૂમમાં તેના સરસામાનને સમેટતાં તેના ટેબલના ખાનામાંથી ઉપરજ મૂકેલું એક કવર મારા હાથમાં આવ્યું. કવર પરના સરનામાના અક્ષર કોકિલાના હતા. મેં એ ફોડેલા કવરમાંથી પત્ર કાઢી ઉપર મથાળે લખેલી પહેલીજ મીતીની લાઇન વાંચી- શ્રાવણ સુદી ૮ને શનીવાર. કાગળનો મજકુર વાંચવા મીતી વાંચી જિજ્ઞાસા ખૂબજ વધી ગઇ. પત્ર નીચે મુજબ હતો,

વ્હાલા વસંત !

પત્રને વાંચવાની શરૂઆત પહેલાં ત્હારા લાગણી-પ્રધાન હૃદયને ખૂબજ નિષ્ઠુર બનાવી દેજે. જ્યારે આ પત્ર તું વાંચતો હોઇશ ત્યારે મારો દિવ્ય આત્મા દૂર અજ્ઞાત વ્યોમમાં વિહાર કરી ચૂક્યો હશે અને મારો ભૌતિક દેહ સ્મશાનગૃહે અગ્નિશિખાઓને ભેટી ચૂક્યો હશે.

વ્હાલા વસંત ! ત્હારા મુખચંદ્રનાં દર્શનની મારા અંતરમાં ખૂબજ અભિલાષા હતી. પરંતુ પવિત્રમૂર્તિ વસંતની પવિત્ર દષ્ટિને મારા ભ્રષ્ટ દેહથી અભડાવવા હૃદય ના પાડતું. કદાચ ત્હારા હૃદયને શંકા થશે કે હું ભ્રષ્ટ કેમ થઇ, તેનો જવાબ ફક્ત તારી આજ્ઞાનું પાલન અને તારી હાજરી વીહોણું શ્વસુરગૃહે મારૂં જવું. ખેર ! વીધિનાં વિધાન કોણ ફેરવી શકવા સમર્થ છે? જે બનવાનું હતું તે બની ગયું, હું પવિત્રમૂર્તિ વસંતને યોગ્ય ના રહી; પછી જીવન રહ્યાંથી શું રહ્યું; જેથી હું જાઉં છું. વ્હાલા વસંત એક ત્હારી યાદને લેઈ.

લી. ત્હારી પૂજારણ-કોકિલા.

પત્ર પૂરો વંચાઇ રહેતા પહેલાં તો મારી આંખે અંધારાં આવ્યાં ને હું મૂર્છિત થઇ ઢળી પડયો. એ અચેતન દશામાં હું કેટલો સમય રહ્યો તેની મને યાદ ન્હોતી પરંતુ મારા નોકરે જ્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે કહ્યું બાબુજી! આપ દોઢ કલાક બેશુદ્ધ રહ્યા. તે દોઢ કલાકના સમય દરમિયાન તો મને શુદ્ધિમાં લાવવા હોસ્પીટલના પ્રીન્સીપાલે નિષ્ણાત ડોક્ટરો દ્વારા સારવાર કરાવી હતી અને જ્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે ડોક્ટર મારી પાસેજ બેઠો હતો.

× × ×

રાતની ગાડીમાં સરસામાન સાથે હું મુંબઈથી મારા ઘેર આવવા નીકળ્યો. કલાકના પાંત્રીસ માઇલની ઝડપે ગુજરાત મેઇલ દોડતો હતો અને તેથી હજાર ઘણી ઝડપ મારા મનની હતી. મારા નાનકડા મગજમાં વિચારોનું દ્વંદ્વ શરૂ થઇ ચૂક્યું હતું. મારા ગત જીવનનો ભૂતકાળ દષ્ટિ સમક્ષ ખડો થયો. મારા ગામની હાઇસ્કૂલના મારા વિદ્યાર્થીજીવનમાંથી મારા ભાવિ જીવનનું ઘડતર શરૂં થયું હતું. વીસમી સદી એટલે પ્રગતિમાન યુગ. જુનવાણી સમાજના કલેવર પર આ યુગના વજ્ર હથોડા પડવા શરૂ થઇ ચૂક્યા હતા. સમાજની સેવા કરવા બહાર પડેલા સમાજસુધારકોએ સમાજ સુધારાના નામે વણમાગી ઓજ્ગતની વકીલાત કરવી શરૂ કરી દીધી હતી. સ્ત્રી પુરૂષસમોવડીની ઝુંબેશ કહેવાતાં ઉચ્ચ કુટુંબોની સ્ત્રીઓમાં 'સ્ત્રી-પુરુષ સમોવડી'ની ભાવના આકાર લેતી હતી. કાયદા ઘડનારાં ધારામંડળો (ધારાસભા)માં પણ સ્ત્રીઓના હકોનું રક્ષણ કરવા સારૂ ઓસજનની સીટ અનામત રખાવા માંડી હતી અને સ્ત્રી-પુરૂષ સમોવડીની ભાવનાને કેળવવા સહશિક્ષણથી જાણે તેની શરૂઆત થતી હતી. જ્યારે હું મેટ્રિકના કલાસમાં હતો ત્યારે મારા કલાસમાં છથી સાત છોકરીઓ ભણતી હતી. સુધારાના પવને સ્વતંત્રતાના નામે સ્વચ્છંદતા આચારાની હતી. મારી સાથે ભણનારી વિદ્યાર્થીનીઓમાંની બે ત્રણ છોકરીઓના મનોગત ભાવો સહાધ્યાયી વિદ્યાર્થીઓને પોતા તરફ આકર્ષી તેમના ખેંચાયા બાદ તેમની ગીડી મજાક ઉડાવવા અને પાગલ બનાવવાના હોય તેમ મને તેમની પ્રત્યેક ચેષ્ટાઓ પરથી જણાતું હતું. દિવસમાં બે વખત બ્યુટીવર્ધક પાશ્ચાત્ય સાધનોથી કુદરતી સૌન્દર્યને ઓપાવી પોશાક બદલવા અને વિદ્યાર્થીઓને ચગાવવા એજ જાણે તેમનું કર્તવ્ય હોય તેમ લાગતું. અને વિદ્યાર્થીઓ પણ ખરેજ, પાગલ બનતા અને સ્વયં જલતા. જ્યારે મારી વર્તણૂંક સર્વથી નિરાળી હતી. ભણવામાં ચિત્તની એકાગ્રતા, વાણીમાં વિવેક, દષ્ટિમાં સંયમ અને વર્તનમાં વિનય-આ મારૂં વિદ્યાર્થી જીવનનું બાહ્ય સ્વરૂપ; જે દરેક શિક્ષક, વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીનીઓનું પ્રીતીભાજન બનતું. એ જીવનમાં મેં કદિએ કોઈ વિદ્યાર્થીનીની સામે મીંટ માંડીને દષ્ટિ કરી ન્હોતી, કે અધરોમાં ફિક્કા કૃત્રિમ હાસ્યને વહેતું ન્હોતું મૂક્યું. સ્કૂલમાં હું બહુજ થોડું બોલતો અને તે પણ જરૂર પુરતું. મારા આ જાતના વર્તનથી મારી સાથે ભણનારી છોકરીઓ કે જે છોકરાઓને પોતા તરફ આકર્ષવા મથતી હતી તે ખૂદ મારા તરફ આકર્ષાતી અને મારી મૈત્રી સાધવા અનેક પ્રયત્નો કરતી. શરૂઆતમાં હું તેમની તરફ ખૂબ જ બેદરકારી બતાવતો અને તેમના મારા તરફનો હૃદયવેગને વધારી મૂકતો અને પછી એક પછી એક વિદ્યાર્થીનીને રજાના દિવસોમાં મારા ઘેર બોલાવતો અને મારા અભ્યાસખંડમાં મારાં માતા-પિતા મારી આ કુચેષ્ટા જાણી ના જાય એ રીતે તેની સાથે મુક્ત વિહારી બની રાચતો.

આમ મારા વિદ્યાર્થીજીવનમાંજ મારૂં બાહ્ય અને આંતરિક જીવન ભિન્ન હતું. કૉલેજ જીવન પણ એજ રીતે પ્રસંશનિય પૂરૂં કરી જ્યારે હું એલ. એલ. બી.-માં પાસ થયો અને મારા ગામમાં જ મેં વકીલાતનો

ધંધો શરૂ કર્યો ત્યારે પણ જાહેર સમાજજીવનમાં મેં વારંવાર ઉદ્દાત વિચારોને મોખરે રાખી સમાજની ચાહના પ્રાપ્ત કરેલી અને વૃત્તપત્રોમાં માનવ જીવનની પ્રગતિ ઉપર જોરદાર ભાષણો અને લેખો લખી મારા ગૃહસ્થ જીવનને પણ પ્રકાશમાન બનાવ્યું હતું. સમાજમાં અનેક ખાનદાની મીલકતોના વણમાગ્યા ટ્રસ્ટી બનવાનું સદ્‌ભાગ્ય એથી મને સાંપડ્યું હતું. મારા જીવનની સત્યનિષ્ઠા અને પ્રમાણિકતા માટે સમાજમાં બે મત હતા જ નહિ. લાખોની મીલકતનો વહીવટ કરતાં, ટ્રસ્ટીક હરી જનાર્દનની યુવાન વિધવાના વિમળ વૈધવ્યને અભડાવવામાં મારા હૃદયને કદિએ આઘાત ન્હોતો થયો. જાહેરમાં સત્ય, નીતિ અને સદાચારના વિદ્વતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો કરનાર સચ્ચારિત્ર્યનો પ્રતિમા મનાતો હું અને કેટલું અનીતિપૂર્ણ અધમ મારૂં આંતરિક જીવન! એ બધા કુકર્મના પરિપાકરૂપે મારા જીવનવૃક્ષે જે ફળ ફળ્યાં તે મેં જાતેજ અનુભવ્યાં. આ છૂપા પાપનો બૂરો નતિજો મારા હૃદયને તીવ્રઘાતના આપી રહ્યો હતો. એ મારા પાપયુક્ત મલીન ભૂતકાળમાંથી મારા ભાવિ જીવનની તેજસ્વીતાનાં સ્વપ્નાં સર્જતો હતો. પાપના પ્રાયશ્ચિતરૂપે હવે મારે શું કરવું? આ એકજ પ્રશ્ન મારા મગજમાં ગૂંજતો હતો. વિચારના વમળે સમય કેટલો પસાર થઈ ગયો તેની મને ખબર ન રહી, પરંતુ મારા નોકર રામલાલે મને સંબોધી કહ્યું–

"બાબુજી! આપે તો રાત્રિભર શોરબાજ કર્યું, હવે આપણે ઉતરવાનું આવ્યું સાબ્ય રહો."

"ક્યા, નડીઆદ આ ગયા?"

"હાં, ગાડીને આપ કે ઉંડ દીઆ."

અને મારી વિચારમાળા તૂટી.

× × ×

આજ એ વાતને વીસ વરસો વીતી ગયાં, મારા ભવ્ય નિવાસસ્થાનમાં મારા જીવનની કારૂણ્યગાથાના એ દિવસને સુદ્રાંકિત મારા સ્મરણપટ પર ચિરસ્મરણીય રાખવા અને પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવા સારૂ એકાંત ખંડમાં કોકિલાની પ્રતિમાને પધરાવી તેનો પૂજારી બની આંસુના અભિષેક કરી રહ્યો છું. મારી અંધકાર આચ્છાદિત આંતર ગુફાઓને ભેદી મારા જીવનમાં પૂનિત પ્રકાશજ્યોત પ્રકટાવનાર કોકિલા આ ભુમની નારી ન્હોતી, નારાયણી હતી, દેવી હતી. વસંત દેવ હતો. હું અધમ એ દેવ-દેવીને ના ઓળખી શક્યો. હું સુખી ક્યાંથી હોઉં! જેનું મન મેલું એનું જીવન મેલું. એ મનના મેલને ધોવો એનુંજ નામ સ્નાન છે. એ સ્નાનસરિતાના પંથે આજ હું જઈ રહ્યો છું, છતાં ક્વચિત ચિત્તની ચંચળતા હૃદયની શાંતિને હરી લે છે. અસ્તુ.

卐

જ્યારે દુનિયાના ભાકુતી ન્યાયાધીશનો સમન્સ બજે છે ત્યારે આપણે દાખલા-દલીલો, સહી-સાક્ષીઓ અને લેખિત પાવતી-પહોંચો વગેરેની તૈયારી કરીએ છીએ, અને નિર્દોષ ઠરવા-ગુન્હામાંથી બચવા કચેરીમાં હાજર થઈએ છીએ; તો આખા વિશ્વના ન્યાયાધીશ પાસે જવા કેવી તૈયારી કરવી!

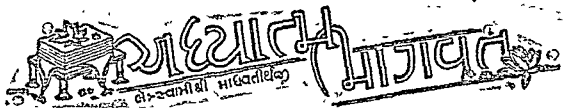
* * *

જે વખતે ક્રોધ ચઢે છે તે વખતે લોહીમાંનાં જીવનઅણુઓનો નાશ થવા લાગે છે. મસ્તિષ્કમાં ઝેરી લોહીનો પ્રવાહ અધિક વહેવાથી તે બગડે છે અને તેનો આઘાત શરીરના દરેક અવયવો ઉપર થાય છે. માટે આરોગ્ય અને દીર્ઘ આયુષ્ય ચાહનાર મનુષ્યે એ ક્રોધથી દૂર રહેવું જોઈએ.

* * *

તમે કોઈ પણ ક્રિયા કરો, પરન્તુ તેમાં અહંકારને સ્થાન ન આપો તમારી સ્વાર્થવૃત્તિનો ત્યાગ કરો, દુર્ગુણોથી દૂર રહો, કુવિચારોને મનમાં સ્થાન ન આપો. અહંકાર વગર, શુભ ઉદ્દેશથી શુભ ક્રિયા કરવી એ શુભ ફળને આપનારી છે.

卐

દુર્વાસા અથવા દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૫૫૯ થી ચાલુ]

જેમજેમ શ્રીમદ્ભાગવતની કથા આગળ ચાલે છે તેમતેમ શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને ભગવાનનો મહિમા સમજાવતા જાય છે અને ભક્તની સાધનામાં કેવાંકેવાં વિઘ્નો આવે છે તે પણ સમજાવતા જાય છે. બધાં વિઘ્નોમાં મુખ્ય વિઘ્ન પ્રાણના સ્વભાવમાંથી આવે છે. પ્રાણ ખોટી દશામાં હોય ત્યારે સારુંસારું ખાવાનું માગે છે અને કામવાસનાને સંતોષ કરવાના ઉપાય શોધે છે. છતાં જીવને તૃપ્તિ થતી નથી, એ બાબત હવે સમજાવે છે.

કેટલાક માણસો એમ માને છે કે જ્યાંસુધી શ્રુતિ-વિહિત માર્ગથી અર્થાત્ ન્યાયપૂર્વક કર્મો કરી ભોગસુખો માણ્યાં નથી ત્યાંસુધી કદાપિ તેમની વાસનાનાં બીજો નષ્ટ થતાં નથી અને તેઓ વૈરાગ્યના અધિકારી બનતા નથી. તેથી મનુષ્યોએ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત રહી ન્યાયી રીતે ભોગસમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી,એવું જ્યતિષચિન્તાએ ઘડેલું સંસારનું સ્વાભાવિક બંધારણ છે. એટલે અર્થ-કામ સિદ્ધ થયા વગર કોઈ જીવો મોક્ષના અધિકારી થઈ શકતા નથી, અને અર્થકામ પ્રાપ્ત કર્યા વગર વાસનાનાં બીજો દગ્ધ થતાં નથી. બીજા કેટલાકનું માનવું એવું છે કે અર્થ અને કામના ભોગથી ઇચ્છા વધતી જાય છે. આ બાબતમાં માણસની સમજણ વધારે શુદ્ધ કરવા માટે હવે પરીક્ષિત રાજાને શુકદેવજી સૌભરી, યયાતિ વગેરેનાં દૃષ્ટાંત આપી કથા આગળ ચલાવે છે. જો સાત દિવસમાં મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો અર્થ-કામની તૃપ્તિ કર્યા પછી વૈરાગ્ય આવે અને પછી મોક્ષ મળે એવું સાત દિવસમાં સમાં બની શકે તેવું નથી. તેથી ભક્તિની સાથે અર્થ અને કામમાં સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય અને તે સાથે બ્રહ્મજ્ઞાનનું ખરું જોર પણ વારંવાર શુકદેવજી પરિક્ષિત રાજા પાસે મૂકતા જાય છે. નવમા સ્કંધમાં ખાસ કરીને ભક્તિના પુત્ર વૈરાગ્યને જગાડવાની કથા વિશેષ કરીને આવે છે. અમારા ઉપર કેટલાક જિજ્ઞાસુઓના એવા પત્રો આવેલ છે તેમાં તેઓ લખે છે કે તેઓ શાસ્ત્ર પ્રમાણે એટલે ધર્મ પ્રમાણે અર્થ અને કામનું સેવન કરે છે તો પણ તેમની ઇચ્છા અર્થ માટે અને કામ માટે તૃપ્ત થતી નથી.

કામવાસના જીતવામાં એક મુખ્ય બાબત એ સમજવાની છે કે માણસનું શરીર માબાપની કામવાસનાના પરિણામરૂપ વીર્ય અને રજનું બનેલું છે. તેથી જેનાં માબાપ કામી હોય છે તેના પુત્ર-પુત્રીઓ પણ કામી રહે છે. જેઓ માબાપ થવાના હોય તેઓ સંયમથી રહે તો તેમની પ્રજાને સંયમ પાળવા માટે યોગ્ય શરીર મળી શકે. આ બાબતમાં હાલમાં ઘણી પરતંત્રતા રહે છે. વળી જેટલાં બાળકોની સંભાળ લઈ શકાય તે કરતાં વધારે થાય તો પૈસાની ચિંતા રહે અને તેમને મોટા કરવાની ચિંતા એટલી વધી પડે છે કે શુદ્ધ ભક્તિ માટે બિલકુલ વખત રહેતો નથી.

હવે શુકદેવજી અમ્બરીષના વંશનું વર્ણન આપે છે, અને તે પછી ઇક્ષ્વાકુના વંશનું વર્ણન આપે છે. એક વાર મનુ ભગવાનને છીંક આવી એટલે તેમના નાકમાંથી ઇક્ષ્વાકુ નામનો પુત્ર થયો. તે ઇક્ષ્વાકુને સો પુત્ર થયા. છીંકમાંથી પુત્ર થાય કે કેમ એ બાબત તરત સમજાય તેવી નથી. પણ છીંક એ પ્રાણનો વિકાર છે એમ સમજી શકાય છે અને પ્રાણમાં વિકાર થાય ત્યારે તેમાંથી અનેક જાતના ફણગા ફૂટે છે. તેથી તેના વંશનો વિસ્તાર કેવી રીતે થયો તે શુકદેવજી સંભળાવે છે. તેના વંશમાં એક માન્ધાતા રાજા થયો. તે આખી પૃથ્વી ઉપર રાજ કરતો હતો. માંધાતાને બિન્દુમતીથી ૩ પુત્ર થયા. તેની ૫૦ બ્હેનોએ સૌભરિ ઋષિને પોતાના પતિ રૂપે સ્વીકાર્યા હતા.

એકવાર સૌભરિ મુનિ જમુના નદીમાં ન્હાઈને તપ કરતા હતા ત્યાં એક માછલા-માછલીની મૈથુન ક્રિયા તેમના જોવામાં આવી. તેમનું સુખ જોઈ સૌભરી ઋષિને પણ વિવાહ કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી તેમણે રાજાની

પાસે જઇ એક કન્યા માગી. રાજાએ કહ્યું; " હે બ્રહ્મન્ ! જ્યારે કન્યાઓનો સ્વયંવર થાય ત્યારે આપ પ્રસન્નતાથી એક કન્યા પસન્દ કરી લેજો.' ઋષિએ એવો વિચાર કર્યો કે રાજાએ જાણ્યું કે આ બુઢ્ઢો છે તેથી સ્ત્રીઓને પ્રિય લાગશે નહિ. તેના શરીરમાં કરચલીઓ પડી ગઈ છે, તેના વાળ ધોળા થઈ ગયા છે અને શરીર કંપે છે તેથી તેને કોઈ પસંદ કરશે નહિ તેથી એવો જવાબ આપી દીધો છે. તેથી હવે હું મને યોગબળથી એવો સુંદર બનાવું કે રાજમહિલા અને દેવસુંદરીઓ પણ મારા ઉપર મોહ પામે. એમ નિશ્ચય કરી સૌભરિ ઋષિએ નવું, જુવાન અને તેજસ્વી સ્વરૂપ યોગબળથી ધારણ કર્યું અને જ્યાં ૫૦ કન્યાઓનો સ્વયંવર થવાનો હતો ત્યાં પહોંચ્યા. તેમનું રૂપ જોઈને બધી કન્યાઓએ તેમને જ પતિરૂપે સ્વીકાર્યા. વળી તેમના રૂપમાં દરેક કન્યાનું મન મોહિત થવાથી કન્યાઓ પણ અંદરઅંદર ક્લેશ કરવા લાગી કે આ મારે લાયક છે, તારે લાયક નથી. વિવાહ પછી સૌભરિ ઋષિએ પોતાના અપાર તપના પ્રભાવથી ઘણા સારા મહેલો રચ્યા, બાગ-બગીચા બનાવ્યા, શય્યા, આસન, વસ્ત્ર, આભૂષણ, સ્નાનગૃહ, ભોજન, પુષ્પમાળાઓ વગેરે સુંદરસુંદર સાધનો બનાવ્યાં. એમનું ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ જોઇ રાજા માન્ધાતાને પણ આશ્ચર્ય થયું અને તેનો ગર્વ નીકળી ગયો. આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ શ્રમનું અનેક પ્રકારનું સુખ ભોગવતાં ઋષિને સંતોષ થયો નહિ. જેમ અગ્નિમાં ઘી નાખવામાં આવે તેથી અગ્નિ વધે છે તેમ વિષયભોગથી વાસના વધે છે એવો અનુભવ સૌભરિ ઋષિને થયો. એક દિવસ તેમને સ્વસ્થ ચિત્તે બેઠેલા હતા ત્યારે વિચાર આવ્યો અને તે શોક કરવા લાગ્યા કેઃ-

> अहो इमं पश्यत मे विनाशं
>
> तपस्विनः सच्चरितव्रतस्य ।
>
> अन्तर्जले वारिचरप्रसङ्गात्
>
> प्रच्यावितं ब्रह्म चिरं धृतं यत् ॥

અર્થ-અરે ! જેણે સારી રીતે વ્રતનું આચરણ કર્યું હતું એવા મારું અધઃપતન જુઓ. જે બ્રહ્મતેજને મેં ઘણા કાળ સુધી ધારણ કરી રાખ્યું હતું તે એક માછલાના સંગથી નષ્ટ થઇ ગયું.

માટે જેમને મોક્ષની ઇચ્છા હોય તેવા પુરુષોએ ગૃહસ્થ ધર્મવાળાનો સંગ કરવો નહિ. તે માટે સૌભરિ કહે છે કેઃ-

> सङ्गं त्यजेत मिथुनव्रतिनां मुमुक्षुः
>
> सर्वात्मना न विसृजेद् बहिरिन्द्रियाणि ।
>
> एकश्चरन्रहसि चित्तमनन्त ईशे
>
> युञ्जीत तद्व्रतिषु साधुषु चेत्प्रसङ्गः ॥
>
> ९-६-५१

અર્થ-મોક્ષની ઇચ્છા કરવાવાળા પુરુષે દાંપત્યધર્મમાં રહેવાવાળા પ્રાણીઓનો સહવાસ સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ. પોતાની ઇન્દ્રિયોને બહિર્મુખ થવા ન દેવી, સદા એકાન્ત દેશમાં એકલા જ રહેવું, એકમાત્ર ઇશ્વરમાં જ મન લગાવી દેવું અને કદાચ સંગ કરવો હોય તો ભગવત્પરાયણ સાધુપુરુષોનો સંગ કરવો.

પાંચે ઇન્દ્રિયોમાં કામવાસના એ દુર્વાસના છે, એ દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ છે. તે હંમેશાં ભૂખી રહે છે. તે એક જીતી શકાય તો બીજી બધી ઇન્દ્રિયોનું જોર નરમ પડી જાય છે. કામવાસનાથી જેવું દેહનું અભિમાન વધે છે તેવું બીજી કોઈ વાસનાથી વધતું નથી. તેથી જેઓ એમ માને છે કે એવા ભોગને અંતે તૃપ્તિ થશે એ વાત સાચી નથી. વળી એવા ભોગથી ઉત્પન્ન થયેલ દેહનું અભિમાન પાછળથી દૂર કરવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. વાસનાનું મૂળ કારણ દેહનું અભિમાન છે. જ્યારે દેહ હું છું એમ લાગે છે ત્યારે દેહના સુખને આત્માનું સુખ માનવામાં આવે છે અને આ ભૂલ તરત દૂર થતી નથી. તેથી ડાહ્યા પુરુષોએ કામવાસનામાં જતી વૃત્તિને તરત પાછી વાળવી જોઇએ. જે ભોગથી બીજા દુઃખી થતા હોય તેમાં પડીને પોતે અનુભવ લેવો જોઇએ અને પછી વૈરાગ્ય આવશે એ માન્યતા ખોટી છે. આવા ભોગથી કોઇને તૃપ્તિ થતી જ નથી. સૌભરિ ઋષિ પોતાના મનને સમજાવતાં કહે છે કેઃ-

> एकस्तपस्व्यहमथाम्भसि मत्स्यसङ्गात्
>
> पञ्चाशदासमुत पञ्चसहस्रसर्गः ।
>
> नान्तं व्रजाम्युभयकृत्यमनोरथानां
>
> मायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः ॥
>
> ९-६-५२

અર્થ–પહેલા હું એકલો તપસ્વી હતો, પછી જળમાં માછલાના સંગથી ૫૦ સ્ત્રીઓનો પતિ બની પચાસગણો થયો. પછી સન્તાનરૂપે વધીને પાંચહજાર રૂપવાળો થઇ ગયો. વિષયોમાં મારી સત્બુદ્ધિ થઈ ગઇ છે. તેથી બુદ્ધિના માયિક ગુણોમાં ફસી જવાથી હું આ લોકના અને પરલોકના બધાં મનોરથ પૂરા કરી શકું તેમ નથી.

કપિલાખ્યાનમાં દેવહુતિ કપિલ ભગવાનને પોતાનો અનુભવ કહે છે કે વિષયોથી તૃપ્તિ થતી નથી. એકાદશ સ્કંધમાં પુરૂરવા રાજાને પણ ઉર્વશીના મોહમાં પડવાથી પશ્ચાત્તાપ થયો છે. ત્યાં તે કહે છે કે જેનું મન સ્ત્રીથી ચોરાઈ ગયું છે તેને વિદ્યા, તપ, દાન, શાસ્ત્રાભ્યાસ, એકાન્ત કે મૌન વગેરેથી પણ શો લાભ છે? (૧૧–૨૬–૧૨) સાધુ પુરુષોને સ્ત્રીઓને ઉપદેશ કરવાના પ્રસંગ આવે છે. તેથી સાવચેત રહેવા માટે (અમદાવાદના પ્રખ્યાત) બ્રહ્મીભૂત મંડલેશ્વર સ્વામી શ્રી જયેન્દ્રપુરી મહારાજ પણ કહેતા હતા કે સાધુએએ સ્ત્રીઓના સામું જોઇને ઉપદેશ આપવો નહિ. મુખ્ય વિકાર દ્રષ્ટિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જ્યાંસુધી દૃષ્ટિ બ્રહ્મમય ન થાય ત્યાંસુધી સ્ત્રીઓના સામું જોવું નહિ. સૌભરિ ઋષિ એક માછલાંની ક્રિયા જોઇ પોતાની વૃત્તિને સ્થિર રાખી શક્યા નહિ તો જેઓ સીનેમાના શોખીન છે અને તેમાં જે સ્ત્રીઓ અનેક પ્રકારના હાવભાવ બતાવે છે તે જોઇ કેટલા માણસો પોતાનું મન વશ રાખી શકતા હશે. વળી હાલના કાળમાં હાઇસ્કૂલો અને કોલેજોમાં જ્યાં સહશિક્ષણ ચાલે છે અને જ્યાં જુવાન છોકરા–છોકરીઓ છૂટથી મળે છે અને વાતો કરે છે ત્યાં ઇંદ્રિયોનો સંયમ કેવી રીતે રહેતો હશે?

અમારા ઉપર પણ ઘણા જિજ્ઞાસુઓના કાગળ આવે છે તેમાં મુખ્ય બાબતે કામવાસનાને જીતવાના ઉપાય પૂછાવે છે. કામી સ્ત્રીપુરુષોના સંગમાં રહેવું અને કામ જીતવો એ બહુ અઘરૂં કામ છે. છતાં અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે કેટલાક ઉપાય સેવવાથી આ દુર્વાસના ઉપર કાબુ આવી શકે છેઃ–

૧ વિષયો ઉપર દોષદૃષ્ટિ થવી જોઇએ.

૨ ઇંદ્રિયો ઉશ્કેરાય એવાં સીનેમા કે નાટક જોવાં નહિ, એવાં પુસ્તકો વાંચવાં નહિ અને એવા ચિત્રો જોવાં નહિ.

૩ રાત્રે ભોજન લેવાનું છોડી દેવું અથવા થોડું જમવું અને વહેલું જમવું. ખોરાકથી વીર્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને હોજરી ઉપર રાત્રિએ જમવામાં આવેલ ખોરાકનું દબાણ રહે તો તે દબાણ વીર્યાશય ઉપર અસર કરે છે અને સ્વપ્નમાં વીર્ય બહાર નીકળે છે.

૪ રસોઇ કરી આપનાર બ્રહ્મચારી હોય અથવા ભગવાનના નામનો જપ કરતાં રસોઈ તૈયાર થાય તો તેમાં સાત્વિક ભાવના આવે છે અને તે ખોરાક સાત્વિક વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરે છે.

૫ જમ્યા પહેલાં જમવાનો ખોરાક ભગવાનને ધરીને જમવાથી પણ સાત્વિક વૃત્તિ રહે છે.

૬ પરણીને તરત વરકન્યા ભગવાનના મંદિરે જઇ એવી પ્રાર્થના કરે કે અમારે હવે કામણ પ્રસંગોમાંથી પસાર થવું છે માટે અમને બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું બળ આપજો, તો તેનાથી પણ ફાયદો થાય છે અને ભગવાન સાત્વિક બળ આપે છે.

૭ કેટલાક સાધુઓ વીર્ય ભેગું ન થાય તેટલા માટે બહુ જ અલ્પ ખોરાક લે છે. એટલે ધ્યાન–ભજનમાં જેટલી શક્તિ જોઇએ તેટલી શક્તિ, જેટલા ખોરાકથી આવે તેટલો જ ખોરાક લે છે.

૮ આત્મધ્યાન બરાબર લાગે તો કેટલીક શક્તિ તેમાં વપરાય છે અને રેતસમાંથી ઓજસ્ થાય છે.

૯ સામાન્ય રીતે કામવાસના અપાન (એટલે નીચે જતા પ્રાણ) ના જોરથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી કેટલાક માણસો હઠયોગથી અપાનને જીતવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૧૦ પોતાની સ્ત્રી સાથે એકાન્તનો પ્રસંગ મળે ત્યારે કોઇ સારૂં સાત્વિક પુસ્તક સાથે મળીને વાંચવું.

૧૧ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓનો કામ બકરીની લીંડી જેવો હોય છે. એટલે તેને સળગતાં વાર લાગે પણ સળગ્યા પછી તરત ઓલાય નહિ અને પુરુષોનો કામ ઘાસના ભડકા જેવો હોય છે. તે તરત ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછો ઓલાઇ જાય છે. એવું કોઇ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. પણ હાલના કાળમાં તો પુરુષો પણ સ્ત્રીઓના જેવા થઇ ગયા હોય છે, અને કેટલીક સ્ત્રીઓ પુરુષોના જેવી થઇ ગઇ હોય છે.

૧૨ મ. ગાંધીજી સ્ત્રીઓની વચ્ચે રહી પોતાનું બ્રહ્મચર્ય પાળી શક્યા હતા પણ તે સંયમી થયા પછી

કરી શક્યા હતા. તેમની નાની ઉંમરમાં તો તે પણ કામવાસનાથી દબાઇ ગયા હતા. એવું તેમણે પોતાની આત્મકથામાં લખેલ છે, માટે જેમને આગળ વધવું હોય તેમણે સંયમ કેળવવાની જરૂર છે.

૧૩ આશ્રમફેર કરાવાથી આ બાબતમાં કાંઇક સગવડ મળે છે. જેના સંજોગો અનુકૂળ હોય તે માણસ જો ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી નીકળી વાનપ્રસ્થ આશ્રમ સ્વીકારે અથવા સંન્યાસ–આશ્રમ સ્વીકારે તો તેને કામી માણસોનો સંગ બહુ ઓછો થાય છે અને જે બ્રહ્મચર્ય પાળતા હોય તેમનો સંગ વધારે થાય છે. કુટુંબની ફીકર ઓછી કરવા માટે કોઇ પોતાની સ્ત્રીને શિવણ-કામ જેવો ગૃહઉદ્યોગ શીખવાડી શકે છે, અને સ્ત્રીને સત્સંગનો લાભ આપો હોય તો બન્નેનું જીવન સારૂં ચાલે છે.

૧૪ હિંદુસ્થાનમાં લાખો વિધવાઓ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે છે અને લાખો સાધુઓ પણ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે છે. તેમનાં દ્રષ્ટાંત નજર આગળ રાખીને મનને મજબુત રાખ્યું હોય તો મનમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાની શક્તિ આવે છે.

૧૫ કેટલાક એમ પ્રશ્ન પૂછે છે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને બ્રહ્મચર્ય પાળી શકાય કે નહિ અને કામવાસના જીતી શકાય કે નહિ, તેમને માટે હાલના કાળમાં શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસનો દ્રષ્ટાંત સમજવા જેવો છે. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમ હંસ પરણેલા હતા છતાં પત્ની–સ્ત્રીને મા માનીને આખી જીંદગી બ્રહ્મચર્ય પાળીને બન્ને રહ્યા હતાં. એ ગૃહસ્થના શિષ્યો સ્વામી વિવેકાનંદ વગેરે સંન્યાસી હતા.

૧૬ હાલના કાળમાં દેશસેવા થઇ શકે તે માટે અથવા સમાજસેવા થઇ શકે તેટલા માટે કેટલાંક સ્ત્રીપુરુષો બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરે છે. તેઓ માનસિક બ્રહ્મચર્ય કેટલુંક પાળી શકે છે તેનું માપ કાઢવું મુશ્કેલ છે. માનસિક બ્રહ્મચર્ય પાળવા માટે જ્ઞાનમાં ફેરફાર થવો જોઇએ. યોગવાસિષ્ઠમાં કહેલ છે કે, "ચૈતન્ય જો જગતને ન જાણત તો" એમ જાણે નહિ તો જગતમાં જગત-પણું શું રહે, ચૈતન્ય જો રાગને રાગરૂપે જાણે નહિ તો રાગ પણ શો પદાર્થ છે? રાગની સિદ્ધિ પણ ચૈતન્યના જ્ઞાન વગર થતી નથી. શુકદેવજીની દ્રષ્ટિમાં કોઇ સ્ત્રી નહોતી તેથી નગ્ન રીતે નાહતી સ્ત્રીઓએ શુકદેવજીને જોઇને કપડાં પહેર્યાં નહોતાં. બાળકના જ્ઞાનમાં પણ સ્ત્રીઓનો રાગ નથી. સ્ત્રીના ખોળામાં કૂતરો રમતો હોય તો તે કૂતરાના જ્ઞાનમાં પણ તે સ્ત્રી નથી, એક સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીની સાથે સૂતી હોય તો પણ બન્નેમાંથી કોઇને વિકાર થતો નથી. તેથી જ્યાંસુધી જીવતું જ્ઞાન રાગરૂપે એટલે કામવાસનાના રૂપે પરિણામ પામે નહિ ત્યાંસુધી રાગ અથવા વાસના કાંઈ તત્ત્વરૂપે લાગતી નથી.

૧૭ વાસનાવાળું અંતઃકરણ અશુદ્ધ કહેવાય છે. તેવા અંતઃકરણમાં આત્મજ્ઞાન થતું નથી. એક જિજ્ઞાસુએ અમને લખેલું હતું કે, "હું કામદેવથી સપડાઈ ગયો છું. હું મુક્તિ ઇચ્છતો નથી, સમાધિ ઇચ્છતો નથી, આનંદ કે ધ્યાન ઇચ્છતો નથી; ઇચ્છું છું ફક્ત કામદેવ રહિત આંતરિક સ્થિતિ. આપ કૃપા કરી મને આમાંથી છોડાવો, નહિંતર મારૂ જીવન અધોગતિમાં જશે." એક સ્ત્રીએ પણ અમને કહ્યું હતું કે આ વાસનામાંથી મને છોડાવો, મને સંસાર ગમતો નથી માટે કાંઇક ઉપાય બતાવો, નહિ તો હું કૂવામાં પડી આપઘાત કરીશ આવા વિકટ પ્રસંગો ઘણાંના જીવનમાં આવે છે તેથી આ બાબતના ઉપાય અહિં વિશેષ રૂપે લખેલ છે. પ્રાણકોશની ઉપર મનોમય કોશ છે અને તે ઉપર વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય કોશ છે અને તેની ઉપર બ્રહ્મનું સ્થાન છે. તેથી જો ઉત્તમ દશા એક જન્મમાં મેળવવી હોય તો પ્રાણમય કોશનું સુખ જોઇને તરત છોડી દેવું જોઇએ. તેમાં અટકી ગયેલ માણસ પશુ જેવો થાય છે.

૧૮ એક ઉપાય એ છે કે પુરુષોએ સ્ત્રીઓને ચામડી વગરની જોવી અને સ્ત્રીઓએ પુરુષોને ચામડી વગરના જોવા. એવી ભાવનાથી પણ દુર્વાસના નબળી પડી જાય છે.

૧૯ ગીતામાં બીજા અધ્યાયમાં ભગવાન કહે છે કે વિષયોનું ધ્યાન કરનારને તેમાં સંગ થાય છે અને સંગથી કામ થાય છે. તેથી વિષયોને મિથ્યા સમજી મનને આત્મજ્ઞાનમાં લગાવું જોઈએ. ભગવાનની હાજરીમાં અર્જુન ભગવાનને કહે છે કે આ ચંચળ મનને વશ રાખવું એ બહુ મુશ્કેલ કામ છે. તેના જવાબમાં (ગીતામાં) ભગવાન કહે છે કે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી મન વશ કરી શકાય છે.

૨૦ બ્રહ્મચર્ય જેમણે પાળવું હોય તેમણે એવો નિયમ રાખવો કે પતિપત્નીએ જુદા ઓરડામાં સુવું.

૨૧ રોજ ખાસ કરીને સુતા પહેલાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી કે તે પોતાની શક્તિથી આપણી કામવાસનાને દબાવે.

૨૨ કંડુ કામેંસીવાળાએ "શીતવીર્ય ગુટિકા" નામની દવા કાઢેલી છે. તેનાથી વીર્ય શીત રહે છે. તેનો ઉપયોગ ઠીક લાગે તો કરવો. પણ કેટલાક માણસો કહે છે કે તેનાથી પાચનશક્તિ નબળી પડી જાય છે. આ ખામી દૂર કરી શકાય તો તે દવા ઉપયોગી થઈ શકે.

૨૩ જ્ઞાનદષ્ટિએ શરીરથી, મનથી, અને ઇન્દ્રિયોથી આત્મા જુદો છે અને નિર્વિકારી છે એવું મનન કરવાથી પણ આત્મામાં શક્તી વધે છે અને બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું બળ આવે છે.

૨૪ જ્યારેજ્યારે કામવાસના ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ત્યારે ભગવાનના નામનો જપ કરવો.

૨૫ કાલે પોતાને ફાંસી મળવાની છે એવું જાણી સંસારના ભોગમાં વૈરાગ્ય લાવવો. એક દિવસ તો બધાનાં શરીર ભસ્મીભૂત થવાનાં છે છતાં કાલે પણ પોતાની એવી દશા થાય એવો સંભવ છે એમ માની વૈરાગ્ય કેળવવો.

૨૬ સ્ત્રીને સ્ત્રીરૂપે ન માનવી પણ ભગવાનરૂપે માનવી, અને એ ભગવાનને મનથી કહેવું કે તમારે મને વિઘ્ન કરવું જોઇએ નહિં. "એવી પ્રાર્થના કરવાથી પણ સ્ત્રીનો સ્વભાવ ફરી જાય છે.

આત્મસાક્ષાત્કારના માર્ગમાં મોટામાં મોટું વિઘ્ન પ્રાણમય કોશમાં રહેલી કામવાના તરફથી આવે છે. સૌભરિ જેવા ઋષિ પણ માત્ર માછલાની ક્રીડા જોઇ ફસાઇ ગયા તો સામાન્ય પ્રકૃતિના માણસોનું કહેવું જ શું ? સૌભરિ ઋષિ પણ અંતે એવા ખોટા સુખમાં વિરક્ત થઈ ઘર છોડી વનમાં ચાલ્યા ગયા. ત્યાં ફરીથી તપ કરી સૌભરિ ઋષિએ પોતાના આત્માને પરમાત્મામાં લીન કરી દીધો. (અપૂર્ણ)

ઈશ્વર છે જ

મને ઇશ્વર વિષે શ્રદ્ધા નથી એમ કહેવું તો સહેલું છે. કારણ કે ઇશ્વિર વિષે જેને જે કહેવું હોય તે કહે તો પણ ઇશ્વર તેને રોકતો નથી. તે તો માત્ર આપણાં કર્મ જોતો રહે છે. તેના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરીએ તો તેની સજા અવશ્ય મળે છે, પણ તે સજામાં સજાનો ગુણ નહિ પણ પાવન કરવાનો અને અવશ્ય સુધારવાનો ગુણ હોય છે. ઇશ્વિરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થઇ શકે નહિ, સિદ્ધ કરવાની જરૂર જ નથી. ઇશ્વર છે જ. તેનું અસ્તિત્વ આપણા હૃદયમાં ન ઊતરતું હોય તો આપણું દુર્ભાગ્ય છે. એ એક રોગ છે, જે મને કે કમને કોઇક દિવસ તો આપણે કાઢી નાખવાના જ છીએ.

પરમેશ્વર બધે છે; પણ તે દેખાતો નથી. જેમ પવન, સુખ, દુઃખ દેખાતાં નથી, પણ તેની અસરથી તે છે એમ જણાય છે; તેમ પરમેશ્વરનાં કાર્યોથી તેનું હોવાપણું સાબીત થાય છે.

આકાશમાં સૂર્ય, ચંદ્ર ને તારાઓ જુઓ, તેની આગળ કૃત્રિમ તેજ ઝાંખું પડયા વગર રહે જ નહિ. તે ગોળાઓ રાતદિવસ નિયમિતપણે કાર્ય કર્યા કરે છે, સમુદ્રને સીમામાં રાખે છે, પૃથ્વીને નિયમિત ગતિ આપે છે. જ્યાં જેને માફક આવે એવી રીતે માણસ અને જાનવરોને ઉત્પન્ન કર્યાં છે. વળી પ્રાણીઓના શરીરની રચના તેના કર્તાની અદ્ભુત કારીગરીનો નમુનો છે. આ ઉપરથી સમજવું જોઇએ કે આ બધાનો કર્તા સર્વ કરતાં વધારે શક્તિમાન હોવો જોઇએ. આનો કર્તા કોઇ નથી એમ માનવું એ કેવી બાંડાઇ ! એ પ્રત્યક્ષ દેખાવો સહેલો નથી. પણ તેના અદ્ભુત ચમત્કારો એક નહિ પણ અનંત છે. એ જ એની સાબિતી છે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

શીખવા લાયક

શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહદાસ ગાંધી

કોઈની વસ્તુ પાછી આપવામાં દુઃખ શાનું?:-

એક બહુ શાન્ત અને વિવેકવતી સ્ત્રી હતી. જગતની અનિત્યતાને તે બરાબર સમજતી હતી. પરંતુ તેનો પતિ માયામાં ફસાએલો હતો, અને અત્યન્ત મોહવાળો હતો. તે રહેજ વાતમાં વિષયોમાં મન લગાડતો અને રોયા કરતો. પત્ની તેના વિવેકને જગાડવા માટે બહુ જ પ્રયત્ન કરતી. એક વખત તે સ્ત્રીનો એકલોતા નામનો છોકરો અકસ્માત બીમાર પડયો, અને જોત-જોતામાં તેના પ્રાણ નીકળી ગયા. તે વખતે તે સ્ત્રીનો પતિ બહાર ગયો હતો. સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે સાંજે પતિ ઘેર આવશે ત્યારે તેમને મોટું દુઃખ થશે અને તે અત્યન્ત અધીર થઈ જશે. એટલા માટે તેમને સમજાવવા માટે પહેલેથી કોઈ યુક્તિ શોધી રાખવી જોઈએ. મનમાને મનમાં કંઈ વિચારી તેણે છોકરાની લાશને કપડાથી એવી રીતે ઢાંકી દીધી કે જાણે તે નિદ્રામાં સૂતો છે.

' જ્યારે તેનો પતિ ઘેર આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું કે, તો ઘરમાં મોટો [illegible]ડો થઈ ગયો,: ને આખો . તોફાન મચી રહ્યું.'

પતિએ ચકિત થઈને પૂછ્યું, ઝગડો કેમ થયો, અને કોના સાથે થયો?'

સ્ત્રીએ કહ્યું-થોડાક દિવસ થયા, હું આપણી પાડોશણ પાસેથી એક કિંમતી ઘરેણું માગીને લાવી હતી. આજ તે મારી પાસે પોતાનું ઘરેણું પાછું માગવા આવી, ત્યારે મેં કહ્યું કે 'હું ઘરેણું હમણાં નહીં આપું.' તેણે કહ્યું-'હું તો હમણાં ને હમણાં લઈશ.' મેં સાફ ઈન્કાર કરી દીધો, ત્યારે તેની સાથે મોટો ઝગડો થયો.

પતિએ કહ્યું-તું ગાંડી તો નથી થઈ ગઈ? અરે, આવી તો મૂર્ખતા થતી હશે? તેનું ઘરેણું પાછું આપી દેવું જોઈએ, તેમાં ઝગડાની શી વાત હતી? એ તો તારી મોટી ભૂલ છે.

સ્ત્રીએ કહ્યું-વાત તો ખરી છે કે તેનું ઘરેણું તેના માગવાથી પાછું આપવું જોઈએ; પરંતુ શું કરું, ઘરેણું છે બહુ સુંદર, તે મારા મનને એટલું ગમી ગયું છે કે તેને પાછું આપવાનું મન પણ નથી થતું. એટલા માટે મેં તેને કહ્યું કે 'મારા પતિ ઘેર આવશે ત્યારે ઘરેણું આપીશ.'

પતિએ કહ્યું-ગાંડી! એમાં મારું શું કામ હતું. ઘરેણું તારા મનને ગમી ગયું અને બહુ સુંદર છે, તેથી શું જબરદસ્તીથી તું તે બીજાનું ઘરેણું રાખી લઈશ? તારા જેવી બુદ્ધિશાળી અને ગુણવાળી સ્ત્રીને શું એટલી પણ બુદ્ધિ નથી કે નકામો તેનાથી ઝગડો કર્યો! તારે તે સમયે તેનું ઘરેણું પાછું આપી દેવું જોઈએ. કોઈની વસ્તુ આ પ્રકારે જબરજસ્તીથી રાખવાનો તને શો અધિકાર છે,

સ્ત્રીએ કહ્યું-જેની વસ્તુ હોય, તેને પાછી આપી દેવી અને જરા પણ દુઃખ નહીં માનવું, : એ શું સાચી વાત છે?

પતિએ કહ્યું-તેમાં પણ કોઈ સંદેહ છે? તું વિવેકવાળી થઈને આવી વાત આજ કેમ પૂછી શકે છે, તેમાં તને શંકા થઈ રહી છે?'

પતિની વાત સાંભળીને તેણે કહ્યું-સારું નાથ! તમારી વાત બરાબર છે. દેખો, પ્રભુએ આપણને જે છોકરો આપ્યો હતો, તેને આજ તેમણે પાછો લઈ લીધો છે. એટલા માટે હવે જરા પણ શોક ન કરશો. એમ કહીને તેણે લાશપરથી કપડું લઈને પતિને મરેલો છોકરો દેખાડયો. પતિને દુઃખ તો બહુજ થયું, પરંતુ પહેલેથી સમજાવી રાખવાથી તેણે બહુ રોકકટ ન મચાવી.

બુદ્ધિમાન સ્ત્રી-પુરુષોએ આનાથી શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ.

જ્યારે-જ્યારે આપણા મનની શીતલતા ઘટે-મિજાજ જાય ત્યારે પારકા દોષ કે વાંક જોયા વિના પોતાની અશાંતિનું જ કારણ શોધી કાઢવું. આપણું મન આપણા કબજામાં નથી રહેતું અને શોક-મોહ-ક્રોધ સેવે છે, તો સામાનું મન, જે તેના કબજામાં પણ નથી, તે આપણા કબજામાં શી રીતે આવે! અને આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે શી રીતે ચાલે? આટલી વાત સમજી રાગદ્વેષ છોડી શાંતિથી પોતાને સારું લાગે તે કર્યે જવું. અને તેમાં વિઘ્ન ઓછાં આવશે.

સંત રામનાથ

મોગલ સમયની સુરતની
એક મહાન વિભૂતિ

લેખક: શ્રી માણેકલાલ શંકરલાલ

૧ તારણહાર

અવધૂ મગન હુઇ રહતા, રામભજનમેં લીન;
રામનાથ સત્સંગ બીન, બિકલ ભયો મન દીન.

સુરતના આ મહાન પ્રતાપી સંત અઢીસો વર્ષ પહેલાં અશ્વિનીકુમાર તીર્થક્ષેત્રમાં થઈ ગયા. આઠોજામ-આઠ પ્રહર સદાશિવના ધ્યાનમાં નિમગ્ન બની મંત્રમુગ્ધ બની જતા. એમના અલૌકિક પ્રભાવ વિષેની ઘણી લોકકથાઓ સુરતમાં પ્રચલિત છે.

વર્ષાના દિવસો હતા. તાપી મૈયાના બન્ને કિનારા ભરપૂર હતા. નદીમાં પૂર ચડ્યાં હોવાથી સામે કાંઠે જઈ શકાય તેમ ન હતું, તેમ વહાણો પણ ન હતાં. એટલે લાચાર બનેલા પરદેશી યાત્રિકો સંત રામનાથના મઠમાં આવ્યા અને દીનતાથી પોતાની ઈચ્છા દર્શાવી. આશ્રિત આવેલા યાત્રિકોનું યોગ્ય સન્માન કરતા પ્રથમ તો સંતે સર્વે યાત્રિકોને ભોજન આપ્યું, ત્યારપછી તેમને સામે પાર પહોંચાડવા તૈયાર થઈ નદીકિનારે આવ્યા.

જળમાં ચાદર બિછાવી સર્વેને તે ઉપર બેસવાનું કહ્યું. સંતની એ વાત સાંભળતાં જ યાત્રિકો ભયભીત બન્યા. જળ ઉપર બિછાવેલી ચાદર ઉપર બેસવા કોઈ પણ તૈયાર ન થયું, કેમકે તેમને સંતના શબ્દોમાં વિશ્વાસ ન હતો. એટલે કૃપાળુ સંત એક નાનો રૂમાલ જળપર બિછાવી પોતે તે ઉપર બેઠા. અને ત્યારપછી કિનારે ઉભેલા યાત્રિકોને ચાદર ઉપર આવવા આહ્વાન કર્યું.

સંતના પ્રભાવથી યાત્રિકો તો દિગ્મૂઢ થઈ ગયા હતા. એટલે કોઈપણ બોલ્યા સિવાય સર્વે ચાદર ઉપર આવી બેઠા. રૂમાલ ઉપર બેઠેલા સંત આગળ અને પાછળ ચાદર ઉપર બેઠેલા યાત્રિકો જાણે વહાણમાં જ બેઠા હોય તેમ તાપી મૈયાના સામે તટે પહોંચ્યા. કાંઠે ઉતરતાં જ યાત્રિકો હર્ષભેર એ તારણહાર સંતના ચરણમાં ઢળી પડ્યા. તેમને શુભાશિષ આપતા સંત પુનઃ રૂમાલ ઉપર બેસી સામે કાંઠે આવેલા પોતાના સ્થાન ઉપર આવ્યા.

૨ સંત-પ્રભાવ:

પ્રેમી ભજનિકો અને સત્સંગીઓ ભેગા થતા. સંતના ધામમાં આનંદની હેલી મંડાતી. સંત પાસે કંઈ સાધન ન હતું છતાં પોતાને આંગણે આવેલા અતિથિનું સન્માન કરતા, વિધવિધ વાનગી જમાડતા. આગંતુકોને સંતનું એ સ્વાગત તથા આતિથ્યપ્રેમ ખરેખર આશ્ચર્ય ઉપજાવતા.

પ્રેમી ભજનિકો સંતની લીલા જોવા પોતાનો મનમાન્યો પ્રસાદ માગતા. અને હસતા વદને સંત તેમની મનોવાંછિત વાનગી રજુ કરતા. સંતના ધામમાં ગાયો ન હતી કે માખણ મળે, છતાં ભજનિકો સંતની પાસે દરેક વખતે માખણ-મીસરીનો જ પ્રસાદ માગતા. ખાલી થાળી લુછતા સ્વામીજી આપતા અને થાળ મુકી તે ઉપર રૂમાલ ઢાંકી ચાલ્યા જતા. ત્યાંથી ભજનિકો થાળ લાવતા અને પદ પૂર્ણ થયા પછી થાળ ઉપર ઢાંકેલો રૂમાલ ખોલતા. પોતે જે માગતા હતા એ માખણ મીસરીના-પ્રસાદથી થાળ ઝગમગી ઉઠતો.

શ્રાવણ માસ બેઠો હતો. છતાં વર્ષાનાં ચિહ્નો દેખાતાં ન હતાં. વરસાદ વિના લોકો વ્યાકુળ બની ગયા હતા દુકાળનો ભય દેખાતો હતો. તે સમયે લોકો વ્યાકુળ બની સંતના સ્થાનમાં આવ્યા. અને કરગરી પ્રાર્થના કરી. લોકોની દીનતા ઉપર દયા આવતાં સંતે એકતારો લઈ મલ્હાર ગાયો. તે સમયે એવો તો મુશળધાર વરસાદ પડ્યો કે નદીમાં પૂર આવ્યાં. બન્ને કિનારા ભરપૂર થઈ ગયા. એ જળપ્રવાહમાં એક લાશ તણાતી જતી હતી. પરંતુ ચડેલા પૂરમાં જઈને કોણ કાઢે? ભજનિકોએ મંદિરમાં જઈને સંતને ખબર કરી. ત્વરાથી બહાર આવી સંત જળમાં કૂદી પડ્યા અને તણાતી લાશને બહાર કાઢી લાવ્યા. એ ચાર વરસના નાના બાળકનું શબ હતું. સંતે એને સજીવન કરી પોતાની પાસે રાખ્યો.

મલ્હારની વાદમાં આવેલા એ બાળકનું નામ 'મલ્હાર' રાખ્યું. ગોદમાં બેસાડી લાડ લડાવતા સંતે એને ઉછેર્યો. એ સંતનો બાળ—મલ્હાર આગળ જતાં મહાન તપેશ્વરી નિવડ્યો.

કોઈ ગોરજી મંત્રતંત્ર વિદ્યામાં અતિ પ્રવીણ હતો, તે સુરત આવ્યો અને અભિમાનપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે, "મંત્રતંત્રમાં મ્હારી બરોબરી કરે એવો તો કોઈ માઈજાયો જન્મ્યો નથી!" લોકો સંત રામનાથનું નામ દેતાઃ "તમે એ સાધુને મહાત કરો ત્યારે ખરા

ગોરજી ! " રોષે ભરાયેલા ગોરજીએ એ જ રાત્રિએ મેલી સાધના કરી પોતાના મંત્રના બળથી એક ઘંટીનું પડ રામનાથનું નામ દઈ ઉડાડ્યું. સદ્‌ગુરુ રામનાથ તે સમયે સદાશિવના ધ્યાનમાં મસ્ત બન્યા હતા. ગોરજીએ મોકલેલું ઘંટીનું પડ તે સ્થળે આવ્યું અને સંતની પ્રદક્ષિણા ફરી પુનઃ ગોરજી પાસે આવ્યું અને તેના ગળામાં ભરાઈ ગયું ! ગોરજી અતિ વ્યાકુળ બન્યો. અનેક મન્ત્રોપચાર કર્યા પરંતુ એ ઘંટીનુ પડ ગળામાંથી નીકળ્યું નહિ.

એ અભિમાની સાધકનું ગુમાન ગળી ગયું. પોતે સંતને સતાવી મહાન પાતક કર્યું આથી નમ્ર બનેલો ગોરજી અશ્રુ વહાવતો સંત પાસે આવી ચરણમાં નમ્યો. સંતે તુરત જ તેના ગળામાંથી ઘંટીનું પડ કાઢી લીધું. અને ભવિષ્યમાં કોઈ સંત-સાધુનો ફરીને દ્રોહ નહિ કરવાની શીખામણ આપી. દીનતાથી શિર નમાવતો ગોરજી પોતાના માર્ગે વિચર્યો.

૩ સંત અને સુબેદાર

સંતના પ્રભાવની અનેક વાતો શહેરમાં પ્રસરી. ... તે એટલે સુધી કે તે સમયના સુરતના નવાબ સાહેબના કાન સુધી એ વાત પહોંચી. આશ્ચર્ય પામતા ... સંતનો પરચો જોવાની ઇચ્છા થઈ અને એક થાળમાં માંસ ભરી તે ઉપર જરકસીનો રૂમાલ ઢાંકી પોતાના વિશ્વાસુ સિપાહીને સંતની પાસે મોકલ્યો.

પ્રેમી ભક્તોના વૃંદમાં સંત બેઠા હતા. "નવાબ સાહેબે તમારા માટે પ્રસાદ મોકલાવ્યો છે, કૃપા કરી સ્વીકાર કરો ! " કહી સિપાહીએ સંતના સમીપ થાળ ધર્યો. અવધૂત સમજી ગયા હતા. એટલે એમણે થાળ નીચે મૂકાવ્યો અને ત્યાર પછી થોડી વારે પોતાના હાથે થાળ ઉપરનો રૂમાલ ખોલી નાખ્યો. આગંતુક સિપાહી અચરજ પામ્યો. માંસથી ભરેલો થાળ સાકરથી ભરેલો હતો. "નવાબ સાહેબે આજે સાકરનો પ્રસાદ મોકલાવ્યો છે" કહેતાં મૂઠી ભરી ભરીને સંતે તેને સભામાં વહેંચવા માંડ્યો.

સંતને પ્રણામ કરી સિપાહી નવાબ પાસે આવ્યો અને સર્વ બીના કહી. ત્યારપછી ખુદ નવાબ સંતના દર્શને આવ્યા. પ્રણામ કરતા નવાબે સંતને કંઈ માગવા કહ્યું પરંતુ જેને 'રામધન' પ્રાપ્ત થયું છે, એ સંતે કંઈ પણ માગ્યું નહિ. છતાં નવાબ ઘણીઘણી મૂલ્યવાન ચીજો સંતના ચરણે ધરી પ્રણામ કરી પોતાને મહેલે ગયા. ત્યારપછી એ બહુમૂલી ચીજોને સંતે યાચકોને દાનમાં આપી દીધી.

સંતના પ્રભાવનો નવાબને સારો પરિચય હતો, એટલે તેઓ સંતનું સર્વદા સન્માન કરતા. પોતાની સાલગીરીના દિવસે નવાબે ખૂબ દાન કર્યું તે સમયે કાશ્મીરની એક કિંમતી શાલ તથા બીજી ભેટો સાથે નવાબે પોતાના માણસને સંત રામનાથ પાસે મોકલ્યો અને કહાવ્યું કે, " સાલગીરીના શુભ પ્રસંગે નવાબ સાહેબે તમારા માટે ભેટ મોકલાવી છે, તેનો સ્વીકાર કરો. " આજ્ઞા થતાં નવાબના માણસો ભેટ લઈ અશ્વનીકુમાર ક્ષેત્રમાં આવેલા સંત રામનાથના સ્થાનમાં આવ્યા. તે સમયે સ્વામીજી તાપી મૈયામાં સ્નાન કરવા ગયા હતા. સેવકે ઘાટ ઉપર જઈને સંતને ખબર કરી કે, " નવાબ સાહેબે આપના માટે ભેટ મોકલાવી છે. " હસતા વદને સંતે સર્વ ભેટ પોતાની સમીપ લાવવા કહ્યું; એટલે નવાબના અનુચરો તાપી મૈયાના ઘાટ ઉપર જ્યાં સંત સ્નાન કરી રહ્યા હતા ત્યાં લાવ્યા. 'સારું કર્યું' કે નવાબ સાહેબે કે પોતાની છેલ્લી સાલગીરીને આવી શાનદાર રીતે ઉજવી લાખેણો લ્હાવો લઈ લીધો ! " ભેટનો સ્વીકાર કરતા સંતે એક માર્મિક ઘાવ કર્યો અને તે શ્રવણ કરતો નવાબના અનુચરો પણ આશ્ચર્ય પામ્યા. સંતને શિર નમાવી તેઓ તુરત જ પાછા ફર્યા. નદીના ઘાટ ઉપર મૂકેલી નવાબની સર્વે ભેટોને સ્નાન કરી રહ્યા પછી સંતે એક પછી એક તાપી મૈયામાં પધરાવી દીધી. જે કિંમતી શાલ હતી તે પણ મૈયામાં અર્પણ કરી સંત નિજ સ્થાનમાં આવ્યા.

શઠ બુદ્ધિના અનુચરોએ દૂર ઊભા રહી સંતની સર્વે ચેષ્ટા નિહાળી અને નવાબ પાસે આવતાં જ " હજુર ! આપકા અપમાન ! અપમાન ! " કહી નવાબને ચ્હડાવતા સંતે કહેલાં વેણ કહી સંભળાવ્યાં. નવાબ બહુ સમજદાર હતા. સંતના નિર્લોભી હૃદયને પણ તે સારી રીતે પીછાણતા હતા એટલે સીપાઈઓની વાતો સાંભળતા તેમને લગારે રોષ ચડ્યો નહિ. પરન્તુ સંતની શબ્દો સુબાના હૃદયમાં ખટક્યા, "શું ત્યારે મ્હારી આ છેલ્લી

સાલગીરી હશે ?" ખૂબ વિચાર કર્યા છતા નવાબને કંઈ સમજાયું નહિ.

આખો દિવસ શોચમાં વ્યતીત થયો. સાયંકાળ થતાં વ્યાકુળ હૃદયે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ નવાબે અશ્વિની-કુમાર ક્ષેત્ર તરફ પ્રયાણ કર્યું. કેમકે આજે તેમને એક અતિ મહત્ત્વની વાત જાણવી હતી. એટલે ત્વરાથી અશ્વ હાંકી નવાબ સંતના સ્થાન સમીપ આવી પહોંચ્યા. અશ્વને બહાર બાંધી નવાબ સંતના સ્થાનમાં પ્રવેશ્યા.

ધૂણી ધગધગતી હતી અને ત્યાં ધ્યાનમગ્ન બની સંત બેઠા હતા. ચૂપકીથી નવાબ ત્યાં બેસી ગયા. થોડીવારે સંત જાગ્યા એટલે નમન કરતા નવાબના ભયગ્રસ્ત હૃદયમાંથી વેણુ સર્યાં; " બાબા ! ક્યા યહી સચ્ચ હૈ કિ યેહી સાલગીરી મેરી આખરી સાલગીરાહ બન જાય ?" વ્યાકુળતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

" બેટા ! ઇન છોટીશી બાતોમેં ઇતના પરેશાન ક્યોં હોતા હૈ ? જો હોનેવાલા હૈ ઉસકો કોઈ મિટા નહિ સકતા, ઇસલીયે મિથ્યા શોચ મત કરો " સાંત્વન આપતા સંતે એને સમજાવ્યો. "બાબા ! જો હોના-હાર હૈ વો હોયા હી કરતા હૈ, લેકિન ઉસકો જાને બીના દિલકો ચૈન નહિ પાતાં. ઇસલીયે ભવિષ્યકા વો હી ભેદ કહો." નવાબે અતિ આગ્રહ કર્યો એટલે સંતે ભવિષ્ય-કાળની ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો.

" નવાબ ! તુમ સુરતમેં નહિ, લેકિન સુરતસે બહુત દૂર, અપને હાથોંસે આત્મહત્યા કરકે મરેંગે. " નવાબ એ સાંભળતાં સ્તબ્ધ બની ગયા. અને ભય-ગ્રસ્ત બની નિજ સ્થાને આવ્યા.

વિધિના લેખ કદી મિથ્યા થતા નથી. સંતના કથા અનુસાર એ જ સાલમાં પિલાજી ગાયકવાડ સાથે મહી નદીના સામે કાંઠે અડાસ ગામમાં નવાબ યુદ્ધમાં ઊતર્યો. ત્યાં પોતાના સર્વ માણસો લડાઈમાં માર્યા ગયા. દુશ્મનના હાથે પકડાઈ બૂરા મોતે મરવા કરતાં નિજ હાથે મરવું સારૂં એમ વિચારી નવાબે પોતાના હાથે જ પોતાનો અંત આણ્યો. આ પ્રસંગ સુરતના નવાબ રૂસ્તમ અલીખાનના સમયમાં બન્યો હોવાનો ઇતિહાસમાં ઉલ્લેખ મળી આવે છે.

૪ સંતવાણી

ભગવાન સદાશિવ પ્રત્યે તેમનો અનન્ય અનુરાગ હતો. દિન આથમતો અને રાત્રિનું સામ્રાજ્ય છવાતું. સંસાર નિદ્રાદેવીની ગોદમાં પરવશ બની પોઢી જતો ત્યારે એ મસ્ત અવધૂત ભોળાનાથનું આરાધન કરતા. શંખનાદથી રાત્રિનું શૂન્ય વાતાવરણ ગાજી ઊઠતું. એ મસ્ત પુરુષ ધ્યાની તેમજ ભજનિક પણ હતા. એકતારાના રૂણઝુણતા તારે તેમનો મીઠો હલક ગુંજી ઊઠતો.

કર ભોળા હરિ તુમ હો મેરા, મેં તુમહીકા દાસા રે
દરશ બીના મોહે ચેન ન આવે, પ્રભુ રહો મમ પાસા રે.

પ્રેમનિશામાં મસ્ત બનેલા સંત સારી રાત્રિ ભજના-નંદમાં વ્યતીત કરી નાખતા. પ્રાતઃકાળ થતાં આસન માંડી ધૂણી આગળ ધ્યાનમગ્ન બનતા. સ્મરણતાળી લાગતી અને સારો દિવસ એ પ્રેમસાધનામાં વીતી જતો. જીવનનો વિશાળ પટ હરિસાધનમાં વ્યતીત કરતાં એમણે અહારનિદ્રાને પરહર્યાં. એ વંદનીય અવધૂતની અકલિત કળાને કોઈ કળી શક્યું નહિ. ભજનપ્રેમી સંતને ભજનિકોનો સમાગમ સ્વજનથી પણ અધિક લાગતો. રાત્રિએ ભજનિકો ભેળા થતા અને જાણે અમીનો મેહ વરસતો.

સામે કાંઠે સદ્‌ગુરુ મુનિ નારાયણ નામના મહાન પ્રભાવી સંત રહેતા હતા. અશ્વિનીકુમાર તીર્થમાં તાપી મૈયાના તટ ઉપર ઉભય સંતોનાં સ્થાન બરા-બર સામસામાં જ આવેલાં છે. સદ્‌ગુરુ રામનાથના સ્થાનમાં ભજનની ધૂન સંભળાતી કે સામે કાંઠે સંતનું હૃદય વ્યાકુળ બનતું અને જળપટ ઉપર રૂમાલ બિછાવી તેના ઉપર બેસી સ્વામીજી આ પાર રામનાથના સ્થાનમાં આવતા. ઉભય સંતો મહાન પ્રભાવી હતા. એકબીજાના દર્શન વિના તેમને લગારે ચાલતું નહિ. સંતો ભેગા થતા તે સમયે દિવ્ય જ્ઞાન-ગોષ્ઠિ થતી. સંતવાણીમાં એ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ એનો યથાર્થ ઉલ્લેખ કરવા માટે વિશાળ સ્થાન જોઈએ. સ્વામી છતામુનિએ પણ અનેક પદો—ભજનોમાં સંતવાણી રચી છે. તેમ સંતરામનાથે રચેલો વાણી-સંગ્રહ પણ અતિ વિશાળ છે. જેમાં અનેકો ભજનો, કવિત્ત, કુંડલીયા, રેખતા, આદિ છંદોનો સમાવેશ થાય છે.

આ મહાન પ્રભાવી સંતના ચરિત્ર વિષે અનેકો ઘટના મળી આવે છે. કેટલીક વાર તેમણે રેતીની સાકર અને વૃક્ષનાં પાંદડાંમાંથી ફૂલો બનાવ્યાના પ્રસંગો પણ

મળી આવે છે. એ બધા પ્રસંગોને એકત્રિત કરી ઉલ્લેખ કરવામાં આવે તો વિસ્તૃત ચરિત્ર લખાય. અત્રે તો કેવળ સંક્ષિપ્ત સાર જ આપ્યો છે.

૫ ઉપસંહાર

અઢીસો વર્ષનાં વ્હાણાં વાયાં છતાં એ વંદનીય સંતના પ્રભાવની સુવાસ હજુ મ્હેકી રહી છે. સદ્‌ગુરુ રામનાથના પ્રયાણ પછી તેમના શિષ્ય રાજગીરે સદ્‌ગુરુની સમાધિ ઉપર એક વિશાળ શિવાલય બંધાવી શિવલિંગની સ્થાપના કરી. સદ્‌ગુરુના નામ ઉપરથી શિવાલયનું "રામનાથ મહાદેવ" એવું નામ રાખવામાં આવ્યું.

અશ્વનીકુમાર ક્ષેત્રમાં આવેલા રામનાથ ઘાટ ઉપર આજે પણ આ વિશાલ શિવાલય વિદ્યમાન છે અને તે ઉપર એક શિલાલેખમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કરાયેલો છે: "વિક્રમ સંવત્ ૧૮૦૦ મહા સુદ ૫ ને સોમવારે સદ્‌ગુરુ રામનાથની સમાધિ ઉપર તેમના શિષ્ય રાજગીરે શિવાલય બનાવ્યું."

રામનાથના શિવાલય પાસે રાજગીરે એક બીજું શિવાલય બંધાવી તેને 'રાજરાજેશ્વર' ના નામે ઓળખાવ્યું. અને તેમાં પોતાના વંદનીય સદ્‌ગુરુ રામનાથની પ્રતિમા પધરાવી, જે અદ્યાપિ મોજુદ છે.

આજે એ પ્રાતઃસ્મરણીય સદ્‌ગુરુ રામનાથ નથી છતાં તેમણે રચેલી સંતવાણી-પદો પ્રેમી ભજનિકોમાં અતિ ઉલ્લાસભેર ગવાય છે. એકતારાની મીઠી ડોલાવટો મંડાય છે તે સમયે સદ્‌ગુરુ રામનાથ પુનઃ જીવંત બની જાણે પ્રેમાનંદમાં ડૂબકી મારી જાય છે.

જ્યાંસુધી એ સંતવાણી તથા રામનાથ ઘાટ ઉપર આવેલા તેમનાં શિવાલય વિદ્યમાન રહેશે ત્યાંસુધી એ સદ્‌ગુરુની યાદ કદી વિસ્મૃત થશે નહિ.

"જય હો! વંદનીય સંત-સદ્‌ગુરુ રામનાથનો જય હો!"

આત્માનાં ઓજસ્

શાંત-પ્રશાંત ચહેરાને જોઈને આનંદની લાગણી ન અનુભવતો હોય એવો કોઈ કમભાગી મનુષ્ય સૃષ્ટિ ઉપર વસતો હશે ખરો? જો વસતો જ હોય તો એનું જીવન વ્યર્થ છે.

પ્રશાંત મુખમુદ્રાની પ્રતિભા આગળ પામર મનુષ્યો સાવ તેજહીન જ લાગે છે. લાગે જ ને, કારણ પ્રશાંત મુખમુદ્રા અને તેજસ્વી પ્રતિભા, કાંઈ એમ-ને-એમ સહજમાં પ્રાપ્ત થાય એવાં છે? એ પ્રતિભા પાછળ તો વર્ષોનો સંયમ, ત્યાગ અને નિદિધ્યાસન કામ કરી રહ્યાં હોય છે-તે જ રૂપે પ્રકાશી રહ્યાં હોય છે. ત્યાં આગળ-એવા તેજસ્વી વદન આગળ-જેણે જીવનમાં જરાપણ દુઃખ સહન ન કર્યું હોય, સંયમ તો શું પણ સામાન્ય મર્યાદાની યે પરિસીમા વટાવી નાખી હોય, ત્યાગની વાત તો બાજુએ રહી પણ જરુરિયાત કરતાં યે અનેકગણી વધુ ચીજો માત્ર ક્ષણિક સુખાર્થે વસાવી હોય, નિદિધ્યાસન તો શું પણ મનની મલિન વૃત્તિઓનો જ માત્ર વિકાસ સાધ્યો હોય-એવો માનવી તેજહીન-સત્ત્વહીન નહિ તો કેવો દેખાય!

સંયમ આગળ સ્વચ્છંદ પાંગળો છે. ત્યાગ આગળ ભોગ લાચાર છે. નિદિધ્યાસન આગળ મનની મલિનતા, પૂંછડી પટપટાવતી કૂતરી કરતાં સહેજ પણ ચઢીઆતી નથી.

હવે તમે જ કહો. સંયમી, ત્યાગી અને નિદિધ્યાસન કરવાવાળા માનવી આગળ સ્વચ્છંદી, ભોગી અને મલિન મનોવૃત્તિવાળો માનવી કેવોક દેખાય? આખા-યે આકાશને તેજથી તરબોળ કરતા ભગવાન સૂર્યનારાયણ આગળ એકાદ નાના કોડીઆ જેવો યે લાગે? ના, ના. તેવો યે ન લાગે, કારણ કોડીઆ પાસે તો સૂર્યનારાયણની ગેરહાજરી વખતે પ્રકાશ પાથરવા જેટલી શક્તિ પડી છે, જ્યારે એ પામર માનવી પાસે તો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાને મગજ પણ હોતું નથી. એ શું સ્વાવલંબી બની શકે! અરે, પ્રભુ! જીવનની અધમતાની બીજી કઈ આના કરતાં પ્રબલતર દશા હશે?

સંયમ, ત્યાગ અને નિદિધ્યાસનથી જો આત્માનાં ઓજસ્ લાધતાં હોય તો-કામનાથી પરિતૃપ્તિ પામી જીવન પ્રશાંત બનાવી શકાતું હોય તો-મૂર્ખ માનવીને સ્વચ્છંદમાં, ભોગમાં અને મનની મલિનતામાં વિચરવાનું ભારી જ ક્યાં રહે છે? તો શા માટે તે સ્વચ્છંદી બની ઇન્દ્રિયોને બહેકાવી મૂકે છે! ભોગી બની પાર્થિવતાના પામર વિચારો કરવામાં રચ્યો પચ્યો રહે છે! મનની મલિનતાના નચાવ્યા પ્રમાણે નાચી ચિત્તની અશાંતિને વહોરે છે! યુગયુગના અંધારને ભેદી નાખે એવાં આત્માનાં ઓજસ એને મન અળખામણાં છે!

શ્રી 'રમણ' નાંદોદકર.

સતી સુકલા

અનુવાદકઃ
શ્રી "પુનિતપદરેણુ"

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૫૭૪ થી ચાલુ)

કલિંગ દેશમાં શ્રીપુર નામનું એક નગર હતું. આ નગર તમામ પ્રકારના વૈભવોથી ભરપૂર હતું. ત્યાં વસુદેવ દત્ત નામના એક બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. તેઓ ધર્મપરાયણ, જ્ઞાનવાન, ગુણવાન અને ધનધાન્યસંપન્ન હતા. પુત્રપૌત્રો વડે તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમરૂપી બગીચો ખીલી ઊઠ્યો હતો. હું તે જ વસુદેવ દત્તની કન્યા હતી. મારે ઘણા ભાઈ હતા. મારા પિતાએ મારૂં નામ 'સુદેવા' પાડ્યું હતું. મારા પર તેમના ચારે હાથ હતા. ઘરમાં કોઈ જાતની કમીના નહોતી. ભગવાને મને અનુપમ સૌંદર્યનું દાન કર્યું હતું. જે મને જોતા તે બધા એમ જ કહી દેતાં કે આની જોડ ક્યાંય જગતમાં નહિ જડે. હું હસતી-રમતી, ખેલતી-કૂદતી અને મારી મરજીમાં મસ્ત રહેતી હતી. લાગતા-વળગતા સંબંધીઓ મારો વિવાહ જલદી કરી નાખવા માટે મારા પિતા પર દબાણ કરવા લાગ્યા. પરંતુ મારા પરની તેમની વધુ પડતી મમતાને લીધે તેઓ જાણી જોઈને આંખ આડા કાન કરતા હતા. સરિતા જેવું પ્રવાહી જીવન ક્રમશઃ આગળ વધવા લાગ્યું. કિશોરાવસ્થા વટાવીને હું યૌવનના ઉંબરે આવી પહોંચી. મારી જુવાનીનાં પ્રચંડ પૂર જોઈને મારી માતાને મનોમન દુઃખ થવા લાગ્યું. તેણે મારા રૂપની ચર્ચા કરતાં પિતાજીને કહ્યું કે, કોઈ ઉત્તમ, ગુણવાન અને પવિત્ર બ્રાહ્મણ સાથે તત્કાળ કન્યાનો વિવાહ કરી નાખવો જરૂરી છે. પિતાજીએ જવાબ આપ્યોઃ 'દેવી! હું પણ તેના વિવાહની ચિંતામાં જ છું; પરંતુ તેના પ્રત્યેની મારી મમતાને લીધે હું આનાકાની કરી રહ્યો છું. હું મારી પ્રાણપ્રિય પુત્રીનો વિયોગ સહન નથી કરી શકતો. હું તો એવા કોઈ વરની શોધમાં છું કે જે અહીં ઘરજમાઈ તરીકે રહે.'

આ વાત થયાને ઘણા દિવસો વીત્યા બાદ એક તેજસ્વી બ્રાહ્મણ યુવક ભિક્ષાર્થે અમારે ઘેર આવ્યો. તે એક પ્રતાપી, વેદસ્વાધ્યાયી, સ્વરૂપવાન અને નીતિમાન બ્રહ્મકુમાર હતો. વાતચીત કરતાં માહિતી મળી કે તેના માતા-પિતાનું અવસાન થયેલું છે. મારા પિતાએ તેને પૂછ્યુંઃ 'આપ કોણ છો ? આપ મને આપનું નામ કુળ, ગોત્ર વિ.નો પરિચય આપશો તો આપનો આભારી થઈશ.' તેણે જવાબમાં જણાવ્યું કે, "કૌશિક કુળમાં મારો જન્મ થયો છે. હું માબાપ વિનાનો છું. મેં વેદ-વેદાંગોનો વિધિપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો છે. મારૂં નામ શિવશર્મા છે. વધારામાં, વેદજ્ઞાનથી વંચિત નહિ એવા મારે ચાર ભાઈ પણ છે.

પિતા આ બધી હકીકત સાંભળીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા. તેઓ તો આવા જ કોઈ બ્રાહ્મણની શોધ કરી રહ્યા હતા. શુભ દિવસ અને શુભ તિથિ નક્કી કરીને મારા પિતાએ શિવશર્માં સાથે મારો લગ્નસંબંધ જોડ્યો ને હું તેમની સાથે જ પિયરમાં રહેવા લાગી. પરંતુ વૈભવ-વિલાસ અને પિતાના પ્યારમાં ઊછરી હોવાને લીધે હું સ્વચ્છંદતાનો શિકાર થઈ પડી હતી. મારા હૃદયમાં અભિમાનનો કીડો હતો. હું હંમેશાં માતા-પિતાના વૈભવમાં મતવાલી રહેતી હતી. પતિની તો બિલકુલ પરવા જ નહોતી કરતી. તેમની અનુગામિની બનવાનો યા સેવા-સહાયતા કરવાનો તો વિચાર જ ક્યાંથી સૂઝે ? કોઈ દિવસ દિલ ખોલીને તેમની સાથે વાત સરખી પણ કરતી ન હોતી. ધીરે ધીરે નૈતિક અધઃપતનના ખાડામાં ઊંડે ઊતરતી ગઈ. હું દરેક સ્થળે ને દરેક કામમાં મારું જ ધાર્યું કરતી. માબાપ, ભાઈ, પતિ વિ. તરફ દુર્લક્ષ્ય આપતી. મારા પતિ ખૂબ શાંત સ્વભાવના અને બુદ્ધિશાળી હતા. જો કે તે ભોળા છતાં ભોટ ન હતા. પોતાની સગી આંખે આ બધું જોવા છતાં પણ સાસુ-સસરાના પ્રેમને વશ થઈને, તેઓ મને કંઈ જ કહેતા નહિ. ઉત્તરોત્તર હું વધુ ઉદ્દંડ બનતી ગઈ. અધમ અધર્માચરણ આચરવા લાગી. મારા પતિની નિખાલસતા અને મારી ચંચળતા જોઈને મારાં માબાપ દુઃખમાં દહાડા વીતાવવા લાગ્યાં. મારા પતિ અતીવ આશાવાદી હતા. તેમની માન્યતા હતી કે એક દિવસ ઈશ્વર એને જરૂર સદ્‌બુદ્ધિ આપશે. પરંતુ પત્થર કોઈ દિવસ પીગળે ખરો ? તેઓ મને રૂબરૂમાં કંઈ કહેતા નહોતા પરંતુ હૃદયમાં અપાર દુઃખ ભર્યું હતું. જ્યાંસુધી તેમની સહનશક્તિની સીમા પહોંચી ત્યાંસુધી તો તેમણે બધું જ સહન કરી લીધું. છેવટે મારાં કાર્યો અસહ્ય જણાવાથી તેઓ માત્ર ઘરબાર જ નહિ પરંતુ સ્વદેશ છોડીને કોઈ અજાણ્યા સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

આ બધા દુઃખદ સંજોગો જોઈને મારા પિતાજીને ખૂબ દુઃખ થયું. મારાં રૂપ અને યૌવનની ચિંતાથી

તેમનું શરીર સુકાવા લાગ્યું. તેમનું કંચન જેવું શરીર રોગનું ઘર બની ગયું. જાણે કેટલાય વર્ષોના જૂના રોગી ન હોય! મારી માતાએ તેમની આવી દયાજનક દશા દેખીને કહ્યું; 'સ્વામીનાથ! આપ આટલી બધી ચિંતા શા માટે કરો છો? આમાં આપણી કન્યાનો જ વાંક છે. તે નિષ્ઠુર અને દુરાચારી છે. તેણે જ દેવ જેવા પતિને અહીંથી ચાલ્યા જવાની ફરજ પાડી. આપણા જમાઈ તો બિચારા બહુ જ ખાનદાન ઘરના હતા. તેઓ આખા કુટુંબ સાથે સ્નેહ અને સદ્ભાવ રાખતા. આ સુદેવાએ કોઈ દિવસ તેમના તરફ આંખ ઊઠાવીને જોયું પણ નથી. તેણે પોતાના વર્તન વડે તેના પતિનું ઘોર અપમાન કર્યું છે. આટલું હોવા છતાં શિવશર્માએ એક શબ્દ સરખો ઉચ્ચાર્યો નથી. મને સ્વપ્ને પણ એવો ખ્યાલ ક્યાંથી હોય કે આ દીકરી જ કુલાંગાર નીવડશે? તેમ છતાં એક વાત તો મારે સ્પષ્ટ કહેવી જ જોઈએ. તે એ કે આપે તેને લડાવેલા લાડ પણ તેને માટે ઓછાં જવાબદાર નથી. નીતિશાસ્ત્રના નિયમોનું આપે ઉઘાડું ઉલ્લંઘન કર્યું છે. આપનાથી અજાણ્યું નથી કે, પાંચ વરસની ઉંમર સુધી જ બાળકનું લાલનપાલન કરવું જોઈએ. ત્યારબાદ ઉત્તમ આચારવિચાર, ભોજન, વસ્ત્ર, સ્નાનધ્યાન અને શિક્ષણ દ્વારા તેના જીવનવિકાસમાં સહાયભૂત થવું જોઈએ. સદ્‌ગુણ અને સદ્‌વિદ્યાનાં આભૂષણો વડે તેને સુશોભિત કરવું જોઈએ. સંતાનના ગુણ, શિક્ષા અને વિદ્યામાં માબાપે મોહ ન રાખવો જોઈએ. દરરોજ તેની દિનચર્યામાં સંપૂર્ણ રસ લેવો જોઈએ અને જો જરૂર જણાય તો ચૌદમા રતનનો ઉપયોગ કરતાં પણ અચકાવું ન જોઈએ. આ બધું કરવાનું કારણ એટલું જ છે કે ભૂલથી યા પાછળથી પણ સંતાન 'નીતિનાશને માર્ગે' ન વળે અને નિત્ય સદ્‌ગુણોમાં અભિવૃદ્ધિ કરે. આ જ પ્રમાણે, માતાએ પુત્રીની, સાસુએ પુત્રવધૂની અને ગુરુએ શિષ્યની સંભાળ રાખવી જોઈએ. જો આ પ્રમાણે પગલાં નહિ ભરવામાં આવે તો સંભવ છે કે દીકરો યા દીકરી હાથથી ગુમાવવાં પડે. વળી આ જ નિયમાનુસાર પતિએ પત્નીની, રાજાએ મન્ત્રીની અને પરિચારકે હાથી-ઘોડાની દેખરેખ રાખવી જોઈએ. તમે તો આનાથી તદ્દન ઉલટું આચરણ કરીને તેનું ચારિત્ર્યરૂપી ધન વેડરી નાખવામાં કારણભૂત બન્યા. જમાઈને આપણા આશ્રય રાખીને કન્યાને અભિમાની અને નિરંકુશ બનાવવામાં આપે જ મોટો ભાગ ભજવ્યો છે. યુવાવસ્થામાં કન્યાને પિયરમાં વધુ દિવસ રાખવી એ જોખમભરેલું છે દીકરી તો સાસરે જ શોભે. પતિના ઘેર રહેવાથી તે તેને જ પોતાનું ઘર માને છે અને પતિ પ્રતિ પ્રીતિ દાખવે છે. ત્યાં જ તેને સેવાના સંસ્કારો સ્ફુરે છે. તેને લીધે કુળની કીર્તિ વધે છે અને પિતા સુખપૂર્વક પોતાનું જીવનનિર્ગમન કરી શકે છે. કન્યાને કોઈપણ દિવસ જમાઈની સાથે લાંબા વખત સુધી પિયરમાં રાખવી ન જોઈએ.'

શકરીએ આગળ કહેવા માંડ્યું કે, 'મારી માતાએ પ્રેમોપાલંભ સહિત અનેક રીતે પિતાજીને સમજાવ્યા. પોતાના સિદ્ધાંતના સમર્થનમાં તેણે, સ્ત્રીને વધુ વખત સુધી પિયરમાં રાખવાનું કેવું ખરાબ પરિણામ આવે છે એ દર્શાવતી દ્વાપરયુગના યદુવંશી રાજા ઉગ્રસેનની બનેલી સચોટ કથા પણ કહી સંભળાવી.

રાણી સુદેવા બોલી-' ઉગ્રસેનની તે કથા કેવી છે અને તમારી માતાએ તમારા પિતાને શું શું કહ્યું, તે બધું હું જાણવાની જિજ્ઞાસા ધરાવું છું. જો આપને હરકત ન હોય તો કહો.

શકરીએ કહ્યું; ' મહાદેવી! તમે મારા પર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે. આપની કૃપાથી જ મારાં સમસ્ત પાપો બળીને ભસ્મીભૂત થયાં છે. તેથી જરૂર હું આપને આવી કથા સંભળાવીશ. સાંભળો ત્યારે:

"મથુરા નગરીમાં ઉગ્રસેન કરીને એક શ્રેષ્ઠ યદુવંશી રાજા રાજ્ય કરતા હતા, તેઓ શૂરવીર, ધર્મિષ્ઠ, દાતાર અને ગુણવાન હતા. ધર્મના કાયદા પ્રમાણે તેઓ રાજ્યનું શાસન ચલાવી રહ્યા હતા. 'રાજા એ પ્રજાનો પિતા છે' એ લોકોક્તિને તેઓ ચરિતાર્થ કરી રહ્યા હતા. યથાસમયે રાજકુમારી પદ્માવતી સાથે રાજા ઉગ્રસેને પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યાં. પદ્માવતી વિદર્ભનરેશ સત્યકેતુની લાડકડી કન્યા હતી. તે સૌંદર્યનો ભંડાર હતી. તેના રૂપની સરખામણીમાં કોઈ ઊભું રહી શકે તેમ ન હોતું. સ્વરૂપની સાથે સદ્‌ગુણનો પણ સુંદર સુયોગ હતો. સ્ત્રીમાં જોઈતા બધા ગુણ તેનામાં હતા. જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીદેવીનો જ અવતાર ન હોય! એવો તો એનો દેખાવ હતો. રાજા ઉગ્રસેનને તે પ્રાણથી પણ વધુ વહાલી હતી.

તે તેને કાયમ પોતાની સાથે જ રાખતા. બન્ને વચ્ચે સ્નેહની અતૂટ સાંકળ હતી.

આ રીતે સાસરિયામાં પદ્માવતી પોતાના દિવસો સુખમાં વીતાવી રહી હતી. પરંતુ તેનાં માબાપ પોતાની પ્યારી પુત્રીનાં દર્શન માટે ઝંખી રહ્યાં હતાં. જ્યારે ઝંખનાની તીવ્રતાનું પ્રમાણ વધી ગયું ત્યારે સત્યકેતુ રાજાએ, પોતાની વ્હાલસોયી દીકરીને બોલાવવા માટે, રાજા ઉગ્રસેન પાસે મથુરા નગરીમાં એક વિશ્વાસુ દૂતને પોતે સ્વહસ્તે લખેલા પત્ર સાથે, રવાના કર્યો. તેણે ત્યાં જઈને સવિનય પોતાના આગમનનું પ્રયોજન સમજાવ્યું અને પોતે લાવેલો સંદેશો રાજાને સુપ્રત કર્યો. મહારાજ ઉગ્રસેને, સાસુ-સસરાના સંતોષ ખાતર, પદ્માવતીને આગંતુક દૂત સાથે તેના પિયરમાં મોકલી.

પિયરમાં જવાથી કઈ સ્ત્રીને આનંદ ન થાય! પદ્માવતીની પ્રસન્નતાનો પાર ન રહ્યો. તેણે માતા-પિતાને સાદર પ્રણામ કર્યાં અને સગાં-સંબંધીઓ તથા સાહેલીઓને મળી. જૂનાં સ્નેહ-સંભારણાં તાજાં થયાં. પદ્માવતીને પગલે ઘરમાં આનંદના ઓઘ ઊભરાવા લાગ્યા.

પદ્માવતી સ્વતંત્રપણે ત્યાં રહેવા લાગી. બચપણમાં જે રીતે ખેલતી, કૂદતી અને વનવિહાર કરતી હતી, તેવી જ રીતે અત્યારે પણ આનંદમાં મગ્ન રહેવા લાગી. સખીઓને મળીને રોજ-બરોજ નિત્યનવીન કાર્યક્રમો યોજાવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે સાસરિયાની યાદ ભૂલાવા લાગી અને તેને એમ લાગવા માંડ્યું કે અહીં જે આરામ અને સ્વતંત્રતા છે તે ત્યાં નથી. અહીંનું જીવન નિર્દ્વન્દ્વ છે, કોઈ જાતની જવાબદારી નથી, કોઈપણ જાતની રોકટોક યા પ્રતિબંધ નથી. સરિતાની માફક સરળતાપૂર્વક જીવન-પ્રવાહ વહી રહ્યો છે. અહીં કેવો આનંદ છે.

હવે તેના મનમાં એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે કાયમને માટે અહીં જ રહું તો કેવી મઝા આવે! પતિની સ્મૃતિનું વિલોપન થવા લાગ્યું અને સંસારની અન્ય ચીજોમાં અનુરાગ વધવા લાગ્યો.

એક દિવસ સાહેલીઓની સાથે પદ્માવતી એક સુંદર પહાડ પર સહેલગાહે ગઈ. પહાડની તળેટીમાં એક રમણીય વન હતું. જાતજાતનાં અનેક ફૂલો દૃષ્ટિગોચર થઈ રહ્યાં હતાં; સુશોભિત અને સુગંધિત પુષ્પો વડે આખું વન મહેકી રહ્યું હતું. તદુપરાંત અનેક મનોહર તળાવો પણ હતા, જેમાંથી નિર્મળ જળ વહી રહ્યું હતું. તરેહ તરેહનાં કમળો હસી રહ્યાં હતાં. હંસ વિ. પક્ષીગણ યથેચ્છ ક્રીડા કરી રહ્યા હતા. પક્ષીઓનાં મીઠા-મધુરા કલરવને લીધે નિર્જીવ વનમાં સંજીવનનો સંચાર થઈ રહ્યો હોય એમ જણાતું હતું. આવું સુરમ્ય સ્થાન જોઈને પદ્માવતી બધું જ ભાન ભૂલી ગઈ. તેના હૃદયમાં આનંદનો ફુવારો ઊડવા લાગ્યો. જળવિહાર કરવાની કામના તેના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ. સાહેલીઓની સાથે સરોવરમાં પ્રવેશ કરીને તે જળક્રીડા કરવા લાગી. ક્યારેક બધાં તરતાં, ક્યારેક ડૂબકી લગાવતાં, ક્યારેક અન્યોન્ય પાણી છાંટતાં તો ક્યારેક રમતગમત કરતાં. યૌવનસુલભ ચંચળતા અને મનમોજીપણાનું જાણે નૃત્ય ન થઈ રહ્યું હોય!

પ્રસંગવશાત્ બરાબર તે જ વખતે કુબેરનો અનુચર દૈત્ય ગોભિલ પોતાના વિમાનમાં બેસીને લ્હેરથી આકાશમાર્ગે કોઈ સ્થળે જઈ રહ્યો હતો. તેનું વિમાન તે તળાવ પાસેથી પસાર થઈ રહ્યું હતું. ગોભિલની દૃષ્ટિ પદ્માવતી પર પડી. પદ્માવતી ખરેખર અદ્વિતીય સ્વરૂપવતી હતી. ચંચળતા અને જળક્રીડાને લીધે તેનું સ્વરૂપ વધારે મોહક બનતું હતું. આ પરમ સુંદરીને જોઈને તેના શરીરમાં શેતાને પ્રવેશ કર્યો. વિકારની જાળમાં તે ફસાયો. પોતાના તપના પ્રભાવે તેણે તુરત જ જાણી લીધું કે આ સ્ત્રી કોણ છે. તેને વિદર્ભનરેશની રાજકુમારી અને મથુરાના મહારાજા ઉગ્રસેનની પત્ની જાણી પહેલાં તો તેણે માની લીધું કે મારે માટે તે દુષ્પ્રાપ્ય છે. પરંતુ તેનું ચિત્ત પદ્માવતી પર પાગલ બન્યું હતું. તેના મનમાં અનેક પ્રકારના નીચ તર્ક-વિતર્ક થવા લાગ્યા. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, તેનો પતિ ઉગ્રસેન કેવો મૂર્ખ છે કે આવી રૂપવાન યુવાન કન્યાને પિયરમાં મોકલી દીધી છે અને પોતે તેના વિયોગમાં ખરાબ હાલતમાં દિવસો વીતાવી રહ્યો છે.

જેમ જેમ તે વિચાર-વારિધિમાં ઊંડો ઊતરતો ગયો તેમ તેમ તેના હૃદયપ્રદેશમાં છુપાઈ રહેલી ભયંકર કુવાસનાઓ પ્રબળરૂપે પ્રગટ થવા લાગી. છેવટે તે કામાતુર બની ગયો. તેણે મનમાં નિર્ણય કર્યો કે આજે તેને ન મેળવી શકું તો આ પ્રાણનું વિસર્જન કરીશ. કોઈપણ ભોગે તેને મેળવવાના આશયથી, પોતાના વિમાનને તેણે ધીરે ધીરે પહાડની નીચે કોઈ અનુકૂળ જગાએ ઊતાર્યું અને પોતાની માયા વડે રાજા ઉગ્રસેનનું રૂપ-

ધારણ કર્યું. રૂપ, સ્વર, ભાષા, વેષ, વિ. દરેક બાબતમાં ઉગ્રસેન જેવું જ રૂપ લીધું. બધી તૈયારીઓ પૂરી કરીને પર્વતના નીચેના ભાગમાં આવેલા એક અશોકવૃક્ષની છાયાના ચોતરા પર બેસી ગયો અને હાથમાં વીણા ગ્રહણ કરીને સૂરો છોડવાનો પ્રારંભ કર્યો. તેના ગાનામાં એટલી બધી માદકતા હતી કે જાણે સમસ્ત વનસ્થળી ડોલી રહી હતી. પદ્માવતી પણ એકચિત્ત થઈને તે ગીતને સાંભળી રહી હતી. સાંભળ્યા પછી તેનું હૈયું હાથ ન રહ્યું, તે તે તરફ વિવશ બનીને ખેંચાવા લાગી. સખીઓના સમૂહ સાથે તે ત્યાં ગઈ. થોડે દૂર ગયા પછી જોયું તો અશોક વૃક્ષની છાયામાં શિલાખંડ પર કોઈ એક વ્યક્તિ બેઠી હતી. તેના શરીરમાંથી દિવ્ય સુગંધી પ્રસરી રહી હતી. કંઠમાં સુંદર પુષ્પોની માળા શોભી રહી હતી. જ્યારે ઝીણી નજરે તેણે તેનું મુખ જોયું ત્યારે તો પદ્માવતી આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગઈ. 'અરે ! આ શું ? મારા હૃદયેશ્વર મહારાજ મથુરાધિપતિ પોતાનું રાજ્ય છોડીને અહીં ક્યારે આવ્યા ?' તે હજુ તો વિસ્મયપૂર્વક વિચારી રહી હતી ત્યાં તો દુરાત્મા ગોભિલે તેને બોલાવવા કહ્યું:

'પ્રિયે અહીં આવો.' આથી તો પદ્માવતી વધુ ચકિત અને શંકિત થઈને વિચારમાં પડી ગઈ. 'મારા પતિ અહીં આવ્યા કેવી રીતે ? જેમ જેમ વિચારતી ગઈ તેમ તેમ સંકોચ અને ગ્લાનિમાં ઉમેરો થતો ગયો. તે વિચારે છે: 'ખરેખર, હું દુરાચારિણી છું. હું નિર્લજ્જ અને નિઃશંક થઈને ફરી રહી છું, તેથી મારા પતિ મારા પર જરૂર ગુસ્સે થશે.' તે સમયે તે દૈત્યે વ્યાકુળ થઈને ફરીથી પોકાર કર્યો, 'પ્રિયે ! જલદી આવો. તમારા વિના મારા પ્રાણ તરફડી રહ્યા છે. તમારા પ્રેમમાં હું દિવાનો થઈ ગયો છું. તમારો વિયોગ વધુ વખત સુધી અસહ્ય જણાવાથી જ મારે અહીં આવવાની ફરજ પડી છે.' પદ્માવતીએ તેને પતિ સમજીને સંકોચ અને લજ્જાભરી આંખોએ તેના સામું જોયું. ત્યારબાદ ઉગ્રસેનરૂપધારી તે દૈત્ય પદ્માવતીને પકડીને એકાંત સ્થળે લઈ ગયો અને ત્યાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર તેનો ઉપભોગ કર્યો. પદ્માવતી પણ મોહાવિષ્ટ થઈ ગઈ હતી; કારણ કે પિયરમાં ઘણા સમયથી તે એકલવાયું જીવન વીતાવી રહી હતી. પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રસંગ વીતી ગયા પછી, પતિરૂપધારી તે દૈત્યના મર્યાદાહીન વ્યવહાર જોઈને તેના મનમાં શંકા ઊભી થઈ. શંકા મનમાં આવતાં જ તેને અત્યંત દુઃખ અને ક્રોધ થયો. તે વક્ર દૃષ્ટિ કરીને બોલી–'અરે દુષ્ટ ! સાચું કહી દે તું છે કોણ ? મને હવે ચોક્કસ લાગે છે કે તેં મારા પતિનો વેષ ધારણ કરીને મારા પવિત્ર પતિવ્રતધર્મને નષ્ટ કર્યો છે ને મારા કપાળે કાળું કલંક લગાડ્યું છે. તારા આવા અક્ષમ્ય અપરાધ બદલ હું તને શાપ આપીશ. હવે જોઈ લે તું મારો અદ્‌ભુત પ્રભાવ !'

(આગળ આવતા અંકે)

શ્યામસુંદરની મૂર્તિ

પ્રભાતના બાલસૂર્યનાં મધુર કિરણો વધાવતા રેણુકાનાં જળ મંદમંદ વહેતાં હતાં, અને કિનારા પરનાં પંખીઓએ કલ્લોલ કરી મૂક્યો હતો. માનવો જાણે અગમ્ય એવાં દિવ્ય ગીત ગાતાં પોતાનો આનંદ-મહોત્સવ, વસંતનો મહોત્સવ હોય તેમ ઊજવી રહ્યાં હતાં. ત્યાં દૂર મંદિરમાં ઘંટારવ થયો. નગારાના અવાજે આકાશ ભરી દીધું. શંખધ્વનિથી ઘૂમ્મટ ગાજી રહ્યા અને પેલા સાધુઓ જલદીજલદી નાહીને મંદિર તરફ ઝડપથી ચાલવા મંડી ગયા.

આજે દેવપોઢી એકાદશીનો મહોત્સવ હતો. સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને બાળકો સૌ આજે દર્શનાર્થે ઉમટવાં. રેણુકાને કાંઠે આજે માનવનો મહેરામણ ઊભરાતો હતો. અને કેટલાક હજી દરવાજા આગળથી દોડતાં આવતાં જણાય છે, રખેને ઉત્થાપન કે મંગળનાં દર્શન કરવાનાં ચૂકી જવાય. મંદિરના વિશાળ ચોગાનમાં ચારે બાજુએ વૃક્ષો શોભી રહ્યાં હતાં. નજીકની વિશાળ ઓસરી પર ભજનિકોએ બેસીને ધૂન આરંભી. સમગ્ર વાતાવરણમાં એક પ્રકારની મસ્તી, આનંદ, ઉન્માદ, ઉલ્લાસ રમી રહ્યાં હતાં. ગોવર્ધન પૂજારી પાછળના બગીચામાં એક છાબમાં ફૂલ ભરી રહ્યા હતા. અને વૈકુંઠનો પરવાનો લઈને ફરતા કેટલાક પ્રૌઢ જેવા દેખાતા ટીલાવાળા વૈષ્ણવો આમથી તેમ દોડાદોડ કરતા હતા.

હજી લોકસમૂહ ઉભરાયે જ જતો હતો. પણ પેલે દૂરથી પેલી કોણ હાંફળીફાંફળી દોડતી આ તરફ આવી રહી છે ? અરે ! ચીંથરેહાલ એના વસ્ત્રોનું ઠેકાણું નથી. દૂરના–બે ત્રણ માઉ દૂરના ગામડેથી દર્શન કરવા

આવતી પંદર સત્તર વર્ષની ગરીબ બ્રાહ્મણકન્યા ભાવના ઉતાવળમાં દોડતી આવી રહી છે. કમલદંડ સમા હાથમાં એક પપૈયું છે. વારંવાર એના તરફ નજર રાખતી એ ત્વરાથી અહીં આવે છે. ભગવાન જેમ ભક્તને સાચવે તેમ એના હરિને આપવાની આ મહામૂલી ભેટ એ સાચવતી હરખમાં ને ઉલ્લાસમાં ધૂનમાં ને ધૂનમાં દોડે છે. એના કેશકલાપમાંથી ખરતાં ફૂલ માર્ગે વેરાઈ રહ્યાં છે પણ એને ક્યાં પાછળ જોવું છે. દોટ મૂકતી કોણ જાણે શું હસે છે એ હરિઘેલી મીરાં! આ ભૂલી પડેલી ગોપીને કનૈયો મળશે?

"સાલ્લી......જોતી નથી? આંધળી છે? તારો બાપ......" જુવાન છોકરો તડૂકી ઊઠ્યો. દોટ મૂકતી ભાવનાને એ અથડાયો હતો, અને ભાવનાનું માથું પથ્થર પર પટકાઈ ગયું હતું. અને પેલા છોકરાની સાથેના બીજા બે ત્રણ ઉલ્લખટાઉ જેવા લાગતા જુવાનો ખડખડ મોટેથી હસવા લાગ્યાઃ "એ જ લાગની છે; ભિખારીની જાત!" અને ત્રીજો કાનમાં કંઈક બબડ્યોઃ "ઢોંગ જેવું તને નથી લાગતું? કેટલી...હેં?" અને પાસે પડેલા પપૈયાને પગની ઠોકર મારી આ રંગીલાઓએ રસ્તો પકડ્યો.

ભાવનાનું લલાટ જખમમાંથી વહેતા લોહીથી ભીંજાઈ ગયું હતું. બીડેલાં સ્નિગ્ધ નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધાર-કરુણાની ઝરણી સમી કપોલપર વહેવા માંડી. ઓજસભર્યા ગૌર વદન પર વેદનાની સ્પષ્ટ રેખાઓ તરતી હતી. બીડેલાં નયન ધીમેથી ઊઘડ્યાં. દૂર જઈ પડેલા પપૈયા તરફ એક ગ્લાનિ ભરેલી દૃષ્ટિ ફેંકી. અને મંદિરની શિખરે ફરકતી શ્વેત ધજાને શૂન્ય નજરે જોતી કંઈક વેદનાભર્યા અવાજે ધીમેથી અર્ધમૂર્છિત સ્થિતિમાં જાણે સ્વપ્નમાં બોલતી તેમ બોલી; "મારા પ્રભુને કોઈ પહોંચાડશો મારી ભેટ......" નયન ફરી બીડાયાં.

"કોણ પડી છે રસ્તા વચ્ચે?" ભાવનાના મસ્તક સાથે પોતાનો પગ અથડાતાં ઉતાવળે ચાલતો વૃદ્ધ વૈષ્ણવ ઘૂરક્યો અને જલદી પાછો મંદિર તરફ ઉપડી ગયો.

× × ×

"પણ દ્વાર ઊઘડતાં જ મંદિરમાં આ બધો કોલાહલ શો છે! ઓચિંતા ઘંટનાદ થંભી ગયા. શંખધ્વનિ બંધ થઈ ગયા." સૌનાં વદન પર ભયભરેલું આશ્ચર્ય દેખાયું. વીજળી પડી હોય તેમ બધા સ્થિર થઈ ગયા. "પણ બાપુ! મારો ગરીબનો શો દોષ? હમણાં જ ભગવાનને શણગારીને ગાદી પર બેસાડ્યા હતા. આ હું જરા બગીચામાંથી ફૂલ લઈને આવું છું ત્યાં તો......અરે! આ શું? ભગવાન ક્યાં ગયા? મૂર્તિ ક્યાં ગઈ?" ગોવર્ધન પૂજારીના વદન પર દીનતા પથરાઈ ગઈ. એ તો સાવ દિગ્મૂઢ થઈ ગયો. વૈષ્ણવો બધા ઓરડા ખોળી વળ્યા. કેટલાક ગોવર્ધનને ધમકાવવા માંડ્યા. 'હરિ હરિ! કળજુગ તે આવો! આપણામાંથી ધર્મ પરવારી ગયો છે. શ્યામસુંદર કોપ્યા.' બહાર ઓટલા ઉપર બેઠેલાં વૃદ્ધ ડોશીમાની આંખમાં બોલતાં બોલતાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. એમની માળા પણ થંભી ગઈ. ઘડી પહેલાં જ્યાં આનંદની છોળો ઊડતી ત્યાં શોકનું વાદળ ફરી વળ્યું.

રાજવંશી જેવો લાગતો કોઈ સેવાભાવી મનુષ્ય ભાવનાના મસ્તકે પાટો બાંધી રહ્યો હતો. પાસેના સુવર્ણપાત્રમાં જળ હતું.

નજીકના આંબાવાડિયામાંથી કોયલ બોલી. ને હમણાં જ દરવાજા પાસે આવી ગયેલી ભજનમંડળીના સ્વરો હવામાં પડઘા પાડી રહ્યાઃ–

"નિજ ભક્તોની રક્ષા કાજે ધાતો દીન દયાળ રે
સેવક થઈને સેવા કરતો ચૌદ ભુવનનો નાથ રે."

—શ્રી રમણલાલ ભટ્ટ

★

વૃષ્ટિ....વૃષ્ટિ!

રુઠ્યા દેવ વૃષ્ટિના! પાપ શાં પૃથ્વીનાં?
કે રૂઠ્યા વરુણદેવ...જગતમાં વૃષ્ટિ ના!
તલસતી ભૂમિના, ઉગ્ર સંતાપના,
સમીર સુસવી રહ્યા દીલડાં પરિતાપતા.
કેમ, હો દેવ! તું કેમ નિષ્ઠુર બન્યો?
સતયુગનો સુખદ દિન કોણ પાપે હણ્યો?
પાપીના પાપને હે ક્ષમા ઓ પ્રભુ...
ઉમળીશા ત્યજી વૃષ્ટિ વરસાવ તું!

—શ્રી 'રમણ' નાવડીકર

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લેખક:
શ્રી વજુ કોટક

ઓ સાગર ! એવા તે ક્યા સંગીતકારે તારા તરંગો ઉપર અંગુલિયો ફેરવી છે કે બસ તું ચોવીસે કલાક ઘેરા સૂરે ઘૂઘવી રહ્યો છે ?

ઓ સૂર્ય ! ક્યા ચેતને, તારા શરીરમાં ચીનગારી ચાંપી દીધી કે તારે રોમેરોમે પ્રકાશના પડઘા અખંડ પ્રજ્વલી રહ્યા છે ?

ઓ પૃથ્વી ! સૂર્યની આંખમાં તું એવો તે કેવો ચમત્કાર જોઈ ગઈ છે કે નિરંતર તું એની આસપાસ ઘેલી બનીને ઘૂમ્યા કરે છે ?

પુષ્પો ! પ્રકાશનાં કિરણોમાં તમે શું જોઈ ગયાં છો કે એમના સ્પર્શે તમે મધુર સ્મિત કરતાં કરતાં ખીલી ઊઠો છો ?

ઓ વાયુ ! દીક્ષા ધારણ કરતી વખતે, ગુરુદેવે તારા કાનમાં એવો તે તે કેવો મહામંત્ર ફૂંક્યો છે કે તું દિગમ્બર બનીને, એ મંત્રનું પળેપળે ગાન કરતો સદા પૃથ્વીની આસપાસ ભટક્યા કરે છે ?

ઓ આકાશ ! તારી બાજુના મકાનમાં એવી તે કેવી આગ લાગી હતી કે એમાંથી ઊડીને પડેલા તણખા હજી પણ તારે આંગણે બુઝાયા વિના પડ્યા છે ? કોણે તારી ભૂમિ ઉપર પગલાં મૂક્યાં, કોણે તારા દેહ ઉપર જાદુભરી ફૂંક મારી અને કોણે તારા આંગણામાં પૂજનાં પુષ્પો વેર્યાં કે તું રોજ રાત્રે અદ્‌ભુત શણગાર સજીને ચમક્યા કરે છે ?

ઓ વીજળી ! તું તો કાળો કામળો ઓઢીને, વાદળની ગોદમાં સદા નિદ્રાધીન રહે છે. સ્વપ્નમાં એવો તે કયો પ્રિયતમ તને ગલીપચી કરી જાય છે કે તું એકાદ પળ માટે જાગૃત થઈને, ખિલખિલાટ કરતી હસી પડે છે ?

× × ×

જીવતર મેં પતંગ ઊડાડ્યા કર્યો અને આખરે એ કપાઈ ગયો. એ ક્યાં જઈને પડશે એ હું જાણતો નથી; મુક્ત બનીને એ આકાશમાં ચાલ્યો જાય છે, નીચે હવામાં દોરો લટકે છે; કોઈ જેવાતેવાના હાથમાં એ ન આવે તો સારું ! હું ઇચ્છું છું કે તારા મકાનની અગાશીમાં તે પડે તો કેવું સારું !

ભરતી આવી અને નૌકા લઈને ચાલી નીકળ્યો. હલેસાં મારતાં મારતાં, ગીતો ગાતો ગાતો દૂર નીકળી ગયો. દૂરદૂર આકાશમાં વાદળાંઓ આવ્યાં, પવન ફૂંકાયો, તોફાન શરૂ થયું અને હાથમાંથી હલેસાં ગુમાવી બેઠો. નૌકા તોફાનમાં અટવાઈ પડી છે, ક્યાં જાય છે એ હું જાણતો નથી. હું તો એટલું ઇચ્છું છું કે તોફાને ચડેલી મારી નૌકા તારે કિનારે જઈને અટકે તો કેવું સારું !

ગગનગામી હિમાલય, ચાંદની રાતે જ્યારે વેદના મંત્રો લલકારતો હતો, વાતાવરણ જ્યારે સુવાસથી ભરપૂર થઈ ગયું હતું અને સરિતાઓ અમર પ્રેમનું ગાન ગાતી હતી ત્યારે તારી સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરતાં હું તારા ખોળામાં જ પોઢી ગયો છું. મારી સૃષ્ટિ તદ્દન બદલાઈ ગઈ છે. કાળનાં કોઈ બંધનો મને સ્પર્શી શકતાં નથી. હવે હું તો એટલું જ ઇચ્છું છું કે ફરી કોઈ પ્રભાત ન પડે તો કેવું સારું !

સંગ—માહાત્મ્ય

દૃષ્ટિ કહે છે:— જે મારી પાસે જોવડાવશો તે જ વસ્તુ તમારામાં પ્રગટાવીશ; તમને ફાવે તે દેખાડો.

ઉદર કહે છે:— જેવું ખવડાવશો તેવા જ વિકારો તમારામાં પ્રગટાવીશ. તમને પાલવતું ખવડાવજો.

ચિત્ત કહે છે:— ચિંતન પ્રમાણે મનુષ્ય થાય છે. હું ચિંતવવા તૈયાર છું. તમારે જેવું થવું હોય તેવું ચિંતવજો.

વૃત્તિ કહે છે:— જ્યાં દોરશો ત્યાં દોરાઈશ. દોરાવું એ જ હું તો શીખી છું. ક્યાં તે તમે જાણો.

ઇન્દ્રિયો કહે છે:— આપવું-લેવું અમે શીખ્યાં છીએ. જે અપાવશો તે લઈશું. જે કહેશો તે આપીશું. શું તેની અમારે પડી નથી.

સર્વ કહે છે:— અમે તમને આધીન રહેવા બંધાયાં છીએ. જેના સંગે રાખશો તેના રંગે રંગાઈશું, અને તેવા જ તમને રંગીશું.

નવનાથ કથામૃત

લેખક :
કીર્તનાચાર્ય
શ્રી સીતારામ શર્મા

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૫૮૩ થી ચાલુ]

शान्तानां समदृष्टीनामद्वेषेण च जन्तुषु
त्वामेव भजतां नित्यं हृदयं तेऽधिमन्दिरम् ॥
निरन्तराभ्यासदृढीकृतात्मनां
त्वत्पादसेवा परिनिष्ठितानां ।
त्वन्नामकीर्त्या हतकल्मषाणां
सीतासमेतस्य गृहं हृदाब्जम् ॥

અખિલ લોકોમાં જે પુરુષો શાંત થઈને સર્વત્ર સમદૃષ્ટિ રાખે છે. અને કોઈની સાથે દ્વેષભાવ રાખતા નથી, તથા નિત્ય તમારી ભક્તિ કરતા હશે, તેમનું હૃદય તમારે રહેવાને માટે સર્વોત્કૃષ્ટ મંદિર છે. તેમજ નિરન્તર ધ્યાનના અભ્યાસથી જેમનાં મન તમારા સ્વરૂપમાં નિશ્ચલ થયાં હશે, અને તમારા સંકીર્તનથી જેમનાં પાપ દગ્ધ થયાં હશે, તેમનાં હૃદયકમળ સીતા સહિત તમારૂં ઘર(નિવાસ) બનશે. આ ઉપરથી સમજાશે કે પરમાત્મા જો કે સર્વવ્યાપી છે તો પણ ઉપર કહેલાં સાધનો વડે જેમનું મન નિર્મળ થયું હશે, તેમને વિષે પરમાત્મા સદૈવ પોતાના આનંદસ્વરૂપથી નિવાસ કરશે.

સજ્જનો !

ગોરક્ષ બાર વર્ષનો બાળક થયો હતો અને તે ઉકરડામાંથી પ્રગટ થયો માટે એનું નામ ગોરક્ષ રાખવામાં આવ્યું હતું. ઉકરડામાં ગાયનું છાણ અને રખ્યા નાખવામાં આવતાં હતાં, એટલે ગાય ઉપરથી 'ગો' અને રખ્યા ઉપરથી 'રક્ષ' નામ ફલિત થાય છે, પણ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો ગો એટલે ઇન્દ્રિયો અને રક્ષ એટલે કાબુમાં રાખનાર એટલે ગોરક્ષ, મહાત્માજીએ ભસ્મ આપેલી ત્યારથી આજદીન સુધીમાં નીજાનંદમાં જ બાર વર્ષથી મસ્ત રહેલા એ કંઈ ઓછી વાત ન ગણાય. હવે કોઈને એમ સંશય પડે કે જન્મ્યો (પ્રગટ્યો) એવું જ એને નિજાનંદનું ભાન કેવું ? પણ બાપલા મહાપુરુષો થતા નથી પણ જન્મે છે. તદ્અનુસાર ગોરક્ષનાથ પૂર્વજન્મનાઃ—

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो भिजायते ।

તદ્અનુસાર એ પૂર્વજન્મના યોગી હતા, અને એનું વધારે સપ્રમાણ હું આપું છું.

હિન્દુસ્તાનનું નામ તો ખરૂં પૂછાવો તો મોગલોના સમયથી જ બદલાયું છે. નહિતર પહેલાં એનું નામ આર્યાવર્ત હતું, અને ત્યારપછી ભરતખંડ પડ્યું. એ ભરતખંડમાં આપણા જૈન ભાઈઓ જેને આદિ તીર્થંકર તરીકે માને છે તે ઋષભદેવજીને સો પુત્રો હતા. જૈનો ભલે એમ માને કે ઋષભદેવજી અમારા આગવા હતા, એ વાત સદંતર ખોટી છે. કારણ કે ઋષભદેવજી અમુક વર્ષો પર્યંત રાજ્ય ભોગવ્યા પછી વાનપ્રસ્થ દીક્ષા લે છે. એટલે દુનિયાને નવાઈ જેવું લાગે એ આશ્ચર્ય છે. કારણ કે નવખંડનો સાર્વભૌમ અધિષ્ઠાતા સહજ માત્રમાં પોતાના સાર્વભૌમત્વને તિલાંજલિ આપી સંન્યાસી જીવન ગાળે એ ઓછું ન કહેવાય. એટલે દુનિયા એમની પાછળ ગાંડી બની કે ધન્ય છે તમારા તીવ્ર વૈરાગ્યને, અને તેમને બહુમાન આપવા લાગી. જ્યારે ભગવાન ઋષભદેવજીએ વિચાર કીધોઃ જો દુનિયા મને બહુમાન આપશે તો હું મારા મૂળ ધ્યેયથી ચ્યુત થઈ જઈશ અને મને મદ થશે, એથી મારૂં અધઃપતન થશે. જેથી એમણે ગીતાના વચન અનુસાર—

जन्म कर्म च मे दिव्यम् ।

તદ્અનુસાર એમણે પણ એવું વિચિત્ર કર્મ આદર્યું કે દુનિયા એમને ગાંડા ગણીને દૂર રહેવા લાગી, પરંતુ અમુક પક્ષ એમના એ આચરેલા આચરણોને સાચાં માની બેઠા. એ જ આપણા જૈન ભાઈઓ છે. છતાંય દુર્ભાગ્ય છે આપણા ભારતનાં કે 'તારા દેવ નાના અને મારા દેવ મોટા ' એ વિતંડાવાદમાં આજે મારા પ્યારા હિન્દુ ભાઈઓનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે. છતાં કોઈ આંખ ઉઘાડીને જોતું નથી.

સજ્જનો ! જાગો, જુઓ, વાંચો વિચારોઃ ભગવાન્ એક જ છે, પણ ભગવાનની સમીપ જવાના માર્ગો અનેક છે. એટલે જેને જે માર્ગેથી જવાનું ઇષ્ટ લાગે તે માર્ગે થઈને એ પ્રભુ સમીપ સહજમાં પહોંચી શકે છે. પણ જો 'અમારા દેવ મોટા અને તમારા દેવ ખોટા ' એવું કરશો તો જરૂર જાણશો કે હિન્દુત્વનું નામોનિશાન ફીટી જશે. નાના-મોટા કહનાર માનવીના હૃદયમાં સહજમાત્ર જ્ઞાનનો અંકુર ફુટયો લાગતો નથી. જ્ઞાનીને તો સર્વે સમાન જ છે માટે ખોટા વિતંડાવાદમાં પડયા સિવાય પ્રભુ એક છે એમ માની સૌસૌના ધર્મનું યથાર્થ પાલન કરો. એ જ અભ્યર્થના.

એ ઋષભદેવજીને સો પુત્રો હતા. એમાંના એકાશી પુત્રો કર્મમાર્ગે બ્રાહ્મણ બન્યા. નવ ખંડો નવ પુત્રોને વહેંચી આપ્યા અને ભારતખંડનું રાજ્ય—જેના નામ ઉપરથી ભરતખંડ પડયું છે એ ભરત રાજાને આપવામાં આવ્યું. આ બધા પ્રસંગની સુંદર છણાવટ શ્રીમદ્-ભાગવત સંહિતામાં યથાર્થ રજુ કરવામાં આવી છે. હવે બાકી રહેલા નવ પુત્રો યોગસાધના કરી કર્મ-માર્ગે યોગીઓ બન્યા. એઓના નામ નીચે પ્રમાણે છે.

कविर्हरिरन्तरिक्षः प्रबुद्धः पिप्पलायनः
आविर्होत्रोऽथद्रुमिलश्चमसः करभाजनः ॥

કવિ હરિ, અંતરિક્ષ, પ્રબુદ્ધ, પિપલાયન, આવિર્હોત્ર, દ્રુમિલ, ચમસ અને કરભાજન એ નવ યોગીઓનાં પૂર્વજન્મનાં નામો હતાં. અને એ યોગીપુરુષો જ ભગવદાજ્ઞાથી આ કલિકાલમાં યોગમાર્ગ તથા આત્મજ્ઞાન પ્રવર્તિત કરવા સારૂં, મત્સ્યેન્દ્રનાથ, ગોરક્ષનાથ, જાલંધર-નાથ, કાન્તાકનાથ, ભારતાનાથ, ચરપટીનાથ, રેવણનાથ, વિગેરે વિગેરે નામો ધારણ કરી કલિના જીવોને જાગ્રત કરવા અનુક્રમે પ્રગટ થયા. એટલે ગોરક્ષ પૂર્વજન્મના સુચિનામ શ્રીમતાં ગેહે યોગ ભ્રષ્ટો વિજાયતે તો હરિનારાયણ નામના યોગી પુરુષ હતા. એટલે જન્મ-તાની સાથે જ એ નિજાનંદમાં મસ્ત હોય એમાં કોઈ આશ્ચર્ય હોઈ શકે જ નહિ.

સજ્જનો ! ગોરક્ષનાથને ગુરુએ જાગ્રત કરી કહ્યું કે પધારો ! પધારો ! હરિનારાયણ ! જેથી ગોરક્ષે આવીને પૂર્વજન્મના પોતાના ભાઈ-પણ આ જન્મના યોગમાર્ગના નાથસંપ્રદાયના પોતાના ગુરુ-સમજી મત્સ્યેન્દ્રનાથના ચરણકમળમાં દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. સજ્જનો ! આ હતો અમારા ભારતનો પવિત્ર શિષ્ટાચાર. જ્યારે હાલના કોઈ યુવકને પૂછી તો જુઓ કે તું કદિ તારા બાપના ચરણમાં પડયો છે? ખરેખર ! પશ્ચિમની કુસંસ્કૃતિએ આપણને એવા ઊંધા પાટા બંધાવ્યા છે કે, આપણે આપણું જ ભુલી જ ગયા છીએ, અને ખરૂં પૂછાવો તો આપણને દેવમાંથી એણે દાનવો બનાવ્યા છે. છતાં ય હજુ આપણાં શાં પાપ બાકી છે, કે હજુએ એનું જ આપણે અંધ અનુકરણ કરી રહ્યા છીએ. એ જ આપણું દુર્ભાગ્ય છે. આપણા નેતાઓ પણ દેશ અને દેશોની વાતો કરે છે, પણ એમનું અનુકરણ યુરોપ-અમેરિકાનું છે. માટે હવે તો એ વલણને બદલી સાચા ભારતી સપુત બનો, અને ભારત માતાની જયઘોષણા કરી આર્યત્વને અપનાવો. એમાં જ તમારૂં સાચું કલ્યાણ છે. સારી યે દુનિયાને ઉપદેશના પાઠ પઢાવનાર જગદ્ગુરુ ભારત-વર્ષની આ દશા, કે એને પાશ્ચિમાત્ય ભાઈઓ શું કરે છે એ જોવાની જરૂર પડે? હું તો જર્મનીએ બીજી વોર ડીક્લેર કરી ત્યારથી વ્યાખ્યાનોમાં કહેતો આવ્યો છું અને કહું છું, કે જો જર્મની નાશ પામશે તો દુનીયાનું વિજ્ઞાન નાશ પામશે, જો અમેરિકા નષ્ટ થશે તો દુનિયાની લક્ષ્મી નાશ પામશે, જો બ્રીટીશરો નષ્ટ થશે તો દુનિયાની મુત્સદ્દીગીરી નાશ પામશે અને ભારત નષ્ટ થશે તો દુનિયાનો ધર્મ નષ્ટ થશે. જે ભારત-વર્ષે દુનિયાને ધર્મના મહામૌલિક પાઠ પઢાવ્યા, એ જ ભારતમાં ભારતીય ભાઈબ્હેનો હિન્દુ કોડ લાવી ભારતને

કઈ દશા ઉપર લઈ જવા ઇચ્છે છે તે કંઈ સમજમાં આવતું નથી. કોણ જાણે હજુ ભારતના ભાગ્યમાં શું ચાલેખાયું છે, એ વાત સમજાય તેવી નથી. આપણાં જ કર્મો આપણા હૈયે વાગ્યાં છે, છતાં હજુ આંખ ઊઘડતી નથી.

જગદ્‌ગુરુ જે દેશ તેના આજ આવા હાલ છે.

જે હતા કુબેર તેના બાલકો કંગાલ છે.

જાગો, જાગો, મ્હારા પ્યારા ભારતીય ભાઈબ્હેનો! હમણાં તો તમે વિદેશીઓના મોહમાં અંજાઈ એ લોકોનું અંધ અનુકરણ કરી રહ્યા છો. અને જોરશોરથી બૂમો પાડો છો કે આપણે ખૂબ જ આગળ વધવા માંડ્યા છીએ. પરન્તુ જો, આપણા પૂર્વના ધર્મગ્રંથો-ઇતિહાસો, વાંચી અને વિચારો, તો તમને સમજાય કે ભારત ઉન્નતિના શિખર પર આરોહણ કરતું નથી, પણ તે અવનતિની ઊંડી ગર્તામાં ઉતરતું જાય છે. માટે બળાબૂડ ડુબ્યા પછી બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કરશો તો પછી નીકળાશે નહિ, આજ પૂછો તમારા પાશ્ચિમાત્ય ભાઈઓને. (ભૌસ્વાતંત્ર્યના હિમાયતીઓને). એ લોકો હવે આ વાદથી ત્રાસ્યા છે, કંટાળ્યા છે અને ભારતનું અનુકરણ કરવા તૈયાર થાય છે. જ્યારે આપણે હવે એ લોકોનું અનુકરણ કરવા તૈયાર થઈએ છીએ. તો બાપલા! સમજો હજુ બગડી ગયું નથી. હજુ જે કરવા ધારો તે તમો કરી શકો એમ છો. માટે જ પહેલે તબક્કે કાળની જ્ઞાનપ્રણાલિકાનો રાહ બદલી નાખો અને પૂર્વવત્ આશ્રમોનું સ્થાપન કરો. પહેલાંનું જે ભણતર ભણાવવામાં આવતું હતું તેમાં નિઃસ્વાર્થભાવે વિદ્યાનું દાન મળતું અને બાળકનું જીવન સ્વાશ્રયી બનતું. વિનયી, વિવેકી અને નમ્રતા અને સભ્યતાવાળો છોકરો થતો. જ્યારે આજના ભણતરમાં બાળકનું જીવન વિલાસી બન્યું છે અને વિનય, વિવેક અને નમ્રતાને અને સભ્યતાને એણે નેવે જ મૂકી છે. ખરેખર અમારું અંતર તેથી દગ્ધ થાય છે અને અશ્રુભીની આંખે કહેવું પડે છે કે "હે ભારત! તારી આ દશા. ખેર, જેવી શ્રીહરિની મરજી. એમાં મારું અને કોઈનું ડહાપણ કામમાં લાગે એમ નથી. એ તો આપોઆપ જ્યારે છકડો વાગશે ત્યારે જ ભાન પડશે અને ત્યારે જ આંખ ઊઘડશે. હમણાં તો અંધાધુંધીની આંધીમાં એવું ઊડવા માંડ્યું છે કે કાલે શું થશે એની કલ્પના પણ દોરી શકાતી નથી. હશે, જેવું ભારતનું ભાગ્ય! એટલું જ કહીને અમે અહીંથી પ્રતિવિરમ્ કરીએ છીએ.

સજ્જનો! મત્સ્યેન્દ્રનાથ પોતાના શિષ્ય ગોરક્ષને લઈને ચાલવા માંડ્યા. આ બધું દશ્ય સરસ્વતી જોઈ રહી હતી, એને પારાવાર દુઃખ થયું કે, જો મેં ભસ્મ ખાધી હોત તો જરૂર આ રત્ન પુત્ર મારો થાત, પરન્તુ હવે શા કામનું! એમ કહી ઊંડો નિઃસાસો નાખી પોતાના પ્રારબ્ધને ધિક્કારતી અશ્રુભીની આંખે તે પણ મહાત્માજીની પાછળપાછળ ચાલવા લાગી. મત્સ્યેન્દ્રનાથે જોયું કે સરસ્વતી અમારી પાછળ આવે છે ત્યારે દયાના સાગરસમા મત્સ્યેન્દ્ર પ્રભુ ઊભા રહી પૂછે છેઃ બેટા! હવે શા માટે રડે છે અને શા માટે અમારી પાછળ આવે છે? સરસ્વતી દોડી પ્રભુના ચરણમાં પડી, તેમના ચરણોનું અશ્રુજલથી પ્રક્ષાલન કરવા લાગી. મહાત્માજી એના મનોભાવને સમજી ગયા હતા એટલે કહ્યું; બેટા! શી ઇચ્છા છે? ધ્રૂસકતી સરસ્વતીએ ધીર આક્રોશ કરી કહ્યું; 'પિતા આ પુત્ર મને આપતા જાવ.' નાથજી મહારાજ કહે છે, 'બેટા! એ પુત્ર હવે તારા કામનો રહ્યો નથી. પરન્તુ જા, હું તને આશીર્વાદ આપું છું કે તને એક પુત્ર થશે અને પુનઃ પાછા 'બાર વર્ષે' અમે એને જોવા આવીશું'. એમ કહી મત્સ્યેન્દ્રનાથે ગોરક્ષને લઈને આગળ ચાલવા માંડ્યું. સરસ્વતી ઘેર આવી મન-વચન કર્મથી પાતિવ્રત્યનું પાલન કરતી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગી. તેમાં પતિ સાથે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારી સતી સ્ત્રી મહાત્માશ્રીના આશીર્વાદે કરી ગર્ભવતી થઈ અને એને દશમે માસે રત્ન સરખો પુત્ર જન્મ્યો.

ઓહો! જગતમાં આશીર્વાદ શું કરી શકે છે. અને જેથી અમારે મુક્તકંઠે કહેવું પડે છે કેઃ—

ગર્જાવી નામના ગૌરવ સુધાનાં પાન પીધાં છે,
બની નિઃસ્વાર્થ જેણે શુદ્ધ આશીર્વાદ લીધા છે,
વળી યશ ઊજળો લઈ પુણ્યપંથે દાન દીધાં છે,
ખરેખર! ધન્ય કે જેમણે સત્કર્મ કીધાં છે.

(અપૂર્ણ)

રમવા આવો

રમવા આવો રે સહુ જમવા આવો,
　　　　ઓ ભેળાં પંખીડાં ! તમે રમવા આવો.
　　　　ઓ પ્યારાં પંખીડાં ! તમે રમવા આવો.
રમશું ને જમશું આપણુ સૌ સાથમાં,
　　　　ગાશું પ્રભુનાં ગીત—ગાવા આવો....ઓ ભેળાં !
અંતરના તારથી અંતર મીલાવશું.
　　　　થાશું પ્રભુમાં લીન—થાવા આવો...ઓ ભેળાં !
રાધાનો શ્યામ એ જ સીતાનો રામ છે,
　　　　નથી કાંઇ ભેદ એમ જાણવા આવો...ઓ ભેળાં !
શાંતિને આનંદનાં લેશું ઓવારણાં,
　　　　પીશું પ્રીતિનાં રસ—પીવા આવો....ઓ ભેળાં !
માયા ને મમતાનાં લેશું અહીં છાંજિયાં,
　　　　કૂટશું કાયાને—ખૂબ કૂટવા આવો...ઓ ભેળાં !
શંકરની ઝુંપડીમાં આનંદ લુંટાય છે,
　　　　લુંટશું આનંદ—ખૂબ લુંટવા આવો... ઓ ભેળાં !

—શ્રી શંકર મહારાજ ઉનાવાવાળા

સમર્પણ

(રાગ. શરણે આવ્યો જીવનના રખવાળા રે)

શું આપું હું આપ્યું તે તો તારું રે,
પુણ્ય ને પાપો તેમાંનું છે મારું રે—ટેક૦

જીવન આપ્યું તેવું મેં તને સોંપ્યું રે,
ધન હોતું ને ઘર આ કોણે આપ્યું રે—શું આપું૦

લેવું-દેવું દુનિયાનો છે ધારો રે,
દેમે વાળું, દેવાનો નહિ આરો રે—શું આપું૦

માગું સુજને દેવું દેજે દાનમાં રે
સેવક હાર્યો તારી સાથે સાનમાં રે—શું આપું૦

—શ્રી અમૃતલાલ. એમ. શાહ.

પાગલ પ્રભુપ્રેમિકા

લેખક : શ્રી 'ચક્ર'
ભાષાંતરકાર શ્રી 'પ્રભુપ્રેમપ્યાસી'

'रा' अस नाम कहत जग जेऊ।
होत परम पावन नर तेऊ॥

આગ્રામાં એક પ્રતિષ્ઠિત મુસ્લિમ પરિવાર રહેતો હતો. પરિવારમાં એક ખૂબસુરત કન્યા હતી, જેનું નામ હતું જમીરન. તેના પિતા ઇકબાલ અહમદ આગ્રાના નામાંકિત ડૉક્ટર હતા. પ્રચલિત પ્રથા પ્રમાણે આઠ-નવ વરસની કિશોરાવસ્થામાં જ જમીરનનો વિવાહ બરિસ્ટર યાકૂબ સાહેબના સુપુત્ર સાથે થઈ ગયો. ભગવાનની કોઇ એવી ઇચ્છા હશે, જમીરન સાસરે ગઈ નહોતી, એટલામાં તો વિદ્યાધ્યયન માટે આગ્રાથી લખનૌ આવેલો તેનો પતિ એકાએક ઇન્ફ્લુએન્ઝાના રોગનો ભોગ થઇ પડ્યો. બરાબર ચૌદ વર્ષની કુમળી વયે જમીરનને માથે વૈધવ્યના વાદળો ઘેરાયાં, સુખોનો સૂર્ય અસ્ત થયો.

મુસલમાનોમાં વિધવા થવાની શું ચિંતા! પિતા અને ભાઇ બંને પુનર્વિવાહ કરી દેવા ચાહતા હતા. કોણ જાણે જમીરનના મગજમાં શું ભૂત ભરાયું કે, તેણે પ્રભુતામાં પુનઃ પગલાં માંડવાનો સાફ ઇનકાર સંભળાવી દીધો.

પિતાએ ખૂબ ખૂબ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો: 'બેટા! આપણે હિન્દુ થોડા છીએ! આપણા પવિત્ર ધર્મગ્રંથ કુરાનેશરીફમાં આ બાબતની સંપૂર્ણ સંમતિ આપવામાં આવી છે. તારા આવા વર્તનથી લોકો અમને તોડી ખાશે. આપણી ખાનદાનીનો પણ કંઇક ખ્યાલ રાખવો જોઇએ. છોકરો બહુ રૂપાળો અને સુશિક્ષિત છે.' આજુબાજુના પાડોશી વર્ગે પણ મહેનત કરી જોઇ. ભાઇએ તો આગળ વધીને ધાકધમકી આપવામાં પણ પાછી પાની ન કરી. પરંતુ જમીરન પર કોઇના બોલનો જરા ય પ્રભાવ પડ્યો નહિ. તે પોતાના નિર્ણયમાં અડગ અને મક્કમ હતી.

જ્યારે કોઈ વધારે ઠપકો આપતું ત્યારે તે ચૂપચાપ 'મોઢું' નીચું રાખીને રુદન કરતી. દિવસના બીજા સમયે પણ આમ તો તે કોઈ એક ચિંતામાં જ રહેતી હતી. નમાજ પઢવામાં તેનું ચિત્ત ચોંટતું નહોતું. ખૂબ આગ્રહ કરે ત્યારે ન છૂટકે તે મસ્જિદમાં જતી અને ત્યાં બેસીને પણ આંસુના ઝીબરા ઢાળતી. ચિંતાની ચિંતામાં દિનપ્રતિદિન શરીર સુકાઇને ખાખ થઈ રહ્યું હતું. મુખ પણ પડી ગયું હતું.

ડૉક્ટર સાહેબને આ એકની એક દીકરી હતી. એકનીએક દીકરી પર માબાપનો કેટલો બધો પ્યાર હોય છે એ તો જેને અનુભવ હોય તે જ સમજી શકે. દીકરીની આવી દુર્દશા દેખીને ડોક્ટરના મનમાં ચિંતાએ ઘર ઘાલ્યું. કરે પણ શું? બીજો કોઇ રસ્તો જ નહોતો.

વૈદ્યોને બોલાવ્યા; હકીમોને તેડાવ્યા; ડોક્ટરોને નિમંત્ર્યા. तुण्डे तुण्डे मतिर्भिन्ना। આ લોકોક્તિ અનુસાર પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે દરેકે સલાહ આપી ને દવા કરી. પરંતુ રોગના મૂળ સુધી કોઈ પહોંચી ન શક્યું. કોઈની દવા લાગુ ન પડી. આધ્યાત્મિક રોગીને શારીરિક રોગની ઔષધિ ક્યાંથી લાગુ પડે! જે પ્રકારનો રોગ, તે પ્રકારની દવા જોઇએ.

ચગડોળે ચડેલો વિવાહનો પ્રશ્ન સમય જતાં વિસારે પડ્યો. ઘરવાળાઓએ જોયું કે આવી ચર્ચાથી છોકરીને બહુ દુઃખ થાય છે, તેથી તેમણે તે માટેનો આગ્રહ પડતો મૂક્યો. ડોક્ટર સાહેબે પણ છેલ્લો નિર્ણય કરી લીધો કે ભલે તેને શાદી ન કરવી હોય તો ન કરે પરંતુ પ્રસન્ન રહે એટલે બસ.

જમીરનના માનસપ્રદેશમાં ક્યા ક્યા વિચારો ઘૂમી રહ્યા હતા તેની કોઇને ખબર જ પડતી નહોતી. તે એકાંતપ્રેમી બની ગઇ હતી. કોઇની પાસે જઇને બેસવું એ તેને માટે એક કંટાળાભરેલું કાર્ય થઇ પડ્યું હતું. કોઇ કહે તો જ સ્નાન કરી લેતી અને કોઇ કહે તો જ બે-ચાર કોળિયા ખાઈ લેતી. તેને પોતાના શરીરના સંરક્ષણનું જરાયે ભાન નહોતું.

એકાંતમાં બેસીને વિયોગી નેત્રો વડે કોઇવાર ઘરની દિવાલો સામું તો કોઇવાર પૃથ્વીમાતા સામું એકધારી દૃષ્ટિથી જોઈ જ રહેતી. વર્ષાઋતુમાં નદીઓમાં પાણીના પ્રચંડ પૂર આવે છે અને યથાસમયે તે સપાકાર બની જાય છે, પરંતુ જમીરનના અશ્રુ-

પ્રસાદનાં પૂરમાં તો કદી ઓટ આવતી જ નહોતી! એક વસ્તુનો અભાવ તેના હૃદયમાં વીંછીથી પણ વધારે વેદના ઉપજાવી રહ્યો હતો એ શું હશે એ તો ભગવાન જાણે!

[૨]

આગ્રામાં સુપ્રસિદ્ધ રામાયણી મહાત્મા જનકસુતાશરણજીની કથાનો પ્રવાહ પૂરજોશમાં વહી રહ્યો હતો. હરરોજ હજારોની સંખ્યામાં જન-સમાજ તેમાં સ્નાન કરીને પાવન બનતો હતો. કથાના સમય સિવાય પણ ભાવિક જનતા મહાત્માજીના દર્શનાર્થે આવતી હતી. શહેરની પ્રત્યેક ગલીમાં મહાત્માજીની સુંદર કથાની પ્રશંસા થઇ રહી હતી. ઘેરઘેર ને ઠેરઠેર જ્યાં જુઓ ત્યાં કથાની જ ચર્ચા!

કિશોરો ને કુમારોએ તો રામાયણની ઘણીખરી ચોપાઇઓ કંઠસ્થ કરી લીધી હતી અને હરતાં ફરતાં તેનું જ ગાયન કરી રહ્યા હતા. જમીરનને પણ કથાના સમાચાર સાંપડ્યા હતા. જન્મે મુસલમાન હોવા છતાં પણ તેના હૃદયમાં સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતાએ પ્રવેશ નો કર્યો.

'જ્યારે બધા લોકો કથાની આટલી બધી પ્રશંસા છે તો હું પણ શા માટે એ લાભથી વંચિત રહી ?' એમ વિચારીને, કોઇને પણ કહ્યા સિવાય, તે ની જ બુરખો પહેરીને ઘેરથી ચાલી નીકળી. પાસેના મહોલ્લામાં રહેતા એક વણિકની ધર્મપત્ની સાથે તે કથામાં ગઇ અને બધી સ્ત્રીઓ સાથે સમૂહમાં બેસી ગઇ.

જ્યાં માણસ-મહેરામણ ઊભરે ત્યાં કોણ આવ્યું ને કોણ ગયું તેની ક્યાંથી ખબર પડે? સમગ્ર શ્રોતાવર્ગ કથામૃતના પાનમાં એકચિત્ત ને તલ્લીન બની ગયો હતો. એક નાનકડી ટાંકણી પડે તો પણ અવાજ થાય એવી સંપૂર્ણ શાંતિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું હતું.

પ્રસંગ હતો રામચંદ્રજીના વનવાસ સમયનો કેવટનો વાર્તાલાપ. વક્તા સારો હોય તો નીરસ પ્રસંગમાં પણ રસની છોળો ઊછળી શકે છે. જ્યારે અહીં તો સોનામાં સુગંધ પ્રસંગ હતો અને મહાત્માજીની સાત્ત્વિક ને વાક્પટુ શૈલીએ તેમાં વધુ રસ રેડ્યો. ઉપસ્થિત લોકમેદનીમાં એવી એક પણ વ્યક્તિ નહોતી કે જેની આંખમાંથી પ્રભુપ્રેમામૃત ન વહી રહ્યું હોય! કરુણ રસની અસ્ખલિત ધારા વહી રહી હતી.

પ્રસંગને વધુ સચોટ બનાવવા માટે, તેના અનુસંધાનરૂપ, તેમણે ભગવદ્ભક્ત રસખાનજી અને સદન કસાઇના પ્રસંગોની પણ આબેહૂબ રજૂઆત કરી. ઉપરાંત કેવટની અનન્ય ભક્તિ અને શ્રી રઘુનાથ સરકારની નિષ્કામ ઉદારતા તેમજ દયાનું સુરેખ ચિત્ર શ્રોતાઓ સમક્ષ દોરી બતાવ્યું.

વક્તામાં ગમે તેવી વિદ્વત્તા ભરી હોય પરંતુ જો તે અંતરના ઊંડાણમાંથી ન બોલતો હોય તો તેના કથનની ભાગ્યે જ અસર પડે છે. હૃદય-વીણાનો એક તાર બરાબર સંધાઇ જાય તો જ સાચો અવાજ નીકળે છે. परोपदेशे पाण्डित्यम् । એ સૂત્રને અનુસરનાર આ મહાત્મા નહોતા. તે પોતે જ ક્રમશઃ કથામય બની રહ્યા હતા. નયનપટમાંથી પ્રવાહિત થતી ગંગા-યમુનાની અવિરત ધારાઓ રામાયણનાં પાનાંઓને સ્નાન કરાવી રહી હતી. પ્રેમાવેશને પરિણામે વારંવાર ગળું ભરાઇ જવાથી તેઓ અધવચ અટકી જતા અને વળી પાછા આંખો લૂછીને બોલવાનું શરુ કરતા.

કથાનો નિયત કરેલો સમય તો ક્યારનો ય વીતી ગયો હતો. કથાપ્રસંગની ગંભીરતાને લીધે વક્તાને કંઠ ગદ્ગદ થઈ ગયો હતો; છતાં ઘેર જવાની કોઇને ઇચ્છા સરખી પણ થતી નહોતી. પોતાની સ્થિતિ કાબૂ બહાર જતી જોઇને, શ્રોતા-સમૂહના અત્યધિક આગ્રહની સવિનય અવજ્ઞા કરીને પણ, કથાવાચકે બાકીનો પ્રસંગ આવતી કાલ પર મુલતવી રાખ્યો. કથાને અંતે પ્રભુની આરતી ગવાઇ ને પ્રસાદ વહેંચાયો. લોકોએ અપૂર્ણ અતૃપ્ત ઇચ્છાથી ઘર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

પેલી વણિક સ્ત્રી ઊઠી અને ગૃહગમન માટે જમીરનને ઇશારો કર્યો. જમીરને તેને ઘડીભર માટે ઊભા રહેવાનું કહ્યું આ સુંદર તકનો લાભ લઇને તેણે બન્નેએ મહાત્માજીના ચરણોમાં સપ્રેમ પ્રણામ કર્યાં અને એક બાજુ ઊભાં રહ્યાં. મહાત્માજીએ પૂછ્યું, 'કેમ બહેન! શું પૂછવું છે?'

'આપ જે પુસ્તકને આધારે કથા કરો છો તેને સ્પર્શવાનો મને અધિકાર છે?' જમીરને વિનમ્ર ભાવે મહાત્માજીને હિન્દીમાં પૂછ્યું.

'કેમ, એમાં શું વાંધો છે?' મહાત્માજીએ વિસ્મય સહિત પૂછ્યું. પાસેની સ્ત્રીએ મહાત્માજીનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે તે એક મુસ્લિમ સ્ત્રી છે.

"રામનામજપ અને રામાયણ એ બંનેના પાઠમાં વર્ણ કે ધર્મભેદને સહેજ પણ સ્થાન નથી. ભગવાન રામ હિંદુઓના છે અને શું મુસલમાનોના નથી? તેઓ તો બધાના છે." મહાત્માજીએ બાજુમાં પડેલો રામાયણનો ગુટકો ઉઠાવીને શુભાશીર્વાદ સાથે તેને આપ્યો. 'આનો રોજ યથાશક્તિ પાઠ કરજે અને રામનામનો જપ કરજે જરૂર આપનું કલ્યાણ થઈ જશે.'

જમીરને ભાવપૂર્વક મસ્તક ઝૂકાવીને મહાત્માજીને સાદર વંદન કર્યું. તેણે મનોમન મહાત્માજીને પોતાના ગુરુપદે સ્થાપિત કર્યા.

તે દિવસથી જેટલા દિવસ મહાત્માજી ગામમાં રહ્યા ત્યાં સુધી એક પણ દિવસ પાડયા સિવાય તે કથાનો અમૂલ્ય લાભ લેવા લાગી. કથાના આરંભ વખતે આવતી અને કથાસમાપ્તિ વખતે જતી રહેતી.

[૩]

પરિવારના અને પડોશના મુસ્લિમ સમુદાયે એવી જોરદાર ઝુંબેશ ઉઠાવી કે જમીરન તો 'કાફિર' થઈ ગઈ છે. વસ્તુસ્થિતિ એ હતી કે હવે તેણે નમાજને નવ ગજના નમસ્કાર કર્યા હતા અને આખો દિવસ રામાયણનો શ્રદ્ધાપૂર્વક પાઠ કર્યા કરતી હતી. માંસભક્ષણની વંશપરંપરાગત કુટેવને પણ તેણે તિલાંજલિ આપી હતી.

ડૉક્ટર સાહેબની સ્થિતિ કફોડી હતી પુત્રીના પ્યારનો પરિત્યાગ તેમને માટે મૃત્યુની માગણી સમાન હતો. તેમને મનમાં ભય હતો કે વધારે ધમકાવીશ તો રડી રડીને બિમાર પડી જશે; આ બાજુ સાંપ્રદાયિક-મતા મુસ્લિમો બાંયુ ખાઈને તેની પાછળ પડ્યા હતા. 'સૂડી વચ્ચે સોપારી' જેવી તેમની દશા હતી. રાતદિવસના મનોમંથન બાદ તેમણે હૃદયને મજબૂત બનાવ્યું અને આખરી નિર્ણય કરી લીધો. લોકોને તેમણે સાફસાફ શબ્દોમાં સંભળાવી દીધું કે, 'મારી પુત્રીની ઇચ્છામાં અંતરાયરૂપ બનવા માટે હું તદ્દન અસમર્થ છું. મારી પુત્રીને મેં ઈશ્વરના હાથમાં સોંપી દીધી છે. તેને જેમ ઠીક લાગે તેમ તે કર્યા કરશે.'

સમાજ તો એમ જ ચાલે છે. કેટલાક દિવસ સુધી તો લોકોએ 'ઘરની ખીચડી ખાઈને' પણ વિરોધનો વંટોળ ઊભો કર્યો, પરંતુ દિવસ જતાં લોકો માટે વાત જૂની બની ગઈ અને લોકો તેને વિસરી ગયા. સમય તેવા કઠોર આઘાતને પણ મલમરૂપી મલમ લગાવી નાખે છે. જે પહેલાં ખૂબ અગત્યની વાત હતી તે હવે બીનજરૂરી લેખાવા લાગી. કહેવાતો 'પુણ્યપ્રકોપ' અલોપ થઈ ગયો, બીજા બધા તો શાંત પડ્યા પરંતુ જમીરનની ભાઈ-ભાભીની એકલીના રોષ ઓછો થવાને બદલે ઊલટો વધવા લાગ્યો. તેમણે તેનો એકધારો પીછો પકડ્યો હતો. ભાઈનું કહેવું એવું હતું કે, તે તેને ફાવે ત્યાં શાદી કરી લે અને કાફિરોના નપાક પુસ્તકને ફેંકી દે.' ભાભી, માંસ ન ખાવાની તેની પ્રતિજ્ઞાથી ચીડાતી અને કટાક્ષમાં તેને 'ભક્તાણી' કહીને સંબોધતી.

પિતાની ભલી લાગણીને લઈને કોઈ સક્રિય પગલાં લઈ શકતું નહોતું. પિતાના ડરથી ભાઈના ક્રોધનો પારો પણ તત્કાળ ઊતરી જતો. આ રીતે દિવસો પર દિવસો પસાર થવા લાગ્યા.

જમીરનને હવે પરિવાર સાથે મેળ ખાતો ન હોતો. તેને ન તો ઘરવાળાં સાથે કંઈ બોલવું ગમતું કે ન તો સાથે રહેવું. તેને અહીં રહેવાથી પોતાના જપ અને પાઠમાં પણ ઓછી તકલીફ ઉઠાવવી ન હોતી પડતી.

ઉત્તરોત્તર તેની સ્થિતિ એવી બની ગઈ કે ઘરમાં માંસ રંધાતું જોઈને તેમાં લોકોને તેનું ભક્ષણ કરતાં જોઈને તેને ભારે પીડા થતી. ઘરમાં માંસ બનતું જોઈને તે ઉપરના કોઈ અલગ રૂમમાં જતી રહેતી. કેવળ દૂધ અને ફળાહાર પર જ તે જીવનનિર્વાહ કરી રહી હતી. મહિનાના ૩૦ દિવસમાંથી ૨૦ દિવસ તો આવા જ હતા.

ધીરે ધીરે અયોધ્યા પર તેની નજર ચોંટી. અનેકવાર તેણે અયોધ્યા જવાનો વિચાર પણ કર્યો, છતાં પિતાના પ્રેમની પાશ તોડવી તેને માટે અશક્ય હતું.

અયોધ્યાનું આકર્ષણ તો વધતું જ ગયું. હવે તો ત્યાં જવા માટે તેનું હૃદય આકુળવ્યાકુળ બની ગયું હતું.

જેને ભગવાન પોતે જ બોલાવવા ઇચ્છે તેને રોકવા કોણ સમર્થ છે ! આગ્રામાં કોગળિયા (Cholera) એ પોતાનો ક્રૂર પંજો પ્રસારી કાળો કેર વર્તાવ્યો. ઈશ્વરઇચ્છાએ ડૉક્ટર સાહેબ તેનો શિકાર થઇ ગયા.

ઘરમાં હૃદયસ્પર્શી રડારોળ ચાલી રહી હતી. બધા સ્વજનો પછાડો ખાઈ રહ્યા હતા, જ્યારે જમીરનની આંખમાં આંસુનું એક ટીપું પણ જણાતું નહોતું. ઉન્મત્ત દૃષ્ટિથી તે એકીટસે આકાશ તરફ મીટ માંડી રહી હતી.

ડૉક્ટર સાહેબનું મિત્રમંડળ તથા સ્વજનસમૂહ એકત્રિત થયું હતું. પુષ્પોથી શણગારેલું શબ કબ્રસ્તાન ભણી ઉઠાવવામાં આવ્યું. જમીરને પણ ઊઠીને શબની સાથે ચાલવા માંડયું. લોકોએ પાછી વળવા માટે ઘણી વિનવણી કરી પરંતુ તે બધી બહેરા કાને અથડાઈ. જમીરને કોઈનું કહેવું માન્યું નહિ.

નક્કી કરેલા સ્થળે શબને કબ્રસ્તાનમાં દાટવામાં આવ્યું. તેના પર પુષ્પવૃષ્ટિ કરીને લોકો પાછા વળ્યા. જમીરન ત્યાંથી ક્યારે અને કેવી રીતે સરકી ગઈ તેની કોઈને ખબર ન પડી. બધાએ માન્યું કે, કદાચ અધવચથી ઘેર ગઈ હતી. પરંતુ ઘેર તપાસ કરતાં તેનો પત્તો ન લાગ્યો.

ઘણા મહિના વીત્યા બાદ સંધ્યાકાળે એકવાર એક મુસલમાને જમીરનને તે શબ પાસે એકલી અટૂલી બેઠેલી જોઈ હતી. ત્યારપછી તો કોઈને આગ્રામાં તેનાં બિલકુલ દર્શન થયાં જ નહિ. ભાઈએ સર્વ સાધનોની સહાયતા વડે શોધખોળ કરાવવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ તે બધા નિષ્ફળ નીવડયા. પાંચસોને એક રૂપિયાની ઇનામની જાહેરાત પણ કંઇ પરિણામ ન લાવી શકી. છેવટ બધાએ વિવશ થઇને આશા મૂકી દીધી.

[૪]

અયોધ્યામાં એક વયોવૃદ્ધ મુસલમાન સ્ત્રી ‘ દીવાની ડોસી’ના નામે સુપ્રસિદ્ધ હતી. તે ક્યારેક અયોધ્યા રહેતી અને ક્યારેક લખનૌ આવી જતી. લોકોને તેના પર ખૂબ ભાવ અને ભક્તિ હતાં. જ્યારે જુઓ ત્યારે ભાવિક ભક્તોનું ટોળું તેને વીંટળાઇને બેઠું જ હોય. કોઇએ જણાવ્યું કે આ ‘ દીવાની ડોસી ’ આગ્રાની રહેવાસી છે.

તેણે બધા સાથે લગભગ અબોલા લીધા હતા. વહેલી સવારે ક્યાંકથી બહાર આવતી; આવીને કોઇએક ઝાડ નીચે બેસી રહેતી. લોકો આવીને તેને ઘેરી લેતા શ્રદ્ધાથી તેનાં દર્શન કરતા અને ફળફળાદિ ભેટ તરીકે મૂકી જતા.

‘ દીવાની ડોસી ’ કોઇવાર ફળફળાદિને સામેની તરફ ફેંકી દેતી અને કોઇવાર તેને, ત્યાં ને ત્યાં જ, રાખીને બીજા કોઈ ઝાડ નીચે જઇને બેસતી. તેને ભોજન કરતાં કોઇએ કદી જોઇ જ નથી. તે ભોજન કરતી હતી કે કેમ એ એક અણઉકલ્યો કોયડો હતો.

જેના પર તે ખૂબ પ્રસન્ન થઇ જતી તેના સામું જોઇને હસતી. કોઇ સાંસારિક પદાર્થોની ઇચ્છા કરતું તો તે પૃથ્વી પર થૂંકીને તિરસ્કારની લાગણી વ્યક્ત કરતી. કોઈ બહુ સતાવે તો તે ત્યાંથી નાસી જતી.

તે રાત્રે ક્યાં રહે છે તેનો કોઇને પત્તો ન લાગ્યો. સંધ્યાસમયે તે શહેરની બહાર કોઈ અજ્ઞાત સ્થળે દૂર-સુદૂર નીકળી જતી. લોકોએ તે સ્થળની શોધ કરવા માટે ઘણા ફાંફાં માર્યાં પરંતુ માઇલોના માઇલો સુધી એકધારું ચાલવાનું હોવાથી તેઓ હિંમત હારી જતા. અનુમાન એવું હતું કે તે સરયુ નદીને કિનારે કોઈ એક સ્થળે રહેતી હશે.

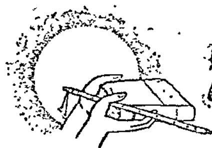
આ ‘ ડોસી ’ અસ્પષ્ટ અવાજે હંમેશાં કંઈ ક ગણગણી રહી હતી. તે પોતાની પાસે રહેલા રામાયણના ગુટકાને જીવની જેમ સાચવતી હતી. પરંતુ તેનો પાઠ કરતાં યા તેને ખોલતાં કોઇએ તેને જોઇ નહોતી.

આખા દિવસમાં માત્ર એકવાર તે કનકભવન જતી અને ભવનના પ્રવેશદ્વાર આગળ શિર ઝુકાવીને છાનીમાની પાછી વળતી. આ હતો એનો નિત્યક્રમ !

[૫]

આજે પરમ પવિત્ર રામનવમીનો તહેવાર હતો. દર્શનાર્થી જનતાની ભીડ જામી હતી. જેણે કોઈ દિવસ મંદિરનું મોં ન જોયું હોય એવી વ્યક્તિઓ પણ નજરે પડતી હતી. એવામાં નિત્યનિયમ મુજબ ‘ દીવાની ડોસી’એ આવીને મંદિરના ઉંબરા આગળ માથું મૂક્યું. બસ, એ માથું મૂક્યું તે મૂક્યું, પછી તે કદિ ઊઠી જ નહિ. ઘણો સમય વીત્યા બાદ લોકોનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચાયું. ‘જય સીયારામ જય જય સીયારામ’ના પ્રમુખ ધ્વનિ સાથે ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક ભાવિક ભક્તોએ તે ‘ દીવાની ડોસી’ની પાલખી પોતાની કાંધે લીધી. હજુ પણ રામાયણનો પેલો ગુટકો તો સાથે જ હતો. ભક્તોએ તે સાકેતવાસી ‘ દીવાની ડોસી’ના શરીરને સરયુ માતાની પરમપાવન ગોદમાં સમર્પિત કર્યું.

આજર્દિન સુધી વૈષ્ણવ વર્ગમાં તે ‘ દીવાની ડોસી’નું સાદર સ્મરણ કરવામાં આવે છે. પ્રેમ ભક્તોનો પ્રસંગ નીકળે ત્યારે સંત-મહાત્માઓ તેનું દૃષ્ટાંત આપે છે.

પંચમ વેદ

ઈશ્વરની ઓળખાણ

લેખક:— શ્રી 'પુનિત' મહારાજ

જે મુંબાઈમાં એક સમયે માનવ–મહેરામણુ ઊભરાતો હતો તે જ મુંબાઈ આજે સૂનકાર ભાસી રહ્યું હતું. જે સરીયામ ને ગીચ વસ્તીવાળા રસ્તાઓ પર જવાની જગા મળતી નહોતી, તે આજે ઉજ્જડ ને વેરાન જેવા બની ગયા હતા. લોકોના મુખ ઉપર, આનંદને બદલે, શોક ને ભયની ઘેરી છાયાઓ ફરી વળી હતી. મનોહર મુંબાઈની તમામ રોનક ને રોશની આજે ભૂતકાળની વાત બની ગઈ હતી. આજે કોઈ શાંતિનો શ્વાસ લેતું નહોતું. દરેકનાં દિલ ખૂબ ઊંચાં થઈ ગયાં હતાં.

હકીકત એ હતી કે, મોહની મૂર્તિમંત પ્રતીક સમી મુંબાઈ નગરીમાં, કેટલા કેટલાક દિવસથી, કોગળિયાના જીવલેણ રોગે કાળો કેર મચાવ્યો હતો. દરરોજ સેંકડો નહિ, બલ્કે હજારોની સંખ્યામાં, રોગનો શિકાર બનીને, લોકો 'યમપુરીની યાત્રા'એ ઉપડી રહ્યા હતા. બીજી યાત્રા તો મરજીયાત હોય છે, જ્યારે આ યાત્રા તો, એકપણ અપવાદ વિના, ફરજીયાત કરવી જ પડે છે. મૃત્યુની બીકને લીધે બધા લોકો પોતપોતાનાં સગાંવહાલાં ને સ્નેહી મિત્રોને ત્યાં સહીસલામતીની ખાતર પ્રયાણ કરી રહ્યાં હતાં. રેલ્વેગાડીઓમાં અસહ્ય ગીરદીનો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો. આવા પ્રસંગે માણસો ઈશ્વરનો દોષ કાઢે છે. પરંતુ એટલું હંમેશાં યાદ રાખવું કે, માણસોનાં કુકર્મોની સજારૂપે જ કુદરતનો કોપ આવી પડે છે.

એવામાં બધાની સાથે એક ખાનદાન માણસ કુટુંબકબીલા સાથે સ્ટેશન પર આવ્યો. તેની ઈચ્છા ભાવનગર જવાની હતી. મહામુશીબતે, નાખી નજર ન પહોંચે એવી જંગી કતારોમાં ઊભા રહીને, ભાવનગરની ટીકીટ મેળવવામાં તે સફળ થયો. ગુજરાત મેઈલ પ્લેટફોર્મમાં આવે તે પહેલાં તો તે વાડ઼ં ચિકાર ભરાઈ ગયો હતો. આમ તો પગ મૂકવાની પણ જગ્યા નહોતી ત્યાં જનતાનો અભૂતપૂર્વ ધસારો જોઈને રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ કેટલાક વધારાના ડબ્બા જોડ્યા. આ ગોઠવણથી તેના આખા કુટુંબને ઊંઘી શકાય એવી સરસ સગવડનો લાભ મળ્યો. યથાસમયે ગાર્ડે સીટી વગાડી ને ગાડી 'વ્હીસલ' વગાડીને ઊપડી. ગાડીએ જ્યારે પ્લેટફોર્મ છોડ્યું ત્યારે જ બધાનાં દિલ હેઠાં બેઠાં. ગાડીએ ઉપરાઉપરી સ્ટેશનો વટાવવા માંડ્યાં. લાંબો રસ્તો કાપીને છેવટે સવારમાં ગાડી અમદાવાદ સ્ટેશને આવી પહોંચી. આ કુટુંબને ભાવનગર જવાનું હોવાથી, ત્યાંથી ગાડી બદલવા માટે, તેઓ નીચે ઊતરી ગયા.

સ્ટેશન પર ચાપાણી ને નાસ્તાને યથાશક્તિ ન્યાય આપ્યો. હાથપગ ને મોંનું અર્ધસ્નાન કરીને કંઈક સ્વસ્થ થયા. તે પછી તેઓ ધંધુકા થઈને ભાવનગર જતી ગાડીમાં બેઠા. નિયત કરેલા સમયે ગાડી ઊપડી. એક પછી એક સ્ટેશન કાપતી તે આગળ વધી રહી હતી. દરેક સ્ટેશને લોકોની ચઢ–ઊતર ચાલી રહી હતી. આ ભાઈ પોતાના કુટુંબ સાથે વાર્તા–વિનોદ કરી રહ્યા હતા. તેના હૃદયસાગરમાં મનોરથનાં અનેક મોજાંઓ ઊછળી રહ્યાં હતાં. ભાવનગરમાં રહેતા પોતાના બહોળા મિત્રમંડળને અગાઉથી પત્રો લખીને પોતાના આગમનની સંપૂર્ણ સૂચનાઓ આપી રાખી હતી. મુંબઈથી કઈ ગાડીમાં નીકળીશું, ધંધુકા થઈને ભાવનગર ક્યારે પહોંચીશું વિ. તમામ હકીકતોનો કાગળમાં નિર્દેશ કર્યો હતો.

મનમાં ને મનમાં આનંદિત થઈને તે અનેક મનસૂબા ઘડી રહ્યો હતો: 'ભાવનગરના સ્ટેશને ઊતરીશું કે તરત અનેક વર્ષોથી વિખૂટા પડેલા મિત્રો મોટર લઈને સામે તેડવા આવ્યા હશે, જૂનાં સ્નેહ–સંભારણાં સાથે અનેક સમાગંજાપાઓ આતુર નયને રાહ જોઈને ઊભા હશે, અનેક ઓળખાણ–પિછાનવાળા પુનર્મિલન માટે ઝંખી રહ્યા હશે. વિ. વિ.'

એમ કરતાં કરતાં ગાડી ધોળકા–ધંધુકા વટાવીને બોટાદ જંકશને આવી પહોંચી. અહીંથી ભાવનગર રાજ્યની હદ શરુ થાય છે. એક ડબ્બામાં બેઠેલા બધા માણસો કંઈ એકબીજાના પરિચિત નથી હોતા, છતાં વિવેકની ખાતર અંદરઅંદર પૂછે છેઃ 'કેમ, ભાઈ! ક્યાંથી આવો છો? ક્યાં સુધી જવાનો વિચાર છે? તમે શું ધંધો કરો છો?' દરેક માણસ યથાયોગ્ય જવાબો આપતા. પોતાનું સ્ટેશન આવે એટલે 'જય! જય!' કહીને ઊતરી જતા.

બધાના દિલમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. આખા ડબ્બામાં આનંદ નહોતો ફક્ત એક જ માણસને! એક ખૂણામાં લમણે હાથ દઈને તે મૂનમૂન બેસી રહ્યો હતો. દેખાવે તો તે ખાનદાન જણાતો હતો. અંગ પર સાધારણ કપડાં પહેર્યાં હતાં. તેના મુખ પર ઉદાસીનતાનાં સ્પષ્ટ એંધાણો તરવરતાં હતાં. તેના મનમાં કંઈક ગંભીર ગડમથલ ચાલી રહી હતી.

કોઈ એક સમજદાર સજ્જનનું તેના તરફ ધ્યાન ખેંચાતાં તેણે વિનમ્ર ભાવે કહ્યું; 'ભાઈ! અવિવેક બદલ ક્ષમા પ્રાર્થું છું; પરંતુ આપની મ્લાન મુખાકૃતિ એમ અનુમાન કરવા પ્રેરે છે, કે, આપના મનમાં કોઈ મોટી મૂંઝવણ ઉપસ્થિત થઈ છે. આપને હરકત ન હોય તો તેની વિગત જાણવા ઈચ્છું છું.' પેલા ભાઈએ ઉત્તર આપ્યો; 'ભાઈ! આપનું અનુમાન સાવ સાચું છે. જો કે કોઈને કહેવાની મારી ઈચ્છા નહોતી, છતાં આપે જાણવાની જિજ્ઞાસા વ્યક્ત કરી હોવાથી, મારું દુઃખ કંઈક ઓછું થશે, એ આશાએ, આપને મારી આપવીતી ટૂંકમાં કહી સંભળાવું છું. આપની પાસે બેઠેલા સદ્‌ગૃહસ્થની માફક, હું પણ મુંબઈથી જ આવું છું. આજથી કેટલાંક વર્ષો પહેલાં નોકરી–ધંધાની શોધમાં હું મુંબઈ ગયો હતો. ઓળખાણને અભાવે મારો પત્તો ખાતો નહોતો; છતાં એક પરોપકારપ્રેમી સજ્જને પોતાની લાગવગનો ઉપયોગ કરીને મને નોકરીમાં દાખલ કરાવ્યો. પ્રામાણિકપણે નોકરી કરીને હું ત્યાં સ્થિર થયો. છેવટે ખૂબ વિચારને અંતે મેં મારા કુટુંબને પણ ત્યાં બોલાવી લીધું. એવામાં અચાનક કોમી રમખાણનો મહા ભયાનક ઉપદ્રવ શરુ થયો. ઈશ્વરની અગમ્ય લીલાને કોણ સમજી શકે! મને બાદ કરતાં, મારું આખું કુટુંબ તેનો કરુણ ભોગ થઈ પડ્યું, હું તદ્દન નિરાધાર હાલતમાં મૂકાઈ ગયો. 'ઉપર આભ ને નીચે ધરતી' જેવી મારી દશા થઈ. આપ જાણતા જ હશો, કે મુંબઈનો વસવાટ કેટલો બધો ખર્ચાળ છે? 'એક સાંધે ત્યાં તેર તૂટે' જેવી સ્થિતિમાં મહાપરાણે આવક–જાવકનાં બે પલ્લાં સરખાં રાખતો હતો. 'સમય જતાં ઉપદ્રવ શાંત થશે' એવી આશાથી થોડા દિવસ ઘરની ખીચડી ખાઈને રાહ જોઈ. રહીસહી તમામ રકમ પણ તે અરસામાં ખરચાઈ ગઈ. આજે મારી પાસે સમ ખાવા એક પાઈ પણ નથી. આપને કદાચ ખબર નહિ હોય, કે હું વગર ટિકિટે જ આ મુસાફરી કરી રહ્યો છું. ભાવનગરની ખ્યાતિ સાંભળીને મનમાં એવો નિર્ણય કર્યો છે કે ત્યાં જવું. સ્ટેશનમાંથી તો નજર ચૂકાવીને ગમેતેમ કરીને પણ બહાર નીકળી જઈશ. પરંતુ મારી મૂંઝવણનું મૂળ એ છે, કે ત્યાં જઈને હું શું કરીશ? ક્યાં ને ત્યાં રહીશ! ખાવા–પીવાનો બંદોબસ્ત કેવી રીતે થશે? નોકરી–ધંધો કેવી રીતે મેળવીશ? અલબત્ત, જો મારી પાસે પૈસા હોત તો ગમે ત્યાં માથું મારીને પેસી જાત. પરંતુ કહેવત છે, કે 'વસુ વિના નર પશુ.' જેમજેમ ભાવનગર નજીક આવતું જાય છે તેમતેમ મારા હૈયામાં તેલ રેડાઈ રહ્યું છે. મારી મૂંઝવણ વધુ જટિલ બનતી જાય છે. ભાઈ! આજકાલ તો જ્યાં જુઓ ત્યાં લક્ષ્મીની જ ઓળખાણ છે. માણસનું મૂલ્યાંકન કોઈ કરતું નથી. આટલું બોલતાંબોલતાં તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું ને તેનાથી રડી દેવાયું. પ્રશ્ન પૂછનાર સજ્જને તો દિલાસાના બે–ચાર શબ્દો કહીને ચૂપકીદી સેવી લીધી. એટલું હૃદયમાં જરૂર લખી રાખજો, કે તમારે માથે ગમે તેવી આસમાની–સુલતાની તૂટી પડે તો પણ તમે સંસારના સ્વાર્થી માનવીઓ સમક્ષ ભૂલેચૂકે પણ, કોઈ દિવસ રોદણાં રોશો નહિ. કહેવાની જો ઈચ્છા જ હોય તો બે હાથવાળા પામર માનવીને બદલે હજાર હાથવાળા સમર્થ ધણીને શા માટે ન કહેવું? જગત પાસેથી તો કેવળ લૂખું આશ્વાસન જ મળશે.

ડબ્બામાં જુદીજુદી ખોપરીના માણસો તરેહતરેહની વાતો કરી રહ્યા હતા. ગાડી અને ડ્રાઈવર એકનિષ્ઠાથી પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યાં હતાં. એટલામાં ઉપરાઉપરી વ્હીસલો વાગવા લાગી; ગાડીનો વેગ ધીમો પડ્યો, ને ધોળકા જંક્શન આવી પહોંચ્યું. કૂવામાંના રેંટની માફક, લોકોની અવરજવર થઈ રહી હતી. ગાડી ઉપડવાને થોડી વાર હતી તે પહેલાં બે અલમસ્ત બંકુ-

ધારી પોલિસો હાથમાં હાથકડી (બેડી) પહેરાવેલા એક ચોરને લઈને એ ડબ્બામાં પ્રવેશ્યા. યોગ્ય જગા મેળવીને ત્રણે જણા બેઠા. પૂછપરછ કરતાં માલુમ પડ્યું કે આજે તે ચોરનો કેસ ચલાવવાનો હોવાથી તેને ભાવનગર લઈ જવાનો છે. ચોરની આંખમાંથી શ્રાવણ–ભાદરવો ચાલી રહ્યો હતો. તેના મનમાં એમ હતું કે, ભાવનગર કોર્ટમાં મારો કેસ ચાલશે. મુદ્દામાલ સાથે પકડાયો છું. સાક્ષીઓ પણ આવ્યા હશે. ન્યાયાધીશ મને સખતમાં સખત સજા ફરમાવશે. હાય ! મારા બાકીના જીવનમાં માત્ર દુઃખ અને નિરાશા જ બાકી રહ્યાં હશે. ખરેખર, મેં મારી જીંદગી વેડફી દીધી.'

સમયને જતાં ક્યાં વાર લાગે છે? નક્કી કરેલા સમયે ગાડી ભાવનગરના ટરમીનસે આવીને ઊભી રહી. જોતજોતામાં તો આખી ગાડી ખાલી થઈ ગઈ. સહુએ પોતપોતાને નિર્દિષ્ટ સ્થાને રસ્તો માપ્યો. સ્તુ.

બોધપાઠ:—આ તો છે એક દૃષ્ટાંત. આ રહ્યો તેનો સારાંશ: (૧) જે માણસ કુટુંબ સાથે મુંબાઈથી નીકળ્યો હતો તેને જવાનું હતું ભાવનગર (૨) જે અજાણ્યો માણસ ડબ્બાના એક ખૂણામાં લપાઈને ચિંતાગ્રસ્ત વદને બેઠો હતો તેને પણ ત્યાં જ જવાનું હતું અને (૩) બે પોલિસો જેને હાથકડી નાખીને લઈ જતા હતા તે ચોરને પણ બીજે ક્યાંય જવાનું નહોતું. મતલબ કે ઉપરોક્ત ત્રણે વ્યક્તિઓનું ગંતવ્ય સ્થાન ધ્યેય તો એક જ હતું, છતાં ત્રણેની મનોદશા તદ્દન નિરાળી હતી.

જે કુટુંબ મુંબાઈથી નીકળ્યું હતું તેને, જેમ જેમ ગાડી આગળ વધતી જતી હતી તેમ તેમ, આનંદમાં અભિવૃદ્ધિ થઈ રહી હતી. તેના મનમાં એવી તાલાવેલી હતી કે ક્યારે જલદી ભાવનગર આવી જાય અને ઓળખાણ–પિછાણવાળા સગાં–સંબંધીઓને ક્યારે ઝટ મળીએ. બીજો જે અજાણ્યો માણસ હતો તેને, જેમ ભાવનગર નજીક આવતું ગયું તેમ, તેના મુખ પર નિરાશા અને ઉદાસીનતાનાં વાદળો ઘેરાવા લાગ્યાં, તેની અકળામણમાં ઉમેરો થવા લાગ્યો. ત્રીજો જે ચોર હતો તે તો એમ જ પ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો કે રેલ્વેગાડીનું એન્જીન વચમાં જ 'ફેઈલ' (અટકી) થઈ જાય અને ભાવનગરનું સ્ટેશન જ ન આવે તો સૌથી સારૂં. કારણ કે તે સજાના ભયથી ધ્રુજતો હતો.

હવે તેનો આધ્યાત્મિક અર્થ ઘટાવીએ. ડબ્બાનો રોગ એટલે પ્રસ્તુત પ્રાસંગિક પ્રસંગ. મુંબાઈ એટલે દુઃખમય સંસાર અને ભાવનગર એટલે સુખમય સ્વર્ગ. આ જગતમાં પણ, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, ત્રણ જાતના માણસો વસી રહ્યા છે: (૧) જીંદગીના આદિ પર્વથી માંડીને છેક જીવનની સંધ્યા સુધી જેણે પ્રભુપ્રીત્યર્થે પોતાનું જીવન વીતાવ્યું છે તે. અર્થાત્ સહકુટુંબ નીકળેલો માણસ (૨) જેઓ સંસારની આંટી–ઘૂંટીઓમાં રચ્યાપચ્યા રહીને પ્રભુથી વિમુખ રહ્યા છે તે. અર્થાત્ અજાણ્યા માણસ જેવા. અને (૩) પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે–પોતાનો હેતુ બર લાવવા માટે, ન્યાય–અન્યાય, સત્ય–અસત્ય, કાળું–ધોળું વિ. તરફ ધ્યાન આપ્યા સિવાય અધમ પાપાચરણ કરીને ભગવાનના ગુન્હેગાર બન્યા છે તે. અર્થાત્ હાથમાં બેડી પહેરાવેલા ચોર જેવા.

હવે એક ડગલું આગળ વધીને ત્રણેની વ્યક્તિગત સ્થિતિ તપાસીએ: સદાચાર ને સત્સંગભજનમાં પોતાનું સમગ્ર જીવન વીતાવીને ભગવન્નામ અને ભક્તિરૂપી નાણું પ્રભુની પેઢીમાં જમે કરાવ્યું છે તેને મૃત્યુસમયે બીજાઓની જેમ, જરાય ગભરામણ નથી રહેતી. ઊલટો તે તો મૃત્યુને આવકાર આપે છે તેના મનમાં એવા જ વિચારો રમી રહ્યા હોય છે, કે 'મેં મારા જીવનકાળ દરમિયાન એકેય પાપ કર્યું નથી પછી મારે ડરવાની શી જરૂર? વળી મરીને જ્યાં જવાનું છે તે તો મારા પ્યારા પ્રભુનું ઘર છે. હૃદયના ભીંજનારી સંદેશા દ્વારા તેની સાથે મેં અગાઉથી સંબંધ બાંધી લીધેલો છે. તેમણે મારું હૃદય વાંચ્યું છે, મેં તેમનું હૃદય વાંચ્યું છે. સાચા સગાને ત્યાં જતી વેળાએ હૃદયમાં શોક કેવો! અત્યારસુધી અમારી વચ્ચે જે માયાનો અદૃશ્ય પડદો હતો તે પણ દૂર ખસી જશે. હવે તો પરોક્ષ દર્શનને બદલે તેમનો પ્રત્યક્ષ પરિચય પામીને જીવનને કૃતાર્થ કરીશું. તદુપરાંત ત્યાં મારા જેવા બીજા અનેક પ્રભુપ્રેમીઓ રહેતા હશે. તેમનો સંપર્ક સાધવાની તક મળશે. એવો કોણ અભાગી હશે કે એક દેશીને મળતાં જેને ઉમળકો ન આવે!

વધુમાં, પરમ પિતા પ્રભુ સાથેના જૂના સ્નેહ–સંસ્મરણો તાજાં કરીશું. ઓળખાણને લીધે આપણને નડતી તમામ સુખ–સગવડો સહેલાઈથી મળશે. આજદિન સુધી મેં જે અઢળક નાણું રામનામ બેંકમાં જમે કરાવ્યું છે તેના વ્યાજમાંથી પ્રભુની ઇચ્છા હશે ત્યાંસુધી, મોડા મોડા નિર્ગતિ ખાઈશું. ત્યારબાદ આ સેવકને પ્રભુ જે આજ્ઞા ફરમાવશે ત્યાં નિઃસ્વાર્થ કામ બજાવવા ખોપી જઈશું. નિ.-નિ. જેણે ઈશ્વર સાથે અગાઉથી

ઓળખાણ કરી હશે તેની, મુંબાઇથી ભાવનગર જતી વખતે-સંસારમાંથી સ્વર્ગમાં સંચરતી વખતે આવી ઉમદા વિચારસરણી હશે.

[૨] આધુનિક માનવસમાજનો એક મોટો વર્ગ આજે આનંદ-પ્રમોદ અને વૈભવ-વિલાસમાં પ્રભુએ દયા કરીને આપેલી જીવનરૂપી અમૂલ્ય મૂડીને વેડફી રહ્યો છે. કેમ જાણે ભગવાન પાસેથી અમર જીવનનો દસ્તાવેજ ન લખાવી લાવ્યો હોય, તેવી જાતનું તેમનું વર્તન હોય છે. તેઓ લગભગ 'ચાર્વાકના ચેલાઓ ' બની ગયા હોય છે.

यावज्जीवं सुखं जीवेत्, ऋणं कृत्वा घृतं पिबेत् ।

भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः ? ॥

અર્થાત્ ' ખાઇ પીને થાય એટલી લહેર કરો, દેવું કરીને પણ ઘી પીઓ. પરલોક ને પુનર્જન્મના નકામાં ગપ્પાંઓને દેશવટો દઇ દો. મરી ગયા પછી કયો ' ડોહો ' લેવા આવવાનો છે ! '

તેમને બધું યાદ રહે છે; નથી યાદ રહેતું ફક્ત એક મરણનું સ્મરણ. જો માણસને મૃત્યુની સ્મૃતિ રહેતી હોય તો જગતની આજે આ અધોગતિ હોત ખરી !

યાદ રહે કે ન રહે પરંતુ એક યા બીજારૂપે, મૃત્યુના રોગનો ભોગ થવાનું છે એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. સનાતન સત્ય છે. પ્રસિદ્ધ મહાપુરુષોથી માંડીને નાનામાં નાના પ્રાણીને પણ આ સંસારયાત્રા પૂરી કરીને યમાલયની યાત્રા કરવી જ પડશે, એમાં શંકાને રહેજે સ્થાન નથી.

મોજ-શોખમાં મચી રહેલો માનવી આજે વિસરી ગયો છે કે, આજે ભલે હું મખમલના મુલાયમ બિછાના પર સૂઇ રહ્યો છું. પરંતુ એક દિવસ એવો જરૂર આવશે કે જ્યારે તદ્દન ખરબચડા (Rough યા Unpolished) લાકડાની ચિતામાં મારે સૂવું પડશે. આજે જે કાયાનું હું જાળવીને જતન કરી રહ્યો છું તે જ [illegible]ને સગાં-સંબંધીઓ લાકડી-ડંડાના ગોદા મારશે. [illegible] અગ્નિનો એક નાનકડો તણખારો જોઇને દાઝ[illegible]ના ડરથી, હું આઘો ખસી જાઉં છું પરંતુ હું એ [illegible] ભૂલી જાઉં છું, કે કેસરવર્ણી (ચિતા)ની ગોદમાં, [illegible]ની રક્તવર્ણી અગ્નિજ્વાળાઓમાં, અત્યારે લાખની [illegible]ની આ કંચનવર્ણી કાયા રાખની થઇને ખાખમાં [illegible] જશે. દેવાની જોતે કોતરી રાખજે કે વૈરાગ્ય [illegible]ન એ દુર્લભ વૈરાગ્યપ્રાપ્તિનો સહેલો અને [illegible]ક ઉપાય છે.

જેણે આખા જીવનમાં ' હાય, હાય ' કરી છે તેની [illegible]મ વિદાય ' ખરેખર અત્યંત કરુણાજનક હોય છે. [illegible]ડા પછી પ્રત્યેક માનવીની આંખ ઉઘડે છે; તેની સાન ઠેકાણે આવી જાય છે; તેને સાચી [illegible] સ્થિતિનું ભાન થાય છે. કરેલા કુકર્મોનો પશ્ચાત્તાપ [illegible] કહે છે કે, ' માનવ દેહ મેળવીને જે કરવાનું [illegible] મેં ન કર્યું અને જે નહોતું કરવાનું તેની પાછળ મેં જીવનધન લૂંટાવી દીધું. હવે મારું શું થશે ! મને [illegible] લઇ જશે ! મારી શી ગતિ થશે ! પરંતુ એ કહેવત (Confirmation) કહેવાની હોય છે, કેમ કે '...तब पछताये क्या होत है जब चिड़िया चुग गई खेत'

શુદ્ધ ગુજરાતીમાં કહીએ તો, ' રાંડ્યા પછીનું ડહાપણ શું કામનું ? આગ લાગ્યા પછી કૂવો ખોદવાનો નિષ્ફળ પુરુષાર્થ શું કામનો ? '-' દાવના દાણા (પાસા) દેઇ ગયા પછીનો અફસોસ શું કામનો ? ' It is of no use to shut the stable-door when the steed is stolen.' જેમણે સ્વાર્થની સાધનામાં જ જીવનનું ઝવેરાત ગુમાવી દીધું છે તેમની સ્થિતિ બરાબર આવી હોય છે. પેલા અજાણ્યા માણસ જેવી ! -

[૩] ' જગતમાં પ્રભુ જેવી કોઇ વ્યક્તિનું અસ્તિત્વ છે જ નહિ.' એમ માનીને જેણે મનફાવતું અનીતિમય જીવન ગુજાર્યું છે, તેની આંખો આગળ, મરણ-પથારી વખતે, પૂર્વકૃત પાપોનો આખો કાળો ચિતાર રજુ થાય છે. એ પુરાણો ઇતિહાસ સાંભળીસાંભળીને તેની આંખોમાંથી બોર-બોર જેવડાં આંસુ પડે છે. એના મનમાં વિચારો ઘૂમી રહ્યા હોય છે, કે ' જીવનમાં કુકર્મો કરવામાં મેં પાછું વળીને જોયું નથી. જે હાથે કર્યાં છે, તે આજે હૈયે વાગી રહ્યાં છે. જીવનમાં જે વાવ્યું છે તે આજે લણી રહ્યો છું. મરી ગયા પછી પ્રભુ મને પૂછશે કે ' તેં શું કર્યું ? ' તો જવાબ દેવો મને ભારે થઇ પડશે. પંચમહાભૂતના સાક્ષીઓ સન્મુખ હું શું ઉત્તર આપીશ ! પાપ ને પુણ્યના ત્રાજવાં સમક્ષ હું કયે મોઢે બચાવ કરીશ ? સાચે જ, મારે આકરી સજા ભોગવવી પડે છે. ' આવી દુર્દશા હોય છે તેમની, જેઓ પ્રભુના ગુન્હેગારો હોય છે.

જેને પ્રભુ સાથે ઓળખાણ હશે તે હસતો હસતો જશે. જે મનુષ્ય પ્રભુથી વિમુખ રહ્યો છે તે મનમાં ને મનમાં મૂંઝાતો હશે. અને જેણે ઇશ્વરતત્ત્વનો ઇન્કાર કરીને ચોરી કરી છે તે સજાના ભયથી રડતો રડતો જશે.

માટે મહાપ્રભુના મહારોગમાંથી મહામુક્તિ મેળવીને મહાપદ મેળવવું હોય તો અત્યારથી જ ઇશ્વરની ઓળખાણ કરી લેજો. જ્યાંસુધી કાયા સાજી છે ને હાથમાં બાજી છે ત્યાંસુધી પ્રભુને રાજી કરી લો. ગયું ઉમર પાછી ફરી નહિ મળે. Strike with all your might, while the iron is red.

ભગવાન ભીષ્મ

લેખક :
કીર્તનાચાર્ય
શ્રીસીતારામ શર્મા

(ગતાંક પૃષ્ઠ પ૬૨ ચાલુ)

यथाग्निः सुसमिद्धार्चिः करोत्येधांसि भस्मसात् ।
तथा मद्विषया भक्तिरुद्धवैनांसि कृत्स्नशः ॥
भक्त्याहमेकया ग्राह्यः श्रद्धयाऽऽत्मा प्रियः सतां
भक्तिः पुनाति मन्निष्ठा श्वपाकानपि संभवात् ॥

દીવો સળગાવતી વખતે અથવા રસોઈને માટે સળગાવેલા અગ્નિનો એક પણ તણખો ઘાસ ઉપર પડે તો ઘાસ સળગી ઊઠે છે, અને તેને લીધે મોટાં મોટાં મકાન, ગામ, નગર, પહાડ, અરણ્ય ફુંકાઈ જાય છે. તે જ પ્રમાણે મદ્વિષયક થોડી સરખી પણ શ્રદ્ધાયુક્ત ભક્તિ ચિત્તને વિષે પ્રવિષ્ટ થઈ હશે તો, સંચિત–ક્રિયમાણ પાપાટવી ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે. કર્પૂર અગ્નિને અડકતાં વાર જ નિઃશેષ બળી જાય છે, તે જ પ્રમાણે ભક્તિ વડે ચિત્તસ્થ સકલ દોષો બળી જાય છે.

વ્હાલા આત્માનંદો !

રાજા શાન્તનુ પોતાની પવિત્ર પત્ની ગંગા અને પુત્રનો વિયોગ સહન કરીને પોતાના કામકાજમાં જીવન નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. કારણ, દુનિયામાં રાજ્યકારભાર માથે ઊઠાવવો એ રમતવાત નથી. જગતની અંદર રાજા તરીકે ભક્ત અંબરીષ, રંતીદેવ, માન્ધાતા, દિલીપ, સગર, ભરત, વિગેરે વિગેરે અમુક રાજાઓનાં જ નામો આગળ આવે છે. સૃષ્ટિના મંડાણથી આજદીન સુધીમાં કરોડો રાજાઓ જન્મ્યા અને મરી ચૂકયા છતાં એમના નામને કોઈ યાદ સરખું પણ કરતું નથી. એટલે રાજ્યધુરાને વહન કરવી એ તો તલવારની ધાર પર ચાલવા જેવું છે. ભગવાન રામચંદ્રનો જાસુસ એક દિવસ સમાચાર આપવા એકાન્તમાં આવ્યો અને બધાય સમાચારો આપી રહ્યા પછી તે રડવા લાગ્યો. 'ત્યારે ભગવાને એને પુષ્કળ આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે એવા તો શા સમાચાર છે? ત્યારે સજળ નયને જાસુસ કહે છે; 'ભગવન્, અર્ધ રાત્રે હું નગરચર્ચા જોવા નીકળ્યો હતો ત્યારે એક ધોબી પોતાની સ્ત્રીને ક્રોધના આવેશમાં આવીને કહેતો હતો, કે હું દશરથપુત્ર રામ જેવો નથી કે રાવણને ત્યાં રહી આવેલી જાનકીને સંઘરૂં. આ શબ્દો સાંભળતાં જ ભગવાન ચમક્યા. જો કે માતાજીની અગ્નિપરીક્ષા લંકામાં લેવાઈ હતી, અને ખુદ ભગવાન પણ જાણતા હતા કે જાનકી પણ મારી આદિ માયા છે, અને મન-વચન-કર્મથી પવિત્ર છે, છતાં મારામાં એટલો દોષ પણ મારી પ્રજાએ ન જોવો જોઈએ. તેના ખાતર વિના વિલંબે જાનકી મહારાણીનો એમણે પરિત્યાગ કર્યો.

સજ્જનો ! આનું નામ તે રામરાજ્ય, આનું નામ તે સુરાજ્ય અને આનું નામ તે સ્વરાજ્ય. ત્યારે, સ્વરાજ્ય કેવું હોવું જોઈએ તે આમ આટલા ઉપરથી સ્હેજ વિચાર કરો. અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરો કે એવું સ્વરાજ્ય અમને અપાવો. અસ્તુ. તદ્અનુસાર શાન્તનુએ પણ પોતાની પ્રજાનું બહુ જ પ્રેમપૂર્વક પાલન કરવા માંડયું. કારણ કે એક કવિએ કહ્યું છેઃ

આખા જગતના ધર્મથી પણ દેશની સેવા વધી,
જીતી લીધી પ્રીતિ પ્રજાની, તો જીતી દુનીયા બધી,
પાળે પ્રજાને પુત્ર સમ, તે દેવસમ પૂજાય છે.
યશસ્વ એવા નરપતિઓના, દેવતાઓ ગાય છે.

એટલે શાન્તનુ રાજાએ એ પ્રમાણે પોતાની પ્રજાનું યથાર્થ રીતે પાલન કરવા માંડયું. જેથી વિશ્વમાં એની અમર નામના રહી. આમ ને આમ કેટલાક સમયપર્યંત આ સ્થિતિ ચાલુ રહી, ત્યાં એક દિવસ શાન્તનુ ઘોડેસ્વારી કરી ગંગાના કિનારે કિનારે નૈસર્ગિક દશ્યો જોતા જોતા બહુ દૂર નીકળી ગયો. ત્યાં ગંગાના પાણીમાં એક અતિ તેજઃપુંજ દેવી ઊભેલાં છે, અને એની પાસે એક પાંચ વર્ષનો, જેણે મૌંજી મેખલા ધારણ કરેલી છે એવો, એક બાલકુમાર નાનું ધનુષ્યબાણ હાથમાં લઈને દેવીની સમીપમાં ઊભેલો છે, આ દશ્યને જોઈને શાન્તનુ ગાંડો બન્યો અને એને પોતાની પત્ની ગંગા અને પુત્ર

પ્રીતમને પુનિત પ્રાર્થના

દયાળુ !...દયામય ! ! એ તદ્દન સાચું છે કે તમારી દયા જડ-ચેતનાદિ તમામ જીવો પર સમાન છે, અને તે પણ થોડીઘણી નહિ, અનહદ. પરંતુ મારા પૂર્વજન્મનાં પાપોને લીધે, હું એવો હતભાગી છું કે તમારા એ કરુણારૂપી સાગરમાં સ્નાન કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને નથી સાંપડતું. જ્યારેજ્યારે મારું ધાર્યું કાર્ય પાર પડે છે ત્યારેત્યારે તો આપની દયા દૃષ્ટિગોચર થાય છે, પરંતુ મારી ઇચ્છાવિરુદ્ધ કાર્યોમાં તો હું તેનો સાફ અસ્વીકાર કરું છું. હું એ પણ જાણું છું, કે અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા બન્ને રૂપમાં આપની કૃપાનાં કિરણો વેરાઈ રહ્યાં છે અને તે આવે છે મારા કલ્યાણ માટે જ, પરન્તુ પ્રતિકૂળતાના રૂપમાં આ હઠીલું મન તેને માનવાનો ઇન્કાર કરે છે. પ્રભો ! એવું પુનિત પ્રભાત ક્યારે પ્રગટશે, કે જ્યારે અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા બંનેને આપની કૃપાનો મહાપ્રસાદ સમજીને હું પ્રસન્નતાપૂર્વક તેનો સ્વીકાર કરીશ ? ક્યારે હું માન-અપમાન, તિરસ્કાર-પુરસ્કાર, નિંદા-સ્તુતિ, નફો-નુકશાન, સુખ-દુઃખ, જીવન-મરણ વિ. દ્વંદ્વોમાં આપની દયાનાં દર્શન કરીને પરમ શાંતિ અને સંતોષનો અનુભવ કરીશ ?

પ્યારા પ્રભો ! મારા અંતરનાં ઊંડાણમાં એ હકીકત ડંખી રહી છે, કે, 'હું' કહેવડાવું છું તો 'તમારો' છતાં વાસ્તવિક રીતે આપનો નથી બની શક્યો. જોઉં છું-મારી સગી આંખે જોઉં છું, કે હજી પણ હું વિષયોના મજબૂત કિલ્લામાં ઘેરાયેલો છું. કોઈ-કોઈ વાર તો, ખૂબ જ નિર્દય રીતે, વિષય-વાસનાનું પૂર મારી સાત્ત્વિકતાને તારાજ કરવા માટે ધસી આવે છે અને ફરજ પાડવા ચાહે છે: મને પોતાની ગુલામીની જંજીરોમાં જકડવા માટે. તે વખતની હૈયાની વરાળ ક્યાં જઈને ઠાલવું ? મારું દિલ-દર્દ કોની આગળ રડું ? તે વખતે તો બસ, કેવળ આપની કૃપાશક્તિનો જ એકમાત્ર આધાર હોય છે. હું નજરે નિહાળું છું કે તમારી દયાદૃષ્ટિ વાસનાનાં વાદળોનો એક ક્ષણમાં જ વિનાશ કરી નાખે છે. આટલું હોવા છતાં પણ હું સર્વથા, સર્વદા આપનો નથી બની શકતો, એ શું ઓછા દુઃખની વાત છે ?

મારા સમર્થ સંરક્ષક સ્વામી ! મને તો હવે પાકી ખાત્રી થઈ ચૂકી છે, કે મારા સ્વ-પ્રયત્નથી કંઈ જ દહાડો વળવાનો નથી. હવે તો આપ જ આપની દયાળુતા વડે આ અધમને અપનાવીને છાતી સરખો ચાંપી દો ! એ તો આપથી અજાણ્યું નથી કે ક્યારેક તો મારું પ્રાણપંખેરું આપના મિલન માટે તરફડી રહ્યું હોય છે. પરંતુ આ પાપી મન ક્યાં ગણકારે છે ? વ્હાલાથી વિખૂટા પડેલા આ વિરહીની વિરહવ્યથાનો વિચાર કરીને કરુણા-જળનો છંટકાવ કરીને, માયાની મહાજ્વાળાઓમાંથી મને ઉગારી લો ! જો આપ આટલું ન કરો તો, આટલું તો જરૂર કરો કે, ન તો મારા ચિત્તમાં કોઈ ચાહના રહે, કે ન તો ડગલે-પગલે પ્રાર્થના કરીને આપને હેરાન કરું. તમે જે કરો, જેવી રીતે કરો, જ્યારે કરો, અને ગમે તે સ્થિતિમાં, ગમે તેવી રીતે રાખો—હું તેમાં જ સંતોષ માનું અને અનુભવું કે આ આખું જગત આપની અસીમ દયાનો જ ભંડાર છે, આપની કૃપાનો જ અખૂટ ખજાનો છે. શું આપનાથી આટલું પણ નહિ બને ? શું આપ આટલી પણ દયા નહિ દર્શાવો ?

—'આપનો જ એક અધમ બાળક'

ૐ ૐ ૐ રઘુપતિ રાઘવ રાજારામ ; પતિતપાવન સીતારામ. ૐ ૐ ૐ

ૐ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ :
રૂ. ૫—૪—૦
પાકું બાઇન્ડીંગ
રૂ. ૬—૪—૦

તંત્રી :
મગનભાઇ છોટાભાઇ દેસાઇ

હિંદ બહાર
રૂ. ૭—૮—૦
પાકું બાઇન્ડીંગ
રૂ. ૮—૮—૦

વિષય સૂચિ

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. ગ્રાહકોએ પોતાનું નામ-ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું જોઇએ, અને પોતાનો ગ્રાહકનંબર લખવાનું ભૂલવું ન જોઇએ.

૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાઇપોસ્ટકાર્ડ કે ટીકીટ મોકલવી જરૂરી છે

૩. ગ્રાહકોએ મનીઑર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઇએ. વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને દોઢ મહીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઑર્ડર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં શ્રમ વિશેષ પડે છે.

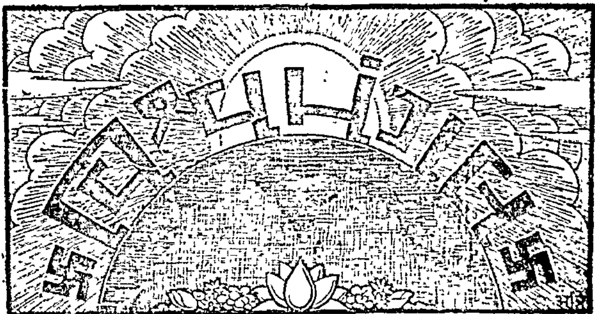
અંક તા. ૧૦ મી સુધીમાં ન મળે તો પોસ્ટ કાર્ડ લખી મંગાવી લેવો.

લખો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
સલાપસ રોડ, અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રકાશક
દેસાઇ મગનભાઇ છોટાભાઇ

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય
સલાપસ રોડ, મોતીનિવાસ—અમદાવાદ

सत्संगं जनयत्परात्मविषये भक्तिं समुद्वर्धयत् । कामोद्वेगकुमार्गदम्भजनकं साहित्यमुन्मूलयत् ।
धर्मद्वेषमनुक्षणं प्रशमयत्सन्दर्शयत्सद्गतिं, संजातं खलु 'विश्वमंगल'-मासाकर्तुं जगन्मंगलम् ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : આશ્વિન–૨૦૦૪ : ઓકટોબર–૧૯૪૮ : અંક ૭ મો.

અંતરનો

આર્તનાદ

શ્રી 'પુનિત'

(વ્હાલા ! તારો વિયોગ (૨) દિલડાનું દર્દ છે......રાગ)

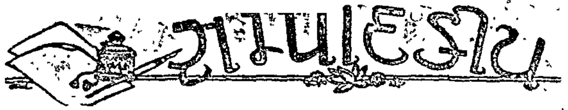
માવડી ! દીનદયાળ (૨) ક્યારે બોલાવશો ?
કહીને 'વ્હાલેરા બાળ' (૨) ક્યારે બોલાવશો ?
માવડી....(૧)

તારી હથેળીમાં અમૃતનાં ઝરણાં,
ફેરવી હાથો હેતાળ (૨) ક્યારે બોલાવશો ?
માવડી....(૨)

તારી આંખો માંહી વાત્સલ્ય ઊભરે,
ચૂમી બાળકના ગાલ (૨) ક્યારે બોલાવશો ?
માવડી....(૩)

હૈયામાં પ્રેમની છોળો રે ઊડતી,
ચાંપી હૈયાની સાથ (૨) ક્યારે બોલાવશો ?
માવડી....(૪)

'પુનિત' પોકારે છે નિર્દોષ ભાવે,
દર્શન દઈને સાક્ષાત્ (૨) ક્યારે બોલાવશો ?
માવડી....(૫)

અમારા ગ્રાહકોને

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી અને પરમાત્માની શુભેચ્છાઓમાં સહકાર આપી તેની સૃષ્ટિમાં-તેની રચનામાં સુન્દરતા અને એકસરતા પૂરી રહેલા સજ્જનોની સહૃદયતાથી, વિશ્વમંગલ તેની પ્રગતિમાં દિન-પ્રતિદિન આગળ વધી રહ્યું છે. મહાભારતાંકની માગ દરરોજ ચાલુ જ રહે છે, છતાં હાલના કામકાજના દબાણને લક્ષને તેને તૈયાર કરવામાં ઢીલ થઈ છે. છતાં મહાભારતાંક દીવાળી સુધીમાં તૈયાર થઈ જશે. આ સિવાય કાર્યાલયનાં બીજાં લોકપ્રિય પુસ્તકોની ઘણીખરી આવૃત્તિઓ ખલાસ થઇ ગએલી હોવાથી જિજ્ઞાસુઓને વારંવાર નિરાશ થવું પડે છે. તેને ફરી પ્રકટ કરવામાં જે વિલમ્બ થાય છે તે માટે અમે અમારા ગ્રાહકમહોદયોની ક્ષમા યાચીએ છીએ.

આ અંકમાં થએલ અનિવાર્ય વિલમ્બ

ગ્રાહકબંધુઓને નિવેદન કરવાનું કે આ અંક છાપવાના કાગળો આવવાની આજ આઠમી તારીખ સુધી રાહ જોવા છતાં રેલ્વેની અવ્યવસ્થિતતાને લીધે કાગળો આવી શક્યા નથી. તેથી અમારે મોડું કરીને પણ છેવટે બીજા આવા કાગળોમાં અંક છાપવો પડયો છે, અને વાચનમાં એક ફૉર્મ ઓછું કરવું પડયું છે. આવતો અંક સુન્દર ત્રિરંગી ટાઇટલ સાથે આઠ ફૉર્મનો પ્રકટ થશે અને તે અંક દીવાળી પહેલાં સર્વ ગ્રાહકોને મળી જાય એ રીતે વહેલો રવાના કરવામાં આવશે. આમાં પંચાંગ અને કેલેન્ડર પણ જોડવામાં આવેલ હશે.

શ્રી કલ્યાણ ગ્રન્થમાળાનાં ત્રીજા વર્ષનાં બધાં પુસ્તકો પ્રકટ થઇ ચૂક્યાં છે અને તેના ગ્રાહકોને રવાના થઇ ગયાં છે. ચોથા વર્ષનું પહેલું પુસ્તક સ્કુલીંગ જે ભાઇઓનાં લવાજમનાં મનીઑર્ડર આવેલાં છે તેમને, બેસતા વર્ષને દિવસે મળી જાય એ રીતે રવાના કરવામાં આવશે, અને બાકીના ગ્રાહકો ઉપર તે પછી વી. પી. કરવામાં આવશે. જે ભાઇઓને ગ્રાહક ન રહેવું હોય તેઓ અમને ફક્ત બે પૈસાનું પોસ્ટકાર્ડ લખવા કૃપા કરશે કે જેથી તેમના માટે વી. પી.નું પોસ્ટખર્ચ ન થાય. — સંપાદક.

નવરાત્રિની લહાણીઓ અને પર્વોના દિવસોએ ભેટ આપવા લાયક

ભગવતી જગદંબાના ગુણગાનનું સાહિત્ય

શ્રી શક્તિ મહિમા ૧-૮-૦. શ્રી લક્ષ્મી સાધના ૧-૪-૦. શ્રી શક્તિ ગીત સંગ્રહ ૦-૧૨-૦.

દીવાળીના પર્વોની સમજ આપતું, નવીન વર્ષની શુભ શરૂઆત બતાવતું સ્નેહીવર્ગને ભેટ આપવા યોગ્ય આકર્ષક પુસ્તકઃ— દીપોત્સવી પંચપર્વ (સુવર્ણ સત્રો સાથે) ૦-૮-૦

માઇ બાલ મંડળ નડીયાદનાં પ્રકાશનો

માઇ પંચામૃત—આમાં જુદા જુદા રાગના ૨૦૦ ગરબાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કિં. ૧-૪-૦

માઇ ગુંજન ૦-૪-૦. માઇ મસ્તી ૦-૪-૦. માઇ પ્રસાદી ૦-૪-૦.

માઇ જ્યોત ૦-૪-૦ માઇ ઝણકાર ૦-૪-૦

બહારગામથી મંગાવનારે છુટક પુસ્તક માટે પોસ્ટેજ સાથે ૦-૫-૦ ની ટીકીટ બીડવી.

દરેકનું પોસ્ટખર્ચ જુદું. સામટી વધુ પ્રતો ખરીદનારે પૂછાવવું.

લખો-શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય સલાપસ ક્રોસરોડ, અમદાવાદ.

મહાશક્તિને એક અર્ઘ્ય

લેખક:
શ્રી શાન્તિલાલ ઠાકર M. A.

નમો ભગવત્યૈ મહાદેવ્યૈ ।

નવરાત્રિ એટલે ભગવતી મહાદેવીના મહાપૂજનનો મહોત્સવ. મહાદેવી એ મહાશક્તિ છે. પરમ ચૈતન્યની સ્પન્દાત્મિકા અવસ્થા એટલે શક્તિ. સ્વાત્મનિગૂઢ ચૈતન્યાવસ્થા એ પરાત્પર પરબ્રહ્મ. તેની સ્ફુરણાવસ્થા-સ્પન્દનમયી મહાવસ્થા એટલે મહાશક્તિના મહાન આવિર્ભાવ. શક્તિ વગરનું ચૈતન્યતત્ત્વ નિષ્ક્રિય હોઈ બ્રહ્માંડની રાસલીલામાં પોતાની જાતને આવિર્ભૂત કરવા અસમર્થ છે, ચૈતન્યતત્ત્વ વગરનું સ્પન્દન નિરર્થક ધમસાણ માત્ર છે, નિષ્ફલ અને અનિયન્ત્રિત ગતિ માત્ર છે. સાર્થક ગતિની શક્તિ અને તેની પીઠમાં રહેલું નિયામક ચૈતન્યબળ એ જગતના પાયામાં રહેલું પરમ સત્ય છે.

કેટલાક ચિન્તકો કહે છે કે–નિઃસ્પન્દ પરબ્રહ્મ એ પરમ ઉપાસ્ય તત્ત્વ છે, પણ શક્તિથી પાર કોણ ક્યાં જઈ શકે તેમ છે? વેદાન્તીઓએ નિષ્ક્રિય, નિર્ગુણ બ્રહ્મતત્ત્વનો સ્વીકાર કરતાંકરતાં ભગવતી મહાદેવી મહામાયાનો આશ્રય લીધો; સાંખ્ય વિચારકોએ "પુરુષચૈતન્યમાં અંતિમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એ જીવનનો મર્મ છે" એવા સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરતાંકરતાં પુરુષની સાથેસાથે જ પ્રકૃતિનામક મહાશક્તિનું દ્વૈત સ્વીકાર્યું; પાતંજલ યોગીઓ "દ્રષ્ટાનું સ્વરૂપમાં અવસ્થાન થાય એ સ્થિતિ ઉચ્ચતમ છે" એવું વદતાંવદતાં તેજ પરમ ચૈતન્યની કિરણાવલી સમી ચિત્તવૃત્તિઓની મહાજાલમાં પડ્યા. કાણાદો અને નૈયાયિકો પરમાણુશક્તિનો આશ્રય લીધા સિવાય ચલાવી ન શક્યા. જડવાદીઓ અને ચાર્વાકો પણ ઇન્દ્રિયોની આકર્ષણ શક્તિ અને રમણીય વિષયપદાર્થોની મોહનશક્તિમાં ડૂબકાં મારે છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ પણ પછી ભલે તે વનસ્પતિશાસ્ત્ર હોય, પ્રાણીશાસ્ત્ર હોય, ભૂસ્તરશાસ્ત્ર હોય, વાયુશાસ્ત્ર હોય; કુદરતની મહાશક્તિના એક અંશની મહત્તાનું શોધન અને પૃથક્કરણ કરતાંકરતાં હેબતાઈ જઈ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ જાય છે. મહા ભગવતી શક્તિમૈયાના અપરંપાર મહિમાનું કોણ દિગ્દર્શન કરી કે કરાવી શકે તેમ છે!

હિમાલય પર્વતના એકાન્ત અને સનાતન બરફથી પ્રચ્છન્ન ગિરિશૃંગોમાં અગમ સમાધિ લગાવી બેઠેલા યોગેશ્વર શ્રીશંકરના ઘરમાં ભગવતી મહાશક્તિ પાર્વતીરૂપે બિરાજે છે, આનંદરમતનાં મરકલાં વેરે છે, પોતાની તપસ્યાના બળથી તેમના અર્ધ દેહની અધિકારિણી બની સનાતન શાશ્વતી માટે માયાદેવીની વિજયપતાકા ફરફરાવે છે. બ્રહ્માનાં ગૃહલક્ષ્મી સાવિત્રીદેવી, જ્ઞાનનાં રશ્મિઓને સમલોકમાં પ્રસરાવતાં, તેમના ઘરને મહાશક્તિના વાસરૂપી પ્રસાદથી ઉજાળે છે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણદેવનાં ચરણકમળ શેષનાગની શય્યા ઉપર પણ, લક્ષ્મીદેવી મહાયોગનિદ્રાના શયનના અવસરે પણ તળાસે છે અને માયાદેવીની હાજરી ક્ષીરસાગરની શ્વેત સપાટી પર પણ સિદ્ધ કરે છે. ઇન્દ્રદેવની શક્તિ ઇન્દ્રાણી, રુદ્રદેવની રુદ્રાણી, કાલી, કરાલી, અંબિકા, મહાસરસ્વતી અને અણગણિત સ્વરૂપોમાં વિલસતી મહાશક્તિનો સદા જયજયકાર છે. કવિની રસમત્ત આંખમાં રમતી કવિતારૂપે, સામાન્ય ગૃહસ્થના ઘરમાં દેદીપ્યમાન ગૃહિણીરૂપે, આકાશમાં ગર્જના કરતા વર્ષાવાદળના ગર્ભમાં ચમકાર કરતી વિદ્યુતરૂપે, મહાન પર્વતના ઉચ્ચતમ શૃંગપર રહેતી રમણીય ભીષણતારૂપે, ઊંડાઊંડા વનની નીરવતામાં સ્તબ્ધ ભાવે પ્રસરતી ભયજનક એકાંતતારૂપે એ મહાશક્તિ જગદંબા હજરાહજુર છે. ચિત્તનિરોધ માટે પ્રયત્ન કરનાર, કોઈ ગિરિગહ્વરમાં એકાન્ત નિવાસ કરતા યોગીના હૃદયમાં પણ તે કોઈની અભીપ્સારૂપે, ઇચ્છારૂપે, ચિત્તવૃત્તિરૂપે ભક્તિપ્રવાહની સરિતા રૂપે હાજર જ છે. આ પરમ સત્યને આર્યાવર્તના તાન્ત્રિકોએ સ્વીકાર્યું છે. અને તંત્રગ્રન્થોમાં એ ભગવતી મહાચૈતન્યશક્તિની અનેક સ્વરૂપોએ ઉપાસના વિહિત છે અને તેના અનેક પ્રકારો પણ વર્ણવ્યા છે.

માણસના ચિત્તમાં સ્ત્રી માટે જે અજબ જાદુભર્યું આકર્ષણ છે તે કોનો પ્રભાવ? ઉપનિષદમાં વાક્ય છે કે—स एकाकी नारमत । स अर्धेन नारी अभवत् ॥ મૂલ ચૈતન્યને એકલા ન ગમ્યું; તેથી તે પોતાના અર્ધ સ્વરૂપે સ્ત્રીરૂપ થયું. આ વાક્યમાં કયા સનાતન સત્યનો ખુલ્લેખુલ્લો સ્વીકાર છે? પણ આ સત્યનું ગૂઢમ સમાયું છે, આપણે તે અજબ સ્ફુરણાશક્તિના કેવી રીતે પ્રત્યુત્તર આપીએ છીએ તેના પર–આપણી અધમ વાસનાઓ અને કામનાઓને વશ થઈ જો આપણે આ મહાશક્તિના કોઈ પણ સ્વરૂપ ઉપર વિકારમય

દૃષ્ટિપાત કરીએ, તેનો અહંતાને પોષવા માટે ઉપયોગ કરવા પ્રયત્ન કરીએ તો એ રણચંડીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ખપ્પરથી આપણને વિંધી નાખવા વીજળીભરી આંખે આપણને ભીષણ દર્શન આપે છે અને અનેક અનુભવોના ચાબૂક મારી આપણેને સત્પંથનું ભાન કરાવે છે. જો આપણે તે શક્તિનો સંપાત સત્ય સ્વરૂપે ઝીલીએ તો એ મહાલક્ષ્મી વૈભવોની અને સંપત્તિઓની છોળો ઊડાડતી, માધુર્યની મૂર્તિસમી, કરુણાની દેવીસમી, શુદ્ધ પ્રેમની પ્રતિમાસમી, સુવર્ણમય ઝગઝગતો મુકુટ ધારણ કરી આપણને દર્શન દે છે. તેને પગલેપગલે કુંકુમપગલીઓ પડે છે. તેને હાસ્યેહાસ્યે મોતીની સેરો સ્ફુરે છે. તેના વરદ હસ્તમાંથી જગતના સુખ અને લાલિત્ય નીતરે છે. તેના મુખકમલમાંથી વીણા અને સારંગીના સૂર હવાને સ્વર્ગીય બનાવી અદ્‌ભુત અને અનિર્વચનીય આનન્દ પ્રકટાવે છે. જ્ઞાનની અધિષ્ઠાત્રી દેવી સરસ્વતીરૂપે તે અનેક જીવનશાખાઓ ઉપર પ્રકાશ ફેંકે છે. અજ્ઞાનતિમિરના પડદા ઊંચકાય છે અને જે ઘડી પહેલાં ગૂઢ અને અકલિત હતું તે હાથમાં રહેલા આમળા પેઠે સ્પષ્ટ અને સરલ બની જાય છે. ગૂઢ કોયડાઓ ઉકલે છે, વિદ્યાઓના ભંડાર ફડફડ ખુલી જાય છે, વિશ્વના મહાન નિયમો સમજાય છે અને પહેલાં જ્યાં સંઘટ્ટ, વિરોધ અને ઝઘડા હતા, ત્યાં એકસૂત્રતા, તાન અને સજાવટ સમજાઇ સર્વસ્થલમાં અને સર્વ કાલમાં, દિવ્ય સમન્વય અને પૂર્ણતા સ્થાપિત થાય છે.

મહેશ્વરી મહામાયા વિજ્ઞાનરૂપિણી છે. તે બ્રહ્માણ્ડોની યોજના ઘડે છે, તેનો નકશો કાઢે છે. ક્યે સ્થલે અને ક્યા કાલમાં, કઇ વ્યક્તિઓ દ્વારા, કઇ ઘટનાઓ બનાવી જગતની યોજનામાં એક ડગલું કેમ આગળ વધારવું, વિકાસક્રમ કેમ સાધવો, ઉત્ક્રાન્તિની સીડીનું એક પગથીયું કેમ ચઢાવવું તે સઘળું તેની સર્વજ્ઞ દૃષ્ટિ બહાર છટકી જતું નથી. તે મહાદેવીનું ધૈર્ય નિઃસીમ છે, તેની ચાતુરી માનવની કલ્પનામાં આવે તેવી નથી.

એક જીવાત્માની સાથે તે અનંતકાલ લીલા કરે છે, જ્યાંસુધી તે જીવાત્મા અનેક યોનિઓમાં ભટકી અવિદ્યાના વમળમાં ગોથાં ખાય ત્યાંસુધી તે રાહ જુવે છે. તેની યોજનામાં ઉતાવળ, અધીરાઇ કે ગોટાળો નથી, તે જ પ્રકારે અનેક બ્રહ્માંડો પણ તે ઘડે છે, તેમની ઝીણવટ ભરેલી સંભાળ લે છે અને વિશ્વના નાટકના મહાન પડદાની સૂત્રધારિણી થઇ તે તેનું કાર્ય બજાવ્યે જાય છે.

તાંત્રિકોની અસંખ્ય દેવીઓની નામાવલીની આપણને જરૂર નથી, તેનાં કૌમાર, યૌવન અને જરાથી વ્યાપ્ત અનેક સ્વરૂપો સમજવાની અને તેમની ઉપાસનાઓના વિવિધ પ્રકાર જાણવાની પણ આપણને જરૂર નથી. આપણે તો એટલું જ માત્ર બસ છે કે તે સર્વ એક મહાચૈતન્યરૂપી સમ્રાજ્ઞીનાં સ્વરૂપો છે.

હાથીના પગલામાં સર્વ નાનાં પગલાંનો સમાવેશ થઇ જાય છે. અને તે મહાચૈતન્યશક્તિને પ્રાપ્ત થવાનો માર્ગ પણ એક જ છે. સર્વ શાસ્ત્રો ભલે અંતિમ અવસ્થા અને ઉચ્ચ અનુભવ માટે મતભેદ ધરાવે, પણ સાધનમાર્ગમાં સૌ શાસ્ત્રો અને પંથો એકમત છે. અને તે માર્ગ છે આત્મશુદ્ધિનો–સંયમનો–ઇન્દ્રિયો તથા ચિત્તના નિગ્રહનો. સર્વભાવે, સર્વકાલે અને સર્વપ્રકારે શુદ્ધ–વિશુદ્ધ આત્મસમર્પણનો. દેહમાં, સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ પ્રાણમાં, ચિત્તમાં, બુદ્ધિમાં, સમગ્ર આધારમાં, અસ્તિત્વના એકે એક ખૂણામાં જો તે ભગવતી મહાશક્તિના દિવ્ય ચૈતન્યને પ્રાપ્ત કરવાની સાચા દિલની અભીપ્સા હોય, તમન્ના હોય, ધગશ હોય, તો પછી બાકીનું કામ મહામૈયા પોતે જ કરી લે છે. એકવાર "મા"ને સમર્પણ સાચા દિલથી કરાયું હોય તો તેનો હક "મા"ના રજીસ્ટરમાં નોંધાઇ જાય છે, તે જીવાત્માને પરમપ્રાપ્તિ થવારૂપ સદ્‌ભાગ્યનો સિક્કો સીલ થઇ ગયો હોય છે, તેમાં શંકાને જરા પણ સ્થાન નથી. એ ભગવતી મહામાયાદેવીનાં અર્ચન, પૂજન અને સમર્પણનો આ મહોત્સવ છે. તે સમયે આપણે તેની જ્યોતિ ઝીલવા સમર્થ થઇએ એટલી જ પ્રાર્થના.

× × ×

પ્રભુનો આશ્રય લીધા પછી માણસના મનને સમાધાન રહેવું જોઇએ કે તેનું સારું જ થવાનું છે. સંકટમાં પણ તેને આનન્દ હોય. કારણ કે તે સમજે છે કે સંકટથી ધીરજ, ધીરજથી અનુભવ અને અનુભવથી ભગવાનના સ્વરૂપનો બોધ થવા લાગે છે.

મરણનું સ્મરણ

મૂળ હિન્દી લેખકઃ–શ્રી 'ચક્ર'

ભાષાંતરકારઃ–'કૃષ્ણકૃપાકાંક્ષી'

ભૂલીશ ના બે વાતને, જો ચાહે કલ્યાણ,
નારાયણ' એક મોતને, બીજા શ્રી ભગવાન.

[૧]

'આ કેવી વિચિત્ર વાત!' ખૂબ મનોમંથન કર્યું, ખૂબ ચિંતન કર્યું; પરંતુ એકેય વાત ગળે ઊતરતી નથી. મનને ત્યાંથી બીજી બાજુ દોરવાનો પ્રયત્ન પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો. વાત પણ સાવ સાચી હતી, સંપૂર્ણપણે સુસજ્જિત દીવાનખાનામાં મધ્ય ભાગના ટેબલ પર જ માણસની ખોપરી પડી હતી. તેને અહીં મૂકવાનું શું પ્રયોજન હશે!

શેઠજીથી અપરિચિત વ્યક્તિ તો તેમને ડૉક્ટર વા જાદુગર માનવાની ભૂલ કરી બેસત. જો કે હું પહેલી જ વાર તેમને ઘેર આવ્યો છું, છતાં તેઓ મારા જૂના મિત્ર છે. આમ તો કાશીમાં અમારા બંને વચ્ચે નિકટનો સંબંધ છે. ડૉક્ટરી વિદ્યા તો બાજુએ રહી, શેઠજી સામાન્ય ઉપચારથી પણ અજ્ઞાન છે. નાનકડું ગૂમડું થયું હોય તો પણ નોકરને દવાખાને દોડાવે છે. વળી આર્યસમાજના હિમાયતી હોવાથી મંત્ર-તંત્ર પર તો વિશ્વાસ જ શેના રાખે! લાંબી માથાકૂટને અંતે તો મારા કહેવાથી તેઓ પૂજા-પાઠમાં માનતા લાગ્યા અને ઓછાવત્તા અંશે અમલમાં પણ મૂકવા લાગ્યા. હૃદયથી તો છે પૂરા આસ્તિક!

'અરે, શું વિચારમાં પડ્યા છો?' નોકરને બોલાવી મેં પૂછ્યું. 'શેઠજીને ઘેર કોઈ ડૉક્ટર તો નથી આવ્યા ને?' નકારમાં જવાબ આપીને તે બાજુના રૂમમાં ચાલ્યો ગયો.

હવે હું વધુ ધીરજ ધરી શકું તેમ નહોતું. મેં નોકરને જ સીધો સવાલ પૂછ્યો–'આ ખોપરી અહીં કોણે મૂકી છે?' આ પ્રશ્ન સાંભળીને તે હજુ રહીને મારી પાસે આવ્યો.

'ભાઈ! શું કહું, શેઠજી જ્યારથી બિમારીમાંથી ઊઠ્યા છે ત્યારથી આ ખોપરીને કંઈક ખિસ્સામાં રાખીને સાથે જ રાખે છે. ઊંઘમાં પણ તેની જ ઝંખના કર્યા કરે છે. કોણ જાણે શેઠજીના મનમાં શું ભૂત ભરાયું છે! લોકો એમ માને છે કે તેઓ મંત્રસિદ્ધિ માટે આપના

કરતા હશે. અરે, હાડકાંનો સ્પર્શ કરવો એ ક્યાંનો ધર્મ છે? સંભવ છે કે તેમને સમજાવવામાં આપને સફળતા મળે. બાકી બીજા કોઈનું માને તેમ નથી.'

મેં તારણ કાઢી લીધું કે આને કારણની ગમ નથી. એટલે વાતને ટૂંકી કરવાના ઇરાદાથી મેં ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે, 'હું સમજાવી દઈશ.'

'જરૂર, સમજાવી દેજો હોં.'

'બહુ સારૂ, હવે આપ આપનું કામ કરો.'

[૨]

કાશીમાં તો મારી નજીક જ શેઠ રામલાલજીની દુકાન છે. તેમની મુખ્ય બેઠક પણ મારે ત્યાં જ છે. પટના શહેરમાં તેમનો એક વિશાળ બંગલો છે અને તેમનું કુટુંબ પણ ત્યાં જ રહે છે.

કાશીથી અહીં આવ્યા પછી તેઓ પથારીમાં પટકાઈ પડ્યા હતા. કાર્યાધિક્યવશાત્ યથાસમયે મને માંદગીના સમાચાર ન મળ્યા. અંગત કામકાજ અંગે હું પટના આવ્યો ત્યારે તેમની બિમારીની ખબર પડવાથી તેમને મળવા ગયો. આવવાનું તો હતું મારા હાથમાં, પરંતુ જવાનું હતું પારકા હાથમાં! જ્યાં જવાની વાત કરૂં કે શેઠજી આગ્રહની અવધિ કરી દેતા, ગમે તે બહાનું કાઢી જવા જ ન દે.

આવતા વેંત જ તેમની બેઠકના ઓરડામાં ફૂલોના ગુચ્છથી શણગારેલા ટેબલ પર મનુષ્યની ખોપરીને દીઠી. હું ત્યારથી ઊંડા વિચારસાગરમાં ગરકાવ થઈ ગયો. તે ઓરડો ઉત્સવમાં ઇન્દ્રની હજની તમામ સજાવટો ધરાવતો હતો. પછી આ ખોપરી શા માટે? 'સોનાની થાળીમાં લોઢાની મેખ'નું મને સ્મરણ થઈ આવ્યું.

મને જણાયું કે અહીં આવ્યા પછી શેઠજીમાં કોઈ ભયંકર પરિવર્તન થઈ ગયું છે. જાણે તેમની દુનિયા જ ન બદલાઈ ગઈ હોય! નાસ્તિકતાની તો જાણે સાક્ષાત્ મૂર્તિ પૂર્વસ્વભાવ પ્રમાણે આગામીઓ સાથે દલીલો કરતાને બદલે તેમનું મોઢું બંધ કરવાનો આમ

જ તત્પર રહે છે. પહેલાંની લેણી રકમની કોઇની પાસે ઉઘરાણી તો કરતા જ નથી એટલું જ નહિ, તત્સંબંધે કોઇ ધ્યાન ખેંચે તો તેની તેઓ સદંતર ઉપેક્ષા જ કરે છે યાદ કરીને સામે પગલે આપી જાય તો ઠીક છે, નહિ તો હરિઇચ્છા ! વ્યાજ નહિ લેવાનું તો લગભગ સામાન્ય બની ગયું છે દરવાજે આવીને ઊભેલો કોઇપણ ભિક્ષુક નિરાશ થઇને પાછો જતો નથી. બને ત્યાંસુધી જેને જેની જરૂર હોય અને જે માગે તે જ આપવાની ચેષ્ટા કરે છે.

એક તો રોગમુક્ત થવા પછી, લોકો પ્રત્યે પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ જાગવાથી, શેઠજીના વર્તનથી લોકોને નવાઇ તો લાગી જ હતી અને આ ખોપરીના પ્રકરણથી તેમાં વળી વધારો થયો. એક દિવસ એકાંતનો લાભ લઇને મેં તેમને પૂછ્યું; 'શેઠજી ! જો આપને હરકત ન હોય તો એક વાત પૂછવાની જિજ્ઞાસા છે.' તેમણે તરત જ કહ્યું; 'એમાં શું વાંધો છે ? જે પૂછવું હોય તે ખુશીથી પૂછી શકો છો.'

'આ શું છે ?' પેલી ખોપરી તરફ અંગુલીનિર્દેશ કરીને મેં પૂછ્યું.

મંદમંદ હાસ્ય કરીને ધીરગંભીર સ્વરે તેઓ બોલ્યા; 'મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ !'

'ભાઇ ! આડીઅવળી ગોળગોળ વાત કરવાને બદલે સીધેસીધું કહી દો.'

'સ્પષ્ટ રીતે તો આપ નજરે નિહાળી રહ્યા છો કે નરકંકાલ (ખોપરી) છે. પરંતુ મારા અનુમાન મુજબ આપ એ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવો છો કે, મેં તેને આદર સહિત અહીં કેમ મૂક્યું છે ?'

'હાજી, આપનું અનુમાન સો ટકા સાચું છે. હું તે જ જાણવા ઇચ્છું છું.'

'ઇતિહાસ જરા લાંબો છે. શરૂઆતથી જ સાંભળો. કાશીથી નીકળ્યા પછી હું રોગનો ભોગ થઇ પડયો. ડબલ ન્યૂમોનિયા લાગુ પડયો હતો. ઘણાઘણા નામાંકિત વૈદ્ય-ડૉક્ટરોની પાસે સારવાર કરાવી, પરંતુ છેવટે હિંમત હારી ગયો. જીવનની કોઇ આશા નહોતી.'

'આટલી હદ સુધી વાત પહોંચવા છતાં આપે મને ખબર પણ ન મોકલાવી !' હું વચમાં જ બોલી ઊઠયો.

'ભૂલ થઇ ગઇ. હવે આગળ સાંભળો. મને ચિંતા પેઠી કે શું મારી જીવનલીલા હવે સમાપ્ત થઇ જશે ! સળંગ ચિત્રપટ (Cinema) ની માફક, કરેલા પાપોના દશ્યો દષ્ટિ સમક્ષ તરવરવા લાગ્યાં. કરજદારો પાસે લેણી નીકળતી રકમની વસુલાત માટે સરકાર દ્વારા કરાવેલી નિષ્ઠુર જપ્તીઓને પરિણામે ઘરબાર વગરનાં બની ગયેલાં બાળકો, વ્યાજમાંથી ઊંચા નહિ આવતા ગરીબ ખેડૂતો, જૂઠાણાં અને પ્રપંચના પાયા પર રચાએલી મારા વ્યાપારની પાપમયી ઇમારત વિ. વિ. મારી નજર આગળ નગ્નનૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. ચિંતાનો કીડો મનને કોરી રહ્યો હતો—મારૂં શું થશે ? શોધી રહ્યો હતો કે મારૂં કંઇક પુણ્યનું ભાથું પણ હશે. પરંતુ...આ ધર્મશાળાઓ તો જનતાની વાહવાહ મેળવવા માટે જ બનાવડાવી હતી. તેના ફળસ્વરૂપે પુરષ્કારૂપે યશોગાન ગવાયાં, કીર્તિની નાશવંત કમાણી કરી લીધી. પેલી સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આપેલું દાન તો દાનેશ્વરી કહેવડાવાની મહત્ત્વાકાંક્ષાને આભારી હતું. તેના બદલા તરીકે લોકો મને 'દાતાર' કહીને સંબોધવા લાગ્યા. જાહેર ફંડોમાં હજારો રૂપિયાની કરેલી સખાવતો તો વર્તમાનપત્રોમાં ફોટા પડાવવા માટે હતી. અને તે રીતે સસ્તી પ્રસિદ્ધિ પણ પ્રાપ્ત કરી.

હતાશ હૈયે આકાશ તરફ મીટ માંડીને હૃદયને પૂછતો:— મેં કયું ધર્મકાર્ય કર્યું છે ? ઉત્તર કંઈ જ નહોતો. પાપોના પર્વતો આંખ આગળ આડા આવવા લાગ્યા. ડરનો માર્યો હું નેત્રો બંધ કરી દેતો હતો. પરંતુ તેઓ દષ્ટિમર્યાદાથી દૂર હટતા જ નહોતા. કેટલીક વાર તો પોકેપોકે રડી ઊઠતો. આખરે થાકીને પ્રભુને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો; 'પ્રભો ! જીવનમાં હું કંઈ જ ન કરી શક્યો. મહામૂલી જીંદગાનીને મામૂલી સમજીને તેને વેડફી દીધી. અત્યારસુધી ડગલે ને પગલે પ્રતિષ્ઠાને પ્યારી ગણી. અંતરમાં અહંતાને આસન આપી આવકાર આપ્યો. દયાળુ ! હું છું તો અધમ અને અપરાધી, પણ દયાને પાત્ર છું. અજ્ઞાનના અંધકારમાં વર્ષો સુધી અથડાયો. હવે કૃપા કરી જ્ઞાનનો દીપક પ્રકટાવો; મારા હૃદયમાં રહેલી મમતાને મારી નાખો; વિષયવાસનાના વિષને અમૃતમાં પલટાવી નાખો. આપ દયાના સાગર છો. હૈયાના આ હુતાશનને પ્રેમજળમાં બૂઝાવી દો. એકવાર—ફક્ત એક જ વાર મને સેવા કરવાની તક આપો. જે કંઈ બની ગયું છે તેને ઉદાર દષ્ટિએ દરગુજર કરો; હવે આપને કદાપિ નાદ ભૂલું. આ ભિક્ષુકને શું આપ આટલી ભિક્ષા નહિ આપો !'

આટલું કહેતાં કહેતાં તો શેઠજી નાના બાળકની જેમ ચોધાર આંસુએ રડી પડયા. થોડીવાર પછી હોશમાં આવીને કહેવા લાગ્યા, ' મારી રોજની પ્રાર્થનાને આખરે સર્વેશ્વરની મંજૂરી મળી ગઇ. તે કૃપાનિધાને મને જીવનદાન આપ્યું. જુઓ, પેલો લટકાવેલો ફોટો ! બિમાર હાલતમાં મારી આ દશા હતી.' એક ચિત્ર હતું તંદુરસ્ત શરીરનું અને બીજું હતું હાડપિંજરના માળખા જેવું. તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિએ ધારી ધારીને જોયા પછી તો હું નિર્ણય કરી શકયો કે આ ચિત્ર શેઠજીનું જ છે.

તેઓ બોલ્યા–' આ ચિત્રને મેં એટલા માટે ધ્યાન ખેંચાય એવી જગ્યાએ રાખ્યું છે કે જેથી મને મારી રોગગ્રસ્ત દશાનો પળેપળે ખ્યાલ રહે અને પ્રભુને આપેલ વચનને વફાદાર હું રહી શકું. પરંતુ પ્રભુની માયા ખરેખર ભૂલાવામાં નાખી દે છે. જેમ જેમ સમય જવા લાગ્યો તેમ તેમ હું ભૂલવા લાગ્યો–તે બિમારીને અને લીધેલી પ્રતિજ્ઞા બંનેને. એક દિવસ ગંગાકિનારે ફરવા માટે ગયો. ત્યાં અચાનક ઠોકર વાગી. આંખ ઊઘાડી જોયું તો એક ખોપરી પડેલી હતી. તુરત જ પૂર્વજન્મના સંસ્કાર જાગ્યા અને સુવિચાર કર્યો કે મારી પણ આ જ દશા થવાની છે. મેં ભાવપૂર્વક તેને પ્રણામ કરીને સાથે લઇ લીધી. ત્યારબાદ શું બન્યું તે તો આપને સુવાદિત છે.'

હું એકાકારવૃત્તિથી શેઠજીનો અદ્‌ભુત એકરાર સાંભળી રહ્યો હતો. વૈખરીનો વિલાસ તો ન કરી શકયો, પરંતુ શેઠજીની વાત સાંભળીને હૈયું ભરાઇ આવ્યું હતું.

(૩)

શેઠજીના હૃદયમાં હવે ધાર્મિક ઉત્સાહના પૂર ઊલટયાં હતાં. દાનની વિપુલતાને લીધે ખોટ પર ખોટ સહન કરવી પડતી હતી; છતાં તેઓ બેફિકર અને પ્રસન્ન હતા. તેમના ઉજ્જ્વળ મુખમંડળ પર ઉદાસીનતાનું નામનિશાન જણાતું નહોતું.

કાશીની તેમની દુકાન ફડચામાં ગઇ હતી. ઘણા દિવસથી તેમનાં દર્શન જ દુર્લભ બની ગયાં હતાં. એક દિવસ તેમનો મોટો દિકરો હાંફળો–ફાંફળો થઇને મારી પાસે આવ્યો અને તેમનું ઠેકાણું પૂછવા લાગ્યો. તેના કહેવાથી મને ખબર પડી કે શેઠજી કોઇને કંઇ પણ કહ્યા સિવાય, ગૃહત્યાગ કરીને એકાએક ચાલ્યા ગયા છે. વધુ ચિન્તા થવાનું કારણ તો એ હતું કે તેઓ તેમની સાથે એક જોડી કપડાં પણ નહોતા લઇ ગયા. કેવળ ખાલી હાથે પ્રયાણ કર્યું હતું.

મેં માની લીધું કે જરૂર તેમને વૈરાગ્ય લાગી ગયો હોવો જોઇએ. મિત્રમંડળ, કુટુંબ–પરિવાર વિગેરેનું પણ એવું જ અનુમાન હતું. હું ચોક્કસ સ્થળનિર્દેશ તો કેવી રીતે કરી શકું ? પરંતુ 'હરદ્વાર બાજુ તપાસ કરશો તો કદાચ મળી આવશે' એવું આશ્વાસન આપ્યું.

પત્તો મેળવવા માટે લાગતા વળગતાઓએ આકાશ-પાતાળ એક કર્યું. પ્રસિદ્ધ–અપ્રસિદ્ધ દરેક સ્થળોમાં પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે ઘૂમી વળ્યા. જાણીતાં અખ-બારોમાં ભારે ઇનામોની સચિત્ર જાહેરાત કરવામાં આવી, પરંતુ શેઠ કંઇ ભૂલથી ખોવાયેલા નાના બાળક થોડા હતા ! તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાથી શોધખોળની પ્રવૃત્તિની પૂર્ણાહુતિ થઇ.

વિસ્મરણના ગર્ભમાં વાત સમાઇ ગઇ હતી. કુંભ-મેળાના પ્રસંગે હું વૃંદાવન ગયો હતો. પરિક્રમા કરતાં કરતાં રસ્તામાં અધવચ તરસ લાગવાથી, પરિક્રમાથી-મથુરાનો માર્ગ જ્યાંથી જુદો પડે છે ત્યાંથી–યમુનાજીના કિનારે ચાલી નીકળ્યો. આચમન કરીને જળપાન કર્યું. ત્યાંથી પાછા વળીને વળી પાછાં પરિક્રમાના પંથે પગલાં માંડયાં. સામેની ટેકરી પર એક સ્થૂળકાય જટાધારી સાધુ તરફ નજર ગઇ. મારી બાજુ તેમની પીઠ હતી. હું ઉપર ચઢવા લાગ્યો. કોઇએ અટકાવાને કહ્યું; 'ત્યાં ન જશો. એ તો અઘોરી છે.' પરંતુ હું ક્યાં ડરી જાઉં તેવો હતો ? હું તો કુતૂહલતાની ખાતર જવા ઇચ્છતો હતો. હું સીધો ટેકરી પર સડસડાટ ચઢી ગયો.

પ્રણામ કરતાંની સાથે જ તે સાધુએ હૃદયને કંપાવી નાખે એવું ભયાનક અટ્ટહાસ્ય કર્યું. બાજુએ પડેલી માનવ–ખોપરી પર મારી દૃષ્ટિ પડી. જૂનાં સંસ્મરણો તાજાં થવા લાગ્યાં. તેઓ એકી ટશે મારા સામું જોઇને હસી રહ્યા હતા.

'ઓ...હો ! આપ અહીં આ વેશમાં !' મારાથી સહસા બોલાઇ જવાયું.

'ભાઇ ! વ્રજાંગનાઓની ચરણધૂલિથી પાવન બનેલી વ્રજભૂમિમાં આવીને વસી રહ્યો છું. આશા છે કે કોઇ એક ધન્ય દિવસે, ધન્ય પળે જીવન કૃતાર્થ થઇ જશે.'

'ઘરમાં આપને શું અગવડ હતી ?' મેં પ્રશ્ન કર્યો.

અગવડ નહોતી તો સગવડ પણ શું હતી? મેં અનુભવથી જોયું. કે ઘેર રહીને હું ગમે તેવી સાધના કરીશ, પરંતુ તે સાધનામાં એટલી શક્તિ તો નહિ જ હોય કે જે મને મારા વહાલા વ્રજ-રાજનું મિલન કરાવી શકે. 'વ્રજવાસી બન્યા સિવાય વ્રજરાજ નહિ મળે' એવી પાકી ખાત્રી થવાથી જ અહીં આવ્યો છું. યમુનાનું જળ અને વ્રજની રજ એ બે ચીજો પાપીમાં પાપી જીવને પૂજ્યમાં પૂજ્ય બનાવવાની સંપૂર્ણ શક્તિ ધરાવે છે. વળી વ્રજમાં વાસ કર્યો છે તો ભૂલથી પણ કોઇ દિવસ મર્જીવહારી જરૂર મળશે.'

ભૂતપૂર્વ શેઠજી, તે આજે સાધુના સ્વાંગમાં છે. આંસુનો અસ્ખલિત ધોધ વહી રહ્યો હતો.

'સાધ્યનું સતત સ્મરણ રહ્યા પછી સાધનની (ખોપરીની) હવે શી જરૂર છે?' તેમની ઊંચી ભૂમિકા જોઇને મેં વિનમ્રભાવે જણાવ્યું.

'મેં આપને પહેલાં જ કહ્યું હતું કે તે મારા પૂજ્ય ગુરુદેવ છે, આરાધ્ય ઈશ્વર છે, પરિપૂર્ણ-પરમેશ્વર છે. જો હું આનો ત્યાગ કરું તો મર્કટ જેવું આ મન શું કરી બેસે એની આગાહી કોણ કરી શકે! જ્યારે હું આને જોઉં છું ત્યારે તે મને ઉપદેશ આપે છે કે, 'જો, તારી પણ આ જ દશા થવાની છે.'

હું લાંબા સમય સુધી ત્યાં બેસી રહ્યો. ખૂબ આગ્રહ કરવા છતાં પણ તેઓ મારી સાથે આવવા તૈયાર ન થયા. થાય પણ ક્યાંથી? જેણે એકવાર હરિરસનો સ્વાદ ચાખ્યો હોય તેને સંસારનું કડવું વિષ પીવાની ઈચ્છા કદાપિ ન થાય. થાય તો સમજવું કે કંઇક કચાશ રહી ગઇ હોવી જોઇએ.

(૪)

સાથે ખોપરી રાખવાથી, વૃંદાવનના લોકો તેમને અઘોરી માનતા હતા. તેઓ પણ અજગર-વૃત્તિથી જે કંઇ આવી પડે -ના દ્વારા જીવનનિર્વાહ ચલાવતા હતા. સાધુઓનું ઉચ્છિષ્ટ મેળવવાનું સદ્ભાગ્ય તેમને મળતું હતું.

જ્યાંસુધી હું વૃંદાવનમાં રહ્યો ત્યાંસુધી અવારનવાર તેમના દર્શનાર્થે આવતો હતો. તેઓ એકાંતમાં તે ખોપરી સાથે કંઈ ગુપ્ત વાતચીત કરતા અને પછી રડી પડતાં.

હું મુંબાઈ પાછો આવ્યો અને બીજે વર્ષે ફરીથી વૃંદાવન ગયો. પૂછપરછ કરતાં માહિતી મળી કે અઘોરી બાવાનો દેહોત્સર્ગ થઇ ચૂક્યો છે. લોકમત બોલતો હતો કે તેઓ સિદ્ધ મહાપુરુષ હતા.

તેમના એક અંતેવાસી સેવકે જણાવ્યું હતું કે, તેમને જે કંઇ પૂછવામાં આવતું તેના જવાબરૂપે તેઓ ઇશારો કરીને ખોપરી બતાવતા. તે ખોપરી બતાવવાનો શું હેતુ હશે એ તો ભગવાન જાણે! પરંતુ ભક્તજનો તે ખોપરી પર અક્ષત-પુષ્પ ઇત્યાદિ ચઢાવીને પોતાની મનોવાંછિત વસ્તુ મેળવી શકતા હતા.

હું તે વ્યક્તિની સાથે તેમના સમાધિસ્થાને દર્શનની અભિલાષાથી ગયો. સમાધિપર ભક્તોએ પાકું ચણતર કરાવી દીધું હતું. તેના પર તે જ ખોપરી મૂકવામાં આવી હતી.

હું ચૂપચાપ ત્યાં બેસી ગયો. આંખોના આંસુ સૂકાતાં જ નહોતાં. સાથીદારે ઘણીવાર આગ્રહ કર્યો, પરંતુ ત્યાંથી ઊઠવાનું મન થતું જ નહોતું. છેવટે થાકીને તે મને એકલો મૂકી ચાલ્યો ગયો. હું ત્યાં ક્યાંસુધી બેઠો તેનું સ્મરણ નથી.

મારી મનોદશા બદલાઈ ગઇ હતી. જ્યારેજ્યારે હું આંખ ઉઘાડીને જોતો ત્યારેત્યારે એમ જ લાગતું હતું કે આ ખોપરી મને કંઇક ઉપદેશ આપી રહી છે.

ચાંદની પથરાઇ ગઇ હતી. એક યુવક અવધૂત ક્યાં-કથી આવ્યો અને બાજુમાં ઊભો રહ્યો. તેણે મને પૂછ્યું: 'અહીં કેમ બેઠો છે?'

એકવાર તેણે ખોપરી સામું જોઇને મનમાં કંઇ ગણ-ગણાટ કર્યો પછી તેને હાથમાં ઊંચકીને તેના સામું તાકીને બોલ્યો; 'મને તારી ખાસ જરૂર છે.'

'ભગવાન્ કૃપયા આપ તેને અહીંથી ન લઈ જશો.' મેં આગ્રહપૂર્વક કહ્યું. તેઓ હસી પડયા.

'એ મારા માર્ગને મક્કમ બનાવનાર સાધન બનશે.'

તેઓ ખોપરી લઇને ચાલ્યા ગયા. હું પાછો ફર્યો. લોકોએ. વૃંદાવનમાં બહુ દિવસો સુધી એક પાગલને જોયો હતો. તેના હાથમાં એક ખોપરી હતી. તે પ્રત્યેક સાધુને, જિજ્ઞાસુને, મુમુક્ષુને, ભાવિકને તે ખોપરી બતાવી માત્ર એટલું જ બોલતો-'આના દ્વારા સાધન શીખો. ક્યારેક તે ખડખડાટ હસી પડતો-'સાધન?...ઓહો!... 'મરણનું સ્મરણ' હાથ વડે તે ખોપરીને ઉછાળતો ઉછાળતો ને [illegible]

[૨]

દુર્વાસા અથવા દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૫૯૭ થી ચાલુ)

હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને માન્ધાતાનો વંશ કહે છે. તે વંશમાં હરિશ્ચન્દ્ર રાજા થયા છે. હરિશ્ચન્દ્રને પુત્રની ઇચ્છા હતી તેથી નારદજીની સલાહથી વરુણની શરણમાં ગયા. તેમણે વરુણને કહ્યું કે જો મને એક વીર પુત્ર આપો તો હું તેનાથી આપનું પૂજન કરીશ. વરુણે કૃપા કરી અને હરિશ્ચન્દ્રને રોહિત નામનો પુત્ર થયો. પછી વરુણે હરિશ્ચન્દ્રને કહ્યું કે હવે તેનાથી મારું યજન કરો. હરિશ્ચન્દ્રે કહ્યું કે એ દશ દિવસનો થશે ત્યારે કરીશ. દશ દિવસનો થયા પછી વરુણે કહ્યું કે "હવે યજ્ઞ કરો." રાજાએ કહ્યું; "તેને દાંત નીકળશે ત્યારે કરીશ.' દાંત નીકળ્યા પછી વરુણે કહ્યું; 'યજન કરો.' હરિશ્ચન્દ્રે કહ્યું કે તેના દાંત પડી જશે ત્યારે કરીશ. દાંત પડી ગયા પછી વરુણે કહ્યું; "હવે મારું યજન કરો" રાજાએ કહ્યું "હવે તેને ફરી દાંત નીકળશે ત્યારે કરીશ." ફરીથી દાંત નીકળ્યા ત્યારે વરુણે યજન માટે કહ્યું એટલે રાજાએ કહ્યું કે જ્યારે તે રાજપુરુષરૂપ કવચ ધારણ કરવા યોગ્ય થશે ત્યારે તે પવિત્ર મનાય છે. આવી રીતે હરિશ્ચન્દ્રે વખત કાઢવા માંડ્યો. રોહિતને આ વાતની ખબર પડી એટલે તે પોતાનો પ્રાણ બચાવવા માટે વનમાં ચાલ્યો ગયો અને હરિશ્ચન્દ્ર પણ અંતે આત્મજ્ઞાન પામી સ્વરૂપમાં સ્થિત થયા. (૯—૭—૨૭).

આ નાના આખ્યાનમાં પણ પુત્રની ઇચ્છાથી શરૂઆત થઈ છે. કેટલાકને પુત્ર વગર સુખ થતું નથી. કેટલાકને પુત્ર હોય છતાં આજ્ઞાકારી ન હોય તો પણ સુખ થતું નથી. એ પણ એકજાતની વાસના છે.

અથવા વરુણ એ રસના દેવ છે. જેની સત્તાથી રસ મળે છે તેને તે અર્પણ ન થાય તો અહંકાર વધી જાય છે.

હવે શુકદેવજી રોહિતનો વંશ કહે છે. એમાં એક સગર રાજા થયેલ છે. તેને ૬૦૦૦૦ પુત્રો હતા. સગર રાજાએ અશ્વમેધ યજ્ઞથી શ્રીહરિનું યજન કર્યું હતું. તેણે યજ્ઞ વખતે જે ઘોડો છોડ્યો હતો તેનું હરણ ઇન્દ્રે કર્યું હતું. પછી પિતાની આજ્ઞા લઈ, સગર રાજાના પુત્રોએ એ ઘોડાની શોધ માટે પૃથ્વીને ઘણી દિશામાં ખોદી હતી. તે વખતે તેમણે પૂર્વોત્તર દિશામાં કપિલ મુનિની પાસે ઘોડાને જોયો. તે જોઈ એ ૬૦ હજાર પુત્રો ગુસ્સે થયા અને મુનિને મારવા દોડ્યા. મુનિએ આંખ ઉઘાડી. તે વખતે ઇન્દ્રની માયાથી મોહિત થયેલા તે બધા રાજકુમાર મહાત્મા કપિલજીના અપરાધથી તેમની દૃષ્ટિ પડતાં જ ક્ષણમાત્રમાં અગ્નિથી બળીને ભસ્મ થયા.

આ આખ્યાનનો અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો અશ્વના બે અર્થ થાય છે. અશ્વ એટલે ઘોડો અને અશ્વ એટલે પ્રાણ. અશ્વમેધ એટલે પ્રાણાયામ અથવા પ્રાણની વાસના છૂટી કરવી અને તે વાસનાને કોઈ રજોગુણરૂપી રાજા અથવા બીજા કોઈ બાંધે તો તેની સાથે યુદ્ધ કરીને તેને છોડાવવી જોઈએ. જો વાસના કોઈ જગ્યાએ બંધાઈ જાય તો જીવનરૂપી યજ્ઞ પૂરો થાય નહિ. માણસના જીવનમાં પણ જો તેની વાસના કોઈ વિષયમાં બંધાઈ જાય છે તો તેનું જીવન અપૂર્ણ રહી જાય છે. સગરના પુત્રોએ ઘોડાને કપિલજી પાસે જોયો—એટલે પ્રાણરૂપી પ્રકૃતિ પુરુષની પાસે રહે છે. પણ સગરના પુત્રો મુનિનું સ્વરૂપ ઓળખી શક્યા નહિ. તે પુરુષ અસંગ છે છતાં તેને સંગવાળો માનીએ તો જીવ અચેતન થઈ જાય છે. એવા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો જ્ઞાનરૂપી ગંગા ઉતારવી જોઈએ.

હઠયોગમાં ભૂલ થાય તો શરીર બગાડે છે. ભક્તિમાર્ગમાં ભૂલ થાય તો માણસ વિષયોમાં આસક્ત થાય છે અને જ્ઞાનમાર્ગમાં ભૂલ થાય તો માણસ નાસ્તિક થઈ જાય છે. મંત્રમાં શંકા હોય તો મંત્રનું ફળ મળતું

નથી. ચાલુ પ્રસંગમાં સગરના પુત્રોએ કપિલ મુનિનો અપરાધ કર્યો હતો એટલે જ્ઞાનનો અપરાધ કર્યો હતો તેથી હવે તેમને જ્ઞાન થાય ત્યારે તેમનો ઉદ્ધાર થાય.

સગરની બીજી રાણી કેશિનીનો પુત્ર અસમંજસ હતો. તેનો પુત્ર અંશુમાન થયો. અસમંજસ પૂર્વજન્મમાં યોગી હતો પણ સંગને લીધે યોગભ્રષ્ટ થયો હતો. તેને પોતાના પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન હતું તેથી તે કોઈનો સંગ કરતો નહિ. અને વિપરીત આચરણથી રહેતો હતો. હવે અંશુમાન ઘોડાને શોધતો કપિલ મુનિ પાસે પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે પોતાના ૬૦ હજાર કાકાને ભસ્મીભૂત થયેલા જોયા. ત્યાં અંશુમાને કપિલજીની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું કે જે પ્રાણીઓ આપની માયાથી મોહિત છે તે ત્રણે ગુણોને વશ થઈ રહેલા છે, તેઓ બહિર્મુખ હોવાથી આપ કે જે અંતઃકરણમાં રહેલ છો તેમને દેખાતા નથી, એવા જ્ઞાનઘન આપની હું શી રીતે ભાવના કરી શકું ? જેઓએ ગુણમય ભેદ દૂર કરેલ છે તે સનન્દન વગેરે મુનિઓ જ આપને ઓળખી શકે છે. પણ જેઓ કામ, લોભ, ઈર્ષ્યા અને મોહ વગેરેથી ભ્રાન્ત ચિત્તવાળા હોય છે તેઓ આ સંસારને પરમાર્થ એટલે સત્ય સમજી ઘર વગેરેમાં ભટકતા રહે છે. આજ આપના દર્શનથી મારો મોહ નષ્ટ થયો છે."

કપિલ ભગવાને પ્રસન્ન થઈ અંશુમાનને કહ્યું કે "હે પુત્ર! આ ઘોડો તમારા પિતામહનો યજ્ઞપશુ છે. તમે તેને લઈ જાઓ. આ તમારા ૬૦ હજાર પિતૃઓને જો ગંગાજળનો સ્પર્શ થશે તો તેમનો ઉદ્ધાર થશે. પછી કપિલજીની પ્રદક્ષિણા કરીને અંશુમાન ઘોડાને લઈને પાછા આવ્યા અને તેનાથી યજ્ઞ પૂરો કર્યો.

ઘોડાનો યજ્ઞમાં હોમ કરવામાં આવે છે ત્યારે અશ્વમેધ યજ્ઞ પૂરો થાય છે. એટલે પ્રાણીની દુર્વાસના જીવનમાં હોમવી જોઈએ. એટલું કર્યા પછી અંશુમાને જ્ઞાનરૂપી ગંગાજી લાવવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે કાર્ય પૂરું થયા પહેલાં તેનું આયુષ્ય પૂરું થયું. તેનો પુત્ર દિલીપ થયો. તે પણ ગંગાજીને લાવી શક્યો નહિ. તેનો પુત્ર ભગીરથ થયો. તેણે ઘોર તપ કર્યું અને તેથી ગંગાજીએ પ્રસન્ન થઈ તેને દર્શન આપ્યાં. આજકાલ માણસો જ્ઞાનનું સાધન કરવા લાગે છે અને તરત ફળ મળે નહિ તેથી કંટાળી જાય છે પણ એમાં ભગીરથ પ્રયત્નની જરૂર છે. એટલે ભગીરથના જેવા પ્રયત્નની જરૂર છે. ગંગાજીએ ભગીરથને કહ્યું કે જે વખતે હું સ્વર્ગથી પૃથ્વી ઉપર ઊતરું તે વખતે મારા વેગને ધારણ કરનાર કોઈ જોઈએ, નહિતર પૃથ્વી ફોડીને રસાતળમાં ચાલી જઈશ. વળી હું પૃથ્વી ઉપર રહું તો લોકો પોતાનાં પાપ મારા જળમાં ધોશે તેથી મારે તે પાપ ક્યાં નાખવાં?"

રાજા ભગીરથે કહ્યું; 'ત્રણ એષણાનો ત્યાગ કરવાવાળા (એટલે પુત્રૈષણા, વિત્તૈષણા અને લોકૈષણાનો ત્યાગ કરવાવાળા) શાન્ત, બ્રહ્મનિષ્ઠ, અને લોકોને પવિત્ર કરવાવાળા સાધુજન પોતાના અંગથી તમારા પાપને દૂર કરી દેશે. કારણ કે તેઓમાં પાપને નાશ કરનાર શ્રીહરિ રહે છે. વળી જેમાં આ બધું જગત ઓતપ્રોત રહેલ છે તે સંપૂર્ણ દેહધારીઓના આત્મા ભગવાન રુદ્ર તમારા વેગને ધારણ કરશે.

પછી રાજા ભગીરથે તપ કરીને ભગવાન શિવને પ્રસન્ન કર્યા. શ્રી શંકરે ગંગાજીને ધારણ કરવાનું માથે લીધું, અને ગંગાજીનું અવતરણ થયું ત્યારે સમાહિત ચિત્તથી ગંગાજીને ધારણ કર્યાં. અહિં જ્ઞાનરૂપી ગંગાને ધારણ કરવી હોય તો સમાહિત ચિત્ત કરવું જોઈએ એવી સૂચના કરેલી છે. (૯-૯-૯.) આત્મજ્ઞાનને ધારણ કરવું એ બહુ અઘરું કામ છે. તેમાં શંકરના જેવો વૈરાગ્ય જોઈએ, એવું જ્ઞાન ભગીરથ રાજા પોતાના પિતૃગણ કે જે ભસ્મીભૂત થયા હતા ત્યાં લઈ ગયા. તેનાથી સગરપુત્રો સજીવન થયા. આજે ગંગાજીમાં નાહીને પવિત્ર થવા માટે કેટલાક માણસો ગંગાકાંઠે હરિદ્વાર, કાશી વગેરે સ્થળે જાય છે. તેમને પણ તેમની ભાવના પ્રમાણે ફળ મળે છે. ગંગામાં નહાવાથી પ્રાણની શુદ્ધિ થવી જોઈએ, અનેક દુર્વાસનાઓ મટવી જોઈએ.

હવે શુકદેવજીએ પરીક્ષિત રાજાને ઇક્ષ્વાકુનો અને નિમિરાજાનો વંશ કહેવા માંડ્યો. જ્યારે નાસના વધે છે ત્યાં વંશ પણ વધે છે અને તેથી નવમા સ્કંધમાં મોટી વંશાવળી આવે છે. તેમાં મિથિલ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ રાજાઓ આત્મવિદ્યામાં કુશળ હતા અને યાજ્ઞવલ્ક્ય વગેરે યોગેશ્વરોની કૃપાથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતા છતાં બધા પ્રકારના દ્વંદ્વથી રહિત હતા.

પછી ચંદ્રવંશનું વર્ણન આવે છે, તેમાં પણ તારાનું ખોટું ગર્ભધારણ, પુરુ, પુરરવા અને ઉર્વશીની વાસના, જમદગ્નિની સ્ત્રી રેણુકાનું માનસિક બ્રહ્મચર્યભંગ, વગેરેની કથા આવે છે. રેણુકાનો અપરાધ જોઈ જમદગ્નિએ તેના પુત્ર પરશુરામને તેની માને મારવાની આજ્ઞા કરી. પરશુરામે તેમ કર્યું. તેના પિતા પ્રસન્ન થયા અને વર માગવાનું કહ્યું ત્યારે પરશુરામે કહ્યું કે મારી મા જીવતી થાય. પરશુરામે ૨૧ વાર રજોગુણ-તમોગુણવાળી વૃત્તિવાળા દુષ્ટ ક્ષત્રિયોને મારી નાખ્યા હતા. (૯-૧૫-૧૫) રજોગુણ અને તમોગુણની વૃત્તિઓને મારવાનું કામ તો બધા બ્રહ્મજિજ્ઞાસુઓને કરવું પડે છે.

નહુષના વંશમાં એક યયાતિ રાજા થયા હતા. જેનામાં આત્મસાક્ષાત્કારની હોંશ હોતી નથી તેની વૃત્તિ જ્યાંત્યાં રખડે છે તેને ય-યાતિ કહે છે. યયાતિએ દેવયાની સાથે વિવાહ કર્યો હતો અને તેની દાસી શર્મિષ્ઠા સાથે પણ સંબંધ રાખ્યો હતો તેથી શુક્રાચાર્યે યયાતિને એવો શાપ આપ્યો કે " હે સ્ત્રીકામી મંદમતિ અસત્પુરુષ! તને મનુષ્યને કુરૂપ બનાવનાર વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય." યયાતિએ કહ્યું કે " હું તમારી પુત્રીની સાથે વિષયભોગથી હજુ તૃપ્ત થયો નથી તેથી આ શાપથી તમે તમારી પુત્રીનું અનિષ્ટ કરો છો." શુક્રાચાર્યે કહ્યું કે " ઠીક, જે માણસ પ્રસન્નતાથી તમને જુવાની આપે તેને વૃદ્ધાવસ્થા આપીને તમે જુવાન બનો." પછી યયાતિએ પોતાના મોટા પુત્ર યદુને કહ્યું કે " તું મારી વૃદ્ધાવસ્થા લે અને મને જુવાની આપ, કારણ કે હું વિષયોથી તૃપ્ત થયો નથી. તેથી આયુષ્ય મેળવીને હું થોડાં વર્ષ રમણ કરીશ."

(૯-૧૮-૩૯)

યદુએ કહ્યું-મને વૃદ્ધાવસ્થા જોઈતી નથી. કારણ કે જ્યાંસુધી કોઈ માણસને વિષયસુખનો અનુભવ થતો નથી ત્યાંસુધી તેનાથી તે વિરક્ત થતો નથી. પછી સૌથી નાના પુત્ર પુરુએ પિતાની વૃદ્ધાવસ્થા લીધી. યયાતિના આ પ્રસંગમાં પણ શુકદેવજીએ દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે બતાવેલ છે.

યયાતિ રાજાને ફરીથી જુવાની પ્રાપ્ત થવાથી તે યથાયોગ્ય વિષયોનું સેવન કરવા લાગ્યો. તેની સ્ત્રી દેવયાની પણ પતિને પ્રસન્ન કરવા લાગી. તેની સાથે યયાતિ છતાં મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયોથી એક હજાર વર્ષ સુધી સુખ દેવાવાળા ભોગો ભોગવતાં છતાં પણ તે ચક્રવર્તી રાજાને તૃપ્તિ થઈ નહિ. એક દિવસે યયાતિ રાજાને પોતાના આત્માના પતનનું ભાન આવ્યું અને વિષયોથી વિરક્ત થઈ તેની સ્ત્રીને કહ્યું કે તારી માયાથી મોહિત થઈ જવાથી હું મને પોતાને ભૂલી ગયો છું, વળી

यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः।
न दुह्यन्ति मनःप्रीतिं पुंसः कामहतस्य ते॥

૯-૧૯-૧૩

અર્થઃ-લોકમાં જેટલાં ધાન્ય છે; જવ, સુવર્ણ, પશુ અને સ્ત્રીઓ છે, એ બધાં મળીને પણ વિષયી માણસના મનને સંતુષ્ટ કરી શકતાં નથી.

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते॥

૯-૧૯-૧૪

અર્થઃ-વિષયોના ભોગથી વાસના કદાપિ શાંત થઈ શકતી નથી, પણ ઘીમાં બોળેલાં લાકડાં અગ્નિમાં નાખવાથી જેમ અગ્નિ વધે છે તેમ વિષયભોગથી વાસના વધે છે.

જે વખતે માણસ સંપૂર્ણ પ્રાણીઓમાં રાગદ્વેષ કરતો નથી અને સમદર્શી થાય છે તે વખતે તેને માટે બધી દિશાઓ સુખમય થઈ જાય છે. કુબુદ્ધિવાળા માટે જે વાસના છોડવી મુશ્કેલ છે અને શરીર વૃદ્ધ થતાં છતાં જે વાસના વૃદ્ધ થતી નથી એવી દુર્વાસનાને સુખની ઇચ્છાવાળા પુરુષે તરત છોડી દેવી જોઈએ. પુરુષે પોતાની માતા, બહેન અને પુત્રીની સાથે પણ એકાન્તમાં બેસવું ન જોઈએ, કારણ કે ઇન્દ્રિયો બહુ પ્રબળ હોય છે અને વિચારવાન પુરુષને પણ ચલાયમાન કરી દે છે. જુઓ! મને વિષયોનું સેવન કરતાંકરતાં એક હજાર વર્ષ વીતી ગયાં તો પણ મારી લાલસા તેમાં વધતી જ રહી છે. તેથી હવે હું આ વિષયોની આશાને છોડી મારું ચિત્ત પરબ્રહ્મમાં લગાડીને નિર્દ્વન્દ્વ અને અહંકારશૂન્ય થઈ વનમાં વિચરીશ. જે પુરુષ જોયેલા અને સાંભળેલા પદાર્થોને અસત્ સમજી, અને તેની આસક્તિથી જન્મ-મરણરૂપ સંસારની પ્રાપ્તિ અને આત્મનાશ થાય છે એમ જાણી તેમનું ચિંતન કરતો નથી અને ભોગ ભોગવતો નથી તે

આ પ્રમાણે યયાતિ રાજાએ તેમની પત્ની દેવયાનીને બોધ આપી પૂરુની જુવાની પૂરુને આપીને પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા પાછી લઈ લીધી. પછી તે પૂરુને રાજ્ય સોંપીને વનમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં તેણે પરબ્રહ્મનું તાદાત્મ્ય રૂપથી ધ્યાન કર્યું અને અંતે તેને બ્રહ્મપ્રાપ્તિ થઈ. દેવયાનીને પણ વૈરાગ્ય આવ્યો અને તેણે કૃષ્ણચંદ્રમાં ચિત્ત એકાગ્ર કરી પોતાનો સૂક્ષ્મ દેહ છોડી દીધો. (૯-૧૯-૨૮)

પરણેલી જીંદગીમાં દેહનું અભિમાન બહુ વધી જાય છે અને તે આત્મજ્ઞાનમાં મોટામાં મોટું વિઘ્ન છે તેથી સાવચેત રહેવાનું છે. પરણેલી જીંદગીમાં પતિ-પત્ની બન્ને સંયમથી રહે અને માત્ર એક-બે સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવા જેટલો જ સંબંધ રહે તો ગૃહસ્થ માણસ પણ પોતાનું અને બીજાનું સારું કલ્યાણ કરી શકે. જેમનું હૃદય બહુ કોમળ હોય છે અને સંસ્કારોથી દૂષિત થાય છે તેમને પરણવાથી અથવા લોકસેવાથી લાભ થતો નથી. જે માણસના ચિત્તમાં સંગજન્ય દોષનો સંચાર ન થાય તે પરણે અથવા લોકસેવામાં પડે તો ખોટું નથી. એવું બહુ થોડા માણસો કરી શકે છે. માણસનું જીવન એ એક પ્રકારનું યુદ્ધ છે તેથી પરણેલા પસ્તાય છે અને વગર પરણેલા પણ પસ્તાય છે. દુર્વાસારૂપી દુર્વાસનાની ભૂખ શાંત કરવી એ બહુ મુશ્કેલ કામ છે.

હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને પૂરુનો વંશ સંભળાવે છે. તે વંશમાં દુષ્યંત રાજા થયા હતા. તેનું મન પણ શકુંતલાને જોઈને તેમાં આસક્ત થયું હતું. તેનાથી તેને ભરત નામનો પુત્ર થયો હતો. પછી ભરદ્વાજની ઉત્પત્તિનો વિચિત્ર પ્રસંગ કહે છે. એકવાર બૃહસ્પતિ પોતાના ભાઈ ઉતથ્યની ગર્ભવતી સ્ત્રી સાથે મૈથુન કરવાને તૈયાર થયા. તે વખતે ગર્ભમાં રહેલ બાળક દીર્ઘતમાએ રોક્યા અને કહ્યું કે, 'હું ગર્ભમાં પડ્યો છું અને તું બીજું બી અહીં શા માટે નાખે છે!' એ સાંભળી બૃહસ્પતિએ તેને શાપ આપી વીર્ય છોડ્યું તે પુત્ર બે વીર્યથી બન્યો તેથી તેનું નામ ભરદ્વાજ પડ્યું. અહીં સુધી કામરૂપી દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ વર્ણવેલ છે. હવે પ્રાણમાં રહેલી બીજી મોટી વાસના એટલે ભૂખ જેણે જીતી તે રન્તિદેવ રાજાનું વર્ણન આવે છે.

આ વંશમાં એક રન્તિદેવ નામનો રાજા થયો હતો. તે ઉદ્યોગ કર્યા વગર પ્રારબ્ધ યોગે જે મળી આવે તેનાથી પોતાનું જીવન ચલાવતો હતો. પોતાની પાસે જે પદાર્થ હોય તેનું દાન કરતો હતો. તેથી તેનું કુટુંબ દુઃખી રહેતું હતું. એકવાર રન્તિદેવને પાણી વગર ૪૮ દિવસના ઉપવાસ થયા હતા. ૪૯ મે દિવસે તેને કોઈ જગ્યાએથી ઘી, ખીર, લાપસી અને જળ મળી ગયું. તે લઈને કુટુંબની સાથે ભોજન કરવા બેઠો. એટલામાં ત્યાં અતિથિ બ્રાહ્મણ આવ્યો. રન્તિદેવ બધા પ્રાણીમાં શ્રી હરિને દેખતા હતા તેથી પોતાના અન્નમાંથી થોડો ભાગ તે અતિથિને આપ્યો. તે બ્રાહ્મણ તે ખાઈને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી બાકીનું અન્ન કુટુંબમાં વહેંચીને તે ખાવા બેઠો એટલામાં બીજો શૂદ્ર અતિથિ આવી ચડ્યો. તે વખતે શ્રીહરિનું સ્મરણ કરી રન્તિદેવે તે અન્નમાંથી થોડોક ભાગ તે શૂદ્રને આપ્યો. શૂદ્ર ગયા પછી કુતરાથી વીંટાએલો એક નવો અતિથિ આવ્યો. તેણે રન્તિદેવ રાજાને કહ્યું કે "હું બહુ જ ભૂખ્યો છું, મારા કૂતરા સહિત મને અન્ન આપો." તે વખતે રાજા રન્તિદેવે બહુ આદર અને માન રાખી બાકી રહેલું અન્ન તેને આપી દીધું. અને તે કૂતરાને અને તેમના સ્વામીને નમસ્કાર કર્યા. છેવટે માત્ર જળ જ બાકી રહ્યું. તે પોતાના કુટુંબમાં વહેંચીને પીવાની તૈયારી કરી એટલામાં એક ચાંડાળ આવ્યો અને બોલ્યો કે "આ જળ મને નીચને આપી દો." તેની કરુણાયુક્ત વાણી સાંભળી રાજાએ કરુણાવશ થઈ અતિ સન્તપ્ત થઈ નીચે પ્રમાણે અમૃત જેવાં વચન કહ્યાઃ—

न कामयेऽहं गतिमीश्वरात्परा-

मष्टर्द्धियुक्तामपुनर्भवं वा ।

आर्तिं प्रपद्येऽखिलदेहभाजा-

मन्तःस्थितो येन भवन्त्यदुःखाः ॥

૯-૨૧-૧૨

અર્થઃ—હું ભગવાન પાસેથી કોઈ અષ્ટ સિદ્ધિ માગતો નથી અને મને મોક્ષની પણ ઇચ્છા નથી. હું તો સંપૂર્ણ દેહધારીઓના અંતઃકરણમાં રહી તેમનું દુઃખ સહન કરવા માગું છું, કે જેથી તે દુઃખ વગરના થાય.

क्षुत्तृट्श्रमो गात्रपरिश्रमश्च

दैन्यं क्लमः शोकविषादमोहाः ।

सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जन्तो-

र्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे ॥

૯-૨૧-૧૩

અર્થ:-આ જીવવાની ઇચ્છાવાળા દીન પ્રાણીઓને જીવનરૂપ જળ આપી દેવાથી મારી ભૂખ, તરસ, મારો થાક, શરીરની શિથિલતા, દીનતા, ગ્લાનિ, શોક, વિષાદ, અને મોહ એ બધા નિવૃત્ત થઇ ગયા છે.

એમ કહી પોતે તરસ્યો હોવા છતાં સ્વભાવથી કરુણામય તથા ધૈર્યવાન રાજા રન્તિદેવે તે જળ ચાંડાળને આપી દીધું.

અહીં ભગવાને ધીરજની પરીક્ષા કરવા માટે માયાથી બ્રાહ્મણ અને શુદ્ર વગેરેનું રૂપ લીધું હતું. તેથી હવે ત્યાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ પ્રગટ થયા અને તેને દર્શન આપ્યાં. પણ રન્તિદેવે માત્ર તેમની પાસે ભક્તિ માગી, બીજું કાંઇ માગ્યું નહિ. આ પ્રમાણે ઇશ્વર સિવાય બીજા કોઇ ફ્ળની ઇચ્છા ન રાખવાથી અને ચિત્ત અનન્યભાવથી ભગવાનમાં લાગવાથી રન્તિદેવની દૃષ્ટિમાં ત્રણ ગુણવાળી માયા સ્વપ્નની માફક લીન થઇ ગઇ, એટલે તે જીવન્મુક્ત થઇ ગયો. રન્તિદેવનું કુટુંબ પણ તેના સંગના પ્રભાવથી નારાયણપરાયણ થઇ ગયું (૯-૨૧-૧૮).

પરીક્ષિત રાજાને ૭ દિવસ સુધી સતત કથા સાંભળવાની ઇચ્છા છે. અને તેમ કરવું હોય તો ભૂખ-તરસ પણ જીતવાં જોઇએ. તે પણ જીતી શકાય છે એમ રન્તિદેવના આખ્યાનથી સમજી શકાય છે. નાશિકના કુંભમેળામાં એક સાધ્વી સ્ત્રી ખોરાક પણ લેતી નહોતી અને તેને ઝાડો-પેશાબ પણ થતો નહોતો. પણ તે બીજાને જમાડતી હતી. તેમાં એવી ભાવના હશે કે બીજા જમે છે તેમાં હું જમું છું.

એક રાજાનો કુંવર બહુ માંદો પડયો અને કાંઇ ખાઇ શકતો નહોતો. તે રાજાએ પાંચ હજાર રૂપીઆ ખર્ચીને ગરીબોને સારી રીતે જમાડયા. તેની અસરથી કુંવર સાજો થઇ ગયો અને ખાવા લાગ્યો. જેઓ એમ માને છે કે બધામાં ચેતન એક છે તેઓના આવા પ્રયોગો સફળ થાય છે.

હવે શુકદેવજી પાંચાલ, કૌરવ અને મગધવંશના રાજાઓનું વર્ણન આપે છે. પૃષતનો પુત્ર દ્રુપદ થયો અને તેને એક પુત્રી દ્રૌપદી અને એક ધૃષ્ટદ્યુમ્ન નામનો પુત્ર થયો. હવે મહાભારતના પાત્રોની ઉત્પત્તિની વાત આવે છે. એ પાત્રોમાં ઘણા તો અયોનિજ હતા, એટલે માણસની ઉત્પત્તિના ક્રમ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયા ન હોતા. દ્રૌપદી વેદીમાંથી ઉત્પન્ન થઇ હતી અને ધૃષ્ટદ્યુમ્ન કુંડમાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો. બૃહદ્રથની સ્ત્રી ગર્ભિણીના ગર્ભમાંથી બે કટકા બહાર નીકળ્યા હતા. તેને જરા નામની રાક્ષસીએ જોડી દીધા તેથી તેનું નામ જરાસન્ધ પડયું. સત્યવતી અને પરાશરના સંબંધથી વ્યાસ ઉત્પન્ન થયા. વ્યાસે પોતાના ભાઇ વિચિત્રવીર્યની પત્નીઓ સાથે સંબંધ કરીને ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુરને ઉત્પન્ન કર્યા. એ ત્રણેને તમોગુણ, રજોગુણ અને સત્ત્વગુણમાં ઘટાવી શકાય છે. દ્રૌપદી વેદીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી તેને બુદ્ધિરૂપ માની શકાય છે.

ધૃતરાષ્ટ્રને ગાંધારીથી સો પુત્ર થયા. તેમાં મોટો દુર્યોધન હતો. બધા પુત્રોનાં નામ 'દુ' થી શરૂ થાય છે તે દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ છે. તેમને એક બ્હેન હતી તેનું નામ દુઃશલા હતું. પાંડુ રજોગુણી હોવાથી તેને શાપ લાગ્યો હતો તેથી તે મૈથુન માટે કામનો નહોતો. તેથી તેની પત્ની કુન્તીએ ધર્મ, વાયુ, અને ઇન્દ્ર દ્વારા યુધિષ્ઠિર, ભીમ અને અર્જુનને જન્મ આપ્યા. પાંડુની બીજી સ્ત્રી માદ્રીએ અશ્વનીકુમારો સાથે સંબંધ બાંધી નકુલ અને સહદેવને ઉત્પન્ન કર્યા. આમાં કોઇની ઉત્પત્તિ સામાન્ય માણસની ઉત્પત્તિની માફક થઇ નથી.

હવે શુકદેવજી પરીક્ષિતને કહે છે કે અર્જુનની સુભદ્રા નામની પત્નીથી તમારા પિતા અભિમન્યુ થયા અને અભિમન્યુ અને ઉત્તરાના સંબંધથી તમે ઉત્પન્ન થયા. તમે જ્યારે ગર્ભમાં અશ્વત્થામાના બ્રહ્માસ્ત્રથી બળતા હતા ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તમને સુદર્શન ચક્રથી બચાવ્યા હતા. સુભદ્રા અર્જુનને સંન્યાસી થયા પછી મળી છે. તેની વિગત દશમા સ્કંધના ૮૬ મા અધ્યાયમાં અધ્યાત્મભાવે કહેવામાં આવશે. હવે પરીક્ષિત રાજા પછી તેના વંશમાં જનમેજય અને તેના ભવિષ્યમાં થવાના વંશનું વર્ણન પણ શુકદેવજી આપે છે.

કુન્તાજીને કન્યા-અવસ્થામાં એક બાળક થયો હતો. તેનું નામ કર્ણ હતું. હવે યયાતિના પુત્ર યદુનો વંશ સંભળાવે છે. આ વંશમાં શ્રીભગવાને મનુષ્યરૂપે અવતાર લીધો હતો. યદુનો પુત્ર ક્રોષ્ટુ અને અને તેનો વૃજિનવાન થયો. તેનો ચિત્રરથ અને તેનો શશબિન્દુ થયો. શશબિન્દુને દશ હજાર રાણી હતી અને તે દરેક રાણીને એક લાખ પુત્ર થયા હતા. (૯-૨૩-૩૩)

આહી શશબિન્દુ એટલે મનરૂપી સસલું સમજીએ અને પુત્રો એ મનની વૃત્તિઓ સમજીએ તો બુદ્ધિમાં સમજાય તેવું છે. નહિતર આટલી સંખ્યાવાળું કુટુંબ મળવું મુશ્કેલ પડે. ચિત્રરથનો પુત્ર વિદૂરથ થયો તેનો શૂર, તેનો ભજમાન, તેનો શિનિ, શિનિનો સ્વયંભોજ અને તેનો હદીક થયો. દેવમીઢના પુત્ર શૂરની પત્ની મારિષા હતી, તનાથી તેને વસુદેવ વગેરે દશ પુત્ર થયા. આંહી મારિષાનો અર્થ જેણે ઇચ્છા મારી છે એવો થઈ શકે છે. તે શુદ્ધ સત્ત્વગુણનું સ્વરૂપ છે. વસુદેવનું પણ એ જ સ્વરૂપ છે. તેના જન્મથી દેવોનાં નગારાં પોતાની મેળે જ વાગવાં લાગ્યાં હતાં. વસુદેવને ૬ સ્ત્રીઓ હતી તેમાં બેનાં નામ રોહિણી અને દેવકી હતાં. તેમાં રોહિણીના ગર્ભથી બલરામ વગેરે થયા અને દેવકીજીને ૮ પુત્ર થયા તેમાં આઠમા પુત્ર સાક્ષાત્ શ્રીહરિ હતા. સુભદ્રા પણ દેવકીજીની કન્યા હતી.

હવે શુકદેવજી કહે છે કે "જ્યારેજ્યારે સંસારમાં ધર્મનો નાશ થાય છે અને પાપનો અભ્યુદય થાય છે ત્યારે સર્વેશ્વર ભગવાન શ્રીહરિ અવતાર લે છે. (૯-૨૪-૫૬.)

न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते ।

आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ॥

અર્થ-બધાના નિયન્તા, સાક્ષી અને અન્તરાત્મા રૂપ એ અસંગ પરમાત્માને જન્મ અને કર્મનું, પોતાની માયા સિવાય કંઈ કારણ નથી. તેનો માયાવિલાસ એ જીવની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને મરણનું કારણ છે અને તેનો અનુગ્રહ એ જન્મ-મરણ વગેરેની નિવૃત્તિ અને આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિનો હેતુ છે. તેમણે કલિયુગના દુઃખને દૂર કરી, અજ્ઞાનને નિવૃત્ત કરે, એવો પોતાનો યશ ફેલાવ્યો.

આંહી બે-ચાર બાબત સમજવા જેવી છે. ભગવાનનો અવતાર પોતાને માટે થતો નથી પણ જનકલ્યાણને માટે થાય છે. તે પણ માયાદ્વારા થાય છે. તે માયા જીવની પ્રાર્થનામાંથી આવે છે. વળી તેવો અવતાર થવા માટે શુદ્ધ સત્ત્વગુણની જરૂર છે. જે ગુણ રજોગુણ અને તમોગુણને તાબે કરે તેને શુદ્ધ સત્વગુણ કહે છે. એટલે જે બાહ્ત પ્રાણના અને શરીરના ધર્મ પણ જીતી શકે ત્યાં અવતાર થાય. હજુસુધી શરીરના ધર્મ એટલે જન્મમરણ, વૃદ્ધાવસ્થા, રોગ વગેરે કોઈ જીતી શક્યું નથી. તે માટે શ્રીઅરવિંદ હાલ યોગસાધના કરે છે. તે યોગ સફળ થાય તો અવતારની આશા રાખી શકાય, નહિંતર કલિયુગમાં દુર્વાસના વધતી જાય છે. ભગીરથ પ્રયત્નથી જ્ઞાનરૂપી ગંગા ઊતરી અને શંકરે તેને ધારણ કરી તોપણ સમાજનાં દુઃખ હજુ દૂર થયાં નથી. સમાજમાં એક બનાવ ઉપર ઘણાં કારણની અસર રહે છે. તેથી કોઈ દૈવી શક્તિના અવતારની જરૂર રહે છે. તે શક્તિ શુદ્ધ સત્ત્વગુણવાળા મનુષ્યશરીરમાં અવતરે ત્યારે ભગવાન નરાકૃતિ થયા એમ માની શકાય. અજ્ઞાન સામું રહે ત્યાંસુધી શુદ્ધ સત્ત્વગુણ પણ બંધાયેલો રહે છે. કંસ એ અજ્ઞાનનું સ્વરૂપ છે. (૧૦-૪૨-૨૮) તેની સેના સાથે ભગવાને કેવું યુદ્ધ કર્યું તે વાત દશમા સ્કંધમાં આવશે. વચમાં નવમા સ્કંધમાં રામાયણનો જે ભાગ રહી ગયો તે સ્પષ્ટ કરીને દશમ સ્કંધ શરૂ કરવામાં આવશે.

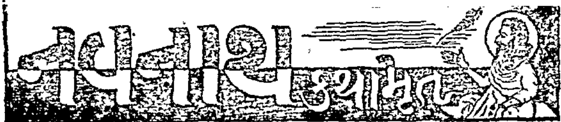

ધૈર્ય ન છોડવું, ક્ષમાવૃત્તિ રાખવી, મનને કુમાર્ગે જતાં કાબૂમાં રાખવું, ચોરી (મન, વચન અને કર્મથી) ન કરવી, શરીર અને મનની પવિત્રતા રાખવી, ઇન્દ્રિયોને કુમાર્ગે ન જવા દેવી, વિદ્યાધ્યયન તથા સત્સંગ વડે બુદ્ધિને પવિત્ર બનાવવી, સઘળી વિદ્યાઓ જાણવી, સત્ય બોલવું તથા સત્તનું આચરણ કરવું અને ક્રોધનો ત્યાગ કરવો. —મનુ ભગવાને ધર્મનાં આ દશ લક્ષણો બતાવેલાં છે.

× × ×

પ્રભુ કહે છે કે વેર વાળવું તે મારું કામ છે; હું વેર વાળી આપીશ, પણ તારો વેરી ભૂખ્યો, તરસ્યો કે દુઃખી હોય તો તેને અન્ન-જળ આપ અને તેનાં દુઃખ દૂર કર.

× × ×

લેખક : કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૧૧ થી ચાલુ)

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥

" જેઓનાં પુણ્યકર્મોનો ઉદય થઈ પાપકર્મોનો ક્ષય થયો છે, એવા જનો સુખદુઃખાદિ દ્વન્દ્વોથી મુક્ત થઈ દૃઢ વ્રતવાળા બની મારું ભજન કરે છે." એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવદ્‌વાર્તા કે ભજનાનન્દમાં અખંડ પ્રીતિ રહેવી એ પૂર્વનાં બહુ પુણ્યોનું જ પરિણામ છે.

સજ્જનો ! મત્સ્યેન્દ્રનાથ ચન્દ્રગિરિથી ગોરક્ષને લઈને જગતના જીવોના કલ્યાણ-અર્થે ગામેગામ-નગરેનગર ઉપદેશ આપતા થકા વિચરવા લાગ્યા. ત્યાં ગોરક્ષ પણ પિતાતુલ્ય ગુરુની મન-વચન-કર્મથી સેવા કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં કરતાં કેટલાક દિવસો વહી ગયા. એક દિવસ ગુરુદેવને કરસંપુટ કરી ગોરક્ષે પ્રાર્થના કરી:-'પ્રભુ ! મને ઉપદેશ આપો.' જો કે ગોરક્ષ તો પૂર્વજન્મના યોગી જ હતા પણ ભગવદ્‌આજ્ઞાએ धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे । એ સૂત્રાનુસાર એ હરિનારાયણ નામના યોગી જ હતા. આ જન્મે એમનું નામ ગોરક્ષ પાડવામાં આવ્યું હતું. એમણે આ પ્રમાણે ગુરુને પ્રાર્થના કરી. ત્યારે ગુરુએ સ્મિત કરી કહ્યું; 'બેટા ! સમય આવવા દે. સૌ સારું થશે.' ત્યારે હવે ગોરક્ષની ધીરજ ખૂટી ગઈ હતી એટલે એણે પુનઃ પ્રાર્થના કરી કહ્યું; 'પ્રભુ નાથ ! હવે આ અધમ બાળકને સનાથ કરો.' ગુરુએ કહ્યું; 'બેટા ! ગુરુએ શિષ્ય કરતા પહેલાં અને શિષ્યે ગુરુ કરતા પહેલાં એકબીજાની પરીક્ષા લેવી જોઈએ. કારણ કે દુનિયામાં ગુરુ-શિષ્યનો સંબંધ માતા-પિતા અને સર્વ કરતાં પણ ઊંચી કોટીનો ખ્યાલ છે. જુઓ, શિષ્ય સુયોગ્ય મળે તો ગુરુએ શિષ્યની પરીક્ષા લઈ, એની પાત્રતા જોઈ, પછી જ એને દીક્ષામંત્ર આપવો જોઈએ. ગમે તેને ગુરુ કરી નાખવો એનો કંઈ અર્થ નથી. માટે શિષ્યે ગુરુની પણ પરીક્ષા કરી લેવી અને ગુરુએ શિષ્યની પરીક્ષા કરવી. જેમ કે ગર્ભયોગી શુકદેવ જેવા માતાના ગર્ભમાંથી બહાર પડયા તેવા જ દોડવા માંડયા હતા. અને એમના પિતા કૃષ્ણદ્વૈપાયન ભગવાન વ્યાસ પણ તેમને પાછા વાળવા દોડેલા. જો કે ભગવાન વ્યાસ સમજતા હતા કે પુત્રની બ્રહ્માકાર સ્થિતિ છે, છતાં સદ્‌ગુરુ વિના સદ્‌જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી. માટે દોડતા શુકદેવને સંબોધીને કહ્યું, 'શુક ! તારે જવું હોય તો સુખપૂર્વક જઈ શકે છે. પણ મારા એક વચનને પાળજે કે જનક વૈદેહીને તારા ગુરુ કરજે.'

સજ્જનો ! જોયું ? પિતા વ્યાસ સમજતા હતા કે જો સદ્‌ગુરુ સુયોગ્ય મળી જાય તો છોકરાની કંઈ ચિંતા કરવા જેવી નથી. આટલો ગુરુ પર દૃઢ વિશ્વાસ હતો. જ્યારે આજના જમાનામાં ગુરુ અને શિષ્યનો કેવો કડવો સમ્બન્ધ છે ! આજ તો ગુરુ બિચારો શિષ્યથી ડરતો હોય કે છોકરાં હડતાળ પાડી ના દે. આજ તો કોઈ હાઈસ્કુલ રૂપી હાટડી આગળ તમે જઈ અને જાતે ઊભા રહી તપાસ કરો તો તમારું મન પણ દુભાશે, છોકરાઓનું ઉદ્ધત વર્તન જોઈને. આજ તો ભૂલેચૂકે માસ્તર છોકરીઓમાં થઈને નીકળે તો છોકરાઓ તેની ઉપહાસ કરે, મશ્કરી કરે, અને તેની હેટ સુદ્ધાં પણ ઉડાડે છે. વહાલા આત્માનન્દો ! ગુરુ જે જ્ઞાનનો દાતા, એની આજના જમાનામાં કાંઈ કિંમત રહી નથી. આ જ્ઞાન, આ ભણતર એવું હતું કે બાળકનું જીવન વિવેકી અને સ્વાશ્રયી બનતું. જ્યારે આજના ભણતરથી બાળકનું જીવન વિલાસી બને છે. સજ્જનો ! ગાંધીજી તો લાખ્ખો વાર કહી ગયા છે કે મેકોલે મહાશયનું ભણતર એ ભણતર નથી પણ નર્યું વિષપાન છે. પહેલાંના જમાનામાં શિષ્ય ગુરુને જોઈ ગાંડો બનતો. વિચારતો કે મારા જ્ઞાનના દાતા ગુરુનું ક્યા પ્રકારે સન્માન કરું ! જ્યારે હાલનો શિષ્ય ગુરુને ગાળીપ્રદાન કરતો ભાળીએ છીએ. માટે જો ભારતને સાચું ભારત બનાવવું હોય તો પહેલે નમ્બરે જ્ઞાન:

અભ્યાસક્રમનો રાહ બદલી નાખવાની આવશ્યકતા છે. જ્યારે પૂર્વવત્ જ્ઞાન અપાતું થશે ત્યારે જ આર્યાવર્ત સાચું આઝાદ બનશે. જો કે આ વસ્તુ થવી એકદમ અશક્ય છે. છતાં ધીરે ધીરે એ તરફ સક્રિય પગલાં ભરવાની જરૂર છે.

હવે શુકદેવજીએ પણ મનમાં સંકલ્પ કરી લીધો કે મારે પિતાની પણ આજ્ઞાનુસાર પહેલાં તત્ત્વજ્ઞ ગુરુ કરી લેવા જાઈએ. એમ કરી એમણે ૐકારનો પ્રણવ જપતાં જપતાં જનકપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. પિતા વ્યાસ પાછા ફર્યા અને શુકદેવજી જેમનાં દિશાઓ રૂપી વસ્ત્ર છે એવા ગર્ભસ્થયોગી જનકના રાજમહેલના પ્રાંગણમાં આવી ઊભા અને વિનય-વિવેકથી અનુચરને કહ્યું; 'ભાઈ! ભગવાન્ જનકને ખબર આપો કે વ્યાસ-પુત્ર શુક આપને મળવા ઇચ્છે છે.' જનકથી પણ આ વાત અજાણી નથી. એટલે અનુચરે આવી વાત કરી ત્યારે શિષ્યની પરીક્ષા માટે જનકે અનુચરને કહ્યું; કે, 'જા, તું એને કહી દે કે આજ જનકને એક મિનિટની પણ ફુરસદ નથી, અને તે તમને મળી શકશે પણ નહિ.' અનુચરે જઈને એ વાત શુકને સમજાવી. જ્યારે શુકદેવજી કહે છે કે 'ભલે, પ્રભુને જ્યારે સમય મળશે ત્યારે હું મળીશ, અને જ્યાંસુધી ગુરુનાં દર્શન નહિ થાય ત્યાંસુધી મને અનશન વ્રત છે.' સજ્જનો! જ્યારે ગુરુદર્શનને માટે શિષ્યની આવી પવિત્ર અને ઉત્કટ ભાવના હોય તો જ એ સાચી શિષ્યભાવના કહેવાય. જ્યારે આજ એથી ઉલટું છે જ. શુકદેવજી એક નહિ, બે-ત્રણ નહિ પરન્તુ ત્યાંનાત્યાં જ સાત દિવસપર્યન્ત ભૂખ્યા અને તરસ્યા પ્રણવમન્ત્રનો જપ કરતા રાજમહાલ તરફ અનિમિષ દૃષ્ટિએ જોતા જ રહ્યા. આ હતો અમારા ભારતનો પવિત્ર શિષ્ટાચાર. રાજા જનકને આ વાતની ખબર ન હતી એવું કાંઇ ન હતું, એ બધું જાણતા હતા, એ બધું જોતા હતા, સમજતા હતા છતાં શિષ્યની પાત્રતા જોવા એને કસોટીની સરાણ પર ચઢાવ્યો હતો. આજ આઠમા દિવસનું પ્રાતઃકાળ છે. જનકે જોયું કે શુકદેવ જેમનો તેમ ઊભો જ છે, એટલે ગદ્ગદિત કંઠ થઇ ગયા અને સ્વગત બોલ્યાઃ 'ધન્ય બેટા તારી પવિત્ર ભાવનાને.' અને તુરત જ પોતાને જે તૈયારી કરવી હતી તે કરી લઇ અનુચરને આજ્ઞા કરી, 'જા, શુકને બોલાવ.'

જનકે તૈયારી કરી પોતે શિષ્યપરીક્ષા અર્થે પલંગમાં સુતા અને પોતાની સાથે જ પોતાની જમણી તરફ પોતાની પવિત્ર પત્નીને શયન કરાવ્યું, ને જમણો હાથ સતીના શરીર પર રાખ્યો. ત્યાં શુક રાજમહાલયમાં દાખલ થયા અને ઊંચું કર્યું. ત્યાં ને ત્યાં સ્તંભિત થઇ ગયા. 'અરે! જે દિવસે પણ સ્ત્રી સાથે સુતેલો છે એ મારો ગુરુ કદી ન થઇ શકે' એમ કહી ત્યાંથી ને ત્યાંથી પાછા ફર્યા. વળી થોડે દૂર ગયા ને વિચાર કર્યો કે હું પાછો તો ફરું છું, પરન્તુ મને અહિં મોકલનાર વ્યક્તિ ભગવાન્ વ્યાસ છે. એ મને અહિં એમ ને એમ મોકલે નહિં, કારણ કે એ એક સમર્થ વિભૂતિ છે. માટે લાવલાવ પાછો ફરું, ફરી પૂર્ણ તપાસ કરું. કારણ કે મેં એમનું એક જ પાસું જોયું છે. એટલે પૂર્ણ તપાસ કર્યા સિવાય એમને માટે કંઇ બોલવું એ ઠીક ન કહેવાય. જેથી શુકદેવ પાછા ફર્યા અને પુનઃ રાજમહેલમાં પ્રવેશ્યા. છતાં પણ જનક જેની-તે સ્થિતિમાં પૂર્વવત્ જ છે. તો પણ સંકોચ રાખ્યા સિવાય છેક ગુરુની સમીપ આવી ઊભા રહ્યા. સંકોચ પાપવાસનાવાળાઓ રાખે છે. જ્યાં હૃદય વિશુદ્ધ હોય ત્યાં સંકોચ રહેતો નથી. જ્યારે જનકનું પણ વિશુદ્ધ હૃદય હતું એટલે સંકોચનું કોઇ કારણ ન હતું. શુકદેવજી ગુરુના સામા એમના ચરણ તરફ આવી ઊભા રહ્યા. તો દૃશ્ય જોતાની સાથે જ શુકદેવજી ચિત્રવત્ થઇ ગયા. અને બોલ્યા; 'અરે! કેવું સમદર્શીપણું!' શુકદેવજીએ શું જોયું! એક હાથ તો પહેલો સ્ત્રી ઉપર હતો અને બીજો હાથ પ્રજ્વલિત (સળગતા) અંગારાઓમાં હતો. એ ઉપરથી ગર્ભસ્થ યોગીને સમજતાં વાર ન લાગી કે આ સ્ત્રી અને અગ્નિ એમને મન સમાન છે. શુકદેવ ગદ્ગદ્કંઠે થઇ ગયા. રાજા જનકનાં પવિત્ર પાદારવિન્દો ગ્રહ્યા અને કહ્યું કે, 'ગુરુ! મારો દોષ ન જોતાં મને બ્રહ્મતત્ત્વનો ઉપદેશ કરો અને ભવાટવીમાંથી મારો ઉદ્ધાર કરો.' જનકને માટે કવિએ લખ્યું છે કેઃ—

(ભીમપલાસ)

यह जनक यहां के राजा थे

विज्ञान-ज्ञानकी राशि थे।

थे जाहिरमें तो यह गृहस्थ

पर वास्तवमें संन्यासी थे।

विख्यात है यह समदर्शीपन
इनके स्वकीय व्यवहारोंमें ।
स्त्रीके अंग पर एक हाथ
और एक हाथ अंगारोंमें ।
आनन्दमें ब्रह्मानन्दके यह
ऐसे तन्मय भरपूर हुए ।
जब छोड़ी मुझने देहकी शुध
तब तो विदेह मशहूर हुए ।

સજ્જનો ! પરમ પવિત્ર ભારતમાં કેવા મહાન પુરુષો પ્રકટ્યા છે. જ્યારે આજે જાણે દુનિયાનું દુઃખ અને ક્લેશ ભારતમાં આવી વસ્યું છે. કારણ આજ ભારત વિદેશીઓનું અંધ અનુકરણ કરી અવનતિને માર્ગે વળ્યું છે. ખેર ! ભારતનું ભાગ્ય.

શુકદેવના ચરણમાં પડ્યાં પછી જનક બેઠા થયા અને પ્રેમપૂર્વક કહ્યું; 'આવો, ક્યાંથી આવો છો અને કેમ આવ્યા છો ?' જ્યારે શુકે અંજલિ જોડી કહ્યું કે; 'ભગવન્ ! ભવાટવીમાં ભૂલો પડ્યો છું. અચ્યુતપુર જવું છે. પરન્તુ આપના જેવા ભોમિયાને શોધું છું. તો મને અચ્યુતપુરનો માર્ગ બતાવો.' એટલું કહેતામાં તો શુકદેવની આંખમાં ચોધાર આંસુ વહ્યાં. જનક પણ શુકદેવની પવિત્ર ભાવના જોઈ સન્તુષ્ટ થયા અને કહ્યું, 'શુક ! ગુરુને ગુરુદક્ષિણા આપવા શું લાવ્યો છે ?' જ્યારે શુકે કહ્યું; 'પ્રભુ ! હું તો જન્મતાની સાથે જ દોડવા માંડ્યો છું. એટલે મારી પાસે કંઈ નથી. મારાં વસ્ત્ર જ દિશાઓરૂપી વસ્ત્ર છે. તો બીજું તો ક્યાંથી હોય શકે ? છતાં પ્રભુ ! આપ જે કંઇ માગશો તે ગુરુદક્ષિણામાં હાજર કરીશ. કારણ કે જ્ઞાનના દાતા આગળ દુન્યવી વૈભવ તુચ્છ છે. માટે માગો પ્રભુ ! શું લાવી આપું ?' જ્યારે જનકે સ્મિત કરી કહ્યું; 'શુક ! જા બેટા ! દુનિયામાં જે નકામામાં નકામી ચીજ હોય તે મને લાવી આપ, એટલે હું તને મન્ત્રોપદેશ કરું.' શુકદેવજી વગર વિલંબે બહાર નીકળ્યા અને દુનિયામાં નકામી વસ્તુ કઇ છે તેની શોધ શરુ કરી. બહાર નીકળતાં જ તેમણે ધૂળ ભાળી, એટલે બોલ્યા કે આ નકામી છે. એમ કહી ધૂળને લેવા હાથ નીચો લંબાવ્યો એટલે ધૂળમાંથી અવાજ થયો; 'શુક ! તું મને નકામી સમજે છે ? પણ ના, જો, હું તો અમુકઅમુક કામમાં આવું છું.' એમ કહી તેણે પોતાનું કામ કહી સંભળાવ્યું એટલે શુક ત્યાંથી આગળ વધ્યા. પાછા રસ્તામાં ચાલતાં એક નાનો સરખો લાકડાનો પાટાનો ટુકડો પડેલો હતો, બીજું એક કટાઇ ગએલો ખીલો પડેલો હતો. આને નકામાં સમજી શુકદેવજીએ પકડવા હાથ લંબાવ્યો પણ એ બન્નેએ પોતાનું અનુક્રમે કામ સમજાવી દીધું. પછી શુકદેવજી આગળ વધ્યા અને એમની દષ્ટિમાં દેખાતી નકામી વસ્તુ પકડવા પ્રયત્ન કર્યો અને દરેક વસ્તુએ પોતાનું કામ સમજાવ્યું. શુકદેવજી થાકયા અને મનમાં બોલ્યા, અરે ! દુનિયામાં કોઇ નકામી વસ્તુ નથી. એમ બોલતાં અને ચાલતાં એમની નજર વિષ્ટા પર પડી, ત્યાં તો આ વસ્તુ ખરેખર નકામી છે એમ કહી તેને પકડવા હાથ લંબાવ્યો એટલે જાણે વિષ્ટા કમ્પતી ના હોય તેમ દેખાયું અને બધી વસ્તુઓએ જે જવાબ આપ્યો છે એના કરતાં વધુ ગર્જના કરી કહ્યું; 'છેટો રહે. દૂર થા, મને તો તારી છાયા પણ પડવા ના દઇશ.' આથી શુકદેવજી પણ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આનો તો બહુ મિજાજ છે ! એટલે શુકદેવજી કહે છે કે આમ આટલી બધી ગર્જના કેમ કરે છે ? જ્યારે અવાજ થયો કે તું મહેરબાની કરી છેટો ઊભો રહે. હવે હું તો માનવીઓની છાયાથી પણ કમ્પું છું. કારણ કે હું તો એક વખત સુન્દર ધાન્ય હતી, પરન્તુ ભૂલેચૂકે મનુષ્યના સંસર્ગમાં આવી એટલે મારું આ સ્વરૂપ થયું. એટલે કે મારી અધોગતિ થઇ. છતાં ય આ સ્થિતિમાં પણ ઘણા કામની છું. એમ કહી પોતાનું કામ બતાવ્યું અને કહ્યું કે, 'એક વખત મનુષ્યનો સંગ કર્યો તો મારી આ સ્થિતિ થઇ તો પુનઃ સંગ કરું તો મારી શી સ્થિતિ થાય ! માટે બાપ ! હવે હું તો માનવીઓની છાયાથી પણ ડરું છું. વિષ્ટાના આમ ગર્ભિત મર્મજ્ઞ શબ્દો સાંભળી શુકદેવજી પણ ચિત્રવત્ થઇ ગયા અને બોલ્યા, 'સત્ય છે. માનવીના સંસર્ગથી આની આ દશા થઇ છે એટલે જો મનુષ્ય दुर्लभो मानुषो देहः । પ્રાપ્ત કર્યા પછી જો પોતાના મનુષ્યત્વનો સેવા અને સ્મરણરૂપી સત્કર્મ કરી સદુપયોગ ન કરે તો આ દુનિયામાં શરીરરૂપી વસ્તુ નકામી છે. અને મનુષ્યત્વનો સદુપયોગ કરે તો આના જેવી કોઇ બીજી શ્રેષ્ઠ વસ્તુ નથી. એમ કહી પાછા ફર્યા અને ગુરુની સાન્નિધ્યમાં આવી ઊભા રહ્યા. ગુરુએ સ્મિત

કરી કહ્યું કે, 'ગુરુદક્ષિણા લાવ્યા ?' જવાબમાં શુકદેવે મસ્તક નમાવી કહ્યું, 'હા.' જનકે કહ્યું; 'તો લાવો. દુનિયામાં કઈ વસ્તુ નકામી છે ?' શુક કહે; 'પ્રભુ ! મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે માનવી સેવા અને સ્મરણ રૂપી સત્કર્મને આદરતો નથી, તો આ પંચભૂતથી બનેલું હાડ, માંસ અને રુધિરથી ભરેલું, ચામડે મઢેલું–એવા આ ગંદા શરીર જેવી બીજી કોઈ વસ્તુ નકામી નથી.' એમ કહી ગુરુના ચરણમાં દંડવત્ કર્યા અને ગુરુના મુખમાંથી ધન્યધન્ય શબ્દો નીકળ્યા. જનકે શુકદેવને હૃદય સરસું દઈ આલિંગન દીધું અને કહ્યું; 'ધન્ય બેટા ! આજ સુયોગ્ય શિષ્ય મળી ગયો.' એમ કહી શુકને બ્રહ્મતત્ત્વનો ઉપદેશ કર્યો. તેમ મત્સ્યેન્દ્રનાથ પણ ગોરક્ષનાથની પરીક્ષા કરવા તત્પર થયા અને ગુરુએ આજ્ઞા કરી; 'બેટા ! આજ તો સામા ગામમાંથી તું ભિક્ષા માગી લાવ.' ગુરુઆજ્ઞા થતાં જ ગોરક્ષ ભીક્ષા માગવા નીકળી પડયા. (અપૂર્ણ)

સહજ સત્સંગ

લેખક :
શ્રી નર્મદાશંકર ઈશ્વરલાલ પાઠક

કોઈ એક નગરમાં એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે ઘણો ન્યાયી, અને પ્રજાપ્રિય હતો. તેના રાજ્યમાં લોકો ઘણા સુખી હતા. તેને બે પુત્રો હતા. એક આનંદસિંહ અને બીજો સત્યસિંહ. બન્ને પુત્રો પિતાની માફક નિરભિમાની તથા પરાક્રમી હતા. પુત્રોને યોગ્ય તાલીમ આપી, રાજ્યકામમાં માહિતગાર કરી, રાજાએ મોટા પુત્ર આનંદસિંહને રાજ્યની લગામ સોંપી. તથા સત્યસિંહને સેનાની સંભાળ રાખી મોટાભાઈની સેવાનું કામ સોંપ્યું. અને પોતાનું શેષ આયુષ્ય ઈશ્વરભજનમાં વીતાવવા વનને વિષે ગયો.

પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે આનંદસિંહ રાજ્યનો ભાર વહી રહ્યો હતો. દરરોજ રાત્રિચર્યા જોતો અને પ્રજાનું દુઃખ દૂર કરતો હતો. દેશપરદેશના વ્યાપારીઓને તેડાવી માલની લેવડદેવડ કરાવી રાજ્યનો વેપાર વધારી પિતાની કીર્તિમાં વધારો કરતો હતો. સત્યસિંહ પોતાના વડીલ બંધુને પિતાતુલ્ય લેખી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતો હતો. આ પ્રમાણે બન્ને ભાઈઓ પિતાએ સોંપેલા રાજ્યનું યથાવત્ પાલન કરતા હતા.

કહેવતમાં કહ્યું છે કે મધ હોય ત્યાં ભમરાઓ અવશ્ય આવે. જ્યાં લક્ષ્મીની છોળો ઊડતી હોય ત્યાં ઘણા તાળીમિત્રો ભેગા થાય. એ મુજબ સત્યસિંહને ત્યાં તેમના ઘણા મિત્રો ભેગા થતા [illegible]ર્યું કે [illegible]માં શાંતિ હતી એટલે સત્યસિંહ પણ પો[illegible]હિત કરાનો વખત તેમની સોબતમાં વીતાવતો હતો. [illegible] શામળે કહ્યું છે કે; "જેને જેવો સંગ, રંગ પણ તેવો બેસે." એ ન્યાયે સ્વાર્થી મિત્રોના સંગથી સત્યસિંહની બુદ્ધિમાં વિકારે પગપેસારો કર્યો. મિત્રોની ભંભેરણીથી મોટાભાઈ આનંદસિંહની હત્યા કરી રાજસત્તા પોતાને હસ્તક કરી આમનચમનથી બાકીની જીંદગી ગુજારવી એમ નક્કી કર્યું. આ કામમાં ભાઈના માનીતા વાળંદ રામાને સારી લક્ષ્મી આપી હાથો બનાવ્યો. રામો લક્ષ્મીનો લોભી હોવાથી પહેલાં તો સંમત થયો, પરંતુ વિચાર કરતાં પોતાના માલિક તથા આખા રાજ્યના પાલનહારની હત્યા કરવા આનાકાની કરવા લાગ્યો. પણ સત્યસિંહે દમથી પોતાનું કાર્ય કરવા તેને તૈયાર કર્યો. પોતાનું કાર્ય સત્વરે પતી જાય માટે બીજી વખત હજામત કરવા જાય તે દિવસે કાસ કરી નાખવાનું રામા જોડે નક્કી કરી રાજાના સેવકો તથા અંગરક્ષકોને ઠેકાણે પોતાના માણસોને ગોઠવી દીધા.

આનંદસિંહ પ્રભુભક્ત હતો. સવારમાં વહેલો ઊઠતો અને બહાર ફરવા માટે જતો. ત્યાંથી આવી નાહી ધોઈ પ્રભુસેવા કરી રાજદરબારમાં જવાનો તેનો નિયમ હતો. તે પ્રમાણે એક દિવસ તે શહેરના કોટ બહાર ફરવા ગયો. કિલ્લાની બહાર એક સુંદર તળાવ હતું. તળાવ પાસે એક મહાદેવનું દહેરૂં હતું. દેવળ પાસે નાની સરખી ધર્મશાળા હતી. તેમાં દરરોજ કોઈ ને કોઈ વટેમાર્ગુ કે સાધુસંત આવી ઊતારો કરતા. તે દિવસે એક મહાત્મા પુરુષે તેમાં ઊતારો કર્યો હતો. તેઓ સવારમાં વહેલા શૌચ જઈ આવી તળાવને કાંઠે બેસી હાથ–પગ ધોતા હતા. તેમનાથી થોડે દૂર એક બગલો પાસે પડેલા પથ્થર ઉપર ચાંચ વડે પાણી રેડી ચાંચને ઘસતો હતો. મહાત્મા તેની આ ક્રિયાને જોતા હતા. અચાનક તેમના મોંમાંથી નીચેનું કવિત નીકળ્યું. તે રાજાના સાંભળવામાં આવ્યું:–

ધસત ધસત તુમ બહોત ધસત હો, ઉપર લે કર પાની;
કીસ કારન તુમ બહોત ધસત હો, તેરી બાત મૈંને જાની
...રામા, તેરી બાત મૈંને જાની.

મહાત્મા પુરુષે બગલાને ઉદ્દેશીને આ વાત કહી તે રાજાને ઠીક ગમી ગઇ. એટલે તેનું રટણ કરતા કરતા તેઓ પાછા ફર્યા. રાજમહેલમાં રામો તેમની રાહ જોઈ બેઠો હતો. રામાને જોઇ આનંદસિંહે કહ્યું; 'રામા તું આવી ગયો! અને પોતે હજામત કરાવવા તેની પાસે બેઠા. રામો પહેલાં પાણીથી દાઢીના વાળ પલાળવા લાગ્યો. પછી અસ્ત્રાને બરાબર ધાર કરવા લાગ્યો. અને મનમાં રાજાનું કાસળ કેવી રીતે કાઢવું તેનો પણ વિચાર કરવા લાગ્યો. રામાને અસ્ત્રો ઘસતાં વાર થવાથી રાજા તળાવ કાંઠે સાંભળેલું કવિત રાજા ગણગણવા લાગ્યા...

ધસત ધસત તુમ બહોત ધસત હો, ઉપર લે કર પાની;
કીસ કારન તુમ બહોત ધસત હો, તેરી બાત મૈંને જાની,
...રામા! તેરી બાત મૈંને જાની.

રાજા એકવાર અને બીજી વાર બોલ્યા ત્યાં તો રામો થરથર ધ્રૂજવા માંડયો. હજામને ધ્રૂજતો જોઈ રાજાએ પૂછ્યું; 'કેમ આમ ધ્રૂજે છે? ટાઢ ચઢી કે શું!' પરંતુ રામો કરગરવા મંડયો અને કહ્યું; 'મહારાજ! એમાં મારો વાંક નથી, ખરો ગુન્હો તો નાના બાપુનો છે. તેઓના કહેવાથી જ હું આ કામ માટે તૈયાર થયો છું. માટે મહારાજ! મને માફ કરો.'

રાજા તુરત ચેતી ગયો અને ધીમે ધીમે ધાકધમકીથી બધી વાત જાણી લીધી અને રામાને અભયવચન આપી દાઢી કરવા કહ્યું. દાઢી કરાવી તેને રવાના કર્યો. પોતે નાહી-ધોઇ ભગવાનના મંદિરમાં ગયા. ત્યાં જઈ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે હે દયાનિધિ! હું કેટલો નીચ છું! હું મારા સ્વાર્થમાં મારા નાના ભાઈને પણ ભૂલી ગયો. ઘણા વર્ષ સુધી રાજ્યસુખ ભોગવ્યું. તેં આજે ઠીક યાદ કરાવ્યું કે હવે મારે મારો ભાર મારા નાના ભાઈને સોંપી આપનું ભજન કરવા નિવૃત્ત થવું જોઈએ. સહજ સત્સંગથી આજે મારી જીંદગી બની છે તેનો હું પૂરે-પુરો લાભ ઊઠાવીશ.

મંદિરમાંથી બહાર આવી પોતાના અનુચરને બોલાવી સત્યસિંહને રાજ્યસભામાં નમતસર હાજર રહેવા સૂચવી પોતે દરબારમાં જવા તૈયાર થયો. સત્યસિંહ ભાઈના દૂતને પોતાના તરફ આવતો ધારી વિચારવા લાગ્યો કે નક્કી કાવતરૂં પકડાઇ ગયું હોવું જોઇએ. જ્યારે દૂતે રાજાનો સંદેશો સંભળાવ્યો ત્યારે તેને પૂરે-પૂરી ખાત્રી થઈ કે કાવતરૂં નિષ્ફળ ગયું છે અને હવે પોતાને જરૂર શિક્ષા થશે, એટલે મનમાં પસ્તાવા લાગ્યો કે મને આ કુમતિ ક્યાંથી સૂઝી, કે પિતારૂપ મોટાભાઇની હત્યાનો વિચાર આવ્યો! હવે કોઇ પણ રીતે છટકી જવાય તેવું નહિ હોવાથી પોતાનો ગુન્હો કબુલ કરી મોટાભાઇની માફી માગવી તથા તેઓ જે શિક્ષા કરે તે સહન કરવાની તૈયારી સાથે તે રાજસભામાં જવા તૈયાર થયો.

સભામાં સર્વ સરદારો તથા રાજા પણ આવી ગયા હતા. સત્યસિંહ જેવો હાજર થયો કે તુરત મોટાભાઈના ચરણોમાં લોટી પડયો અને પોતાનો ગુન્હો માફ કરવા વિનવવા લાગ્યો. રાજાએ નીચા નમી પોતાના ભાઇને ઊઠાડી છાતી સરસો ચાંપ્યો તથા પોતે તેના તરફ જે બેદરકારી બતાવી હતી તે માટે પોતે દીલગીરી બતાવવા માંડી અને સત્યસિંહને તેના આસને બેસવા આજ્ઞા કરી.

સત્યસિંહ પોતાની જગ્યાએ બેઠો. ત્યારબાદ રાજાએ સર્વ સભાસદોને ઉદ્દેશી થોડું પ્રવચન કર્યું તથા કહ્યું કે ઘણા વર્ષો સુધી તમારી મદદથી મેં રાજ્યનો ભાર વહ્યો છે અને હવે મારી ઇચ્છા પ્રભુભજન કરવાની હોવાથી મારા પછી મારા ઉત્તરાધિકારી તરીકે હું સત્યસિંહની નીમણુંક કરૂં છું. તેને તમો વધાવી લેશો તથા જેવી રીતે મારી સાથે વર્તાવ રાખ્યો છે તે જ પ્રમાણે તેની સાથે પણ વર્તશો એવી આશા રાખું છું. એમ કહી પોતાનો મુકુટ તેમણે સત્યસિંહને માથે પહેરાવી રાજ્યમાં તેની આણ ફરતી કરી.

એક સંત પુરુષે કહ્યું છે કેઃ—
સંત સમાગમ દોહ્યલો રે લોલ,
ભૂલથી જો થઇ જાય તો; ટાળે અંધકાર અંતર તણો રે લોલ.
સંત પારસમણિ સાંપડે રે લોલ,
સ્પર્શે કનક થઇ જાય જો,—સંત સમાગમ દોહ્યલો રે.

એવી રીતે રાજાએ ફક્ત સંતપુરુષના સહજ સત્સંગથી પોતાનો પ્રાણ બચાવી પોતાના પરલોકનું ભાથું તૈયાર કરવા મન પ્રભુ ભજન કર્યું.

મહાભારતની ભૂમિકા

લખનાર :
શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ
વેદાન્તશાસ્ત્રી

ભગવાન પોતાના એક અંશથી આ પાંચ ભૂતોના જગતની રચના કરે છે અને બીજા અંશથી એ જગતમાં રમવા માટે—જગતનું નાટક ચલાવવા માટે જુદાજુદા પ્રકારના જીવો ઉત્પન્ન કરે છે. આ વાત ગીતાના સાતમા અધ્યાયના ચોથા અને પાંચમા શ્લોકમાં બતાવેલી છે.

જગતની આ રમત ભગવાન હંમેશાં એક જ સરખી રીતે ચલાવ્યા કરતા નથી. કારણ કે એક જ સરખી રીતે સંસારનો વ્યવહાર ચાલ્યા કરે એ તેને પસન્દ આવતું નથી. આપણે પણ રોજ જો આપણને એક જ જાતનું સીનેમા અથવા નાટક જોવાનું હોય તો તેનાથી કંટાળી જઈએ. વળી ભગવાન પોતે અને આપણો આત્મા હંમેશાં એક જ પ્રકારનો અને સમાન સ્વરૂપના આનંદમાં રહેનારો છે, તેથી જો તેને કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનો આનંદ માણવો હોય તો પોતાના રોજના એકસરખા સ્વરૂપથી કોઈ વિલક્ષણ પ્રકારની રચના તેને કરવી જોઈએ. અને આ જ કારણથી જગતની રચના ચલાવવાવાળી તેની પ્રકૃતિ થઈ ગઈ છે, જગતની રમત ચલાવવાની ટેવ બની ગઈ છે. અને તેનાથી જગતનું નાટક ચાલ્યા કરે છે.

આથી આપણે એ પણ સમજી શકીએ છીએ કે સંસારનાટકનો વ્યવહાર હંમેશાં એકસરખી રીતે [illegible]ન્તિથી ચાલ્યા કરે એવું સંસારના સ્વભાવમાં નથી. [illegible] હોય તો તે સંસારની રચનાના હેતુથી વિરુદ્ધ થઈ પડે. આથી જ સંસારમાં હંમેશાં જુદાજુદા રંગો ઉત્પન્ન થયા કરે છે અને અસ્ત પામ્યા કરે છે. જુદાજુદા યુગો—કાળપ્રવાહો જાગે છે ને વિલીન થાય છે. જુદાજુદા સ્વભાવના માણસો ઉત્પન્ન થાય છે અને ચાલ્યા જાય છે. જુદાજુદા ધર્મો–ધર્મમાર્ગો પ્રકટે છે ને લુપ્ત બને છે. મોટાંમોટાં સામ્રાજ્યો ઊભાં થાય છે અને પડી ભાગે છે. ક્યારેક ભયંકર યુદ્ધો ખેલાય છે–હત્યાકાંડો બને છે અને ક્યારેક ગીતમંગલો ગવાય છે. આમ જગન્નિયન્તા પોતાના જગન્નાટકમાં નવેય રસના રંગ પૂરતો રહે છે. જગતનું એક દશ્ય જે પ્રકારે ચાલી રહ્યું હોય છે તે કોઈ નવલરંગી બીજું દશ્ય આવવાની ભૂમિકારૂપે જ હોય છે. જગન્નિયન્તા એ એક ઉત્તમ નાટકકાર છે અને નટવર છે. એક દશ્ય પછી જે બીજું દશ્ય આવે છે તેમાં પ્રથમ દશ્ય પછી જે સૌથી બંધબેસતું હોય છે તે જ આવે છે. ભલે તે જગતના અમુક વર્ગોને દુઃખદાયી–પ્રતિકૂળ હોય, પરન્તુ સમષ્ટિના ભાવને તે જ આદરણીય હોય છે. કૌરવોનો પરાજય કૌરવો માટે, ધૃતરાષ્ટ્ર માટે અથવા કૌરવોના મિત્રો માટે ભલે અપ્રિય હોય, પ્રતિકૂળ હોય, પરન્તુ સમષ્ટિનો અભિપ્રાય તે પરાજયને જ આવકારતો હોય છે. અને તેમાં જ નાટકનો ખરો રસ જળવાઈ રહેતો હોય છે.

આમ છતાં નાટકમાં કેટલીકવાર એવું બને છે કે જે વસ્તુને પ્રેક્ષકો ન ચાહતા હોય તેવી પણ બને છે. પાંડવોનો લાક્ષાગૃહમાં નિવાસ અને વનવાસમાં અનેક સંકટો પ્રાપ્ત થવાં–આવું બધું એ વખતે પ્રજાજનોને દિલગીરીજનક થઈ પડ્યું હતું. છતાં આમાં પણ એકજાતનો રસ જ છે, કરુણ રસનું વહન છે, અથવા એક મહાન રસ ઉત્પન્ન થવા માટેની આ ભૂમિકા છે. જ્યારે ભૂખ કકડીને લાગેલી હોય છે ત્યારે જ અન્નમાં અનેરો સ્વાદ લાગે છે. તેમ એક ઉત્તમ રસભર આનંદમય દશ્ય લાવવા માટે જ આવા દુઃખમય દશ્યનું વિધાન હોય છે. અથવા દુઃખમય દશ્યમાં જ આનન્દમય દશ્યનાં બીજ રહેલાં હોય છે, આનન્દમય દશ્યની કલ્પના રહેલી હોય છે, આનન્દમય દશ્યની ભૂખ રહેલી હોય છે. વનવાસી પાંડવોના વિજય અને રાજ્યપ્રાપ્તિમાં જેટલો આનંદ રહેલો છે તેટલો પરીક્ષિતને અથવા જનમેજયને રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં રહેલો નથી. એટલે પાંડવો પછી મહાભારતનું એક પ્રકરણ સમાપ્ત થાય છે. અને અમુક વખતને માટે સામાન્ય ભારત પ્રવર્તે છે. આવું સામાન્ય ભારત પ્રજાની યાદીમાં–ઇતિહાસમાં નોંધપાત્ર નથી થતું. કારણ કે સામાન્યતા એ કાયમી વસ્તુ છે, એ ભૂંસાઈ જનારી અથવા ફરી ન આવનારી વસ્તુ નથી. તેથી તેને માટે નોંધ અથવા યાદીની આવશ્યકતા હોતી નથી.

આથી મહાભારતને જે મહાભારતપણું પ્રાપ્ત થાય તે હમેશના પ્રવર્તી રહેલા સામાન્ય ભારતને લીધે જ. હંમેશ જો પાપ–પુણ્યનાં બળોનું ધીકાપૂર વહ્યા કરે–મહાભારત ચાલ્યા કરે તો પછી પૂરને કોઈ પૂર કહે નહિ અને મહાભારતને મહાભારત કહે નહિ, તેમજ મહાભારતનો મહારસ પણ કંટાળાભરેલો બની જાય. એટલે

મહાભારતનું હંમેશાં ચાલુ રહેવું એ ઈશ્વરની પ્રકૃતિમાં નથી-કુદરતના સ્વભાવમાં નથી. તેથી અમુક દાયકાઓ કે સૈકાઓને અંતરે કે યુગોને અંતરે જ મહાભારતો બનતાં રહે છે. આવાં બધાં મહાભારતો યુદ્ધો, વિપ્લવો કે ક્રાન્તિઓ તરીકે ઓળખાય છે. પરન્તુ જે ક્રાન્તિને આપણે મહાભારતના નામથી વિશેષ રીતે ઓળખીએ છીએ તેનાં અંતરંગ અને બાહ્ય રહસ્યોનો-તેના કાર્યકારણનો આપણે આ લેખમાં ક્રમશઃ વિચાર કરીશું.

—૦—

શીખવા લાયક

અનુવાદક :
શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહદાસ ગાંધી

સચ્ચાઈનું સુંદર પરિણામ

બે નાના છોકરા ચાલ્યા જતા હતા. રસ્તાના એક નાના બગીચામાં રંગ-બેરંગી ફૂલ ખીલ્યાં હતાં ફૂલોની સુગંધથી આખોએ રસ્તો મહેકી રહ્યો હતો. તે જોઈને એક છોકરાએ કહ્યું-'આમાંથી થોડાંક ફૂલ મને મળી જાય તો હું લઈ જઈને મારી બીમાર બહેનને આપું કે જેથી તે બહુ ખુશ થાય. તે સાંભળીને બીજાએ કહ્યું; 'તો તોડી કેમ નથી લેતો? તારો હાથ ન પહોંચતો હોય તો લાવ હું તોડી આપું, કારણ કે હું તારાથી ઊંચો છું.' પહેલા છોકરાએ બીજાનો હાથ પકડીને કહ્યું; 'નહીં, નહીં; એવું ન કરવું, ચોરી કરવી એ બહુ ખરાબ ચીજ છે. હું માલીક પાસે માગી લઇશ.' એમ કહ્યા છતાં પણ બીજા છોકરાએ ગુલાબનું એક ઝૂમખું તોડી લીધું. માળીએ દૂરથી તેને તોડતાં જોયો અને દોડીને તેને પકડી લીધો, માર્યો અને લઈ જઈને કોટડીમાં પૂરી દીધો.

અહીંયાં પહેલા છોકરાએ દરવાજા પર જઈને ખમ મારી. અંદરથી એક દયાળુ ડોશીમાએ આવીને કમાડ ખોલ્યાં. છોકરાએ કહ્યું-'માજી! કૃપા કરીને મારી બીમાર બહેનને માટે મને થોડાંક ગુલાબનાં ફૂલ આપશો?' વૃદ્ધ ડોશીએ કહ્યું-'ઘણી ખુશીથી. બેટા! હું તમારા બન્નેની વાતો સાંભળી રહી હતી, તું નીતિવાળો છોકરો છે, ચાલ તને ગુલાબનું મોટું ઝૂમખું તોડી આપું!'

ડોશીએ ગુલાબ તોડી આપ્યું અને કહ્યું-'બેટા! જ્યારે-જ્યારે તારી બહેન ફૂલ માગે, ત્યારે-ત્યારે આવીને લઈ જજે.' એટલું નહિ, પરંતુ ડોશી છોકરાની બીમાર બહેનને અને તેની માને મળવા ગઈ અને તે છોકરાને ભણવાનું ખર્ચ આપવા લાગી. જ્યારે છોકરો ભણી રહ્યો ત્યારે તેને પોતાને ત્યાં નોકર રાખી લીધો. સચ્ચાઈનો કેવો સુંદર નમુનો છે!

પ્રહ્લાદનો ન્યાયઃ—

દૈત્યરાજ સમ્રાટ પ્રહ્લાદનો પુત્ર વિરોચન અને દરિદ્ર તેજસ્વી બ્રાહ્મણકુમાર અંગિરાનો પુત્ર સુધન્વા-બન્નેને મિત્રાચારી થઇ. બન્ને જણ પોતાને એકબીજાથી શ્રેષ્ઠ માનતા હતા, અને કેશિની નામની સુંદરી સાથે વિવાહ કરવા ચાહતા હતા. આ પ્રણોની બાજી હતી. જે હારે તે પ્રાણ આપે. વિરોચને કહ્યું;'નિર્ણય કોનાથી કરાવશો? મને તો દેવતા અને મનુષ્યો પર જરા પણ વિશ્વાસ નથી.' સુધન્વાએ કહ્યું-'આપણે બન્ને તમારા પિતા પ્રહ્લાદની પાસે જઈએ. તે જે કંઈ નિર્ણય કરશે, તે અમારે લોકોને સ્વીકાર થશે. મારો વિશ્વાસ છે કે ધર્માત્મા પ્રહ્લાદ જૂઠો નિર્ણય નહીં આપે.' વિરોચને તે વાતને માની લીધી. બન્ને પ્રહ્લાદની પાસે ગયા. પોતાનો ઝઘડો તેમને બતાવ્યો. પ્રહ્લાદે બધું સાંભળી સમજીને કહ્યું-

'બેટા વિરોચન! સુધન્વાના પિતા અંગિરા મારાથી, સુધન્વાની માતા તારી માતાથી અને સુધન્વા તારાથી શ્રેષ્ઠ છે. એટલા માટે, આ વિવાદમાં તું સુધન્વાથી હારી ગયો. આ સમયે સુધન્વાના હાથમાં તારો પ્રાણ છે.' ત્યારબાદ પ્રહ્લાદજીએ સુધન્વાને કહ્યું-'બ્રહ્મન્! તમે કૃપાપૂર્વક વિરોચનને પ્રાણદાન કરો.'

પ્રહ્લાદજીના ન્યાયથી સુધન્વાએ ચકિત થઈને કહ્યું; 'દૈત્યરાજ! તમે ધર્મનો પક્ષ લઈને ખરી વાત કહી, પણ બેટાનો પક્ષ લઈને જૂઠું ન બોલ્યા. તેનાથી પ્રસન્ન થઇને હું તમને તમારો પુત્ર પાછો આપું છું. હું તેનો પ્રાણ નહીં લઉં. અને આ સુંદરી કેશિની પણ તેની પત્ની થાઓ. તરત જ તેની આગળ તેમનો વિવાહ થઇ ગયો.

મહાત્માનો સ્વભાવઃ—

એક મહાત્મા નદીમાં નાહી રહ્યા હતા, ત્યારે તેમણે

જોયું તો એક વિંછી પાણીના પ્રવાહમાં ખેંચાઇ રહ્યો હતો. તેને બચાવવા માટે તેમણે તેને હાથમાં લઇ લીધો. વિંછીએ ડંખ માર્યો એટલે હાથ હાલવાથી ફરીથી તે પાણીમાં પડી ગયો અને તણાવા લાગ્યો. મહાત્માએ ફરીથી તેને ઉઠાવી લીધો. આ વખતે તેણે ફરીથી ડંખ માર્યો એટલે હાથ હાલવાથી ફરીથી તે પાણીમાં પડી ગયો. મહાત્માએ ફરીથી ઉઠાવ્યો, ત્યારે તેમની પાસે સ્નાન કરનાર એક સજ્જને મહાત્માને કહ્યું કે 'તમે આ શું કરી રહ્યા છો?' મહાત્મા બોલ્યા–'ભાઇ! તેનો સ્વભાવ છે ડંખ મારવો અને મારો સ્વભાવ છે બચાવવો. જ્યારે તે અલ્પ જીવ થઇને પોતાનો સ્વભાવ નથી છોડતો ત્યારે હું મનુષ્ય થઇને મારો સ્વભાવ કેમ છોડું?'

કલ્યાણકુંજ

માનવીનો મોહ

આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસો, પુરાતન પુરાણો અને અન્ય ધર્મગ્રંથો અવલોકતાં માલૂમ પડે છે કે કોઇ એક જમાનામાં મેળવેલી સુખ-સામગ્રી અને વૈભવ-વિલાસોને ઠોકર મારીને પરમ સુખની પ્રાપ્તિ માટે, મનુષ્ય ઝંખતો હતો. આત્માને જાણવો એ જ જીવનનો ઉદ્દેશ હતો. ગર્ભાધાન-સમયથી તેના માટે તૈયારીઓ થતી અને છેક મૃત્યુપર્યંત તેનું જ શિક્ષણ અપાતું. બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ આ ચાર આશ્રમો અને બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણો પણ તેને જ અનુલક્ષીને બનાવ્યા હતા. તેની સુવ્યવસ્થાપૂર્ણ પદ્ધતિ મનુષ્યને, ક્રમશઃ આખરી ધ્યેય સુધી પહોંચાડતી હતી.

*

સમયે પલટો ખાધો. મનુષ્યની માનવતાનું અધઃ-પતન થયું. ધ્યેય વસ્તુ નીચી કક્ષાએ આવી. તે એટલે સુધી કે ભોગોનું સુખ એ જ જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય બની ગયું. આ સુખનું સ્વરૂપ શું? ખૂબ ધનવાન બનો, ખૂબ સમ્માન મેળવો અને ખુબ અધિકાર પ્રાપ્ત કરો. આને મેળવવા માટે જૂઠ, કપટ, છળ, દ્રોહ, હિંસા વિ. બધાનો ઉપયોગ કરો પરન્તુ કામ થવું જોઇએ, સફળતા મળવી જોઇએ. કાળ-ઝપાટે જેનો જીવનદીપ બુઝાઇ જવાનો છે એવા માનવી બીજાને લૂંટીને સુખ શાન્તિથી જીવન જીવવાની ચાહના કરે એ શું ખરેખર આશ્ચર્ય નથી? આનાથી વધુ બીજું આશ્ચર્ય હોઇ શકે ખરું!

પરંતુ થાય શું? આજે તો કહેવાતાં વિદ્યાલયો, વિશ્વવિદ્યાલયો, આશ્રમો, મઠો, મંદિરો ઇત્યાદિ તમામ પવિત્ર સ્થળોએ આનું જ શિક્ષણ અપાઇ રહ્યું છે. આજે ચોતરફ હક્ક અને અધિકારની જ લડાઇ ચાલુ છે. અધિકારની પ્રાપ્તિ માટે, તો કોઇ અધિકારની રક્ષા માટે–વધુ શું કહીએ; સમસ્ત જીવનની વૃત્તિઓ બહિર્મુખ બની ગઇ છે. ઇન્દ્રિયભોગો કાજે જીવનનું વેચાણ થઇ ગયું, માંસના ગંધાતા ટુકડા માટે સમડી અને કાગડાની જેમ લડાઇઓ થવા લાગી.

*

કોઇ એક યુગમાં ભગવાનને ભેટવા માટે તપ થતાં હતાં, આજે ભોગો માટે થાય છે. પહેલાં ઇશ્વરને આત્મસમર્પણ કરાતું હતું, આજે પ્રતિમાઓનું પૂજન થાય છે. પૂર્વકાલમાં દેહાત્મભાવને દેશવટો દઇને બ્રહ્માત્મબોધ આપતો હતો જ્યારે આજે પ્રભુપ્રેમપંથના પથિકોને પણ દેહાત્મબોધ અપાઇ રહ્યો છે. મોટા-મોટા તેજસ્વી તપસ્વીઓ અને સંયમી પુરુષો પણ આજે ભોગોની પ્રાપ્તિ કરવા-કરાવવા માટે ધર્મની શતરંજ બિછાવી રહ્યા છે, અને એને જ ધર્મ મનાવવામાં આવે છે. આનું પરિણામ શું? માનવમાં દાનવનો આવિર્ભાવ, હિંસા-પ્રતિહિંસાની પ્રબળતા, ઘોર અશાંતિ અને સુખના નામે દુઃખપૂર્ણ જીવનનિર્ગમન!

*

આનું પ્રત્યક્ષ પરિણામ છે પ્રગતિશીલ કહેવાતા પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોની આંતરિક દશા. પરંતુ આ દશાને ઇશ્વરાભિમુખી જ્ઞાનસમ્પન્ન આર્યદૃષ્ટિથી જોવી પડશે. આજે અમારી પાસે એ નેત્રો પણ ક્યાં છે? આંખોમાં પશ્ચિમની કેળવણીનાં પડળો ચડ્યાં છે. અંગ્રેજી ભણતરમાં અંજાઇ ગયા છીએ. ત્યાંની ખરાબમાં ખરાબ વાતો અમને સારામાં સારી લાગે છે. એવા મોહક મોહ-પાશમાં જકડાયા છીએ કે આપણું હૃદય "પરાયું" બની ગયું છે. જે પરાઇ આંખે જોતો હોય તેને પોતાનો ખ્યાલ ક્યાંથી આવે!

*

શ્રી રામકૃષ્ણની ઉપદેશવાણી

અનુવાદક: શ્રી જયંતીલાલ મંગળજી ઓઝા M. A. B. T.

[પરમહંસદેવ શ્રી રામકૃષ્ણના ઉપદેશોમાંથી ચૂંટણી કરીને શ્રી રામકૃષ્ણ મઠ, મદ્રાસ તરફથી અંગ્રેજીમાં 'Saying of Shri Ramakrishna' નામથી એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે; તે પુસ્તક હિન્દુ ધર્મના સિદ્ધાન્તો સમજવા માટે અતિ ઉપયોગી હોવાથી તેમાંથી મુખ્ય મુખ્ય ભાગોનો અનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં આપવામાં આવે છે.]

૧. રાત્રે આકાશમાં ઘણા તારાઓ તમારી દૃષ્ટિએ પડે છે, પણ જ્યારે સૂર્ય પ્રકાશે છે ત્યારે તે દેખાતા નથી. તેથી શું એમ કહેવાય કે દિવસના ભાગમાં આકાશમાં તારાઓ નથી ? તે જ રીતે ઓ માનવી ! તારી અજ્ઞાનદશામાં ઈશ્વરનાં દર્શન તને ન થાય તેથી એમ ન કહેતો કે ઈશ્વર છે જ નહીં.

૨. દુર્લભ મનુષ્યદેહ મળ્યા છતાં જે ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર માટે પ્રયત્ન કરતો નથી તેનો જન્મ વૃથા છે.

૩. મનુષ્યને તેના વિચારો તથા આશયો અનુસાર ફળ મળે છે. ઈશ્વર તો કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. જેવી ઈચ્છા કરો તેવું તેની પાસેથી મળે. ગરીબનો દીકરો ખૂબ ભણી ભણીને હાઈકોર્ટનો ન્યાયાધીશ થાય અને મનમાં એમ માને કે, 'હું બહુ સુખી છું, મહત્તાના મહાન શિખરે હું પહોંચી ગયો છું, મને પૂરેપૂરો સંતોષ છે,' તો ઈશ્વર પણ તેને એમ જ કહે છે, 'તું તારે છે એમ ને એમ રહે.' પરંતુ જ્યારે હાઈકોર્ટનો ન્યાયાધીશ પેન્શન લઈ નિવૃત્ત થાય છે અને પસાર થયેલ જીવનનો વિચાર કરે છે ત્યારે તેને સમજાય છે કે ગત જીવન તો પાણીમાં ગયું છે, અને તે બોલી ઊઠે છે કે, 'અરેરે ! આ જીવનનું ખરું કાર્ય તો રહી જ ગયું.' તે સમયે પરમાત્મા પણ કહે છે કે, "અરેરે ! જીવનને તેં કેવું કોકટમાં ગુમાવી દીધું !"

૪. માનવી બે પ્રકારની વૃત્તિ લઈને જન્મે છેઃ– વિદ્યા એટલે મુક્તિનો માર્ગ શોધવાની વૃત્તિ અને અવિદ્યા એટલે સંસારની અંદર રચ્યાપચ્યા રહીને બંધનમાં પડવા રહેવાની વૃત્તિ. જન્મ વખતે ત્રાજવાનાં બે પલ્લાંની માફક આ બન્ને વૃત્તિઓ સમતુલામાં હોય છે. પછી તરત જ સંસાર પોતાના ભોગવિલાસ એક પલ્લામાં મૂકે છે અને આત્મા બીજા પલ્લામાં આકર્ષણ ધરે છે. મન જો સંસારની પસંદગી કરે છે તો અવિદ્યાનું પલ્લું નમી જાય છે અને માનવી પાર્થિવ વસ્તુઓ તરફ ઝુકી પડે છે. પણ જો તે આત્માની પસંદગી કરે છે, તો વિદ્યાનું પલ્લું ભારે થાય છે અને માનવી ઈશ્વર તરફ ખેંચાય છે.

૫. એકને જાણો તો સર્વને જાણશો. એકડા પછી મીંડાં મૂકવામાં આવે તો સો–હજાર એમ કિંમત વધતી જાય છે, પણ જો એકડો ભૂંસી નાખવામાં આવે તો તેની કોઈ કિંમત રહેતી નથી. એકને લઈને જ બહુની કિંમત છે. પહેલાં એક અને પછી બહુ. પહેલાં ઈશ્વર, પછી જીવ અને જગત.

૬. પહેલાં ઈશ્વરપ્રાપ્તિ, પછી પૈસો. પરંતુ તેનાથી ઊલટું કરતા નહીં. જો આધ્યાત્મિકતાની પ્રાપ્તિ પછી તમે ગૃહસ્થ જીવન ગાળશો તો કદી પણ તમારું માનસિક સ્વાસ્થ્ય તમે ગુમાવશો નહીં.

૭. તમે સમાજસુધારાની વાતો કરો છો ! વારુ, ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર મેળવ્યા પછી તેમ કરો. ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર માટે પ્રાચીન ઋષિઓ સંસારત્યાગ કરતા. આ વસ્તુ ખૂબ અગત્યની છે. જો તમારી ઈચ્છા હશે તો પછી બીજી બધી વસ્તુઓ તમને મળી જશે. પહેલાં ઈશ્વરનાં દર્શન કરો, પછી ભાષણ અને સમાજસુધારાની વાતો કરો.

૮. કોઈ શહેર જોવા આવનારે પહેલાં તો રાત્રિનાં આરામ માટે એક મજાનો ઓરડો ખોળી કાઢવો જોઈએ, અને તેમ કર્યા પછી પોતાનો બધો સામાન ત્યાં મૂકી સુખેથી લટાર મારવા નીકળી પડવું જોઈએ. નહીં તો રાત્રિનો અંધકાર થઈ ગયા પછી ધીશીની શોધખોળ કરવી એ બહુ તકલીફનું કામ થઈ પડે છે. એ જ પ્રમાણે સંસારમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરનારે સર્વપ્રથમ પરમાત્મામાં વિશ્રાન્તિસ્થાન પ્રાપ્ત કરી લેવું જોઈએ અને ત્યારપછી

નિર્ભય બની પોતાના જીવનમાં દૈનિક કાર્યો કરવાં જોઈએ. નહીં તો પછી મૃત્યુની અંધકારપૂર્ણ ભયભરી રાતને સમયે તેને ઘણાં દુઃખ ભોગવવાં પડશે.

૯. મોટામોટા કોઠારની પાસે બારણામાં ઉંદર પકડવા ઉંદરીઆંમાં મમરા, પૌંઆ વગેરે નાખવામાં આવે છે. ઉંદર બીચારા કોઠારમાં જઈ દાણા ખાવાને બદલે આવાં ઉંદરીઆંમાં ફસાઈ પડે છે; તેમાં પકડાઈ છેવટે મરણ-શરણ થાય છે. જીવાત્માના સંબંધમાં પણ આમ જ સમજવું. જીવાત્મા ઊંચામાં ઊંચા અનેક ભોગ-વિલાસોના એકત્ર આનન્દથી પણ ચડી જાય એવા ઈશ્વરી આનન્દની બહુ જ નજીક ઊભો છે, પરન્તુ તેવા આનન્દને માટે પ્રયત્ન કરવાને બદલે સાંસારિક ક્ષણિક સુખોને માટે તે પ્રયત્ન કરે છે, મહામાયાના ફંદામાં ફસાય છે અને મૃત્યુવશ થાય છે.

૧૦. શું બધા મનુષ્યોને ઈશ્વર-દર્શન થશે? કોઈ પણ માણસને આખો દિવસ ખોરાક વિના કાઢવો [illegible] નથી. કોઈને સવારે ૯ વાગે, કોઈને બપોરે બાર વાગે. તો કોઈને બે વાગે અને બાકીનાને સંધ્યાકાળે એમ વહેલા-મોડું ખાવાનું મળે છે. એમ વહેલામોડા, આ જન્મે કે પછીને જન્મે, કે અનેક જન્મો પછી બધાને ઈશ્વરદર્શન થશે જ થશે, થવાં જ જોઈએ.

૧૧. નાનાં બાળકો આંગણામાં જેમ ફાવે તેમ રમતાં હોય છે, તેમને બીક કે બીજી પંચાત હોતી નથી, પણ જેવી મા આવે છે કે તરત બધું રમવાનું છોડી દઈ 'મા, મા' કરતાં તેની પાસે દોડી જાય છે. હે માનવી! તું પણ તે જ રીતે આ જડ જગતનાં જુદાં-જુદાં રમકડાં-પૈસો, કીર્તિ, પદવી-વગેરે લઈ બેઠો રહ્યો છે, અને તારે ચિંતા કે બીક નથી. પરંતુ જો તને એક વાર માતાજીનાં દર્શન થઈ જાય તો પછી એમાં તને

જો કામ કરવું જ છે તો આજે જ, આ પળે જ શરૂ કરો. બીજાની મદદની કે સલાહની વાટ ન જુઓ. જીવનને સેવા અને કાર્યોથી જ ગૂંથવું છે, તો બીજાની ટીકાઓને ધ્યાન ઉપર ન લાવશો. તમે તમારા કાર્યને જેટલી સુંદર રીતે સમજો એ રીતે આગળ વધ્યે જાવ. ભૂલ થશે તો પણ સુધરશે. અંત જરૂર સુંદર આવશે. તમે દૃઢનિશ્ચયી હશો તો તમારી પ્રગતિને કોઈ રોકી શકશે નહિ. પુરુષાર્થ કરવાની તાકાત અને કાંડાં સબળ હશે તો જીવનનું કોઈ કાર્ય મુશ્કેલ નહિ બને. જીવન એ સંગ્રામ છે. પોતાના સ્વભાવ સાથે સંગ્રામ ખેલતાં શીખવું જોઈએ.

રસ રહેશે નહીં. એ રમકડાં દૂર ફેંકી તું માની પાસે દોડી જઈશ.

૧૨. દરિયાના ઊંડાણમાં મોતી પડેલાં તો છે જ, પણ તે મેળવવા તમારે 'મરજીવા' બનવું પડશે. એક ડૂબકી મારવાથી મોતી ન મળે તો એમ ન કહી શકાય કે દરિયામાં મોતી જ નથી. ફરીફરી ડૂબકી મારો તો જરૂર તમને મોતી મળશે જ મળશે. તે જ પ્રમાણે ઈશ્વરની શોધમાં તમારા આરંભના પ્રયત્નો વ્યર્થ જતા લાગે તો પણ નિરાશ ન થતા. પ્રયત્ન ચાલુ જ રાખજો. અંતે તમે ચોક્કસ સફળ થશો.

૧૩. શાશ્વત આનન્દનો, ચિત્‌નો વિચાર કર્યા કરો, તમને પરમાનન્દ અવશ્ય મળશે. આનન્દ શાશ્વત જ છે, માત્ર અજ્ઞાનથી તે ઢંકાઈ ગયેલ છે. વિષયો પ્રત્યે તમારી આસક્તિ જેટલી ઓછી, તેટલો ઈશ્વર પ્રત્યે તમારો અનુરાગ વધારે.

૧૪. કેવળ દ્રવ્ય હોવાથી મનુષ્ય સંપત્તિવાન કહેવાય નહીં. ધનવાન માણસના ઘરની નિશાની એ કે તેના ઘરના દરેક ઓરડામાં દીવો ઝગમગે છે. દરિદ્ર મનુષ્ય પાસે દીવા બાળવા તેલના પૈસા હોતા નથી, તેથી તે વધારે દીવા બાળી શકતો નથી.

આ દેહરૂપી મંદિરને અંધકારમાં રાખવું નહીં; જ્ઞાનદીપ તેમાં અવશ્ય પ્રકટાવો. "તમારા ઓરડામાં જ્ઞાનનો દીવો પ્રગટાવો અને મારું મુખ નિહાળો." દરેકને જ્ઞાન મળે છે. એક જીવાત્મા છે, બીજો પરમાત્મા છે. પ્રત્યેક જીવાત્મા પરમાત્માના સાથે સંકળાયેલો છે. દરેક ઘરમાં વિજળીક શક્તિનું જોડાણ છે અને એ શક્તિનો પ્રવાહ કંપની પાસેથી મળી શકે તેમ છે. યોગ્ય અધિકારીઓ પાસે જઈ માગણી કરવાથી તે જોડાણ ચાલુ કરી શકાય છે. તેમ કરશો તો વિજળીક રોશની તમારા ઘરમાં આવશે.

લે : કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૨૩ થી ચાલુ)

ये पापं शमयन्ति संगतिभृतां ये दानशृंगारिणो

येषां चित्तमतीव निर्मलतरं येषां न भग्नं व्रतम्।

ये सर्वान् सुखयन्ति हि प्रतिदिनं ते साधवो दुर्लभा

गङ्गावद् गजगण्डवद् गगनवद् गांगेयवद् गेयवत्॥

જેઓ પોતાની સંગતિ કરનારાઓનાં પાપને શમાવે છે, જેઓ દાન કરનારાઓમાં શોભારૂપ છે, જેઓનાં ચિત્ત અત્યંત નિર્મળ છે, જેઓનાં બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રત ખંડિત થયેલ નથી ને જેઓ પ્રતિદિવસ સર્વને સુખ આપે છે. તે સજ્જનો દુર્લભ છે. તેઓ અનુક્રમે ગંગાના જેવા, હસ્તીના કપોલ જેવા, આકાશ જેવા, ભીષ્મપિતામહના જેવા ને ગાન કરવા યોગ્ય છે.

વહાલા આત્માનંદી! જ્યાં ભગવાન પરશુરામ જેવા ગુરુ હોય અને મન-વચન-કર્મથી ગુરુસેવા કરનાર દેવદત્ત જેવા સુયોગ્ય શિષ્ય હોય, ત્યાં બાકી પણ શું રહે? જો શિષ્ય ગુરુની સેવા તન-મન-ધનથી કર્યા કરે તો પણ ગુરુના આશીર્વાદ કરીને જ્ઞાન સંપાદન થતું હતું. જ્યારે આજ એથી બધું ઉલટું છે:

"ગુરુગૃહે ભણવા જતા, કચ-કૃષ્ણ જેવા શિષ્ય ક્યાં,
નિઃસ્વાર્થ વિદ્યા આપતા સાંદીપની ગુરુ શુક ક્યાં!

જ્યારે આજ તો...

"વિદ્યા તણું અધ્યયન કરવા જે જતા ગુરુ આશ્રમે
તે હિન્દુ પુત્રો ધર્મ ભૂલી હાલ હોટલમાં જમે.
આચાર ને વિચારનું વળી ભાન કંઈએ ના રહ્યું.
રે હિન્દુપુત્ર! વિચારી જો હિન્દુત્વ તારું ક્યાં ગયું.
ધર્મ ભૂલી કર્મો ભૂલી આચાર પણ બેઠા ભૂલી,
સંધ્યાપૂજાદિ નિત્યકર્મોને દીધી તિલાંજલિ.
સુધરેલ સુધારક બન્યાથી ગુરુતત્ત્વ તો ચાલ્યું ગયું
રે હિન્દુપુત્ર વિચારી જો હિન્દુત્વ તારું ક્યાં ગયું.

સજ્જનો! ખરેખર મારું કહેવું માનવું વા ન માનવું એ આપની મુનસફી અને પાત્રતાઈ પર છોડવામાં આવે છે. પણ નક્કી માનજો કે સદ્‌ગુરુની મન વચન કર્મથી સેવા કર્યા વિના સદ્‌જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ક્યાંય સંભવતી નથી. પણ હા, ભૂલ્યો. હાલના જમાનામાં સદ્‌જ્ઞાનની પડી છે કોને? આજ તો માત્ર પેટ ભરવાનું જ જ્ઞાન મેળવવાની દોડધામ થઈ રહી છે. પણ વાસ્તવિક રીતે એને જ્ઞાન ના કહેવાય. સાચું જ્ઞાન એ કહેવાય કે આજ રમણ મહર્ષિને આશ્રમે દેશીઓ અને વિદેશીઓ આત્મતત્ત્વનું શોધન કરવા ઘરબારને તિલાંજલિ દઈ ત્યાં આવીને પડયા છે. જ્યારે આજ આપણી કેવી વિષમ સ્થિતિ છે! એના માટે અમે એક વખત વડોદરા રાજ્યના અમરેલી પ્રાંતના પ્રાંતવિદ્યાધિકારી (એક સમર્થ યોગી પુરુષ) શ્રી. હરિભાઈ પટેલને અમે પ્રશ્ન પૂછેલો કે 'યોગીરાજ! ભારત સાચો ભારત ક્યારે બનશે? ત્યારે હસીને એમણે કહ્યું; 'મહારાજશ્રી! હમણાં તો ભારત દિન-પ્રતિદિન ધર્મકર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ ગયો છે. પોતાના માનવ ધર્મને તેણે મૂકી દીધો છે. એને કોઈ પણ પ્રકારે પેટનો ખાડો કેમ પૂરવો એટલી ચિંતા છે. પરંતુ ભારતનો પ્રત્યેક માનવી એમ. એ. એલ. એલ. બી. થાય અને એને કોઈ કામ માટે નહિ બોલાવે તે દિવસે એને ભાન થશે. ને એ પોતાના ધર્મનું આપોઆપ પાલન કરતો થઈ જશે. અને એટલા માટે અમો પણ પ્રતિદિવસ કહીએ છીએ કે...

"પૂર્વની પુન્યાઇ ખાતાં સૂઝે છે તોફાન,
પણ એ ખર્ચી ખૂટી કે આગળ વસમું છે મેદાન."

માટે સજ્જનો! હમણાં પૂર્વની પુન્યાઈના યોગે કદાચ પાંચ, પચાસ કે સો-બસોનો પગાર લાવતા હશો. કે પાંચ-દશ લાખના મિલકતદાર હશો. એ તમારા પૂર્વની પુન્યાઈનું ફળ છે અને એમાં

જો આપણે માનવતા વિહોણા બનીશું તો નક્કી માનજો કે આપણા માટે વસમું મેદાન આવશે. એ હમણાં નહિ સમજાય અને સમજવાનો સમય આવશે ત્યારે તમારી અંતઘડી હશે. જુઓ, એનો સાદો અને સરળ દાખલો આપું છું: ભારતનો એક મહાન જ્યોતિર્ધર છત્રપતિ શિવાજી મહારાજ, એમનો પુત્ર શંભાજી દરેક રીતે અવળો ચાલનાર હતો. શિવાજી મહારાજે એને સુધારવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છતાંય એ પ્રયત્ન પર પાણી ફર્યું. તત્સંબંધે એક કવિએ ગાયું છે:

કુજન સુજન કદી ન થાય,
ચાહે જીન્દગાની વહી જાય.
બગલો હંસ કદી ના થાય,
એ તો વર્તનથી વર્તાય.

તદનુસાર શંભાજી માટે બન્યું. શિવાજી મહારાજે મરતી વખતે પણ શંભાજીને બોલાવી ઉપદેશ આપ્યો. પણ...

उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ।
पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ॥

સજ્જનો! મૂર્ખને કહેતાં દુર્જનને ઉપદેશ આપીએ તો એ ઉપદેશ ગ્રહણ ન કરે પણ ઉલટો કોપાયમાન થાય. જેમ કે સર્પરાજને દૂધ પાઈએ તો એ અધમ ઝેર બનાવે. તદનુસાર શંભાજી માટે બન્યું. એ કુપુત્રને તે વખતે તો (પૂર્વની પુન્યાઈના સમયમાં) પિતાના શાપની કોઈપણ અસર ના થઈ. ઉપરથી હસ્યો. આપણે પણ આવું બને છે. જુઓ ને, કોઈ એમ કહે કે વ્યાખ્યાનમાં ચાલો, ફલાણા મહારાજ સુંદર પ્રવચન કરે છે. ત્યારે આપણે પણ હસીને કહીએ છીએ કે એ તો નવરાના ધંધા છે. એટલે આપણામાં ને શંભાજીમાં કાંઈ પણ ફરક તો નથી, પણ આપણને આપણો દોષ સમજાતો નથી. એટલે આપણી નીચે તાપણું બળે છે તે આપણે જાણતા નથી. પણ બીજાની ચીનગારી જોવા તૈયાર થઈએ છીએ. એ જ આપણું દુર્ભાગ્ય છે. ખરું પૂછાવો તો સજ્જનો હંસ જેવા હોય છે. તે દૂધ અને પાણી એકઠું કરી આપીએ તો એકલું દૂધ પીએ છે ને પાણી રહેવા દે છે. એટલે તાત્પર્ય કે, સજ્જનો સામાના સદ્ગુણો જુએ છે. દુર્ગુણો તરફ દુર્લક્ષ હોય છે. જ્યારે દુર્જનો બગલા જેવા હોય છે. એ દેખાવમાં હંસ કરતાં વધારે ઉજળા દેખાય છે. અને દેડકાને પકડવા એવું ધ્યાન ધરે છે કે આપણે ભૂલથી કહી દઈએ કે કેવો મહાપુરુષ છે! પણ એવું ધ્યાન દેડકાં પકડવામાં હોય છે. એટલે તાત્પર્ય એ કે દુર્જનો કદીએ સદ્ગુણોના ગ્રાહક હોતા નથી. એ હંમેશાં સામા માણસમાં શું ક્ષતિ હોય તે જોવા પ્રયત્ન કરે છે. અને સજ્જન મરણાન્તે સજ્જનતાઈ તજતો નથી:

સાકર ના તજે ગળપણું
સોમલ તજે ના ઝેર,
સજ્જન મૂકે ન સજ્જનતા
દુર્જન તજે ન વેર.

તદનુસાર શંભાજી માટે બન્યું. પિતાના અવસાન *પછી તો શંભાજી નિરંકુશ બન્યો અને એનાથી થાય* એટલાં પાપનાં પોટલાં બાંધવા માંડ્યાં. એક કવિએ કહ્યું છે:

સુંદર તન—યૌવન મળ્યું,
લક્ષ્મી મળી અમાપ:
સાથે જો સત્તા મળી
તો ચાર મળ્યાં ત્યાં પાપ.

તદનુસાર શંભાજી માટે બન્યું. એમાં કેટલાક સજ્જનો શિવાજી મહારાજના ગુરુ સમર્થ રામદાસ સ્વામીના દર્શનાર્થે ગયા. ત્યાં પ્રજાજનોએ શંભાજીની પાપલીલાની પણ વાતો કરી અને કહ્યું કે 'બાપુ! ઘણી જગાએ જોવા મળ્યું છે કે દેવતા (અગ્નિ)ના દીકરા કોલસા જ પાકે છે. આથી સમર્થદેવનું પણ દીલ કચવાયું અને શિવાજી મહારાજના પુત્ર શંભાજીને 'પૂર્વની પુન્યાઈથી ખાતાં હમણાં સૂઝે છે તોફાન.' એ સમજાવવા સમર્થદેવે પોતાની માયા વડે પ્રયાણ કર્યું. શંભાજી સમર્થદેવને જોતાંની સાથે કમ્પી ગયો. કારણ કે પાપી માનવો પર આવા પવિત્ર પુરુષની છાયા પડે છે એટલે પાપીઓ પોતાનાં પાપોને યાદ કરી કમ્પવા લાગે છે. જેમ શંભાજી માટે બન્યું. સમર્થદેવે શંભાજીને કહ્યું; 'છત્રપતિ શિવાજીના શાપની કોઈ અસર થઈ હોય એમ લાગતું નથી.' શંભાજી તો નીચું મોઢું કરી કરસંપુટ કરી ઊભો રહ્યો છે. અને જાણે આજ એની બધી શક્તિ હણાઈ ગઈ ના હોય તેની માફક તેનાં ગાત્રો થરથર કંપી ગયાં છે. પુનઃ સમર્થદેવ બોલ્યા: 'શંભાજી! મારા સામે તો ન જો

-પણ બેટા આમ તો જો.' એમ કહી આકાશ તરફ નજર કરાવી અને કહ્યું કે જો તને કંઇ દેખાય છે? જવાબમાં શંભાજીએ કહ્યું કે-ના.

સમર્થ:-જો, હવે જો પુન:

શંભાજી:-હા પ્રભુ, સુવર્ણના સાત ડુંગરો દેખાય છે. એ શું હશે ભલા!

સમર્થ:-શંભાજી! એ તારા પૂર્વજોની અને તારી પૂર્વની એકઠી કરેલી પુન્યાઇ દેખાય છે.

શંભાજી:-પ્રભુ! એના મૂળમાં એક જગાએ નાનું તાપણું સળગે છે.

સમર્થ:-હવે જો તો બેટા!

શંભાજી:-પ્રભુજી! હવે તો એ તાપણું એટલું બધું વિશાળ થઇ રહ્યું છે કે હમણાં એ સુવર્ણના સાત ડુંગરોને ભસ્મ કરી નાખશે.

સમર્થ:-શંભાજી, એ નાના તાપણારૂપી તું છે. અને તારી પાપલીલાથી એ સાતે ડુંગરો બળી રહ્યા છે. પુણ્યને બાળવાની પાપની તાકાત છે. અને પાપને બાળવાની પુણ્યની તાકાત છે. એટલે બેટા! તેં આ જન્મે તો એકેય સત્કર્મ કરી પુણ્યરૂપી ભાથું ન ભર્યું અને કેવળ પાપ જ કર્યું એટલે હવે એ સોનાના સાત ડુંગરોરૂપી તારી પુન્યાઇને તારું પાપ બાળી નાખશે. એ દિવસે મોગલ સલ્તનત તારા મસ્તકને ધડથી જુદું કરશે.

આમ કહી સમર્થદેવ ચાલ્યા ગયા. છતાં દુર્જન શંભાજીમાં સજ્જનતા ન આવી તે ન જ આવી. હવે તેના માટે વસમા મેદાનનો પ્રસંગ આવે છે. એક દિવસ શંભાજી જંગલમાં મોગલોની સેનાની વચ્ચે ઘેરાઇ ગયો છે. અને ચારે તરફ મોગલોની બંદુકોની ગોળીઓ છૂટવાની તૈયારી થઇ રહી છે. એને બચવાનો કે નાસી છૂટવાનો એકે ય ઇલાજ ના રહ્યો ત્યારે શંભાજી રડી ગયો. અને બોલ્યો; 'હા પિતા! પિતા! તમારો × શાપ ફળ્યો. હું અભિમાનમાં આંધળો બની મારાથી જેટલી પાપલીલાએ ખેલાઇ એટલી ખેલી, પણ આજ મને ખબર પડે છે કે ખરેખર...

પૂર્વની પુન્યાઇથી ખાતાં હમણાં સૂઝે છે તોફાન,
પણ એ ખર્ચી ખૂટી કે આગળ વસમું છે મેદાન.

સજ્જનો! જેમ શંભાજી યવનોની સેના વચ્ચે ઘેરાઇ ગયો અને એને પિતાનો શાપ યાદ આવ્યો અને એને પશ્ચાત્તાપ થયો ત્યારે એક ડાહ્યા મોગલે આવી કહ્યું; "વહી ગયો અવસર પછી આવી સમજ શા કામની?" તદનુસાર હું અને તમે પણ જો મનુષ્યત્વનો દુરુપયોગ કરીશું તો આપણને પણ મૃત્યુસમયે પશ્ચાત્તાપ થશે. જ્યારે યમદૂતોએ ઘેરી નાખ્યો હશે ત્યારે પણ બાપલા જેમ શંભાજીનો પશ્ચાત્તાપ નકામો નીવડ્યો તેમ આપણો પણ નકામો નીવડશે. અને કહું છું કે યમદૂતો ઘેરો લગાવે તે પહેલાં મનુષ્યત્વનો સેવાસ્મરણરૂપી સત્કર્મ કરી સદુપયોગ કરજો. નહિતર આપણે શંભાજીની માફક પશ્ચાત્તાપ કરતાં મરવું પડશે. અસ્તુ

સજ્જનો! શાપ પ્રમાણે શંભાજીની સ્થિતિ બની હતી એ ઇતિહાસ વાંચી જુઓ એટલે સમજાશે. પિતાનો શાપ શું કરે છે, એ આ ચરિત્ર પરથી સમજવા જેવું છે. અને પિતાનો આશીર્વાદ શું કરે છે એ ભગવાન ભીષ્મના ચરિત્ર પરથી સમજવાનું છે. અસ્તુ.

ભગવાન પરશુરામની પાસેથી દેવવ્રત વિદ્યાનું દાન લઇ ધનુર્વેદવિશારદ બન્યા અને સાથેસાથે રાજધર્મ, શાસ્ત્રધર્મ અને છેવટે આત્મચિંતન પણ શીખ્યા. આનું નામ જ્ઞાન, આનું નામ ભણતર કે જે જ્ઞાનથી આ લોક અને પરલોક સુધરે: તેનું નામ જ્ઞાન. જ્યારે આજના જ્ઞાનમાં તો આ લોક સુધરતું નથી તો પરલોક ક્યાંથી સુધરવાની આશા રાખી શકાય! કારણ, મેકોલે મહાશયનાં ભણતર ભણનારાં ભાઇબેનો તો બિચારાં બકે છે કે અમને આ Dead language (સંસ્કૃત ભાષા) ગમતી નથી. અને શાસ્ત્રોપુરાણો એ બધું હંબક છે. પણ એટલો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી કે હાલના જમાનામાં ગાંધી વિશ્વવંદનીય બની ગયા, એ ગાંધીજીએ યરોડા જેલની અંદર માલવીયાજી પાસે મહાભારત સાંભળ્યું હતું. અને પૂજ્ય ગાંધીજીએ મહાભારત માટે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા કે મહાભારત એટલે નર્યો રત્નોનો ગુપ્ત ભંડાર. રામાયણ પણ તે ઘણી વખત સાંભળતા

× શિવાજી મહારાજે મરતી વખતે શંભાજીને આ પ્રમાણેનો શાપ દીધો હતો:

• શાપ દઉં છું શ્વાનમોતે પુત્ર તું મરજે સહિ, ને અન્ત સમયે કાંધ દેવા મરાઠે મળશે નહિ. ચિતા રચવા સવા ખાંડી કાષ્ઠ ના મળનાર છે લાશ તારી જંગલોમાં ઉપાડી ચઢનાર છે.

અને ગીતાના તો એ ઊંડા અભ્યાસી હતા. જુઓને, એનો એક દાખલો કહું:—એક વખત સેવાગ્રામમાં એક અમેરીકન પાદરી પૂજ્ય ગાંધીજીને મળવા આવ્યો. પછી વાતો ચીતો થઈ રહ્યા બાદ પાદરીએ બુકકેઈસ પર નજર કરી અને બુકો સામે જોઈ બોલો ગી. ગાંધી! See This (આમ જુઓ) ગીતાના ઉપર બાઈબલ છે. ગાંધીજીએ જરા હસીને કહ્યું, 'પાદરી મહાશય! ગીતા ઉપર બાઈબલ નથી પણ ગીતાના આધારે બાઈબલ છે.' આ ઉપરથી સમજાશે કે ગાંધીજીને ગીતા પ્રત્યે કેટલું માન હતું, કે પાદરીને કેવો જડબાતોડ જવાબ દીધો. એવા ગાંધીજી પણ પ્રાર્થના કરતા હતા. જ્યારે આજનો આધુનિક જમાને રંગાએલો ભાઈ 'ધર્મ હંબક છે' એવા શબ્દો બકે અને કદીએ પ્રાર્થના સરખીયે કરે નહિ, એવા માનવીને હું પૂછું છું કે માનવી તરીકેનું સંબોધન એને કેમ આપી શકાય? ખરેખર એવા માનવીઓ માનવી નથી પણ, શીંગડાં અને પુચ્છ વિનાના પશુ છે. દેવદત્ત આ પ્રમાણે ભગવાન પરશુરામ પાસેથી ભણી ગણી તૈયાર થયા અને ભગવાન પરશુરામે પણ તપશ્ચરણ માટે હિમગિરિનો માર્ગ લીધો. ભગવાનના અંશાવતાર પ્રભુ પરશુરામ પણ જગતને ઉપદેશ આપવા માટે જપ-તપ કરી ગયા. ખરે, જૈન ભાઈઓના આદી તીર્થંકર ઋષભદેવજીએ પણ સમ્રાટગીરીને લાત મારી કડક યમ-નિયમોનું પાલન કરી જપ-તપ કરી જગતને આદર્શતાનો પાઠ પઢાવ્યો. જ્યારે એ જ આર્યાવર્તના આર્યસંતાનો બકે છે કે અમને જપ-તપ કરવાની ફુરસદ નથી. અને એટલા માટે અમે કહીએ છીએ કે માટે જ ભારતવર્ષ માટે દુઃખ ઉપર દુઃખ છે. આજે જ ભારતનાં ૪૦ કરોડ ભાઈ-બેનો માંથી ૨૫ કરોડને જવ-મકાઈ પર અવલંબન કરવું પડે છે. ૧૦ કરોડને શું ખાઈશું તેની ચિંતા છે. ત્યારે આજના ભારતીય ભાઈ-બેનોને સન્માર્ગગામી બનવાની કે ધર્માચરણ કરવાની ફુરસદ સરખી મળતી નથી. એ આપણું કમભાગ્ય છે.

અન્નપૂર્ણ ભારતવર્ષ આખા જગતનું પોષણ કરે,
એ જ ભારતવર્ષનાં દીન માનવી ભૂખે મરે.

કોઈને કહો કે આ બધું થયું છે શું! બીજું કંઈ થયું નથી. પણ સત્ય પૂછાવો તો આપણે માનવતા-વિહોણા બન્યા છીએ. માટે સજ્જનો! હજુ બગડી ગયું નથી. આપણા ધર્મગ્રંથોનું પઠનપાઠન કરી સાચા માનવી બનતાં શીખો. અસ્તુ. દેવદત્ત પિતાની સેવામાં અને પોતાની [illegible] એનામાં પાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. એમાં અચાનક એક દિવસ એવું બન્યું કે દેવદત્તના પિતા મહારાજા શાન્તનુ કુદરતી દૃશ્યો નિહાળતા જંગલમાં વિચરી રહ્યા છે. ત્યાં એમને અપ્રતિમ સુગંધ આવવા લાગી. એટલે શાન્તનુ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આવી સુગંધ ક્યાંથી આવતી હશે! એટલે જે તરફથી સુગંધ આવે છે, તે તરફ પોતાના ઘોડાને દોડાવ્યો. તો એ સુગંધનું મૂળ જડયું. એક અપ્રતિમ સૌન્દર્યવતી શામાને (સ્ત્રીને) નૌકામાં બેઠેલી નીહાળી. એનું સ્વરૂપ એવું અદ્વિતીય હતું અને એનાં પ્રત્યેક અંગપ્રત્યંગો એટલાં બધાં સુકોમળ અને વ્યવસ્થિત હતાં કે જોતાંની સાથે શાન્તનુ મંત્રમુગ્ધ બની ગયો. અને તેની પાસે જઈ બોલ્યો. 'જલદેવી! તું કોણ છે તે તો કહે!' જ્યારે સ્ત્રીએ સ્મિત કરી કહ્યું; 'પ્રભુ! હું તો દેવી નથી. કેવળ કન્યા છું અને આ સાથે દેખાય તે અમારો રહેવાનો આવાસ છે.' કન્યાએ બતાવ્યું એટલે રાજા તુરત જ કેવટના રહેઠાણ પર ગયા અને કન્યાના પિતાને બોલાવ્યો. સમ્રાટ શાન્તનુને જોતાં, કેવટ પ્રસન્ન થયો. અને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. પછી પૂછ્યું; 'પ્રભુ! આજે રંકની ઝૂંપડીને કેમ પાવન કરી?' જ્યારે શાન્તનુએ કંઈક સંકોચ સહ પૂછ્યું; 'યમુનામાં નૌકાવિહાર કરે છે એ મત્સ્યગંધા (યોજનગંધા) તારી કન્યા છે?' કેવટ કહે, 'હા પ્રભુ.' સમ્રાટ શાન્તનુ કહે છે, 'કેવટ! જો તને હરકત ના હોય તો તારી કન્યા મને વળાવ.' કેવટ પણ આ માગણીથી ચિત્રવત્ થઈ ગયો અને મનમાં ને મનમાં બોલવા લાગ્યો. 'ક્યાં ભારતનો સમ્રાટ્ અને ક્યાં એ કેવટકન્યા!' એમ વિચાર કરતાંકરતાં દિઙ્મૂઢ બની ગયો. શાન્તનુએ એને એ દશામાંથી જાગૃત કરવા પુનઃ પ્રશ્ન પૂછ્યો; 'કેવટ! શો વિચાર કરે છે? તારી કન્યા ભારતની સમ્રાજ્ઞી બને છે.' "પ્રભુ મારાં અને કન્યાનાં અહોભાગ્ય કે મારી કન્યા ભારતની સમ્રાજ્ઞી બને. પરંતુ એક શરત પાળવા તૈયાર હો તો એ કન્યા વળાવું!' શાન્તનુ પૂછે છે, શી છે તારી શરત? કેવટ કહે છે: 'પ્રભુ! આપનાથી મારી કન્યામાં જે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય તે પુત્ર ભારતની સમ્રાટ્‌ગીરીનો વારસદાર બને. તે શરત મંજુર હોય તો હું મારી કન્યાને પરણાવવા તૈયાર છું.' કેવટના આ શબ્દોથી શાન્તનુ ચમક્યો. જાણે એનાપર વજ્રાઘાત ના થયો હોય! તે સ્વગત (મનમાં) બોલ્યો; 'તો 'પછી ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા મારા દેવદત્તનું શું?" કહી 'ના બને.' એટલું બોલીને શાન્તનુએ [illegible] તરફ પ્રયાણ કર્યું. આમ

સતી સુકલા

લેખક:
શ્રી રામનાથજી 'સુમન'

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૦૬ થી ચાલુ)

ગોભિલ પદ્મિનીને બોલ્યો–'તું મને શાપ આપવા શા માટે માગે છે? મેં તારો શું અપરાધ કર્યો છે કે તું મને શાપ આપવા માટે તૈયાર થઈ છે? હે શુભે! હું કુબેરનો અનુચર છું; મારું નામ ગોભિલ છે. હું દૈત્ય હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે જ મારું વર્તન દૈત્યોના જેવું હોય. મને ઉત્તમ વિદ્યાઓનું જ્ઞાન છે. હું વેદ–શાસ્ત્રોનો જાણનાર અને સર્વકળાઓમાં નિપુણ છું. પણ મારામાં દૈત્યોનો સ્વભાવ હોવાથી પરાયી સ્ત્રી અને પરાયા ધનનો બળપૂર્વક ઉપયોગ કરવાની તક હું છોડતો નથી. હું દૈત્ય છું અને પ્રતિદિન બ્રાહ્મણોના છિદ્રો શોધ્યા કરું છું. વિઘ્નો ઊભાં કરીને તેમની તપસ્યાનો ભંગ કરવાનું અમારું કામ છે. દેવિ! છિદ્ર જડી આવતાં અમે બ્રાહ્મણોનો પણ નાશ કરી દઈએ છીએ. અમે યજ્ઞોનો નાશ કરીએ છીએ જરૂર, પણ બ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણ, વિષ્ણુ અને પતિપરાયણ પતિવ્રતા નારીની પાસે જઈ શકતા નથી. કારણ કે તેમનું તેજ સહન કરવાનું અમારામાં સામર્થ્ય હોતું નથી. આ ત્રણેના ભયથી દાનવો અને રાક્ષસો દૂર ભાગે છે. હું પૃથ્વી ઉપર મારા દાનવ ધર્મનું આચરણ કરતો વિચર્યા કરું છું. તો તું કેમ મને શાપ આપવા માટે તૈયાર થઈ છે? આમાં મારો દોષ શું છે તેનો તો વિચાર કર!"

પદ્માવતી દૈત્યની આ વાતોથી ખૂબ જ ક્રોધાયમાન થઈ અને બોલી; 'અરે દુષ્ટ! મારા પવિત્ર દેહ અને ધર્મને તેં નષ્ટ કરી દીધા. હું પતિવ્રતા, સાધ્વી, કેવળ પતિને જ ઇચ્છનારી અને તપસ્વિની છું. હું મારા ધર્મમાં તત્પર રહું છું, તેં પાપી માયાનો આશ્રય લઈને મને ભ્રષ્ટ કરી છે. આથી અવસ્ય હું તને શાપના અગ્નિમાં બાળીશ.'

ગોભિલ બોલ્યો; 'રાજકુમારી! મારી વાત સાંભળ; જે સવાર–સાંજ હોમ કરે છે, યજ્ઞશાળાનો કદિ પરિત્યાગ કરતો નથી તે અગ્નિહોત્રી છે. હે વરાનને! (હે સુમુખી!) હવે હું તમને સેવકના ધર્મ કહું છું તે સાંભળ. જે વાણી, મન અને કર્મથી પવિત્ર થઈને પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે અને હંમેશાં સ્વામીના સાન્નિધ્યમાં (સમીપમાં) રહે છે તે ખરેખરો પુણ્યવાન સેવક છે. જે ગુણવાન પુત્ર તન–મન–કર્મથી માતાપિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે તેને પ્રતિદિવસ ગંગાસ્નાનનું ફળ મળે છે. હવે હું ઉત્તમ પતિવ્રતાધર્મ કહું છું:–વાણી, મન અને કર્મથી જે સ્ત્રી હરરોજ પતિની સેવા કરે છે, જે પતિ પ્રસન્ન હોતાં પ્રસન્ન અને પતિ દુઃખી હોતાં દુઃખી બને છે, પતિના ક્રોધ કરવા છતાં પણ જે તેને છોડીને ચાલી જતી નથી અને જે સ્ત્રી બધાં કામોમાં પતિની સાથે આગળપડતો ભાગ લે છે તે પતિવ્રતા કહેવાય છે. પિતા પતિત હોય, તેનામાં અનેક દોષ હોય તે કોઢી અથવા ક્રોધી પણ હોય, છતાં પુત્રનું કર્તવ્ય છે કે તેણે તેમનો કદિ ત્યાગ ન કરવો. આ પ્રમાણે માતા–પિતાની સેવા કરનાર પુત્ર વિષ્ણુ ભગવાનના ધામને પામે છે. (પરમાત્માના વ્યાપક સ્વરૂપને ઓળખે છે). ઉપર પ્રમાણે સેવા કરનાર સેવક પણ તેવી જ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે, તથા પતિસેવા કરનારી સ્ત્રી પણ પતિલોકમાં જાય છે (સર્વના પતિરૂપ પરમાત્માનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અથવા બીજા જન્મોમાં પણ પોતાના તે જ પતિની સાથે રહી વિહાર કરે છે.) અગ્નિને (પરોપકારને) ન છોડનાર બ્રાહ્મણ બ્રહ્મ-લોકમાં જાય છે. સ્ત્રી જો સંસારમાં કલ્યાણની ઇચ્છા રાખતી હોય તો કોઈ પણ અવસ્થામાં તેણે પતિનો ત્યાગ કરવો ન જોઈએ. પતિની ગેરહાજરીમાં જે સ્ત્રી લોલુપતાવશ શરીરને ઘરેણાં અને ઉત્તમ વસ્ત્રોથી સજાવ્યા કરે છે અને શૃંગારનું સેવન કરે છે તેને લોકો સારું કહેતા નથી.

હે શુભે! (કલ્યાણી!) હું સર્વ ધર્મોને જાણું છું. જે મનુષ્યો પોતાના ધર્મને છોડીને ચાલે છે તેમને દબાવવાને માટે જ દાનવોની સૃષ્ટિ થએલી છે. જેટલા નરાધમો શાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ ધર્મથી ચાલે છે તેમને અમે કઠોર દંડ આપીએ છીએ. તું પણ અઘટિત માર્ગથી વર્તી રહેલી છે. તું તારા ગૃહસ્થધર્મનો ત્યાગ કરીને અહિં શા માટે આવી! તું મુખથી તો તને પતિવ્રતા કહે છે પણ કર્મમાં–આચરણમાં તો તારું પતિવ્રતા-પણું જોવામાં આવતું નથી. તું પતિને છોડીને અહિં

શા માટે આવી હતી? તું શૃંગાર ધારણ કરીને આ એકાન્ત સ્થળમાં શા માટે આવી? શા કારણથી કોને દેખાડવા માટે તેં આ પ્રમાણે કર્યું હતું? તું ઉન્મત્ત અને નિઃશંક થઈને પહાડ અને વનમાં ઘૂમ્યા કરે છે. મેં જે કર્યું છે તેમાં તારા પાપનો જ દંડ દીધો છે. તું દુષ્ટ અને અધર્મચારિણી છે, કારણ કે તું પતિને છોડીને અહિં આવેલી છે, અને બની-ઠનીને મનમાન્યા ભોગ ભોગવી રહી છે. મને બતાવ કે આમાં તારું પતિવ્રત ક્યાં છે? તું મારી સામે શું કહી રહી છે અને તારી અંદર તપનો પ્રભાવ ક્યાં છે? તારામાં તેજ જ ક્યાં છે? જો હોય તો આજે મને તેનો પ્રભાવ બતાવ!

પદ્માવતી બોલી; 'અરે અધમ અસુર! સાંભળ, પતિના ઘેરથી મારા પિતા સ્નેહવશ મને અહિં લઈ આવ્યા છે. હું પતિની આજ્ઞાથી જ અહિં આવેલી છું. તેમાં મારો દોષ ક્યાં છે? હું કામ, ક્રોધ, લોભ અથવા અભિમાનને વશ થઈને પતિને છોડી અહિં આવેલી નથી. અહિં પણ હું પતિના સ્મરણને ધારણ કરીને જ રહી રહી છું. તેં છળથી મારા પતિનું રૂપ ધારણ કરીને મને ઠગી છે. હું મથુરાનરેશ સમજીને જ તારી આગળ આવી હતી. જો મેં જાણ્યું હોત કે તું માયાવી છે તો એક જ હુંકારથી તને બાળીને રાખ કરી દેત.'

ગોભિલ બોલ્યો; 'આંધળાને દેખાતું નથી. તું પણ તારા ધર્મરૂપી નેત્રથી હીન છે, તો કેવી રીતે મને ઓળખી શકે? પિતાને ઘેર રહેતાં તું તારા પતિના ધ્યાનથી છૂટી ગઈ હતી, તેથી જ તારી જ્ઞાનરૂપી આંખો બંધ થઈ ગઈ હતી. તેથી જ તેં મને પ્રીછ્યો (પીછાણ્યો) નથી. તારા જેવી પતિના ધ્યાનથી ભ્રષ્ટ થએલી સ્ત્રી બીજા કોના કામની હોય?' આ પ્રમાણે કહીને તે અધમ દાનવ ગોભિલ ખડખડાટ હસતાં બોલ્યો:-'ઓ લુચ્ચી વ્યભિચારિણી! તારાથી મને કશો ભય નથી. તારા જેવીના શાપથી મને શું થવાનું છે? તું ફોકટ ક્રોધ કરી રહી છે અને બધું નિરર્થક જ બકી રહી છે. હવે તો મારે ઘેર મારી સાથે રહીને બધી જાતના ભોગો ભોગવ.'

પદ્માવતીએ કહ્યું; 'અરે પાપી! તું દૂર થા. નીચ પુરુષોના જેવું બકવા ન કર. હું સતીભાવથી રહેવાવાળી પતિવ્રતા સ્ત્રી છું. મારા આગળ એવું બોલીશ તો હું તને ભસ્મ કરી દઈશ.' આ પ્રમાણે કહીને પદ્માવતી બહુ દુઃખી થઈને જમીન ઉપર બેસી ગઈ. પોતાની ભૂલના પશ્ચાત્તાપ અને ગ્લાનિથી તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તે ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રોવા લાગી. ગોભિલે તેને કહ્યું; 'તારા પેટમાં જે મારું વીર્ય છે તેનાથી તને, આ સમસ્ત સંસારને ત્રાસ દેનારો પુત્ર ઉત્પન્ન થશે.' આ પ્રમાણે કહીને તે ચાલ્યો ગયો.

પદ્માવતીના રુદનથી જંગલ કંપવા લાગ્યું. ત્યારે તેની બધી સખીઓ, જેઓ પદ્માવતીને તેના પતિની સાથે રહેલી જાણીને દૂર ચાલી ગઈ હતી, તે દોડીને ત્યાં આવી પહોંચી. તેમણે પદ્માવતીને દુઃખી થઈને રડવાનું કારણ પૂછ્યું. પદ્માવતીએ પોતાના છેતરાઈ જવાનો બધો પ્રસંગ તેમને કહી બતાવ્યો. સખીઓ બહુ ચિન્તાતુર થઈ. તેઓ ખૂબ ખિન્નતાથી પદ્માવતીને પિતાને ઘેર લઈ ગઈ. પદ્માવતી ખૂબ સંકોચ અને ગ્લાનિપૂર્વક ઘરમાં ગઈ. સખીઓએ બધી ઘટના પદ્માવતીની માતાને કહી સંભળાવી. માતા ગભરાઈને પોતાના પતિની પાસે ગઈ અને તેમને બધી બાબતથી વાકેફ કર્યા. રાજા સત્યકેતુ આ બીના સાંભળીને બહુ દુઃખી થયા. તેમણે વિચાર્યું કે હવે આ કન્યાને વાત વધાર્યા કર્તા ચુપચાપ મથુરા મોકલાવી દેવી જોઈએ. તેમણે તેનો દોષ છુપો રાખી તેને યોગ્ય પ્રબંધ કરી મથુરા મોકલી દીધી.

ધર્માત્મા ઉગ્રસેન પોતાની પ્યારી પત્ની પદ્માવતીને ફરીથી ઘેર આવેલી જોઈ બહુ પ્રસન્ન થયા. પહેલાંની માફક દિવસો ઉપર દિવસો વીતવા લાગ્યા. અને સર્વ લોકોને ભય આપનાર તે દારુણ ગર્ભ પણ ક્રમેક્રમે વધવા લાગ્યો. પદ્માવતીને તો તે ગર્ભનું રહસ્ય માલુમ જ હતું. તેથી તે ખિન્ન રહેવા લાગી. તે દિનરાત એ જ બાબતની ચિન્તા કર્યા કરતી હતી. તેણે વિચાર્યું; 'આનો લોકનાશક દુષ્ટ પુત્ર જન્માવવાથી શું લાભ! માટે તેને તો નષ્ટ જ કરી દેવો જોઈએ. તેણે આમતેમ પૂછપરછ કરીને ગર્ભપાત કરાવનારી ઔષધિઓ મેળવી કરી. અને અનેક ઉપાયો કર્યા પરન્તુ ગર્ભ પડ્યો નહિં અને વધતો જ રહ્યો. એક દિવસ પદ્માવતીને એવો અનુભવ થયો કે જાણે ગર્ભમાં રહેલો બાળક તેને કંઈક કહી રહ્યો છે. "માતા! પ્રતિદિન જુદીજુદી ઔષધિઓનું સેવન કરીને શા માટે દુઃખી થઈ રહી છે? જીવનું આયુષ્ય

પુણ્યથી વધે છે અને પાપથી ક્ષીણ થાય છે. જીવ પોતાના કર્મફળથી જ જીવે છે અને મરે છે. કોઈ ગર્ભ ધારણ કરતાં જ મૃત્યુ પામે છે, કોઈ ગર્ભમાં, કોઈ અવતરીને અથવા કોઈ યુવાન થઈને મૃત્યુ પામે છે. બાળક, યુવાન અને વૃદ્ધ સૌ પોતપોતાનાં કર્મો અનુસાર જીવે છે અને મરે છે. ઔષધિ, દેવતા, મન્ત્ર—આ બધું તો નિમિત્તમાત્ર છે. હું કોણ છું તે તમને માલુમ નથી. તમે મહા બળવાન કાલનેમિનું નામ સાંભળ્યું હશે. હું તે જ કાલનેમિ છું. હું દાનવોમાં મહાબળવાન અને ત્રિલોકને ભયભીત કરનારો છું. ઘોર દેવાસુર સંગ્રામમાં પ્રાચીન કાળમાં વિષ્ણુએ મને માર્યો હતો હું તે જ વૈરનો બદલો લેવા માટે તમારા ઉદરમાં આવેલ છું.''

ગર્ભ બરાબર વધતો જ રહ્યો. સમય પૂરો થતાં પદ્માવતીના પેટથી મહાબળવાન કંસ પેદા થયો, કે જેનાથી સંસાર ભયભીત થઈ ગયો હતો, અને ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણે તેને મારીને પુનઃ શાન્તિની સ્થાપના કરી હતી. હે પ્રિય! મેં સાંભળ્યું છે કે આ પ્રકારની ઘટનાઓ ભવિષ્યમાં પણ બનશે. માટે કન્યાને પિતાને ઘેર સ્વતન્ત્રતાપૂર્વક રહેવા માટે છોડી દેવી ન જોઈએ. તમે પણ આ દુષ્ટ કન્યાનો ત્યાગ કરી દો, નહિંતર મહાદુઃખ અને મહાપાપના ભાગી થશો.

શૂકરી આગળ કહેવા લાગી—મારી માતાની વાત માનીને પિતાએ મારો ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો અને મને બોલાવીને કહ્યું કે બેટી! મેં તને દરેક પ્રકારનાં કપડાંલત્તાં અને ઘરેણાં આપ્યાં છે. તારી જ અનીતિથી તારા પતિ શિવશર્મા ચાલ્યા ગયા છે. હવે તું પણ અહિંથી જા અને જ્યાં તારા પતિ હોય ત્યાંથી તેમને ખોળી કાઢીને તેમની સાથે રહે, અથવા જ્યાં તને મન ફાવે ત્યાં જતી રહે.' હું આ પ્રમાણે અપમાનિત થઈને ચાલી નીકળી. પરન્તુ હું ક્યાંય પણ રહી ન શકી. કે સુખ પણ મેળવી ન શકી. 'પેલી કુલ્ટા આવી છે' કહીને લોકો બધે મારો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા. હું કુળમર્યાદાથી રહિત થઈને દેશ-વિદેશમાં ભટકવા લાગી. રખડતાં રખડતાં એક સમય ગુજરાત દેશના સૌરાષ્ટ્રપ્રાન્તના વનસ્થલ નામના નગરમાં એક વિશાળ શિવમન્દિરની પાસે પહોંચી. હું ભૂખથી આકુળવ્યાકુળ થઈ રહી હતી. ભિક્ષાપાત્ર લઈને ઘેરઘેર ફરવા લાગી, પરન્તુ જ્યાં જતી ત્યાં લોકો મને ધૂત્કારી કાઢતાં હતાં. આન્તરિક દુઃખ અને ભૂખની પીડાથી વ્યથિત થએલી હું ભમતી-ભમતી એક વિશાળ ઘર આગળ પહોંચી. તે ઘર બહુ સુન્દર હતું. તેમાં એક તરફ વેદશાળામાં વેદધ્વનિ થઈ રહ્યો હતો. નોકર-ચાકરો પણ આમતેમ આવ-જા કરી રહ્યા હતા. તે ઘરના દ્વાર પર જઈને મેં ભિક્ષા માગી. ગૃહસ્વામીએ પોતાની સદ્ગુણી પત્ની મંગલાને કહ્યું: 'મંગલે! એક દુર્બળ બાળા ભિક્ષાને માટે દ્વાર ઉપર ઊભેલી છે તેને બોલાવીને ભોજન કરાવી દો.' ગૃહિણી આવીને મને અંદર બોલાવી ગઈ અને આદરથી ભોજન કરાવ્યું જ્યારે હું ભોજન કરી રહી ત્યારે ગૃહસ્વામીએ (ઘરધણીએ) મને પૂછ્યું: 'તું કોણ છે, કોની સ્ત્રી છે, અહિં કેવી રીતે આવી છે, શા માટે બધે ભટક્યા કરે છે? મને બતાવ!' મેં જોવાથી અને ગળાના અવાજથી તેમને ઓળખી લીધા. તે મારા પતિ ધર્માત્મા શિવશર્મા હતા. મેં લજ્જાથી શિર નમાવી દીધું. તેઓ પણ મને ઓળખી ગયા. મંગલાએ સ્વામીને પૂછ્યું: 'સ્વામિન્! આ બાળા કોણ છે, કે જેને આપને જોવાથી લજ્જા ઉત્પન્ન થઈ રહી છે? કૃપા કરીને બતાવો.'

શિવશર્માએ કહ્યું: 'મંગલે! જો જાણવા ઇચ્છે છે તો સાંભળ. આ ભિખારણ બ્રાહ્મણ વસુદત્તની કન્યા છે. આનું નામ સુદેવા છે. આ જ સુદેવા મારી પ્રિય પત્ની હતી. હે શુભે! મારા વિયોગથી દુઃખી થઈને આ મારી શોધમાં અહિં આવી છે. હવે તને એનો પરિચય કરાવી દીધો માટે તું એનો ઉત્તમ પ્રકારે સત્કાર કર.'

પતિવ્રતા મંગલા પતિની વાતથી બહુ પ્રસન્ન થઈ. તેણે લઈ જઈને મને સ્નાન કરાવ્યું, ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા વિવિધ પ્રકારનાં આભૂષણો પહેરાવ્યાં. દેવી! મારા પતિદ્વારા આ પ્રમાણે સંમાનિત થતાં મને મારાં પહેલાંનાં કૃત્યો પર ભયંકર પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. પતિવ્રતા મંગલાનું સંમાન જોઈ મને બહુ ગ્લાનિ થઈ. મારા પ્રાણોને એવી ચોટ લાગી કે આ જ દુઃખ અને ચિન્તામાં હું ઘોળાવા લાગી. હું વિચારતી કે 'હાય! આવા ધર્માત્મા પતિને મેળવીને પણ હું સુખી ન થઈ. મેં તેમનો હંમેશાં તિરસ્કાર જ કર્યો હતો. કદિ તેમની સાથે સીધે મોઢે બોલી પણ નથી. કદિ તેમની સેવા નથી કરી, હવે હું કેવી રીતે તેમની આગળ બોલી શકું? મારું હૃદય દારુણ વ્યથાથી બળવા લાગ્યું અને આ જ દુઃખમાં એક દિવસ મારા પ્રાણ નીકળી ગયા.

આની પછી મારો આત્મા અનેક નારકીય વેદનાઓમાં થઈને પસાર થતો રહ્યો, તથા અનેક નીચ યોનિઓમાં મારે જન્મ લેવો પડ્યો. હવે શૂકરી-રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર જન્મી છું. દેવી! તમારા હાથમાં સર્વ તીર્થો છે,

તમારા પ્રસાદથી મારાં સર્વ પાપો નષ્ટ થઇ ગયાં છે અને તમારા જ પુણ્યના તેજથી મને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે. હું નરકની યાતનાઓમાં પડેલી છું. મારો આપ ઉદ્ધાર કરો.

રાણીએ કહ્યું–' ભદ્રે ! મેં શું પુણ્ય એકઠું કરેલું છે કે જેથી તારો ઉદ્ધાર કરી શકું ?' શકરી બોલી; ' આ મહારાજ ઇક્ષ્વાકુ સાક્ષાત્ વિષ્ણુરૂપ છે અને તમે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીસ્વરૂપ છો. તમે પતિવ્રતા, પતિપરાયણ અને ભાગ્યશાલિની સતી સ્ત્રી છો. માટે તમે સર્વદા સર્વતીર્થમય છો. તમે મારા કલ્યાણને માટે તમારા એક દિવસના પુણ્યનું મને દાન કરો. આ વખતે મારે માટે તમે જ માતા છો, તમે જ પિતા છો, તમે જ ગુરુ છો. હું પાપિણી અને જ્ઞાનહીન નારી છું. હે શુભે ! તમે મારો ઉદ્ધાર કરો.'

આ સાંભળી રાણીએ પોતાના પતિ મહારાજ ઇક્ષ્વાકુ તરફ જોયું. મહારાજે કહ્યું: ' આ દુઃખિણીને પોતાનાં પાપથી આવી યોનિ પ્રાપ્ત થઇ છે. હે શુભે ! તમે તમારા ગુણ અને આશીર્વાદથી તેનો ઉદ્ધાર કરો. તમારું મંગલ થશે.'

પતિની આજ્ઞા મેળવીને રાણીએ શકરીને કહ્યું; 'અચ્છા, હું તમને મારું એક વર્ષનું પુણ્ય આપું છું.'

રાણીએ આ પ્રમાણે કહેતાં જ શકરીએ ફરીથી સુન્દર મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત કરી અને દિવ્ય વિમાન પર સવાર થઇને સ્વર્ગલોક તરફ ચાલી નીકળી." ચાલુ

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે.

મુંબઈ

અમથાલાલ જમનાદાસ શાહ
જયવંતપ્રો.પ્રેસ૪૪ સી.પી.ટેન્કપહેલેમાળે
શ્રી મુળશંકરભાઈ, દવેસોપ ડેપો કેથેડ્રલ
સ્ટ્રીટ–અનંતવાડીને નાકે મુંબઇ ૨
મહેન્દ્રરાય દયાશંકર શુકલ C/o સસ્તુ
ઔષધ કાર્યાલય બાલાજીરોડ–સુરત
ભગવાનદાસ નગીનદાસ દાળવાળા
બેગમપુરા મોલવાડ સુરત.
બુકસેલર્સ દેસાઈ બ્રધર્સબજાર–ભરૂચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકબીર હાથીપોળ વડોદરા
જગજીવનદાસ હરગોવનદાસ બુકસેલર
લીમડા પોળના નાકે વડોદરા
'મહાકાળી બેંગલ સ્ટોર્સ', ન્યાયમંદિર
પાસે, હનુમાન ચકલા, વડોદરા.
મધુસુદન ભાઇલાલ બુકસેલર પાદરા
પોપટલાલ શોભાણદાસ પાદરા
શ્રીસત્યનારાયણ ભજનમંડળવતી મેનેજર
રણછોડભાઈ ઇશ્વરભાઈ પાદરા
શાન્તિલાલ છોટાલાલ–આલોદ
ચંદનસિંહજી ગુમાનસિંહજી રાઓલજી
રાજપૂત હોસ્ટેલ ગોધરા
ચરોતર બુક સ્ટોલ સ્ટેશનરોડ આણંદ
ચીમનલાલ છોટાલાલ કાંટાવાળા ઉમરેઠ
દુર્ગાપ્રસાદ શર્મા પખાલીપોળ
ભારદ્વાજ ભુવન મોરબી
શાહ બ્રધર્સ –ડાકોર
ગોરધનદાસવલ્લવભાઈપટેલ(સર)કરમસદ
ઠક્કર સુંદરલાલ તેજસીભાઇ–હારીજ
નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ મુ.ખાવડ
દયાલજી પરસોતમ મસીદ પાસે આણંદ
અમીનછોટાભાઈ કાશીભાઇબજારમાંવીરસદ
કીનુભાઈ ભાઈલાલભાઈ માસ્તર ,,
વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બોરસદ
પા.અંબાલાલ ડાહ્યાભાઇલખાવાડનડીઆદ
શ્રી સૌભાગ્ય કંગન સ્ટોર ભાવસારવાડ ,,
કાલીદાસલલ્લુભાઈવસોકોપરેટીવબેંકવસો
મોતીભાઈ જેઠાભાઇ વડકુવાપાસે પેટલાદ
નવનીતલાલઓચ્છવલાલદેસાઇકપડવણજ

અમદાવાદ

મહારાજશ્રી સીતારામજી શર્મા માંડવીની
પોળ સોનીની પોળના મેડા ઉપર
શાહ સોમચંદ અંબાલાલ ઘડીયાળી તથા
નર્મદાશંકર મુળશંકર રાયપુર કાપડીવાડ
મોહનલાલ બહેચરદાસ મહેતા શાહપુર
ઠક્કર બુક ડીપો રીચીરોડ પુલ નીચે
શાન્તીલાલ છોટાલાલ શાહ
ગોમતીપુર દરવાજા પાસે લીંબાડીશેરી
ભીખાભાઈ સખારામ ખોપકર
અસારવા–મ્યુ. દોરીના ટબા પાસે
નાગજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ,
સરસપુર, પઠાણની ચાલી, રૂમ નં. ૨૫૮
લક્ષ્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ નવાવાડજ
પૂંજાલાલ જેશંકર ત્રિવેદી ,,
વ્યાસ જયકૃષ્ણ છગનલાલ ૮૧૩શિવાજી
પેઠ પૂનાસીટી
પટેલ છોટાભાઇ હજમભાઈ ધરમજ
શંકરલાલ લેખતારામ દીક્ષિત
સત્યનારાયણના મંદિર પાસે કલોલ
ગુજરાત જનરલ ટ્રે.કંપની–મહેસાણા
હરીભાઇ ન્યુસ એજન્ટ મહેસાણા
હરગોવનદાસ હાલાભાઈ સીદ્ધપુર
કૃષ્ણરાવ ગોપાળરાવ ચીટનીસ પાટણ
શામળદાસ ઓધવજી મહુવા
દેસાઈ ગુલાબસિંહ ભગતસિંહ
ધી નેશનલ બુકસ્ટોલ વીઠ્ઠલભાઈ પટેલરોડ
અંબાજી માતાપાસે વીરમગામ
નારાયણભાઈપ્રેમચંદગાંધીબજાર ધોળકા
ગોરધનદાસછોટાલાલમોઢવાડાશેરીધંધુકા
હર્ષદરાયમણીલાલશાહબુટાલવાડાગોડાસા
મણીલાલ બ.શાહ ઠે. બો.ઓરીસ
કીશનચંદ એન્ડ. કો. સરોટી (યુગાન્ડા)
હનુમાન આશ્રમબોક્સનં.૧૧૨૬ નૈરોબી
ડી. પી. ભગત પો.બો.૨૪૧ મોમ્બાસા
જેઠાલાલ પી. ન્યુસપેપર એ. જામનગર
ઠા. કાનજીભાઇ દામજીભાઈ અંદરજી
તળસીભાઇ રૈયા નાકા પાસે, રાજકોટ
રતીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી રાણપુર
નરભેરામ કુંવરજી ઠક્કર વાંકાનેર
કાનસીંગ રામસીંગ હોટલવાળા–ધાંગધ્રા
જગજીવન બુક ડીપો, વઢવાણ કેમ્પ
કામેશ્વર પુસ્તકાલય અમરેલી
નાનાલાલ ત્રીભોવનદાસ પંડ્યા બીલાર
ત્રિવેદી પ્રભાશંકર જયશંકર થોળ
દેસાઈ પરસોતમદાસ હીરાભાઇ સીનોર

નિઃસ્વાર્થભાવે 'વિશ્વમંગલ' માસિકના ગ્રાહકો વધારી આપનાર સેવાભાવિકો

કનૈયાલાલ દેવશંકર ત્રિવેદી,
વિશ્વમંગલ પ્રતિનિધિ

વિષ્ણુપ્રસાદ પ્રેમશંકર ઠાકર
(પ્રચારક વિશ્વમંગલ માસિક)

ટાટા એડવાન્સ મીલ

ફતેસીંહ બાલસીંહ રાઠોડ
જગજીવનભાઈ રામજીભાઈ રાજગોર
જુના સાવરવાળા (લેબર)
મણીશંકર જીવરાજ રાજગોર
તલાજી મલાજી ઠાકોર
છોટાલાલ અભીરામ વ્યાસ

અમદાવાદ સારંગપુર મીલ

શીવરામ પુનાભાઈ
અંબાલાલ જીવણદાસ પરમાર
કુસાભાઈ ગણેશભાઈ પરમાર
મોતીલાલ ગીરધરલાલ શ્રીમાળી

ધી જહાંગીર વકીલ મીલ લી.

બળવાનસીંહ બધુભા દરબાર
ગીરધરભાઈ રેવનદાસ પટેલ ફોલ્ડીંગ ખાતું

ધી બગીચા મીલ્સ લી૦

કલાભાઈ ગણેશભાઈ ડેઇલેબર

ધી માણેકલાલ હરીલાલ મીલ્સ

મોહનલાલ ગંગાભાઈ પટેલ
દાનાભાઈ મોતીભાઈ થ્રોસલ ખાતું
નરસીંહભાઈ ધનજીભાઈ

શ્રી નગર મીલ્સ લી

માધવલાલ હરીભુદાસ પટેલ
ગણેશભાઈ કાળાભાઈ પટેલ ડેઇલેબર

ધી કોમર્શીયલ મીલ્સ લી.

ચીમનરાવ ફ્રેમ લેબર
જેઠા વરી

ધી ગુજરાત સ્પી. એન્ડ વીવીં. મીલ્સ

નાનજીભાઈ છગનભાઈ માસ્તર
રતીલાલ મણીશંકર ડેઇલેબર
ચંદુભાઈ વાલજીભાઈ
રામજીભાઈ કાળીદાસ વાઘેલા
વિષ્ણુભાઈ ચીમનલાલ ઠાકોર

ધી મોનોગ્રામ મીલ

જીવણલાલ ફુલચંદ કાપડ ખાતું

જ્યુપીટર મીલ્સ

વાઘેલા અમરસીંગ મોતીસીંગ વીવીંગ ખાતું
રાયજી હીરાજી લેબર
વાલજી પુનજી સ્પીનીંગ ખાતું
મેમ્બર સોમાભાઈ ચતુરભાઈ સ્પીનીંગ ખાતું
પટેલ નારણભાઈ રામદાસ

ધી હેલીઝ મીલ

મગનલાલ રેવાશંકર ત્રિવેદી કાપડ ખાતું
વરસંગજી ધાનાજી માસ્તર ફ્રેમ ડેઇલેબર

ધી માર્સડન મીલ

પટેલ ભગવાનભાઈ માનજીભાઈ તાણ ખાતું
ધરતાજી અમરાજી ફ્રેમ ખાતું
મોતીભાઈ મેમ્બર થ્રોસલ ખાતું

ધી રામકૃષ્ણ મીલ

ચીમનલાલ બુધાભાઈ ફ્રેમ ખાતું
છકાભાઈ હમીરભાઈ થ્રોસલ ખાતું

ધી રાયપુર મીલ

ભક્ત રસીકલાલ ચતુરભાઈ કાપડ ખાતું
હરીમણભાઈ મંગળભાઈ
કાનજીભાઈ ,,
સોમાભાઈ ગણેશભાઈ થ્રોસલ ખાતું

ધી વિવેકાનંદ મીલ

મધુસુદન રેવતરામ ભટ્ટ વાણા ખાતું

શ્રી સરસપુર મીલ

દરગોવિંદભાઈ નરસિંહભાઈ ડેઇ લેબર
ભાવસિંહજી ભગવાનસિંહજી ડેઇ લેબર
મફતલાલ વીરચંદ થ્રોસલ ખાતું
અંબાલાલ ખોડીદાસ પટેલ

ધી ન્યુ માણેકચોક મીલ

ભાનુશંકર મુળજીભાઈ ભટ્ટ

ધી વિક્રમ મીલ

મોહનલાલ દાદાભાઈ તાણ ખાતું
હરીકૃષ્ણદાસ લવજીભાઈ પાનવાળા

ધી ન્યુ રાજપુર મીલ

ભાણુભાઈ કરૂણાશંકર ઉપાધ્યાય
ચુનીલાલ વાલજીભાઈ થ્રોસલ ખાતું
નરસિંહદાસ ગંગારામ ,,

ધી લાલ મીલ

નીતીન દેવપ્રસાદ મહેતા, સેલ્સ ઓફીસ

શ્રી લક્ષ્મી કોટન મીલ

ધીરાજી ભીરાજી ફ્રેમખાતું
વાલજીભાઈ લાખાભાઈ આવ કોસલ

ન્યુ ટેક્સટાઈલ મીલ

સોમાભાઈ માધાભાઈ સોલંકી થ્રોસલ
પરશોતમદાસ મોતીભાઈ (થ્રોસલ)
માણેકલાલ નેણશંકર વ્યાસ કાપડખાતું

ધી સીટી મીલ

ગણપતભાઈ કાળીદાસ (થ્રોસલ)
ગોવિંદદાસ શંકરલાલ
શ્રીમાળી (થ્રોસલ)

ધી આર્યોદય સ્પીનીંગ મીલ

મગનલાલ ખાનદાસ થ્રોસલ
કચરાભાઈ દગરાભાઈ
સોમચંદભાઈ રામજીભાઈ
કાળાભાઈ હરખાભાઈ
સુરશંકર ભગવાનજી તાણખાતું
શંકરભાઈ ગોબરભાઈ તાણ

સારંગપુર મીલ નં. ૧

છોટાલાલ મોતીલાલ ભટ્ટ ફ્રેમખાતું
નરસીભાઈ હીરાભાઈ થ્રોસલખાતું
કાળીદાસ પ્રેમજીભાઈ થ્રોસલખાતું

ધી કૈસરે હિન્દ મીલ

પુંજાભાઈ શીવાભાઈ ફ્રેમખાતું
સોમાભાઈ નરસીભાઈ થ્રોસલખાતું

શ્રી અંબીકા મીલ નં. ૧

મધુસુદન માણેકલાલ કાંટાકારકુન

શ્રી અંબીકા મીલ નં. ૨

કલ્યાણભાઈ કેશાભાઈ થ્રોસલ
માધવજીભાઈ ગોકળભાઈ ,,
લક્ષ્મણભાઈ ગંગારામ ફ્રેમ ખાતું
મંગાજી મોતીજી ડોફર ખાતું

શ્રી નગરી મીલ

પુરષોત્તમ ત્રીભોવનદાસ થ્રોસલ ખાતું
બાલજીભાઈ ગણેશભાઈ ,,

ધી સીલ્વર મીલ

કાન્તીલાલ હરગોવનદાસ પટેલ
નકશી ખાતું

ધી ટેક્સટાઈલ મીલ

મગનભાઈ જેઠાભાઈ મેમ્બર
સુંદરભાઈ ગણેશભાઈ મેમ્બર

પ્રભુના પુનિત પાદારવિંદમાં

કૃપાનિધાન ! જીવન-સરિતા પૂર વેગે વહી રહી છે. આશા પર મોતનાં ડંકા-નિશાન ગડગડી રહ્યાં છે. યમાલયનાં આમંત્રણો, એક પછી એક, આવી રહ્યાં છે. એવો સોનેરી સૂરજ ક્યારે ઊગશે, જ્યારે દેહ અને દુનિયાની દુર્ગંધથી દૂર થઈને, કેવળ આપના ભજનમાં જ મશગૂલ બની જઈશ ? પ્રભો ! વિચાર-તરંગો તો ઘણી વાર ઊઠે છે, પરંતુ તેમને અમલમાં નથી મૂકી શકતો. કોઈ પણ સ્થિતિમાં સાચા સુખનાં દર્શન થતાં જ નથી. મારી મનોકામના મુજબ, મનથી માની લીધેલાં સુખ-દુઃખના સાગરમાં ગોથાં ખાઈ રહ્યો છું. જાણું છું—સારી પેઠે જાણું છું કે 'જેનું નામ તેનો નાશ' અવશ્યંભાવી છે; તેમ છતાં પણ માંકડા જેવું આ મન, આપના નિત્યનૂતન મનોહર સ્વરૂપમાં મુગ્ધ નથી બનતું. કૃપાળુ ! આ મનરૂપી મર્કટની સાન ક્યારે ઠેકાણે આવશે ? મોહરૂપી આ નિદ્રા ક્યારે ઊડી જશે ? હૃદયપ્રદેશમાં અહર્નિશ પ્રજ્વલિત અગ્નિજ્વાળાઓ ભડકતી રહી છે અનેકવિધ કલ્પનાઓ દિલ-દરિયાના નિર્મળ જળને ડહોળું બનાવીને ક્ષુબ્ધ બની રહી છે—જેમ ભયંકર તોફાનને લીધે આકાશને માપવા મથતાં સાગરનાં મોજાંઓ હિલોળે ચડે છે તેમ.

મારા સ્વામી ! હૈયાની આ હોળી ક્યારે બૂઝાશે ? અહંકારના ચક્રવ્યૂહમાંથી બહાર નીકળીને આપનાં પુનિત પાદ-પદ્મોમાં ક્યારે આત્માર્પણ કરી શકીશ ?

દીનબંધુ ! હું એ વાંચું છું, સાંભળું છું, કહું છું અને કોઈ કોઈ વાર વિવેક જાગવાથી અનુભવ પણ કરું છું કે સર્વત્ર આપનો જ વાસ રહેલો છે. આપની 'મંગલમય અનિચ્છામયી ઈચ્છા' દ્વારા જ આ ખટક-ખેલ ખેલાઈ રહ્યો છે. માયાના મેલવાળાં ચર્મચક્ષુઓ વડે જ્યાં અમંગલનો આભાસ થાય છે ત્યાં પણ આપનું મંગલ વિધાન જ કામ કરી રહ્યું હોય છે. અંતર્દૃષ્ટિથી જોતાં જન્મ-મૃત્યુ, સંયોગ-વિયોગ, અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા વિ. તમામ દ્વંદ્વોમાં આપની શુભનિષ્ઠા જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. બધું આપનાથી જ પેદા થયું છે, આપનાથી જ પોષાય છે અને આપનાથી જ પ્રલયને પામે છે. પરંતુ નાથ ! અજ્ઞાનના ઝાંખાપાને લીધે મને એ સૂઝતું નથી.

પ્રાણેશ્વર ! હવે તો એવી કૃપા કરો કે જેથી મારા અજ્ઞાનનો પડદો ચીરાઈ જાય, મોહનાં પડળો ખરી જાય અને તમારી લીલાને તેના અસલરૂપે સમજીને તમારો પોતાનો જ બની જાઉં. આ વિનંતિ બહુ પડતી જણાય તો પ્રભો ! એટલું જ કરો કે મારા મનમાં ચાહનાની ચાહ ન રહે—વાસનાની વાસ ન રહે; ચોપાસ કેવળ શ્યામસુંદરની જ સુવાસ પ્રસરી રહે. મારી તો આટલી અરજી છે. પછી હરજી ! જેવી તમારી મરજી ! ગળિયા સાથે બાથ ભીડવાનું બાળકનું શું ગજું !

— આપનો જ એક અબોધ બાળક

વાર્ષિક લવાજમ : રૂ. ૫—૦—૦ પાકું બાઈન્ડીંગ રૂ. ૬-૪-૦

તંત્રી : મગનલાલ છોટાભાઈ દેસાઈ

દેશ બહાર રૂ. ૭—૮—૦ પાકું બાઈન્ડીંગ રૂ. ૮-૮-૦

વિષય સૂચિ

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. ગ્રાહકોએ પોતાનું નામ-ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો ગ્રાહકનંબર લખવાનું ભૂલવું ન જોઈએ.

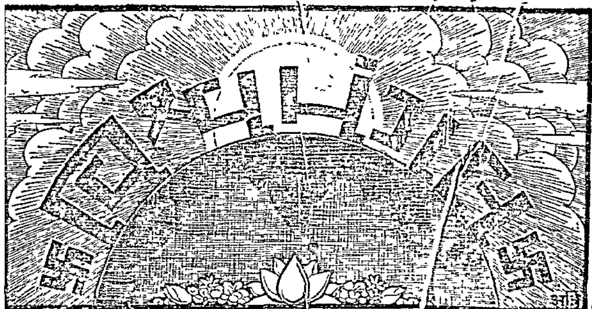
૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રિપ્લાયપોસ્ટકાર્ડ કે ટીકીટ મોકલવી જરૂરી છે.

૩. ગ્રાહકોએ મનીઑર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ. વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને રોક મહીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઑર્ડર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. ગોઠવવાની વ્યવસ્થામાં કામ વિલંબ પડે છે.

અંક તા. ૧૦ સુધીમાં ન મળે તો પોસ્ટ માર્ફત લખી મંગાવી લેવો.

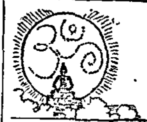
લખો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપસ ક્રોસરોડ, અમદાવાદ | મુદ્રક અને પ્રકાશક મગનલાલ છોટાભાઈ | શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, સલાપસ ક્રોસરોડ, ઘીકાંટા—અમદાવાદ

सत्संगं जनयत्परात्मविषये भक्तिं समुद्धर्धयत् । कामोद्वेगकुमार्गदम्भदलकं साहित्यमुन्मूलयत् ।
धर्मद्वेषमनुक्षणं प्रशमयत्सन्दर्शयत्सद्गतिं, संजातं खलु 'विश्वमंगल'-मापाकर्तुं जगद्दुर्गतिम् ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : કાર્તિક-૨૦૦૫ : નવેમ્બર-૧૯૪૮ : અંક ૮ મો.

પ્રભુ-પ્રાપ્તિનાં પગથિયાં

શ્રી 'પુનિત'

(ગુજારે જે શિરે તારે, જગતનો નાથ તે સ્હેજે......રાગ)

(ગઝલ)

સજાવી દો! સ્વરગ-સીડી સજાવી દો!
પ્રભુને પામવા માટે, પગથિયાં નોંધ રાખી લો!........(૧)
જીવન સૌ દૂધડાં માનો, પ્રભુજી કામધેનુ છે,
સહનશક્તિ-ખટાશોને, જીવન દૂધે મિલાવી દો!........(૨)

બને જે ભાવનાનું દહીં, હૃદય-ગોળીમાં રેડી દો!
મનનના તો રવૈયાને, ફિરાવી દો ફિરાવી દો!........(૩)
નીકળતું તત્ત્વ શ્રદ્ધાનું, તમે સંચય કરી લ્યોને;
વધેલી છાશ સંશયની, ફગાવી દો, ફગાવી દો!........(૪)
પછી એ શ્રદ્ધા-માખણને, કસોટી-અગ્નિએ મૂકો,
દુ:ખોનાં કાષ્ઠને બાળી, તપાવી લો તપાવી લો!........(૫)
પરિણામે નીકળતું ઘી, ખરું ભક્તિ સ્વરૂપ માનો,
ભજનધૂનોના ગુંજનને, ગુંજાવી દો, ગુંજાવી દો!........(૬)
લઇ એકતાર-દીવેટો, કરો વૈરાગ્યની આરતી,
'પુનિત' જ્યોતિ મહીં જ્યોતિ, મિલાવી દો,
મિલાવી દો!........(૭)

વૈદિક આર્ય દ્રષ્ટાઓનું ઉદ્ગાન છે કે:—

जीवेम शरदः शतम् । शृणुयाम शरदः शतम् । प्रब्रवाम शरदः शतम् । अदीनाः स्याम शरदः शतम् । भूयश्च शरदः शतात् ॥

અર્થાત્ અમે શતાયુ થઈએ, અમારી કર્ણશક્તિ—શ્રવણશક્તિ, વાક્શક્તિ અને સર્વ ઇન્દ્રિયોની શક્તિ સો વર્ષ સુધી એવી ને એવી ઉત્સાહપૂર્ણ અને વેગીલી વહ્યા કરે, અમે સો વર્ષ સુધી દીન—હીન અને દુર્બળ ન બનતાં પૂર્ણ પ્રતિભાશક્તિ અને મેધાશક્તિને ધારણ કરતા રહી શકીએ, અને જો અમે ઇચ્છીએ તો સોથી પણ વધુ વર્ષ સુધી જીવવા અમે સમર્થ બની શકીએ!

ઉપરના મન્ત્રમાં આર્ય ઋષિઓ સમાજને સમ્પૂર્ણ સમર્થ શરીરે સો વર્ષ સુધી જીવવાની ભાવના દર્શાવે છે. અને એ રીતે સો વર્ષ શી રીતે જીવી શકાય, તેથી ય વધુ વર્ષો ઇચ્છા પ્રમાણે શી રીતે જીવી શકાય તે તેમણે જીવીને બતાવ્યું છે.

વર્ષે વર્ષે પ્રજામાં પ્રાણશક્તિ—જીવનશક્તિ પૂરનાર સૂર્ય નવા રાશિચક્રમાં પ્રવેશ કરે છે અને ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન દ્વારા પૃથ્વીના ઉત્તર ગોલાર્ધ અને દક્ષિણ ગોલાર્ધનાં પ્રાણીઓમાં નવીન જીવનશક્તિવાળાં ઓજ, બળ અને વીર્યનું સ્થાપન કરે છે, ઓષધિઓ નવપલ્લવિત બને છે, વસન્તો લહેરાય છે, વનસ્પતિ ફુલ-ફળથી લચી રહે છે, પ્રજામાં નવસુરખી પ્રકટે છે, તેના હૃદયવિકાસમાં—મનોવિકાસમાં અને અંગવિકાસમાં નવું સોપાન ઉમેરાય છે. આમ નવા વર્ષના જયજયકાર સાથે પ્રજાજીવન નવલ ભૂમિકાના નવલ વર્ષમાં પ્રવાહિત થવા લાગે છે.

આમ છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે સૂર્ય યથાનિયમ પ્રાણશક્તિ પૂરતો હોવા છતાં પ્રાણી—શરીરો અને તેમાં ય ખાસ કરીને મનુષ્યશરીરો ચાલીસ, પચાસ કે સાઠ વર્ષમાં હચમચી જાય છે, મનુષ્યોના ચાર પુરુષાર્થોનો સાધક આ દેહરથ તેની પુરુષાર્થસાધના પૂરી કર્યા પહેલાં જ ખખડધ્વજ બની ભાગી પડે છે. આ મહાવ્યાધિમાં આખો સમાજ સપડાએલો દેખાય છે. આ મહાવ્યાધિનું મુખ્ય કારણ એ છે, કે સૂર્ય આપણને જે પ્રાણશક્તિ—જીવનશક્તિ આપે છે તેનો આપણે ઇન્દ્રિયોનાં દ્વારો વડે હદ બહારનો દુરુપયોગ કરીએ છીએ. આય કરતાં વ્યય વધારે હોય તો આ દેહની સંસ્થા શી રીતે ટકી શકે? માટે આપણે સો વર્ષ જીવવા માટે અને જીવનને સફળ કરવા માટે—ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ સિદ્ધ કરવા માટે આપણાં

ઇન્દ્રિય દ્વારોને સંયમિત, નિયમિત, શાન્ત અને નિર્વિકાર બનાવવાં જોઇએ, ખાનપાન-આહારવિહારમાંથી સ્વાદ, કૃત્રિમપણું અને લોલુપતા દૂર કરવાં જોઇએ, અને એ રીતે આપણા દેહમન્દિરને શાન્ત, સ્વચ્છ અને નિર્વિકાર બનાવી-પ્રભુના આવિર્ભાવને માટે યોગ્ય બનાવી શતસંવત્સરો સુધી, આત્મદેવની આરાધનામાં લાગ્યા રહી આવી પડેલા વ્યવહારોનો નિર્વાહ કરવો જોઇએ.

આમ આ નવીન વર્ષના આશાભર્યા મંગલ પ્રારંભે અમે અમારા ગ્રાહકોને અને સર્વ સામાજિકોને શતાયુ બની, પોતાના જીવનનું પરમ લક્ષ્ય સિદ્ધ કરવા સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય એવી પરમાત્મા પરમેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રેયઃસાધનામાં સહાયક થવા આમન્ત્રણ

હાલમાં સમાજમાં અર્થલોલુપતા અને કામલોલુપતાએ સારું જોર જમાવ્યું છે. તેને સિદ્ધ કરવા માટે મનુષ્યો ધર્મ અને નીતિને ઠોકરે ઊડાવી રહ્યા છે. પતંગિયું જેમ અગ્નિનો પ્રકાશ જોઈ આનન્દિત બની જાય છે અને પછી તેમાં પડી દાઝી જાય છે તેમ મનુષ્યો પ્રારમ્ભિક ક્ષણિક સુખને માર્ગે વળી ચિર શાન્તિ અને સત્ય સુખથી વિમુખ બની રહ્યા છે અને વિનાશના મુખમાં ધકેલાઇ રહ્યા છે. આવે સમયે જો કોઈ અત્યન્ત આવશ્યકતા ધરાવતું પુણ્યકાર્ય હોય તો તે સમાજમાં ધર્મ અને નીતિની પ્રતિષ્ઠા કરી તેને મૃત્યુમાંથી ઊગારવાનું છે. આ પત્ર એ કાર્યમાં પોતાની રીતે પ્રયાસ કરી રહ્યું છે. અને સમાજમાં તેને સારો આવકાર મળી રહ્યો છે. જે ગ્રાહકો અને વાચકબન્ધુઓ વિશ્વમંગલના આ પ્રયાસમાં નવીન વર્ષથી પોતાનો સ્તુત્ય ફાળો આપવા ઇચ્છતા હોય તેમને અમે આમન્ત્રીએ છીએ. પોતાના કુટુમ્બવર્ગમાં સ્નેહી-સમુદાયમાં, આપ્ત-સમ્બન્ધીઓમાં તેઓ વિશ્વમંગલની મંગલપ્રસાદી પહોંચાડી અમને સહાયક થશે એવી આશા છે. પોતે જે ગ્રાહકો કરે તે આ અંકમાં મૂકવામાં આવેલા કાર્ડદ્વારા અમને જણાવવા કૃપા કરે.

પંચાંગ અને કેલેન્ડર

ગ્રાહકોને ગયા અંકમાં કાગળો આવી ન પહોંચવાથી વાચનમાં એક ફોર્મ અમે ઓછું આપ્યું હતું. તે આ અંકમાં ઉમેરી લીધું છે. તે ઉપરાંત નવીનવર્ષથી ચાલુ થતાં પંચાંગ અને કેલેન્ડર આપવાં જોઇતાં છે. તેમજ નૂતનવર્ષારંભે મનનીય સામગ્રી પૂરી આ અંક અમે ગ્રાહકોને બેસતા વર્ષે પહેલાં મળી જાય એ રીતે પોસ્ટ કરીએ છીએ. સંભવ છે કે આ અંકમાં કેલેન્ડર અને પંચાંગ જોડવાં હોવાથી ઘણા અંકો પોસ્ટખાતામાં તેમ જ અધવચ્ચે જ ગુમ થઇ જાય! જે ગ્રાહકોને પાંચમી તારીખ સુધીમાં આ અંક ન મળે તેમણે પોસ્ટમાં તપાસ કરી અમને ફરીયાદ કરવી. કેલેન્ડર પૂંઠા ઉપર કે ભીંત ઉપર ચોંટાડીને ઉપયોગમાં લઈ શકાશે.

કલ્યાણ ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહક થનારાઓને

કલ્યાણ ગ્રન્થમાળાનું ત્રીજું વર્ષ સમાપ્ત થયું છે. ચોથા વર્ષનું પ્રથમ પુસ્તક 'સ્ફુલિંગ' (દ્વિતીય સ્ફુરણ) આજકાલમાં તૈયાર થઈ જશે. જે ભાઇઓએ નવા વર્ષના ગ્રાહક થવા માટે મનીઑર્ડરથી લવાજમ મોકલેલાં છે. તેમને ટુંકમાં જ પ્રથમ પુસ્તક રવાના કરવામાં આવશે. તેમજ જેઓએ ગ્રાહક તરીકે ચાલુ ન રહેવાનો સૂચનાપત્ર મોકલ્યો નથી તેમની સેવામાં બેસતા વર્ષ પછી પ્રથમ પુસ્તક લવાજમની કિંમતના (૫-૬-૦)ના વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. જે ભાઇઓએ ગ્રાહક ન રહેવાનો પત્ર ન લખી જણાવ્યો હોય તેઓ વી. પી. સ્વીકારી લેવા કૃપા કરશે એજ. શ્રી હરિઃ

સંવત્સરપ્રવર્તક વિક્રમને સ્મરણાંજલિ

લેખક : શ્રી. બચુભાઇ દવે

આજનો શુભ દિન એટલે દ્વિસહસ્રાબ્દ પૂર્વે થઇ ગયેલા ભારતીય સમ્રાટ્ વીર વિક્રમાદિત્યનો સ્મરણદિન, આજનો શુભદિન એટલે આર્યાવર્તના આબાલવૃદ્ધ પ્રજાજનના લાડીલા રાજવીનો કદરદિન, આજનો શુભ દિન એટલે દેશનાં પ્રત્યાઘાતી તત્ત્વોને જડમૂળમાંથી ઊખેડી ભારતીય સરહદની પેલેપાર ફેંકી દઇ આર્યસંસ્કૃતિનો જયજયકાર વર્તાવનાર વીર વિક્રમનો સંવત્સર દિન–પૂજનદિન–ઉત્સવદિન.

આજનો પરમ પવિત્ર વિક્રમવર્ષારંભ–દિને એ સંવત્સર–પુરુષના જીવનની થોડીશી ઝાંખી કરવાનો અત્રે જો પ્રયત્ન કરવામા આવે તો સામયિક જ ગણાશે એમ માની આ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

કોઇ પણ મહાપુરુષનું જો સૌથી ઉત્કૃષ્ટ સ્મારક અગર સ્મરણ હોય તો તેના નામનો સંવત્સર ચાલવો તે છે. ઇતિહાસને પાને અમર થઈ જનાર મહાપુરુષો તો ફક્ત શિક્ષિત સમાજનું જ સ્મરણ બની રહે છે, પરંતુ આવા સંવત્સર–પ્રવર્તક મહાપુરુષો તો ગ્રામીણ કિસાનોનાં હૃદય સુદ્ધાંમાં ચિરંજીવી બનેલા હોય છે.

સંવત્સર ગમે તેવા મહાપુરુષોનો નથી ચાલતો, તે ચલાવવા માટે સાંપ્રત સમયના જેવા વ્યાપક પ્રચાર-બળો પણ કામયાબ નથી નીવડતાં. શાસક–ગણોનાં ફરમાનો પણ ત્યાં નથી ફાવતાં. ત્યાં તો ફાવે છે ફક્ત દેશ, જાતિ અને ધર્મ એ ત્રણેને કાજે ફકીરી લેનાર કો સમૃદ્ધિશાળી વિક્રમ સરખો યુગપુરુષ.

કેવો હશે એ જમાનો કે જ્યારે વીર વિક્રમની આણ આ દેશ પર પ્રવર્તતી હશે! વિદ્વત્તામાં કવિ–સમ્રાટ કાલિદાસના ગર્વનું નિયંત્રણ કરનાર, શરીરસામર્થ્યમાં વૈતાલ સરખા ભયંકર ભૂતનાયકને પણ વશ કરનાર, પ્રજા-હિતમાં ભયાનક મધ્યરાત્રિએ જીવનને હોડમાં મૂકી નગર–ચર્યા જોવા નીકળનાર, અને ન્યાયનિષ્ઠા માટે પશુ-પાલક જેવા ગ્રામીણોનાં હૃદયોમાં પણ શ્રદ્ધાની જ્યોત વહેવડાવનાર એ દૈવી ન્યાયાસનનો ન્યાયાધીશ કેવો દૈવી પુરુષ હશે! પ્રજા આવા રાજવી ઉપર કેટલી ન્યોચ્છાવર થઇ જતી હશે?

વિક્રમના સમયની આ વાત છે. તે સમયે પણ અમારી પરમ પવિત્ર ભૂમિ ભારતીને ચૂંથવાના અને ગળી જવાના નાપાક પ્રયત્નો બંધ નહોતા. શક, હૂણ અને તાતારાદિ યવનો એ વખતે પણ અત્રેની શાંતિપ્રિય પ્રજાને સુખેથી રહેતી જોઈ શકતા ન હતા. ફેર માત્ર એટલો જ હતો કે તે વખતે દેશનાં શાસન–સૂત્રો કેસરી-સિંહના હાથમાં હતાં તેની તે બિચારા પરદેશી જંગલી શૃગાલોને ખબર ન હતી.

પરદેશી આક્રમણકારી પ્રજાએ ભારતના સીમાડા-ઓમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજધાની ઉજ્જન નગરીના કોટના કાંગરા ધણધણી ઊઠયા. કેસરી વિક્રમની આંખોમાંથી રક્તાંગાર વરસવા લાગ્યો. પડોશી રાજ્યનું ધન ઝૂંટવી લેવાની સ્વપ્નેય વૃત્તિ ન રાખનાર પોતાની પ્રજા પરનો પરદેશી હલ્લો કેમ સાંખી શકે? દુશ્મનોને જેર કરવા વિશાળ ભારતીય સેનાનો પંડે સેનાનાયક બની આક્રમણકારી-ઓની ખબર લેવા ભારતનો એ ભડવીર શાસક નીકળી પડયો.

શા ભાર હતા એ બિચારા પરદેશીઓના કે ભૂત-નાયક વૈતાલને પણ મહાત કરનાર વીર વિક્રમનો સામનો કરી શકે? પરિણામ એ આવ્યું કે હજારો હુલ્લડખોરો માર્યા ગયા અને લાખો કેદ પકડાયા. તદુપરાંત લાખો પરદેશીઓ ભારતના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં સંતાઈ ગયા. ફરીથી માથું ઊંચકવાની તેમની હામ ન રહી. ઉદાર રાજવીએ તેમને શાંત રહેવાની અને આર્ય સંસ્કૃતિ અપનાવવાની શરતે અત્રે વસવાની છૂટ આપી. આમ પરદેશી પ્રજા પોતાનું અલગ અસ્તિત્વ મિટાવી ભારતીય પ્રજા બનીને અત્રે જ વસી, સ્થિર થઇ અને આર્યપ્રજામાં ઓતપ્રોત બની ગઇ.

આવો હતો અમારો એ ભારતીય શાસનકાર વીર વિક્રમાદિત્ય. એના શાસનકાળ દરમિયાન ભારતનો સીમાડો ભૂંસવાની કોઇની પણ તાકાત ન હતી, અફ-ઘાનિસ્તાન અને તાર્તરીના એ તોફાની વીરો વીર વિક્રમનું નામ સાંભળતાં બીધેલી બિલ્લીની માફક ધ્રુજી ઊઠતા.

એ જમાનો તો એવો હતો કે જો તે વખતે ભારતીય શાસનકારે ધાર્યું હોત તો હાલના એ પરરાષ્ટ્ર મનાતા મુલકો અત્યારે આર્યાવર્તનો એક ભાગ ગણાતા હોત, પરંતુ આર્ય સંસ્કૃતિ પરભોમને ઝૂંટવાની સાફ ના પાડે છે. અને પ્રાચીન શક્તિશાળી શાસકોએ તેનું સંપૂર્ણ પાલન કર્યું છે.

આ છે અમારા એ ઉજ્વલ સંવત્સર-પુરુષની યશોગાથા.

ભારતીય પ્રજાજનો! આવો, આજે આપણે પણ આજથી શરૂ થતા આ નવા વર્ષના શુભ દિને પ્રભુને પ્રાર્થીએ કે "હે પ્રભો! અમારે વિશેષ નથી જોઇતું, પારકાનું પડાવી લેવાની ઇચ્છા અમે કદી નથી કરી, અમારે એવી ઇચ્છા કરવી પણ નથી, પણ અમારા ભગ્ન ભારતના ખંડિત કલેવરને પુનઃ અખંડ કરનાર અને અમારા પ્યારા નાદ "જય-હિંદ"ના પ્રચંડ ઘોષને ખુદ્દ હિંદની સીમાઓની પેલેપાર ગજવી મૂકનાર કો કર્મવીરને પ્રકટાવો." અસ્તુ.

મહાભારતની ભૂમિકા

લેખક : શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ,
વેદાન્તશાસ્ત્રી.

જગતમાં મહાભારતો-ક્રાન્તિઓ ઊતરવાના કારણનો આપણે ગયા લેખમાં વિચાર કર્યો. સંસારના કાળપ્રવાહમાં કેટલી યે ક્રાન્તિઓ પ્રકટી અને અદૃશ્ય બની, છતાં આટલા દીર્ઘ કાળ સુધી જો કોઇ ક્રાન્તિએ સમાજની માનસ-પરંપરામાં સ્મૃતિનિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હોય તો તે મહાભારત છે. રામાયણ અને મહાભારત એ અમુક અંશે અથવા પૂર્ણ અંશે પણ ઇતિહાસ હોઇ શકે છે. અઘટિતઘટના પટિયસી અકળ પ્રકૃતિની ઘટનાઓમાં કોઇ પણ ઘટનાનો અસંભવ નથી. છતાં મહાભારત અને રામાયણ કેવળ અમુક કાલીન ઇતિહાસ જ નથી, કોઇ ને કોઇ અંશે અમુકરૂપે સર્વકાળમાં તેમની વર્તમાનતા હોય છે જ. અને એ જ એમની દુનિયાના સ્મૃતિપટ ઉપર ચિરપ્રતિષ્ઠાનું અને આકર્ષણનું કારણ છે. મહાભારતની આ ક્રાન્તિ આટલી ભવ્ય અને હૃદયભેદક બની તેનું કારણ એ છે કે તેમાં પ્રકૃતિના દૈવી અને આસુરી ભાવોનો આવિર્ભાવ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યો છે. બીજી રીતે કહીએ તો બીજી ક્રાન્તિઓમાં કેવળ શુદ્ધ સત્ય અને શુદ્ધ અસત્યનો સંઘર્ષ નથી, તેમાં એક અસત્યની બીજા અસત્યદ્વારા થએલ હાર-જીતની બીના હોય છે. અથવા સત્યાસત્યની માત્રાઓ તેમાં અત્યન્ત શુદ્ધ રીતે જોવામાં આવતી નથી. તેથી એવી ક્રાન્તિઓ ઇતિહાસના અન્ધકારમાં અદૃશ્ય બની જાય છે. જેમ જળજન્તુઓને ખાનાર એક માછલાને મોટું માછલું અથવા બગલું ખાઇ જાય છે અથવા કરોળિયાદ્વારા મચ્છરનો ઘાત થાય છે તે ઇતિહાસમાં નોંધપાત્ર બનતું નથી; પરન્તુ પાંડવોદ્વારા કૌરવોનો પરાજય થાય છે, રામદ્વારા રાવણનો ઘાત થાય છે, તે ઇતિહાસમાં ચિરસ્થાયી બની જાય છે. કારણ કે તેમાં સમાજને ઇશ્વરી નિયમોનો અન્તિમ ચૂકાદો જોવા મળે છે, અને તે ઉપરથી પોતાના જીવનનો રાહ-પોતાના વ્યવહારોની નીતિ તે ઘડી શકે છે. અને જે રાહ ઉપર ઇશ્વરનો પક્ષપાત હોય-જે રાહ પોતાના મૂળ તત્ત્વની અવિરુદ્ધનો હોય, જે રાહનું પરિણામ ચિરકાળવ્યાપી હોય તેને તે ગ્રહણ કરી શકે છે. જે રાહ સમાજને તેના નાશમાં ન લઇ જતો હોય અને જેમાં સમાજનું હિત અને આબાદી રહેલાં હોય તે રાહ આવી ક્રાન્તિએ સમાજને ચીંધ્યે છે. અને તે અનુસાર સમાજ પ્રગતિ કરે છે. આર્ય પ્રજા અનેક કાળપ્રવાહોમાંથી પસાર થવા છતાં હજુસુધી ટકી રહી છે તેનું કારણ માત્ર એ જ છે, કે તેની સંસ્કૃતિમાં, તેના માનસમાં ચિરસ્થાયી હિતકર માર્ગ દર્શાવનારા ઇતિહાસો પડેલા છે, અને તે ઇતિહાસોમાંથી મળેલ બોધપાઠના પાયા ઉપર તેના આચાર-વ્યવહારો રચાએલા છે.

એ ઇતિહાસોમાંથી આર્ય પ્રજાને એવી સમૃદ્ધ પ્રાણશક્તિ મળી રહે છે કે જેનાથી મડદું પણ બેઠું થાય. અતુલ પરાક્રમી ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ વગેરેની સહાયવાળા દુર્યોધનની વિરાટ્ સેનાનો પરાજય વિરાટ્પર્વમાં એકલા અર્જુનને હાથે થાય છે. અને અઢાર દિવસના યુદ્ધને અન્તે પણ આસુરી નીતિના રાહે ચાલનારા સૌએ

સૌ દુર્યોધન વગેરે કૌરવ ભાઈઓનો નાશ થાય છે. જ્યારે અહિંસક નીતિનો રાહ લેનાર પાંડવો પાંચે ય બચી જાય છે. કૌરવોની નીતિ હિંસક એ રીતે છે કે બીજાને ભોગે જીવવું, કપટદ્યૂતથી બીજાની ઐશ્વર્યલક્ષ્મી પડાવી લઈ ભોગ માણવા અર્થાત્ મારીને જીવવું. પાંડવોની નીતિ અહિંસક એ રીતે છે કે તેઓનો રાહ જીવવું અને જીવાડવું-એનો છે. પોતાને મારનારને પણ તેઓ જીવાડે છે. પોતાને લાક્ષાગૃહમાં બાળનાર, દ્રૌપદીની લાજ લૂંટનાર અને પોતાને કપટથી વનમાં મોકલનાર દુર્યોધનને પણ, જ્યારે તે ચિત્રસેન ગન્ધર્વના હાથે માર્યો જતો હતો તે વખતે યુધિષ્ઠિર તેને ભીમ અને અર્જુનદ્વારા બચાવી લેવડાવે છે. આ જીવવું ને જીવાડવું-ની નીતિ જ પાંડવોમાં મહારથીઓને જીતનારું બળ મૂકે છે અને છેવટે તેમને જીવાડે છે, વિજયી બનાવે છે. આ અહિંસક નીતિથી જ અપાર બળવાળા ત્રિલોકવિજયી રાવણનો પરાજય રામ માત્ર વાનરસેના વડે જ કરી શકે છે. અને આ જીવવું અને જીવાડવુની અહિંસક નીતિને પૂર્ણ રીતે જીવનમાં ઉતારનાર એવો એક જ આંધી પ્રજાને પૃથ્વી, પાણી અને આકાશમાં વિજયી બળવાળા-અંગ્રેજોની નાગચૂડમાંથી મુક્ત કરી શકે છે. અને તે પણ કરી જ ખુવારી થયા વગર, કોઈની ય હિંસા થયા વગર.

પાંડવોની નીતિ અહિંસક હતી, તેમનો પાયો 'જીવવું ને જીવાડવું'નો હતો. બીજાંની હિંસા ન થાય તેમ તેઓ જીવવા ઇચ્છતા હતા. અને એ રીતે પોતાને જીવવા માટે તેઓ કેવળ પાંચ ગામડાંમાં પણ સન્તોષ માનવા તૈયાર થયા. પણ દુર્યોધનની આસુરી નીતિમાં બીજાને જીવવા માટે સોયની અણી મૂકવા જેટલી પણ જગા ન હતી. આથી પાંડવોને દુર્યોધનને મારવા માટે નહિં, પણ પોતાને જીવવા માટે જ દુર્યોધનની સાથે યુદ્ધમાં ઊતરવું પડયું. પાંડવોએ પોતાની અહિંસક નીતિને સિદ્ધ કરવા માટે હિંસક બળનો ઉપયોગ કર્યો અને જો કે વિજયી થયા, છતાં દુર્યોધનના હિંસક બળનો નાશ કરતાં તેમનું પણ બધુંય હિંસક બળ નાશ પામ્યું અને છેવટે અઢાર અક્ષૌહિણી સેનામાંથી ફક્ત તેઓ પાંચ જ અને યુદ્ધમાં શસ્ત્ર ન ધારણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણ જ બચ્યા.

આ રીતે પાંડવોના સારથી-દોરનાર બનીને શ્રીકૃષ્ણે પાંડવોના રથને રણમેદાનમાંથી સહીસલામત પાર કર્યો ખરો, અથવા શ્રીકૃષ્ણરૂપ કૈવર્તક-કર્ણધારે-નાવિકે રણનદીમાંથી પાંડવોની નૌકા પાર ઊતારી ખરી. પણ તેઓ રણનદીને અમીનદી-અમૃતસરિતા બનાવી શક્યા નહિ, તેમણે તે નદીને જ ભસ્મીભૂત કરી, તે નદીમાં ભારતનું ઉત્તમોત્તમ જવાહિર વિધ્વસ્ત-નષ્ટ થયું, ને છેવટે પાંડવોને પણ પોતાનો વિજય આનન્દપ્રદ ન બન્યો. સર્વસ્વના નાશ પછી किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा એવા અનુભવપૂર્વક તેમણે હિમાલયારોહણ કર્યું. પરન્તુ શ્રીકૃષ્ણનું આ સારથીપણું-નાવિકપણું-દોરવણીનું કાર્ય માગ 'બાપુ'જીના આગળ ઝાંખું પડી જાય છે. શ્રીકૃષ્ણની દોરવણીમાં પાંડવો પોતાના સાત અક્ષૌહિણી સહાયકો ગુમાવીને જ ફિક્કો વિજય પ્રાપ્ત કરી શક્યા અને તે ઉપરાંત સામા પક્ષના અગિયાર અક્ષૌહિણી વીરોનું પણ તેમાં લોહી રેડાયું. જ્યારે બાપુજીએ તો રણનદીમાં માનવતાના અમૃતનાં નીર પૂર્યાં અને બન્ને પક્ષ વચ્ચેની રણનદીને-વૈરનદીને સ્નેહસરિતા બનાવીને વહેવડાવી અને તે નદીને અનન્ત વહેવાનો માર્ગ ઊભો કર્યો. જો કે ભારતના લોકો રણનદીવાળા મહાભારતનો પાઠ ભણેલા હોવાથી બાપુજીની સ્નેહસરિતાનો રસ, સ્નેહસરિતાનું રહસ્ય એકદમ સમજી શક્યા નહિં. છતાં બાપુજીએ પ્રકટાવેલી આ નદીમાં ઓગળ્યા વગર હવે દુનિયાને ચાલવાનું નથી, એ સિવાય દુનિયાનો કોઈ આરો નથી, દુનિયાને સર્વનાશમાંથી બચવાનો આ સિવાય બીજો કોઈ ઉકેલ નથી. આ વસ્તુ હવે સર્વ દેશોના ધુરીણોને સમજાવવાની અણી ઉપર છે.

શ્રીકૃષ્ણે જો કે શસ્ત્ર ધારણ કર્યાં ન હતાં છતાં જેમની તેઓ દોરવણી કરતા હતા તે અને તેમની સેના શસ્ત્રધારી હતાં, જ્યારે બાપુજીના સૈનીકોના હાથમાં શસ્ત્રને બદલે તેમનાં હૃદયમાં શત્રુની પણ હિતભાવનાનો મોહનમન્ત્ર હતો કે જેની આગળ શસ્ત્રધારીઓનાં શસ્ત્રો પણ નિષ્ફળ બની ગયાં, તેમના પશુહૃદયમાં માનવતા પ્રકટી, લોહી વહેવાને બદલે સ્નેહો વહેતા થયા ને આજે જવાહરને સત્કારવા માટે ઈંગ્લેન્ડની જનતા ઘેલી બની જાય છે.

અહિં કોઇ એમ ન સમજે કે મહાભારતની ભૂમિકામાં ગાંધીજી સમ્બન્ધી આ વાતો-મીમાંસા અપ્રસ્તુત છે. મહાભારત એ કોઈ વિશેષનામ કે અમુક જ ઘટનાની સંજ્ઞા નથી. અથવા જેટલું તે ગ્રંથમાં અંકિત છે તેટલુ જ મહાભારત કહેવાય એવો અર્થ થતો નથી,

મહાભારતનો અર્થ એ છે કે જે ઘટનાઓ દ્વારા વિશ્વ-નિયન્તાના નિયમોના મહાપ્રકાશનું દર્શન થયું હોય તે સર્વ મહાભારત છે. ગાંધીજીના મહાભારતથી પ્રાચીન મહાભારતના ઇતિહાસ ઉપર એક સુવર્ણ-શિખર ચડ્યું છે. અથવા આખી મહાભારત પૂર્ણ કળાએ પ્રકટ બન્યું છે.

'જીવવું અને જીવાડવું'ની નીતિને સફળ કરવા માટે પ્રાચીન મહાભારતમાં લોહી રેડાયાં છે, જ્યારે બાપુજીએ પ્રકટાવેલા આ અપૂર્વ અદ્વિતીય મહાભારતમાં એ નીતિની સફળતા દિલ જીતીને લાવવામાં આવે છે. પૂર્ણ નિખાલસતા, પૂર્ણ શુદ્ધિ, શુદ્ધ સત્ય, ज़रो पा क्रुद्धतो वा પણ નહિં, પણ शाठं प्रत्यपि सत्यम् । આ માર્ગ સાધારણ મનુષ્યોનો નથી, ભલભલા આમાં ધૈર્ય ખોઇ બેસે છે, ભીરુ બની જાય છે, તર્કવાદી બની જાય છે અને શ્રીકૃષ્ણની સમયસૂચકતાની નીતિમાં જ શ્રદ્ધા બાંધી લે છે. પણ બાપુજીનો આ માર્ગ ખાંડાની ધારે ચાલવા જેવો છે. જે સંપૂર્ણ વીર હોય, ધીર હોય, જેની દૃષ્ટિ સિદ્ધિના ક્ષેત્રનું કામચલાઉ મર્યાદિત વર્તુલ ન બાંધતી હોય, તેવાઓ જ આ અનન્તસિદ્ધિપ્રદ માર્ગમાં અચલ રહી શકે છે.

અન્યને ભોગે જીવવું નહિં, પણ–જીવવું, જીવવા દેવું અને જીવાડવું–એવી નીતિનું દર્શન, સુદર્શનચક્રની માફક બાપુનું ચરાવડાચક્ર આપણને કરાવે છે. તેમાં શોષણ નહિં, દગો નહિં, સર્વને મહેનતની રોટી જ જમવાનું તે કહે છે. ભલે તમે (સર્વોપયોગી) યન્ત્રોની મદદ લો, પરંતુ તાત્પર્ય એ છે કે મહેનત કરનાર ભૂખ્યો રહી જાય અને એશઆરામ કરનાર ભરી લે એ સમાજ-સંસ્થા વિરોધી છે.

કોઇ કહેશે કે 'ગાંધીજીની અહિંસક લડત તો નિષ્ફળ જ ગઇ હતી. હિન્દને સ્વરાજ મળ્યું એ તો એક જાતનો અકસ્માત જ છે. કોન્ઝર્વેટીવ પ્રધાન-મંડળ ન બદલાઇ ગયું હોત તો ગાંધીજી અને તેટલી તેમની લડત ચલાવત તોપે ચર્ચિલ હિંદને સ્વરાજ્ય આપવાનો ન હતો.' આ એક નિરાશાવાદી માણસની કલ્પના છે. માનવ સત્ત્વ સમગ્ર રીતે કૃતઘ્ન અથવા હૃદયશૂન્ય હોતું નથી. અને તેથી જ એ આ પૃથ્વી ઉપર માનવ રૂપમાં પ્રકટ થયેલું છે. જો માનવ-સ્વભાવ બધી જ રીતે અને સામાન્યતઃ ઝેરી, ઘાતકી, ચાલાક અને ક્રૂરહૃદયી હોત તો તે આ પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય-રૂપમાં નહિં, પણ વાઘ, વરૂ, કે સર્પ જેવાં હિંસક શરીરોમાં રહેતો હોત, પરન્તુ હૃદયમાર્દિત્વ જન્મગત હોવાને લીધે જ તે નખ-દંષ્ટ્રા અને શીંગડાં જેવાં હિંસક કરણોને ફગાવી દઇ મનુષ્યના અહિંસક શરીરમાં વસ્યો છે. દુર્યોધન અને તેના ભાઇઓ જેવા, જિન્હા જેવા, અથવા ચર્ચિલ અને તેના પક્ષવાળા માણસો જેવા કેવળ સ્વાર્થપર અને પાષાણહૃદયી મનુષ્યો એ મનુષ્યજાતિમાં અપવાદરૂપે જ હોય છે. મનુષ્યસમાજનો સામાન્ય સ્વભાવ એ શાન્તિપ્રિય અને ન્યાયની પ્રતિષ્ઠા ઉપર જ જીવન ધારણ કરી રહેલો છે. ભલે તેનામાં સંપૂર્ણ અહિંસા ઓતપ્રોત ન થતી હોય, ભલે તેના હાલના જીવનવ્યવહારમાં તેણે સંપૂર્ણ અહિંસા ન ઊતારી હોય, છતાં એ વસ્તુ ચોક્કસ છે કે, તેનો હાર્દિક પક્ષ-પાત તો અહિંસામય જીવન તરફ જ ઝંખનાવાળો હોય છે. અને તે દિશામાં જ તેની ભાવી પ્રગતિ, કે જે યથાર્થ પ્રગતિ હોઇ શકે, તે થનાર છે. બાપુના શબ્દોમાં કહીએ તો મનુષ્ય જે હિંસામય સાધનો ઉપર આધાર રાખી શસ્ત્રસરંજામ દ્વારા રક્ષણ મેળવે છે, તે તેની માનવ-તાના અપૂર્ણ વિકાસને લીધે જ છે. જ્યારે મનુષ્યત્વનો પૂર્ણ વિકાસ થાશે ત્યારે મનુષ્યને બીજા મનુષ્ય સામે પોતાના રક્ષણ માટે શસ્ત્રોની જરૂર રહેશે નહિં. એટલે મજૂર-પ્રધાનમંડળે હિંદને સ્વરાજ્ય આપ્યું તે કોઇ અકસ્માત નથી, બાપૂએ તેમની ચળવળો દ્વારા કરેલા માનવતાના સિંચનનું જ તેમાં પ્રાકટ્ય છે. એક પ્રજાનો બીજી પ્રજા પ્રત્યે જે ન્યાયી વ્યવહાર હોવો જોઇએ તે બાપુના પ્રયત્નોથી બ્રીટનની પ્રજાને સમજાયો અને પ્રધાનમંડળે તેને અમલમાં મૂક્યો. આમાં કોઇને એમ માનવાનું કારણ નથી કે પ્રધાનમંડળે પ્રજામતથી વિરુદ્ધ થઇને પ્રજાની ઇચ્છાને ઠોકરે મારીને હિન્દને સ્વતંત્ર કર્યું છે. તેણે પ્રજાહૃદયને પારખીને જ આ કામ કર્યું છે અને તેથી જ આજે હિન્દી અને બ્રિટિશ પ્રજામાં સહકારની લાગણી પ્રવર્તી રહી છે અને તેમના સંબંધોમાં વિશ્વાસ અને એકબીજા પ્રત્યે મીઠાશ રહેલી છે. ઇ. સ. ૧૭૫૭ થી લઇને ૧૯૪૨ સુધી હિંદ પ્રત્યે દમન અને શોષણનું આસુરી વર્તન કરનાર અંગ્રેજોને બાપુજીએ માનવતાનો પાઠ ભણાવ્યો. આટલું

સુન્દર, 'ત્વરિત અને મીઠું' પરિણામ અહિંસક નીતિ સિવાય, તિલકની, સુભાષની કે ચાણક્યની નીતિથી આવી શક્યું ન હોત. એ રીતે કદાચ આજે હિંદ સ્વતંત્ર બન્યું હોત તો પણ બન્ને દેશો વચ્ચેની વેર-ભાવના ધીખતી જ પડી હોત.

પ્રાચીન મહાભારત સુધીની માનવવિકાસની પ્રગતિ પાપી માણસને હણીને તેનાથી નિર્ભયતા મેળવવા સુધી પહોંચી હતી, ત્યારે બાપૂએ માનવ સમાજને પાપી માણસમાંથી પાપનો કીટો કાઢી નાખતાં શીખવી તેના વિકાસનો અન્તિમ દરવાજો ઉઘાડી આપ્યો છે, પાપી માણસને પવિત્ર બનાવી તેને બન્ધુપદે સ્થાપતાં શીખવ્યું છે. માનવીમાં માનવતાના મુખ્ય ગુણો-સરળતા, સેવા અને સત્ય બાપૂએ જાગૃત કર્યાં છે.

આ વિવેચનથી કોઇએ એમ સમજવાનું નથી કે હું બાપૂ આગળ શ્રીકૃષ્ણને ઊતારી પાડવા માગું છું. સર્વ વિભૂતિઓમાં તે પરમાત્માની એક જ વિભૂતિ પ્રસંગાનુસાર ભિન્નભિન્ન પ્રકારનાં પરાક્રમો, પ્રકાશો, વિકાસક્રમો પ્રકટ કરી રહી છે. શ્રીકૃષ્ણના સમયમાં માનવ સમાજને વિકાસક્રમના જે પગથિયે લાવી મૂકવાની વિશ્વનિયન્તાની યોજના હતી તે અનુસાર કામ શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા થયું છે. બાપૂએ પણ શ્રીકૃષ્ણની ઉપનિષદ્‌વાણી પચાવી હતી, અને માનવ સમાજને તે પછીનો આગળનો માર્ગ ચીન્ધ્યો. પહેલા પગથિયા પછી એકદમ છેલ્લું પગથિયું આવી જતું નથી. સર્વ પગથિયાંનું મહત્વ અને સૌન્દર્ય પોતપોતાને સ્થાને જ બરાબર પ્રકટ થાય છે. અને સર્વ વિભૂતિઓ પોતાને સ્થાને સમાન જ છે. ભગવાને જ કહ્યું છે:-समोऽहं सर्वभूतेषु ।

(ક્રમશ:)

પરીક્ષાનું પરિણામ

લે: શ્રી. 'ચક્ર'

અનુવાદક:
શ્રી. 'પુનિતપદરેણુ'

मुनिमन मोह करहिं पलमांहिं ।

તેઓ હતા તો વિરક્ત સંન્યાસી મહાત્મા, પરંતુ મારા પર તેમની વિશેષ કૃપા હતી. એક પિતા પુત્ર પર જેટલો પ્રેમ રાખે તેટલો તેમને મારા પર પ્રેમ હતો. તેમની નાનકડી પર્ણકુટીમાં પેસતાંની સાથે જ અંદરની તમામ વસ્તુઓ આઘીપાછી કરી નાખતો હતો-કેમ જાણે મારું જ ઘર ન હોય! કૌપીનના બે-ચાર ટુકડા અને દશ-પંદર પુસ્તકો સિવાય તેમાં કંઇ હતું પણ નહિ. મને પહેલેથી જ પુસ્તકો પર વધુ પ્યાર હતો.

તેમના તેજોમય પ્રસન્ન મુખમંડળે અને વૈરાગ્યની એકધારી ખુમારીએ પ્રથમ દષ્ટિએ જ મને આકર્ષિત કર્યો હતો. તેમના ખડતલ શરીર પર એકમાત્ર કૌપીન શોભી રહ્યું હતું અને તેમના હાથમાં હતું માટીનું એક નાનકડું કમંડલુ. કુટિરમાં પણ એવી એકેય ચીજ નહોતી જેના પર સંગ્રહનો આરોપ મૂકી શકાય.

તેમનો સ્વભાવ બાળકો જેવો સરળ હતો. તેમના વાક્યેવાક્યે હાસ્યકુસુમો વેરાઇ રહ્યાં હતાં. તેમના મુખ પર ક્રોધ વા ઉદાસીનતાનું તો નામ-નિશાન નહોતું. યથાસમયે કમડંલુ લઇને ગામમાં ભિક્ષા લેવા માટે જતા. ઈશ્વરેચ્છાએ જે કંઇ મધુકરી મળે તેમાં સંતોષ માનતા; અને પરમપાવની જાહ્નવીમાંથી જળપાન કરતા. તેમના જીવનમાં જો કોઇપણ જાતની ખટપટ બાકી રહી હોય તો તે આટલી જ હતી-જો તેને ખટપટ કહી શકાય તો!

આજુબાજુના ભાવિક ભક્તજનોને તેમના પર અપાર શ્રદ્ધા હતી. બધા લોકો તેમની સેવા કરવા માટે ઝંખતા હતા. પરંતુ તેમની સેવા કરવાનો પ્રસંગ જ ક્યાંથી મળે! સાવરણી લઇને કોઇ કુટિર સાફ કરવા જતો તેને પણ સ્પષ્ટ મનાઇહુકમ મળી જતો.

ગમે તે દરજ્જાની વ્યક્તિ આવે અને ગમે તે પૂછે તેને મહાત્માજી એક જ ઉપદેશ આપતા-આત્મસંયમ શીખો અને ઇન્દ્રિયદમન કરો. પોતાની અપૂર્વ પ્રતિભાને લીધે તેઓ સામાજિક ચર્ચાને પણ પારમાર્થિક સ્વરૂપ આપી દેતા. કુટિરમાં કોઇપણ જાતની સાંસારિક વાતો કરવાનો સખ્ત પ્રતિબંધ હતો. આસપાસના જગતથી તેઓ તદ્દન અજ્ઞાત હતા. તેઓ તેમની મસ્તીમાં જ મસ્ત રહેતા.

વધુ વખત તેમના સાન્નિધ્યમાં રહેવાથી તેમજ તેમનો કૃપાપાત્ર બનવાથી હું વાતચીતમાં તેમની સાથે વધુ પડતી છૂટછાટ લેતો હતો, પછી સંકોચ તો હોય જ

ક્યાંથી ! એક દિવસ મહાત્માજી મને મનોનિગ્રહનો મહિમા સમજાવી રહ્યા હતા. મેં અંતરમાં જ કહ્યું 'મનરૂપી ઘોડાની લગામ કાબૂમાં છે કે નહિ તેની ખાત્રી તો માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે, જ્યારે મોકો મળવા છતાં પણ તે શાંત રહે. જે માણસ જંગલમાં દુન્યવી વાતાવરણથી દૂર રહે છે, તેને કામ–ક્રોધના પ્રસંગમાં આવવાનો અવસર જ ક્યાંથી મળે ? સાચો સંયમી તો તે જ કહી શકાય કે જે સામાજિક પ્રસંગોની વચમાં રહેવા છતાં પણ નિર્લિપ્ત રહે છે.' આ વાક્યોએ મહાત્માજીની મુખમુદ્રાને ગંભીર બનાવી દીધી. થોડીવાર સુધી ઊંડું આત્મચિંતન કરીને મને તેઓ બોલ્યા, 'આપનું કહેવું તો સાચું છે. આજ દિન સુધી અવિશ્વાસનું એક પણ કારણ નહિ મળવાથી મને મારા મનની સચ્ચાઈ વિષે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, છતાં તમારી વાત સાંભળ્યા પછી તેની પરીક્ષા આવશ્યક જણાય છે. પ્રસંગ પડયે હું સ્થિર રહી શકું છું કે કેમ ! તેની મારે તપાસ કરવી પડશે.'

મેં સહેજ સ્મિત કરીને કહ્યું, 'એ પરીક્ષાનું સ્વરૂપ કેવું હશે ! મને તે પ્રસંગે હાજર રહેવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થશે કે નહિ !' મહાત્માજીની પૂર્વકાલની પ્રસન્નતા આજે અદૃશ્ય બની ગઈ હતી. તેઓ બોલી ઊઠયા—'પરીક્ષા કેવી રીતે લેવી તે વિચારી રહ્યો છું. તે સમયે તમે પણ હાજર રહી શકશો.'

હું મહાત્માજીને પ્રણામ કરીને પાછો વળ્યો. ત્યારબાદ ઘણા દિવસો પસાર થઈ ગયા પરંતુ મહાત્માજીની ગંભીરતા જરાય ઓછી થતી નહોતી. મનમાં ને મનમાં મને મારા શબ્દો માટે ખેદ થઈ રહ્યો હતો. મને એમ થયું કે એક ઉચ્ચ કોટિના મહાપુરુષના જીવનમાં જાણે-અજાણ્યે ચિંતા ઉત્પન્ન કરવાનો મને શું અધિકાર હતો ! ખૂબ સાહસ કરીને મેં પૂછયું: 'મહારાજજી ! મને સમજ પડતી નથી કે આપ આટલા બધા ઉદાસ રહો છો તેનું શું કારણ છે.' શું આપને પણ ચિંતા હોઈ શકે ખરી ! મહાત્માજીએ તરત જવાબ આપ્યો–'બીજી તો કોઈ ચિંતા નથી. મનની પરીક્ષાનો ઉપાય શોધી રહ્યો છું. એકવાર પરીક્ષા કરવાની ખાસ ઇચ્છા છે.'

[૨]

ચોમાસાના દિવસો હતા. ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસી રહ્યો હતો. એવામાં એક અપરિચિત યાત્રી મહાત્માજીની કુટિરમાં આવી ચઢયો. શહેરમાં તેને કોઈ ઓળખાણ નહોતી. સંધ્યાસમય લગભગ વીતી ગયો હતો. રાત્રિના પગરણ મંડાઈ ચૂકયાં હતાં. એક રાત રહેવા દેવા માટે તેણે મહાત્માજીને વિનંતિ કરી.

ખૂબ આગ્રહ કરવા છતાં પણ મહાત્માજી મને કોઈ દિવસ રાત્રે કુટિરમાં રહેવાની સંમતિ આપતા ન હતા. કોઈપણ વ્યક્તિને કુટિરમાં રાત્રિવિશ્રામ માટે સખ્ત મનાઈ હતી. પરંતુ આજે તેમણે તે યાત્રીને તરત જ અનુમતિ આપી દીધી. મારા આશ્ચર્યનો તો પાર જ ન રહ્યો ! તે આદમીનો પહેરવેશ પણ કંઈક વિચિત્ર જણાતો હતો. તેની પાસે અંગ્રેજી ફેશનનાં વસ્ત્રો અને પંડિત જેવી પાઘડી બન્ને હતાં.

હું પ્રણામ કરીને ચાલવા લાગ્યો એટલે મહાત્માજી પણ મારી સાથે બહાર આવ્યા. તેમણે બહાર આવીને મને કહ્યું કે, જો મારા મનની પરીક્ષા જોવી હોય તો આજે રાત્રે તમે અહીં જ રહી રહેજો. ઘેર ભોજન કરીને તરત જ અહીં પાછા આવજો.' કુટિરની બહાર એક સ્ત્રી ચૂપચાપ ત્યાં ઉભી હતી. તે, તે યાત્રીની સાથે આવી હતી. કુતૂહલતાને લીધે મેં રાત્રે આવવાનું સ્વીકાર્યું'.

ભોજન કરીને હું કુટિરે પાછો આવ્યો. તે બન્ને યાત્રીઓ કુટિરમાં હતા. મહાત્માજી મને દરવાજા પાસે જ મળ્યા. તેઓ કાં તો કંઈ કામ પ્રસંગે બહાર ગયા હતા યા મારી રાહ જોઈ રહ્યા હતા. હું તો જોતજોતામાં જ પાછો ફર્યો હતો.

કુટિરની અંદર એક પૂજાસ્થાન બનાવેલું હતું. તેને પાછળો દરવાજો પણ હતો. પૂજાસ્થાન અને કુટિરના વચમાં કપડાનો એક પડદો એવી રીતે બનાવેલો હતો કે પૂજાસ્થાનમાં બેઠેલો માણસ કુટિરમાં શું બને છે તે જોઈ શકે. તે જ સ્થળે મને રાત્રે જાગતા રહેવાની મને આજ્ઞા ફરમાવી.

અપૂર્ણ

નૂતન વર્ષે નવા ગ્રાહકો બનાવી આપવાની સૂચના અમે 'સંપાદકીય'માં કરેલી છે. તે અનુસાર વર્ષારંભની શુભપ્રવૃત્તિ તરીકે જે ગ્રાહકબંધુએ નવા ગ્રાહકો બનાવી તેમનાં નામ જણાવશે તેમને મહાભારતાંકના ટાઈટલ ઉપર છાપેલ છબીનું સુશોભિત કેલેન્ડર ભેટ મોકલવામાં આવશે.

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं
मौने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम् ।
शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥

ભોગોમાં રોગોનો ભય, કુળવાનને કુળભ્રષ્ટ થવાનો ભય, અથવા કુલીનતામાં લાંછનનો ભય, ધનને રાજાનો ભય અથવા તસ્કરનો ભય, મૌનમાં દૈન્યનો ભય, બળમાં શત્રુનો ભય, રૂપમાં ઘડપણનો ભય, શાસ્ત્ર ભણવામાં વાદવિવાદનો ભય, ગુણમાં ખલ-દુર્જનોનો ભય અને શરીરને કાળનો ભય છે. એવી રીતે અવનિ ઉપર દરેક વસ્તુ અનર્થકારી અને ભયથી જ ભરેલી છે. માત્ર એક વૈરાગ્ય (રાગ દ્વેષરહિત સ્થિતિ, એનું નામ શુદ્ધ વૈરાગ્ય) એ જ એક સર્વ ભય રહિત છે. અથવા विष्णोः पदं निर्भ-ं। શ્રીહરિના ચરણારવિંદની ભક્તિ, એજ સકલ દુઃખ-ने ભય રહિત અને અભયધામને આપનારી છે.

ગુરુઆજ્ઞાને શિરોમાન્ય કરી ગોરક્ષનાથ આજે ભિક્ષા ગયા. ગામમાં જતાં, એક બ્રાહ્મણને ત્યાં એના પતાની શ્રાદ્ધતિથિ હતી. એટલે ઘણા બ્રાહ્મણો ત્યાં જમવા પધારેલા. એથી ગોરક્ષનાથે અહિંથી ભિક્ષા જલદી મળશે એમ માની ત્યાં જ અલખ જગાવ્યો. જેથી अतिथि-देवो भव। એ ન્યાયે તુરત જ બ્રાહ્મણપત્નીએ ગોરક્ષ-નાથનું પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરી ભિક્ષા દીધી અને ગોરક્ષનાથ પ્રસન્ન ચિત્તે આશીર્વાદ આપતા થકા આશ્રમે ગયા, અને ભિક્ષા ગુરુરૂપ પ્રભુ આગળ રજુ કરી. મત્સ્યેન્દ્રનાથ આજે ગોરક્ષની પાત્રતાની કસોટી કરે છે. એટલે ગોરક્ષ માટે એક કણ પણ બાકી ન રાખતાં બધું જ જમી ગયા. આ દૃશ્ય જોઈને ગોરક્ષ નિરતિશય પ્રસન્ન થયો અને મનમાંને મનમાં બોલ્યો, ચાલો ખૂબ જ આનંદ થયો કે ગુરુદેવ તો સંતુષ્ટ થયા ! પછી સ્હેજ પણ ક્ષતિ વિના જેવા અને તેવા પ્રેમથી ગોરક્ષ ગુરુની સેવામાં ખડેપગે તૈયાર થયો. આજે ગુરુદેવે પણ એને એવો કસોટીની સરાણ પર ચઢાવ્યો, છતાંય ગોરક્ષ એમાં ઉત્તીર્ણ નીવડ્યો.

સજ્જનો ! જો માનવી ગુરુની મન, વચન અને કર્મથી સેવા કરે, તો ગુરુના આશીર્વાદ કરીને એ ભવ-જલને સ્હેજે તરી શકે છે. પ્રથમ બ્રાહ્મણબાળકો ગુરુની પાસે સમિધા લઈને જતા (યજ્ઞમાં હોમવાનાં કાષ્ઠો) અને ગુરુને પ્રણામપૂર્વક કહેતા; " પ્રભુ ! અમને વેદાધ્યયન કરાવો." પછી ગુરુજી એમને બાર વર્ષ પર્યન્ત ગાયની સેવા કરવાનો આદેશ કરતા. આથી શિષ્ય મન, વચન અને કર્મથી ગુરુની આજ્ઞાને મસ્તક પર ચઢાવી ગાયમાતાઓની સેવાનું કાર્ય સહર્ષ ઊઠાવતો. એ બાર વર્ષ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી રહીને તન, મન અને ધનથી ગાયોની સેવા કરતો, અને ગાયની સેવામાં એ ગુરુના આશીર્વાદે કરીને સકલશાસ્ત્રસંપન્ન બનતો; કારણ કે હંમેશાં પવિત્ર ગૌમાતાની ચરણરજમાં આળોટનાર પંચ-ગવ્યનું સ્નાન અને પાન કરનાર શિષ્યને આ જગ-તમાં શું ખામી રહે વારૂં ! ખરેખર ભારતને માટે ગાય એ એક દૈવી પ્રાણી છે, અને ગાયમાતાનું જેટલું સુરક્ષણ થશે તેટલું લાભદાયક છે, અને એટલા જ માટે જગદ્‌ગુરુ શ્રીકૃષ્ણે ભારતને ગોપાલનવિધિ સમજાવ્યો હતો. જેથી ભારત ઉન્નત હતું. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના જમા-નામાં તો એક રૂપીઆનું સો મણ દુધ અને એક રૂપી-આનું દશ મણ ઘી મળતું હતું. ત્યારે ભારતનાં ભાઈ–બહેનો કેટલાં સુદૃઢ હશે તેનો તો ખ્યાલ કરો ! જ્યારે હમણાં અહિંયાં:—

" જ્યાં દૂધની સરિતા વહેતી હતી,
ત્યાં છાશ પણ મળતી નથી;
ઘી તો મળે ક્યાંથી ઘણાં,
ઘીની વાસ પણ મળતી નથી.
ક્યાંથી મળે આ દેશમાં ગોવધ અતિશય થાય છે.
ઘી-દૂધ ને બદલે અરે રે માંસ તેનું ખાય છે,"

સજ્જનો ! ભારત એક ખેતીપ્રધાન દેશ છે. અને ગાયનાં છાણમાં એ તાકાત છે, કે તમે 'કલ્યાણ'ના ગોઅંકનો અમેરીકાનો રીપોર્ટ વાંચો. એમાં પણ એ લોકોએ લખ્યું છે કે અમે જે અમારૂં દેશી (આપણું વિલાયતી)

ખાતર ખેતરોમાં નાખતા હતા. તેના કરતાં ગાયના છાણનું ખાતર સૌ દરજ્જે શ્રેષ્ઠ છે. હવે એક ખ્યાલ કરો કે આજ ગામડામાં ખેડૂત ભાઈઓને એક હજાર રૂપીએ એક સારો બળદ મળે છે. અરે અમે ચરોતરના એક ગામડામાં વ્યાખ્યાન કરવા ગયેલા ત્યાં સ્ટેશન પર અમારા માટે સામે ગાડાં આવેલાં; એના જોડેલા બળદીઆઓ ગરુડના ઈંડા જેવા સફેદ, એના પર ઝુલો નાખેલી અને ડોકની અંદર ઘુઘરમાળ નાખેલી. હું તો એ બળદીયાને જોઇને જ પ્રસન્ન થઈ ગયો પછી, અમે ગાડામાં બેઠા, અને બેઠા પછી તો એ નંદીઓ એટલી ઝડપથી ત્રણ માઇલ સુધી દોડયા છે કે એ મઝા લૂંટવાની અમોને ફરી કોઇકોઇ વાર ઇચ્છા થાય છે. પછી અમોએ પૂછ્યું કે "ભાઇ! આ બળદની જોડીની શું કિંમત છે?" ત્યારે એણે કહ્યું કે બાપજી! બે બળદના રૂપીઆ પાંચ હજાર દીધા છે. હવે હું આપને પૂછું છું કે ભારતની એક પણ ગાયનો વધ ન થતો હોય અને વ્યવસ્થિત અમેરીકાની માફક આપણે ત્યાં પૂર્વવત્ જો ગાયોનું પાલન થાય તો કસવાળા ખાતરના ઢગલા થાય અને બળદની ભૂખ ન રહે. હાલ જે બળદની પાંચ હજાર રૂપીઆ કિંમત છે, તે બળદ પાંચ રૂપીએ મળે તો હિસાબ તો માંડો બાપલા કે આજ પીસતાલીસ રૂપીએ જે ચોખા મળે છે, તે પીસતાલીસ પાઈએ મણ મળે. માટે ગમે તેમ કરો પણ ભારતમાં ગૌવધ થતો અટકાવો અને ગાયમાતાઓને ઘરોઘર રાખતા થઇ જાઓ તો આપણે વેજીટેબલ પ્રોડક્ટસ, રસદા, ડાલડાની જરૂર નહિ પડે અને આજ આપણો દેશ અનાજ વિના કઇ કક્ષા ઉપર મૂકાયો છે, ! આજ ભલે આપણા દેશનેતાઓ નહેરો બાંધવામાં અબજો રૂપીઆ ખર્ચે છતાંય હું એ મારા પ્યારા નેતાઓને સૂચના કરૂં છું કે સાથેસાથે ગૌવધ અટકાવી અને એટલા અબજ રૂપીઆ ગાયોના ઉછેરમાં વાપરશે તો ભારત હતું તેવું પૂર્વવત્ પાંચ જ વર્ષમાં બની જશે.

"અન્નપૂર્ણ ભારત આખા જગતનું પોષણ કરે,
એ જ ભારતવર્ષના દીન માનવી ભૂખે મરે!

સજ્જનો લેખ વધી જવાની બીકે હવે હું મારા આ વક્તવ્યને બંધ કરી આપને પ્રાર્થના કરૂં છું, કે ભારતને, અરે સારાયે જગતને, ગાય કેટલું ઉપયોગી પ્રાણી છે તે આપ કલ્યાણના ગોઅંકમાંથી વાંચશો. એ જ આશા સેવું છું. અસ્તુ.

બીજા દિવસે ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથે ગોરક્ષને આજ્ઞા કરી કે બેટા! આજ પણ ભિક્ષા લેવા જા અને આજ પણ કાલની માફક વડાં લાવજે. કારણ કે મને તે બહુ ભાવ્યાં છે. ગોરક્ષે ગઇ કાલનો ભૂખ્યો હોવા છતાંય સહર્ષ પ્રણવમંત્રનો જપ કરતાં કરતાં ચાલવા માંડયું. રસ્તામાં જતાં જતાં તેને વિચાર થયો કે ગુરુને વડાં બહુ ભાવ્યાં તો વડાં ક્યાંથી લાવવાં? કારણ કે આપણી ભાષામાં કોઇ સમજે યા ના સમજે એ કરતાં તો આપણને ગઇ કાલે જ્યાં ભિક્ષા મળી છે ત્યાં જ ચાલું. એમ કહી ગઈ કાલે એમને જ્યાંથી ભિક્ષા મળી હતી ત્યાં જ જઇ પુનઃ અલખ જગાવી અને આ અલખનો શબ્દ સાંભળતાં તે બાઇ (ગૃહલક્ષ્મી) બહાર નીકળતાં જ ગઇકાલવાળા તે બાલ સાધુને જોયો અને જોતાં જ એને ક્રોધ થયો. "મહારાજ! કાલે પ્રેમથી ભિક્ષા આપી એટલે પુનઃ અહિંના અહિં આવ્યા?" ગોરક્ષે પણ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું, કે "હા માતાજી, ગઇ કાલનાં આપેલાં તમારાં વડાં મારા પૂજ્ય ગુરુદેવને બહુ ભાવ્યાં છે. અને આજે એમણે વડાં લાવવાનો આદેશ કર્યો છે. એટલા જ માટે મા! આજ તારા ઘરે ઉપસ્થિત થયો છું. બાઇ બોલી; "મહારાજ! ગઇ કાલે શ્રાદ્ધતિથિ હતી એટલે વડાં બનાવ્યાં હતાં તેથી તમને આપ્યાં હતાં. એમ પ્રતિદિવસ વડાં ના બને, માટે દયા કરીને ખોટો દુરાગ્રહ કર્યા સિવાય ચાલ્યા જાવ" ગોરક્ષ કહે; "મા! આજ તો તારે જેમ કહેવું હોય તેમ કહે પણ મારા પ્રભુ-મારા ભગવાન મત્સ્યેન્દ્રનાથને આજ પુનઃ વડાં ખાવાની ઇચ્છા થઇ છે. એટલે આજ તો વડાં લીધા સિવાય તારા-ત્યાંથી જનાર પણ નથી. બાઇ પણ ઉશ્કેરાઇ કહે છે, કે આજ હું તમને વડાં આપનાર નથી; અને આપું ક્યાંથી! ગોરક્ષ કહે છે, કે આજ વડાં લીધા સિવાય જનાર નથી." ગોરખનાથે એના જ આંગણામાં સિદ્ધાસન લગાવ્યું અને મુક્તકંઠે ગાવા લાગ્યા.

જય શ્રી ગુરુદેવા ગુરુદેવા,
સુખકર આપતણી સેવા
જય શ્રી ગુરુદેવા ગુરુદેવા!

બાઇ પણ ઘરના કામકાજમાં મહારાજની સ્પૃહા કર્યા વિના પ્રવૃત્ત થઇ. અનુક્રમે બપોરના બાર થયા અને બહાર આવીને જોયું તો મહારાજ બહાર બેઠેલા જોયા અને યોગીની હઠ જોઇ. બાઇ પણ હઠે ચડી. છેવટે સાંજ પડવા આવી ત્યારે પુનઃ તિરસ્કાર કરી કહ્યું કે "અહીંથી જાય છે કે નહિ?" ગોરક્ષનાથ બઇ કાલના ભૂખ્યા હતા.

એટલે અંજલિ જોડી કહે છે, કે બા વડાં આપી દે તો હાલ જવા તૈયાર છું. કારણ મારા ગુરુનો આદેશ છે કે વડાં લાવજે. નહિતર હું હઠ ન કરત. ત્યારે બાઇએ જરા ગમ્મતમાં કહ્યું, કે "એટલો બધો ગુરુપ્રેમી હોય તો તારી જમણી આંખ આપ એટલે વડાં બનાવી આપું." તરત જ હસતાં હસતાં ગોરક્ષે આંખ કાઢી કહ્યું, "મા, લે." આ દશ્ય જોતાં બાઈ કંપી ગઇ અને તુરત જ સામગ્રી એકઠી કરી વડાં બનાવી ગોરક્ષને આપી દીધાં. ગોરક્ષ પણ જેની તે જ મસ્તીમાં આનંદમાં આવી ગયો. વડાં લઈ આશીર્વાદ આપતો પ્રસન્ન ચિત્તે આશ્રમે ગયો. પણ તેની જમણી આંખ કપડા વડે ઢાંકેલી છે. આશ્રમે જઈ ભિક્ષા અર્પણ કરી. ગુરુદેવ આજ પણ એકે વડું અવશેષ રાખ્યા સિવાય જ વડાં ખાઈ ગયા. પછી ગોરક્ષને ધન્યવાદ લાગવા. પછી ગોરક્ષને પૂછ્યું બેટા! આ તારી કેમ ઢાંકી છે.? એમ કહી કપડું ખેંચી લીધું. ગુરુદેવ આશ્ચર્યમાં આવી જઈ પૂછે છે. અરે! તારી આંખ ક્યાં ગઇ? હસતાંહસતાં ગોરખ કહે નાથ! આજ માતા વડાં બનાવી આપતી ન હતી. જ્યારે મેં વડાં માટે હઠ કરી ત્યારે કહ્યું કે ગુરુ-નો સાચો શિષ્યભાવ હોય તો આંખ કાઢી આપ તો વડાં બનાવી આપું. એટલે મેં આંખ કાઢી આપી અને તેણે મને વડાં બનાવી આપ્યાં. જો કે મત્સ્યેન્દ્રનાથથી આ વાત અજાણી નહતી. અને સમર્થ યોગીપુરુષથી આ દુનિયાની કઇ વસ્તુ અજાણી રહી શકે! તદનુસાર એ સઘળું યે જાણવા છતાં અજાણ્યા બની પૂછે છે; 'ગોરક્ષ! તને મારે માટે કેટલો પ્રેમ છે! ગોરક્ષ કહે, 'હે પ્રભુ! મને કેટલો પ્રેમ છે, એ તો મારો આત્મા અને ભગવાન જાણે છે, મત્સ્યેન્દ્રનાથ કહે; જો, તને મારા પ્રત્યે પ્રેમ હોય તો મને બીજી આંખ કાઢી આપ' ગોરક્ષે વિના વિલંબે, વિના સંકોચે, હસતાંહસતાં બીજી આંખ પણ ગુરુના ચરણમાં મૂકી દીધી. એટલે ગુરુ પ્રસન્ન થઇ ગયા અને ગોરક્ષને હૃદયસરસું દઢ આલિંગન કઇ કહ્યું; 'ધન્ય બેટા ધન્ય એમ કહી ગુરુએ પોતાનો કરકમલ સંજીવન મંત્ર ભણી ગોરક્ષની આંખો પર ફેરવ્યો એટલે ગોરક્ષ બન્ને આંખે દેખતો થઇ ગયો. ત્યાર-પછી તો ગુરુ એટલા બધા પ્રસન્ન થઇ ગયા કે પૂર્વે એમણે જે મહાન પરિશ્રમ ઊઠાવી નાગઅશ્વત્થના સર્વ દૈવતને પ્રસન્ન કર્યા હતા ત્યાં લઇ જઇ એમણે સર્વ દેવોની પાસેથી વરદાન અપાવડાવ્યું અને સકલ-શાસ્ત્ર-વિશારદ બનાવ્યો.

સજ્જનો! ગુરુકૃપા શું નથી કરી શકતી? જો શિષ્ય મન, વચન, કર્મથી ગુરુરૂપે પ્રભુની સેવા કરે તો સહેજ માત્રમાં શિષ્યનું શાશ્વત કલ્યાણ થઈ જાય. અરે એક જગાએ તો લખ્યું છે (ભક્ત પ્રીતમના બનાવેલા ગુરુમહિમામાં) કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર કોપે તો ગુરુ બચાવે પણ ગુરુ કોપે તો જગતનો કોઇ દેવ બચાવી શકતો નથી. માટે દરેક સજ્જનોએ ગુરુ કરવાની ખાસ જ આવશ્યકતા છે. પણ એ ગુરુ એવો ન હોવો જોઇએ. એક ભક્તકવિએ લખ્યું છે.

"ભક્તિ નવધા છે માંઘી રે
દુનિયામાં ઝાઝા બન્યા ઢોંગી.
તિલક તાણે મોટા પંથનું
અને વધારે ઝાઝા વાડા,
જ્ઞાન પૂછો ત્યારે ગોટાળા વાળે
એના પેટમાં છે ઝાઝા લાળા...ભક્તિ.
ચેલો તું માહરો ને ગુરુ હું તાહરો
મને જ આપ્યે થાય સારૂં
બીજાને આપવાથી પાપ તને લાગશે
બતાવે ન્યારૂં ન્યારૂં...ભક્તિ

સજ્જનો! એવા ગુરુનું શાશ્વત કલ્યાણ થતું નથી તો શિષ્યનું એ શું કલ્યાણ કરવાનો હતો. માટે ગુરુ કરતા પહેલાં શિષ્યે પણ ગુરુની પાત્રતાઇ જોઈ લેવી. ગુરુએ પણ શિષ્યની પાત્રતા જોઇ લેવી. ત્યારબાદ સંબંધ બાંધવો.

ગુરુસેવાનો હું તમને એક જ્વલંત દાખલો આપું. છું કે મન-વચન-કર્મથી ગુરુની સેવા કરનાર શિષ્યો દુનિયામાં મહાન બની ગયા છે. એક વખત ગુરુ-પૂર્ણિમા આવી અને સમર્થ રામદાસ સ્વામીના આશ્રમે

પાંચ પંદર દિવસ પહેલાંથી શિષ્યો તંબુ અને રાવટીઓ બાંધી ગુરુપૂર્ણિમાનો મહાન ઉત્સવ ઊજવવા એકઠા થયા. સહસ્રાવધિ શિષ્યોને જોઇ ગુરુ રામદાસને સહસા ઇચ્છા થઇ, કે લાવો તો જરા જોઇએ કે આમાં સાચા શિષ્યો કેટલા છે. એટલે ગુરુદેવે પોતાના પગના મસલ્સ પર એક કાચી કેરી મજબુત રીતે તાણી બાંધી. ઉપર વ્યવસ્થિત પાટા બાંધ્યો અને સ્હેજ એના પર મધ લગાવ્યું અને શિષ્યોની પરીક્ષા માટે જરા માંદગીનો સ્વાંગ રચ્યો. જેટલા શિષ્યો ગુરુને સાંજ-સવાર પ્રણામ કરવા આવે એ બધા શિષ્યોને ગુરુ માંદા છે, એવો ખ્યાલ કરાવ્યો. પછી શિષ્યમંડળી પૂછે, છે, 'પ્રભુ! આપને થાય છે. શું? ત્યારે ગુરુ ધીરા મંદ અવાજે બોલતા, 'ભાઇ! મારી પીડા અસહ્ય છે.' એમ કહી પગે નીકળેલું પેલું ગૂંમડું બતાવતા. ભક્તો ગૂમડા (કેરી) ઉપર આંગળી દબાવે એટલે દરદ લાગતું અને સમર્થદેવ પણ ચીસ પાડતા કહે કે દુઃખાઉં છું. એટલે શિષ્યમંડળની અધિરાઈ વધવા માંડી અને ગુરુદેવ પણ ઢોંગના સ્વાંગમાં અંદર સશક્ત પણ ઉપરથી બહુ જ અશક્ત દેખાવા લાગ્યા. આથી શિષ્યમંડળીમાં ચિંતા ફેલાતાં અન્યોન્ય વાતો થવા લાગી કે આ વખતનો ગુરુપૂર્ણિમાનો મહોત્સવ બહુ આનંદપૂર્વક ઊજવાશે નહિ. એટલે કેટલાક તો હતાશ પણ થઈ ગયા. એમાં કેટલાક સજ્જનોએ વિચાર કર્યો; 'અરે! આપણે વ્યર્થ વલખાં મારીએ છીએ. શિવાજી મહારાજને લાવોને પત્ર લખીએ એટલે રાજવૈદને લઇને હમણાં આવશે. એમ કહી પત્ર પાડ્યો. પત્ર મળતાંની સાથે ગુરુનો પરમ ઉપાસક શિવરાજ રાજવૈદને લઇને આશ્રમે આવ્યો અને સમર્થ દેવની મુલાકાત લીધી. પછી સઘળી શિષ્યમંડળીને બહાર કાઢી સમર્થ દેવે પોતાની ચિકિત્સા (રોગનું નિદાન) કરવાનું કહ્યું. વૈદરાજ પણ સુંદર નાડીપરીક્ષક હતા. એ આધુનિક જમાનાના ડોકટરો જેવા ન હતા, કે આપણી નાડી તપાસે, ટયુબો ગોઠવે, ઊંધા-ચત્તા કરે અને પછી પાસે બેસાડી કહે કે હવે તમને શું થાય છે. એવા એ રાજવૈદ ન હતા. એમણે તો ગુરુને સારી રીતે તપાસી કહ્યું "ગુરુ! અવિનય બદલ ક્ષમા કરશો. પ્રભુ! પણ જો સત્ય પૂછાવો તો આપના શરીરમાં કોઇ જાતનો વ્યાધિ છે જ નહિ. અને આજ દિન સુધી નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું હોય એવા પરમ સિદ્ધ યોગી સમર્થમાં વ્યાધિ સંભવે જ ક્યાંથી! જ્યારે હાલના જમાનામાં કેટલાય બ્રહ્મચારીઓને વ્યાધિગ્રસ્તજ ભાળીએ છીએ. મન-વચન-કર્મથી નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું હોય તેનાથી 'વ્યાધિ સો ગાઉ દૂર હોય બ્રહ્મચર્યનો કેવો પ્રભાવ છે!

"કાળને થંભાવનાર. જે બ્રહ્મચારી હિન્દના" બાર વર્ષ પર્યન્ત નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળનાર ઇક્ષ્વાકુકુલોત્પન્ન લક્ષ્મણે મેઘનાદ જેવાને મહાત કર્યો અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી હનુમાને જ્યારે લંકાદહન કર્યું ત્યારે રાવણ બહાર નીકળી હનુમાનને આમ કિલકારીઓ કરતા જોઇ એને ક્રોધ થયો એટલે રાવણના કેદખાનામાં કાળ સડતો હતો તેને બહાર કાઢી કહ્યું, કે આ વાંદરાનો ભક્ષ કર. જ્યારે કાળે એના તરફ દોટ દીધી ત્યારે હનુમાને પોતાના પ્રભુ રામને યાદ કરી પોતાનું વિરાટ રૂપ ધારણ કર્યું. અને કાળને ઉડાવી પાનના બીડાની માફક પોતાના મોંઢામાં ગોઠવી દીધો. જ્યારે સ્વર્ગીય દેવમંડળીએ આવી અગીયારમા રુદ્રરૂપી હનુમાનની પ્રાર્થના કરી કહ્યું કે ભગવાન! કાળને મારશો નહિ ત્યારે હનુમાને એને છૂટો કરી દીધો. બ્રહ્મચર્યમાં આ અચૂક શક્તિ રહેલી છે. માટે ભારતના પ્રત્યેક ભાઇબેનોએ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવાની ખાસ જ આવશ્યકતા છે. રાજવૈદના નિદાનથી સમર્થદેવ ખૂબ જ સંતુષ્ટ થયા અને કહ્યું, કે શાબાશ બેટા. આ મેં સ્વાંગ રચ્યો છે. એ કેવળ શિષ્યોની પરીક્ષા પૂરતો જ રચ્યો છે. માટે તમે બહાર જઇ શિવાજી ઇત્યાદિ શિષ્યમંડળીને કહો કે રોગ અસાધ્ય છે. ગુરુ પૂર્ણિમા ભળાશે નહિ, જેથી શિષ્યો ગભરાઇ જશે. અને બચાવવા માટે તમને પ્રાર્થના કરશે; ત્યારે ભગ્ન હૃદયે તમારે કહેવું કે આ રોગ કોઈપણ હિસાબે મટે એમ નથી. છતાંય થોડા અંશે. ફલીભૂત થવાય એવો એક અખતરો છે. પણ તે અખતરો ત્રાસ આપે એવો છે. એટલે પૂછશે કે કહો કે એવો કયો અખતરો છે! ત્યારે તમારે બહુ આડંબર કરીને કહેવાનું કે મને તો એમાં શ્રદ્ધા નથી પણ ભગવાન જ યશ અપવડાવે છે. વાત એ છે, કે આ ગુમડા ઉપર મોઢું રાખી એ રોગને કોઇ ચૂસી લે તો ગુરુદેવ બેઠા થાય.

અપૂર્ણ

ચારે પ્રકારે મસ્ત્યગંધાને લાવવી હોત તો હું લાવી શકત. એમાં વળી તને મારે શા માટે કહેવું પડે, પણ ભાઈ! મારે એવી રીતે મારી પ્રાણપ્યારી પ્રજાના દિલને દૂભાવીને એ કાર્ય કરવું નથી. અને જો હું એમ કરૂં તો રાજ્યપિતા તરીકેનું ઋણ હું અદા કરી શકતો નથી. પ્રજાની કોઈપણ સુંદર કન્યાને ગમે તે રીતે બળજબરીથી લાવીને ઘરમાં બેસાડનાર રાજા, રાજા કહેવાતો નથી. પણ એ તો એણે રાક્ષસીકૃત્ય કર્યું કહેવાય. માટે પ્રધાન! એવું કૃત્ય જોજો કરતા, કે મારા પવિત્ર નામને કલંક લાગે. અને મને જો એમ કરવું હોત તો વાર પણ શી હતી! માટે પ્રધાનજી! મારા સુખની ખાતર કોઈ પ્રજાજનનું દીલ ન દૂભાય તેની ખાસ તકેદારી રાખજો. અરે! સૂર્યવંશના પુરુષોત્તમ રાજા રામને એક દિવસ જાસુસે આવી કંપિતહૃદયે વાત કરી; 'પ્રભુ! એક ધોબી અને તેની સ્ત્રીને તકરાર થઈ હતી એમાં ધોબીએ પત્નીને કહી દીધું કે 'હું દાશરથી રામ નથી કે જાનકી રાવણને ત્યાં જઈ આવી છતાં એણે તેને ઘરમાં સંઘરી' આ શબ્દથી ભગવાન રામનું દિલ કચવાયું અને તેમણે જાનકીની અગ્નિપરીક્ષા કરી હતી. અને પોતે જાણતા હતા કે જાનકી મન-વચન-કર્મથી સતી છે. છતાં મારી પ્રજાને મારા પ્રત્યે આટલી કેમ આશંકા હોવી જોઈએ. એટલાની ખાતર રાજા રામે પતિપરાયણ સતી સીતાનો નિમિષમાત્રમાં ત્યાગ કર્યો હતો. તો મારાથી મસ્ત્યગંધાને કેવી રીતે ઘરમાં લાવીને બેસાડી શકાય. મારા પ્યારા પ્રધાન! જોજો મને રાજી કરવા જતાં પ્રજાનું દિલ દૂભાય, એનો ખાસ ખ્યાલ રાખજો છતાં હું તો તમને આદેશ કરૂં છું કે તમે મને જેટલો રાજી રાખવા પ્રયત્ન કરશો. તેના કરતાં મારી પ્રજાને પ્રસન્ન કરવા પ્રયાસ કરશો તો એથી તમારી નામના ઉજ્જ્વળ થશે. અસ્તુ.

સજ્જનો! જોયું, કેવો આદર્શ રાજવીર! પોતે દુઃખ સહન કરવા તૈયાર છે પણ પ્રજાના દિલને દૂભાવવા તૈયાર નથી. ક્યાં છે પ્રજાના માનસને પારખનાર હાલ એવા રાજા કે પ્રધાનો? આજ તો કોઈ રાજા કે પ્રધાનને પ્રજાની પડી નથી. ત્યાં સુખની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય? સુખ તો ત્યાં છે, જ્યાં રાજાપ્રજામાં લાગણી છે, ઐક્ય છે, સદ્ભાવ છે, અને ધર્મ છે. ધર્મ નથી ત્યાં દુઃખ સિવાય બીજું સંભવે પણ શું? આજ તો માનવ બ્લેક મારકીટ કરવામાં માનવતા ભૂલ્યા છે. પણ હવે આમાં કહેવું પણ કોને? આજે ભારત દિનપ્રતિદિન માનવતાવિહોણો બનતો જાય છે; ધર્મ-કર્મથી ભ્રષ્ટ થતો જાય છે અને તેથી જ અમો પ્રતિદિવસ વ્યાખ્યાનમાં કહીએ છીએ. એથી જ ભારતવર્ષના માથા પર કષ્ટ ઉપર કષ્ટ છે. માટે સજ્જનો! ભારતને પુનઃ સાચો ભારત બનાવવો હોય તો રામાયણ અને મહાભારતનું પઠન-પાઠન કરી, એનું મનન અને નિદિધ્યાસન કરી, વર્તન કહેતાં આચરણમાં મૂકીશું તો માનવી મટી દેવ બનીશું. આપણા ધર્મગ્રંથોમાં લખ્યું છે. કે, ત્રેત્રીસ કોટિ દેવતાઓ હતા. તે મારી માન્યતા મુજબ હિંદુસ્તાનનાં ભાઈબહેનોની જ ગણતરી તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓમાં થતી હતી. એમની રગેરગમાં ધર્મનો જુસ્સો હતો. જ્યારે આજે ધર્મની પડતી છે અને આજે માનવતા પણ ભૂલ્યા છીએ, નહિતર આપણી સરકારને દોઢ અબજ આપવા તૈયાર ના થાત. માટે સજ્જનો! ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણી માનવતાને અપનાવો. એવી મારી આપસર્વને કરબદ્ધ પ્રાર્થના છે. આજના ભારતની આ વિષમ સ્થિતિ હોવા છતાંય વિદેશીઓની આંખ ભારત પર ટમટમી રહી છે. અને જવાહર જેવા નેતાનું વિદેશમાં બહુમાન થાય છે. અને લોખંડી પુરુષ સરદારના શબ્દોની વિદેશમાં કિંમત અંકાય છે. તો સજ્જનો! આપણે માનવી બનીએ તો આપણા જવાહર રામ બનશે અને સરદાર હનુમાન બનશે. અસ્તુ

અપૂર્ણ

રામાયણનું અધ્યાત્મ સ્વરૂપ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૩૮ થી ચાલુ)

શ્રીમદ્ભાગવતમાં નવમા સ્કન્ધમાં બે અધ્યાય રામાયણના છે. તેમાં શ્રીરામચરિત્ર આપેલું છે. શ્રીમદ્ભાગવત એ પરમહંસની સંહિતા છે. તેમાં કપિલ, જડભરત, પ્રહ્લાદ, અંબરીષ વગેરે પરમહંસોનું વર્ણન આપીને હવે પરમહંસ શુકદેવજી શ્રી રામ–પરમહંસનું ચરિત્ર પરીક્ષિત રાજાને કહે છે. હંસ દૂધ અને પાણીને જુદાં કરી શકે છે. તેવી જ રીતે હંસકોટિના મહાત્માઓ જડના ધર્મ અને ચેતનના ધર્મોને જુદા કરી શકે છે. પરમહંસો જડની સત્તા તદ્દન ઉડાવીને અન્વયભાવે બધે બ્રહ્મદર્શન કરી શકે છે.

તેથી દરેક જીવની પહેલી ફરજ એ છે કે પોતે કેવા થવું છે એ પહેલાં નક્કી કરવું જોઈએ અને પછી તે પ્રમાણે જીવન ગોઠવવું જોઈએ. જેઓને હંસ અથવા પરમહંસની પદવી પ્રાપ્ત કરવી હોય તેમને માટે ઇતિહાસ અને ભૂગોળના જ્ઞાનની જરૂર નથી. આ કારણને લઈને પ્રાચીન કાળના મહાન લેખકોએ ઇતિહાસ અને ભૂગોળ તરફ બહુ ધ્યાન આપેલ નથી. तत्त्वमसि એટલે તે તું છે. એ મહાવાક્યમાં "તે તું થઈશ" એવો અર્થ નીકળતો નથી. તેથી માત્ર અજ્ઞાન દૂર કરવાનું રહે છે. તે માટે ઇતિહાસના જ્ઞાનની જરૂર નથી. તેથી શ્રી રામચંદ્રજીનો અવતાર ક્યારે થયો, તે વખતે કઈ સાલ હતી તેની વિગત બરાબર મળી શકતી નથી. છતાં માણસોને ઐતિહાસિક વાતો ગમે છે તેથી આપણા શાસ્ત્રકારોએ રામાયણ અને મહાભારત જેવા ઇતિહાસો એવી રીતે લખેલા છે કે તે વાંચતાંવાંચતાં બ્રહ્મજ્ઞાન મળે. એ બધા સંસ્કાર સારા કરવાના ઇતિહાસ છે. તેનાથી રાગ-દ્વેષ ઓછા થાય છે. હાલ જે જાતના ઇતિહાસ હાઈસ્કૂલો અને કોલેજોમાં ચાલે છે તેનાથી રાગદ્વેષ વધે છે. તેથી રાજદ્વારી માણસોના ઇતિહાસ બંધ કરીને રામાયણના જેવા સંસ્કારના ઇતિહાસ શીખવાની જરૂર છે. સંસ્કારના ઇતિહાસનો અર્થ એ છે કે જેણે માણસોએ આ પૃથ્વી ઉપર જન્મીને આસુરી પ્રકૃતિ જીતીને આત્મસાક્ષાત્કાર કરેલ હોય તેવા મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો શીખવવાં જોઈએ. રાજદ્વારી ઇતિહાસ માણસને દેશને માટે મરતાં શીખવાડે છે, સંસ્કારનો ઇતિહાસ સારું જીવન જીવતાં શીખવાડે છે. સારા મરણ કરતાં સારા જીવનની કિંમત ઘણી છે, જેનું જીવન ખરાબ હોય તે દેશને માટે પોતાનો ભોગ આપે તો હાલમાં તેનાં વખાણ થાય છે. છતાં તે કરતાં સારા જીવનની કિંમત ઘણી છે. સારા જીવનવાળો માણસ બીજાને મોક્ષનો રસ્તો બતાવે છે. એવાને હંસ અથવા પરમહંસ કહે છે. એવા ઘણા મહાત્માઓની કથા વારંવાર શ્રીમદ્ભાગવતમાં આવે છે.

જેમ શ્રીમદ્ભાગવત એ સમાધિભાષાનો ગ્રંથ છે તેમ શ્રી રામાયણ પણ સમાધિભાષાનો ગ્રંથ છે. જેમ ભાગવતનું ખરું તત્ત્વ વ્યાસજીને સમાધિમાં મળ્યું હતું તેમ રામાયણનું ખરું તત્ત્વ પણ શ્રી વાલ્મીકિને સમાધિમાં મળ્યું હતું. આ કારણને લઈને વાલ્મીકિના રામાયણ ઉપરાંત અને તુલસીદાસજીના રામાયણ ઉપરાંત અધ્યાત્મરામાયણનો ગ્રંથ પણ મળી શકે છે અને આત્મરામાયણ પણ સમાધિભાષામાં અર્થ આપી શકે તેવું 'સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય' તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

સીતાજીનો જન્મ સાધારણ માણસની પેઠે થયેલ નથી. જ્યારે જનકરાજા યજ્ઞ માટે જમીન ખેડાવતા હતા ત્યારે જમીનમાંથી સીતાજીનો આવિર્ભાવ થયેલ છે. માણસ પણ પોતાનાં કર્મ યજ્ઞરૂપે ભગવાનને અર્પણ કરે અને એ રીતે શરીરરૂપી જમીન ખેડાય તો તેમાંથી સ્વરૂપ–શક્તિરૂપી સીતાની પ્રાપ્તિ થાય. સીતાજી મોટાં થયાં ત્યારે ત્ર્યંબક-ધનુષથી રમતાં હતાં. એ ત્રણ ગુણવાળી માયા છે. એ ધનુષને જે તોડી શકે તે જ તેના પતિ થાય એવું સીતાજીએ વ્રત લીધું હતું. માયાનો નાશ માત્ર બ્રહ્મસત્તાથી થઈ શકે છે. તેથી તે બ્રહ્મરૂપ શ્રી રામચંદ્રજીએ તોડ્યું હતું. તે પહેલાં શ્રી રામચંદ્રજીએ તાડકારૂપી ભ્રાંતિનો પણ નાશ કર્યો હતો.

બ્રહ્મજ્ઞાન એ રામનું સ્વરૂપ છે અને વિવેક એ લક્ષ્મણનું સ્વરૂપ છે. વિચારનું નામ શત્રુઘ્ન છે અને વૈરાગ્યનું નામ ભરત છે. એ ચારે જો સાથે હોય તો અયોધ્યાના જેવું યુદ્ધ વગરનું અથવા ક્લેશ વગરનું રાજ્ય ચાલે, પણ વૈરાગ્યરૂપી ભરત અને વિચારરૂપી શત્રુઘ્ન બહાર ગયા હતા ત્યારે જીવરૂપ દશરથે વિષયરૂપી કૈકેયીના મોહમાં પડીને રામ અને લક્ષ્મણને વનવાસ આપ્યો હતો. સંસારમાં પણ લગભગ બધા જીવ જ્યારે વિષયોના મોહમાં પડે છે ત્યારે જ્ઞાન અને વિવેકનો અનાદર કરે છે.

મુખ્ય રામાયણ ચાર છે. વાલ્મીકિ કૃત, તુલસીદાસનું, અધ્યાત્મ રામાયણ અને યોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ. પહેલું પંડિતોને કામનું છે. બીજું સંસ્કૃત ન જાણનાર ભક્તજનોને ઉપયોગી છે, ત્રીજું અને ચોથું જ્ઞાની પુરુષોને આનંદ આપે તેવાં છે. તુલસીદાસજીના રામાયણમાં ભાગવતનો ઘણો ભાગ લીધો હોય તેવું જણાય છે.

રામાયણના મંગળાચરણમાં જ નીચેનો જે શ્લોક આપેલો છે તે ખાસ ધ્યાન આપવા જેવો છે. તેમાં સૃષ્ટિદૃષ્ટિવાદ અને દૃષ્ટિસૃષ્ટિવાદ બંનેનું તાત્પર્ય સમાઈ જાય છે.

यन्मायावशवर्ति विश्वमखिलं ब्रह्मादिदेवासुराः ।
यत्सत्वादमृषेव भाति सकलं रज्जौ यथाहेर्भ्रमः ॥
यत्पादः प्लवमेकमेव हि भवाम्भोधेस्तितीर्षावतां ।
वन्देऽहं तमशेषकारणपरं रामाख्यमीशं हरिम् ॥

અર્થ—સમગ્ર વિશ્વ અને બ્રહ્મા વગેરે દેવો તથા અસુરો જેમની માયાને વશ વર્તે છે, ભ્રમને લીધે છીપમાં જેમ ચાંદીનો ભાસ થાય છે તેમ જેની માયાને લીધે આ સકળ જગત સત્ય હોય તેવું જણાય છે; તેમજ આ સંસારરૂપી સમુદ્રને પાર કરવાની ઇચ્છાવાળાને માટે માત્ર જેમના ચરણ જ એક નૌકારૂપ છે અને એવા હોવા છતાં જે સર્વ કાર્યકારણથી પર પણ રહેલા છે એવા વિષ્ણુ સ્વરૂપ ભગવાન રામચંદ્રને હું પ્રણામ કરું છું.

આ શ્લોકમાં જગતને સત્ય જેવું કહ્યું છે. એટલે છીપમાં દેખાતું રૂપું જ્યાંસુધી છીપનું જ્ઞાન થયું નથી ત્યાંસુધી સાચું લાગે છે તેમ જેને બ્રહ્મનું જ્ઞાન થયું નથી તેને જગત દેખાય છે. જેને બ્રહ્મજ્ઞાન થાય છે તેને જગત બ્રહ્મરૂપ લાગે છે એ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે. આવી દશા તરત પ્રાપ્ત થતી નથી અને દરેક માણસોને અનેક પ્રકારનાં વિઘ્નો ઓળંગવાં પડે છે. કેટલીક વાર વ્યવહારમાં એક જ વખતે બેત્રણ ફરજ માથે આવી પડે છે અને તેમાંથી કેવી રીતે રસ્તો કરવો તે ઘણા માણસોને સૂઝતું નથી. તેવાઓને માટે રામાયણના દૃષ્ટાંતો અને પ્રસંગો ખાસ અભ્યાસ કરવા જેવા છે. પુત્રનો ધર્મ, સ્ત્રીનો ધર્મ, સેવકનો ધર્મ, માબાપનો ધર્મ વગેરે વગેરે વ્યવહારમાં બહુ ઉપયોગી થાય તેવા નીતિના ઘણા સિદ્ધાન્તો રામાયણમાંથી મળી આવે છે. ખરી રીતે જોતાં રામાયણ એ રાજપ્રકરણવાળો ઇતિહાસ નથી, પણ સંસ્કાર સારા કરવાનાં સાધન બતાવનાર મહાન ગ્રંથ છે. ખાસ કરીને જેઓને અનીતિમાંથી નીકળી નીતિમાં આવવાનું છે તેમને માટે આ ગ્રંથ બહુ જ માર્ગદર્શક છે. રામાયણ એ મ. ગાંધીજીનો પ્રિય ગ્રંથ હતો અને છેલ્લી વખતે પણ તેમના મુખમાંથી 'હે રામ !' એવા શબ્દો નીકળ્યા હતા.

આપણાં શાસ્ત્રોમાં ભગવાનના સ્વરૂપનું સગુણરૂપે તેમજ નિર્ગુણરૂપે-બન્નેરૂપે વર્ણન આપેલ છે. જે જીવ પોતાને ભગવાનથી જુદો માને છે તેને માટે સગુણ સ્વરૂપની ઉપાસના સારી છે, જેને એમ લાગે છે કે ભગવાનથી જુદું કોઈ થઈ શકે નહિ તેમને માટે નિર્ગુણ સ્વરૂપનો બોધ પણ સારો છે. સગુણ સ્વરૂપને સમજવા માટે થોડીક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિની પણ જરૂર છે અને ભગવાન શ્રીરામ અમુક વખતે આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લઈને આવ્યા હતા એમ માનવું પણ જરૂરનું છે. વળી હાલ પણ જે જે ભક્તોને શ્રી રામનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને એ રૂપે દર્શન પણ થાય છે. તુલસીદાસજીને ચિત્રકૂટમાં શ્રીરામ અને લક્ષ્મણનાં દર્શન થયાં હતાં. જ્યારે પરમ બ્રહ્મની અંદર ભક્તની ભાવના ભળે છે ત્યારે ભક્તને જેવાં દર્શન જોઈએ તેવાં થઈ શકે છે. પણ સગુણ ભગવાન ઘણે ભાગે દર્શન દઈને પાછા જતા રહે છે. કોઈવાર ફરીથી બોલાવીએ તો આવે છે પણ ફરી જતા રહે છે. તેથી જ્ઞાની પુરુષો ભગવાનનો આત્મરૂપે સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા કરે છે. એવો સાક્ષાત્કાર થયા પછી એ સ્વરૂપ જતું રહેતું નથી. લોટામાં રહેલું પાણી બહાર કાઢી શકાય છે, પણ તેમાંથી આકાશ બહાર કાઢી શકાતું

નથી તેમ આત્માને બહાર કાઢી શકાતો નથી. તે દેહ અને ઉપાધિથી રહિત છે. એવા સ્વરૂપનો અનુભવ અયોધ્યા નગરીમાં થાય છે, એટલે જેના અંતઃકરણમાં યુદ્ધ નથી એટલે કામ-ક્રોધ નથી, તેના અંતઃકરણમાં આત્માના આગમ રૂપી રામનો અનુભવ થાય છે. એવો અનુભવ થયા પછી જીવને પરમ કલ્યાણ થયું એમ લાગે છે. તે છતાં કોઈકોઈ વાસનાના વેગ તેના મનને ગભરાવે છે. તે મારીચ, વગેરે રાક્ષસોનું સ્વરૂપ છે. એવા રાક્ષસોને મારવા માટે વિશ્વામિત્ર દશરથ રાજા પાસે શ્રીરામની માગણી કરે છે. વિશ્વામિત્ર રામચંદ્રજીને લઈને જાય છે એટલામાં રસ્તામાં ભ્રાંતિરૂપી તાડકા મળી. તેણે રામચંદ્રજીને કહ્યું કે, "અરે બાળકો,

ધ્યાનમાં તૈયારી કરે છે અને કૈકેયી તેમાં વિઘ્ન નાખે છે. ભગવાન રામચંદ્રજી-જેવાને પણ સંસારમાં વિઘ્નો આવે છે તો સામાન્ય માણસનું કહેવું જ શું ! જ્યારે વિષયમાં પ્રવૃત્તિરૂપ કૈકેયીએ સાંભળ્યું કે રામચંદ્રજીનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે ત્યારે તે શોક કરવા લાગી અને શૃંગારના સર્વ વસ્ત્રો ઉતારી મેલાં કપડાં પહેરીને કોપભવનમાં જઈને બેઠી. ત્યાં જીવરૂપી દશરથ રાજા તેને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે પણ કૈકેયી એવું માગે છે કે રામચંદ્રજીને ૧૪ વર્ષનો વનવાસ આપો અને ભરતને રાજ્ય આપો. આ બાબત શ્રી રામચંદ્રજીના જાણવામાં આવી એટલે તેમણે માતા-પિતાને ખુશી રાખવાની ખાતર વનમાં જવાની તૈયારી કરી, વિદુર

જેઓ આપની કથા નિરંતર સાંભળ્યા કરે છે તેમના હૃદયમાં આપ રહો. જે મનુષ્ય આપનામાં પ્રીતી રાખે છે તેના હૃદયમાં આપ રહો. જેઓ આપને ભોજન અર્પણ કરીને જમે છે તેનામાં આપ રહો. જેઓના ચરણ તીર્થયાત્રા કરે છે, તેમના હૃદયમાં આપ રહો. જેઓ ગુરુની સેવા કરે છે તેમનામાં આપ રહો. જેઓના મનમાં કામ, ક્રોધ, મદ, માન, અજ્ઞાન, લોભ ચિત્તની ચંચળતા રાગ તથા વેર નથી અને જેઓમાં કપટ, અહંકાર અને માયા નથી તેવાના હૃદયમાં આપ નિવાસ કરો. જેમને સ્તુતિ અને નિંદા સમાન છે, જેમને આપના સિવાય બીજી ગતિ નથી. જેઓ પરસ્ત્રીને મા સમાન માને છે અને બીજાના ધનને ઝેર જેવું સમજે છે તેમના હૃદયમાં આપ રહો. જેઓ સઘળા અવગુણને ત્યાગી ગુણનું ગ્રહણ કરે છે તેઓના મનમાં આપનું સુંદર સ્થાન છે. આ બધાં આપને રહેવાને યોગ્ય સ્થાન છે છતાં હાલના સમયને અનુસાર સ્થાન જોઈએ તો આપ ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર નિવાસ કરો.

આ બધો ઇતિહાસ નિશાળના ઇતિહાસ જેવો નથી. આ બધો સંસ્કારનો ઇતિહાસ છે. આવા ઇતિહાસથી માણસ સદાચાર શીખે છે.

હવે શ્રીરામચંદ્રજી, લક્ષ્મણજી અને સીતાજી ચિત્રકૂટ પર્વત પર રહેવા લાગ્યા. તેમને લઈ આવનાર સારથી સુમંત્ર પાછો અયોધ્યા ગયો અને શ્રી રામચંદ્રજી વગેરેના વનવાસના ખબર દશરથ રાજાને અને રાણીઓને આપ્યા. આ વાત સાંભળી રાજદરબારમાં અને આખી અયોધ્યા નગરીમાં ઘણો કોલાહલ મચી રહ્યો. રાજા દશરથને એટલો શોક થયો કે થોડા દિવસમાં તેમણે રામચંદ્રજીના વિયોગને લીધે શરીર છોડી દીધું તે વખતે બધાનો શોક વધ્યો અને વસિષ્ઠ મુનિએ સમય પ્રમાણે અનેક કથાઓ કહી પોતાના જ્ઞાનપ્રકાશ વડે સઘળાનો શોક ટાળ્યો.

આ વખતે ભરત તેના મામાને ઘેર હતા. તેમને આ ખબર પહોંચાડવામાં આવી. ભરત પાછા અયોધ્યા આવ્યા અને રામનો વનવાસ અને દશરથનો સ્વર્ગવાસ જોઈ અતિ દુઃખી થયા. તેમને એમ લાગ્યું કે પોતાનો જન્મ ન થયો હોત તો રામચંદ્રજીને વનવાસ મળત નહિ, અને વળી કૈકેયીને પેટે તેનો જન્મ થયો તેથી તેને ઘણો પસ્તાવો થયો. ભરત અને શત્રુઘ્ન બન્ને વિલાપ કરવા લાગ્યા. અહીં ભાઈ ભાઈ વચ્ચે તે વખતે કેવો પ્રેમ હતો અને કેવો પ્રેમ રહેવો જોઈએ તેનું બહુ સારું વર્ણન આવે છે. બધાએ ભરતજીને રાજગાદી સંભાળવાનું કહ્યું પણ ભરતે કહ્યું કે "મારું ભલું તો રામચંદ્રજીની સેવામાં જ છે, મને આજ્ઞા આપો તો હું રામચંદ્રજીની પાસે જાઉં." લાલચુ લોકો રાજ્યસુખના ભૂખ્યા હોય છે. ભરતનો અર્થ ભક્તિમાં રત એટલે રમનાર એવો પણ થાય છે. તેને રામચંદ્રજી સિવાય બીજું કાંઈ યાદ આવતું નથી અને રાજ્ય કરવું ગમતું નથી. તેથી ભરતજીએ કેટલાક સેવકોને સાથે લઈ શ્રી રામચંદ્રજીનાં દર્શન કરવા માટે જવા માટે તૈયારી કરી અને ચિત્રકૂટ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં નિષાદ (ભીલ) નું રાજ્ય આવ્યું. ત્યાંના ભીલ રાજાને ભરતની સેના જોઈ એવો વિચાર આવ્યો કે ભરત પોતાની સેના લઈને રામચંદ્રજી સાથે યુદ્ધ કરવા આવે છે તેથી તેણે ભરતની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરી. એક વૃદ્ધ માણસે નિષાદને સમજણ આપી કે ભરત તો રામના ભક્ત છે. તેથી નિષાદ એકલો ભરતને મળવા ગયો. ભરતે તેને છાતી સાથે પ્રેમથી ખૂબ ચાંપ્યો. પછી ભરતજીએ નિષાદ પાસે શ્રી રામચંદ્રજીના કુશળસમાચાર પૂછ્યા. પછી બધી સેના સહિત ભરત ભરદ્વાજના આશ્રમે આવ્યા. ત્યાં એક દિવસ રહીને આગળ ચાલ્યા અને ચિત્રકૂટ આગળ પહોંચ્યા. ભરતજીના નેત્રમાં જળ ભરાઈ આવ્યું. જેમ યોગીને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય તેમ શ્રી રામના આશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં જ ભરતનું દુઃખ શાંત થઈ ગયું. 'હે નાથ! મારું રક્ષણ કરો,' એમ કહી ભરત અને શત્રુઘ્ન દંડની માફક શ્રીરામચંદ્રજીના ચરણમાં જમીન પર પડ્યા. શ્રીરામચંદ્રજીએ ભરતજીને બળાત્કારે ઊઠાડી તેમને છાતી સાથે પ્રેમથી ચાંપ્યા. આ પ્રેમનું કોણ વર્ણન કરી શકે! પછી તેઓએ સીતાજીને પ્રણામ કર્યા. સીતાજીએ મનમાં ને મનમાં આશીર્વાદ દીધો. પછી રામચંદ્રજી સઘળી માતાઓને મળ્યા અને કહ્યું કે સંસારની ઘટમાળ ઈશ્વરને આધીન છે, એમાં કોઈને દોષ દેવો જોઈએ નહિ. પિતાના સ્વર્ગવાસની ખબર સાંભળી શ્રી રામચંદ્રજી દુઃખી થયા. ત્યાં સાથે આવેલા કેટલાક માણસોની એવી ઇચ્છા થઈ કે શ્રી રામચંદ્રજીને

પાછા લાવવા અને તેમને રાજગાદી સોંપવી. રામચંદ્રજીએ ભરતને કહ્યું કે હે 'તાત! તું જીવને વૃથા ઉદાસ કર નહિ. જીવની ગતિ ઈશ્વરને આધીન છે. રાજાએ મારો ત્યાગ કરી સત્ય પાળ્યું માટે આપણે સત્યનો રસ્તો લેવો જોઈએ.' આવી રીતે પરસ્પર ઘણી વાતો થઈ, છેવટે શ્રી રામચંદ્રજીની આજ્ઞા માથે ચડાવી ભરતે તેમની વતી ૧૪ વર્ષ સુધી રાજગાદી સંભાળવાનું કબુલ કર્યું. ભરતની રહેણી, સમજણ, કર્તવ્ય, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, ગુણ, તથા નિર્મળ ઐશ્વર્ય-આ સઘળાનું વર્ણન કરવામાં મોટામોટા કવિ પણ સંકોચ પામે છે. ભરતજી નિત્ય ભગવાનની પાદુકાઓ પૂજતા હતા અને પાદુકાઓ પાસેથી આજ્ઞા માગી અનેક પ્રકારનું રાજ્ય કરતા હતા.

આવા પ્રકારનાં રાજ્યો હાલમાં લોક ચાહે છે પણ મળતાં નથી. બધી જગ્યાએ વસ્તી વધતી જાય છે અને ઇન્દ્રિયોના ભોગનાં સાધન પણ વધતાં જાય છે, તેથી પાંચ ઇન્દ્રિયોને જે સુખ મળે તેજ સાચું સુખ છે એમ માનવામાં આવે છે. આવાં રજોગુણી વાતાવરણોમાંથી સત્ત્વગુણી વાતાવરણ બનાવવું એ કામ ઘણાને મુશ્કેલ લાગે છે. હાલના કાળમાં રાજસત્તા પ્રધાનોના હાથમાં છે અને રાજા સાંખ્યશાસ્ત્રના પુરુષની માફક અસંગ રહે છે. રાજાની જગ્યાએ બધા પ્રાંતોમાં ગવર્નરો છે, તેમનામાં પણ થોડીક સત્તાઓ રહેલી હોય છે તેથી સાંખ્યની માફક બે સત્તાવાળાં રાજ્યો હાલ ચાલે છે. તેમાં પ્રધાનો અને કાઉન્સીલોના સભ્યો ચુંટવા માટે પ્રજાની બહુમતિ જોઈએ. તેથી દેશની આખી પ્રજાને રોજ ન્યુસપેપર વાંચવાની ટેવ પાડવી જોઈએ અને રાજદ્વારી બાબતોમાં આખી પ્રજાએ રસ લેવો જોઈએ. આવા સંજોગોમાં પ્રજામાં ક્ષત્રિયોના ધર્મ આવવા લાગે પણ બ્રહ્મજ્ઞાન માટે જે પ્રકારની તૈયારી જોઈએ તેવા સંસ્કાર આવા વાતાવરણમાં તૈયાર થાય નહિ જ્યાં બહુ અનીતિ હોય ત્યાં કાયદા અને પોલીસ વધારે જોઈએ અને રાજ કરનારના મગજ ઉપર બોજો પણ બહુ રહે છે. જો પ્રજામાં નીતિ હોય તો ભરત જેવો એક રાજા આખા હિંદુસ્થાનનું રાજ્ય સહેલાઈથી કરી શકે અને વારંવાર ચુંટણીઓની ધમાલની પણ જરૂર રહે નહિ. પ્રજામાં નીતિવાળા માણસો વધારવા હોય તો માણસનું બી પણ સુધારવું જોઈએ. અને તેથી નીતિવાળાં કુટુંબો વચ્ચે વિવાહ થવા જોઈએ. જ્યાં બી સારૂં ન હોય ત્યાં ખેતી ઉપર બહુ ધ્યાન આપવાથી પણ ખેતી સુધરતી નથી. રામાયણમાંથી ખાસ શીખવાનું એ છે કે તે વખતે પ્રજાને રાજ્ય કરતાં ભક્તિની કિંમત વધારે હતી. તે વખતે ગરીબાઈ સહન કરીને પણ નીતિમાં રહેવાનું માણસો પસંદ કરતા હતા. બ્રહ્મચર્ય સારી રીતે પાળવામાં આવતું હતું તેથી વસ્તી વધતી નહોતી અને ખોરાકની તંગી પડતી નહોતી. આવો યુગ ફરીથી ક્યારે આવશે તે કહી શકાય તેવું નથી. ખરૂં રાજ્ય તે કહેવાય કે જ્યાં કોઈ ચોર ન હોય, કોઈ અસત્ય બોલે નહિ, કોઈ ભૂખે મરે નહિ, કોઈ દારૂ પીએ નહિ, કોઈ વ્યભિચાર કરે નહિ અને દરેક પોતાની ફરજ બરાબર સમજી અને ધર્મ પ્રમાણે વર્તે. આર્યોની પ્રજાનું સવારથી રાત સુધીનું કર્તવ્ય એવી રીતે યોજાએલું હતું કે તે કર્તવ્યથી જીવાત્માને પરમાત્માનું સ્મરણ સદા રહ્યા કરતું હતું. આર્ય એટલે મુમુક્ષુ અથવા સંસ્કારી પુરુષ. સીતાજી પણ રામચંદ્રજીને "આર્યપુત્ર" કહીને કોઈવાર બોલાવતાં હતાં.

(અપૂર્ણ)

× × ×

તું પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ નથી. મુક્ત થવાને માટે, એ સર્વના સાક્ષી-ચૈતનરૂપ તું પોતાને જાણ.

× × ×

ઇન્દ્રિયો જાણનારી છે. પણ માનનારી નથી. માનનારો તો જીવ છે. તે જ સારૂં નરસું માની બેસે છે. અને તેથી જ બંધન થાય છે. વિષયોમાં જે સુખબુદ્ધિ છે તેને છોડી દઈને સમતા ધારણ કરીને વર્ત.

જેઓ આપની કથા નિરંતર સાંભળ્યા કરે છે તેમના હૃદયમાં આપ રહો. જે મનુષ્ય આપનામાં પ્રીતી રાખે છે તેના હૃદયમાં આપ રહો. જેઓ આપને ભોજન અર્પણ કરીને જમે છે તેનામાં આપ રહો. જેઓના ચરણ તીર્થયાત્રા કરે છે, તેમના હૃદયમાં આપ રહો. જેઓ ગુરુની સેવા કરે છે તેમનામાં આપ રહો. જેઓના મનમાં કામ, ક્રોધ, મદ, માન, અજ્ઞાન, લોભ ચિત્તની ચંચળતા રાગ તથા વેર નથી અને જેઓમાં કપટ, અહંકાર અને માયા નથી તેવાના હૃદયમાં આપ નિવાસ કરો. જેમને સ્તુતિ અને નિંદા સમાન છે, જેમને આપના સિવાય બીજી ગતિ નથી. જેઓ પરસ્ત્રીને મા સમાન માને છે અને બીજાના ધનને ઝેર જેવું સમજે છે તેમના હૃદયમાં આપ રહો. જેઓ સઘળા અવગુણને ત્યાગી ગુણનું ગ્રહણ કરે છે તેઓના મનમાં આપનું સુંદર સ્થાન છે આ બધાં આપને રહેવાને યોગ્ય સ્થાન છે છતાં હાલના સમયને અનુસાર સ્થાન જોઈએ તો આપ ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર નિવાસ કરો.

આ બધો ઇતિહાસ નિશાળના ઇતિહાસ જેવો નથી. આ બધો સંસ્કારનો ઇતિહાસ છે. આવા ઇતિહાસથી માણસ સદાચાર શીખે છે.

હવે શ્રીરામચંદ્રજી, લક્ષ્મણજી અને સીતાજી ચિત્રકૂટ પર્વત પર રહેવા લાગ્યાં. તેમને લઈ આવનાર સુમંત્ર પાછો અયોધ્યા ગયો અને શ્રી રામચંદ્રના વનવાસના ખબર દશરથ રાજાને અને આપ્યા. આ વાત સાંભળી રાજદરબારમાં અને અયોધ્યા નગરીમાં ઘણો કોલાહલ મચી ગયો. તેમની મહારાજ દશરથને એટલો શોક થયો કે થોડા દહાડામાં શ્રીરામચંદ્રજીના વિયોગને લીધે શરીર છોડી સ્વર્ગે ગયા. જગતમાંથી શોક વધ્યો અને વસિષ્ઠ મુનિએ સંસારરૂપી સમુદ્ર કથાઓ કહી પોતાના જ્ઞાનપ્રકાશ તેમના ચરણ જ પૂજ્યો.

જે સર્વ કાર્યકાર તેના મામાને ઘેર હતા. તેમને સ્વરૂપ ભગવાન રા આવી. ભરત પાછા અયોધ્યા આ શ્લોકમાં જ સ અને દશરથનો સ્વર્ગવાસ દીપમાં દેખાતું રૂપું ન ને એમ લાગ્યું કે પોતાનો ત્યાંસુધી સાચું લાગે રામચંદ્રજીને વનવાસ મળ્યો નથી તેને જગત દેખાય નહિ, અને વળી કૈકેયીને પેટે તેનો જન્મ થયો. તેથી તેને ઘણો પસ્તાવો થયો. ભરત અને શત્રુઘ્ન બન્ને વિલાપ કરવા લાગ્યા. અહીં ભાઈ ભાઈ વચ્ચે તે વખતે કેવો પ્રેમ હતો અને કેવો પ્રેમ રહેવો જોઈએ તેનું બહુ સારું વર્ણન આવે છે. બધાએ ભરતજીને રાજગાદી સંભાળવાનું કહ્યું પણ ભરતે કહ્યું કે "મારું ભલું તો રામચંદ્રજીની સેવામાં જ છે, મને આજ્ઞા આપો તો હું રામચંદ્રજીની પાસે જાઉં." ઘણાખરા લોકો રાજ્યસુખના ભૂખ્યા હોય છે. ભરતનો અર્થ ભક્તિમાં રત એટલે રમનાર એવો પણ થાય છે. તેને રામચંદ્રજી સિવાય બીજું કાંઈ યાદ આવતું નથી અને રાજ્ય કરવું ગમતું નથી. તેથી ભરતજીએ કેટલાક સેવકોને સાથે લઈ શ્રી રામચંદ્રજીનાં દર્શન કરવા માટે જવા માટે તૈયારી કરી અને ચિત્રકૂટ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં નિષાદ (ભીલ) નું રાજ્ય આવ્યું. ત્યાંના ભીલ રાજાને ભરતની સેના જોઈ એવો વિચાર આવ્યો કે ભરત પોતાની સેના લઈને રામચંદ્રજી સાથે યુદ્ધ કરવા આવે છે તેથી તેણે ભરતની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરી. એક વૃદ્ધ માણસે નિષાદને સમજણ આપી કે ભરત તો રામના ભક્ત છે. તેથી નિષાદ એકલો ભરતને મળવા ગયો. ભરતે તેને છાતી સાથે પ્રેમથી ખૂબ ચાંપ્યો. પછી ભરતજીએ નિષાદ પાસે શ્રી રામચંદ્રજીના કુશળસમાચાર પૂછ્યા. પછી બધી સેના સહિત ભરત ભરદ્વાજના આશ્રમે આવ્યા. ત્યાં એક દિવસ રહીને આગળ ચાલ્યા અને ચિત્રકૂટ આગળ પહોંચ્યા. ભરતજીના નેત્રમાં જળ ભરાઈ આવ્યું. જેમ યોગીને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય તેમ શ્રી રામના આશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં જ ભરતનું દુઃખ શાંત થઈ ગયું. 'હે નાથ! મારું રક્ષણ કરો,' એમ કહી ભરત અને શત્રુઘ્ન દંડની માફક શ્રીરામચંદ્રજીના ચરણમાં જમીન પર પડ્યા. શ્રીરામચંદ્રજીએ ભરતજીને બળાત્કારે ઉઠાડી તેમને છાતી સાથે પ્રેમથી ચાંપ્યા. આ પ્રેમનું કોણ વર્ણન કરી શકે! પછી તેઓએ સીતાજીને પ્રણામ કર્યા. સીતાજીએ મનમાં ને મનમાં આશીર્વાદ દીધો. પછી રામચંદ્રજી સઘળી માતાઓને મળ્યા અને કહ્યું કે સંસારની ઘટમાળ ઈશ્વરને આધીન છે, એમાં કોઈને દોષ દેવો જોઈએ નહિ. પિતાના સ્વર્ગવાસની ખબર સાંભળી શ્રી રામચંદ્રજી દુઃખી થયા. ત્યાં સાથે આવેલા કેટલાક માણસોની એવી ઇચ્છા થઈ કે શ્રી રામચંદ્રજીને

પાછા લાવવા અને તેમને રાજગાદી સોંપવી. રામચંદ્રજીએ ભરતને કહ્યું કે હે 'તાત ! તું જીવને વૃથા ઉદાસ કર નહિ. જીવની ગતિ ઈશ્વરને આધીન છે. રાજાએ મારો ત્યાગ કરી સત્ય પાળ્યું માટે આપણે સત્યનો રસ્તો લેવો જોઇએ.' આવી રીતે પરસ્પર ઘણી વાતો થઇ, છેવટે થી રામચંદ્રજીની આજ્ઞા માથે ચડાવી ભરતે તેમની વતી ૧૪ વર્ષ સુધી રાજગાદી સંભાળવાનું કબુલ કર્યું. ભરતની રહેણી, સમજણ, કર્તવ્ય, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, ગુણ, તથા નિર્મળ ઐશ્વર્ય-આ સઘળાનું વર્ણન કરવામાં મોટામોટા કવિ પણ સંકોચ પામે છે. ભરતજી નિત્ય ભગવાનની પાદુકાઓ પૂજતા હતા અને પાદુકાઓ પાસેથી આજ્ઞા માગી અનેક પ્રકારનું રાજ્ય કરતા હતા.

આવા પ્રકારનાં રાજ્યો હાલમાં લોક ચાહે છે પણ મળતાં નથી. બધી જગ્યાએ વસ્તી વધતી જાય છે અને ઇન્દ્રિયોના ભોગનાં સાધન પણ વધતાં જાય છે, તેથી પાંચ ઇન્દ્રિયોને જે સુખ મળે તેજ સાચું સુખ છે એમ માનવામાં આવે છે. આવાં રજોગુણી વાતાવરણોમાંથી સત્વગુણી વાતાવરણ બનાવવું એ કામ ઘણાને મુશ્કેલ લાગે છે. હાલના કાળમાં રાજસત્તા પ્રધાનોના હાથમાં છે અને રાજા સાંખ્યશાસ્ત્રના પુરુષની માફક અસંગ રહે છે. રાજાની જગ્યાએ બધા પ્રાંતોમાં ગવર્નરો છે, તેમનામાં પણ થોડીક સત્તાઓ રહેલી હોય છે તેથી સાંખ્યની માફક બે સત્તાવાળાં રાજ્યો હાલ ચાલે છે. તેમાં પ્રધાનો અને કાઉન્સીલોના સભ્યો ચુંટવા માટે પ્રજાની બહુમતિ જોઇએ. તેથી દેશની આખી પ્રજાને રોજ ન્યુસપેપર વાંચવાની ટેવ પાડવી જોઇએ અને રાજદ્વારી બાબતોમાં આખી પ્રજાએ રસ લેવો જોઇએ. આવા સંજોગોમાં પ્રજામાં ક્ષત્રિયોના ધર્મ આવવા લાગે પણ બ્રહ્મજ્ઞાન માટે જે પ્રકારની તૈયારી જોઇએ તેવા સંસ્કાર આવા વાતાવરણમાં તૈયાર થાય નહિ જ્યાં બહુ અનીતિ હોય ત્યાં કાયદા અને પોલીસ વધારે જોઇએ અને રાજ કરનારના મગજ ઉપર બોજો પણ બહુ રહે છે. જો પ્રજામાં નીતિ હોય તો ભરત જેવો એક રાજા આખા હિંદુસ્થાનનું રાજ્ય સહેલાઈથી કરી શકે અને વારંવાર ચુંટણીઓની ધમાલની પણ જરૂર રહે નહિ. પ્રજામાં નીતિવાળા માણસો વધારવા હોય તો માણસનું બી પણ સુધારવું જોઈએ. અને તેથી નીતિવાળાં કુટુંબો વચ્ચે વિવાહ થવા જોઇએ. જ્યાં બી સારૂં ન હોય ત્યાં ખેતી ઉપર બહુ ધ્યાન આપવાથી પણ ખેતી સુધરતી નથી. રામાયણમાંથી ખાસ શીખવાનું એ છે કે તે વખતે પ્રજાને રાજ્ય કરતાં ભક્તિની કિંમત વધારે હતી. તે વખતે ગરીબાઇ સહન કરીને પણ નીતિમાં રહેવાનું માણસો પસંદ કરતા હતા. બ્રહ્મચર્ય સારી રીતે પાળવામાં આવતું હતું તેથી વસ્તી વધતી નહોતી અને ખોરાકની તંગી પડતી નહોતી. આવો યુગ ફરીથી ક્યારે આવશે તે કહી શકાય તેવું નથી. ખરૂં રાજ્ય તે કહેવાય કે જ્યાં કોઇ ચોર ન હોય, કોઇ અસત્ય બોલે નહિ, કોઈ ભૂખે મરે નહિ, કોઈ દારૂ પીએ નહિ, કોઇ વ્યભિચાર કરે નહિ અને દરેક પોતાની ફરજ બરાબર સમજી અને ધર્મ પ્રમાણે વર્તે. આર્યોની પ્રજાનું સવારથી રાત સુધીનું કર્તવ્ય એવી રીતે યોજાએલું હતું કે તે કર્તવ્યથી જીવાત્માને પરમાત્માનું સ્મરણ સદા રહ્યા કરતું હતું. આર્ય એટલે મુમુક્ષુ અથવા સંસ્કારી પુરુષ. સીતાજી પણ રામચંદ્રજીને "આર્યપુત્ર" કહીને કોઇવાર બોલાવતાં હતાં.

(અપૂર્ણ)

× × ×

તું પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ નથી. મુક્ત થવાને માટે, એ સર્વના સાક્ષી-ચેતનરૂપ તું પોતાને જાણ.

× × ×

ઇન્દ્રિયો જાણનારી છે, પણ માનનારી નથી. માનનારો તો જીવ છે. તે જ સારૂં નરસું માની બેસે છે. અને તેથી જ બંધન થાય છે. વિષયોમાં જે સુખબુદ્ધિ છે તેને છોડી દઇને સમતા ધારણ કરીને વર્ત.

ભક્ત કવિ જયદેવ

પાંચસો વર્ષ પૂર્વે બંગાળના વીરભૂમિ પરગણામાં આવેલ કેન્દુબિલ્વ ગામમાં આ પ્રસિદ્ધ ભક્ત-કવિનો જન્મ થયો હતો. પિતાનું નામ ભોજદેવ અને માતાનું વામાદેવી. કાન્યકુબ્જમાંથી બંગાળમાં ઊતરી આવેલા પંચ-બ્રાહ્મણોમાંના ભારદ્વાજ ગોત્રના શ્રીહર્ષના વંશમાં એ જન્મ્યા હતા. બાલ્યવયમાં જ મા-બાપ એમને એકલા છોડી સ્વધામે પરવર્યાં. પૂર્વસંસ્કારોના બળે નિરાધાર છતાં પણ ઉત્તમ અભ્યાસ કરી શક્યા અને સરળ પ્રેમભાવને પ્રતાપે કૃષ્ણ-કૃપામૃતના અધિકારી બન્યા.

આ ગામમાં એક નિરંજન નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એની પાસેથી તેમના પિતાએ થોડા પૈસા ઉછીના લીધા હતા. નિરંજને જોયું કે જયદેવને સંસારની કાંઈ ગતાગમ નથી. આથી એના એવા ભોળપણાનો લાભ ઊઠાવી તેના ઘરબાર પર હાથ મારવાનો મનસૂબો ઘડ્યો. એક નકલી દસ્તાવેજ જયદેવને બતાવ્યો અને કહ્યું; " જો જયદેવ, તારી રાધા-કૃષ્ણ અને ગોપીપ્રેમની વાતો રહેવા દે.. મને મારા રૂપીયા વ્યાજ સાથે પાછા આપી દે નહી તો આ દસ્તાવેજ પર સહી કરી ઘરબારનો કબજો મને સોંપી દે."

જયદેવ તો સર્વથા નિઃસ્પૃહ જ હતો. ઘરબાર પર એને રતિ-ભાર પણ મોહ નહોતો. એણે તો એ જ ક્ષણે કલમ ઊપાડીને સહી કરી આપી. નિરંજન તો કબજો લેવા માટે જ આવ્યો હતો...ઘર પર તરત જ કબજો જમાવ્યો. એકાએક એની પુત્રી દોડતી આવી અને બેબાકળી બેબાકળી કહેવા લાગી; ' પિતાજી, દોડો ઘરમાં આગ લાગી છે. બધું ય સ્વાહા થઈ ગયું છે." જયદેવ ત્યાં જ હતા. દ્વેષ-અહિંસાનો લેશ પણ ખ્યાલ એમને ન હતો. નિરંજનના ઘરમાં આગ લાગ્યાના સમાચાર સાંભળી એ જ ક્ષણે એ દોડ્યા, રક્તરંગી ભડકાની અંદર કૂદી ઘરમાં પૂસી ગયા...વાહ ! આગ તો ગાયબ જ થઈ ગઈ ! આ તો સ્વપ્નું છે કે શું ! ભક્ત માટે શું ન થાય !...

गरल सुधा रिपु करहिं मिताई ।
गोपद सिंधु अनल सितलाई ॥

જયદેવની આ અલૌકિક શક્તિ જોતાં ... આંખોમાં આંસુ ઊભરાયાં. પોતાના પાપાચાર પર ... કરતો નિરંજન જયદેવના ચરણોમાં આળોટ્યા ... દસ્તાવેજ ફાડી નાખી કહેવા માંડ્યું; " દેવ ! મને ... કરો. લોભવશ થઈને મેં તમારાં ઘરબાર પડાવી ... છે. આજે તમે ન હોત તો મારું ઘર બળીને ... જાત. ધન્ય છે. ભગવદ્‌ભક્તનો આવો પ્રભાવ ... આજે જ જાણ્યો !"

એ દિવસથી નિરંજનનું હૃદય શુદ્ધિ પામ્યું. જયદેવના સહવાસના પ્રતાપે એ પણ ભજન-કી... સમય ગાળવા લાગ્યો.

પ્રભુની આટલી બધી કૃપા અનુભવી જયદેવનું ... દ્રવી ગયું. ઘરબાર તજીને જગન્નાથપુરી જવાનો ... કર્યો અને પરાશર નામના એક બ્રાહ્મણને સ... પુરીને પંથે પળ્યા. ભગવાનનું ભજન કરતા જયદેવજી એકતાનથી ચાલવા માંડ્યા. કોઈ ... પાસે હતો પણ નહિ. મુખમાં હરિનામની ધૂન ... હરિ-ચરણની ઝાંખી ! પણ ગરમીએ તો ગજબ ... હતો. તરસની વેદનાથી બેભાન થઈને એ નીચે ... ગયા. કોણ સંભાળ લે એ ભક્તની ! કોઈ નહિ ... ના, ના, જુઓ; દૂરથી પેલું કોઈ આવે છે. લાગે છે ... ગોપબાળ, કોણ હશે ! હા, એ તો ભક્તવત્સલ ... તરુ ભગવાન જ. જયદેવને ગોદમાં લઈ કપડાથી પવ... નાખતાંનાખતાં . પ્રભુએ મીઠું ... દૂધ પાયું. બેભાન ... જયદેવ જાગ્યા. એમને માર્ગ બતાવી પુરી પહોંચાડ... છતાં, પ્રભુ-પ્રેમના આવેશમાં જયદેવ ખુદ પ્રભુને ... પણ પિછાણી શક્યા નહિ પુરી આગળ એમને ... ચાડી જ્યારે એ અંતર્ધાન થઈ ગયા, અને ખોળતાં ... પત્તો ન લાગ્યો ત્યારે જ ખ્યાલ આવ્યો કે તે ... પ્રભુ હતા ! ઘણાય પસ્તાયા, હવે શું વળે !...

પ્રેમસાગરમાં ડુબકીઓ મારતા જયદેવ હરિનામ... કરતા રહ્યા. ભાવાવેશમાં અજબ દશ્ય ... ચારે બાજુ સોહામણી પર્વતની હાર લાગી ... નીચે કલ-કલ ધ્વનિ કરતી કાલિન્દી વહે ... નક્ષત્રમાં કદમ્બ વૃક્ષની શાખાઓ ઝુલે છે ...

કોઈ મીઠી મુરલીના મધુરા સૂરો હવામાં વહેતા કરી રહ્યો છે. હોંઠપર મન્દ હાસ્ય છે. હા, એ જ એ જ કનૈયો! જયદેવ તો આ દૃશ્ય નયન ભરીભરીને નિરખે છે. સહસા કવિ-હૃદયમાંથી કાવ્ય-પંક્તિઓ સરી પડે છે:

मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमै-
र्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय ।
इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं
राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहःकेलयः ॥

એ દૃશ્ય કદાચ આવું ન હોય!.....
(પાપી તણો તો ઉદ્ધાર......એ રાગ)

કોઠીલો કૃષ્ણ-કુમાર યમુનાને કાંઠે ઊભો છે
હસીલો હૈયાંનો હાર-યમુનાને કાંઠે ઊભો છે
ટચુકડી આંગળીએ મધુરી મોરલી
વગાડે મીઠો મોરાર-યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.
ગગન-ગામી એનાં ગાજે છે ગર્જનો
નીકળે અમીના રણકાર-યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.
ગોપિકા વૃંદ તહિં દોડતું આવે
પગલે ભરે છે મોટી ફાળ-યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.
નીરતીર યમુનાનાં થંભી ગયાં છે
ધેનુ વાગોળે નહિં ઘાસ, યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.
મંગળ મોરલીને મેઘમીઠે ગર્જને;
મોહ્યું સકળ આ સંસાર યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.
ગરવાં ગીતાંનો ગાનાર યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.
ભારત ભૂમિનો ભૂપાળ યમુનાને કાંઠે ઊભો છે.

જયદેવ તે સાંભળી જ રહ્યા. અનંતના ઊંડાણમાંથી આવતો હોય એવો ધ્વનિ સાંભળી એ મુગ્ધ બન્યા.

અહીંથી જ ગીતગોવિન્દનો પ્રારંભ થાય છે. કહે છે કે આ સ્થળે જ જયદેવજીએ પ્રભુના દશાવતારોનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કર્યાં. દૃશ્યો નિરખતાં નિરખતાં 'જય જગદીશ હરે'ની ધૂન મચાવી દશે અવતારોની ક્રમશઃ સ્તુતિ કરી. થોડો સમય વહી ગયા બાદ જયદેવને લાગ્યું કે સૃષ્ટિ પલટાઈ ગઈ છે. સામે જોયું તો અનન્ત સમુદ્ર ઊછાળા મારે છે...નજર સમીપનું વૃન્દાવન ક્યાં? બ્રહ્માવરી ગોપીનો બંસીધર ક્યાં? એ દશ અવતારોનાં દૃશ્યો ક્યાં? "વાહ પ્રભુ! તારી લીલાનો અપરંપાર છે." અહીં અનન્ત જગતમાં સર્વત્ર પ્રસરેલા વિશ્વરૂપ પરમાત્માને પિછાણ્યા...એમને વંદન કરી જગદીશને દર્શને ચાલ્યા. દર્શન કર્યાં, બહુ પ્રસન્ન થયા. હૃદય આનંદથી સભર બન્યું. આ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં એમણે વિરક્ત સંન્યાસીની માફક રહેવા માંડ્યું. એમનું કોઈ નિયત સ્થાન નહોતું. ઘણુંખરું વૃક્ષની છાયાં નીચે જ રહેતા. અને ભિક્ષા દ્વારા ક્ષુધા શાન્ત કરતા. દિનરાત પ્રભુનું ધ્યાન, ચિંતન અને ગુણગાન કરવું એ જ એમના મનનું એકમાત્ર કર્તવ્ય હતું.

સુદેવ નામનો એક બ્રાહ્મણભક્ત પુરીમાં રહેતો હતો. એને સંતાનમાં કોઈ જ નહોતું. સ્ત્રીની ઈચ્છાથી એણે શ્રી જગદીશ પાસે પુત્રપ્રાપ્તિ માટે યાચના કરી અને કહ્યું; "મારું પ્રથમ સંતાન હું આપની સેવામાં અર્પણ કરીશ." પ્રભુ-કૃપાથી વખત જતાં એને એક પુત્રી જન્મી. બાર વર્ષની ઉંમરે પહોંચતાં શ્રદ્ધાળુ માબાપે એને જગન્નાથજીના ચરણે અર્પણ કરી. રાત્રે ભગવાને સ્વપ્નમાં આજ્ઞા કરી; "પદ્માવતીને મેં ગ્રહણ કરી છે. હવે મારી આજ્ઞા છે કે એનો વિવાહ પુરીમાં હમણાં જ આવીને રહેલા મારા પરમ ભક્ત જયદેવ સાથે કરો."

પ્રભુનો આદેશ બ્રાહ્મણદંપતીએ માથે ચઢાવ્યો, સવારમાં ઊઠી કન્યાને સાથે લઈ જયદેવની શોધમાં નીકળ્યાં. એક ઝાડ તળે બેસીને કીર્તન કરતા જયદેવ પાસે એ શોધતાં શોધતાં આવી ચઢ્યાં. પ્રભુનો આદેશ એમને સંભળાવ્યો. જયદેવ આશ્ચર્ય પામ્યા અને વિષાદયુક્ત સ્વરે કહેવા લાગ્યા, "મહારાજ, હું તો ભિખારી છું. મારે લગ્ન નથી કરવાં." દંપતીએ કહ્યું, "અમે ભગવદાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન કરી શકીએ. અમે તો આપને આપી ચૂક્યાં. જ્યારે ખુદ ભગવાન આપને આપવાની આજ્ઞા કરે છે ત્યારે કોની મગદૂર છે કે એમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે? અમે તો જઈએ છીએ, આ કન્યા અહીં જ રહેશે." જયદેવે રોકવા ઘણુંય કર્યું પણ તેઓ રોકાયા નહિ. આખરે જયદેવને ભગવાનની આજ્ઞા માનીને પદ્માવતી સાથે વિવાહ કરવો પડ્યો. થોડા દિવસો પછી ગૃહસ્થ જયદેવ અને પતિવ્રતા પદ્મા કેન્દુબિલ્વમાં પાછાં ફરે છે. અને ભગવાન શ્રી રાધામાધવની મૂર્તિની સ્થાપના કરી અને એની સેવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

થોડા દિવસ કેન્દુબિલ્વમાં રોકાઇને જયદેવજી યાત્રાએ નીકળ્યા. એક રાજાએ તેમનું ભાવસભર સન્માન કરી પોતાને ત્યાં રાખ્યા. ત્યાંથી પાછા ફરતી વખતે તેણે જયદેવજીની ઇચ્છા ન હોવા છતાં ગાંઠે ઘણું દ્રવ્ય બંધાવ્યું. જયદેવજીએ કહ્યું; " રાજાજી! પ્રભુને પામવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિને ધન તો ઝેર સમું છે. એ મનુષ્યને મદાન્ધ બનાવે છે, અને જ્યારે મનુષ્ય ધનહીન થઈ જાય છે ત્યારે તે લોભી અને બીજાનો દ્વેષી બને છે. આ અનર્થના કારણરૂપ અર્થ-ધનને હું નથી ચાહતો." પણ રાજાએ માન્યું નહિ. આથી અનિચ્છાએ રાજાની પ્રસન્નતાની ખાતર નિઃસ્પૃહ અને નિર્મોહભાવે થોડું ધન ગાંઠે બાંધ્યું અને ત્યાંથી પોતાને ગામ ચાલવા માંડ્યું.

સડેલા માંસ પર ગીધ અને શિયાળ તરાપ મારવા જ કરે છે. એ રીતે ધન જોઇને લોભીયાઓ એનો પીછો લે છે. કેટલાક બદમાશો જયદેવજીની સાથે થઈ ગયા. સરળ હૃદયના જયદેવજી ભજનની મસ્તીમાં રસ્તો ટૂંકો કરતા હતા. બદમાશો ધન માગતા ત્યારે જયદેવજી રાજી થઇને એમને આપતા. પણ બદમાશો તો પોતાની રીતે બધુંય ધન મેળવવાનું વિચારતા હતા. તેથી ડાકુઓએ જયદેવને ફસાવવાની યુક્તિ વિચારી. લોભ માણસના વિવેકનો નાશ કરે છે, એ માનવને રાક્ષસ બનાવે છે. બદમાશોએ પાછળથી હલ્લો કરીને જયદેવને જમીન પર પાડી દીધા અને જોતજોતામાં હાથપગ કાપી નાખી કૂવામાં ફેંકી દીધા. અનિત્ય ધનની કોથળાની સાથે મહાદુઃખના કારણરૂપ પાપનું મહાભારે પોટલું બાંધી પોતાના વિજય પર ગર્વ કરતા ડાકુઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

પ્રભુ-કૃપાથી કૂવામાં પાણી હતું જ નહિ એથી ડૂબવા જેવું શું હોય? જયદેવને કોઇપણ જગ્યાએ જખમ પણ નહોતો થયો. એ તો—

जाको राखै साइयां मार सके नहि कोय ।

—કૂવાની અંદર એક સુંદર પત્થર પર બેસીને પ્રભુના આ વિધાન પર પ્રસન્ન થતા હરિગુણ ગાવા લાગ્યા. એમણે વિચાર્યું કે ગમે તેમ હો પણ ધન પાસે રાખવાનું જ આ પરિણામ છે.

થોડા વખત પછી ગૌડેશ્વર રાજા લક્ષ્મણસેનની સ્વારી ત્યાંથી નીકળી. કૂવામાંથી કંઈક અવાજ આવતો સાંભળી રાજાએ તપાસ કરવા સેવકને મોકલ્યો. સેવકે ત્યાં જઇને જોયું તો જણાયું કે કોઈ માણસ સૂકા કૂવામાં બેસીને કૃષ્ણનામ-સંકીર્તન કરી રહ્યો હતો. રાજાની રજા લઇને એમને બહાર કાઢવામાં આવ્યા. ઔષધોપચાર કરવા માટે રાજા તેમને લઇને રાજધાની તરફ પાછો ફર્યો. જ્યારે જયદેવજીની વિદ્યા અને કૃષ્ણ-પ્રેમની રાજાને ખબર પડી ત્યારે તો એ બહુ પ્રસન્ન થયો. એમના લોકોત્તર ગુણો જોઇને એ એમનો ભક્ત બની ગયો. રાજાએ ડાકુઓનાં નામ-ઠામ અને પરિચય માગ્યાં. નામ-ઠામ તો જયદેવ જાણતા જ નહોતા પણ એમણે તો પરિચય પણ ન આપ્યો. કારણ કે જો પરિચય આપવામાં આવે તો સીપાઇઓ કદાચ એમને ખોળી કાઢી હેરાન કરે. સાચો ભક્ત તો વેરીનું પણ અમંગળ નહિ ઇચ્છે. આખાય વિશ્વ સાથે એને બંધુભાવ હોય છે. એની નજરે કોઇ દુષ્ટ નથી. પોતાનાં કષ્ટોને પણ ભગવાનની કૃપા સમજીને એ આવકારે છે. અને નિમિત્ત બનનારને ધન્યવાદ આપી તેની મંગળકામના કરે છે. ક્ષમા તો એમના સ્વભાવ સાથે જ જન્મી હોય છે.

ઔષધોપચારને લીધે એમના ઘા રૂઝાઈ ગયા. રાજાએ એમને પોતાની પંચરત્ન સભાના પ્રમુખપદે સ્થાપ્યા. એની સર્વાધ્યક્ષતાની સર્વ જવાબદારી એમને શિરે નાખી. કેટલાક દિવસો બાદ રાધામાધવની મૂર્તિ સાથે તેમની પત્ની પદ્માવતી પણ આવી પહોંચી. રાજા ધન-ધાન્ય વગેરેથી દરેક પ્રકારે એમનું માન જાળવતો. પણ ધન-માનના વિરાગી ભક્ત નજીવા ખર્ચ સિવાય કશાને અડતા નહિ. એક દિવસ રાજમહેલમાં મહોત્સવ હતો. એ ટાણે હજારો અતિથિઓ, ભિખારીઓ, બ્રાહ્મણો અને સાધુઓ ભોજનાર્થે આવ્યા હતા. પેલા ચાર ડાકુઓ પણ સાધુવેષે તેમાં આવ્યા હતા.

ડાકુઓને શી ખબર કે જેને તેઓ મરેલો માનતા હતા એ જ અહીંયા બધી વાતનો કર્તા હતા હશે? દૂરથી જ તેમણે લૂલા-લંગડા જયદેવને પિછાણ્યા અને બીકના માર્યા નાસવાનો રસ્તો ખોળવા લાગ્યા. એટલામાં જયદેવજીની દૃષ્ટિ એમના પર પડી. વર્ષોથી વિખૂટો પડેલો ભાઈ જેમ ભાઇઓને મળવા તલસે એમ એ આનંદમાં આવી ગયા. એમણે વિચાર્યું; " એમને પૈસાની જરૂર હશે. રાજાજી દરરોજ મને ધન માગવાનું કહે છે. તો તે આજે આ લોકોને અપાવું. આથી તેમને ઘણો જ સંતોષ

થશે." જયદેવે રાજાને કહ્યું, "મારા જુના મિત્રો આવ્યા છે. તેમને ધન આપવું હોય તો આ સારો વખત છે." કહેવાની જ વાર હતી. તરત જ ઊઠીને રાજાએ તેમને-ડાકુઓને બોલાવ્યા. રાજાનું આમંત્રણ સાંભળી એમની તો છાતી જ બેસી ગઇ. કાપો તો લોહી પણ ન નીકળે એવી દશા એમની થઇ ગઇ. પોતાની જ રીતે એમણે વિચાર્યું કે, "બ્રાહ્મણે ફરીયાદ કરી હશે. હવે તો બચવું મુશ્કેલ છે." માણસ પોતાના હૃદય-દર્પણમાં બીજાની તુલના કરે છે. સાધુને બધાય સજ્જન દેખાય છે અને ચોરને ચોર! યુવાન સ્ત્રીના સ્તન પર ખેલવા છતાં બાળકનું હૃદય વિકાર-રહિત હોય છે, જ્યારે યુવાન માણસ મનની ખૂરી વાસના અને કલ્પનાવશ એકાન્તમાં નિર્દોષ વાતચિત કરતાં જોયેલાં જુવાન ભાઈ-બહેનોમાં પણ પાપની કલ્પના કરે છે!

લથડતા પગે આવીને ડાકૂઓ રાજા પાસે થરથરતા ઊભા. જયદેવના આ જીગરજાન (!) મિત્રોનું રાજાએ બહુમાન કર્યું અને મનમાન્યું ધન માગવા કહ્યું.

ડાકુઓ તો સ્તબ્ધ બની ગયા. એમને કઈજ સમજાયું નહિ. પોતાને મારનારને વળી કોઈ મિત્ર બનાવે? પાસે રહીને પોતાના જ ખૂનીને પ્રસન્નવદને દ્રવ્ય અપાવે એવું સંભવિત છે ખરૂં? કુટિલ બુદ્ધિવાળા તેમણે જયદેવના આ કાર્યમાં પણ કુટીલતા નિહાળી. આથી ઘણું જ ધન માગીને અહીંથી પલાયન થઇ જવાની તજવીજમાં પડયા. એમની ઇચ્છાનુસાર આદરપૂર્વક ખવડાવી-પીવડાવી વસ્ત્રાલંકારોની ભેટ આપી...પછીથી રાજા અને જયદેવે તેમને પ્રેમપૂર્વક વિદાય દીધી. ધનનો બોજો વધી ગયો હતો અને રસ્તામાં સાવચેતીની જરૂર હોવાથી જયદેવે એક અમલદાર અને ચાર સૈનિકોને સાથે મોકલ્યા. આટલું બધું ધન-સન્માન મળવાનું સાચું રહસ્ય જાણવા અમલદારે પૂછ્યું; "ભાઇઓ, નિઃસ્પૃહ ભક્તવર જયદેવ સાથે આપને શો સંબંધ છે? તમારા ક્યા ઉપકારનો બદલો આટલું બધું ધન અપાવીને એમણે વાળ્યો?"

પાપબુદ્ધિ ડાકુઓ ઇશ્વરના ન્યાય અને ભયને વિસરી ગયા હતા. એમણે કહ્યું, "સાહેબ, વર્ષો પહેલાં અમે અને તમારા અધ્યક્ષ જયદેવ એક રાજ્યમાં કામ કરતા હતાં. અમે અધિકારી હતા અને એ અમારી નીચે કામ કરતો હતો. એક વખત એણે એવું કુકર્મ કર્યું કે રાજાએ ગુસ્સે થઇને એને મારી નાખવાની આજ્ઞા આપી. પણ અમને દયા આવી અને ફક્ત હાથપગ કાપી નાખીને તેને બચાવી લીધો. આ ભેદ અમે ખોલી દઇએ એ ડરથી એણે અમારૂં આટલું બધું સન્માન કર્યું. અને આથી એનું અહિત થઇ જાય એવા ભયથી અમે કંઇ બોલ્યા ન......

વાક્ય પૂરું થાય તે પહેલાં તો ધડાકા સાથે ધરતી ફાટી અને ચારે ડાકુઓ અંદર સમાઇ ગયા!!!

વારંવાર અપકાર પર ઉપકાર કરવાથી દુષ્ટોનાં હૃદય પણ પલટાઇ જાય છે. પણ કેટલાક તો એવા દુષ્ટ હોય છે કે, સાપને દૂધ પાવાથી જેમ તે વધુ ઝેરી થતો જાય છે તેમ પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ કદી છોડતા નથી. એમને માટે તો સજા જ હોય. જો કે ભક્ત તો એમને દંડવાની ઇચ્છા નહિ જ કરે...એ તો કોઇને પણ પોતાનું બૂરૂં કરનાર નથી માનતા. એમના હૃદયમાં ખૂરાઇ હોતી જ નથી. પ્રત્યેક વિધાનમાં એ તો પ્રભુનો મંગળકારી હાથ જ હશે એમ માને છે. તો પછી કોઇ ખરાબ કરનારની તો એમના મનમાં કલ્પના જ ક્યાંથી હોય?...એ તો બૂરૂં ઇચ્છનાર પર પણ ઉપકાર કરે છે.

આ સ્થિતિમાં ભગવાન જ દંડ દઇને તે દુષ્ટોને ઉદ્ધારે છે. અહીં પણ એમ જ થયું. ને પૃથ્વી માતાએ ફાટીને દુષ્ટોને પોતાની ગોદમાં સમાવી દીધા.

અમલદાર તો દિંગ જ થઇ ગયો! તે બધુંય ધન નોકરો પાસે ઉપડાવી રાજધાનીમાં પાછો ફર્યો અને રાજાને બધી વિગતથી વાકેફ કર્યો. રાજાએ જયદેવને બોલાવ્યા અને આશ્ચર્યથી બધી વાત તેમને કહી સંભળાવી. એકાએક રાજાએ જોયું કે જયદેવજીનાં નેત્રોથી આંસુ વહી રહ્યાં છે અને એમના હાથપગ પુનઃ અસલ રૂપ ધારણ કરી રહ્યા છે!! રાજા સાનંદાશ્ચર્યથી જોઇ જ રહ્યો.

વિસ્મય પામેલા રાજાએ કુતૂહલપૂર્વક બધી બીના જણાવવા આગ્રહ કર્યો. જયદેવજીને બધું ય કહેવું પડયું. કરૂણાથી સભર હૃદયવાળા જયદેવજીએ કહ્યું; "રાજન્! હું ખરેખર અભાગી છું. નહિ તો મારે લીધે આ લોકો પ્રાણ શા માટે ગુમાવે? ધન એ બૂરી ચીજ, છે એમ માની મેં તો તેને તરછોડયું હતું. પણ એ રાજાના આગ્રહથી મારે સ્વીકારવું પડ્યું. એના લીધે જ આ બિચા-

રાજાઓની બુદ્ધિ લોભાઇ અને એ મેળવવા માટે તેમણે મારા હાથપગ કાપી નાખી મને કૂવામાં ફેંકી દીધો. તેમણે ધનનો અને ધન ગ્રહણ કરવાનો મારો પ્રત્યક્ષ દોષ સિદ્ધ કરી બતાવી મારી સાથે મિત્રતાભર્યો વર્તાવ રાખ્યો કહેવાય. આ ઉપકાર મારા ઉપર ઓછો નહોતો. બસ. આ માટે જ મેં એમને ધન અપાવ્યું. વધારે ધન મેં એટલા માટે અપાવ્યું કે જો એથી એમની ધનની કામના પૂરી થાય તો તેઓ લુંટફાટ જેવું નિર્દય કાર્ય છોડી દે. મારા હાથપગ કપાયા એમાં મારા પૂર્વજન્મનાં કર્મોનું ફળ હશે. તેઓ તો લોભવશ નિમિત્તમાત્ર જ હતા. મારે જ લીધે એમનું આવું અકુદરતી મોત નીપજ્યું એ સમાચાર મારી આંખમાં આંસુ લાવે છે. કોણ જાણે મારા ક્યા પાપના અપરાધે એમને આવી કઠિન શિક્ષા ભોગવવી પડી। ખરું જોતાં ધનનો સંગ કરવો એ જ ખરાબ છે. મારો અપરાધ ન જોતાં દયાળુ ભગવાને મારા હાથ-પગ હતા તેવા બનાવી દીધા એ કેવું આશ્ચર્ય। રાજન્। એવા પ્યારા કૃષ્ણને ના ભજે એવો અભાગી કોણ હશે?"

ભક્તપ્રવર શ્રી જયદેવજીની વાણી સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય સાથે તેમના ચરણોમાં નમી પડ્યો. ભક્ત-હૃદયની મહત્તાનું આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મળતાં એ અત્યંત પ્રભાવિત થયો અને એમનો ભક્ત બન્યો.

ડાકુઓ પર પણ પ્રભાવ તો પડ્યો હતો. પણ કેવળ પ્રભાવથી જ કામ સરતું નથી. જમીન સારી ન હોય તો બીજ સારું હોય તો પણ નહિ ઊગે અને ઊગે તો પણ ફળ વિહીન......

(અગળ આવતા અંકે)

સભ્ય જગતની વિચિત્રતા

માનવ જાતિની મોટામાં મોટી ખામી તે તેનું દોઢ-ડહાપણ છે. માયાવી બુદ્ધિના ઘમંડમાં ખેંચાઇને તેણે કુદરતી પ્રેરણાને ફગાવી દીધી અને કુદરતની સામે થઇને સ્વેચ્છાચારી જીવન જીવવાનું શરૂ કર્યું.

બુદ્ધિના ઘમંડમાંથી સીધો જન્મેલો ખ્યાલ તે પોતાની જરૂરીયાતોને એકદમ વધારી મૂકવામાં માનેલી મહત્તા છે.

સામાન્યમાં સામાન્ય જીવનથી માંડીને તે જેને વર્તમાન જગતમાં સભ્યમાં સભ્ય જીવન માનવામાં આવે છે તે જાતના ઉચ્ચતર જીવન સુધીના ક્ષેત્રને આવરતી એક સાર્વત્રિક નજર ફેંકતાં જણાયા વિના નથી રહેતું કે તે બધી જાતના જીવનનો મોટામાં મોટો ભાગ, વધારી મૂકાયેલી જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં ખરચાય છે.

પરિણામે ઉચ્ચ, સભ્ય અને સુખી જીવનની આંકણી તેની જરૂરીયાતોના પ્રમાણ ઉપરથી જ આંકવામાં બેહદી અને અવિચારી માન્યતા બંધાઇ ગઇ છે.

એ માન્યતાના ઉચ્છેદનું કાર્ય માનવજાતિ ઉપરના મહાન ઉપકારનું કાર્ય છે, હોવું જોઇએ અને હશે

મહાત્માઓના, ઋષિઓના અને જેઓએ માનવ-કલ્યાણના કાર્યમાં રસ લીધો છે એવા દરેક વિચારવંતોના કાર્યને યોગ્ય રીતે નિરખવામાં આવે તો તેમાંથી ઉપરની માન્યતા તોડવાના તેમના મહાન પ્રયત્નો ઉપર તરી આવશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તેમનું કાર્ય આ જાતની માન્યતાને તોડવાનું જ હતું.

આ માન્યતાની વ્યાપકતા એ અત્યારના "સભ્ય" અને "પ્રગતિમાન" જગતની મહાન વિચિત્રતા છે।

આ વિચિત્રતાને પારખવા છતાં-એની વિનાશક શક્તિનું પ્રમાણ જાણવા છતાં એને ઇરાદાપૂર્વક પોષનારા વિશ્વ-નાગરીકો તો વળી સ્વયમ્ એથી પણ ગૂંચવણભરી વિચિત્રતા છે!

—શ્રી ચન્દ્રશંકર સોમનાથ ભટ્ટ

× × ×

એક પળ સમય એ પણ અમૂલ્ય ચીજ છે. ચક્રવર્તી પણ એક પળ પામવા આખી રિદ્ધિ આપે તો પણ તે પામનાર નથી. એક પળ વ્યર્થ ખોવાથી એક ભવ હારી જવા જેવું છે.

卐

મારો વૈભવ

મારો વૈભવ અપરંપાર...મારા મહિમાનો નહિં પાર...(ધ્રુવ)

સચ્ચિત્ સુન્દર શુદ્ધ સનાતન આનન્દ નિર્ભય સાર;
નામ મળે નહિં અન્ય અવરનું, એકાન્ત શાન્ત સમાય...મારો૦

ચોગમ ચોદિશ ધામ મહારું, સાર્વભૌમ સ્વરાજ્ય,
ઇચ્છાશક્તિ સેવા કરતી, સત્ય સંકલ્પ સધાય...મારો૦

ઇચ્છું જો અવકાશ વિહરવા, વિલસે વ્યોમ અપાર;
જલ ને સ્થલની વાંછા થાતાં જલ-સ્થલના અવતાર...મારો૦

સૂર્ય-ચન્દ્ર થઇને પ્રકટું વળી, અન્ધકાર અમાપ;
અકલિત લીલા લહેરાવું હું, શાશ્વત કાળપ્રવાહ...મારો૦

બ્રહ્માણ્ડો ક્ષણમાં બનતો હું પ્રકૃતિના પડથાર
અનન્ત રૂપે સ્ફુરતો તો યે નિશ્ચલ નિજ નિર્વાણ...મારો૦

સત્ત્વ બનીને જાણું સઘળું, રજથી કરું વિસ્તાર,
ને તમસે સ્થિરતા લઈ સ્થૂલમાં ભેદ બની ભટકાઉં...મારો૦

કાન થકી સુણતો સ્વરને વળી, સ્વર પણ હું બનનાર
સાંભળવાનું સાધન ઇન્દ્રિય તે પણ મારો પ્રભાવ...મારો૦

ભેદો સઘળા હું બનતો પણ, મુજમાં ન ભેદ લગાર;
સર્વે ભેદોને જોતો હું જોનારાની ય પાર...મારો૦

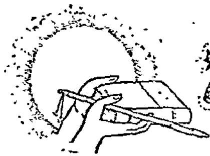
અણુ કરતાં યે હું નાનો ને મહાનથી ય મહાન,
કરતો તો ય ન કરતો કંઇ હું, સચરાચરનો રામ...મારો૦

અગણિત બ્રહ્માણ્ડો સરજું ને સંહરતો હું છતાંય
વૃદ્ધિ-ક્ષય મુજમાં નહિ થાતાં, અક્ષય પૂર્ણવિરામ...મારો૦

સર્વ પદાર્થોને ભજતો હું અસંગ આત્મારામ,
નિર્મમ નિત્ય નિરન્તર કરતો વિશ્વનિયન્ત્રણ-કામ...મારો૦

સર્વ મહિંથી સ્વાર્થો છોડી સ્નેહો મોહાભિમાન,
સમાનભાવે ભજતા જેઓ તેઓનો હું તમામ...મારો૦

—શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ

પંચમ વેદ

માયાનો અંધાપો

આલેખકઃ— શ્રી 'પુનિત' મહારાજ

એક વણિક શેઠ હતા. કાળાં-ધોળાં કરીને અઢળક લક્ષ્મી એકઠી કરેલી. પૈસાના જોરે 'નગરશેઠ'નું બહુમૂલ્ય બિરુદ પણ મેળવ્યું હતું. શું જાહેર કે શું ખાનગી—દરેક સભારંભમાં તેમની હાજરી તરી આવતી, જ્યાં જુઓ ત્યાં તેમની જ વાહવાહ બોલાતી, 'આવો શેઠ' ને 'બેસો શેઠ'ના આવકારભર્યાં શબ્દોથી તેમનું સ્વાગત થતું.

આમ વર્ષો પર વર્ષો વીતી રહ્યાં હતાં. જીવન-સરિતા પૂર ઝડપે વહી રહી હતી. સમયના પ્રવાહને કોણ અટકાવી શકે! યથાસમયે યુવાનીને આરે ઊભેલા શેઠ હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં પ્રવેશી ચૂક્યા હતા. જીવનસંધ્યાનાં બહુરંગી ચિત્રો લાચારીપૂર્વક નિહાળી રહ્યા હતા.

શરીરની સ્વસ્થ ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ ગઈ હતી. યુવાવસ્થામાં કરેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે દેહનાં દુઃખો સતાવી રહ્યાં હતાં. જેની હાકની ધાકને લીધે ઘરનો નોકરવર્ગ થથરી ઊઠતો તે રુવાબદાર શેઠ આજે ઘેંશ જેવા ગરીબ ગાય જેવા બની ગયા હતા.

મરણોન્મુખ માનવીની દશા ખરેખર દિલદ્રાવક હોય છે. પાષાણહૃદયી પુરુષોને પણ તે માખણજેવા મૃદુ બનાવી દે છે. શેઠનું, શરીર એટલે જાણે રોગનું ઘર (Dwelling of Decease) અને હાડકાંનો માળખો! પૈસાપાત્ર હોવાથી સગાંવહાલાં અને સ્નેહી-સ્વજનોએ શેઠની સારવાર કરવામાં કાંઈ જ કચાશ ન રાખી. પરંતુ જીર્ણ થયેલો પાટો ક્યાં સુધી ટકી શકે!

જીવનજંગમાં ઝંપલાવતાં પહેલાં નિશ્ચિત થઈ ચૂકેલી તારીખે, તિથિએ અને મિનિટે યમરાજનું 'ઓચિંતું આવું' આવ્યું અને...શેઠની જીવનબાજી સંકેલાઈ ગઈ, જેમ કાચબો પોતાનાં અંગોને સંકેલી લે છે તેમ. તફાવત માત્ર એટલો જ છે કે, જ્યારે કાચબો સ્વેચ્છાએ શરીરનું સંકલન કરી લે છે ત્યારે માનવી મનુષ્યોને પરાણે સંકેલી લેવાની ફરજ પડે છે.

તેમને બે ભણેલા-ગણેલા પુત્રો હતા. મૃત્યુના મહેમાન બનતા પહેલાં શેઠે તેમના બન્નેના નામે વીલ (will) કરી રાખેલું. મરણોત્તર ક્રિયાઓ પતાવ્યા પછી બન્ને ભાઈઓએ પોતપોતાના હિસ્સાની વડિલોપાર્જિત મિલકતની વહેંચણી કરી લીધી. બેમાંથી જે નાનો હતો તે પૂર્વજન્મનો કોઈ સંસ્કારી આત્મા હતો, અને જે મોટો હતો તે મોજીલો માણસ હતો. નાનાનું નામ હતું પ્રભુદાસ અને મોટાનું નામ હતું પ્રવીણકાન્ત. 'યથાનામા તથાગુણઃ'વાળી કહેવત પ્રભુદાસને બરાબર બેસતી હતી. બાપાની ચાલુ પેઢીના વહીવટની જવાબદારી પ્રવીણકાન્તે સ્વીકારી હતી એવામાં નસીબે તેને યારી આપી અને તે બે પૈસે સુખી થયો. નાનો બીચારો ભગવાનના ઘરનો માણસ હતો. પ્રભુભજનના શુભ કાર્યમાં વિક્ષેપ પડે એટલા માટે તે પોતાની ઇચ્છાથી જ વેપાર ધંધામાં પડવાની સાફ ના પાડી સામાન્ય નોકરી કરીને જીવનગુજારો કરી રહ્યો હતો. બાજુમાં નાનકડી એક પર્ણકુટી બાંધીને તે ઋષિ-જીવન ગાળતો હતો. ન કોઈની સાથે લેવા કે ન કોઈની સાથે કંઈ દેવા.

આ બાજુ મોટાભાઈને ઘેર ધનના ઢગલા ખડકાઈ રહ્યા હતા, લક્ષ્મીની છોળો ઊડી રહી હતી. બાપદાદાના વખતનું જૂનું મકાન તોડાવીને તેણે એક નવો હવાનો આલીશાન બંગલો બનાવડાવ્યો. જાણે કોઈ રાજાનો જ રંગમહેલ ન હોય!

જગત અને ભગતને સનાતનનું વેર હોય છે. સૃષ્ટિના સર્જનથી માંડીને પૃથ્વીના પ્રલય સુધી આ એક અબાધિત નિયમ રહેશે. એક તો મોટા ભાઈને નાના ભાઈ પ્રત્યે તિરસ્કાર હતો જ, અને લક્ષ્મીના મદને લીધે વળી તેમાં વધારો થયો. લક્ષ્મી એ તમામ અનર્થોનું આદિકારણ અને સઘળાં દૂષણોનું પ્રવેશદ્વાર છે. આપણામાં કહેવત છે કે 'બેમાં દોષ

ત્યાંસુધી ભાઈ અને જુદા પડયા પછી પિતરાઈ ભાઈ શાંતિથી રહે તે પણ જગતને પરવડતું નથી. લક્ષ્મીની વિપુલતાને લીધે મદાંધ બનેલા મોટા ભાઈએ જાણીબૂઝીને ઇરાદાપૂર્વક નાના ભાઈની ઝુંપડીપર પાણીની પરનાર ઊતારી.

બીચારો નાનો ભાઈ બીજું શું કરી શકે? તેણે મોટાભાઈ પાસે જઈને બે હાથ જોડીને વિનમ્ર વિનવણી કરીને કહ્યું; 'મોટાભાઈ! ઉનાળો તો લગભગ પૂરો થઈ ગયો છે. હવે ચોમાસું બેસી જવાની તૈયારી છે. આપે આ પરનાર મારી ઝૂંપડીપર ઊતારી તો ખરી, પરંતુ આપે એટલો ખ્યાલ કરવો જોઈતો હતો કે ધોધમાર વરસાદ વેળા મારી ઝૂંપડીની શું સ્થિતિ થશે? આપના જ હૃદયને પૂછી જુઓ કે, શું આ આપે ઠીક કર્યું છે? મોટાભાઈનો મીજાજ કંઈ ઓર હતો. ધુમાખીભર્યા શબ્દોમાં તેણે જણાવી દીધું કે 'આ પ્રશ્નની યોગ્યતા-અયોગ્યતાની ચર્ચામાં હું ઊતરવા માગતો નથી. કાયદેસર જે પગલાં આપને લેવાં હોય તે લઈ શકો છો. કોર્ટના તમામ દરવાજા ખુલ્લા છે.'

નાના ભાઈએ મોટા ભાઈ પાસે આવા નફરત અને ઊડાઉ જવાબની આશા નહોતી રાખી. મોટા ભાઈનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર સાંભળ્યા પછી બહુ વિચારને અંતે તેણે તે જ પોળમાંના કેટલાક પ્રતિષ્ઠિત સજ્જનોને દરમ્યાનગીરી કરવા માટે વિનંતી કરી, પહેલાં તો પૈસાદારની શેહમાં તણાઈને તેમણે અશક્તિ દર્શાવી પરંતુ કેટલાક નીડર માણસોએ નાના ભાઈની ફરિયાદનું જોરદાર અને સચોટ સમર્થન કરવાથી ન છૂટકે તેમણે પંચ તરીકે કામ કરવાનું માથે લીધું.

પંચે મોટાભાઈને બોલાવીને પૂછ્યું; 'કેમ પ્રવિણકાંત-ભાઈ! તમારા નાના ભાઈને ઉપરે પાણીની પરનાળ ઊતારવાનું આપનું પગલું શું વ્યાજબી છે? આપ તેની જગ્યાએ હો તો શું કરો?

મોટા ભાઈએ તુરત જ પ્રત્યુત્તર આપ્યો; 'ના જી, વ્યાજબી તો ના ગણાય.'

'આપ કહો છો અને અમે માનીએ છીએ તે પ્રમાણે જો આપનું પગલું ગેરવ્યાજબી હોય તો આપની એ સ્પષ્ટ ફરજ છે કે આપે સદરહુ પાણીની પરનાર ત્યાંથી ખસેડીને નાના ભાઈને ન્યાય આપવો, એટલું જ નહિ, પરંતુ અત્યાર સુધી આપે તેને કરેલા અન્યાયના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે તેની માફી પણ માગવી જોઈએ.' ગુન્હાની કબુલાત પછી આ પ્રશ્નનું શાંતિમય સમાધાન થઈ જશે એવી આશાથી પંચે મોટાભાઈને સૂચના કરતાં કહ્યું.

માફીની સૂચના સાંભળીને મોટા ભાઈએ પાછી આડાઈ કરી, '**મેં લીધેલું વ્યાજબી તો ન કહેવાય, છતાં હું તેને ખસેડી નહિ શકું. આપને ખોટું લાગે તો મને માફ કરશો.**'

પંચની આશા પર ઠંડુ પાણી રેડાઈ ગયું. નિરાશ થઈને બધા વિખરાઈ ગયા.

બોધપાઠઃ—

આ તો એક સામાન્ય દૃષ્ટાંત છે. આપણા બધાની સ્થિતિ બરાબર આવી જ છે. હૃદયથી સમજવા છતાં પણ માયાના અંધાપાને લીધે આપણે તેનું આચરણ કરી શકતા નથી.

દરેક માણસ એ જાણે છે કે, આ જગતમાં ખાલી હાથે આવ્યા છીએ અને ખાલી હાથે જ જવાના છીએ. આ માયાવી પદાર્થો માટે જે ફાંફાં મારી રહ્યા છીએ. તે તદ્દન ખોટું છે. ફક્ત ભગવાનનું નામ જ સાચું છે. 'જેનું નામ તેનો નાશ' નક્કી છે.

છતાં માણસને આ જ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે કે 'જો આ બધું ખોટું જ હોય તો પછી તેની પ્રાપ્તિ માટે અમૂલ્ય સમય શા માટે ગુમાવવો જોઈએ? એક વસ્તુની અસારતાનું ભાન થયા પછી પણ, તેને મમતાપૂર્વક વળગી રહેવું શું વ્યાજબી છે?' તરત જ સામો જવાબ મળશે કે, 'વ્યાજબી તો ન કહેવાય.'

એક કદમ્લું આગળ વધીને પૂછીએ કે, 'જો વ્યાજબી ન હોય તો, આપની જરૂર પૂરતી જીવન-સામગ્રી રાખીને, બાકીની તમામ વસ્તુઓ જનકલ્યાણને રસ્તે છૂટે હાથે આપી દો અને પ્રભુની પ્રસન્નતા મેળવો.'

વેદાંતની અને જ્ઞાનની લાંબીલાંબી વાતો કરનાર હશે તો પણ તરત પ્રત્યુત્તર આપી દેશે કે, 'આપનું કહેવું યથાર્થ છે. **સંગ્રહ કરવો એ વ્યાજબી તો ન કહેવાય છતાં પણ એ લુંટાવી ન દેવાય.**'

બસ આનું જ નામ માયાનો અંધાપો! આનું જ નામ 'છતી આંખે આંધળાપણું.'

કોઈ પણ કાર્યમાં રહેલા સત્યાંશની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થયા પછી પણ જો આપણે તેને અમલમાં ન મૂકી શકીએ તો સમજવું કે તે આપણી નિર્બળતાની નિશાની છે. જગતમાં મહાન બનવું હોય તો એ નિર્બળતા નાબૂદ કર્યે જ છૂટકો.

શ્રી રામકૃષ્ણની ઉપદેશ વાણી

અનુવાદક: શ્રી જયંતીલાલ મંગળજી ઓઝા M. A. B. T.

૧૫ એકના આંકડા પાછળ મીંડાં ઉમેરીને તેની કિમ્મતમાં ગમે તેટલો વધારો કરી શકાય છે, પરંતુ જો એ એકડાને ભૂંસી નાખવામાં આવે તો એકલાં મીંડાંઓની કંઈ જ કિમ્મત નથી. તેવી જ રીતે જ્યાંસુધી જીવ પરમાત્માનું શરણ લેતો નથી ત્યાંસુધી તેની જરા જેટલી પણ કિમ્મત નથી; પરમાત્મા એકના આંક જેવા છે. અહીં દરેક વસ્તુની કિમ્મત ઈશ્વર સાથેના સંબંધને લઈને જ છે. જેમજેમ જીવ ઈશ્વરનું-જેને લઈને જગતમાં મીંડાંની કિમ્મત થાય છે-શરણ લે છે, અને તેને નામે બધાં કામ ,કરે છે, તેમતેમ તેની કિમ્મતમાં વધારો થાય છે. એથી વિરુદ્ધમાં જો તે ઈશ્વરને ભૂલી જઈને પોતાની નામના કે અહંકાર ખાતર ગમે તેટલી સિદ્ધિઓ મેળવે તો પણ તેની જરા જેટલી યે કિમ્મત નથી.

૧૬ તેલ વિના દીવો બળે નહીં, તેમ ઈશ્વર વિના માનવી જીવે નહીં.

૧૭ લોઢાને માટે જેમ ચુમ્બક તેમ માનવી માટે ઈશ્વર. તો પછી તે મનુષ્યને ખેંચતો કેમ નથી? કાદવથી ખરડાયેલો લોઢાનો ટુકડો જેમ ચુમ્બકના આકર્ષણથી ખેંચાતો નથી, તેમ માયાથી લેપાયેલો જીવ પરમાત્માનું આકર્ષણ અનુભવી શકતો નથી. જ્યારે પાણીથી કાદવ ધોવાઈ જાય, ત્યારે લોઢું ગતિ કરી શકે છે. તે જ રીતે પ્રાર્થના અને પશ્ચાત્તાપનાં આંસુ લાંબા વખત સુધી પાડી જ્યારે જીવ માયાનો કાદવ ધોઈ નાખે છે અને આમ મરી પાર્થિવ પકડમાંથી છૂટો થાય છે ત્યારે ઈશ્વર પોતાની તરફ તેને ખેંચે છે.

૧૮ દર કલાકે એક વખત કલાકકાંટો અને મિનિટકાંટો ભેગા થાય છે તેના જેવો જીવાત્મા અને પરમાત્માનો સંયોગ છે. તેઓ એકબીજા સાથે જોડાયેલા, અને એકબીજા ઉપર આધાર રાખનારા હોવા છતાં, અને સાધારણ રીતે અલગ હોવા છતાં, જેટલા પ્રમાણમાં અનુકૂળતા મળે તેટલા પ્રમાણમાં સંયુક્ત થઈ શકે તેમ છે.

૧૯ બંધાએલો આત્મા જીવ-માનવી. અને માયામાંથી છૂટેલો માનવી પરમાત્મા.

૨૦ જીવાત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે કેવો સંબંધ છે? પાણીના પ્રવાહમાં લાકડાનું પાટીયું આડું ધરવામાં આવે તો પ્રવાહના બે ભાગ પડતા હોય એમ લાગે છે; તે જ રીતે માયાની મર્યાદાને લઈને અભંગ ઈશ્વર જીવાત્મા અને પરમાત્મામાં વિભક્ત થતો લાગે છે.

૨૧ પાણી અને તેના પરપોટા વસ્તુગતિએ એક જ છે. પરપોટા પાણીમાં જન્મે છે, તેના ઉપર તરે છે અને છેવટે તેમાં જ સમાઈ જાય છે, તેમ જ જીવાત્મા અને પરમાત્મા એક-અભિન્ન છે; બન્ને વચ્ચેનો તફાવત માત્ર પરિમાણનો છે. કેમ કે એક પરિમિત અને મર્યાદિત છે, જ્યારે બીજો અપરિમિત, અમર્યાદિત છે. એક પરતંત્ર છે, બીજો સ્વતંત્ર છે.

૨૨ ગંગાના પાણીના એક ભાગને વૃક્ષથી ઘેરી લઈને છૂટું પાડી દઈ તેને પોતાની ગંગા કહીએ,-તેના જેવો આ વ્યક્તિગત જીવાત્માનો વિચાર પણ છે.

૨૩ સીસાના ટુકડાને જો પારાની રકાબીમાં નાખવામાં આવે તો તેમાં એ ભળી જાય છે. તેવી જ રીતે બ્રહ્મરૂપી મહાસાગરમાં પડે છે ત્યારે જીવાત્માનું મર્યાદિત જીવન પૂરું થઈ જાય છે.

૨૪ ઈશ્વર અનન્ત છે, જીવાત્મા સાન્ત છે. તો પછી સાન્ત અનન્તને કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકે? મીઠાની પૂતળી દરિયાના ઊંડાણનું માપ કાઢવા જાય તેના જેવી આ વાત થઈ! મીઠાની પૂતળી દરિયામાં પડી ઓગળી જાય અને તેમાં એકરૂપ થઈ જાય, પોતાનું વ્યક્તિત્વ ગુમાવી દે છે અને તેની સાથે એકરૂપ થઈ જાય છે.

૨૫ ઈશ્વર પોતે જ જીવરૂપે લીલા કરી રહેલ છે. ઈશ્વર મોટો જાદુગર છે, અને આ જીવજગતની ઇન્દ્રજાળ એ તો તેનો જાદુનો ખેલ છે. જાદુગર જ સાચો. જાદુના ખેલ ખોટા.

૨૬ માનવ-શરીર વાસણરૂપ છે, અને મન, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયો એ પાણી, ચોખા અને બટાકારૂપ છે. જ્યારે એ બધું ચૂલે ચડાવવામાં આવે છે ત્યારે ગરમાગરમ થઈ જાય છે અને જો કોઈ અડે તો તેના હાથ દાઝે છે, જો કે ખરી રીતે તો વાસણ, પાણી, બટાકા કે ચોખામાં આગ રહેલી નથી. આ રીતે બ્રહ્મની શક્તિ

જ ખરેખર તો મન, બુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયોની પાસે તેમનાં કામકાજ કરાવે છે અને જ્યારે એ શક્તિ કામ કરતી બંધ પડે છે, ત્યારે આ બધાં પણ અટકી પડે છે.

આસક્ત માનવી

૨૭ શાશ્વત્ સત્, ચિત્ અને આનન્દ એ જીવનો સ્વભાવ છે. અહંકારને લીધે તે અનેક ઉપાધિદ્વારા મર્યાદિત થાય છે અને પોતાનો ખરો સ્વભાવ ભૂલે છે.

૨૮ દરેક ઉપાધિના વધારા સાથે જીવનો સ્વભાવ બદલાતો જાય છે. જ્યારે છેલબટાઉનાં જેવાં કપડાં પહેરી હાથમાં લાકડી લઇ ફરે છે, ત્યારે સીનેમાનાં પ્રેમગીતો તેના હોઠ પર આવી જાય છે. અમેરિકન બનાવટના બૂટ પહેરતાંની સાથે શિથિલ સ્વભાવના માણસમાં પણ એક જાતની અકડાઇ આવી જાય છે, અને તે સીસોટી વગાડવા મંડે છે. જો તેને દાદરો ચડવાનો હોય છે તો ફટ ફટ કરતો સાહેબ લોકની માફક ચડવા લાગે છે. માણસના હાથમાં કલમ આવે તો કાગળ પર કાંઇનું કાંઇ ઘસડયા કરે છે.

૨૯ સાપ જેમ કાંચળીથી જુદો છે, તેમ આત્મા શરીરથી જુદો છે.

૩૦ આત્મા ક્યાંય પણ આસક્ત નથી. સુખ, દુઃખ, પાપ, પુણ્ય,–એમાંનું કંઇ કોઇ પણ રીતે આત્મા ઉપર અસર ઉપજાવી શકતું નથી; પણ જેઓ દેહમાં આત્મબુદ્ધિ કરે છે, તેમના પર તેની અસર પડે છે અને તેઓ દુઃખી થાય છે. ધૂમાડાથી દીવાલો પર ડાઘ પડે પણ તેની વચ્ચે આવેલી ખાલી જગ્યા પર કાળપ આવતી નથી.

૩૧ વેદાન્તી તો કહે છે કે આત્મા તદ્દન અનાસક્ત છે; પાપ અને પુણ્ય, સુખ અને દુઃખ, તેના પર કોઇ રીતે અમલ ચલાવી શકતાં નથી. જેઓ દેહમાં આસક્તિ રાખે છે તેઓને આ બધાંનું દુઃખ થાય છે. ધૂમાડાથી ભીંત કાળી થાય પણ આકાશ ઉપર ધૂમાડાની સત્તા ક્યાંથી ચાલે !

૩૨ સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્‌ની ન્યૂનાધિક્તાના પ્રમાણને લઇને મનુષ્યો જુદાજુદા સ્વભાવના હોય છે.

૩૩ દરેક જીવાત્માનો પ્રકૃત સ્વભાવ તો એકસરખો જ હોય છે, છતાં પણ સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ બોલતાં મનુષ્યના ચાર વિભાગ પાડી શકાય:–બદ્ધ, મુમુક્ષુ, મુક્ત અને નિત્યમુક્ત.

૩૪ મચ્છીમારે નદીમાં જાળ નાખી અને જાળમાં ખૂબ માછલાં પકડાયાં. કેટલાક માછલાં જાળમાં પકડાયા પછી બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કર્યા વિના એમનાં એમ પડી રહ્યાં. બીજાં કેટલાંક પ્રયત્ન કર્યો પણ જાળની બહાર કૂદી શક્યાં નહીં, જ્યારે કેટલાંક પ્રયત્ન કરી જાળમાંથી બહાર નીકળી ગયાં. સંસારમાં પણ આવા ત્રણ પ્રકારના જીવ છે—બંધાયેલા છતાં કદી પણ બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન નહીં કરનારા, બંધાયેલા પણ છૂટવાનો પ્રયત્ન કરનારા, અને જેઓ સંસારથી છૂટી ગયા છે તેવા.

૩૫ ત્રણ ઢીંગલીઓ છે—એક મીઠાની, બીજી કપડાની, ત્રીજી પથરાની. જો આ ત્રણેને પાણીમાં ડૂબાડવામાં આવે, તો પહેલી ઓગળી જશે અને તેનો આકાર રહેશે નહિ; બીજીમાં ખૂબ પાણી ભરાઇ જશે પણ તેનો આકાર જેમનો તેમ રહેશે, અને ત્રીજી ઉપર પાણીની કંઇ જ અસર થશે નહીં. જે માણસ પોતાના આત્માને સર્વવ્યાપક સમષ્ટિ પરમાત્મામાં મિલાવી દે છે, અને તેની સાથે એકરૂપ થઇ જાય છે, તે પહેલી જાતની ઢીંગલી જેવો; તે માણસ મુક્ત છે. બીજી જાતની ઢીંગલી એટલે દિવ્ય સુખ અને જ્ઞાનથી પૂર્ણ ઇશ્વરનો સાચો પ્રેમી ભક્ત. ત્રીજી જાતની ઢીંગલીથી પોતાના હૃદયમાં સત્ય જ્ઞાનના કણને પણ પેસવા નહીં દેતા, સંસારમાં આસક્ત માણસને સમજવાનો છે.

૩૬ માણસો ઓશીકાનાં ખોળીઆં જેવા છે. એક ખોળીઆનો રંગ રાતો હોય, બીજાનો વાદળી, ત્રીજાનો કાળો, પણ એ સર્વની અંદર હોય છે તો એકનું એક રૂ. માણસોનું પણ એવું જ સમજવું. એક દેખાવડો, બીજો કાળો, ત્રીજો પવિત્ર, અને ચોથો દુષ્ટ; પણ એ બધામાં પરમાત્માનો વાસ છે.

૩૭ પૂરીઓનું બહારનું પડ લોટનું બનાવેલું હોય છે, પણ અંદર જુદીજુદી જાતનું વેસણ ભરેલું હોય છે. અંદરના વેસણ પ્રમાણે પૂરી સારી કે ખરાબ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે સર્વ માનવશરીર એક જ તત્ત્વનાં બનેલાં છે, પણ તેમનાં હૃદયની પવિત્રતા અનુસાર માણસો સારાં નરસાં કહેવાય છે.

૩૮ બ્રાહ્મણનો દીકરો જન્મે કરીને બ્રાહ્મણ છે એમાં શક નથી. પણ આવા બ્રાહ્મણોમાંથી કેટલાક મહાપંડિત, કેટલાક પૂજારી નીકળે છે; બીજા કેટલાક રસોયા થાય અને વળી બીજા વેશ્યાના ઘર આગળ નાચતા ફરે છે.

૩૯ વાઘમાં પણ ઇશ્વર છે એ ખરું, પણ તેથી આપણે એ પ્રાણી પાસે જઇને ઊભા રહેવાનું નથી. એ

જ રીતે દુષ્ટમાં દુષ્ટ માણસમાં ઈશ્વર છે એ ખરૂં, પણ તેથી તેમની સાથે સંબંધમાં આવવું એ ઠીક નથી.

૪૦ ભગવાન નારાયણનો જળમાં વાસ છે, પરંતુ તેથી દરેક જાતનું પાણી પીવાતું નથી. આમ દરેક સ્થળમાં ઈશ્વરનો વાસ હોવા છતાં, માણસે દરેક સ્થળે જવાનું નથી. એક પાણીએ પગ ધોવાય, બીજે પાણીએ સ્નાન કરાય, ત્રીજું પાણી પીવાય અને કેટલુંક પાણી તો એવું હોય કે અડાય પણ નહીં. એ જ રીતે કેટલીક જગ્યાની પાસે જ માત્ર જવાય, કેટલીક જગ્યાની અંદર પણ જવાય, જ્યારે બીજી કેટલીક જગ્યાને તો દૂરથી જ નમસ્કાર કરવા પડે.

૪૧ આ બધાંથી ચેતીને ચાલોઃ-વાતોડીઓ માણસ, મેલા મનનો માણસ, કાનમાં તુલસીદલ ખોસી ભક્તિનો દેખાવ કરનારો માણસ, લાંબો ઘૂમટો કાઢનારી સ્ત્રી, અને તંદુરસ્તીને નુકસાન કરનાર ખાબોચીઆનું ઠંડું ગંધાતું પાણી.

મૃત્યુ અને પુનર્જન્મ

૪૨ મૃત્યુને સમયે પણ બદ્ધ જીવો સંસારિક વિષયોની વાતચીત કર્યા કરે છે. યાત્રાઓ કરવાથી, પવિત્ર ગંગાસ્નાનથી કે માળાઓ ફેરવવાથી શું વળે ! જો હૃદયમાં આસક્તિ ભરી હશે તો મૃત્યુ સમયે ચોક્કસ બહાર આવશે. તેથી બદ્ધ જીવો મૃત્યુસમયે પણ આવી પરચુરણ વાતો જ કર્યા કરે છે. પોપટ આમ તો રાધા–કૃષ્ણનું પવિત્ર નામ લીધા કરે છે, પણ જ્યારે તેને બિલાડી પકડે છે ત્યારે પોતાનો સ્વાભાવિક અવાજ કાઢવા લાગે છે.

૪૩ ઈશ્વરની ભક્તિના અભાવને લઈને જ માણસ આટલું દુઃખ ભોગવે છે, માટે મનુષ્યે એવા ઉપાય યોજવા જોઈએ કે જેને લીધે અંતસમયે ઈશ્વરનો વિચાર મનમાં આવે. ઈશ્વરભક્તિનો અભ્યાસ એ માટેનો ઉપાય છે. જો જીંદગી દરમ્યાન સતત ઈશ્વરભક્તિની ટેવ હોય તો છેલ્લી ઘડીએ પણ પ્રભુનો વિચાર આવ્યા વિના રહે નહીં.

૪૪ મૃત્યુ પહેલાં જેવી ભાવના રાખી હોય તેવો પુનર્જન્મ થાય છે. આથી સાધન-ભજન બહુ જરૂરી છે. સતત અભ્યાસને લઈને જો માણસ સંસારની બધી આસક્તિમાંથી છૂટી જાય તો તે આસક્તિની જગ્યાએ આવેલો ઈશ્વરનો વિચાર મનને ભરી દે છે, અને મૃત્યુ સમયે પણ ત્યાંથી ખસતો નથી.

૪૫ જ્યારે માટીનું કાચું વાસણ તૂટી જાય છે, ત્યારે તે માટી વાપરીને કુંભાર ફરી નવું વાસણ ઘડી શકે છે, પણ ભઠ્ઠીમાં પાકેલું વાસણ તૂટી જાય છે, ત્યારે તેની માટી ફરી વાપરી શકાતી નથી; તે જ રીતે જો માણસ અજ્ઞાનાવસ્થામાં દેહ છોડે છે તો તેને ફરી જન્મ લેવો પડે છે; પરંતુ જો તે જ્ઞાનાગ્નિમાં પડીને પાકો થાય છે અને મૃત્યુસમયે પૂર્ણતાને પહોંચેલો હોય છે, તો તેને ફરી જન્મવું પડતું નથી.

૪૬ ભૂંજેલો દાણો વાવીએ તો પણ ઉગે નહિં. વણભૂંજ્યા દાણા જ ઊગે. આ રીતે પૂર્ણત્વને પામ્યા પછી–સિદ્ધ થયા પછી જો કોઈનું મૃત્યુ થાય તો તેનો ફરી જન્મ થતો નથી. પરંતુ અપૂર્ણ માણસને, અસિદ્ધને સિદ્ધ થાય ત્યાં સુધી ફરીફરીને જન્મ લેવો પડે છે.

શાંતિનું બળ

ગરમીથી ઝાડનાં પાન બળી જાય છે, પણ ક્રોધથી તો ઝાડનું મૂળ સુદ્ધાં બળી જાય છે. એ રીતે ક્રોધના અગ્નિ કરતાં શાંતિની શીતળતા મહાબળવાન છે.

દૃષ્ટાંત–ગુરુશિષ્ય નાવમાં જતા હતા. એક દુર્જન માણસ શિષ્યના ઓડકા માથા પર ટોલા મારતો હતો અને મશ્કરી કરી ચીઢવતો હતો. શિષ્ય તો બધાં અપમાન શાંતિથી સહન કરતો હતો. ઊતરતી વેળા ભાલાના ટેકાથી ઊતરવા જતાં નાવ નમી જવાથી ભાલો તે દુર્જનના ગળામાં પેસી ગયો ને તે મરી ગયો. ગુરુ શિષ્યને મારવા માંડ્યા ને કહ્યું કે એક થાપ દીધી હોત તો આ બિચારો ભયંકર કુદરતી સજામાંથી બચી જાત, શાંતિ રાખીને તેં તેને મહાન શિક્ષા સહન કરાવી.

સતી સુકલા

લેખક :
શ્રી રામનાથજી 'સુમન'

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૦૬ થી ચાલુ)

[માતા, પિતા, પુત્ર અને ગુરુની જેમ પત્ની પણ તીર્થ શાથી ગણાય છે અને આવી પત્નીથી દમ્પતિ-જીવનનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થઇ શકે છે તેવો પ્રશ્ન પૂર્વના એક વેણુ નામના રાજાએ વિષ્ણુ ભગવાનને પૂછેલો. તેના ઉત્તરમાં વિષ્ણુ ભગવાન રાજાને સતી સુકલાનો દૃષ્ટાન્ત કહે છે. સુકલાનો પતિ કૃકલ-બ્રાહ્મણ સુકલાને છોડીને તીર્થયાત્રાએ ચાલ્યો ગએલ છે તે વાત ચોથા અંકમાં આવી. તે પછી સુકલા તેની સખીઓને, અયોધ્યાના રાજા ઇક્ષ્વાકુની પત્ની સાથે શૂકરીને જે વાતચીત થાય છે, તે કહી બતાવે છે. આમાં મથુરાના રાજા ઉગ્રસેનની રાણી પદ્માવતીની અને શ્રીપુર નગરના વસુદેવદત્તની કન્યા સુદેવા કે જે આ જન્મમાં શૂકરી-રૂપે જન્મી હતી ત્યાંસુધીનો વૃત્તાન્ત સાતમા અંક સુધીમાં આવી ગયો છે. હવે સુકલા તેની સખીઓને આગળ કહે છે.]

[૫]

સુકલા બોલી-મેં આવા પ્રકારના પતિવ્રતા સ્ત્રીઓના ધર્મો સાંભળ્યા છે. તેથી હવે હું પતિથી વિહીન થઇને આ જુદા જુદા પ્રકારના ભોગોનો કેવી રીતે ઉપભોગ કરી શકું? પતિના વિના તો હું જીવી પણ નથી શકતી.

ભગવાન્ વિષ્ણુએ કહ્યું-સુકલાના મુખથી આવું સુન્દર પતિવ્રતા-ધર્મનું વર્ણન સાંભળી સખીઓ બહુ પ્રસન્ન થઈ. તેઓ તેની પ્રશંસા કરવા લાગી. બ્રાહ્મણો અને દેવતાઓ સર્વકોઇ આ પવિત્ર સ્ત્રીનો તેના પતિ પ્રત્યેનો અનુરાગ જોઇ તેનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. આ જોઇ ઇન્દ્રના મનમાં ઇર્ષ્યા અને સ્વાર્થ ભરાઈ આવ્યા. સુકલાની અતિશય-દઢતા જોઇ ઇન્દ્રે તેના પતિપ્રેમ અને ધૈર્યનો ભંગ કરવાનો વિચાર કર્યો. તેણે કામદેવને બોલાવડાવ્યો. કામદેવ પોતાની પત્ની રતિની સાથે આવ્યો. ઇન્દ્રે તેને સુકલાને પતિપ્રેમથી શિથિલ કરીને પોતાના તરફ આકર્ષિત કરવા જણાવ્યું. કામદેવે કહ્યું;-' હે દેવેશ! હું આપને પૂરપૂરી સહાયતા કરીશ. હું ઋષિ-મુનિ, દેવ-દાનવ દરેકને જીતવાની શક્તિ ધરાવું છું. તો એક અબળા નારીને જીતવી એ મારે માટે કઇ મોટી વાત છે! કામિનીઓના સમ્પૂર્ણ અંગમાં હું નિવાસ કરું છું. દેવ! મારું ઘર જ નારી છે. હું સદા તેમાં જ રહું છું. તેમાં રહીને હું સમસ્ત પુરુષોને નચાવું છું. નારી તો સ્વાભાવિક રીતે જ અબળા છે. તે મારા બાણોથી મારી પ્રેરણાથી સન્તપ્ત થઇનેપિતા, ભાઇ અથવા ગમે તે કોઇ રૂપવાન્ વ્યક્તિને જોતાં પણ વિહ્વળ થઇ જાય છે. તે વખતે તે પરિણામનો વિચાર કરતી નથી. સ્ત્રીઓમાં ધૈર્ય હોતું નથી. હે સુરેશ! હું સુકલાના પાતિવ્રત્યનો અવશ્ય નાશ કરીશ.'

ઇન્દ્રે કહ્યું-હું પણ ધનવાન્ અને રૂપવાન્ પુરુષનું રૂપ ધારણ કરીને તેને વિચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. ભાઇ! હું કામ, ક્રોધ, ભય, લોભ અથવા મોહને લીધે આ પ્રમાણે નથી કરતો-આ તો હું તેની પરીક્ષા લેવા જ ચાહું છું કે તેનો પતિવ્રતાધર્મ કેવો છે. હું સુન્દર વેષ ધારણ કરીને તેને મારી તરફ આકર્ષિત કરીશ. આ કામમાં તું મને સહાયતા કરજે; તેના મનમાં મારા પ્રત્યે મોહ ઉત્પન્ન કરી દેજે.

આ પ્રમાણે કામદેવને આજ્ઞા કરીને ઇન્દ્રે મનમોહન રૂપ ધારણ કર્યું. સુન્દર રૂપ, સુન્દર વસ્ત્ર, સુન્દર આભૂષણ, આછું હાસ્ય, સુગન્ધિત પુષ્પમાળાઓ ધારણ કરીને ઇન્દ્ર સુકલાના સ્થાન પર પહોંચ્યો. સુકલાએ તો તેના તરફ ધ્યાન પણ ન આપ્યું. સુકલા જ્યાંજ્યાં જાય ત્યાં ઇન્દ્ર તેની પાછળપાછળ લાગેલો રહેતો. આમ છતાં તેને કઇ સફળતા મળી નહિ. હવે ઇન્દ્રે એક સ્ત્રીને દૂત બનાવીને સુકલાની પાસે મોકલી. એક દિવસ તે સ્ત્રી સુકલાની પાસે જઇ બોલી-' અહા! કેટલી સત્યનિષ્ઠા છે! કેટલું ધૈર્ય છે! કેટલી કાન્તિ છે! કેટલી ક્ષમા છે! તમારા જેવી ગુણવાન અને રૂપવાન સ્ત્રી સંસારમાં નથી. હે કલ્યાણી! તમે કોણ છો, કોની પત્ની છો? તમે જેની પત્ની છો તે પુરુષ આ પૃથ્વી પર ધન્ય અને ભાગ્યશાળી છે.'

તેની વાત સાંભળીને સુકલાએ કહ્યું-ધર્માત્મા કૃકલ, વૈશ્ય-વંશમાં ઉત્પન્ન થયા છે. તેજ સત્યવ્રતવાળા

પતિની હું પ્રિય ભાર્યા છું. મારા ધર્માત્મા પતિ તીર્થ-યાત્રા માટે ગયા છે. તેમને ગયે આજે ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં છે. તેમના વિના હું બહુ દુઃખી છું.—આ જ મારો પરિચય છે. હવે બોલો, તમે કોણ છો અને શા માટે આ બધું પૂછી રહ્યાં છો ?

દૂત સ્ત્રીએ કહ્યું—કલ્યાણી ! તમારા નિર્દય પતિ તમને છોડીને ચાલ્યા ગયા છે. તેમણે તમારા પ્રેમનો અનાદર કર્યો છે. હવે તમે તેમને ફરી મેળવીને શું કરશો ? તે પાપી છે તમે સાધ્વી પત્ની છો. શી ખબર પડે કે તે ક્યાં હશે; શી અવસ્થામાં હશે—મરી ગયા હશે કે જીવતા હશે ! તમે તેમને માટે વ્યર્થ દુઃખી થઇ રહ્યાં છો. તમે તમારા સોના સમાન કાન્તિમાન શરીરને કેમ માટીમાં મેળવી રહ્યાં છો ? મનુષ્યને બાળ-પણામાં રમતગમત સિવાય બીજું કોઇ સુખ મળતું નથી, ઘડપણ તો દુઃખ ભોગવવામાં જ વીતે છે. ફક્ત એક જુવાનીના દિવસો બાકી રહે છે કે જેમાં મનુષ્ય સુખ ભોગવે છે. જ્યાંસુધી જુવાની છે ત્યાંસુધી મનુષ્ય મનમાન્યાં સુખો ભોગવી શકે છે. જુવાની વીતી જતાં બધું સૂનું બની જશે. ઘડપણમાં કશું બની શકતું નથી. હે ભદ્રે ! જેમ પાણી સુકાઈ ગયા પછી પૂલ બાંધવો વ્યર્થ છે તેમ યૌવન વીતી જતાં ભોગવિલા-સનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બની જાય છે. માટે જ્યાંસુધીમાં જુવાની ચાલી ન જાય ત્યાંસુધી સુખભોગ કરી લો. ભદ્રે ! મદિરાનો સ્વાદ લો. કામનાં બાણો તમારું શરીર બાળી રહ્યાં છે. જુઓ, ત્યાં એક રૂપ અને ગુણવાળા પુરુષ બેઠેલા છે. તેઓ પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ, જ્ઞાનવાન, ગુણવાન અને રૂપવાન છે. તેમનું હૃદય તમારા પ્રત્યેના પ્રેમથી ભરેલું છે.

સુકલાએ કહ્યું—જીવને બચપણ, જુવાની અને ઘડપણ હોતાં નથી. જીવ સ્વયંસિદ્ધ, અમર, કામના રહિત અને સર્વ લોકોમાં આત્મરૂપે રહેલો છે. જેમ ઘરનો એક પ્રકારનો આકાર હોય છે તેમ શરીરનું પણ રૂપ હોય છે. કડીઓ જેમ દોરીથી માપીને ઘર બનાવે છે તેવી જ રચનાથી આ શરીર પણ બંધાય છે. અનેક પ્રકારનાં લાકડાં, માટી, પત્થર વગેરેથી ઘર ઊભું કરવામાં આવે છે, પછી તેના ઉપર પ્લાસ્ટર, રંગ રોગાન વગેરે લગાડવામાં આવે છે. આવી રીતે બનાવવામાં આવેલું ઘર વાયુ-વંટોળ ધૂળ વગેરેથી મેલું થયા કરે છે—એ આ ઘરનો મધ્યકાળ છે. ઘરનું રૂપ બગડતાં ઘરનો માલિક તેના ઉપર રંગ, ચૂનો વગેરે કરાવે છે અને ફરી ઘર શોભીતું બની જાય છે. હે દૂતી ! જુવાની અથવા તરુણપણું આવું જ હોય છે. ઘણા વખત પછી ઘર જીર્ણ થઇ જાય છે. બધાં લાકડાં હચમચી જઈ તેમનાં સ્થાનોથી ખસી જાય છે. આ વખતે ઘર મરામત કે રીપેરીંગનો બોજ પણ સહી શકતું નથી. ઘરનું ખોખું પડુંપડું થઈ રહે છે. હે દૂતી ! આ જ ઘરની જીર્ણાવસ્થા—ઘડપણ છે. હવે ઘરને પડી રહેલું જોઈ ઘરનો માલિક બીજા ઘરમાં રહેવા જાય છે. મનુષ્યનાં બચપણ, જુવાની અને ઘડપણ પણ આવી જ રીતે ઘરના જેવાં જ હોય છે. મનુષ્યને બચપણમાં બરાબર જ્ઞાન હોતું નથી. પછી મોટો થાય છે અને શરીરને વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી સજાવે છે. ચન્દન તથા એવી બીજી સુગન્ધિત વસ્તુઓ અને તામ્બુલ વગેરે દ્વારા શણગારેલું શરીર રૂપવાન બની જાય છે. અન્નના રસથી તે અન્દર તથા બહારથી પુષ્ટ બને છે. રસના પોષણથી જ મનુષ્યનો વિકાસ થાય છે, માંસ વધે છે, અને નવીન રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે. રસ અને માંસ બન્ને દ્વારા દેહની વૃદ્ધિ થાય છે અને આ બન્ને દ્વારા જ તેનું સૌન્દર્ય બને છે. હે દૂતી ! આવા સૌન્દર્ય દ્વારા જ મનુષ્ય મરણશીલ શરીરમાં મુગ્ધ બને છે અને તેમાં બંધાય છે. આ પ્રમાણે જે શરીર નાશ પામી જાય છે તેને કેવી રીતે સુન્દર કહી શકાય અથવા તેમાં પ્રેમ કરી શકાય ? આ શરીર મળ-મૂત્રનો આધાર છે. આ અપવિત્ર છે, સદાય ક્ષીણ થતું રહે છે. આ તો પાણીના પરપોટા જેવું છે, છતાં તું શું આમાં રૂપનું વર્ણન કરી રહી છે ? પચાસ વર્ષ સુધી જ દેહ દઢ રહે છે, પછી તે શિથિલ થવા લાગે છે. દાંત કમજોર થવા લાગે છે, મોમાંથી લાળ ટપકે છે, આંખોનું તેજ ઘટે છે, ઓછું સંભળાય છે, શરીર અશક્ત થઇ જાય છે, અને ઘડપણ છવાઇ જાય છે. વારંવાર રોગોનું આક્રમણ થાય છે. રસ અને માંસ સૂકાવા લાગે છે. આ વખતે મનુષ્ય રૂપની લાલસા કરતો નથી. જેવી રીતે જીર્ણ થએલું મકાન નાશ પામે છે એવી રીતે ઘડપણમાં કલેવર નષ્ટ થઇ જાય છે. મારામાં રૂપ આવ્યું છે તે ધીરે ધીરે ચાલ્યું જશે. તો પછી રૂપવતી હોવાનો મારો

શો અર્થ છે ! હે દૂતી ! તું મારી પાસે આવીને જે પુરુષને માટે મને કહી રહી છે તે પુરુષ કોણ છે ! તેં મારામાં શું રૂપ ભાળી લીધું છે ! બોલ, તારા તે પુરુષના શરીરમાં અને મારા શરીરમાં શું વધારે છે ! જેવી હું છું તેવી જ તું છે અને તેવો તે પણ છે. કોઈ અંગ વધારે નથી કે ઓછું નથી. બોલ, આ પૃથ્વી ઉપર રૂપ વગરની કઈ વસ્તુ છે, કોણ રૂપવાળું નથી ! તું જોઈશ કે આ સંસારમાં દરેકની ઉન્નતિને પતન થાય છે. હે દૂતી ! સર્વ ચરાચરમાં એકમાત્ર આત્મા જ વાસ કરે છે. તે જ રૂપ વગરનો અને રૂપવાન પણ છે. તે દિવ્ય છે, તે સર્વમાં સમાએલો છે. તે શુદ્ધ અને પવિત્ર છે. જેમ ઘડાઓમાં જળ રહે છે તેમ સર્વમાં તે નિવાસ કરે છે. જેવી રીતે ઘડાઓ ફૂટી જતાં બધું પાણી એક થઈ જાય છે તેવી રીતે વાસના-શરીરોનો નાશ થવાથી આત્મા એકત્વને પ્રાપ્ત કરે છે. અને, તું સમજી નહિ શકે, પરન્તુ મને તો સર્વ સંસારીઓનું એક જ રૂપ દેખાય છે. હવે તું જેને માટે અહિં આવેલી છે તેનો મને પરિચય આપ, કે જે સૌન્દર્યના ભોગની ઇચ્છાવાળો છે. જેવી રીતે રોગિષ્ઠ બનેલા લોહીથી ખરજ પેદા થાય છે અને નખોથી ખણવાથી તે શાન્ત થાય છે, તેવી રીતે નાડીજાળના પાંજરારૂપ આ શરીરમાં વીર્યને લીધે સર્વ પ્રાણીઓને ખરજ ઉત્પન્ન થાય છે. આથી પુરુષો અને સ્ત્રીઓ ઉત્તેજિત બને છે. આ વખતે સ્ત્રી અને પુરુષ પ્રમત્ત થઈને સંગ કરે છે એથી ક્ષણમાત્રને માટે સુખ થાય છે. હે દૂતી ! સર્વત્ર આ જ વાત જોવામાં છે. તું તારે ઘેર પાછી જા, તારા કહેવામાં કોઈ નવીન નથી કે એ પ્રમાણે કરવાનો મને લોભ થાય.

લગ્નજીવનનું તાત્પર્ય

જ્યારે લગ્નમાં પતિ પત્ની દ્વારા સુખ ભોગવવાની ઇચ્છા રાખે છે અને પત્ની પણ પતિદ્વારા ખાન-પાન, ધન્યધાન્ય અને બીજી સુખ-સગવડો ભોગવવાની જ માત્ર ઇચ્છા રાખે છે, ત્યારે આ લગ્નજીવન સફળ નથી બની શકતું, સુખમય થઈ નથી શકતું. આવું લગ્ન એ એક જાતનો સ્વાર્થી સંબંધ છે. બીજાના આધાર દ્વારા જે સુખ ભોગવાયું તે ખરું એવી ગણતરીમાં આમાં બેયે જણું રહે છે. અને જ્યારે એકબીજાને માટે ઘસાવાનો કે ભોગ આપવાનો પ્રસંગ આવે છે, અથવા કોઈની ત્રુટી અથવા દોષ સહન કરવાનો વખત આવે છે ત્યારે એકબીજાના કદનું માપ નીકળી જાય છે અને એકબીજામાં રહેલા સ્વાર્થના સેતાનો ઘુરઘુરાટ કરવા માંડે છે. આવું લગ્ન એકબીજાનું તાપણું બનીને રહે છે. લગ્નનું સાચું સુખ નિઃસ્વાર્થ સ્વાર્પણમાં છે. આમાં સાટાખતનો નથી. એકબીજાને માટે, કશી પણ અપેક્ષા રાખ્યા વિના જાતને ઘસી નાખવામાં જ અમૂલો આનંદ રહેલો છે. પરણેલાને માટે લગ્ન તરફનું પોતાનું આ જ કર્તવ્ય છે. આમાં કોઈવાર એવું બને કે એકના સ્વાર્પણની કદર સામાને ઓછી રહે છે અથવા બીલકુલ જ રહેતી નથી. આવું હોવા છતાં પણ જે પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે તેણે તો ઘસાવવું જ રહ્યું, ભોગ આપવો જ જોઈએ. પોતાની કદર નથી થતી તેનો તેણે શોક કરવાનો નથી. તેના સ્વાર્પણની ભાવના જ યોગ્ય પ્રિયતમા અથવા પ્રિયતમ ઘડીને સ્વર્ગમાં તેની સાથે મેળ કરાવે છે. અને આથી જ પત્થરની પણ ખરા દીલથી કરેલી પૂજાનું પૂજા કરનારને ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે વ્યક્તિમાત્રનું વિશ્વના સમાજ સાથે લગ્ન થએલ છે, સમાજ પાસેથી આપણે અન્ન, વસ્ત્ર અને વિવિધ વસ્તુઓનું સુખ લઈએ છીએ, તેનું ઋણ આપણી શક્તિનું સ્વાર્પણ કરીને જ આપણે ચૂકવી શકીએ. હરામ હાડકાં કરનાર-સેવા આપ્યા વગર કેવળ સુખો જ લેનાર સમાજનો, દેશનો, વિશ્વનો અને અન્તરાત્માનો દેવાદાર છે, ચોર છે.

-જયનારાયણ ભટ્ટ

આજની જ્ઞાતિ-સંસ્થા

સંપાદક : શ્રી ગટુભાઇ ગો. ધ્રુવ

હિન્દુ સમાજ અસંખ્ય જ્ઞાતિઓમાં વિભક્ત થયેલો છે એ તો બહુ જાણીતી વાત છે. હિન્દના બીજા બધા પ્રાન્તો કરતાં ગુજરાત-કાઠીઆવાડમાં જ્ઞાતિઓની સંખ્યા વિશેષ છે તેનું કારણ એ છે કે જ્ઞાતિઓમાં પેટા જ્ઞાતિઓ અને તેમાં પણ સ્થાનિક (સ્થળને અંગે)પેટાજ્ઞાતિઓ ગુજરાત પ્રાન્ત સિવાય હિન્દના બીજા ભાગમાં નથી. એ પેટા જ્ઞાતિઓમાં વળી ગોળ છે. એટલે લગ્ન સંબંધનું ક્ષેત્ર અતિશય સાંકડું થઇ ગયું છે. જ્ઞાતિઓની સત્તા હવે પ્રમાણમાં ઓછી થઇ ગઇ છે, ખાસ કરીને શહેરોમાં; પરંતુ ચાલતી આવેલી રૂઢિઓ-જમવા જમાડવાની, લગ્ન-મરણને અંગેની ક્રિયાઓની, કન્યાની લેવડ-દેવડની વગેરેના ભંગ માટે જ્ઞાતિઓ તરફથી પુષ્કળ ત્રાસ હજી વેઠવો પડે છે. શહેરોમાં વસનારને બહુ જ થોડો ખ્યાલ હોય છે કે ગામડામાં રહેનારાંને પોતાની જ્ઞાતિના નાનામાં નાના નિયમનો ભંગ કરવા માટે કેટલી દાડમારી વેઠવી પડે છે. એની સાથેનો સર્વ સામાજિક સંબંધ બંધ કરી દેવામાં આવે છે. કૂવે પાણી ભરવાનું પણ મુશ્કેલ પડે છે. જાસાચિઠ્ઠીઓ લખાય છે, ખેતર અને ઝૂંપડાં બાળી નંખાય છે અને ગામમાં છૂટથી ફરવાનું પણ મુશ્કેલ બને છે. આ જાતનો ત્રાસ અટકાવવા માટે વડોદરા રાજ્યમાં જ્ઞાતિત્રાસ-નિવારણ કાયદો છે. એટલે આવી જાતના ત્રાસની ફરિયાદ કરવામાં આવે તો તે સાબિત થયે ત્રાસ આપનાર માણસોને સજા કરવામાં આવે છે.

હિન્દ સરકારે જ્ઞાતિઓ નાબુદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. જાહેર કાર્યોમાં, નાગરિકના સર્વ હક્કોમાં જ્ઞાતિનો ખ્યાલ પણ ન રાખવાના કાયદા થયા છે. જ્ઞાતિની ભાવના સમાજમાંથી નાબૂદ થાય તેવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવાની આવશ્યક્તા સ્વીકારી છે. તેમ છતાં અમુક સ્થિતિ એવી રહી છે કે જેથી જ્ઞાતિઓનું અસ્તિત્વ અને અમુક અંશે વર્ચસ પણ કાયમ રહે. દાખલા તરીકે હજી સરકારી ફોર્મ અને દસ્તાવેજ વગેરેમાં જ્ઞાતિ લખવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું નથી. શાળાઓ અને કોલેજોમાં પણ વિદ્યાર્થીની જ્ઞાતિ નોંધવામાં આવે છે. મ્યુનિસિપાલિટી અને ધારાસભાની ચૂંટણીમાં જ્ઞાતિનું ખાતું રાખવામાં આવતું નથી, પરંતુ જ્ઞાતિઓને ધોરણે જ મોટે ભાગે હજી ચૂંટણી થાય છે. પરંતુ તે ઉપરાંત જ્ઞાતિઓના પરંપરાગત નિયમો તોડનારનો જે જાતનો બહિષ્કાર અને દંડ કરવામાં આવે છે, તેની સાથે જે રીતે તિરસ્કારયુક્ત વર્તન કરવામાં આવે છે-ખાસ કરીને ગામડામાં-તે બંધ ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાતિઓ નાબૂદ થવાનો સંભવ નથી અને જ્ઞાતિભાવના તો એવી ને એવી ટકી રહેવાની છે. શહેરોમાં આન્તરજ્ઞાતીય લગ્નો થવા માંડ્યાં છે. તેથી જ્ઞાતિના પાયા ઢીલા તો થયા છે, પરંતુ ગામડાંમાં વસતી કરોડોની પ્રજાને હજી જ્ઞાતિનાં બંધારણ અને નિશ્ચિત નિયમો પ્રમાણે જ પોતાનો જીવન-વ્યવહાર ચલાવવો પડે છે, કારણ કે તેના ભંગ માટે પુષ્કળ ત્રાસ વેઠવો પડે છે.

જ્ઞાતિઓ નાબૂદ કરવી હોય, જ્ઞાતિની ભાવના પ્રજાના મનમાંથી ભૂંસી નાખવી હોય-તો રાજ્યે અમુક કાયદા કરવાની જરૂર છે એમ મને લાગે છે. એ હેતુ પાર પાડવા માટે એક અસરકારક ઉપાય એ છે કે જ્ઞાતિના વ્યવહારના નિયમો અને કાયદો માટે કોઇ પણ જ્ઞાતિ પગલાં લઇ શકે નહિ-દંડ કે બહિષ્કાર કે પ્રાયશ્ચિત કરાવી શકે નહિ-એવો કાયદો થવો જોઇએ. અર્થાત્ એ જાતની શિક્ષા એ વ્યક્તિ ઉપર સમૂહનો ત્રાસ; અન્યાયી ત્રાસ ગણાવો જોઇએ. એ જાતનો ત્રાસ દૂર થાય તો મરણ-પરણ પાછળનાં ફરજીયાત ખર્ચો, ખાવા-પીવાના સંબંધનાં સાંકડાં વર્તુલો અને કન્યાવ્યવહારનાં મર્યાદિત ક્ષેત્રો નાબૂદ થશે. અને કાલક્રમે-થોડાં જ વર્ષમાં જ્ઞાતિઓ નામશેષ થઈ જશે. જ્ઞાતિઓએ જે કાર્ય ખાસ કરીને કરવું જોઇએ-પોતાના વર્તુલના જનસમૂહના નૈતિક આચરણ ઉપર દેખરેખ રાખવી જોઇએ-તે કાર્ય કોઇ પણ જ્ઞાતિ કરતી નથી. દુર્વ્યસન, વ્યભિચાર, ચોરી, કાળાબજાર, ખોટી સાક્ષી, જુગાર, ખૂન, જેવાં અનીતિમાન અને

સમાજસ્વાસ્થ્ય-વિરોધી (antisocial) કૃત્યો માટે કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈપણ જ્ઞાતિ તરફથી શિક્ષા કરવામાં આવી નથી. એટલે કે વ્યક્તિના નૈતિક અધઃપતન માટે જ્ઞાતિઓને કાંઈ દરકાર નથી હોતી, એ જાતના અધઃપતનથી પરંપરાગત "સંસ્કાર"નો બગાડો થવાનો એમને ભય નથી, પરંતુ પોતાની જ્ઞાતિ, પેટાજ્ઞાતિ કે ગોળ બહાર કન્યા આપવાથી, પોતાની નાની સંકુચિત જ્ઞાતિની બહાર ભોજનવ્યવહાર કરવાને કારણે, મરણ પાછળના જમણવાર ન કરવાને કારણે સંસ્કારભ્રષ્ટતા લાગે છે અને તેને માટે દંડ, પ્રાયશ્ચિત અગર બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ નૈતિક અધઃપતન કરતાં રૂઢિભંગ એ જ્ઞાતિઓના મતે વિશેષ ગુનાહિત કાર્ય ગણાય છે. ઉપર જણાવેલા પ્રકારોના નૈતિક અધઃપતન માટે ઘણીવાર રાજ્યના કાયદા પ્રમાણે શિક્ષા થવાનો અવકાશ નથી હોતો કારણ કે અદાલતમાં એ બાબતની રીતસરની ફરિયાદ કરનાર કોઈ હોતું નથી, ગુનાની સંપૂર્ણ સાબિતી મેળવી શકાતી નથી. પરંતુ જ્ઞાતિજનો તો એ બાબત પૂરેપૂરી જાણતા હોય છે અને જ્ઞાતિપંચ સમક્ષ તે સાબિત કરી શકાય એવું પણ હોય છે. તો જ્ઞાતિઓ આ જાતના નૈતિક અધઃપતનનો અટકાવ કરવાનું કાર્ય કરે અને પરંપરાગત રૂઢિના ભંગના કાર્યો તરફ લક્ષ આપવાનું મૂકી દે તો ખરેખર લોકહિતનું કાર્ય તેણે કરેલું ગણાય. જ્ઞાતિઓ આ કામ કદી કરવાની નથી એ નિશ્ચિત વાત છે. રાજ્ય તરફથી વ્યવસ્થિત રીતે જે ગ્રામપંચાયતો નીમવામાં આવે તેને આ જાતનું કાર્ય—પોતપોતાના ગામ પૂરતું—સોંપવું જોઈએ. ઉપર જણાવેલા નૈતિક ગુના કરનારની સ્થિતિ, ગ્રામપંચાયતના ચુકાદાને પરિણામે અત્યારે જ્ઞાતિબહિષ્કાર પામેલાની ગામડામાં જેવી થાય છે તેવી થાય તો એ જાતની ચારિત્ર્યભ્રષ્ટતા અટકવાનો સંભવ છે.

જ્ઞાતિઓ નાબૂદ કરવી હોય, જ્ઞાતિની ભાવના દૂર કરવી હોય—અને એમ કરવાનો રાજ્યસંચાલકોનો ઈરાદો છે જ એવું અનેકવાર તેમણે જાહેર કરેલું છે—તો જ્ઞાતિત્રાસ નિવારણ કાયદો કરી રાજ્યે ગામડાંની પ્રજાને ભયમુક્ત કરવી જોઈએ અને જ્ઞાતિએ કરવાનું સમાજના ચારિત્ર્યની સંભાળ રાખવાનું કાર્ય—સમાજમાં નૈતિક ઉચ્ચતા સ્થાપવાનું કાર્ય—તેવી જાતના બંધારણવાળી ગ્રામ પંચાયતોદ્વારા શરુ કરાવવું જોઈએ.

સત્યનો પૂજારી

પરમેશ્વરની વ્યાખ્યાઓ અગણિત છે; કેમ કે તેની વિભૂતિઓ પણ અગણિત છે. એ વિભૂતિઓ મને આશ્ચર્યચકિત કરે છે. એ મને ક્ષણવાર મુગ્ધ પણ કરે છે. પણ હું પૂજારી તો સત્યરૂપી પરમેશ્વરનો જ છું. એ એક જ સત્ય છે અને બીજું બધું મિથ્યા છે. એ સત્ય મને જડયું નથી. (સં. ૧૯૮૪). પણ હું એનો શોધક છું. એ શોધવાને અર્થે જે વસ્તુ મને પ્રિયમાં પ્રિય હોય તેનો પણ ત્યાગ કરવા હું તૈયાર છું. અને એ શોધરૂપી યજ્ઞમાં આ શરીરને પણ હોમવાની મારી તૈયારી છે, અને શક્તિ છે એવો મને વિશ્વાસ છે. પણ એ સત્યનો હું સાક્ષાત્કાર ન કરું ત્યાં લગી મારો અન્તરાત્મા જેને સત્ય ગણે છે તે કાલ્પનિક સત્યને મારો આધાર ગણી મારી દીવાદાંડી ગણી તેને આશ્રયે મારું જીવન હું વ્યતીત કરું છું.

આ માર્ગ ખાંડાની ધારે ચાલવા જેવો છે છતાં મને એ સહેલામાં સહેલો લાગ્યો છે. એ માર્ગે જતાં મારી ભયંકર ભૂલો પણ મને નજીવી લાગી છે. કારણ કે એ ભૂલો કરતાં છતાં પણ હું બચી ગયો છું, અને મારી સમજણ પ્રમાણે આગળ પણ વધ્યો છું. દૂર દૂરથી વિશુદ્ધ સત્યની-ઈશ્વરની ઝાંખી પણ કરી રહ્યો છું. સત્ય જ છે, એ સિવાય બીજું કંઈ જ આ જગતમાં નથી, એવો મારો વિશ્વાસ દિનપ્રતિદિન વધતો જ જાય છે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

અવતાર રહસ્ય

卐

મૂળ લેખક: શ્રી કૃષ્ણ
અનુવાદક: શ્રી અર્જુન

જે સર્વવ્યાપક, 'શુદ્ધ,' ચેતન, નિર્ગુણ, નિરાકાર અને અવ્યક્ત બ્રહ્મ છે તે જ વિશ્વરૂપથી સગુણ, સાકાર અને વ્યક્ત થાય છે. આ વિશ્વવ્યાપક બ્રહ્મને ઈશ્વર કહે છે. બ્રહ્મ ઈશ્વરની પરા વિભૂતિ છે. ઈશ્વર ત્રણ ગુણોના આશ્રયથી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કાર્ય કરે છે. જ્યારે તે રજોગુણના આશ્રયથી ઉત્પત્તિનું કાર્ય કરે છે ત્યારે બ્રહ્મા કહેવાય છે. જ્યારે સત્ત્વગુણના આશ્રયથી પાલન-રક્ષણનું કાર્ય કરે છે ત્યારે વિષ્ણુ, અને જ્યારે તમોગુણના આશ્રયથી લયનું કાર્ય કરે છે ત્યારે શંકર કહેવાય છે. જ્યારે જીવ કોઈ આપત્તિમાં ફસાઈ જાય છે ત્યારે તે પોતાની રક્ષાને માટે વિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરે છે અને તેઓ એની મનઃકામના પૂર્ણ કરે છે અને એને સહાય કરે છે. જ્યારે-જ્યારે અધર્મનો ઘણો વિસ્તાર થાય છે, ત્યારે-ત્યારે પોતાના ભક્તોના રક્ષણ માટે તેઓ અવતાર પણ લે છે. અવતારનું મુખ્ય કારણ ભક્તોનો સંકલ્પ જ છે, એના સંકલ્પ પૂરા કરવા માટે તેઓ પરિસ્થિતિને અનુસરીને જેવી આવશ્યકતા હોય છે એને અનુરૂપ અવતાર લે છે. ભક્ત પ્રહ્લાદને માટે, હિરણ્યકશિપુને પ્રાપ્ત થએલા વરદાનને અનુસરીને ભગવાનનો શ્રી નૃસિંહરૂપથી અને ધ્રુવને માટે શ્રી નારાયણરૂપથી અવતાર થયો. આ અવતારોનો હેતુ કેટલીક વખત ફક્ત એક જ ભક્તનો સંકલ્પ હોય છે અને કોઈક વાર ઘણાએ ભક્તોના સંકલ્પ હોય છે અને એ સંકલ્પો અનુસાર કોઈક વાર તો એક બે જ કાર્યો કરવાનાં હોય છે અને કેટલીક વાર ઘણાં નાનમોટાં કાર્ય કરવાનાં હોય છે. શ્રી નારાયણ-અવતાર ભક્ત ધ્રુવના સંકલ્પ માટે હતો અને એનું મુખ્ય કાર્ય એના સંકલ્પની પૂર્તિ કરવાનું જ હતું. શ્રી નૃસિંહ અવતારનો હેતુ પ્રહ્લાદના સંકલ્પ સિવાય બીજા ઘણાએ ભક્તોના સંકલ્પ હતા. હિરણ્યકશિપુનો અત્યાચાર ઘણો વધી ગયો હતો અનેક લોકોને પોતાનાં ધર્મકાર્ય કરવામાં બાધ આવતો હતો. એથી ઘણા ભક્તોએ પ્રભુ-પ્રાર્થના કરી હતી. આ પ્રમાણે કાર્ય અનુસાર કોઈ અવતાર થોડા સમય માટે હોય છે અને કોઈ લાંબા સમય માટે. ધ્રુવ માટે શ્રી નારાયણનો અવતાર અને પ્રહ્લાદ માટે શ્રી નૃસિંહ-અવતાર થોડા સમય માટે થયો હતો. પરંતુ દશરથ, કૌશલ્યા, અને બીજા અનેક ભક્તો માટે શ્રી રામાવતાર તથા દેવકી, વસુદેવ અને એ સમયના અનેક ભક્તોને માટે શ્રી કૃષ્ણાવતાર લાંબા કાળ માટે થયો હતો. બીજા બધા અવતારો કરતાં શ્રીકૃષ્ણાવતાર બહુ જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. આ અવતારમાં ભગવાને ધર્મની રક્ષા અને અસુરોના સંહાર સિવાય જીવોની મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે ઉપનિષદ્ જેવા ગહન ગ્રંથોનું મંથન કરીને એના સારરૂપ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા જેવા મહત્ત્વપૂર્ણ અને સરલ ગ્રન્થની અવતારણા કરી અને એને અનુસાર પોતે આચરણ કરી બતાવ્યું. એઓશ્રીએ આ પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું કે પૂર્ણજ્ઞાનયુક્ત વ્યવહાર કેવો હોય છે. એવા વ્યવહારમાં સ્વાભાવિક રીતે પૂર્ણ જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ અને કર્મયોગ આવી જાય છે. આ અવતારની મુખ્ય વિશેષતા છે. ભગવાનના પોતે આચરણ કરીને બતાવવાથી એમનો ઉપદેશ ઘણો જ સરળ અને પ્રભાવશાળી બન્યો છે.

ભગવાન કાર્યને અનુસરીને કોઈક વાર તો આ રીતે સ્વતંત્ર દેહ ધારણ કરીને અવતાર લે છે અને કોઈક વાર જ્યારે એવી આવશ્યકતા નથી હોતી, કોઈ સાધારણ કાર્ય હોય, તો બીજાના શરીરમાં આવિષ્ટ થઈને અવતીર્ણ થાય છે. એને આવેશાવતાર કહે છે. જ્યારે બીજાના દેહમાં ભગવાન આવિષ્ટ થઈ જાય છે, ત્યારે તે દેહધારી જીવને પોતાનું કશું ભાન નથી રહેતું. ભગવાન તે દેહદ્વારા પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી લે છે. આ સમય પર એના દેહની કાન્તિ બદલાઈ જાય છે. શરીર, નેત્ર, વાણી-બધું દિવ્ય બની જાય છે. કાર્ય પૂરું થયાથી ભગવાન અન્તર્ધાન થઈ જાય છે, અને તે જીવને ધીરે-ધીરે પોતાનું ભાન થવા માંડે છે. આ સમયે એને એક વિલક્ષણ આનન્દ અને શાન્તિનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ ભગવાન જે કાર્ય કરી ગયા છે, એનું એને બીલકુલ જ્ઞાન નથી હોતું. તે શાન્તિ કેટલાક વખત માટે રહે છે. અને ફરીથી તે પ્રાણી જેમ પહેલાં હતો, લગભગ તેવો જ બની જાય છે. એનામાં કોઈ ખાસ પરિવર્તન નથી દેખાતું, કારણ કે આ અવતાર માટે એનો કોઈ સંકલ્પ નહિ હતો ભગવાનનો આ આવેશાવતાર બીજાને માટે હતો, અને જેના સંકલ્પ માટે હતો એનો સંકલ્પ પૂરો થઈ ગયો. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓમાં દેવી-દેવતાઓનો પણ આવેશ દેખાય છે. દેવી પોતાનું કાર્ય કરે છે, પરંતુ જેના દેહમાં તે પ્રવેશ કરે છે, એને પોતાનું ભાન નથી રહેતું. કોઈકોઈ વાર ખરી રીતે દેવી-દેવતાઓનો આવેશ ન હોવા છતાંય મનુષ્ય જે ઢોંગ કરે છે એ જુદી

વાત છે. આ રીતે હિપ્નોટિઝમમાં, નેગેટીવ હિપ્નો-ટાઇપ્ડ પુરુષમાં કે જેના પર શક્તિ નાખવામાં આવે છે–શક્તિ ફેંકવાવાળો પોઝીટીવ હિપ્નોટીઝર પ્રવેશ કરે છે અને પોતાનું ઉદ્દિષ્ટ (ધારેલું) કાર્ય કરે છે. આ વખતે નેગેટીવ પ્રાણી કશું પણ નથી કરતો. ત્યાં લગી તો એને પોતાનું ભાન પણ નથી રહેતું.

આ આવેશાવતાર સિવાય ભગવાન અર્ચામાં પણ પ્રકટ થાય છે. એને અર્ચાવતાર કહે છે. જો ભજન કરનાર શુદ્ધ હૃદયનો હોય અને એનો સંકલ્પ દૃઢ હોય તો એના સંકલ્પાનુસાર ભગવાન મૂર્તિમાં પ્રકટ થાય છે પંઢરીનાથ વિઠ્ઠલે એક ભક્ત–બાળકનો સંકલ્પ પૂરો કરવા માટે સાક્ષાત્ પ્રકટ થઇને એના ધરેલા નૈવેદ્યમાંથી ભોજન કર્યું હતું. આ રીતે તેઓશ્રી પ્રત્યક્ષ પ્રકટ થઇને નામદેવની સાથે રમતા હતા. આવાં બીજાં ઘણાં ઉદાહરણ મળે છે.

અર્ચાવિગ્રહ બે પ્રકારના હોય છે. એક સ્વયંસિદ્ધ અને બીજા સ્થાપિત–પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરાએલા. શ્રી બદ્રીનારાયણ, શ્રીદ્વારકાધીશ, શ્રીજગન્નાથ, શ્રીરણછોડરાય, શ્રીપંઢરીનાથ જેવા ઘણા વિગ્રહ સ્વયંસિદ્ધ છે. ભક્તોના સંકલ્પાનુસાર જેમ ભગવાન દેહધારી થઇને અવતરિત થાય છે, તેમ એના લાભ અને ધર્મની રક્ષા માટે તેઓશ્રી આ લોકમાં અર્ચારૂપમાં નિવાસ કરવા છતાં પણ બધી રીતે ભક્તોના સંકલ્પ પૂરા કરી રહ્યા છે.

અર્ચાવતારના સંબંધમાં કેટલાક લોકોને આ શંકા થાય છે કે જો અર્ચાવિગ્રહ પ્રત્યક્ષ ભગવાન્ જ છે તો એનું શું કારણ છે કે જે લોક સદૈવ ભગવાનના સાંનિધમાં રહે છે અને એની સેવાપૂજા કરે છે, તેમનાં ચિત્ત પાછાં અપવિત્ર રહે છે અને તેઓ દુઃખી માલુમ પડે છે. ભગવાન્ એના પર કૃપા કરીને એના યોગક્ષેમ કેમ નથી ચલાવતા! તેઓ એની સાર-સંભાળ કેમ નથી કરતા!

આ વિષયમાં પ્રથમ તો આ વાત યાદ રાખવી જોઇએ કે ભગવાન ભક્તોના સંકલ્પનુસાર જ બધાં કામ કરે છે. પાછળ કહ્યું છે કે જીવોનો સંકલ્પ જ ભગવાનનો સંકલ્પ છે.' જો આ વાત બરાબર ધ્યાનમાં રહે તો ઉપરની શંકાઓનું સહજમાં સમાધાન થઇ શકે છે. ભક્તોનો જે સંકલ્પસમુદાય અને એના જે સંસ્કાર હોય છે, એને અનુસરીને જ સિદ્ધિ મળે છે. અર્ચાવિગ્રહ પ્રત્યક્ષ ભગવાન જ છે. પૂજારીઓનો આવો દૃઢ ભાવ નથી હોતો. એનામાં એના ભગવદ્ભાવની સાથે સ્થૂળ મૂર્તિનો ભાવ પણ રહે છે, એનું આચરણ આ પ્રકારનું હોય છેઃ જેમ કે તે અર્ચાવિગ્રહ સ્થૂળ જડ મૂર્તિ જ છે. પ્રત્યક્ષ ભગવાન્ સામે હોવાથી જેવો વર્તાવ હોય, તેવો અર્ચાવિગ્રહની સામે નથી હોતો; કારણ કે વાસ્તવિક રીતે એની દૃષ્ટિમાં તે સ્થૂળ મૂર્તિ જ હોય છે, તે ભગવાનની તો એમાં કેવળ ભાવના જ કરે છે. આથી તે ભાવનાથી જે કાર્ય થવાની આશા રાખે છે, તે મૂર્તિથી નથી સધાતાં. આવા ભક્તોના સંકલ્પમાં જરા પણ શક્તિ નથી હોતી, કારણ કે એ વિગ્રહ એને માટે પ્રત્યક્ષ ભગવાન્ રૂપે હોતો નથી. આથી એની તુરત અન્તઃકરણશુદ્ધિ નથી થતી, તદુપરાંત યોગક્ષેમનો નિર્વાહ પણ નથી થતો. તેઓ તો અવતારવિગ્રહમાં પણ પ્રત્યક્ષ ભગવાનને પ્રત્યક્ષ નથી સમજતા તો પછી અર્ચાવિગ્રહનું તો પૂછવું જ શું! જેમ યાદવકુળમાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યક્ષ હતા, કિંતુ ઘણા થોડા લોક એમને ભગવાન્ સમજતા હતા. આથી યાદવો પણ બીજા લોકોની માફક જ રહ્યા. સમુદ્ર તો પરિપૂર્ણ છે, પરન્તુ મનુષ્ય એમાંથી પોતાના પાત્રાનુસાર જ જળ લઇ શકે છે, તે અધિક કેમ લઇ શકે! પરંતુ જો નાના પાત્રમાં વધારે પાણી ન આવે તો એમાં સમુદ્રના સમુદ્રત્વમાં કોઇ જાતનો વધો નથી આવતો, તે તો પૂર્ણ જ છે. આ રીતે જો ભગવાનથી કોઇ પૂરો લાભ ઊઠાવી ન શકે તો એથી એમની ભગવત્તામાં કોઇ જાતનો વધો આવતો નથી.

× × ×

પરોપકાર, પ્રિય વચન, પ્રેમાળ સ્વભાવ, પ્રભુભજન, પવિત્ર જીવન એ પાંચે ગૃહસ્થોના પરમ પુરુષાર્થ સમજો. પત્ની અને પુત્રપુત્રીઓ પ્રત્યેનું વર્તન સૌથી પહેલું ઉત્તમ હોય તો જ બહાર જઇ શકાય. પતિ એ પત્નીનો પ્રભુ છે. તેમજ પત્ની એ પતિની (અન્નપૂર્ણા દેવીસ્વરૂપે) પ્રભુ છે. બાળકો એ પ્રભુનાં પ્યારાં પુષ્પો છે. તેમના પર માલીકી–મોહ ન રખાય. જગતમાં સૌની ગરજ હોય તેમ વર્તો.

અવતાર રહસ્ય

મૂળ લેખક : શ્રી કૃષ્ણ

અનુવાદક : શ્રી અર્જુન

જે સર્વવ્યાપક, શુદ્ધ, ચેતન, નિર્ગુણ, નિરાકાર અને અવ્યક્ત બ્રહ્મ છે તે જ વિશ્વરૂપથી સગુણ, સાકાર અને વ્યક્ત થાય છે. આ વિશ્વવ્યાપક બ્રહ્મને ઈશ્વર કહે છે. બ્રહ્મ ઈશ્વરની પરા વિભૂતિ છે. ઈશ્વર ત્રણ ગુણોના આશ્રયથી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું કાર્ય કરે છે. જ્યારે તે રજોગુણના આશ્રયથી ઉત્પત્તિનું કાર્ય કરે છે ત્યારે બ્રહ્મા કહેવાય છે. જ્યારે સત્ત્વગુણના આશ્રયથી પાલન-રક્ષણનું કાર્ય કરે છે ત્યારે વિષ્ણુ, અને જ્યારે તમોગુણના આશ્રયથી લયનું કાર્ય કરે છે ત્યારે શંકર કહેવાય છે. જ્યારે જીવ કોઈ આપત્તિમાં ફસાઈ જાય છે ત્યારે તે પોતાની રક્ષાને માટે વિષ્ણુભગવાનની પ્રાર્થના કરે છે અને તેઓ એની મનઃકામના પૂર્ણ કરે છે અને એને સહાય કરે છે. જ્યારે-જ્યારે અધર્મનો ઘણો વિસ્તાર થાય છે, ત્યારે-ત્યારે પોતાના ભક્તોના રક્ષણ માટે તેઓ અવતાર પણ લે છે. અવતારનું મુખ્ય કારણ ભક્તોનો સંકલ્પ જ છે, એના સંકલ્પ પૂરા કરવા માટે તેઓ પરિસ્થિતિને અનુસરીને જેવી આવશ્યકતા હોય છે એને અનુરૂપ અવતાર લે છે. ભક્ત પ્રહ્લાદને માટે, હિરણ્યકશિપુને પ્રાપ્ત થએલા વરદાનને અનુસરીને ભગવાનનો શ્રી નૃસિંહરૂપથી અને ધ્રુવને માટે શ્રી નારાયણરૂપથી અવતાર થયો. આ અવતારોનો હેતુ કેટલીક વખત ફક્ત એક જ ભક્તનો સંકલ્પ હોય છે અને કોઈક વાર ઘણાએ ભક્તોના સંકલ્પ હોય છે અને એ સંકલ્પો અનુસાર કોઈક વાર તો એક બે જ કાર્યો કરવાનાં હોય છે અને કેટલીક વાર ઘણાં નાનાંમોટાં કાર્ય કરવાનાં હોય છે. શ્રી નારાયણ-અવતાર ભક્ત ધ્રુવના સંકલ્પ માટે હતો અને એનું મુખ્ય કાર્ય એના સંકલ્પની પૂર્તિ કરવાનું જ હતું. શ્રી નૃસિંહ અવતારનો હેતુ પ્રહ્લાદના સંકલ્પ સિવાય બીજા ઘણાએ ભક્તોના સંકલ્પ હતા. હિરણ્યકશિપુનો અત્યાચાર ઘણો વધી ગયો હતો. અનેક લોકોને પોતાનાં ધર્મકાર્યો કરવામાં બાધ આવતો હતો. એથી ઘણા ભક્તોએ પ્રભુ-પ્રાર્થના કરી હતી. આ પ્રમાણે કાર્ય અનુસાર કોઈ અવતાર થોડા સમય માટે હોય છે અને કોઈ લાંબા સમય માટે. ધ્રુવ માટે શ્રી નારાયણનો અવતાર અને પ્રહ્લાદ માટે શ્રી નૃસિંહ-અવતાર થોડા સમય માટે થયો હતો. પરંતુ દશરથ, કૌશલ્યા, અને બીજા અનેક ભક્તો માટે શ્રી રામાવતાર તથા દેવકી, વસુદેવ જેવા એ સમયના અનેક ભક્તોને માટે શ્રી કૃષ્ણાવતાર લાંબા કાળ માટે થયો હતો. બીજા બધા અવતારો કરતાં શ્રીકૃષ્ણાવતાર બહુ જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. આ અવતારમાં ભગવાને ધર્મની રક્ષા અને અસુરોના સંહાર સિવાય જીવોની મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે ઉપનિષદ્ જેવા ગહન ગ્રંથોનું મંથન કરીને એના સારરૂપ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા જેવા મહત્ત્વપૂર્ણ અને સરલ ગ્રન્થની અવતારણા કરી અને એને અનુસાર પોતે આચરણ કરી બતાવ્યું. એઓશ્રીએ આ પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું કે પૂર્ણજ્ઞાનયુક્ત વ્યવહાર કેવો હોય છે. એવા વ્યવહારમાં સ્વાભાવિક રીતે પૂર્ણ જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ અને કર્મયોગ આવી જાય છે. આ અવતારની મુખ્ય વિશેષતા છે. ભગવાનના પોતે આચરણ કરીને બતાવવાથી એમનો ઉપદેશ ઘણો જ સરળ અને પ્રભાવશાળી બન્યો છે.

ભગવાન કાર્યને અનુસરીને કોઈક વાર તો આ રીતે સ્વતંત્ર દેહ ધારણ કરીને અવતાર લે છે અને કોઈક વાર જ્યારે એવી આવશ્યકતા નથી હોતી, કોઈ સાધારણ કાર્ય હોય, તો બીજાના શરીરમાં આવિષ્ટ થઈને અવતીર્ણ થાય છે. એને આવેશાવતાર કહે છે. જ્યારે બીજાના દેહમાં ભગવાન આવિષ્ટ થઈ જાય છે, ત્યારે તે દેહધારી જીવને પોતાનું કશું ભાન નથી રહેતું. ભગવાન તે દેહદ્વારા પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી લે છે. આ સમય પર એના દેહની કાન્તિ બદલાઈ જાય છે. શરીર, નેત્ર, વાણી-બધું દિવ્ય બની જાય છે. કાર્ય પૂરું થવાથી ભગવાન અન્તર્ધાન થઈ જાય છે, અને તે જીવને ધીરે-ધીરે પોતાનું ભાન થવા માંડે છે. આ સમયે એને એક વિલક્ષણ આનન્દ અને શાન્તિનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ ભગવાન જે કાર્ય કરી ગયા છે, એનું એને બીલકુલ જ્ઞાન નથી હોતું. તે શાન્તિ કેટલાક વખત માટે રહે છે. અને ફરીથી તે પ્રાણી જેમ પહેલાં હતો, લગભગ તેવો જ બની જાય છે. એનામાં કોઈ ખાસ પરિવર્તન નથી દેખાતું, કારણ કે આ અવતાર માટે એનો કોઈ સંકલ્પ નહિ હતો. ભગવાનનો આ આવેશાવતાર બીજાને માટે હતો, અને જેના સંકલ્પ માટે હતો એનો સંકલ્પ પૂરો થઈ ગયો. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓમાં દેવી-દેવતાઓનો પણ આવેશ દેખાય છે. દેવી પોતાનું કાર્ય કરે છે, પરંતુ જેના દેહમાં તે પ્રવેશ કરે છે, એને પોતાનું ભાન નથી રહેતું. કોઈકોઈ વાર ખરી રીતે દેવી-દેવતાઓનો આવેશ ન હોવા છતાંય મનુષ્ય જે ઢોંગ કરે છે એ જુદી

સર્જનમાં તો મહેનત કરવી પડે છે, પરસેવો પાડવો પડે છે, તપ કરવું પડે છે. રૂઢિઓ–ચાલતા આવેલા રીતરિવાજો, બાહ્ય વિધિઓ, જીર્ણશીર્ણ સંપ્રદાયો પોતાની પકડમાં તેમને રાખી શકે છે. કારણ કે તેમાં જ તેમને સલામતી દેખાય છે; નવીન સાહસો માટે જોઈતાં જોમ, જોખમ, પ્રયોગશીલતા, જાગરૂકતા, ઉત્થાનશક્તિ, ખંત, આશાવાદ તેમનામાં હોતાં નથી. પરિણામે તેવા દેશમાં વેરઝેર, અદેખાઈ, ટંટાફિસાદ, કજિયા, સંકુચિતપણું, અસહિષ્ણુતા, અલ્પસંતોષ, મહત્ત્વાકાંક્ષાનો અભાવ, પરાક્રમશીલતાની શૂન્યતા, દૈન્ય–વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. આવો દેશ કોઈ દિવસ ઉન્નતિને માર્ગે જાય દૈવવશાત્ તેને આઝાદી મળે તો પણ તેને પચાવી શકે નહિ.

આ રીતે વિચાર કરતાં હિન્દુસ્તાનને અત્યારે વધારેમાં વધારે જરૂર તેજસ્વિતાની છે. પછી તે તેજસ્વિતા માણસના પોતાના સ્વભાવ અનુસાર ભલે હિંસક પ્રકારની, ક્ષત્રિયની હોય કે અહિંસક પ્રકારની બ્રાહ્મણની હોય. અત્યારે ભારતદેશ કટોકટીના સમયમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે, માટે વ્યાવહારિક સિદ્ધિ માટે, રાજકીય સિદ્ધિ માટે, સામાજિક સંરક્ષણ માટે, ધર્મરક્ષણ માટે, ભારતીય સંસ્કૃતિના બચાવ અને પ્રચાર માટે, કળાસ્વરૂપોના નવનિર્માણ માટે આપણા દેશવાસીઓએ તેજસ્વી બનવાની જરૂર છે મુશ્કેલીઓથી હડબડી ન જતાં, હિંમતથી, આત્મવિશ્વાસથી તેમનો મુકાબલો કરવાની શક્તિ તેજમાંથી જન્મે છે. જો આપણે વ્યવહારના ક્ષેત્રમાં તેજસ્વી બની રાજકીય આઝાદીને પચાવી શકીએ નહિ, તો ધર્મની, નીતિની, આધ્યાત્મિકતાની, વેદાન્તશાસ્ત્રની–આ સઘળી મોટીમોટી વાતો માત્ર ઉપરચોટિયા, શુષ્ક પાંડિત્યની જ વાતો સાબીત થશે.

જ્યોતિ જાગી

(રાગ–આજ મારી નણદીએ મ્હેણું માર્યું)

આજ મારા જીવનમાં જ્યોતિ જાગી!
આજ મારા જીવનમાં જ્યોતિ જાગી!

જ્યોતિમાં ભાનુ ને ઇન્દુનાં તેજ ભર્યાં
નવલખ તારલિયાનાં આછાં રશ્મિઓ પૂર્યાં
દીવો પેટાવ્યો ગયાં તિમિરો ભાગી....
આજ મારા જીવનમાં જ્યોતિ જાગી!

અમૃતની ધારભરી, દૃષ્ટિ તેં એવી કરી
ઉરમાં મધુરી કોક મુરલી વાગી
આજ મારા જીવનમાં જ્યોતિ જાગી!

જુગ જુગનાં અંધારાં પળમાં વિલીન થયાં;
આતમ ઉજાસ આજ કિરણો રેલી રહ્યા;
માયા ને મમતા કેરી નિંદર ત્યાગી
આજ મારા જીવનમાં જ્યોતિ જાગી!

—શ્રી રમણલાલ ભટ્ટ

પ્રકાશના પુંજ

સંપાદક :
શ્રી હરિશંકર દલછારામ ત્રિવેદી.

સાચું જ્ઞાન

જ્યાં જ્યાં નજર કરું છું ત્યાં પ્રભુ જ ભરેલો છે. પવનરૂપે પ્રભુ પ્રેમાલિંગન આપી રહ્યો છે, છતાં તને રોમાંચ નથી થતાં ? સૂર્યરૂપે પ્રભુ તને સ્પર્શી રહ્યો છે, છતાં તું પ્રભુને શોધે છે ? સદ્વિચારોરૂપી પ્રભુ અપરોક્ષ થઈ રહ્યો છે, છતાં તું સાક્ષાત્કાર માટેનાં સાધનો ખોળવા ફાંફાં મારે છે ! તારી સાક્ષાત્કારની વ્યાખ્યા શું છે; તેનો અર્થ તું સમજે છે ખરો ? તારે શું જડ આંખોથી જોવાય, જડ મન–બુદ્ધિથી મપાય એવા પ્રભુની જરૂર છે ? એવી કોઈ વસ્તુ મળશે, પણ પ્રભુ કોઈ બીજી વસ્તુ છે એમ તને લાગશે. મૂર્ખ ! પ્રભુની મહત્તા–સ્વરૂપ–વિભૂતિ એવા જડ માપથી મપાય નહિ. એને માટે તો બધી દિવ્ય ચીજો જોઈએ. અને તે દિવ્ય તારું જ્ઞાન –તું પોતે જ છે.

જ્ઞાન એ જ આત્મા છે, એ જ સાક્ષાત્કાર છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો વિચાર કરવો એ જ છે. એકાંતમાં, રમણીય સ્થળે, સ્વસ્થ શરીરે, સ્થિર આસને બેસી સાત્વિક ગુણ પ્રકટાવી વિચારો કર; વર્ષો સુધી વિચાર કર; તારું મૂળ શોધ; વિચારમય થઈ જા. અભ્યાસ પાડ કે વિચારમાં દેહભાન ન રહે, ને વિચારમાત્ર જ રહે. ત્યાં જ તને જોઈએ છે તે મળશે.

પ્રાપ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની છે. પોતે પોતાને ઓળખવો છે. પછી તીર્થોમાં કે નદીઓમાં જવાથી જ સંતોષ માન્યે કેમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય ?

દયાસાગરની દયા

ગોપીઓ કહે છેઃ કનૈયો અમારાં મહી લૂટે છે, દાણ લેવા માટે ઝઘડા કરે છે, મારગ રોકે છે, ચીર ખેંચે છે, વસ્ત્ર હરણ કરે છે, અનેક પ્રકારે પજવણી કરે છે, અમારા મોતી–હાર લૂંટી જાય, ચૂડી પણ નંદવાઈ જાય, મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય, પણ તેને કાંઈ લાજ આવતી નથી. ટૂંકામાં અમારું સર્વસ્વ લૂટે છે અને અમોને પજવે છે. કુલપ્રતિષ્ઠા કે લોકલાજનું તો સત્યાનાશ વાળે છે, છતાં ગોપીઓનો પ્રાણાધાર પ્રિયતમ એ છે, દયાસાગરની દયાનું સાચું સ્વરૂપ અહીંયાં સમજાય છે. દિવ્ય વસ્તુઓ મેળવવા માટે તમામ પ્રિય સંસારી વસ્તુઓ, સુખો, સગાંઓ, સંબંધોનો ત્યાગ કરવો પડે. પ્રભુ સ્વયં એ વસ્તુઓને ઝુંટવી લે તેના જેવી દયા બીજી કઈ !

×

પ્રભુ દયાળુ મારું ખરું કલ્યાણ શામાં છે તે જાણે છે, જેથી વધુ સુંદર ચીજો–વધુ કલ્યાણકારી ભેટો આપવા માટે પૈસો, માન, સત્તા, પુત્ર, સ્ત્રી, માતા આદિ નકામાં રમકડાં લઈ લે છે. કારણ કે એ ચીજો પેલી દિવ્ય ચીજોનો આસ્વાદ લેવામાં આડખીલીરૂપ થાય છે. (નાકમાં ગંદકી ભરી હોય ત્યાંસુધી ફૂલની સુગંધ પણ મીઠી ન લાગે તેમ.) વળી એ ચીજો પેલી દિવ્ય ભેટોની પ્રાપ્તિ માટે મને અપાત્ર બનાવવા જ મથતી હોય છે. વાહ પ્રભુ ! તારી કૃપાનાં રહસ્યો તારા સાચા ભક્તો વિના કોણ સમજે ! ક્ષણેક્ષણ તું મારી સાચવણ કરે છે. જરૂર પડે ત્યારે તું માતાના સ્તનમાં મારા માટે દૂધ પેદા કરે છે. છતાંયે મને મૂઢને ગુજરાનની ચિંતા રહે છે ! જરૂર હોય છે ત્યારે તો તું પશુનો અવતાર પણ લઈ પ્રહ્લાદ જેવા ભક્તની રક્ષા કરે છે, છતાં મને રક્ષણની ચિંતા રહે છે ! સુષુપ્તિમાં રોજ સંભાળ લે છે ! છતાં મને ચિંતા રહે છે ! એ મારી અલ્પમતિ ક્યાં અને તારી મહાનુભાવતા ક્યાં ! મારી એવી અપાત્રતા છતાં ય તું દયાનિધિ દયા કરવા તત્પર છે એ તારી મોટપને કેમ માપી શકાય, દયાળુ !

પ્રભુનું મંદિર

મંદિરમાં જાઓ છો ત્યારે દેવને નમો છો, મંદિરની પ્રતિષ્ઠા જળવાય તેમ વર્તો છો. જૂઠ, અપશબ્દો વગેરે મંદિરમાં ન બોલાય એમ માનો છો. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુનું સાચું મંદિર તો આપણું શરીર છે. જેને ૧૦ દરવાજા છે. તેમાં આત્મરૂપે પ્રભુ બિરાજી રહ્યા છે. એ પ્રભુનાં દર્શન–વંદન કરનારને બહાર તીર્થોમાં, વનમાં કે પહાડોમાં જવું પડતું નથી. બીજા પ્રભુની શોધ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. એ મંદિરને અશુદ્ધ ન કરાય, વધુ પડતો, ભારે, વિનાભૂખે માત્ર સ્વાદ ખાતર ખોરાક ખાઓ તેથી શરીરમાં–અશુદ્ધિ અને ગંદા રોગવિકારો થાય છે. આ રીતે શરીરરૂપી મંદિર અશુદ્ધ થાય છે. એને અશુદ્ધ કરનાર તમો આત્મદેવની ભક્તિનો

લેશ પણ પ્રેમ પામ્યા નથી. એ દેહમંદિરમાં કોઈ પણ ગંદો વિચાર, ખરાબ આચરણ કે અધર્મ ન થઈ શકે. ભોજન સ્વાદ ખાતર ખાઈ તેમાં ગંદકી કે રોગ દાખલ ન કરી શકાય, કારણ કે તે મંદિર છે.

અર્પણ

મારાં દેહ, મન, બુદ્ધિ બધું ભગવાનનું છે. મારો તેના પર અધિકાર નથી. દેહને ભગવાનની સેવા વિના બીજા કાર્યમાં હું કેમ રોકી શકું ? દુનિયાનાં મારાં સર્વ કામો હરિઅર્પણ જ હોય-હરિસેવારૂપે જ થતાં હોય તો જ કરી શકાય. પ્રભુની ચીજ અપવિત્ર વિષયોમાં-મોજમાં કે મોહ-માયામાં કેમ વપરાય ? આંખથી પ્રભુદર્શન વિના બીજું જોવાય જ કેમ ? તેનો દુરુપયોગ તો થાય જ કેમ ? એમ થાય તો પ્રભુએ એ આંખ લઈ લેવી જ જોઈએ. અને એમાં જ તેની દયા રહેલી છે. જે પદાર્થથી બાળકને દાઝવાનો સંભવ હોય તે પદાર્થ તેની પાસેથી લઈ લેવો એ જ દયાળુનું કામ છે. કાન જો નિંદા અને જૂઠ સાંભળવામાં વપરાતા હોય, જીભ સ્વાદ ખાતર નિષિદ્ધ વસ્તુઓ આરોગતી હોય અને કઠોર ભાષણ કરતી હોય, ત્વચા સ્પર્શલોલુપતાથી અનીતિમાં દોરાતી હોય, તો તે બધાનું દાન કરનારી ભગવાનની દયાનો આપણે દુરુપયોગ કર્યો છે. કાનેથી હરિરસ પીવાય, જીભથી પ્રભુનો પ્રસાદ લેવાય અને તેના નામ-ગુણ ગવાય. તમાકુ, દારૂ, કે એવી કેફી ચીજો જે મારા સુંદર પ્રભુને અર્પણ ન કરી શકાય તે તો વપરાય જ કેમ ? પ્રેમી બધાનો ત્યાગ કરી શકે છે; માતા બાળકનું ધાવણ શુદ્ધ રહે તે માટે બધા સ્વાદ તજે છે.

મનથી પ્રભુનું જ ચિંતન થાય. જગતના સ્વાર્થી વિચારો કે વિષયી કલ્પનાઓ કરવાનો તેને અધિકાર શું છે ? બુદ્ધિથી પ્રભુનાં સ્વરૂપ, ગુણ, મહિમા, દયાનો જ નિશ્ચય થાય; કોઈને દુઃખ થાય તેવી કે મિથ્યા ચીજોની પ્રાપ્તિ માટે તેને વેડફી નાખવી યોગ્ય નથી.

• • પ્રભુ વિનાની ભાગ્નતોમાં આંખો આંધળી છે, કાન બહેરા છે, મન-બુદ્ધિ જડ છે, શરીર નિશ્ચેતન છે, એ જ સ્થિતિ સાચી છે. એ જ અનન્ય ભક્તિની સહાય છે.

પ્રભુ (આત્મા) વિના દેહ, મન, બુદ્ધિ જડ છે. તેમનું અસ્તિત્વ જ ક્યાં છે ? તેમનો ધારક, પોષક અને તેમને ચૈતન્ય આપનાર તો પ્રભુ (આત્મા) છે. તે પ્રભુથી દૂર જવાય, તેના દ્રોહી થવાય એવો પ્રયત્ન એ બધાં ન કરી શકે.

માટે મારાં સર્વ કાર્યો પ્રભુનાં જ કાર્યો થાઓ. તમામ પ્રવૃત્તિ (નિષ્કામતાથી) પ્રભુની સેવા અર્થે જ થાઓ. નિર્ભયતા આ રીતે જ આવી શકે. જગત પ્રભુનું જ સ્વરૂપ છે. અને એ પ્રભુ જ જગતરૂપે મારી યોગક્ષેમની વ્યવસ્થા કરી રહ્યો છે. હું નાહકની ચિંતા શાની કરું છું ? એ કૃપાસાગરની દયા કોઈ પણ હેતુ વિના પણ વરસી રહી છે—એવી સમજણ, વ્યવહાર કે ભક્તિમાં જેટલી વધુ નિષ્ઠા તેટલો જ તે વધુ સુખી.

મનને

મન ! તું હવે મિત્ર બની જા. તો જ મારું પ્રેમપાત્ર થઈશ. આપણને બંનેને દિવ્ય લાભ મળશે. તારા વિશ્વાસે મારું નાવ ખૂબ ખરાબે ચઢયું અને ખૂબ અંધારામાં અથડાઈ મને આડે માર્ગે રખડાવ્યો. હવે તારો વિશ્વાસ મને નથી; તેં શત્રુની ગરજ સારી છે. હજારો જુગોથી મેં તને લાડ લડાવ્યાં પણ તું મારું હિતકર મિત્ર ન બન્યું. હજુ યે સમજી જા. પ્રભુની સહાયથી હું તને શત્રુ ગણી, પગ નીચે કચડી, કેદ કરી રાખું, તે પહેલાં તું મિત્ર બની મદદગાર થઈ જા તો મને, અને તેથી યે વધુ તને; સુખ, આનંદ, માન મળશે. તું જડ વસ્તુઓમાંથી આથી વધુ શી આશા રાખે છે !

મિત્રરૂપે તું મોક્ષનું કારણ છે; અમિત્રરૂપે બંધનનું. મેં હવે કમર કસી છે. કાં તો તું નહિ, કાં તો હું નહિ. મારું સત્યાનાશ વાળી મારી પાસેથી મઝાઓ ઉડાવનાર તું મઝાઓ નહિ મેળવી શકે. મારા પ્રિયતમ પ્રભુનો મને વિયોગ જ રહે એવા યત્નો કરીને તું મહાલી નહિ શકે.

બધું મઝાનું

(પારનું પાર નહિ—લાભનો પાર નહિ)

બધા પર ખૂબ પ્રેમ કરો, દુષ્ટ, શત્રુ, મૂર્ખ, મિત્ર, શ્રીમંત, કુટુંબ, પારકાં, ગરીબ, દુઃખી, જડ-ચેતન સૌ પર ખૂબ પ્રેમ વરસાવો. તમે પ્રેમસ્વરૂપ જ છો એ વાત ક્ષણ પણ ન ભૂલો, જુઓ તો ખરા, શી મઝા આવે છે !

પૂર્વ	મેષ અ-લ-ઈ	સિંહ મ-ટ	ધન ભ-ધ-ફ-ઢ
દક્ષિણ	વૃષભ બ-વ-ઉ	કન્યા પ-ઠ-ણ	મકર ખ-જ
પશ્ચિમ	મિથુન ક-છ-ઘ	તુલા ર-ત	કુંભ ગ-શ-ષ
ઉત્તર	કર્ક ડ-હ	વૃશ્ચિક ન-ય	મીન દ-ચ-ઝ-થ

જે દિવસે જન્મ હોય તે દિવસે ચંદ્રમાની જે રાશિ હોય તે રાશિના અક્ષરો ઉપરથી નામ પાડવું. જેમકે મેષ રાશિના ચંદ્ર વખતે જન્મ છે તો અ-લ-ઈ અક્ષરો ઉપર નામ આવે એટલે અંબાલાલ, લલ્લુભાઈ, ઇશ્વરભાઈ વીગેરે સમજવું, તેમજ કોઠાની પહેલી લાઈનમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓ છે તે મેષ,સિંહ,ધન રાશીની પુર્વ દિશામાં છે તેમ અનુક્રમે સમજવી તે પ્રમાણે જે દિશામાં ચંદ્ર હોય તે દિશામાં તથા જમણી બાજુની દિશામાં પરગામ જવાથી સુખ તથા લાભ થાય છે કાળ અને ચંદ્ર એકજ દિશામાં હોય તો તે મુહૂર્ત વધુ સારૂં માન્યું છે.

પરદેશ જવા માટે ગોરખ આંકના કોઠામાં (૩-૧૩) (૪-૧૪) (૫-૧૫)

— તિથિઓનું ફળ સરખું બતાવ્યું —

કારતક	માગશર	પોષ	મહા	ફાગણ	ચૈત્ર	વૈશાખ	જેઠ	અષાઢ	શ્રાવણ	ભાદરવો	આસો	ફળ	પ્ર. ૧	પ્ર. ૨	પ્ર. ૩	પ્ર. ૪	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર
૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	સુખ	અર્થ	સુખ	શોક	સુખ	સુખ	ક્લેશ	ભય	દ્રવ્ય
૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	મહાલાભ	ભય	કંકાસ	સુખ	ક્લેશ	શોક	નાશ	દરીદ્ર	ચીંતા
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	કંકાસ	અ.લા.	સુખ	સુખ	હાની	દ્રવ્ય	દુઃખ	કષ્ટ	ધન
૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	ક્લેશ	ક્લેશ	ભલું	કંકાસ	વીનાશ	સંતાપ	સુખ	ધન	સુખ
૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	લાભ	સંકટ	કંકાસ	ભાગ્ય	સુખ	લાભ	દ્રવ્ય	ધન	સુખ
૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	ચીંતા	વીપતી	ક્લેશ	મીત્ર	અર્થ	ભય	લાભ	મરણ	દ્રવ્ય
૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	ભાગ્યો	વીઘ્ન	અર્થ	સુખ	સુખ	લાભ	કષ્ટ	લાભ	સુખ
૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	નેષ્ટ	•	•	•	•	•	સુખ	•	સુખ
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	લાભ	અર્થ	ભાગ્ય	મીત્ર	સુખ	સુખ	લાભ	સીદ્ધી	કષ્ટ
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	શોભા	વી.લા.	સંપૂર્ણ	મરણ	સુખ	ક્લેશ	કષ્ટ	દ્રવ્ય	ધન
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	કંકાસ	મરણ	અર્થ	કુશળ	મૃત્યુ	લાભ	હાની	•	માન
૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	દ્રઃ લા.	મરણ	સુખ	સુખ	કુશળ	•	સુખ	મૃત્યુ	કષ્ટ

મુસાફરીનું અને પ્રહર તથા દીશાઓનું ફળ જે માસની જે તીથીએ જે વખતે જે દીશામાં શુભ જણાય તે દિવસે તે વખતે તે દીશામાં પરગામ જવા માટે ગોરખઆંક જોવાય છે, અમાસ તીથી ત્યાગ કરવી.

દિવસનાં ચોઘડીયાં

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરૂ	શુક્ર	શનિ
ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ
ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
લાભ	શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ
કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ
શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત
ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ

વિશ્વમંગલ માસિક મહાભારતાંક
(માસિક) માત્ર વાર્ષિક
વિશ્વમંગલ
મહાભારતાંક
તંત્રીશ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય અમદાવાદ

રાત્રિનાં ચોઘડીયાં

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરૂ	શુક્ર	શનિ
શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ
ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત
કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ
લાભ	શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ
ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાળ
શુભ	ચલ	કાળ	ઉદ્વેગ	અમૃત	રોગ	લાભ

શુભ, અમૃત, લાભ, અતિશ્રેષ્ઠ, ઉદ્વેગ ચળ-મધ્યમ, કાળ, રોગ-કનિષ્ટ

જનોઈનાં મુહૂર્તો

માઘમાસમાં
શુદિ ૨ સોમવાર
શુદિ ૫ ગુરૂવાર
શુદિ ૧૨ ગુરૂવાર
વદિ ૫ ગુરૂવાર

જેઠ માસમાં
શુદિ ૫ બુધવાર
વદિ ૨ રવીવાર

વિવાહના મુહુર્તો

કારતક માસમાં
વ. ૧ બુ ઘ.૨૫ નં.ગો. રા.
વ. ૨ ગુરૂ ઘ. ૨૫ સુધી
વ. ૭ મં ઘ.૧૫થી૫૦સુધી
વ. ૯ ગુ. ઘ. ૩૬ સુધી
વ. ૧૨ શ. દિ. ગો. રા.

માગશર માસમાં
શુ. ૨ બુ. દિ. ગો. રા.
શુ. ૫ ર. દિ. ગો. રા.
શુ. ૬ સો. દિ ગો. રા.
શુ.૮ ગુ. ઘ ૨૨નં.૪૯સુધી
શુ. ૧૦ મંગળ દિ. ગો. રા.

પોષ માસમાં
વ ૧૨ મંગળ ઘ.૨૮ પછી

માઘમાસમાં
શુ. ૪ બુધવાર દિ.ગો.રા.
શુ. ૫ ગુરૂવાર દિ. ગો.રા
શુ. ૬ શુ. દિ. ગો. રા.
શુ. ૯ સો. ઘ. ૨૨ નંગો
વ. ૨ મ. ઘ. ૩૬ સુધી.
વ. ૫ ગુરૂવાર ગો.રા.
વ. ૬ શુક્ર ગો. રા
વ. ૧૦ મં. ઘ.૩૬ પછી ?

સૂચના:—શુક્રનો અસ્ત હોવાથી અને ગુરૂ નીચનો હોવાથી ચૈત્ર વૈશાખ અને જેઠમાં લગ્ન મુહૂર્ત નથી

સંવત ૨૦૦૫માં માસવાર રાશિફળ વિચાર

કારતક—મેષ-ધનચિંતા આરોગ્ય સારી રહે, વેપારથી નુકસાન થાય. વૃષભ-નાણું મળે, ખર્ચ ખરચો વધે, દુશ્મનો વધે. મિથુન-સ્ત્રી સુખ સારું. મુસાફર પાર આવે. નાણાંનો લાભ થાય કર્ક-મિત્ર-વિરોધ શત્રુ વધે, વેપારથી લાભ નાણું મળે. સિંહ-નાણું લાભ થાય. મુસાફર પાર આવે મુસાફરી થાય. કન્યા-સંતાનની ચિંતા, રોગમાં હાનિ થાય. તુલા-ધનલાભ, મિત્રો વધે, મુસાફરી થાય. કુટુંબ માટે સારું. વૃશ્ચિક-ખરચો વધે, ધા નુકસાન થાય, શત્રુઓ વધે. મુસાફર પાર ન આવે. ધન-નાણાંનો લાભ, રોગ વધે, મુસાફરી થાય, સ્ત્રીસુખ સારું. મકર-વેપારમાં નુકસાન રોગની ચિંતા, ખરચો વધે, કુંભ-ધનનો લાભ થાય રોગ વધે મુસાફર પાર આવે. મીન-સ્ત્રી શરીરે સારૂ નાણાંભીડ રાખશે.

માગશર—મેષ-સ્ત્રીકુટુંબથી મધ્યમ રોગ માટે … નાણાં ભીડ કમી થાય સ્ત્રીસુખ રોગ વધે પૈસાનો લાભ થાય વૃષભ-તંદુરસ્તી સારી કુટુંબ ધીરા મુસાફરી બનવા પામે મિથુન-સુખ … રોગ માટે સારો નવાં કામ હાથ લાગે મુસાફર આવે. કર્ક-નાણાંની આવક સારી સ્ત્રીકુટુંબથી સારૂ રોગ વધે સિંહ-આરોગ્યતા સારી નાણાંની ચિંતા જનક વધે આવક ઘટે મિત્રવિરોધ વેપારથી દૂર થવું નુકસાની થાય. કન્યા-નાણાંની આવક સારી સ્ત્રીકુટુંબથી સારું લાભ સારો મળે. તુલા-સુખાકારી નરમ નાણાંની ચિંતા ખરચા વધે. વૃશ્ચિક-તંદુરસ્તી મધ્યમ રોગ વધે નાણાંનો લાભ થાય ધન-સુખાકારી સારી. મકર-ચિંતા વધે કુટુંબથી સારૂ રોગ વધે મન લાભ સારો કુંભ મુસાફરી થાય નવા કામો હાથ ધરવાથી લાભ થાય, મીન-સુખાકારી નાણાંનો લાભ કામકાજમાં ઉમંગ.

પોષ માસ મેષ-નાણાંની તંગી રોગની ચિંતા મુસાફર પાર ન આવે. વૃષભ-નાણાંભીડ કમી થાય રોગ સારી વેપારથી લાભ મિથુન-સંતાનની ચિંતા નોકરીથી ત્રાસ નાણાંભીડ રાખશે. કર્ક-કામકાજમાં ઉમંગ વધે લાભ સારા મળે. સિંહ-વૈભવ વધે આરોગ્યતા સારી નાણાંનો લાભ સારો કન્યા-આરોગ્યતા મધ્યમ વેપારમાં ચિંતા મુસાફર પાર ન આવે. તુલા-સંતાનસુખ નાણાંનો લાભ મુસાફરીથી ફાયદો. વૃશ્ચિક-નાણાંભીડ રાખશે રોગની ચિંતા થાય ધન-નાણાંનો લાભ થાય વેપાર રોગ સારી થાય. મકર-આરો… મધ્યમ રોગની ચિંતા મનની ચિંતા. કુંભ-નાણાંલાભ મુસાફર … ઉમંગ વધે. મીન-આરોગ્યતા બીગડે રોગ સારી … સારા મળે.

માઘમાસ—મેષ-નાણાંલાભ નવો ધંધો થાય રોગ વધે વૈભવ વધે. વૃષભ-રોગ સારી નાણાંલાભ થાય વેપારથી ફાયદો મળે. મિથુન-સ્ત્રી કુટુંબથી સારૂ કામકાજને રોગ વધે કર્ક-નાણાંની ચિંતા મુસાફર પાર ન આવે. સિંહ-શરીર સારૂ રહે રોગ વધે ધનલાભ વેપારથી ફાયદો મિત્રોથી લાભ થાય. કન્યા-શરીર સારૂ રહે કામકાજમાં ઉમંગ વધે મન લાભ તુલા-સંતાન ચિંતા ઓછી થાય ધનલાભ રોગનો વધારો વૃશ્ચિક-ધનચિંતા કામકાજ … નાણાંભીડ … ધન-મિત્રોથી હાની ઉશ્કેરાટ ન કરવો મકર-નાણાં ભીડ રાખશે નિરાશા મળે કુંભ-સુખાકારી સારી મન ચિંતા રોગ સારી મીન-સુખાકારી મધ્યમ રોગ વધે નાણાં મળે વૈભવ વધે.

ફાગણમાસ—મેષ-સ્ત્રી સુખ વધે સંતાન ચિંતા વધે લાભ થાય. વૃષભ-ધનનો ખરચો વધે ધા નુકસાન થાય મિથુન વેપારમાં નુકસાની રોગની ચિંતા નાણાંની તંગી કર્ક-નોકરીથી ત્રાસ કામકાજમાં ઉમંગ નાણાંનો લાભ થાય. સિંહ-માનપાન મળે નાણાંની તંગી આરોગ્યતા સારી વૈભવ વધે. કન્યા-સુખાકારી સારી ધન-લાભ થાય ખરચો … સારૂ તુલા-ધનનો લાભ થતાં રોગની ચિંતા થાય વૃશ્ચિક-તબીયત … રોગ વધે નાણાં મળે વૈભવ વધે. ધન-કામમાં નિરાશા રોગની ચિંતા મકર-બીમારી રાખશે નાણાંભીડ રોગ સારી કુંભ-નુકશાની થાય વેપારથી દૂર રહેવું મીન-રોગ માટે સારૂં નાણાંનો લાભ ઉમંગ વધે.

ચૈત્રમાસ—મેષ-ધનલાભ માન વધે ચિંતાઓ દૂર થાય વૃષભ-બીમારી આવે નાણાંભીડ રોગની ચિંતા થાય મિથુન-નાણાંનો લાભ થાય રોગ સારી વધે. કર્ક-માનપાન મળે વૈભવ ધનલાભ થાય સિંહ-કામકાજમાં ઉમંગ વધે વેપારથી નુકસાન કન્યા-… વધે ધનલાભ મળે રોગ સારી … તુલા-સુખાકારી સારી ધનલાભ માનપાન વધે વૃશ્ચિક-માન ઈજ્જત વધે … સંતાન લાભ ધન-સુખાકારી સારી મન ચિંતા કામકાજમાં લાભ મકર-બીમારી રાખશે મન ચિંતા થાય કુંભ-સુખાકારી સારી ધનલાભ વેપાર સારો થાય મીન-રોગ વધે વેપાર થાય ધનલાભ સારો.

વૈશાખ—મેષ-શરીર સુખાકારી રોગમાં વધારો નાણાં લાભ વૃષભ-આરોગ્યતા સારી નાણાં ભીડ વેપારથી હાનિ મિથુન-સંતાનથી … ધનલાભ રોગ સારો થાય. કર્ક-નાણાંલાભ વેપારથી ફાયદો મિત્રો મદદ કરે સિંહ-આરોગ્યતા બગડે વેપારથી હાનિ રોગ થાય કન્યા-કામકાજમાં ઉમંગ વધે નાણાંનો લાભ તુલા-આરોગ્યતા સારી વેપારમાં લાભ સંતાન ચિંતા વૃશ્ચિક-રોગમાં લાભ નાણાંની … થાય માનપાન વધે ધન-રોગમાં મંદી નાણાં ભીડ. મકર-કામકાજમાં ઉમંગ રોગ … કુંભ-વૈભવ વધે નાણાં મળે મુસાફર પાર આવે મીન-ધનની ચિંતા રોગમાં મંદી … ચિંતા.

જેઠ માસ—મેષ-કામકાજમાં ઉમંગ વધે નાણાંનો લાભ થાય વૃષભ-સંતાન સુખી રોગ સારી નાણાં લાભ મુસાફર પાર આવે. મિથુન-કીર્તિ વધે રોગ વધે નાણાંની છૂટ થાય કર્ક-રોગ સારી નાણાંનો લાભ ઈજ્જત વધે સિંહ-નાણાંનો લાભ થાય રોગ વધે. કન્યા-માનપાન વધે સુખાકારી સારી નાણાંભીડ દૂર થાય તુલા-મિત્રો વધુ થાય રોગની ચિંતા વૃશ્ચિક

દાખવે વેપાર ન કરવો ધન-સુખાકારી સારી નાણાલાભ સારો રોજી સારી મકર-ધનલાભ થાય નવાકામ હાથ લાગે લાભ મળે કુંભ-ધન લાભ થાય રોજીમાં વધારો. મીન-સુખદ લાભ વધે નાણાં લાભ થાય.

અષાઢમાસ—મેષ-આરોગ્યતા સારી રોજીસારી ધન લાભ. વૃષભ-મુસાફરીમાં આવે નાણાંલાભ મિથુન-સુખાકારી સારી દિવસો બેકાર લાગે કર્ક-નાણાં ભીડ રોજીની ચિંતા થાય. સિંહ-સુખ વધે રોજી ઘટે વેપારથી નુકશાન કન્યા-રોજીવધે આપેલાં વચન પાળી શકાય નહિ તુલા-ધનલાભ સારો રોજગાર વેપારથી સારૂં વૃશ્ચિક-કામકાજ સારૂં ચાલે ધન લાભ થાય આરોગ્યસુધરે ધન-કાર્યસિદ્ધ નથાય ચિંતા પણ કરે મકર-તબીયત સારી સ્ત્રી સંતાનથી સારૂં ધન લાભ કુંભ-આરોગ્યતા બગડે રોજીની ચિંતા થાય મીન- સુખાકારી વધે વેપારથી લાભ.

શ્રાવણમાસ—મેષ-રોજી સારી વેપાર લાભ નાણાંનો લાભ થાય. વૃષભ-ધનની ચિંતા વેપારથી નુકશાની મિથુન-સુખદ લાભ મુસાફરી શુભકાર્યોમાં ખર્ચ-મુસાફરી ધર્મ ઉપર ખોટ નાણાં લાભ. સિંહ-સુખાકારી રોજી સારી વેપારથી લાભ કન્યા-આરોગ્યતા સારી ધનલાભ વેપારમાં લાભ તુલા-નાણાંભીડ રોજીની ચિંતા વૃશ્ચિક-તબીયત સારી ધનલાભ રોજીવધે ધન-રોજીની ચિંતા નાણાંભીડ સગાંની ચિંતા વેપાર નરમ મકર-ઓછી આવક રોજી સારી ધનનો લાભ કુંભ-વેપારથી લાભ મુસાફરી ભર આવે મિત્રો વધે. મીન-માનઆબરૂની ચિંતા સગાં સંબંધીની ચિંતા રોજીસારી.

ભાદરવો—મેષ-વેપારમાં ફાયદો મેળવ વધે મન-મળે વૃષભ-મિત્રો વધે રોજી વધે ધન લાભ મિથુન-તબીયત બગડે નાણાંભીડ વધે કર્ક-દેશાવરથી સારા ખબરો મળે તબીયત સારી ધનલાભ સિંહ-વેપારથી લાભ નાણાંની છૂટ આવક સારી કન્યા-રોજીની ચિંતા નાણાં ભીડ માનહાનિ વધે. તુલા-વધે ધનલાભ મુસાફરી થાય. વૃશ્ચિક-આરોગ્યતા સુધરે ધન લાભ વેપારથી ફાયદો ધન-તબીયત બગડે ચિંતાઓવધે રોજી નરમ મકર-ધનની ચિંતા મુઝવણ ન આવે. કુંભ-માન ઇજ્જત વધે ધન લાભ થાય મીન-તબીયત સારી રોજી વધે લાભ થાય.

આસો માસ—મેષ-રોજી મધ્યમસર મુસાફરી થાય વૃષભ-તબીયત સારી કામકાજમાં ઉમંગ નવો ફાયદાકાર લાગે ધન લાભ થાય. મિથુન-તબિયત સારી આવક સારી લાભ મળે કર્ક-તબિયત નરમ રોજી નરમ ધનની ચિંતા સિંહ-સુખાકારી સારી ધનલાભ રોજી વધે કન્યા-ઓછુંમ સારૂં રોજગાર પીડા ધન લાભ તુલા-મેળવ વધે ધન લાભ નવાં કામો હાથ લાગે વૃશ્ચિક-સુખાકારી સારી મેળવ વધે સગાંથી ચિંતા ધન દેશાવરથી સારા ખબરો ધનલાભ મળે રોજીવધે મકર-કામકાજમાં ઉમંગ મોજ શોખ વધે નાણાં મળે કુંભ-સુખાકારી સારી ધનલાભ મીન-સુખાકારી સ્ત્રી સ્વજનથી સારૂં રોજી સારી ધંધામાં ઉમંગ.

સ્વા. માધવતીર્થજી કૃત આઠ પુસ્તકો

૧ હું કોણ ? વેદાન્તના ગુહ્યમાં ગુહ્ય તત્વોને પોતાની પ્રાસાદિક ભાષામાં સરલતા પૂર્વક સમજાવ્યાં છે. મૂલ્ય ૨–૮–૦

૨ તું કોણ ? લે. સ્વામી માધવતીર્થજી મનુષ્યને આત્મસ્વરૂપનું દર્શન કરાવનાર આ પુસ્તકમાં સંસારના અનેક પ્રસંગોનું રમુજી રીતે વર્ણન કરેલ છે. મૂ. રૂ. ૨–૮–૦

૩ તે કોણ ? આ પુસ્તકમાં પોતાના આત્માને ઓળખવાની કળા અને મોક્ષમાર્ગનો સરલ સિદ્ધાન્ત દાખલા દલીલો સાથે આપવામાં આવેલ છે. પૃ. ૫૬૪ મૂલ્ય ૩–૦–૦

૪–પોતે કોણ ? આત્મતત્ત્વ સમજવાની ચાવીરૂપ ૧૭ પ્રકરણોથી આ પુસ્તકની રચના કરવામાં આવી છે. પૃ. ૩૦૦. અનેક ચિત્રો મૂલ્ય રૂા. ૨–૦–૦

૫–પ્રહ્‌લાદનો સત્યાગ્રહ બાલભક્ત પ્રહ્‌લાદે કરેલા સત્યાગ્રહનું અને તેમાં તેને મળેલા વિજયનું આકર્ષક રીતે વર્ણન કરાયેલું છે. મૂલ્ય રૂા. ૧–૦–૦

૬–પ્રયાગરાજનો કુંભમેળો

કુંભમેળામાં પધારેલા ભરત ખંડના મહાત્માઓનો સમાગમ જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે છે. મૂલ્ય રૂા. ૧–૪–૦

૭–કાળની ગતિ. સાપેક્ષવાદના સિદ્ધાંતોને બહુ સરલતાથી સમજાવવામાં આવ્યા છે. મૂલ્ય રૂા. ૩–૦–૦

૮–અધ્યાત્મ ભાગવત

ભાગવતની કથાઓ ખાલી રીતે આપણે જે સમજીએ છીએ તેનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય શું છે, મુમુક્ષુઓને ઉપયોગી થાય તેવું પુસ્તક. રૂ. ૨–૮–૦

શ્રી માઈ બાલમંડળ નડીઆદનાં પ્રકાશનો

શક્તિભક્તો માટે ખાસ ઉપયોગી

માઇ ગુંજન	મૂલ્ય રૂા. ૦–૪–૦
માઇ ઝણકાર	મૂલ્ય રૂા. ૦–૪–૦
માઇ પ્રસાદી	મૂલ્ય રૂા. ૦–૪–૦
માઇ મસ્તી	મૂલ્ય રૂા. ૦–૪–૦
માઇ જ્યોત	મૂલ્ય રૂા. ૦–૪–૦

ઉપરનાં પાંચેય પુસ્તકનું એકીકરણું

માઇ પંચામૃત મૂલ્ય રૂા. ૧–૪–૦

સંવત ૨૦૦૭ ની બારે રાશિવાળાની દિનદશા જોવાનો કોઠો

મેષ-અલઈ	વૃષભ-બવઉ	મિથુન-કછઘ	કર્ક-ડહ	સિંહ-મટ	કન્યા-પઠણ	તુલા-રત	વૃશ્ચિક-નય	ધન-ભધફઢ	મકર-ખજ	કુંભ-ગશસ	મીન-દચઝથ
કારતક સુ. ૧ ને રવીવાર ગુરૂની દશા સારી	કારતક સુ.૧૪ ને સોમથી શનીની દશા ખરાબ	કારતક સુ. ૯ ને બુધ થી બુધની દશા સારી	કારતક વ. ૨ ને ગુરૂથી બુધની દશા સારી	કારતક સુદ ૭ ને સોમ થી મંગળની દશા ખરાબ	કારતક સુ. ૮ મંગળ થી ચંદ્રની દશા સારી	કારતક સુ. ૩ ને મંગળ થી ચંદ્રની દશા સારી	કારતક વદ ૯ ને બુધ થી રવીની દશા ખરાબ	કારતક સુ. ૮ ને મંગળથી શુક્રની દશા સારી	કારતક સુ. ૬ ને રવીથી શુક્રની દશા સારી	કારતક સુ ૧૩ ને રવીથી મંગળની દશા ખરાબ	કારતક સુ ૧૪ ને સોમથી ગુરૂની દશા સારી
માગ વદ ૯ ને શુક્રથી રાહુની દશા ખરાબ	કારતક વ.૧૪ ને શનીથી ગુરૂની દશા સારી	કારતક વ. ૫ ને રવી થી શનીની દશા ખરાબ	માગશર વ.૪ ને સોમથી શનીની દશા ખરાબ	કારતક વદ ૯ ને ગુરૂ થી બુધની દશા સારી	કારતક વ. ૧૨ ને શની થી મંગળની દશા ખરાબ	માગશર વ ૧૧ ને રવી થી મંગળની દશા ખરાબ	માગશર સુ ૭ ને મંગળથી સોમની દશા સારી	માગશર સુ ૧૫ ગુરૂથી રવીની દશા મધ્યમ	પોષ સુદ ૧૪ ને શુક્રથી રવીની દશા ખરાબ	માગસર સુ ૭ ને મંગળથી શુક્રની દશા સારી	કારતક વદ ૯ ને ગુરૂથી રાહુની દશા ખરાબ
મહા સુદ ૫ ને ગુરૂવાર થી શુક્રની દશા સારી છે	પોષ વ. ૯ ને રવીવાર થી રાહુની દશા ખરાબ છે	માગશર વ ૧૧ રવીવાર થી ગુરૂની દશા મધ્યમ છે	પોષ વદ ૧૩ મંગળવાર થી ગુરૂની દશા સારી છે	પોષ વદ ૫ ને બુધવાર થી શનીની દશા ખરાબ છે	માગશર વ. ૯ ને શુક્ર થી બુધની દશા સારી છે	પોષ વદ ૯ ને રવીવારથી બુધની દશા સારી છે	પોષ વ.૧૨ ને મંગળવાર થી મંગળની દશા સારી છે	પોષ સુદ ૧ ને બુધવારથી ચંદ્રની દશા સારી છે	મહા સુદ ૫ ને ગુરૂવારથી ચંદ્રની દશા સારી છે	મહા સુદ ૧૫ ને શનીથી રવીની દશા ખરાબ છે	પોષ સુદ ૬ ને બુધવારથી શુક્રની દશા સારી છે
ચૈત્ર સુદ ૧૫ ને બુધવાર થી બુધની દશા ખરાબ છે	ફાગણ સુદ ૪ ને શુક્રવાર થી શુક્રની દશા સારી છે	મહા વદ ૯ ને સોમવારથી રાહુની દશા ખરાબ છે	ફાગણ વદ ૮ મંગળવાર થી રાહુની દશા ખરાબ છે	મહા વ ૧૧ ને બુધવાર થી ગુરૂની દશા સારી છે	મહા વદ ૫ ને ગુરૂવાર થી શનીની દશા ખરાબ છે	ફાગણ વદ ૪ ને શુક્ર થી શનીની દશા સારી છે	મહા વ. ૯ ને સોમવારથી બુધની દશા સારી છે	ફાગણ સુ ૧૧ બુધવારથી મંગળની દશા ખરાબ છે	ફાગણ વ. ૧૦ ને ગુરૂવારથી મંગળની દશા ખરાબ છે	ફાગણ સુદ ૪ ને શુક્રથી ચંદ્રની દશા સારી છે	ફાગણ સુ.૧૫ બેસે થી રવીની દશા ખરાબ છે
વૈશાખ સુદ ૧ ને બુધવારથી ચંદ્રની દશા સારી	વૈશાખ વ. ૧ ને શુક્રવારથી રવીની દશા ખરાબ છે	ચૈત્ર સુદ ૫ ને રવીવાર થી શુક્રની દશા સારી છે	વૈશાખ સુ.૭ ને ગુરૂવાર થી શુક્રની દશા સારી	ચૈત્ર વદ ૧૦ શુક્રવાર થી રાહુની દશા ખરાબ છે	ફાગણ વ. ૧૦ ને ગુરૂવાર થી ગુરૂની દશા સારી છે	ચૈત્ર વ. ૧૨ ને રવીવારથી ગુરૂની દશા સારી છે	ચૈત્ર વદ ૬ ને સોમથી શનીની દશા ખરાબ છે	ફાગણ વદ ૧૬ ને મંગળવાર શુક્રની દશા સારી છે	ચૈત્ર વદ ૧૦ ને શુક્રથી બુધની દશા સારી	ચૈત્ર વદ ૧૨ ને રવીવારથી મંગળની દશા ખરાબ છે	ચૈત્ર સુદ ૫ ને રવીવારથી ચંદ્રની દશા મધ્યમ
જેઠ વદ ૧૪ ને શનીથી મંગળની દશા ખરાબ	જેઠ સુદ ૮ ને શની ચંદ્ર ની દશા સારી	જેઠ વદ ૪ ને મંગળથી રવીની દશા ખરાબ	અષાઢ વદ ૫ ને શુક્ર થી રવીની દશા ખરાબ	જેઠ સુદ ૮ ને શની થી શુક્રની દશા સારી	વૈશાખ વ. ૧૧ ને સોમ થી રાહુની દશા ખરાબ	જેઠ વદ ૧૨ ને ગુરૂ થી રાહુની દશા ખરાબ	વૈશાખ વ.૧૨ ને બુધવાર થી ગુરૂની દશા સારી	વૈશાખ વદ ૭ ને ગુરૂથી શનીની દશા ખરાબ	જેઠ વદ ૮ ને રવીથી શનીની દશા ખરાબ	વૈશાખ વ.૧૧ ને સોમથી બુધની દશા સારી	વૈશાખ વ.૧૩ ને બુધથી મંગળની દશા ખરાબ
અષાઢ વદ ૩૦ ને સોમવારથી બુધની દશા સારી	શ્રાવણ સુ. ૨ ને બુધથી મંગળ ની દશા ખરાબ	અષાઢ સુ.૧૧ ને બુધ થી ચંદ્રની દશા સારી	શ્રાવણ સુ.૧૩ ને શનીથી ચંદ્રની દશા સારી	શ્રાવણ વદ ૭ ને મંગળ થી રવીની દશા ખરાબ	અષાઢ સુ ૧૧ ને બુધ થી શુક્રની દશા સારી	શ્રાવણ સુ.૧૪ ને રવી થી શુક્રની દશા સારી	શ્રાવણ સુ. ૧ ને મંગળથી રાહુની દશા ખરાબ	જેઠ વદ ૩૦ ને રવીથી ગુરૂની દશા સારી	શ્રાવણ સુદ ૨ ને બુધવારથી ગુરૂની દશા સારી	અષાઢ વ ૧૧ ને ગુરૂથી શનીની દશા ખરાબ	જેઠ વદ ૧૨ ને ગુરૂથી બુધની દશા સારી
ભાદરવા વ ૧૪ ને બુધ થી શનીની દશા ખરાબ	ભાદરવા સુ.૧ ને ગુરૂવાર થી બુધની દશા સારી	ભાદરવા સુ ૫ ને રવી થી મંગળની દશા સારી	આસો સુ. ૫ ને મંગળ થી મંગળની દશા ખરાબ	ભાદરવા સુ ૧૦ ને બુધ થી ચંદ્રની દશા સારી	ભાદરવા વ. ૯ ને શુક્ર થી રવીની દશા સારી	આસો વદ ૯ ને રવીથી રવીની દશા ખરાબ	ભાદરવા સુ ૧૫ ને બુધ થી શુક્રની દશા સારી	ભાદરવા સુ. ૧ ને ગુરૂથી રાહુની દશા સારી	આસો સુદ ૩ ને રવીથી રાહુની દશા ખરાબ	ભાદરવા સુ. ૪ ને શનીથી ગુરૂની દશા સારી	શ્રાવણ વ.૧૨ ને રવીથી શનીની દશા સારી

વાર	તિથિ	ગ્રહયોગ
ભોમ	૧	૬ ૨૦૨૫ ચુડાંમડવા, ચાન્દ્રમ ધમમોજ,
બુધ	૨	ગો. માલુરમ મની સં. [illegible] વિંછુડો
ગુરુ	૩	વિનાયક ૪, ગુરુઆને બુધ ૧૧ ૩૪ વિંછુડો ૩૭
શુક્ર	૪	વિશાખા ઘ. ૫૭ પછી ઘ ૪ ૬. નો જ.૧૯૭૦
શની	૫	સૌભાગ્ય લાભ ૫
રવિ	૬	
સોમ	૭	દુર્ગા ૮, ઘ. ૧૦ થી ૪૪ સુધી જૈન અઠાઈ બેઠી
ભોમ	૮	પંચક ઘ. ૧૮ પછી મૃત્યુયોગ ઘ ૫૧ પછી
બુધ	૯	રૂપા ૧૬ ધં. સ્વા. ના. શ્રીહરિજયંતી.
ગુરુ	૧૦	પંચક ૫ ૫૭ પછી મોક. કતલની રાત
શુક્ર	૧૧	રમોધીની ૧૧ ઘ. ૩૦ સુધી તાબુત ઠાકરવા
શની	૧૨	તુલસીવિવાહ પંચક ચાતુર્માસસમાપ્તિ.
રવિ	૧૩	[illegible] વૈકુંઠ ૧૪ પંચક ઘ. ૧૦ [illegible]
સોમ	૧૪	વૃશ્ચિકનો સૂ. ઘ. ૫૨ મ ૧૫ હેમંતઋતુ
ભોમ	૧૫	[illegible] ૨૫ જૈનનો મંગળ ઘ. ૨૩ પછી
બુધ	૧	પુષ્યયોગ ૨૫ ઘ. [illegible]
ગુરુ	૨	મૃત્યુયોગ ઘડી ૨૬ પછી, [illegible] ઘ. ૧૦૩૮ સુધ
શુક્ર	૩	અનુરાધાનો સૂ. ઘ. ૧૦ પછી ગુરુનો શુક્ર
શની	૪	સંકષ્ટ ૪ ચં. ઉ. ૨૨ ક. ૯ ૩ મિ. ૨૦ [illegible]
રવિ	૫	
સોમ	૬	ત્રીજી ઘડી ૨૧ થી ૫૪ સુધી.
ભોમ	૭	કાળ ૮, કાલભૈરવ જયંતી [illegible] બુધનો અસ્ત
બુધ	૮	
ગુરુ	૯	દગ્ધયોગ ઘ. ૬ પછી ત્રી. ઘ. ૩૭ પછી
શુક્ર	૧૦	ઉત્પત્તિ ૧૧ સ્માર્તોની, [illegible]
શની	૧૧	અગીઆરસ વૈષ્ણવોની, [illegible]
રવિ	૧૩	પ્રદોષ: ત્રીજી ઘ. ૪૮ વૃશ્ચિકનો બુધ ઘ. ૨૫
સોમ	૧૪	શિવરાત્રી: ત્રીજી ઘ. ૨૭ સુધી યમઘંટયોગ
ભોમ	૩૦	[illegible] ૬. અમાવાસ્યા [illegible]

ફળાદેશ—આ માસમાં પાંચ મંગળવાર છે. [illegible] મંગળવારે છે પુનમ અને અમાસ મંગળવારે છે જેથી જનસમાજમાં સાધારણ [illegible] રહે. [illegible] થાય, સરહદોની મારામારી થાય મંગળ વૃશ્ચિકનો [illegible] રાજદરબારી [illegible] થાય [illegible] બજારો નરમ થાય

વા૦	ત	ઘ	પ	…	…	…	…	…	…	…	…	…	…	…	…	…	…	…	તહેવારો
ગુરુ																			દીસેંબરમાસ, મમધંટ ઘ. ૫૦ વિંછુડા ૧૦
શુક્ર																			ચાંદરાત, ૫. તીરમાહ, જ્યેષ્ઠા ઘ ૧૭ પછી
શનિ																			મો૦ અઢેરમાદિનો, (નક્ષત્રીયવાનો રિવાજ જ'મ
રવિ																			વિનાયક ૪ ચોથ. ૧૪ થી ૪૫ સુધી +
સોમ																			શ્રીમા લજપતરાયનું મરણ.
મંગળ																			રાજયોગ ૬, રહેવ ૬, પંચક ઘ. ૩૬ પછી,
બુધ																			પંચક, નંદી ઘ. ૫૭ અમૃતયોગ ઘ. ૯ સુધી
ગુરુ																			દુર્ગા ૮, પંચક વીંછી ઘડી ૩ સુધી
શુક્ર																			પંચક. કમાદિ (+ કલ્યાણયોગ ઘડી ૩૩ સુધી
શનિ																			પંચક. અમૃતસિદ્ધિયોગની ઘડી ૨૮ પછી
રવિ																			ઘ. ૪૦ પછી, પંચક ઘ. ૩૩ સુધી *
સોમ																			મોક્ષદા ૧૧. વીંછી ઘ. ૧૫ કાળયોગ ઘ ૧૫ ×
મંગળ																			મ અમરેલા જન્મ ૮૪ (×ગીતાજયંતી
બુધ																			ગુરુશિષ્ય... ઘડી ૨૩ પછી
ગુરુ																			ગુરુદત્તજયંતી ઘ ૨૨ થી ઘ ૨૦ થી ૪૯
શુક્ર																			... સમાધિ: અમૃતયોગ ઘ. ૪૪ સુધી
																			... (+ ગુરુનાનકદેવ ૪૨૮૪
શુક્ર																			
શનિ																			પાલકપર્વ ગુરુનો અસ્ત ઘ. ૫૩ તો. ઘ. ૪૨
રવિ																			મંકર ૮ ચ ઉ રહે. ક. ૮ મિ ૫૨ ઘ. ૬
સોમ																			
મંગળ																			તીથી ઘ. ૫૩ પછી (+ શ્રી પાર્શ્વ નો. જન્મ
બુધ																			તીથી ઘડી ૩૦ સુધી
ગુરુ																			કાલ ૮ કાળયોગ ઘ. ૨૨ સુધી
શુક્ર																			પૃ. શ્રી. ગોસા. વિઠ્ઠલેશમહાપ્રભુની જયંતી.
શનિ																			મકરનો મંગળ ઘ. ૩૫ પાંચમાં બુધનો અસ્ત
રવિ																			સફળા ૧૧, કાળ ઘ. ૨૬ વિંછુડો ઘ ૫ પછી
સોમ																			સોમપ્રદોષ: મમધંટ ઘ. ૧૦ સુધી વિંછુડો
મંગળ																			શિવરાત્રિ: પૃ. મા. શુ ૫, ૨૪ ૧૧.૨૫૦ વિંછુડો
બુધ																			દર્શ ૩૦ અમાવાસ્યા મમધંટ ઘ. ૯ −
ગુરુ																			(− પછી વિંછુડો ઘ. ૯ સુધી.

માગશર—આ માસમાં પાંચ બુધવાર અને ગુરુવાર બે અધિકાર ગુરુવાર પુનમ અમાસ ગુરુવારે છે તેથી માસ મધ્યો સારો. નીરવયાનો જન સમાજમાં શુભ ઘોડી રહે તેયાર ઉદ્યોગ સારો વધે. નવા ધંધા કારખાના. વંસા પૂ. ઘેટી તે નીરજમાં સારી આબાદી ભાગી રક્ષણ વગેરે થવું સાત.

વાર	તિ	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક	ઘ	દી	પા	મુ.	તા	રવિઉદય		ચંદ્ર	તહેવારો
શુક્ર	૧	૨૦	૧૧	પૂ.	૧૨	૬	આ	૫૮	૬	અ	૨૦	૨૬	૩૦	૨૯	૩૧	૪૬	૨૫	ધ. ૨૮	અંગારીન, મકરનો ગુરુ ઘ. ૩૨ ૫૪ પછી
શની	૨	૨૨	૧૭	ઉ.	૧૨	૫૨	વ	૫૭	૪૮	ગ	૨૩	૨૬	૧	૧	૧	૪૩	૨૬	મકર	ઇ. જાનેવારીમાસ ૧૯૪૯, પા. અમરદાદ
રવિ	૩	૨૧	૧૬	શ્ર.	૨૦	૪૦	વ	૫૮	૩	વ	૨૬	૨૭	૨	૨	૨	૪૩	૨૬	મ. ૫૪	વીંછી ઘ. ૫૮ પછી, પંચક, ૫૩ ઘ. પછી
સોમ	૪	૩૧	૧	ધ.	૨૬	૩૪	સિ	૫૯	૪	વિ	૩૧	૨૭	૩	૩	૩	૪૪	૨૭	કુંભ	વિનાયક ૪, મંગળનો અસ્ત પશ્ચિમમાં*×
ભોમ	૫	૩૧	૬	શ.	૩૨	૩૮	વ્ય	૬૦	૦	ન	૪	૨૮	૪	૪	૪	૪૪	૨૮	કુંભ	પંચક મૃત્યુ. ઘ. ૨૨ દગ્ધ. ઘ ૩૬ [*પંચકરૂ
બુધ	૬	૪૧	૨૨	પૂ.	૩૯	૧	વ્ય	૦	૧૬	કૌ	૬	૨૯	૫	૫	૫	૪૪	૨૮	કું. ૨૨	પંચક, મુંબઇમાં સો ટ્રે. વિ. થયું ઇ.સ. ૧૯૨૮
ગુરુ	૭	૪૬	૨૮	ઉ.	૪૫	૧૬	વ	૦	૫૮	ગ	૧૨	૩૦	૬	૬	૬	૪૪	૨૯	મીન	પંચક, ઘ. ૪૬ સુધી [× ઘ. ૧૯ અમૃતસિદ્ધિ
શુક્ર	૮	૫૧	૩	રે.	૫૧	૨	પ્રી	૨	૨૫	વિ	૧૯	૩૧	૭	૭	૭	૪૫	૩૦	મી. ૫૧	દુર્ગા ૮, ધનનો શુક્ર પંચક ઘ. ૫૨ રાંદો ×
શની	૯	૫૪	૪૦	અ	૫૫	૫૩	આ	૨	૫૨	બા	૨૩	૩૨	૮	૮	૮	૪૫	૩૦	મેષ	દગ્ધયોગ ઘ. ૫૫ સુધી
રવિ	૧૦	૫૬	૫૧	ભ.	૫૯	૪૮	સૌ	૨	૩૬	તૈ	૨૧	૩૩	૯	૯	૯	૪૫	૩૧	મેષ	દગ્ધયોગ ઘ. ૫૬ [÷ વી. ઘ. ૨૭ થી ૫૮
સોમ	૧૧	૫૮	૩૫	કૃ	૬૦	૦	શો	૫૭	૩૬	વ	૨૮	૩૪	૧૦	૧૦	૧૦	૪૫	૩૨	મે ૧૫	પુત્રદા ૧૧ સ્માર્તોની ઊ. બા. સૂર્ય ઘ. ૨૫÷
ભોમ	૧૨	૫૮	૨૭	કૃ	૨	૧૭	શુ	૫૧	૨૮	બ	૨૬	૩૫	૧૧	૧૧	૧૧	૪૬	૩૨	વૃષભ	એકાદશી વૈષ્ણવોની ત્રિપુષ્કરયોગ
બુધ	૧૩	૫૭	૨૧	રો	૩	૧૪	ધ્ર	૫૨	૨૯	કૌ	૨૮	૩૬	૧૨	૧૨	૧૨	૪૬	૩૩	વ. ૩૪	પ્રદોષઃ (+ શિશિરઋતુઃ વી. ઘ ૫૫ પછી
ગુરુ	૧૪	૫૫	૫૧	મૃ	૩	૪૬	ઐં	૪૭	૩૨	ગ	૨૧	૩૭	૧૩	૧૩	૧૩	૪૬	૩૪	મિથુન	મકરનો સૂર્ય ઘ. ૪૧ મુ. ૧૫ રવિ ઉત્તરાયણ+
શુક્ર	૧૫	૫૧	૨૫	આ	૨	૪૦	વૈ	૪૧	૨૯	વિ	૨૩	૩૮	૧૪	૧૪	૧૪	૪૬	૩૪	મિ. ૪૬	ઉત્તરદિન પોષીપુનમ વી ઘ. ૨૩ સંક્રાંતિપુણ્યકાળ*
શની	૧	૪૭	૭	પુ.	૫૭	૧૫	વિ	૩૫	૨૪	બા	૧૬	૩૯	૧૫	૧૫	૧૫	૪૬	૩૫	કર્ક	યમઘંટ ઘ. ૫૪ (* શ્રી અંબાજીનો જ. માદિન
રવિ	૨	૪૨	૪	આ	૫૨	૨૩	પ્રી	૨૮	૩૩	તૈ	૧૪	૪૦	૧૬	૧૬	૧૬	૪૬	૩૬	ક. ૫૪	વીંછી ઘ. ૯ થી ૩૭ સુધી. (÷પૂર્વમાં શુક્રનો ઉદય
સોમ	૩	૩૫	૩૫	મ.	૫૦	૩૬	આ	૨૦	૪૨	વ	૧	૪૧	૧૭	૧૭	૧૭	૪૬	૩૬	સિંહ	અંગારકી સંકટ ૪ મુ. ઉ. ૨૮ ક. ૯ ૪૫ ÷
ભોમ	૪	૩૦	૫૨	પૂ	૪૬	૩૦	સૌ	૧૨	૫૮	બ	૪	૪૨	૧૮	૧૮	૧૮	૪૫	૩૭	સિંહ	જ. જ. ક્રોંનનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૩૯
બુધ	૫	૨૫	૧	ઉ.	૪૨	૨૪	શો	૫૨	૮	તૈ	૨૫	૪૩	૧૯	૧૯	૧૯	૪૫	૩૮	સિં ૧	[illegible] જીતનો સૂર્ય ને વી. ઘ. ૧૯ ૪૭ દગ્ધયોગ
ગુરુ	૬	૧૩	૨૦	હ.	૩૮	૨૫	શુ	૪૯	૩૯	વ	૨૦	૪૪	૨૦	૨૦	૨૦	૪૫	૩૯	કન્યા	કાલ ૮, દગ્ધયોગ
શુક્ર	૭	૧૩	૫૨	ચિ	૩૪	૪૮	ધૃ	૪૨	૨૦	બ	૧૪	૪૫	૨૧	૨૧	૨૧	૪૫	૩૯	ક. ૧૯	દગ્ધયોગ (× મોહ૦ દવિલાવલ વિકરો. ૪ રેરો
શની	૮	૪	૫૭	સ્વા	૩૧	૫૪	શૂ	૩૫	૨૯	કૌ	૬	૪૮	૨૨	૨૨	૨૨	૪૫	૪૦	તુલા	શ્રવણનો સૂર્યઃ ૫. ઘ. ૩૦ વી. ઘ. ૩૩ પછી
રવિ	૯	૮	૩૬	વિ.	૨૯	૪૨	ગં	૨૯	૧૭	ગ	૪	૫૦	૨૩	૨૩	૨૩	૪૫	૪૦	તુ. ૧૫	ષટ્તિલા ૧૧ સ્માર્તોની વડી જીવ ઘ. ૦
સોમ	૧૦	૫૭	૩૬	અ	૨૮	૫	વૃ	૨૩	૪૧	વિ	૧	૫૨	૨૨	૨૪	૨૪	૪૫	૪૧	વૃશ્ચિક	વૈષ્ણવોની અગીઆરશ (૦ ૫૧ અ. નિ. ચં.
ભોમ	૧૨	૫૭	૪૪	જ્યે	૨૭	૫૧	ધ્રુ	૧૬	૨૨	કૌ	૨૮	૫૪	૨૫	૨૫	૨૫	૪૪	૪૨	વૃ. ૨૮	પ્રદોષઃ યમઘંટ ઘ. ૨૯ વી. ઘ. ૫૮ બાદ
બુધ	૧૩	૫૭	૪૮	મૂ	૨૮	૪૬	વ્યા	૧૫	૪૧	જ	૨૮	૫૭	૨૬	૨૬	૨૬	૪૪	૪૨	ધન	નાની શિવરાત્રિ વી. ઘ. ૨૮ સુધી
ગુરુ	૧૪	૫૬	૧૭	પૂ.	૩૦	૫૮	હ	૧૨	૫૮	વિ	૨૮	૫૯	૨૭	૨૭	૨૭	૪૪	૪૩	ધ. ૪૯	
શુક્ર	૩૦	૧૦	૦	ઉ.	૩૫	૩૦	વ	૧૦	૫૯	ચ	૩૧	૨	૨૮	૨૮	૨૮	૪૪	૪૪	મકર	અમાસ પશ્ચિમમાં બુધનો અસ્ત
શની	૩૦	૧	૫૮	શ્ર.	૩૮	૫૮	સિ	૧૦	૫૨	ના	૨	૩	૨૯	૨૯	૨૯	૪૪	૪૫	મકર	

સૂ	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૯	૨	૯	૯	૮	૮	૪	૦
૮	૧૯	૧૫	૧૭	૨૧	૭	૧૪	૭
૧૯	૨૦	૧૨	૩૬	૪૭	૫૮	૫૮	૩૫
૧૫	૩૯	૫૧	૪૬	૩૨	૫૧	૫૩	૧૭
૬૧	૮૧૮	૪૯	૫૮	૧૩	૭૬	વ	૩
૨૨	૪૭	૫	૨૬	૧૯	૩૭	૩૬	૧૧

સૂ	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૯	૯	૯	૯	૮	૮	૪	૦
૧૫	૧૫	૨૬	૨૩	૨૫	૨૬	૧૪	૬
૩૭	૧૯	૫૨	૨૬	૬	૫૧	૧૬	૪૭
૪૫	૧૯	૪૧	૧૬	૧૨	૫૧	૩૩	૩૪
૬૧	૭૪૮	૪૯	૬૦ વ	૧૩	૭૬	૪	૩
૧૧	૪	૫	૩૮	૧૯	૩૭	૫૯	૧૧

—પોષ—આ માસમાં પાંચ શુક્રવાર ને શનીવાર છે ચાંદરાત. શુક્રવારી પુનમ શુક્રવારી અને અમાસ બે છે શુક્ર. ને શનીવારી પુનમની ઘડીઓ કરતાં અમાસની ઘડીઓ વધારે છે આ માસમાં બે વ્યતીપાત છે મંગળનો અસ્ત શુદી ૪ના રોજ થાય છે. આ બધા કારણોને લીધે માલ વધુ ખરાબ લાગે છે

વાર	તા	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક	ઘ	દિ	મા.	પ્ર.	તા.	૦ઉ	૨અ	ચંદ્ર	તહેવારો
રવિ	૧	૫	૩૮	પુ	૪૪	૩૨	અ	૧૦	૪૮	બ	૧	૨૬	૩૦	૩૦	૩૦	૪૩	૪૫	મ ૧૨	ચાંદરાત, પંચક, ઘ.૧૨ મહાત્માગાંધીજી+
સોમ	૨	૧૧	૩	શ	૫૦	૪૩	વ	૧૧	૩૭	કૌ	૧૧	૧૨	૧	૧	૩૧	૪૩	૪૭	કુંભ	મકરનો શુક્ર પા, શાકંભરીમાતા રવિદાસ
સોમ	૩	૧૫	૨૩	પૂ	૫૭	૪	પુ	૧૨	૪૮	ગ	૧૫	૧૪	૨	૨	૧	૪૨	૪૮	કું. ૪૧	વિનાયક ૪, પંચક, કુંભનો મંગળ ફેબ્રુવારી
બુધ	૪	૨૦	૨૮	ઉ	૧૦	૦	શુ	૧૪	૫	વિ	૨૦	૧૬	૩	૩	૨	૪૨	૪૮	મીન	પંચક, વી. ૨૧ અંગ્રેજો હિંદમાં આવ્યા.
ગુરૂ	૫	૨૫	૪૧	ઉ	૩	૩૧	સિ	૧૫	૭	બા	૨૬	૧૮	૪	૪	૩	૪૧	૪૯	મીન	વસંત ૫ પંચક. દગ્ધયોગ, [નવું જુન ...
શુક્ર	૬	૩૦	૧	રે	૯	૨૯	સા	૧૫	૪૮	તૈ	૩૦	૨૦	૫	૫	૪	૪૧	૪૯	મી. ૯	રથ. મોક્ષ, ઘ. ૦ પંચક પુરો બનારસ વિ, રથા.
શની	૭	૩૩	૪૨	અ	૧૪	૨૭	શુ	૧૩	૫૫	ગ	૨	૨૩	૬	૬	૫	૪૦	૫૦	મેષ	૨૫૭, વી. ઘ. ૩૩ પછી ધનિષ્ઠનો સૂર્ય:
રવિ	૮	૩૬	૮	ભ	૧૮	૩૦	શુ	૧૪	૪૯	વિ	૫	૨૫	૭	૭	૬	૪૦	૫૦	મે ૨૯	દુર્ગા ૮, ભીમા ૮, મોતીલાલ, નેહરુનો સ્વર્ગ
સોમ	૯	૩૭	૧૯	કૃ	૨૧	૩૧	બ્ર	૧૩	૨૭	બા	૭	૨૭	૮	૮	૭	૪૦	૫૧	વૃષભ	જા. બ. ફરીથી જાપાનનું યુદ્ધ ઇ. સ. ૧૯૦૪
મંગળ	૧૦	૩૭	૧૪	રો	૨૨	૫૭	ઐ	૧૦	૪૬	તૈ	૭	૩૦	૯	૯	૮	૩૯	૫૧	વ ૫૩	+ +
બુધ	૧૧	૩૫	૫૦	મૃ	૨૩	૩૦	વૈ	૭	૫	વ	૬	૩૨	૧૦	૧૦	૯	૩૯	૫૨	મિથુન	જયા ૧૧. વી, ૬ થી ૩૬
ગુરૂ	૧૨	૩૩	૧૪	આ	૨૨	૩૮	વિ	૫૪	૩૬	ગ	૪	૩૫	૧૧	૧૧	૧૦	૩૮	૫૨	મિથુન	
શુક્ર	૧૩	૨૯	૪૨	પુ	૨૦	૪૮	આ	૫૦	૪૮	કૌ	૧	૩૭	૧૨	૧૨	૧૧	૩૮	૫૩	મિ. ૬	પ્રદોષ: કલ્પાદિ:, વિશ્વકર્મા જયંતી
શની	૧૪	૨૫	૧૫	પુ	૧૮	૨	સૌ	૪૩	૫૫	ગ	૨૫	૩૯	૧૩	૧૩	૧૨	૩૭	૫૪	કર્ક	કુંભનોસૂર્ય: વી ઘ. ૨૫ થી ૫૩ સુધી
રવિ	૧૫	૨૦	૯	આ	૧૪	૪૫	શો	૩૬	૩૫	બ	૨૦	૪૨	૧૪	૧૪	૧૩	૩૬	૫૪	ક ૧૫	માઘસ્નાન પુરાં થયાં, ક્ષમર્ક ઘ. ૧૫ પછી
સોમ	૧	૧૪	૩૧	મ	૧૧	૮	અ	૨૯		કૌ	૧૪	૪૪	૧૫	૧૫	૧૪	૩૫	૫૫	સિંહ	પૂર્વમાં બુધનોઉદય. [જન્મ ૧૮૧૫ વિંછુડો
મંગળ	૨	૮	૫૦	પૂ	૭	૧	શુ	૨૧		ગ	૯	૪૬	૧૬	૧૬	૧૫	૩૫	૫૫	સિં ૨૧	ત્રિપુષ્કરયોગ: વી. ઘ. ૩૬ પછી
બુધ	૩	૫૪	૧૧	ઉ	૫૬	૫૭	ધ્રુ	૧૩		વિ	૩	૪૮	૧૭	૧૭	૧૬	૩૪	૫૬	કન્યા	સંકષ્ટ ૪ વી. ઘ. ૩ સુધી દગ્ધયોગ,
ગુરૂ	૫	૫૧	૫૦	હ	૫૫	૨૩	ધ્રુ	૫૨	૩૫	કૌ	૨૦	૫૦	૧૮	૧૮	૧૭	૩૪	૫૭	ક. ૨૯	ભાગા બુધ, દગ્ધયોગ:
શુક્ર	૬	૪૧	૪૯	સ્વા	૫૨	૧૨	વૃ	૫૧	૩૧	ગ	૧૯	૫૨	૧૯	૧૯	૧૮	૩૩	૫૭	તુલા	શતતારકાનો સૂર્ય: વી. ઘ. ૪૭ પછી
શની	૭	૪૨	૩૯	વિ	૪૯	૪૫	ધ્રુ	૪૫	૨	વિ	૧૫	૫૪	૨૦	૨૦	૧૯	૩૨	૫૮	તુ. ૩૫	રી. ઘ. ૧૫ જન્મ, ગોખલેનું અવસાન ×
રવિ	૮	૩૯	૧૯	અ.	૪૮	૧	વ્યા	૩૯	૨૩	બા	૧૧	૫૭	૨૧	૨૧	૨૦	૩૨	૫૮	વૃશ્ચિક	કાલાષ્ટમી મકરનો ગુરૂ મૃત્યુયોગ: વિંછુડો
સોમ	૯	૩૭	૩	જ્યે	૪૯	૩૯	હ	૩૨	૨૭	તૈ	૮	૫૯	૨૨	૨૨	૨૧	૩૧	૫૯	વૃ.૫૦	રામદાસ ૯, વિંછુડો ૫૦ સુધી.
મંગળ	૧૦	૩૫	૫૧	મૂ	૪૮	૧૫	વ	૩૦	૪૪	વ	૬	૧	૨૩	૨૩	૨૨	૩૦	૫૯	ધન	વીંછી મટી ૬ થી ૩૬
બુધ	૧૧	૩૫	૫૧	પૂ	૫૦	૧૩	સિ	૨૭	૫૦	બ	૬	૪	૨૪	૨૪	૨૩	૨૯	૦	ધન	વિજયા ૧૧
ગુરૂ	૧૨	૩૮	૦	ઉ	૫૩	૨૦	વ્ય	૨૫	૫૫	કૌ	૭	૭	૨૫	૨૫	૨૪	૨૮	૧	ધન ૧	કુંભનો શુક્ર [÷ નડીઆદમાં કુંભનાથ ભગ્ના
શુક્ર	૧૩	૪૦	૩૨	શ્ર	૫૮	૧૫	વ	૨૪	૫૧	ગ	૯	૧૦	૨૬	૨૬	૨૫	૨૮	૧	મકર	પ્રદોષ મહાશિવરાત્રી: વી. ઘ. ૪૧ પછી +
શની	૧૪	૪૪	૮	ધ	૬૦	૦	પ	૨૪	૪૮	નિ	૧૨	૧૩	૨૭	૨૭	૨૬	૨૭	૨	મ ૩૧	પંચક ઘ. ૩૧ થી ૩૨ વી. ૫, સુધી
રવિ	૩૦	૪૮	૩૮	ધ		૨	૫૮	શિ	૨૫	૩૩	ચ	૧૧	૧૬	૨૮	૨૮	૨૭	૨૬	૩	કુંભ	અમાસ. પંચક.

ર.	ચ.	મં.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.	રા.
૧૦	૩	૧૦	૯	૮	૯	૪	૦
૦	૨૧	૮	૧૫	૨૮	૧૫	૧૩	૧૫
૫૨	૨૧	૩૨	૫૮	૧૧	૪૩	૧૫	૫૯
૭	૧૧	૩૭	૩૨	૫૩	૭	૮	૫૦
૧૦	૮	૪૪	૪૮	૧૦	૧૨	૭૧	૫
૪૧	૨	૧	૫૨	૨૬	૩	૧૧	૪

ર.	ચ.	મં.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.	રા.
૧૦	૧૦	૧૦	૯	૯	૧૦	૪	૮
૧૫	૬	૧૯	૧૮	૧	૩	૧૨	૫
૦	૫	૨૨	૨૫	૭	૧૫	૫	૧૫
૩૧	૩૮	૫૧	૪૨	૧૩	૧૩	૨૨	૨૦
૧૦	૭	૩૫	૪૮	૫૯	૧૦	૩૫	૧
૨૫	૩	૧	૪૧	૨૮	૪૫	૪૫	૪

માઘ—આ માસમાં ૫ રવિવાર છે ચાંદરાત પુનમ અને અમાસ ત્રીગરી છે શની મંગળ સામ સામી સુદી ૬થી આવે છે તેથી અષાડમાં વધવાની વકાઈના તોફાનો વધવાના મારામારી અને લૂંટફાટ વધે, અગ્નિ, ચોર,ડાકુઓનું જોર વધે જનસમાજમાં ગભરાટ વધવા પામે અશાંતિ વધવાની ભાગનો નરમ છે.

વાર	તહેવારો
સોમ	પંચક ફાગણમાસ
ભોમ	માકરાંત ૯ માર્ચમાસ પંચક શ. ૫.જયંતી
બુધ	પંચક પા. મહેન્દ્રમાસ, મોહ. જમાદિ.માસ
ગુરૂ	(વિનાયક ૪ પુ.મા નૈઋત્ય પંચક ઘ. ૨૮સુધી
શુક્ર	વીષ્ટી ઘડી ૮ સુધી
શની	
રવિ	દુર્ગા ૮ વિષ્ટી ઘ. ૧૪ થી ૪૫ અ.સિ.યોગ
સોમ	
ભોમ	કુંભનો સૂર્ય, યમઘંટ યોગ
બુધ	
ગુરૂ	વિષ્ટી ઘ. ૩૮ બાદ, અમૃતયોગ
શુક્ર	આમલકી ૧૧ વિ.ઘ. ૭ સુ. ૫. [illegible]
શની	[illegible] મીનનો મંગલ
રવિ	મીનનો સૂર્ય વસંતઋતુ વા. ઘં. ૫૧ બાદ
સોમ	હુતાશની (હોળી) વીષ્ટી ઘ.૧૮ દોલોત્સવ
ભોમ	કુબેરા મૃત્યુયોગ ૩૯ સુધિ તુકારામજયંતી
બુધ	મૃત્યુયોગ: દગ્ધયોગ
ગુરૂ	સં કષ્ટ ૪ ચ.ઉ. ક. ૯ મં. ૫૫ વા.૧થી૨૯
શુક્ર	વિંછુડો ૫૬ બાદ
શની	પુર્વમાં બુધનો અસ્ત, રંગ ૫ વિંછુડો
રવિ	મૃત્યુયોગ વિષ્ટી ઘ.૧થી૪૬સુધી વિંછુડો
સોમ	કાલ ૮ કલાદિ [illegible] જયંતી, પારસી
ભોમ	(જમશેદજી નવરોજ વિંછુડો ૭ સુધી
બુધ	વિષ્ટી ઘ. ૪૭ બાદ
ગુરૂ	વિષ્ટી ઘ. ૧૪ સુધી,
શુક્ર	પાપ મોચની ૧૧ પંચક ઘ. ૪૬ બાદ
શની	પ્રદોષ પંચક
રવિ	શિવરાત્રી પંચક વીષ્ટી ઘ. ૨૫ થી ૫૭
સોમ	પંચક અ, મ ગુ થી એકલિંગજીનો પા
ભોમ	અમાસ,પંચક [illegible] પંજાબ [illegible]

ફાગણ—આ માસમાં પાંચ સોમવાર અને મંગળવાર છે પુનમ સોમવારે અમાસ મંગળવારે છે શની અને મંગળ આમાસામાંથી શુદી બારસથી પુરા ૫૨ છે જેથી આ માસ દરેક બાબતથી મધ્યમ દેખાય બારસ પહેલાં જે વધારે પડતાં તોફાનો મતભેદો અખબારોમાં દેખાય હોય તે જથામાં મહીનો ઠીક જ.તે

નક્ષત્રાદિ

ચૈત્રકે માસ શુદી પડવા તા૦ ૧૯૭૫
આરાત મુ૦ ૧૦
પ્ર૦ એપ્રીલ તા૦ પા૦ આવતું માસ
વિનાયક ૪ ઘીઓ મટી ૧૮ થી ૫૮ સુધી

અમૃતયોગ
ઘીઓ મટી ૪૮ બાદ, યમઘંટ યોગ
કુમો ૮ ઘાડી મ. ૧૭ સુધી
શ્રી રામનવમી, અમૃતાસિદ્ધ યોગ
મૃત્યુયોગ:
કામદા ૧૧ ઘડી મટી ૪ થી ૩૨ સુધી
પ્રદોષ વ્રતયોગ
મેષના બુધ,
મહાલક્ષ્મી યાત્રા
હનુમાન જયંતી, પૈષનો ઘડ

ઘીઓ મટી ૨૫ થી ૫૪ વિ. ૫.૧૭બાદ
સંકષ્ટ ૪ વિંછુડો
વિંછુડો મટી ૨૯ સુધી
ઘીઓ મ. ૪૬ બાદ
ઘીઓ મ. ૧૭ સુધી
કાલ ૮
મેષનો મંગળ, પશ્ચિમમાં બુધનો અસ્ત
ઘીઓ મ. ૨૨ થી ૫૪ પંચક મ. ૯ બાદ
વરૂથીની ૧૧ સ્માર્તોની પંચક
વૈષ્ણવોની અગીઆરસ દગ્ધયોગ પંચક
સોમપ્રદોષ પંચક
શિવરાત્રી ઘીઓ મ. ૮થી ૪૦ પંચક
અમાસ મૃત્યુયોગ મ. ૧ પછી પંચક મટી
નવમો બુધ [૫ સુધી

ચૈત્ર—આ માસમાં ચાર બુધવાર અને ગુરુવાર ૫ નવું ભેગવું ત્રણ ગુરુવારે કે આરાત ગુરુવારે પુનમ શુક્રવાર અને અમાસ ગુરુવાર છે મ ચ લ રેવ ત્યારથી ચાલ કે બુધનો પશ્ચિમમાં ઉદય થાય છે આ બધા કારણોના લીધે માસ સારો તેમજ નવા વર્ષમાં સુંદરો થાય જનસમાજમાં સુખશાંતિ વધે.

વાર	તિ	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક	ઘ	તા	મા	સૂ.ઉ	સૂ.અ	ચંદ્ર	તહેવારો
શુક્ર	૧	૨૦	૩૭	અ	૧૧	૩૭	આ	૫	૫૫	ન	૨૦	[illegible]	૨૯	૨૬	[illegible]	૨૬ મેષ ૩૩	આદરાત ૩૦
શનિ	૨	૨૨	૩૫	રો	૨૦	૨૪	સૌ	૫	૧૭	કૌ	૨૨	૫૧	૩૦	૧	૧૦ ૩૦	૨૭ વૃષભ	પરશુરામ જયંતી અમૃતયોગ મો. રમજાન
રવિ	૩	૨૩	૨૭	રો	૨૨	૫૨	શો	૩	૨૮	ગ	૨૩	[illegible]	૧	૨	૬ ૨૬	૨૭ વૃ ૫૪	અખાત્રીજ મ. મે માસ પા. આદરમાહ
સોમ	૪	૨૩	૫	મૃ	૨૪	૫	અ	૫૬	૫૨	વી	૨૩	[illegible]	૨	૩	૩ ૨૬	૨૭ મિથુન	વિનાયક ૪ વીષ્ટી ઘ. ૨૩ સુધી અ.યોગ
મંગળ	૫	૨૧	૧૭	આ	૨૪	૧૭	સુ	૫૨	૩૭	બા	૨૧	૩	૩	૪	૪ ૨૮	૨૮ મિથુન	યમઘંટ યોગ મ આદ્યશંકરાચાર્ય જયંતી
બુધ	૬	૧૮	૪૨	પુન	૨૩	૮	ધૃ	૪૭	૧૨	તૈ	૧૮	૫	૪	૫	૫ ૨૮	૨૮ મ.	
ગુરુ	૭	૧૪	૪૪	પુ	૨૦	૫૧	ગં	૪૧	૫	વ	૧૫	૭	૫	૬	૫ ૨૭	૨૯ કર્ક	દુર્ગા ૮ વીષ્ટી ઘ. ૧૫ થી ૪૨ સુધી અ.
શુક્ર	૮	૯	૫૫	અ	૧૮	૧૨	વૃ	૩૪	૨૭	બ	૧૦	૧૦	૬	૭	૬ ૨૬	૨૯ કર્ક ૧૮	મૃત્યુયોગ દગ્ધયોગ
શનિ	૯	૪	૨૮	મ	૧૪	૪૨	ધ્રુ	૨૭	૧૫	કૌ	૪	૧૨	૭	૮	૭ ૨૬	૩૦ સિંહ	માર્ગી શનિઃ વરૂનો શુક્ર દગ્ધયોગ
રવિ	૧૧	૫૨	૪૭	પૂ.	૧૦	૪૪	વ્યા	૧૯	૪૮	વ	૨૬	૧૪	૮	૯	૮ ૨૫	૩૧ સિંહ ૨૧	મોહિની ૧૧ રમાતીની વીષ્ટી ઘડી૨૬થી૫૪
સોમ	૧૨	૪૧	૪૪	ઉ	૬	૪૨	હ	૧૨	૧૧	બ	૨૦	૧૬	૯	૧૦	૯ ૨૪	૩૧ કન્યા	વલ્લભાચાર્યની અગ્નિઆરસ
મંગળ	૧૩	૪૦	૪૦	હ	૫૯	૩૬	વ	૫૮	૩૮	કૌ	૧૪	૧૮	૧૦	૧૧	૧૦ ૨૩	૩૨ ક ૩૧	પ્રદોષ: કૃત્તિકાએ સૂર્ય અ.ભ. ૧૮૫૭ બળવો
બુધ	૧૪	૩૫	૭	સ્વા	૫૫	૧૫	વ્ય	૪૯	૫૭	ગ	૮	૨૦	૧૧	૧૨	૧૧ ૨૩	૩૨ તુલા	નૃસિંહ જયંતી વીષ્ટી ઘ. ૩૫ બાદ
ગુરુ	૧૫	૩૦	૧	વિ	૫૨	૭	વ	૪૩	૧૫	વી	૨	૨૧	૧૨	૧૩	૧૨ ૨૨	૩૨ તુ ૩૮	કૂર્મ જયંતી વીષ્ટી ઘ. ૩સુધી વિ.૩૮ પછી
શુક્ર	૧	૨૫	૩૧	અ	૫૦	૫૫	શિ	૩૭	૧૩	કૌ	૨૫	૨૩	૧૩	૧૪	૧૩ ૨૨	૩૩ વૃશ્ચિક	વિંછુડો ૨૨
શનિ	૨	૨૨	૪	જ્યે	૪૮	૩૭	સિ	૩૨	૧	ગ	૨૨	૨૫	૧૪	૧૫	૧૩ ૨૨	૩૩ વૃ ૪૯	વરૂનો સૂર્ય ગ્રીષ્મઋતુઃ વી.ઘ. ૫૧ બાદ
રવિ	૩	૧૯	૩૧	મૂ	૪૮	૪૦	સા	૨૭	૩૨	તૈ	૧૯	૨૭	૧૫	૧૬	૧૫ ૨૧	૩૩ ધન	સંકષ્ટ ૪ વીષ્ટી ઘડી ૨૦ સુધી
સોમ	૪	૧૮	૧૫	પૂ.	૪૯	૪૧	શુ	૨૪	૭	ગ	૧૮	૨૯	૧૬	૧૭	૧૬ ૨૧	૩૪ ધન	મૃત્યુયોગ ઘ. ૫૦ બાદ
મંગળ	૫	૧૮	૧૦	ઉ	૫૧	૫૧	શુ	૨૧	૨૧	ત	૧૮	૩૧	૧૭	૧૮	૧૭ ૨૦	૩૪ મ ૫	દગ્ધયોગ
બુધ	૬	૧૯	૧૦	શ્ર	૫૫	૨૩	બ્ર	૨૦	૫	વ	૧૯	૩૨	૧૮	૧૯	૧૮ ૨૦	૩૫ મકર	વીષ્ટી ઘ. ૨૦ થી ૫૧ સુધી
ગુરુ	૭	૨૧	૪૨	ધ	૧૦	૦	ઐ	૧૯	૩૩	બ	૨૧	૩૪	૧૯	૨૦	૧૯ ૨૦	૩૫ મ ૨૮	કાલ ૮ પંચક ઘડી ૨૮ બાદ
શુક્ર	૮	૨૫	૧૪	ધ	૦	૧૫	ઐ	૧૯	૫૫	કૌ	૨૫	૩૫	૨૦	૨૧	૨૦ ૧૯	૩૬ કુંભ	પશ્ચિમમાં શુક્રનો ઉદય, દગ્ધયોગ પંચક
શનિ	૯	૨૯	૩૦	શ	૫	૪૧	વૈ	૨૦	૫૨	ગ	૨૯	૩૭	૨૧	૨૨	૨૧ ૧૯	૩૬ કું ૫૫	વક્રી ગુરૂ; દગ્ધયોગ, પંચક
રવિ	૧૦	૩૪	૨૭	પૂ	૧૧	૫૮	વી	૨૨	૨૧	વ	૨	૩૯	૨૨	૨૩	૨૨ ૧૯	૩૭ મીન	વક્રી બુધ; વીષ્ટી ઘ. ૨ થી ૩૫ પંચક
સોમ	૧૧	૩૯	૨૩	ઉ	૧૮	૨૦	પ્રી	૨૩	૫૫	બ	૭	૪૧	૨૩	૨૪	૨૩ ૧૮	૩૭ મીન	અપરા ૧૧, દગ્ધયોગ; પંચક
મંગળ	૧૨	૪૪	૧	રે	૨૪	૪૮	આ	૨૫	૧૭	કૌ	૧૧	૪૨	૨૪	૨૫	૨૪ ૧૮	૩૮ મી ૨૫	અમૃતયોગ; રોહિણીનો સૂર્ય;પંચક ઘ.૨૫સુધી
બુધ	૧૩	૪૮	૧૫	અ	૩૦	૩૧	સૌ	૨૬	૨૨	ગ	૧૧	૪૪	૨૫	૨૬	૨૫ ૧૭	૩૮ મેષ	પ્રદોષ : બુધનો પશ્ચિમમાં અસ્ત મૃત્યુયોગ
ગુરુ	૧૪	૫૧	૨૭	ભ	૩૫	૨૭	શો	૨૬	૪૨	વી	૨૦	૪૫	૨૬	૨૭	૨૬ ૧૭	૩૯ મેષ ૫૩	શિવરાત્રી; વીષ્ટી ઘ. ૧૯ સુધી યમઘંટયોગ
શુક્ર	૩૦	૫૩	૩૧	કૃ	૩૯	૩૩	અ	૨૬	૨૫	ચ	૨૨	૪૭	૨૭	૨૮	૨૭ ૧૭	૩૯ વૃષભ	અમાસ યમઘંટ યોગ

સૂ.	સો	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૦	૧	૦	૧	૯	૧	૪	૦
૨૭	૨૧	૧૬	૧૭	૧૦	૫	૯	૧
૫૦	૧૦	૫	૫૩	૨૫	૨૦	૫	૨૧
૨૧	૨૯	૨૧	૭	૩૫	૩૩	૫૩	૨૩
૫૭	૮૨૨	૪૧	૬૩	૩	૨૯	૦	૩
૫૮	૫૬	૧૭	૫૨	૭	૧	૩૫	૧૧

૧૨ ૧૧ ૧૦ ગુ ૯ ૮ ૭ કે મં ૬ ૫ શ ૪ ૩ શુ ૨ ૧ સૂ ચં

૧	૧	૦	૧	૯	૧	૪	૦
૧૨	૧	૨૭	૨૩	૧૦	૨૩	૯	૦
૧૩	૫૦	૧૩	૪૧	૪૧	૧૮	૩૨	૩૩
૨૩	૫૦	૫૧	૧૮	૪૧	૨૧	૪૫	૪૨
૫૭	૭૫૦	૪૬	૧૬	૦૧	૧૪	૨	૩
૧૩	૩	૧૭	૦૭	૪૫	૭	૧૧	૧૧

૨ શુક્ર સૂ.ચં. ૧ રા ૧૨ ૧૧ ૧૦ ૯ ૮ ૭ કે ૬ ૫ ૪ ૩

વૈશાખ—આ માસમાં પાંચ શુક્રવાર છ આદરાત શુક્રવારે છે પુનમ ગુરૂવારે અમાસ શુક્રવારે છે જેથી માસ સારો નીવડે જનપ્રજામાં સુખશાંતિ વધે ગરમી વધારે પડવાની દહેશત પાક થોડો થાય. અનાજની તંગી દૂર થાય સોના ચાંદીમાં તેજી બાદ રૂમાં મંદી કોટનમાં તેજી.

વાર	તી	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક	ઘ	દી	પા.	પ્ર.	૧	ર.	ઉ	અ	ચંદ્ર	તહેવારો
શની	૧	૫૪	૨૩	રો	૪૨	૧૨	શુ	૨૪	૫૧	કિ	૨૪	૨૯	૨૮	૨૯	૧૮	૧૬	૪૦	વૃષભ	દશહરાઆરંભ: કારદાન અમૃતયોગ
રવિ	૨	૫૩	૫૨	મૃ	૪૩	૪૨	ધૃ	૨૨	૩૨	બા	૨૪	૪૯	૨૯	૩૦	૨૯	૧૬	૪૦	વૃ ૧૮	ચાંદરાત – (વરખનો મંગળ
સોમ	૩	૫૨	૮	આ	૪૮	૧૫	શૂ	૧૯	૭	તૈ	૨૩	૫૦	૩૦	૧	૩૦	૧૬	૪૧	મિથુન	મો૦ સામાન્યમાસ, અગસ્ત્યનો અસ્ત,
ભોમ	૪	૪૯	૧૩	પુન	૪૩	૨૧	ગં	૧૪	૪૨	વ	૨૦	૧૧	૧	૨	૩૧	૧૬	૪૧	મી ૨૬	વિનાયક ૪, મિથુનનો શુક્ર, વીષ્ટી ઘ. ૨૦
બુધ	૫	૪૫	૨૫	પુ	૪૧	૩૧	વૃ	૯	૩૨	બ	૧૭	૫૨	૨	૩	૧	૧૬	૪૧	કર્ક	અં. જુન માસ (૪૯, દગ્ધયોગ, પા. દેક-
ગુરુ	૬	૪૦	૪૧	આ	૩૮	૪૦	ધ્રુ	૫૯	૫૯	કૌ	૧૩	૫૪	૩	૪	૨	૧૬	૪૨	ક. ૩૬	દગ્ધયોગ (બાદ ભા.બ. ક્વેટામાં ધરતીકંપ
શુક્ર	૭	૩૫	૧૪	મ	૩૫	૨૫	વ્યા	૪૯	૪૭	ગ	૮	૫૫	૪	૫	૩	૧૬	૪૨	સિંહ	વી ઘ. ૩૫ બાદ, દગ્ધયોગ ઘ. ૩૫ બાદ
શની	૮	૨૯	૨૫	પૂ.	૩૧	૪૦	હ	૪૨	૩૧	વિ	૨	૫૬	૫	૬	૪	૧૬	૪૨	સિં ૪૧	દુર્ગાષ્ટમી ૮, વી.ઘ. ૨ સુધી. દગ્ધયોગ ઘ.૩૦બાદ
રવિ	૯	૨૩	૨૧	ઉ.	૨૭	૩૧	સિ	૩૪	૫૨	કૌ	૨૩	૫૭	૬	૭	૫	૧૬	૪૩	કન્યા	અમૃતયોગ ઘ. ૨૮ બાદ
સોમ	૧૦	૧૭	૨૦	હ	૨૩	૩૫	વ્ય	૨૭	૧૭	ગ	૧૭	૫૭	૭	૮	૬	૧૫	૪૩	ક. ૫૨	મીનનો રાહુ અને કન્યાનો કેતુ વી. ૪૪બા
ભોમ	૧૧	૧૧	૧૭	ચિ	૧૯	૩૭	વ	૧૯	૫૨	વિ	૧૧	૫૮	૮	૯	૭	૧૫	૪૪	તુલા	નિર્જલા ૧૧, વી. ૧૧ સુધી મૃગશીર્ષનો સુર્ય
બુધ	૧૨	૫	૩૨	સ્વા	૧૫	૪૭	પ	૧૨	૪૨	બા	૫	૫૯	૯	૧૦	૮	૧૫	૪૪	તુ ૫૯	પ્રદોષ: સાવિત્રીવ્રતનો આરંભ, વિછુડો ઘ૯બા
ગુરુ	૧૩	૫૯	૩૦	વિ	૧૨	૪૦	શિ	૫૯	૫૫	તૈ	૧		૧૦	૧૧	૯	૧૫	૪૫	વૃશ્ચિક	પુર્વમાં મંગળનો ઉદય, વી. ઘ.૫૬બાદ વિછુડો
શુક્ર	૧૫	૫૨	૧૧	અ.	૧૦	૨૧	સા	૫૪	૨૧	વિ	૨૪	૧	૧૧	૧૨	૧૦	૧૫	૪૫	વૃશ્ચિક	વટસાવિત્રી પુનમ, પુર્વમાં બુધનો ઉદય વીષ્ટી (ઘ. ૨૪ સુધી વિછુડો
શની	૧	૪૬	૩૨	જ્યે	૮	૫૦	શુ	૪૬	૪૨	બા	૨૧	૧	૧૨	૧૩	૧૧	૧૫	૪૬	વૃ. ૯	વિંછુડો ઘડી ૯ સુધી
રવિ	૨	૪૦	૫૬	મૂ	૮	૩૧	શુ	૪૧	૧૭	તૈ	૧૯	૧	૧૩	૧૪	૧૨	૧૫	૪૬	ધન	
સોમ	૩	૩૭	૪૫	પૂ.	૯	૧૩	બ્ર	૪૩	૩૫	વ	૧૮	૨	૧૪	૧૫	૧૩	૧૫	૪૭	ધ. ૨૫	મૃત્યુયોગ: વી. ઘ. ૧૮ થી ૪૮
ભોમ	૪	૪૮	૫૨	ઉ.	૧૧	૨૫	ઐ	૪૧	૫૧	બ	૧૮	૨	૧૫	૧૬	૧૪	૧૫	૪૭	મકર	અંગારકી સંકષ્ટ ૪ મિથુનનો સુર્ય, આર્દ્રા
બુધ	૫	૫૧	૮	શ્ર	૧૪	૦	વૈ	૪૧	૨૦	કૌ	૨૦	૩	૧૬	૧૭	૧૫	૧૫	૪૭	મ. ૪૭	પંચક ઘડી ૪૭ બાદ (બુધ, દગ્ધયોગ
ગુરુ	૬	૫૪	૦	ધ	૧૮	૫૧	વિ	૪૧	૨૧	ગ	૨૩	૩	૧૭	૧૮	૧૬	૧૫	૪૭	કુંભ	વીષ્ટી ઘડી ૫૪ બાદ દગ્ધયોગ પંચક ભા.
શુક્ર	૭	૫૮	૪૬	શ	૨૪	૧૧	પ્રી	૪૨	૨૧	વિ	૨૧	૪	૧૮	૧૯	૧૭	૧૫	૪૮	કુંભ	વી. ઘ. ૨૭ સુધી દગ્ધયોગ પંચક (ભદ્રેશ-
શની	૮	૦	૦	પૂ.	૩૦	૧૧	આ	૪૩	૪૫	બા	૩૧	૪	૧૯	૨૦	૧૮	૧૫	૪૮	કું. ૧૪	કાલ ૮, પંચક (બંધુદાસ ગુજર્યા ઈ.૧૯૨૫
રવિ	૮	૩	૨૩	ઉ.	૩૬	૩૪	સૌ	૪૫	૨૨	કૌ	૩	૪	૨૦	૨૧	૧૯	૧૬	૪૮	મીન	પંચક
સોમ	૯	૮	૨૫	રે	૪૩	૧૪	શો	૪૧	૧૧	ગ	૮	૪	૨૧	૨૨	૨૦	૧૬	૪૮	મી ૪૩	વીષ્ટી ઘ. ૪૧ બાદ પંચક ઘ. ૪૩ સુધી
ભોમ	૧૦	૧૩	૩	અ	૪૯	૩	અ	૪૮	૧૨	વિ	૧૩	૪	૨૨	૨૩	૨૧	૧૬	૪૯	મેષ	વી. ઘ. ૧૩ સુધી અમૃતયોગ: આર્દ્રાનો સુર્ય
બુધ	૧૧	૧૭	૧૫	ભ	૫૪	૧૭	સુ	૪૮	૩૫	બા	૧૭	૪	૨૩	૨૪	૨૨	૧૬	૪૯	મેષ	યોગીની ૧૧ (વાહન મોરનું સ્ત્રી.પુ.
ગુરુ	૧૨	૨૦	૨૮	કૃ	૫૮	૫૦	ધૃ	૪૮	૨૧	તૈ	૨૦	૪	૨૪	૨૫	૨૩	૧૬	૪૯	મેષ ૧૧	પ્રદોષ: યમઘંટ યોગ.
શુક્ર	૧૩	૨૨	૩૨	રો	૬૦	૦	શૂ	૪૬	૭	વ	૨૨	૪	૨૫	૨૬	૨૪	૧૬	૪૯	વૃષભ	શિવરાત્રી વી. ઘ. ૨૩ થી ૫૩ યમઘંટ યોગ
શની	૧૪	૨૩	૩૪	રો	૧	૪૩	ગં	૪૫	૫	શ	૨૩	૪	૨૬	૨૭	૨૫	૧૬	૫૦	વૃ. ૩૨	કર્કનો શુક્ર, અમૃતયોગ
રવિ	૩૦	૨૩	૧	મૃ	૩	૨૧	વૃ	૪૧	૫૧	ના	૨૩	૫	૨૭	૨૮	૨૬	૧૬	૫૦	મીથુન	અમાસ

સૂ.	સો	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૧	૭	૪	૧	૯	૨	૪	
૨૫	૧૪	૭	૧૪	૧૦	૧	૧૦	૧૮
૩૧	૨૦	૨૩	૦	૧૭	૬	૧૪	૩૩
૧૧	૪૧	૨૧	૨૭	૨૬	૩૭	૪૨	૩૫
૫૭	૮૨૮	૪૪	૧૬૧	વ	૭૨	૩	૩
૫	૪૯	૭૦	૭	૪૯	૮	૨૭	૧૧

સૂ.	સો	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૨	૨	૧	૧	૯	૩	૪	૧૧
૧૦	૬	૧૮	૨૧	૯	૦	૧૧	૨૮
૪૫	૨	૪૬	૨૩	૫	૨૬	૨૦	૫૮
૪૪	૫૮	૩૧	૨૩	૪૧	૫૫	૨	૧૪
૫૧	૭૮૨	૩૭	૬૨	વ	૭૧	૪	૩
૫૨	૩૯	૪૧	૪૨	૫૫	૪૭	૩૪	૧૧

જેઠ–આ માસમાં પાંચ શનીવાર અને રવીવાર છે ચાંદરાત રવીવારી પુનમ શુક્રવારી અને અમાસ રવીવારી છે પુનમ કરતાં અમાસ ઓછી છે રવી મંગળ એકઠા થાય છે ખરાબ યોગ છે જેથી તે ગરમી વધુ પડે વરસાદ ખેંચાય કોઈ કષ્ટનો સંચાર વધે સરહદો માટે અધીકારીઓ અપકામજો થવા પામવાની.

વાર	તિ	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક							ચંદ્ર	મહત્ત્વના
શુક્ર	૧	૨૧	૨૭	અ	૪	૧૦	[illegible]	૩૭	૪૩	બ	૨૧	[illegible]	૨૮	૧૬	૧૯	૨૮	૫૦	મિ.૪૯	ર.દરાત
સોમ	૨	૨૮	૪	પુન	૩	૫૩	આ	૩૨	૩૭	કૌ	૧૮	૨	૨૯	૧	૧૮	૧૮	૫૦	કર્ક	મહે૦ રમજાનમાસ
બુધ	૩	૧૪	૫૦	પુ.	૫૭	૪૧	વ	૨૭	૪૫	ગ	૫	૨	૩૦	૨	૧૯	૧૮	૫૦	કર્ક ૫૯	વિનાયક ૪ વી. ઘ. ૪૨ બાદ દગ્ધયોગ
ગુરૂ	૪	૧૦	૮	મ.	૫૪	૭	વ	૨૦	૧૭	વિ	૧૦	૧	૧	૩	૩૦	૧૯	૫૦	સિંહ	પા. ઈદમનમાસ
શુક્ર	૫	[illegible]	[illegible]	પુ.	૫૨	૧૧	સિ	૧૩	૧૯	બા	૫	૧	૨	૪	૧	૧૯	૫૦	સિંહ	અં. જુલાઇ માસ
શની	૬	૨૨	૩૫	ઉ.	૪૮	૧૨	વ્ય	[illegible]	[illegible]	તૈ	૨૧	૧	૩	૫	૨	૧૯	૫૦	સિં ૧	વી. ઘડી ૫૩ બાદ, મૃત્યુયોગ ચમચંટયોગ
રવિ	૮	૪૧	૪૦	હ	૪૪	૧૧	પ	૫૧	૪૭	વ	૨૦	[illegible]	૪	૬	૩	૧૯	૫૦	કન્યા	મિથુનનો બુધ દુર્ગા ૮ અમૃતયોગ વી.ઘ.૨૦
સોમ	૯	૪૦	૪૬	ચિ	૪૦	૭	શિ	૪૩	૧૫	બા	૧૪	૫૯	૫	૭	૪	૨૦	૫૦	ક ૧૨	આ.મ. ગુજરાતમાં અંબેકર વૈષ્ણવદરબારમાં થયો/આર્વ
સોમ	૧૦	૧૪	૫૪	સ્વા	૩૧	૨૪	સિ	૩૧	૧	તૈ	૮	૫૮	૧	૮	૫	૨૦	૫૦	તુલા	પુનર્વસુનો સૂર્ય: વાહન ઘોડાનું સ્ત્રી ન૦
બુધ	૧૧	૨૬	૦૭	વ	૩૨	૮	સા	૨૯	૫૪	વ	૨	૫૭	૭	૯	૬	૨૦	૫૦	તુ. ૧૫	દેવશયની ૧૧. દેવપોઢી અગીઆરસ પંઢરપુર
ગુરૂ	૧૨	૨૪	૫૮	અ	૩૦	૧૪	શુ	૨૨	૫૧	બા	૨૫	૫૧	૮	૧૦	૭	૨૧	૫૦	વૃશ્ચિક	પ્રદોષ: વિંછુડો [ની યાત્રા ચાતુર્માસઆરંભ
શુક્ર	૧૩	૨૧	૧૫	જ્યે	૨૮	૪૫	શુ	૧૭	૧૭	તૈ	૨૧	૫૫	૯	૧૧	૮	૨૧	૪૯	વૃ. ૨૯	વિંછુડો ઘ. ૨૯ સુધી [વી. ઘ. ૨ થી ૨૯
શની	૧૪	૧૭	૨૯	મૂ.	૨૮	૧૫	બ્ર	૧૨	૩૫	વ	૧૮	૫૪	૧૦	૧૨	૯	૨૨	૪૯	ધન	વી. ઘ. ૧૮ થી ૪૮
રવિ	૧૫	૧૧	૫	પૂ.	૨૮	૩૦	એ	૮	૩	બ	૧૭	૫૩	૧૧	૧૩	૧૦	૨૩	૪૯	ધન૪૪	ગુરૂપુર્ણિમા, મન્વાદિ, વ્યાસપુજા.
સોમ	૧	૧૧	૩૨	ઉ.	૩૦	૧૭	વૈ	૫	૫૨	કૌ	૧૬	૫૨	૧૨	૧૪	૧૧	૨૩	૪૯	મકર	મત્સ્યયોગ
સોમ	૨	૧૭	૨૮	શ્ર	૩૩	૧૨	વિ	૪	૩	ગ	૧૭	૫૧	૧૩	૧૫	૧૨	૨૩	૪૯	મકર	મિથુનનો મંગળ; વીશી ઘડી ૪૯ બાદ.
બુધ	૩	૧૯	૪૦	ધનિ	૩૭	૨૧	પ્રી	૩	૧૫	વિ	૧૯	૫૦	૧૪	૧૬	૧૩	૨૪	૪૯	મ. ૫	સંકષ્ટ ૪ વી. ઘ. ૧૯ સુધી દગ્ધ
ગુરૂ	૪	૨૩	૪	શ	૪૨	૨૭	આ	૩	૧૨	બા	૨૩	૪૯	૧૫	૧૭	૧૪	૨૪	૪૯	કુંભ	પંચક [યોગ પંચક ઘડી ૫ બાદ
શુક્ર	૫	૨૭	૧૦	પૂ.	૪૮	૦	સૌ	૪	૩	ત	૨૭	૪૮	૧૬	૧૮	૧૫	૨૫	૪૯	કુ. ૩૨	પુર્વમાં બુધનો અસ્ત પંચક
શની	૬	૩૧	૫૧	ઉ.	૫૪	૪૯	શો	૫	૧૭	વ	૩૨	૪૭	૧૭	૧૯	૧૬	૨૫	૪૮	મીન	કર્કનો સૂર્ય દક્ષિણાયન વર્ષાઋતુ વી.ઘ. ૩૨
રવિ	૭	૩૬	૪૪	રેવ	૬૦	૦	અ	૬	૫૫	વિ	૪	૪૫	૧૮	૨૦	૧૭	૨૫	૪૮	મીન	કર્કદિન વી. ઘ. ૪ સુધિ પંચક [બાદ પંચક
સોમ	૮	૪૧	૩૭	રે	૧	૧૨	સુ	૮	૩૧	બા	૯	૪૪	૧૯	૨૧	૧૮	૨૬	૪૮	મી. ૧	કાલ ૮ પંચક ઘડી ૧ સુધી
સોમ	૯	૪૫	૩૮	અ	૭	૧૫	ધૃ	૯	૪૫	તૈ	૧૩	૪૨	૨૦	૨૨	૧૯	૨૬	૪૮	મેષ	પુષ્યનો સૂર્ય, વાહન ભકરો, સ્ત્રી.પુ. અ.યોગ
બુધ	૧૦	૪૮	૫૮	ભ	૧૩	૪૨	શૂ	૧૦	૨૮	વ	૧૭	૪૧	૨૧	૨૩	૨૦	૨૭	૪૮	મેષ૨૯	વીશી ઘ ૧૭થી ૪૮, સિંહનો શુક્ર
ગુરૂ	૧૧	૫૧	૬	કૃ.	૧૯	૧૫	ગં	૧૦	૨૭	બ	૨૦	૩૯	૨૨	૨૪	૨૧	૨૭	૪૭	વૃષભ	કામિકા ૧૧, કર્કનો બુધ ચમચંટ યોગ
શુક્ર	૧૨	૫૨	૮	રો	૨૦	૩૨	વૃ	૯	૨૫	કૌ	૨૧	૩૮	૨૩	૨૫	૨૨	૨૭	૪૭	વૃ. ૫૨	ચમચંટ યોગ
શની	૧૩	૫૨	૫૧	મૃ.	૨૦	૪૧	ધ્રુ	૭	૨૮	ગ	૨૨	૩૬	૨૪	૨૬	૨૩	૨૮	૪૬	મિથુન	શનિપ્રદોષ વીશી ઘ. ૫૨ બાદ જા.બ.તિલક
રવિ	૧૪	૫૦	૧૨	આ	૨૦	૩૩	વ્યા	૪	૨૯	વિ	૨૧	૩૪	૨૫	૨૭	૨૪	૨૮	૪૬	મિથુન	શિવરાત્રી વી. ઘડી. ૨૧ સુધી [જન્મ
સોમ	૩૦	૪૬	૨	પુ	૧૯	૫૧	હર્ષ	[illegible]	[illegible]	ચ	૧૯	[illegible]	૨૬	૨૮	૨૫	[illegible]	[illegible]	મિ ૬	દીવાસો અમાસ દીપપુજા

	સૂ	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
	૨	૮	૨	૨	૯	૦	૪	૧૧
	૨૪	૨૦	૨૮	૧૧	૨	૧૭	૧૨	૨૮
	૧	૩૨	૨૧	૨	૨૫	૧૯	૩૩	૧૨
	૫૭	૧	૨૮	૨૭	૩૭		૬	૪૯
	૧૦	૭૯૪	૧	૬૪	વ		૫	૩
	૫૭	૫૭	૩૧	૧૨	૫૫		૩	૧૧

૧૮૦૭ મ ૨૧ સુ.

	સૂ	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
	૩	૨	૨	૩	૯	૪	૪	૧૧
	૮	૨૮	૮	૭	૫	૫	૧૪	૨૭
	૧૬	૨૨	૨૨	૪	૩૩	૧૬	૪	૨૬
	૫	૫૭	૧૧	૨૭	૫	૧૨	૨૮	૬
	૧૭	૮૦૫	૩૯	૭	વ	૭૧	૬	૩
	૫	૫૫	૧૫	૫૫	૬૭	૮	૩૫	૧૧

ઓગષ્ટ ૧૮૭૧

આષાઢ—આ માસમાં પાંચ સોમવાર છે આરંભ સોમવારી પુનમ રવીવારી અમાસ સોમવારી છે જેથી માસ સારો નીવડે શુક્ર કર્કનો તેની પાછળ બુધ મિથુનનો હોવાથી વરસાદ એકંદર ગરમી વધે પૂર્વમાં બુધનો અસ્ત વદ ૫ મે થાય છે ત્યાર બાદ વરસાદનો યોગ બને શેરબજારમાં સારી તેજી આવે.

વાર	તિથિ	ગ્રહ/નક્ષત્ર આદિ	તહેવાર
મંગળ	૧	[illegible]	
બુધ	૨	[illegible]	સંક્રાંત, દગ્ધયોગ:
ગુરુ	૩	[illegible]	મોહ. સવાયમાસ
શુક્ર	૪	[illegible]	વિનાયક ૪, વીંછી મધ્ય ૧ થી ૨૮
શની	૫	[illegible]	નાગ ૫ કલ્કીજયંતી, પા. આરંભદામાદ
રવિ	૬	[illegible]	ષષ્ઠી ૬, શીતલા ૭, વીંછી ઘ. ૧૬ થી ૪૪
સોમ	૭	[illegible]	દુર્ગા ૮, અં. સોમરૂદ માસ (અમરતયોગ
સોમ	૮	[illegible]	આરંભનો શુભ વાહન અયોગ્ય
બુધ	૧૦	[illegible]	અમરતયોગ: વિંછુડો (વિંછુડો ઘ. ૩૪
ગુરુ	૧૧	[illegible]	પુત્રદા ૧૧. વીંછી ૨૨ થી ૫૧, વિ. ૪૮ સુધી
શુક્ર	૧૨	[illegible]	
શની	૧૩	[illegible]	શનિપ્રદોષ: સિંહનો બુધ
રવિ	૧૪	[illegible]	વીંછી ઘ. ૪૫ બાદ ... ટાગોરનું મરણ
સોમ	૧૫	[illegible]	આ બુ ... નાળીએરી પુનમ રક્ષાબંધન (વી. ૧૧ સુધી
સોમ	૧	[illegible]	મૃત્યુયોગ: પંચક ૨૩ બાદ
બુધ	૨	[illegible]	દગ્ધયોગ: પંચક
ગુરુ	૩	[illegible]	વીંછી ઘ. ૨૪ થી ૫૬ પંચક
શુક્ર	૩	[illegible]	... ૪ પંચક
શની	૪	[illegible]	નાગપંચમી, પંચક
રવિ	૫	[illegible]	કન્યાનો શુક્ર રવિઘ ૭૩, પંચક ૧૯ સુધી
સોમ	૬	[illegible]	વીંછી ઘ. ૧૦ થી ૪૩, શીતલાસાતમ
સોમ	૭	[illegible]	શ્રીકૃષ્ણજયંતી, ગોકુળઆઠમ
બુધ	૮	[illegible]	પશ્ચિમમાં શનિનો અસ્ત (બધ સિંહનો સૂર્ય
ગુરુ	૯	[illegible]	વીંછી ઘ. ૫૧ બાદ મૃત્યુયોગ (વાહન ...
શુક્ર	૧૦	[illegible]	વીંછી ઘ. ૨૧ સુધી (પશ્ચિમમાં બુધનો ઉદય
શની	૧૧	[illegible]	અજા ૧૧
રવિ	૧૨	[illegible]	પ્રદોષ
સોમ	૧૩	[illegible]	શિવરાત્રી: વી. ૧૬ થી ૫૧
મંગળ	૧૪	[illegible]	અમાસ પીઠોરી અમાવાસ્યા
બુધ	૩૦	[illegible]	...નો બુધ

શ્રાવણ—આ માસનું ... [illegible] ... પુનમ ... અમાસ ... કરતાં ... વધારે ... જન્મ ... [illegible]

વાર	તિ.	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક	ચ	ડી	પા	મૂ.	ના.	ઉદય	અ	ચંદ્ર	તહેવાર
ગુરૂ	૨	૫૪	૬	પૂ.	૩૨	૩૨	સ	૫૧	૮	ગ	૩	૨૬	૨૭	૨૯	૧૫	૪૧	૨૫	કન્યા ૪૭	ચાંદ્રાત, (મોત૦ ઉછીકાઇ માસ
શુક્ર	૩	૫૧	૫૨	ઉ.	૨૮	૨૮	સા	૪૩	૩૧	તૈ	૨૫	૨૧	૨૮	૧	૨૬	૪૦	૨૨	કન્યા	હરતાલિકા ૪, વરાહ જયંતી, મન્વાદિ
શની	૪	૪૫	૪૯	હ	૨૪	૨૧	શુ.	૩૫	૫૩	વ	૧૯	૨૪	૨૯	૨	૨૭	૪૨	૨૩	ક ૫૩	ગણેશ ૪ વી. ઘ. ૧૯ થી ૪૬ અમરયોગ
રવિ	૫	૩૯	૪૫	ચિ	૨૦	૧૮	શુ	૨૮	૨૧	વ	૧૩	૧૯	૩૦	૩	૨૮	૪૨	૨૨	તુલા	ઋષિનો મંગલ, ઋષિ ૫ (મૃત્યુયોગ;યમઘંટયોગ
સોમ	૭	૩૩	૫૭	સ્વ	૧૬	૨૨	વ	૨૦	૫૨	કૌ	૭	૧૬	ગા.	૪	૨૯	૪૧	૨૧	તુ. ૫૧	યમઘંટયોગઃ વિંછુડો ૫૯ બાદ
ભોમ	૮	૨૮	૩૭	વિ	૧૨	૪૩	ઐ	૧૩	૪૫	ગ	૧	૧૪	ગા.	૫	૩૦	૪૪	૨૦	વૃશ્ચિક	ગૌરી આવાહન, વીષ્ટી ઘ૦ ૨૯ ૫૬
બુધ	૯	૨૩	૫૧	અ	૧૦	૧૧	વૈ	૭	૮	વ	૨૪	૧૧	ગા.	૬	૩૧	૪૪	૧૯	વૃશ્ચિક	દુર્ગા ૮, દુર્વા ૮, ઘરો આઠમ અમૃતયોગ
ગુરૂ	૧૦	૨૦	૬	જ્યે	૭	૪૭	વિ	૫૬	૪૮	કૌ	૨૦	૮	ગા.	૭	૧	૪૪	૧૮	વૃ. ૮	અં. સાંજે. અદુઃખ ૯ ગારી વિસર્જન.
શુક્ર	૧૧	૧૭	૨૨	મૂ	૧	૪૭	પ્રી	૫૧	૩૫	ગ	૧૭	૬	ગા.	૮	૨	૪૪	૧૮	ધન	વીષ્ટી ઘ. ૪૭ બાદ (ભાગવતસપ્તાહરંભ
શની	૧૨	૧૫	૯૩	પૂ.	૬	૨૨	સૌ	૪૮	૧૩	વિ	૧૫	૩	૧	૯	૩	૪૪	૧૭	ધન ૨૨	પરિવર્તિની ૧૧ વીષ્ટી ઘ. ૧૬ સુધી
રવિ	૧૨	૧૫	૨૨	ઉ.	૭	૩૬	શો	૪૫	૪૭	બા	૧૫	૧	૨	૧૦	૪	૪૧	૧૬	મકર	વામનજયંતી, દગ્ધયોગ; પ્રદોષ
સોમ	૧૩	૧૬	૨૧	શ્ર	૧૦	૫	અ	૪૪	૨૫	તૈ	૧૬	૫૯	૩	૧૧	૫	૪૫	૧૫	મ. ૪૨	પંચક ૪૨ પછી
ભોમ	૧૪	૧૮	૨૫	ધ	૧૩	૪૧	સુ	૪૪	૭	વ	૧૮	૫૬	૪	૧૨	૬	૪૫	૧૪	કુંભ	અનંત ૧૪ વી. ૧૮ થી ૫૧ મૃત્યુ. પંચક
બુધ	૧૫	૨૧	૩૮	શ	૧૮	૨૦	ધૃ	૪૪	૩૨	વ	૨૧	૫૩	૫	૧૩	૭	૪૬	૧૩	કુંભ	પ્રોષ્ટપદી પુનમ ઝુલાનો શુક્ર આજથી શ્રાદ્ધ
ગુરૂ	૧	૨૫	૯૫	પૂ.	૨૪	૧	શુ	૪૫	૩૨	કૌ	૨૧	૫૦	૧	૧૪	૮	૪૧	૧૨	કું ૮	પડવાનું શ્રાદ્ધ પંચક (ગુરૂ વર્મા, પંચક
શુક્ર	૨	૩૦	૪૯	ઉ.	૩૦	૧૧	ગં	૪૬	૫૫	ગ	૩૦	૪૮	૭	૧૫	૯	૪૭	૧૧	મીન	અમૃતયોગ બીજનું શ્રાદ્ધ પંચક
શની	૩	૩૫	૩૫	રે.	૩૬	૩૧	વૃ	૪૮	૩૨	વ	૩	૪૫	૮	૧૬	૧૦	૪૭	૧૦	મી. ૩૭	સંકષ્ટ ૪ વીષ્ટી પછી ૩થી ૩૬ ત્રીજનું શ્રાદ્ધ
રવિ	૪	૪૦	૨૯	અ	૪૨	૫૫	ધ્રુ	૪૯	૪૭	વ	૮	૪૨	૯	૧૭	૧૧	૪૭	૯	મેષ	ચોથનું શ્રાદ્ધ (પંચક ૩૭ સુધિ
સોમ	૫	૪૪	૪૮	ભ.	૪૮	૩૨	વ્યા	૫૦	૪૧	કૌ	૧૨	૪૦	૧૦	૧૮	૧૨	૪૮	૮	મેષ	પાંચમનું શ્રાદ્ધ (સૂર્ય વાહન ઘોડો
ભોમ	૬	૪૮	૧૭	કૃ.	૫૩	૨૪	હ	૫૦	૬૮	ગ	૧૧	૩૭	૧૧	૧૯	૧૩	૪૮	૭	મેષ ૫	છઠનું શ્રાદ્ધ વી. ઘ. ૪૮ બાદ ભિ૦૪૧૦ નો
બુધ	૭	૫૦	૪૩	રો.	૫૭	૨૧	વ	૫૦	૧૨	વિ	૧૯	૩૪	૧૨	૨૦	૧૪	૪૮	૬	વૃષભ	સાતમનું શ્રાદ્ધ વી. ૧૯ સુધિ
ગુરૂ	૮	૫૧	૫૫	મૃ	૫૯	૫૧	સિ	૪૮	૫૫	બા	૨૧	૩૨	૧૩	૨૧	૧૫	૪૮	૫	વૃ ૨૯	આઠમનું શ્રાદ્ધ વક્રીબુધ. કાલ ૮ મૃત્યુયોગ
શુક્ર	૯	૫૧	૫૧	આ	૬૦	૦	વ્ય	૪૫	૫૧	તૈ	૨૨	૨૯	૧૪	૨૨	૧૬	૪૮	૪	મિથુન	નવમીનું શ્રાદ્ધ કન્યાનો સૂર્ય શરદઋતુ
શની	૧૦	૫૦	૨૨	આ	૧	૧૧	વ	૪૨	૧૨	વ	૨૧	૨૭	૧૫	૨૩	૧૭	૪૯	૩	મિ. ૪૭	દશમનું શ્રાદ્ધ વી. ઘ. ૨૧ થી ૫૧,
રવિ	૧૧	૪૭	૪૯	પુ.	૧	૩૭	પ	૩૭	૩૧	ગ	૧૯	૨૪	૧૬	૨૪	૧૮	૪૯	૨	કર્ક	અગીઆરસનું શ્રાદ્ધ ઇન્દિરા ૧૧
સોમ	૧૨	૪૪	૧૬	પુ.	૫૭	૫૧	સિ	૩૨			૧૬	૨૧	૧૭	૨૫	૧૯	૪૯	૧	કર્ક ૫૯	બારશનું શ્રાદ્ધ બુધનો અસ્ત પશ્ચિ. રેટીઆ
ભોમ	૧૩	૩૯	૫૨	મ.	૫૦	૨૦	સિ	૨૫	૪૩	ગ	૧૨	૧૯	૧૮	૨૬	૨૦	૫૦		સિંહ	તેરશનું શ્રાદ્ધ માગીગુરૂ પ્રદોષ બારસની
બુધ	૧૪	૩૬	૪૧	પૂ.	૫૨	૧૫	સા	૧૮	૩૫	વિ	૭	૧૬	૧૯	૨૭	૨૧	૫૦	૫૯	સિંહ	ચૌદશનું શ્રાદ્ધ વી. ઘ. ૭સુધી પુત્ર માં અસ્ત
ગુરૂ	૩૦	૨૯	૫	ઉ.	૪૮	૨૮	શુ	૧૧	૪૨	ચ	૨	૧૩	૨૦	૨૮	૨૨	૫૧	૫૯	સિં. ૭	અમાસનું શ્રાદ્ધ અમાસ સર્વપીત્રી શ્રાદ્ધ

ર.	સૂ	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૪	૧૦	૩	૫	૯	૫	૪	૧૧
૨૦	૧૬	૬	૧૬	૧	૨૯	૧૯	૦૫
૨૮	૨૭	૧૧	૫૦	૨૧	૬૪	૩૩	૧
૩૨	૪૫	૩૩	૧૨	૨૦	૫૫	૩૫	૮
૫૮	૭૪૨	૩૬	૯૭	૦ વ	૭૦	૮	૩
૧૩	૪૬	૧	૧૮	૫૪	૪૫	૧૧	૧૧

ર.	સૂ	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૫	૪	૩	૫	૯	૬	૪	૧૧
૫	૨૮	૧૫	૧૯	૧	૧૫	૨૧	૨૪
૫	૩૨	૩	૪૧	૧૬	૨૮	૩૧	૧૮
૨૩	૩૯	૪૭	૨૧	૨૫	૧૨	૫૨	૨૫
૧૮	૮૪૮	૬૫	૨૨ વ	૦	૭૧	૭	૩
૪૧	૩૫	૭	૭	૪૮	૧૦	૨૩	૧૧

ભાદરવો—આ માસમાં પાંચ ગુરૂવાર છે ચંદ્રાત ગુરૂવારે છે પુનમ બુધવારી અમાસ ગુરૂવારી છે પુનમ કરતાં અમાસ ઓછી છે જેથી માસ સારો જવા પામે અનાજ સારૂં પાકે ફળ ફૂલ ઘાસ વગેરે પાકે શાક કાપડ અને ઘઉં કઠોળ ગોળખાંડ મંદી આવે, સોનાના ભાવો નરમ થાય.

વાર	તિ	ઘ	પ	ન	ઘ	પ	યો	ઘ	પ	ક	ઘ	દી	રા	સૂ.	ગ	ર	અ	ચંદ્ર	તહેવારો
શુક્ર	૧	૨૩	૧૪	હ	૪૪	૨૦	શુ	૫૨	૧૧	ન	૨૦	૬૧	૨૧	૨૯	૨૩	૫	૫	કન્યા	આસોરાત નવરાત્રી આરંભ ઘટસ્થાન
શની	૨	૧૭	૧૫	ચી	૪૦	૧૫	ઐ	૪૮	૪૧	ગો	૧૭	૮	૨૨	૧	૨૪	૪૧	૪૧	ક. ૧૨	મો૦દ૦ ઉત્કૃષ્ટજમાસ
રવી	૩	૧૧	૧૪	સ્વા	૩૧	૧૭	વૈ	૪૧	૨	વ	૧૧	૫	૨૩	૨	૨૫	૧૨	૧૫	તુલા	વિનાયક ૪ વિ. ઘ. ૩૮ [૫ જન્મદીન વિંછુડે
સોમ	૪	૫	૩૩	વિ	૩૨	૪૦	વિ	૩૩	૪૭	વિ	૫	૨	૨૪	૩	૨૬	૧૨	૧૪	તુ ૧૮	લલિતા ૫, વિં, ઘ. ૬ યમઘંટયોગ શારદાક્ષ
મંગળ	૫	૫૬	૬	અ	૨૯	૪૧	પ્રી	૨૬	૫૬	બા	૧	૭૬	૨૫	૪	૨૭	૫૨	૫૩	વૃશ્ચિ૦	હસ્તનો સુર્ય વાહન મોરનું શો ન. દેવી
બુધ	૭	૫૧	૫૫	જ્યે	૨૭	૨૦	આ	૨૦	૪૨	ગ	૨૪	૫૫	૨૬	૫	૨૮	૫૨	૫૨	વૃ ૨૭	યમઘંટયોગ વી. ઘ. ૫૨ વિંછુડો ૨૭ સુધી
ગુરૂ	૮	૪૯	૧૧	મૂ	૨૫	૪૫	સો	૧૫	૧૨	વિ	૨૦	૫૮	૨૭	૬	૨૯	૫૩	૫૧	ધન	દુર્ગા ૮, મહાલક્ષ્મી ૮સરસ્વતી આવાહન
શુક્ર	૯	૪૭	૩૭	પૂ	૨૫	૨૭	ગ	૧૦	૩૪	બા	૧૮	૫૨	૨૮	૭	૩૦	૫૩	૫૦	ધ ૪૦	સરસ્વતી પુજન. મનવાદિ
શની	૧૦	૪૧	૩૦	ઉ	૨૧	૧૩	ધ્રુ.	૬	૧૪	તે	૧૭	૪૯	૨૯	૮	૧	૫૪	૪૯	મકર	દશેરા વિજ્યા૧૦ બૌદ્ધજયંતી સર બ
રવિ	૧૧	૪૮	૨૧	શ્ર	૨૭	૫૭	વ્યા	૪	૧૨	ગ	૧૮	૪૧	૩૦	૯	૨	૫૪	૪૮	મ ૫૯	પાશાંકુશા ૧૧ સરસ્વતી વિ. દગ્ધયોગ;પંચક
સોમ	૧૨	૫૦	૩૫	ધ	૩૧	૪૦	હ	૨	૨૭	વ	૧૯	૪૭	૧	૧૦	૩	૫૪	૪૭	કુંભ	પો૦ અરસ્તીબ્રેસ્ત ગારા પંચક
મંગળ	૧૩	૫૩	૫૨	શ	૩૬	૫	વ	૧	૪૦	ગ	૨૨	૪૧	૨	૧૧	૪	૫૫	૪૧	કુંભા	પ્રદોષ, વૃશ્ચિકનો શુક્ર મૃત્યુયોગ પંચક
બુધ	૧૪	૫૮	૧૨	પૂ	૪૧	૩૩	ગં	૧	૫૦	ગ	૨૧	૩૮	૩	૧૨	૫	૫૫	૪૫	કું ૨૫	બુધનો પુર્વમાં ઉદય વિ. ઘ. ૫૮ પછી પંચક
ગુરૂ	૧૫	૬૦	-	ઉ.	૪૫	૩૫	વૃ.	૨	૪૧	વિ	૩૦	૩૬	૪	૧૩	૬	૫૫	૪૪	મીન	ઘી ૫ ૩૧ નવાન્ન ૧૫ ગાણેકઠારી ૧૫, પંચક
શુક્ર	૧૫	૩	૫૨	રે	૫૩	૫૧	ધ્રુ	૩	૫૨	બ	૩	૩૩	૫	૧૪	૭	૫૫	૪૩	મી ૫૪	અમૃતયોગ પંચક ૫૪ સુધી
શની	૧	૮	૪	અ.	૧૦	૦	વ્યા	૫	૨૨	કૌ	૮	૩૦	૬	૧૫	૮	૫૫	૪૨	મેષ	માર્ગી બુધ
રવિ	૨	૧૩	૩	ભ	૦	૨૧	હ	૬	૩૭	ગ	૧૩	૨૮	૭	૧૬	૯	૫૫	૪૧	મેષ	ત્રીજી ઘ. ૪૫ પછી
સોમ	૩	૧૭	૧૮	કૃ	૧	૮	વ	૭	૩૫	વિ	૧૭	૨૫	૮	૧૭	૧૦	૫૬	૪૦	મે. ૨૨	સંકટ ૪. વી ઘ ૧૮ પછી ચિત્રાનો સૂર્ય
મંગળ	૪	૨૧	૫	રો.	૧૧	૨૦	સિ	૭	૫૧	બા	૨૧	૨૩	૯	૧૮	૧૧	૫૭	૩૯	વૃષભ	દગ્ધયોગ:
બુધ	૫	૨૩	૩૧	મૃ.	૧૫	૨૭	વ્ય	૭	૨૩	તૈ	૨૩	૨૦	૧૦	૧૯	૧૨	૫૭	૩૮	વૃ. ૪૭	
ગુરૂ	૬	૨૪	૫૨	મૂ	૧૮	૨૦	વ	૫	૫૧	વ	૨૫	૧૭	૧૧	૨૦	૩	૫૮	૩૭	મિથુન	ત્રીજી ઘડી ૨૫ થી ૫૫ મૃત્યુયોગ દગ્ધયોગ
શુક્ર	૭	૨૪	૫૨	આ	૧૫	૫૧	પ	૩	૩૨	બ	૨૫	૧૪	૧૨	૨૧	૧૪	૫૮	૩૬	મિથુન	કાલ ૮, દગ્ધયોગ
શની	૮	૨૩	૩૨	પુન	૨૦	૩૧	શિ	૫૯	૩૯	કૌ	૨૩	૧૨	૧૩	૨૨	૧૫	૫૮	૩૫	મિ. ૫	દગ્ધયોગ:
રવિ	૯	૨૦	૫૩	પુ	૧૬	૪૭	સ	૫૦	૧૬	ગ	૨૧	૧૦	૧૪	૨૩	૧૬	૫૯	૩૪	કર્ક	વિષ્ટી ઘ. ૪૯ બાદ
સોમ	૧૦	૧૬	૨૮	આ	૧૮	૧	શુ	૪૪	૭	વિ	૧૭	૭	૧૫	૨૪	૧૭	૫૯	૩૪	ક ૧૮	સિંહનો મંગળ તુલાનો સુર્ય વી.ઘ. ૧૮ સુધી
મંગળ	૧૧	૧૩	૧૨	મ	૧૫	૨૨	શુ	૩૭	૨૧	બા	૧૩	૫	૧૬	૨૫	૧૮	૬	૩૩	સિંહ	રમા ૧૧, ગોવત્સ ૧૨
બુધ	૧૨	૮	૫	પૂ.	૧૨	૮	બ્ર	૩૦	૧૧	તૈ	૮	૨	૧૭	૨૬	૧૯	૧	૩૨	સિં ૬	પ્રદોષ ધનતેરસ યમદીપદાન
ગુરૂ	૧૩	૫૪	૨૫	ઉ	૮	૭	ઐં	૨૨	૩૧	વ	૨	૧	૧૮	૨૭	૨૦	૧	૩૧	કન્યા	શિવરાત્રી કાળીચૌદશ વી. ઘ. ૨ થી ૩૦
શુક્ર	૩૦	૫૦	૪૮	હ	૪	૧૫	વૈ	૧૪	૪૧	ચ	૨૪	૬૨	૧૯	૨૮	૨૧	૨	૩૦	ક. ૩૩	દીવાળી શારદાપૂજન અક્ષંગરનાન

ર.	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૫	૧૧	૩	૫	૯	૭	૪	૧૧
૧૯	૧૯	૨૩	૯	૧	૨	૨૩	૨૩
૫૦	૨૫	૫૨	૧૧	૪૮	૪૧	૨૦	૩૦
૪૫	૩	૧૬	૫૧	૨૩	૧૨	૫	૪૩
૫૯	૧૨૫	૩૩	૯૧	૩	૧૮	૬	૩
૧૧	૨૮	૫૨	૭	૪	૩૬	૩૦	૧૧

ર.	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૬	૫	૪	૫	૯	૭	૪	૧૧
૩	૨૨	૧	૧૭	૨	૧૮	૨૪	૨૨
૫૪	૨૩	૪૮	૫	૫૨	૩૫	૫૦	૪૬
૧૩	૨૫	૩૧	૨૩	૪૮	૧૨	૫૧	૧૨
૫૯	૮૫૬	૩૩	૫૬	૫	૬૪	૬	૩
૪૮	૪૬	૫૧	૨૨	૪૩	૪૬	૧૦	૨૧

આસો—આ માસમાં પાંચ શુક્રવાર છે. આસોરાત શુક્રવારી છે પુનમ અને અમાસ શુક્રવારી છે પુનમ કરતાં અમાસની ઘડીઓ ઓછી છે. બે પુનમો છે સિંહનો મંગળ થાય છે વિગેરે કારણોથી આ માસ મોટી પડાપડીનો બજારોના માટે છે બેઉ બાજુની મોટી વધાપડી થવા પામવાની વેપારીઓમાં. ઉમંગ વધવાનો

હે જીવ ! આ વખત તો વહી જશે

એક ગરીબ માણસે એક ધનવાન પાસે જઇને યાચના કરી. ધનવાને તેને કંઇક આપવાને બદલે નોકર પાસે ધક્કા મરાવીને કાઢી મૂક્યો. કેટલાક દિવસ પછી વખત પલટાયો. ધનવાનના પૈસાનો નાશ થયો અને ખાવાનુ ઠેકાણું રહ્યું નહિ.

ધક્કો મારનાર નોકર પછી એવા શેઠને ત્યાં રહ્યો હતો કે તેનું દિલ ગરીબને જોઇને દયાથી પીગળાઈ જતું.

પેલા ધનવાને ઘણો સમય દુઃખમાં પસાર કર્યો. એક દિવસ રાતના સમયે ઉપલા સજ્જનને બારણે કોઈ ભિખારીએ આવીને ભોજન માગ્યું. તરત જ પેલા સજ્જને નોકરને ભોજન આપવા આજ્ઞા કરી. નોકર ભોજન આપીને પાછો ફર્યો તે વખતે તેના નેત્રોમાંથી અશ્રુ વહી રહેલા જોઇ તે સજ્જને પૂછ્યું, "તું રડે છે કેમ ?"

નોકરે કહ્યું, "આ ભિખારીને જોઇને મને ઘણું જ દુઃખ થાય છે. એક વખત હું એનો નોકર હતો. જેની પાસે પુષ્કળ ધન-વૈભવ હતાં તે જ માણસને આજે બારણેબારણે ભીખ માગતો જોઇને મારૂં દિલ ભરાઈ આવે છે.

સજ્જને એ વાત સાંભળીને ગંભીરતાથી કહ્યું, "હે ભાઇ ! સંસારનું એ જ ગૂઢ રહસ્ય છે. હું પણ તે જ દીન માણસ છું કે જેને એ ધન-મદવાળા માણસે, તારી પાસે ધક્કા મરાવીને કાઢી મૂક્યો હતો."

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે.

મુંબઈ

અમથાલાલ જમનાદાસ શાહ
જયવંત ની.પ્રેસ૪૪ સી.પી.ટેન્કપદેલેમાળે
શ્રી ગુજરાંકરભાઈ, દવેસોપ ડેપો કેચેડૂલ સ્ટ્રીટ-અનંતવાડીને નાકે મુંબઇ ૨
મહેન્દ્રરાય દયાશંકર શુકલ C/o સસ્તુ ઓષધ કાર્યાલય બાલાજીરોડ-સુરત
ભગવાનદાસ નગીનદાસ દાળવાળા બેગમપુરા ગોલવાડ સુરત.
બુકસેલર્સ દેસાઈ બ્રધર્સબજાર-ભરૂચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકબીર હાથીપોળ વડોદરા
જગજીવનદાસ હરગોવનદાસ બુકસેલર ઘીમડા પોળના નાકે વડોદરા
મહાકાળી બેંગાલ સ્ટોર્સ, ન્યાયમંદિર પાસે, હનુમાન ચકલા, વડોદરા.
મધુસુદન ભાઇલાલ બુકસેલર પાદરા
પોપટલાલ પીતાંબરદાસ પાદરા
શ્રીસત્યનારાયણ ભજનમંડળવતી મેનેજર
રણછોડભાઈ ઇશ્વરભાઈ પાદરા
શાન્તીલાલ છોટાલાલ ભાયોદ
ચંદનસિંહજી ગુમાનસિંહજી રાઓલજી રાજપૂત હોસ્ટેલ ગોધરા
ચરોતર બુક સ્ટોલ સ્ટેશનરોડ આણંદ
ચીમનલાલ છોટાલાલ કંદોઇવાળા ઉમરેઠ
દુર્ગાપ્રસાદ શર્મા પખાલીવાડી
ભારદ્વાજ ભુવન બોરસદ
શાહ બ્રધર્સ -ડાકોર
ગોરધનદાસવલ્લભભાઈપટેલ(સર)કરમસદ
ઠક્કર ભુદરલાલ તેજસીભાઇ હારીજ
નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ મુ.ખાવડ
દયાળજી પરસોતમ મસીદ પાસે આણંદ
અમીનછોટાભાઈકાશીભાઇબજારમાંવીરસદ
હીનુભાઈ ભાઈલાલભાઈ માસ્તર ,,
વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બોરસદ
પા.અંબાલાલ ડાહ્યાભાઇલખાવાડનડીઆદ
શ્રી સૌભાગ્ય કંગન સ્ટોર ભાવસારવાડ ,,
કાલીદાસલલ્લુભાઈવસોકોપરેટીવબેંકવસો
મોતીભાઈ જેઠાભાઇ વડફળીયાપાસે પેટલાદ
નવનીતલાલઓચ્છવલાલદેસાઇકપડવણજ

અમદાવાદ

મહારાજશ્રી સીતારામજી શર્મા માંડવીની પોળ સોનીની પોળના મેડા ઉપર
શાહ સોમચંદ અંબાલાલ ધનીપાળી વાળા
નર્મદાશંકર મુળશંકર રાયપુર કાપડીવાડ
મોહનલાલ બહેચરદાસ મહેતા શાહપુર
ઠક્કર બુક ડીપો રીચીરોડ પુલ નીચે
શાન્તીલાલ છોટાલાલ ભટ્ટ ગોમતીપુર દરવાજા પાસે લીંબાડીપોળ
ભીખાભાઈ મખારામ બીપકર અમારવા-ચ્યુ. ટોરીના ડબા પાસે
નાગજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ, સરસપુર, પડાખુની ચાલી, રૂમ નં. ૨૫૮
લક્ષ્મીચંદ કાશીદાસ પટેલ નવાવાડેજ
પૂંજાલાલ જેશંકર ત્રિવેદી ,,
વ્યાસ જયકૃષ્ણ છગનલાલ હરકાંતિવિદ્યા. પેઠ પુનાગોટી
પટેલ છોટાભાઇ ઇજ્જમભાઈ ધરમજ
શાંકરલાલ જોઇતારામ દીક્ષિત સત્યનારાયણના મંદિર પાસે કલોલ
ગુજરાત જનરલ ટ્રે.કમ્પની-મહેસાણા.
હરીભાઇ ન્યુસ એજન્ટ મહેસાણા
હરગોવનદાસ લાલાભાઈ સીદ્ધપુર
કૃષ્ણરાવ ગોપાળરાવ ચીટનીસ પાટણ
રામજીદાસ બોધવજી મજુરા
દેસાઈ ગુલાબસિંહ ભગતસિંહ
ધી નેશનલ બુકસ્ટોલ વીઠ્ઠલભાઈ પટેલરોડ
અંબાજી માતાપાસ વીરમગામ
નારાયણભાઇપ્રેમચંદગાંધીબજાર ધોળકા
ગોરધનદાસછોટાલાલમોદવાડાપીરીધંધુકા
હર્ષદરાયમણીલાલશાહબુટાલવાડામોડાસા
મણીલાલ બ.શાહ લો. બી.ઓફીસ
હીરાનચંદ એન્ડ. કો. સરૌટી (યુગાન્ડા)
હનુમાન આઇમઓફસન.૧૧૨૧ નૈરોબી
ડી. પી. ભગત પો.બો.૨૪૧મો.બાસા
જેઠાલાલ પી. ન્યુસપેપર એ. જામનગર
ડા. કાનજીભાઇ દામજીભાઈ અંદરજી લગસીભાઇ રેયા નાકા પાસે, રાજકોટ
રતીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી શાહપુર
નરભેરામ પુંજાજી ઠક્કર વાંકાનેર
કાનસીંગ રામસીંગ દેહલવાળા-ધ્રાંગધ્રા
જગજીવન બુક ડીપો, વઢ્વ.ણ કેમ્પ
કામેશ્વર પુસ્તકાલય અમરેલી
નાનાલાલ ત્રીભોવનદાસ પંડ્યા બોટાદ
ત્રિવેદી પ્રભાશંકર જયશંકર ગોંડળ
દેસાઈ પરષોત્તમદાસ હીરાભાઇ કાનોર

નિઃસ્વાર્થભાવે 'વિશ્વમંગલ' માસિકના ગ્રાહકો વધારી આપનાર સેવાભાવિકો

કનૈયાલાલ દેવશંકર ત્રિવેદી,
'વિશ્વમંગલ' પ્રતિનિધિ

વિષ્ણુપ્રસાદ પ્રેમશંકર ઠાકર
(પ્રચારક વિશ્વમંગલ માસિક)

કાકા એન્ડ સન્સ મીલ

કુબેરસીંહ બાલસીંહ રાઠોડ
જગજીવનભાઈ રામજીભાઈ રાજગોર
જૂના સાંકરવાળા (જોબર)
રામસિંહજી ઉમરાજ રાજગોર
લલાજી મલાજી ઠાકોર
છોટાલાલ અમીરામ વ્યાસ

અમદાવાદ સારંગપુર મીલ

શીવરામ ફુલાભાઈ
અંબાલાલ છગનદાસ પરમાર
કુબાભાઈ મહેશભાઈ પરમાર
મોતીલાલ ગીરધરલાલ શ્રીમાળી
ચીમનલાલ પરશોતમ ઓઇલ
રામજીભાઈ મધાભાઈ „

ધી જહાંગીર વકીલ મીલ્સ લી.

ભવાનસીંહ બહુધા દરબાર
નારણભાઈ રેવનદાસ પટેલ ફીટીંગ ખાતું

ધી ભાગ્યોદય મીલ્સ લી૦

દલાભાઈ મહેશભાઈ હેડજોબર

ધી માણેકલાલ હરીલાલ મીલ્સ

મોહનલાલ ગાંગાભાઈ પટેલ
દલાભાઈ મોતીભાઈ ઓઇલ ખાતું
નરસીંહભાઈ ધનજીભાઈ

ધી નગર મીલ્સ લી

માધવલાલ લક્ષ્મણદાસ પટેલ
મહેશભાઈ દાદાભાઈ પટેલ હેડજોબર

ધી કોમરશીયલ મીલ્સ લી.

પ્રેમનરાય ફ્રેમ જોબર
જેઠા હરી

ધી ગુજરાત સ્પી. એન્ડ વીવીં. મીલ્સ

નાનજીભાઈ છગનલાલ માસ્તર
સદાશીવ મહાદેવશંકર હેડજોબર
શંકરભાઈ નાથજીભાઈ
રામજીભાઈ કાળીદાસ વાઘેલા
વિષ્ણુભાઈ મગનલાલ ઠાકોર

ધી ગોમતીપુર મીલ

છગનલાલ ફુલચંદ ડ્રોપર ખાતું

જ્યુપીટર મીલ્સ

વાઘેલા અમરસીંગ મોતીસીંગ વાઈડીંગ ખાતું
રાઘવ હીરજી જોબર
વાલજી પુનજી સ્પીનીંગ ખાતું
મિસ્ત્રી સોમાભાઈ પશુભાઈ સ્પીનીંગ ખાતું
પટેલ નારણભાઈ રામદાસ

ધી હઠીસીંગ મીલ

મગનલાલ દેવશંકર ત્રિવેદી ડ્રોપર ખાતું
વરસનજી શામજી માસ્તર ફ્રેમહેડજોબર

શ્રી મારડન મીલ

પટેલ લક્ષ્મણભાઈ કાનજીભાઈ સાળ ખાતું
પરતાપજી અમરાજી ફ્રેમ ખાતું
મોતીભાઈ મિસ્ત્રી ઓઇલ ખાતું

ધી રામકૃષ્ણ મીલ

ચીમનલાલ ગુલાબભાઈ ફ્રેમ ખાતું
છોટાભાઈ હમીરભાઈ ઓઇલ ખાતું

ધી રાયપુર મીલ

શાહ રસીકલાલ મગનભાઈ ડ્રોપર ખાતું
હરીમણભાઈ મંગળભાઈ
કાનજીભાઈ „
સોમાભાઈ મહેશભાઈ ઓઇલ ખાતું

ધી વિવેકાનંદ મીલ

મધુસુદન દોલતરામ ભટ્ટ તાણા ખાતું

શ્રી સારસપુર મીલ

હરગોવિંદભાઈ નરસિંહભાઈ હેડ જોબર
બાવસિંહજી ભગવાનસિંહજી હેડ જોબર
મફતલાલ નેમચંદ ઓઇલ ખાતું
અંબાલાલ ભીખાદાસ પટેલ

ધી ન્યુ માણેકચોક મીલ્સ

ભાનુશંકર ગુલાબભાઈ ભટ્ટ

ધી વિજય મીલ

મોહનલાલ દાદાભાઈ સાળ ખાતું
હરિમણદાસ ધનજીભાઈ પાલવાળા

ધી ન્યુ રાજપુર મીલ

બાપુભાઈ દયાશંકર ઉપાધ્યાય
ચુનીલાલ નાથજીભાઈ ઓઇલ ખાતું
નરસિંહદાસ ગંગારામ „

ધી હાથી મીલ

નીતીભાઈ રેવાપ્રસાદ મહેતા, સેલ્સ ઓફીસ

ધી લક્ષ્મી કોટન મીલ્સ

મોહનજી ધીરાજી ફ્રેમખાતું
વાલજીભાઈ લાખાભાઈ આર ઓઇલ

ન્યુ ટેક્સટાઈલ મીલ

સોમાભાઈ માધાભાઈ કોન્ટ્રાક્ટ ઓઇલ
પરશોતમદાસ મોતીભાઈ (ઓઇલ)
માણેકલાલ જેઠશંકર વ્યાસ ડ્રોપખાતું

ધી મોટી મીલ

અમૃતભાઈ કાળીદાસ (ઓઇલ)
ત્રીભોવનદાસ શંકરલાલ
શ્રીમાળી (ઓઇલ)

ધી અરવિંદ સ્પીનીંગ મીલ

મગનલાલ જાનદાસ ઓઇલ
કચરાભાઈ ઉગાભાઈ
સોમચંદભાઈ રામજીભાઈ
દાનાભાઈ હરખાભાઈ
મુળશંકર ભગવાનજી સાળખાતું
શંકરભાઈ મોતીલાલ શાહ

સારંગપુર મીલ નં. ૧

છોટાલાલ મોતીલાલ શાહ ફ્રેમખાતું
નરસીભાઈ હીરાભાઈ ઓઇલખાતું
કાળીદાસ મેઘજીભાઈ ઓઇલખાતું

ધી કૈસરે હિન્દ મીલ

પુંજાભાઈ જીવાભાઈ ફ્રેમખાતું
સોમાભાઈ નરસીભાઈ ઓઇલખાતું

શ્રી એલીસ મીલ નં. ૧

મધુસુદન માણેકલાલ કોન્ટ્રાક્ટર

ધી એલીસ મીલ નં. ૨

કલ્યાણભાઈ ઉકાભાઈ ઓઇલ
ગણેશભાઈ જેઠાભાઈ „
હરિમણભાઈ ગંગારામ ફ્રેમ ખાતું
ગંગાજી પીતાંબર મિસ્ત્રી ખાતું

શ્રી નગરી મીલ

પુરુષોતમ ત્રીભોવનદાસ ઓઇલ ખાતું
માવજીભાઈ મહેશભાઈ „

ધી સીલ્વર મીલ

કાન્તીલાલ હરગોવનદાસ પટેલ
તારી ખાતું

ધી ટેક્સટાઈલ મીલ

મગનભાઈ જેઠાભાઈ મિસ્ત્રી
સુંદરભાઈ મહેશભાઈ મિસ્ત્રી

સાબરમતી મીલ

ચીમનલાલ મંગાભાઈ ઓઇલ

હે જીવ ! આ વખત તો વહી જશે

એક ગરીબ માણસે એક ધનવાન પાસે જઈને યાચના કરી. ધનવાને તેને કંઈક આપવાને બદલે નોકર પાસે ધક્કા મરાવીને કાઢી મૂક્યો. કેટલાક દિવસ પછી વખત પલટાયો. ધનવાનના પૈસાનો નાશ થયો અને ખાવાનું ઠેકાણું રહ્યું નહિ.

ધક્કો મારનાર નોકર પછી એવા શેઠને ત્યાં રહ્યો હતો કે તેનું દિલ ગરીબને જોઈને દયાથી ભીંજાઈ જતું.

પેલા ધનવાને ઘણો સમય દુઃખમાં પસાર કર્યો. એક દિવસ રાતના સમયે, ઉપલા સજ્જનને બારણે કોઈ ભિખારીએ આવીને ભોજન માગ્યું. તરત જ પેલા સજ્જને નોકરને ભોજન આપવા આજ્ઞા કરી. નોકર ભોજન આપીને પાછો ફર્યો તે વખતે તેના નેત્રોમાંથી અશ્રુ વહી રહેલાં જોઈ તે સજ્જને પૂછ્યું, "તું રડે છે કેમ ?"

નોકરે કહ્યું, "આ ભિખારીને જોઈને મને ઘણું જ દુઃખ થાય છે. એક વખત હું એનો નોકર હતો. જેની પાસે પુષ્કળ ધન-વૈભવ હતાં તે જ માણસને આજે બારણેબારણે ભીખ માગતો જોઈને મારું દિલ ભરાઈ આવે છે.

સજ્જને એ વાત સાંભળીને ગંભીરતાથી કહ્યું, "હે ભાઈ ! સંસારનું એ જ ગૂઢ રહસ્ય છે. હું પણ તે જ દીન માણસ છું કે જેને એ ધન-ગર્વવાળા માણસે, તારી પાસે ધક્કા મરાવીને કાઢી મૂક્યો હતો."

ગ્રાહકોના સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે.

મુંબઈ

અમથાલાલ જમનાદાસ શાહ
જયવંત ગો. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. ટેન્ક પઠેલેમાળે
શ્રી મુગટશંકરભાઈ, દવેસોપ ડેપો કેથેડ્રલ
સ્ટ્રીટ-અનંતવાડીને નાકે મુંબઈ ૨
મહેન્દ્રરાય દયાશંકર શુક્લ C/O સસ્તુ
ઔષધ કાર્યાલય બાલાજીરોડ—સુરત
ભગવાનદાસ નગીનદાસ દાળવાળા
બેગમપુરા ગોલવાડ સુરત.
બુકસેલર્સ દેસાઈ બ્રધર્સ બજાર—ભરૂચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકબીર હાથીપોળ વડોદરા
જગજીવનદાસ હરગોવનદાસ બુકસેલર
લોમડા પોળના નાકે વડોદરા
મહાકાળી જેંગાલ સ્ટોર્સ, ન્યાયમંદિર
પાસે, હનુમાન ચકલા, વડોદરા.
મધુસુદન ભાઈલાલ બુકસેલર પાદરા
પોપટલાલ ઠાભણદાસ પાદરા
શ્રીસત્યનારાયણ ભજનમંડળવતી મેનેજર
રણછોડભાઈ ઈશ્વરભાઈ પાદરા
શાન્તિલાલ છોટાલાલ-બાલોદ
ચંદનસિંહજી રૂમાનસિંહજી રાઓલજી
રાજપૂત હોસ્ટેલ ગોધરા
ચરોતર બુક સ્ટોલ સ્ટેશનરોડ આણંદ
ચીમનલાલ છોટાલાલ મંડાવાળા ઉમરેઠ
દુર્ગાપ્રસાદ શર્મા પખાલી'રી
ભારદ્વાજ ભુવન મોરબી
શાહ બ્રધર્સ —ડાકોર
ગોરધનદાસવલ્લભભાઈપટેલ(સા)કરમસદ
ઠક્કર મુલચંદલાલ તેજસીભાઈ હારીજ
નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ મુ. ખાવડ
દયાલજી પરસોતમ મસીદ પાસે સારંગ
અમીનછોટાભાઈ કાશીભાઈબજારમાં બોરસદ
હીનુભાઈ ભાઈલાલભાઈ માસ્તર ,,
વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બોરસદ
પા. અંબાલાલ ડાહ્યાભાઈલખાવાડનડીઆદ
શ્રી સૌભાગ્ય કંગન સ્ટોર ભાવસારવાડ ,,
કાલીદાસલલ્લુભાઈવિસોકોપરેટીવબેંકવસો
મોતીભાઈ જેઠાભાઈ વડકુવાપાસે પેટલાદ
નવનીતલાલઓચ્છવલાલદેસાઈકપડવણજ

અમદાવાદ

મહારાજશ્રી સીતારામજી શર્મા માંડવીની
પોળ સોનીની પોળના મેડા ઉપર
શાહ સોમચંદ અંબાલાલ ઘડીયાળી તથા
નર્મદાશંકર મુળશંકર રાયપુર કાપડીવાડ
મોહનલાલ બહેચરદાસ મહેતા શાહપુર
ઠક્કર બુક ડીપો રીચીરોડ પુલ નીચે
શાન્તીલાલ છોટાલાલ ભટ્ટ
ગોમતીપુર દરવાજા પાસે લીંબાટીશેરી
ભીખાભાઈ સખારામ ખિપકર
અસારવા-મુ. ઠાકોરના ડબા પાસે
નાગજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ,
સરસપુર, પકાણુની ચાલી, રૂમ નં. ૨૫૮
લક્ષ્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ નવાવાડજ
પુંજાલાલ જેશંકર ત્રિવેદી ,,
વ્યાસ જયકૃષ્ણ છગનલાલ ૮૨૩ દિવાન
પેઠ પુનાસીટી
પટેલ છોટાભાઈ હજમભાઈ ધરમજ
શંકરલાલ જોઈતારામ દીક્ષિત
સત્યનારાયણના મંદિર પાસે ડભોડા
ગુજરાત જનરલ ટ્રે. કંપની-મહેસાણા.
હરીભાઈ ન્યુસ એજન્ટ મહેસાણા
હરગોવનદાસ હાલાભાઈ સીદ્ધપુર
કૃષ્ણરાય ગોપાળરાવ ચીટનીસ પાલણ
શામળદાસ ઓધવજી મહુવા
દેસાઈ ગુલાબસિંહ ભગતસિંહ
ધી નેશનલ બુકસ્ટોલ વીઠ્ઠલભાઈ પટેલરોડ
અંબાજી માતાપાસ વીરમગામ
નારાયણભાઈપ્રેમચંદગાંધીબજાર પોળકા
ગોરધનદાસછોટાલાલમોઢવાડાશેરીધંધુકા
હર્ષદરાયમણીલાલશાહબુટાલવાડામોડાસા
મણીલાલ બ. શાહ સે. બો. ઓફીસ
હીરાનચંદ એન્ડ. કો. સ્ટેટી (યુગાન્ડા)
હનુમાન આશ્રમબોક્સનં.૧૧૨૧ નૈરોબી
ડી. પી. ભગત પો. બો. ૨૪૧ મો-બાસા
જેઠાલાલ પી. ન્યુસપેપર એ. જામનગર
ઠા. કાનજીભાઈ દામજીભાઈ અંદરજી
તળસીભાઈ રૈયા નાકા પાસે, રાજકોટ
રતીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી રાજપુર
નરભેરામ કુંવરજી ઠક્કર વાંકાનેર
કાનસીંગ રામસીંગ હોટલવાળા-ધ્રાંગધ્રા
જગજીવન બુક ડીપો, વઢવાણ કેમ્પ
કામેશ્વર પુસ્તકાલય અમરેલી
નાનાલાલ ત્રીભોવનદાસ પંડ્યા બીલાર
ત્રિવેદી પ્રભાશંકર જયશંકર થોળ
દેસાઈ પરસોતમદાસ હીરાભાઈ સાનોર

ॐ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

: વાર્ષિક લવાજમ :
રૂા. ૫—૪—૦
પાકું બાઇન્ડીંગ
રૂા. ૬—૪—૦

તંત્રી:
ભગનલાલ છોટાભાઇ દેસાઇ

હિંદ બહાર
રૂા. ૭—૮—૦
પાકું બાઇન્ડીંગ
રૂા. ૮—૮—૦

વિષય સૂચિ

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. ગ્રાહકોએ પોતાનું નામ-ઠેકાણું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો ગ્રાહકનંબર લખવાનું ભૂલવું ન જોઈએ.

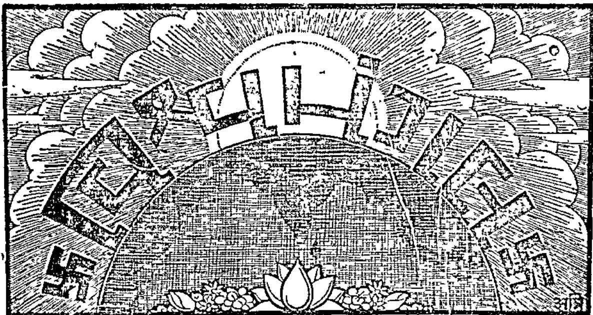
૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાયપોસ્ટકાર્ડ કે ટીકીટ મોકલવી જરૂરી છે.

૩. ગ્રાહકોએ મનીઓર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ. વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને દોઢ મહીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર્ડર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં શ્રમ વિશેષ પડે છે.

અંક તા. ૧૦ મી સુધીમાં ન મળે તો પોસ્ટકાર્ડ લખી મંગાવી લેવો.

લખો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપસ ક્રોસરોડ અમદાવાદ | મુદ્રક અને પ્રકાશક દેસાઈ ભગનભાઈ છોટાભાઈ | શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, સલાપસ ક્રોસરોડ, રીલીફ રોડ-અમદાવાદ

सत्संगं जनयत्परात्मविषये भक्तिं समुद्वर्धयत् । कामोद्वेगकुमार्गदम्भजनकं साहित्यमुन्मूलयत् ।
धर्मद्वेषमनुक्षणं प्रशमयत्सन्दर्शयत्सद्गतिं, संजातं खलु 'विश्वमंगल'–मापाकर्तुं जगद्दुर्गतिम् ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : માર્ગશીર્ષ–૨૦૦૫ : ડીસેમ્બર–૧૯૪૮ : અંક ૯ મો

ભકત-ભયભંજન ભગવાન

(મારું રણ તમે છોડાવો રે, રણછોડ! ગાયા...રામ.)

એ ભકતોનો ભયહારી રે, શામળિયોજી,
ભકતો પર જાતો વારી રે, શામળિયોજી....એ....(૧)

દુનિયાને ખૂણે ખૂણે, ઊભો છે કેડ બાંધી,
ઊભો છે સુરતા સાંધી રે, શામળિયોજી....એ....(૨)

પ્રેમીને કાજે દે છે, એ લાજ–શરમને છોડી,
એ તો જાતો દોડી દોડી રે, શામળિયોજી....એ....(૩)

ભકતોની જે જે ઈચ્છા, એ પૂરણ કરતો,
એ પાછળ પાછળ ફરતો રે, શામળિયોજી....એ....(૪)

'પુનિત' પ્રેમી જનને, વ્હાલોજી ના વિસારે,
ભવપાર કરી ઊતારે રે, શામળિયોજી....એ....(૫)

શ્રી 'પુનિત'

સમ્પાદકીય

કોઇ પણ દેશની, કોઈ પણ કુટુમ્બની કે કોઇ પણ માણસની ખરેખરી ઉન્નતિ તેટલી જ ગણી શકાય કે જેટલી ઉન્નતિ તેણે નીતિને રસ્તે ચાલીને પ્રાપ્ત કરી હોય. તેવી જ ઉન્નતિ મનુષ્યને ખરેખરું સુખ અને સન્તોષ આપી શકે છે અને તેનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે. અનીતિથી તો ચોર, લૂંટારાઓ, કાળા બજારીઆઓ અને એવા અન્યાયી પ્રપંચો ગોઠવનારાઓ સહેજમાં સમ્પત્તિવાળા થઇ જાય છે. પરન્તુ એવી સમ્પત્તિના એ ખરેખરા અધિકારી હોતા નથી. અધિકાર વગરની આવી સમ્પત્તિથી આ લોકો થોડી વાર ચમચમાટ અને હવાતિયાં મારી લે છે અને પછી તેનું શું પરિણામ આવે છે તેનો તેઓ લોકોને બોધપાઠ આપતા જાય છે. અનીતિથી પાંડવોની સમ્પત્તિ લઇ લેવાનું શું પરિણામ આવ્યું તે દુર્યોધને આપણને બતાવ્યું છે. શરૂઆતમાં તો અનીતિની સમ્પત્તિ મધ જેવી મીઠી લાગે છે; પરન્તુ તેના મૂળમાં, પડી ભાગવાનું અને તે મનુષ્યની ભયંકર દુર્દશા કરવાનું બીજ રહેલું હોય છે. આ જગતની અને મનુષ્યની આબાદીનું મૂળ ભગવાનના નીતિમય સ્વરૂપમાં છે અને તેના નાશનું મૂળ અજ્ઞાનના અનીતિમય સ્વરૂપમાં છે.

આમ છતાં પણ આપણા દેશનો મોટો સમાજ હાલ દુર્યોધનના માર્ગને પસંદ કરી રહ્યો છે, આપણા પૂર્વજોએ આપેલા નીતિના વારસાને તે ફગાવી દઇ રહ્યો છે અને વિનાપરિશ્રમે એકદમ વધુ સમ્પત્તિવાન થઇ જવાના પ્રયોગો ખેલી રહ્યો છે. પરંતુ આમાંથી દેશની કે આ સમાજની સ્થાયી આબાદી ઉત્પન્ન થવાની નથી. દુર્યોધનનો આ રોગ આપણામાં ઘણાખરાને લાગેલો જ હોય છે. અને તેનો ઉપાય એ જ છે કે આપણે આપણા વ્યવહારમાં નીતિ ઊતારવી જ જોઇએ. ભલે શરૂઆતમાં તે આપણને કડવી જણાય, પણ છેવટે તે જ આપણને કાયમી મીઠાં ફળ આપશે. ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે અને પૂ૦ બાપુજીએ તેમના વહાલા દેશબન્ધુઓ માટે આ જ હિતકર માર્ગ ઉપદેશ્યો છે.

આ નીતિ ભારતના પુત્રોમાં સંસ્કારપરંપરાથી ઊતરેલી હોવાથી તેઓ અંતરથી તેને જો કે ચાહતા હોય છે, છતાં હાલમાં પરદેશીઓએ ફેલાવેલી હવાથી તેઓ આચરણ અવળાં કરી રહ્યા છે. પરન્તુ આ રીતે તે ખામીને દૂર કરવી જ પડશે. આપણે ગમે તેટલી ઇશ્વરભક્તિ કરીએ, ગમે તેટલું ધાર્મિક વાચન કે સંસર્ગ રાખીએ પણ જો આપણા આચારમાં નીતિ ન હોય તો તે બધું પાયા વગરના મહેલ જેવું છે, નિરાધાર છે.

ધર્મના નીતિના સંસ્કારને લીધે આજે જનતા વિશ્વમંગલનો અદ્વિતીય આદર કરી રહી છે, પણ વાચકોએ સમજવું જોઇએ કે નીતિનો પાયો દૃઢ કરવો એ જ વિશ્વમંગલનું કામ છે. વાચકો પોતાના અંતરમાં નીતિ પ્રત્યે આદર કરીને તેને જો વ્યવહારમાં અને વર્તનમાં ઊતારે તો જ તેઓએ વિશ્વમંગલ પ્રત્યેનો સાચો આદર સિદ્ધ કર્યો ગણાશે. આપણા મનમાં એવો દૃઢ વિશ્વાસ હોવો જોઇએ કે આપણે નીતિના શસ્ત્રથી જ આખા વિશ્વની સમ્પત્તિને જીતી લઇશું. નીતિનું શસ્ત્ર શરુઆતમાં લગારય પ્રયત્ન અને સહનશક્તિ માગે છે પણ તેનું જ ફળ શાશ્વત સુખ આપનાર થાય છે.

આ નીતિના સંસ્કારોનો મહાપ્રાણ ભારતીય પ્રજાજનોમાં પૂરવામાં વિશ્વવિજયી ગ્રન્થ મહાભારત પ્રમુખ સ્થાન ધરાવે છે. એથી જ પૂ. બાપુજીએ મહાભારતને 'અમૂલ્ય રત્નોની અખૂટ ખાણ' કહ્યું છે. અમારા ઉપર એક મહોદય લખી જણાવે છે કે **'તમારો રસપ્રદ મહાભારતાંક વાંચતાં મને મારા જીવનમાંથી અશુભ તત્ત્વો કાઢી નાખવાની એવી સરસ ચાવીઓ મળી છે કે તેનો વિચાર કરતાં મને સો મણ સોનું મળ્યા જેટલો હર્ષ થાય છે. મારા જીવનને ધરમૂળથી ફેરવી નાખી અમૃતને પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો આથી મને સરળ રીતે દેખાઇ રહ્યો છે.'**

મહાભારતના પ્રથમ ખંડમાં તો હજુ મહાભારતના મહારસોને વહેવાની રંગભૂમિ જ રચાઇ છે, તેના રસોનો પ્રવાહ વહેવડાવનાર બીજો ખંડ હવે તૈયાર થઇ રહ્યો છે. બીજા ખંડમાં આગળના બીજા ચાર

પર્વોનો સમાવેશ થશે : ઉદ્યોગપર્વ, ભીષ્મપર્વ, દ્રોણપર્વ અને કર્ણપર્વ. આ બીજા ખંડમાં જગતના સર્વશ્રેષ્ઠ જ્ઞાનગ્રન્થ શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાનો સમાવેશ થાય છે. ગીતાની આજુબાજુનો સંબંધ આમાં જોવા મળશે. તેમજ ગીતા કેવળ ભાવાર્થરૂપે જ ન આપતાં આમાં અમે સંસ્કૃત શ્લોકો સાથે લેવાના છીએ. ગીતાના વિવિધ પ્રસંગોનાં ૫૬ ચિત્રો સાથે ગીતા આમાં અપૂર્વ રૂપમાં જોવા મળશે. ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ, તથા અભિમન્યુ, ઘટોત્કચ અને અર્જુનનાં ભીષણ પરાક્રમોના મહારણસંગ્રામો જોવા મળશે, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની અને દુર્યોધનની રાજનીતિનો પરિચય મળશે, મહાબુદ્ધિમાન વિદુરજીએ ધૃતરાષ્ટ્રને ઉપદેશેલ નીતિ–વિદુરનીતિનો ઉપદેશ મળશે, બ્રહ્માના પુત્ર પરમ મહર્ષિ સનત્સુજાતનું બ્રહ્મજ્ઞાન જાણવા મળશે. તે ઉપરાન્ત અનેક અદ્‌ભુત ઇતિહાસો આમાં રજુ થએલ છે.

ધર્મમય નીતિનું આચરણ કરવું અને તેનો પ્રચાર કરવો તે મનુષ્યમાત્રનું કર્તવ્ય છે. જે સુજ્ઞ ગ્રાહકો આ સમજે છે તેઓ તો નિઃસ્પૃહ રીતે જ વિશ્વમંગલને સહકાર અને સહાય આપી રહ્યા છે અને પોતાના વર્ગમાં વિશ્વમંગલની ધર્મપ્રસાદી પહોંચાડી તેના ગ્રાહકો બનાવતા રહ્યા છે. છતાં વિશ્વમંગલ આપણા એવા સમાજને પણ જાગૃત કરવા જાય છે કે જેઓમાં ધર્મ અને નીતિના સંસ્કારો સાવ અસ્પષ્ટ થઈ ગએલા છે. જેમ માતા બચ્ચાનો રોગ દૂર કરવા માટે ગોળ આપીને દવા ખવડાવે છે તેમ તેવા સમાજને કોઈ પણ રીતે ધર્મ પ્રત્યે વાળવા અને તેઓમાં ધર્મનો રસ ઉત્પન્ન કરી તેમને નીતિમય બનાવવા વિશ્વમંગલ પંચાંગ, કેલેન્ડર વગેરેના નિર્દોષ પ્રલોભનો મૂકે છે. આથી સામાન્ય ભાવિકોનો એક યા બીજી રીતે ધર્મમાં જ સંસર્ગ થતો હોઇ પરિણામે તે કલ્યાણકારક જ થાય છે.

મહાભારતાંક જેવો કાયમ ઉપયોગી ગ્રંથ ગ્રાહકો પાકા બાઇન્ડીંગનો જ પસન્દ કરે છે. તેથી અમે હવેથી પાકા બાઇન્ડીંગના અંકો પહેલેથી જ વધારે પ્રમાણમાં તૈયાર રાખીશું કે જેથી તેની ઇચ્છાવાળા ગ્રાહકોને ગઇ વખતની જેમ વિલમ્બ સહન ન કરવો પડે.

ચાલુ વર્ષનો મહાભારતાંકનો પ્રથમ ખંડ પણ હવે રૂ. ૬–૪–૦ લવાજમ ભરી ગ્રાહક થઇને પાકા બાઇન્ડીંગનો મેળવી શકાય છે. આ ઉપરાંત પ્રથમ ખંડ છુટક પણ રૂા. ૩–૮–૦ની કિંમતે મળી શકે છે, પાકા બાઇન્ડીંગના રૂા. ૪–૮–૦. બહારગામથી મંગાવનારે પોષ્ટેજના ૦–૮–૦ વધુ મોકલવા.

ચારે ખંડો માટે ચાર વર્ષનું સામટું લવાજમ રૂા. ૨૦–૦–૦ ભરીને ગ્રાહક થનાર મહાભારતના ચારે ખંડો પાકા બાઇન્ડીંગના મેળવી શકે છે. હજુ પણ સામટા ગ્રાહકો નોંધવામાં આવે છે. જેઓને મહાભારત આખું પાકા બાઇન્ડીંગનું મેળવવું હોય તેઓ સામટા ગ્રાહક થવાની આ યોજનાનો લાભ લઇ શકે છે.

કલ્યાણ ગ્રન્થમાળા સંબંધી

ગ્રન્થમાળાના પ્રથમ પુસ્તક 'સ્તુતિકુંજ' પછી બીજા પુસ્તક તરીકે 'શ્રી રામકૃષ્ણ કથામૃત ભાગ ૧' પસન્દ કરવામાં આવ્યું છે. પરમહંસ દેવની આ જ્ઞાનવાણી હાલમાં મળી શકતી નથી તેથી તેના ગ્રાહકો ગ્રન્થમાળા દ્વારા આ અપ્રાપ્ય પુસ્તકને મેળવી શકશે.

ત્રિરંગી કેલેન્ડર ભેટ

વિશ્વમંગલના આઠમા અંક–દીવાળી અંકના ટાઇટલ ઉપરના ચિત્રવાળું આ કેલેન્ડર મોટી સાઇઝના સુશોભિત જાડા આર્ટ કાર્ડ ઉપર છાપવામાં આવેલું છે. જે ગ્રાહક એક નવો ગ્રાહક વધારી આપે તેને આ ભેટ મોકલવામાં આવે છે. ગ્રાહકોનું નામ દીવાળી-અંકમાં મૂકેલ કાર્ડમાં ભરીને મોકલવું અથવા પોતાનો ગ્રાહકનંબર જણાવવો.

મહાભારતની ભૂમિકા

લેખક :
શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ,
વેદાન્તશાસ્ત્રી

સર્વ ભૂતોમાં તેમ સર્વ વિભૂતિઓમાં પરમાત્મા સમાનરૂપે રહેલો છે તે વસ્તુ ગયા લેખના અંતમાં કહેવાઈ. ભગવાનનું પોતાનું જ વર્ચન છે કે **समोऽहं सर्वभूतेषु।** છતાં જે લોકો અમુક અવતાર જ ભગવાનનો અને બીજા નહિ; અમુક વિભૂતિજ ભગવાનની અને બીજી નહિ એવું સમજી રહ્યા છે તેઓની સમજણ ખુદ ભગવાનના જ વચનથી વિરુદ્ધ જાય છે.

> **यद्यद् विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।**
> **तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंऽशसम्भवम् ॥**

ભગવાન દુનિયાનાં સામાન્ય ભૂતોની–પ્રાણીઓની વચ્ચે એક વિશિષ્ટ ભૂત–વિભૂતિ તરીકે પોતાની વિશિષ્ટ લીલા–મહાભારત પ્રકટ કરવા માટે અવતતીર્ણ થાય છે. છતાં કોઈ પણ વિભૂતિમાં તે પૂરેપૂરો બંધાઈ જતો નથી, પૂરેપૂરો સમાઈ જતો નથી. ભગવાનમાં ખુબી એ છે કે ગમે તેટલાં સ્વરૂપોમાં ઊતરવા–પ્રકટ થવા માટે તેને પોતાના સ્વરૂપમાંથી સહેજ પણ ખર્ચ કરવું પડતું નથી. અથવા પોતાના સ્વરૂપને સહેજ પણ છોડવું પડતું નથી, પોતાના સ્વરૂપમાંથી સહેજ પણ ખસવું પડતું નથી. આથી જે લોકો તેને રામ કે કૃષ્ણ કે શિવ–વિષ્ણુ જેવી એક જ વિભૂતિથી માપી લેવા ઇચ્છે છે તેઓ ભગવાનના અવિનાશી અવ્યય પૂર્ણ સ્વરૂપને પામી શકતા નથી. આ બધી વિભૂતિઓમાં થયેલા ભગવાનના આવિર્ભાવો દ્વારા ભગવાનના સ્વયંપૂર્ણ સ્વાભાવિક સ્વરૂપનો આપણે માત્ર ખ્યાલ જ બાંધી શકીએ. કોઈ પણ એક વિભૂતિમાં આપણે તેને સંપૂર્ણ સમાઈ ગયેલો ગણી શકીએ નહિ. તે એક જ તત્ત્વ પોતાની અવિદ્યાશક્તિદ્વારા જીવોના રૂપમાં પ્રકટ થાય છે અને જીવોમાં અવિદ્યાનો ભેદ ઊભો કરી બીજી બાજુ પોતાની વિદ્યાશક્તિદ્વારા પોતાની પ્રચણ્ડ વિભૂતિઓને આવિભૂત કરી છવોને આશ્ચર્યચકિત કરતો પોતાના જગન્નાટકમાં અવનવાં દશ્યોના રંગ પૂરતો રમી રહ્યો હોય છે. એક કાળે તે રાવણના જેવાં ત્રિલોકને કંપાવતાં રાક્ષસી બળોને ઊભાં કરી તેમની સામે રામ જેવાં દૈવી બળોનો પરિચય અપાવે છે. એક કાળે તે ઉન્મત્ત ક્ષાત્રત્વને પરશુરામ થઈને રોળે છે, એક કાળે તે દુર્યોધનાદિના આગળ યુધિષ્ઠિરને મૂકીને ધર્મનીતિ અને અધર્મનીતિનું સ્વરૂપ ઓળખાવે છે, અસ્ત્રશસ્ત્રોની પરાકાષ્ઠા દર્શાવતા મહારણસંગ્રામ ઊભા કરે છે, પૃથ્વીરાજ અને પ્રતાપના વખતની અટંકી રજપુતશાહીને ચમકાવે છે, મોગલશાહી, પેશ્વાઈ અને અંગ્રેજી સત્તાઓના પતંગો ચગાવે છે. આવી રીતે એક અવિચલ તત્ત્વ ભિન્નભિન્ન પ્રકારના લીલાવિહારો કરી રહ્યું છે.

આ વિચલ તત્ત્વ લીલાવિહારોમાં પ્રકટ થતું હોવા છતાં તેના મૂળ સ્વરૂપમાં સહેજ પણ વધઘટ કે ફેરફાર પ્રાપ્ત કરતું ન હોઈ આ લીલાવિહારો રૂપે તેની પ્રકૃતિ આવિર્ભાવ પામે છે એમ કહેવામાં આવે છે; જેમ આપણામાં અનેક સંકલ્પવિકલ્પો પ્રકટ થાય છે તે છતાં તે સંકલ્પવિકલ્પોના આધારરૂપ આપણામાં કંઈ પણ ફેરફાર થતો ન હોવાથી તે સંકલ્પવિકલ્પો આપણા મનના છે તેમ કહેવામાં આવે છે. આ મન એ અવિચલ તત્ત્વનો અવિદ્યામય સ્વરૂપમાં થએલો આવિર્ભાવ જ છે. અવિચલ તત્ત્વ એ એટલું સ્વતન્ત્ર અને સ્વૈરવિહારી છે, કે તે પોતાના કેવળ અવિચળ અને વિદ્યામય સ્વરૂપમાં જ બંધાઈ રહેવા માગતું નથી. અને છતાં તે ચલાયમાન અને અવિદ્યામય પ્રકૃતિમાં (રૂપમાં) આવિર્ભાવ પામીને કેવળ તેમાં જ બંધાઈ જતું નથી. તે અનેક સ્વરૂપોમાં, અનેક કાળોમાં સ્ફુરવા માટે અને સાથે સ્ફુરણ રહિત રહેવા માટે પણ સદા સમર્થ છે.

આ અવિદ્યામય સ્ફુરણોમાં અહંકાર ધારણ કરીને જ્યારે તે અવિચલ તત્ત્વ જુદીજુદી વાસનાઓ–ઇચ્છાઓ સાથે પ્રવેશ કરે છે (**तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत्।**) ત્યારે તે જીવ કહેવાય છે. સ્ફુરણોમાં પ્રકૃતિરૂપે અહંકારથી મર્યાદિત થવાથી તે અવિચલ તત્ત્વ પોતાની અહંકારરહિત અવસ્થામાં જે સર્વસ્વતન્ત્ર અને સર્વસમર્થ હતું તે હવે સ્ફુરણમય પ્રાકૃત ભૂમિને વશ વર્તનારું અને તેને આધારે જ જીવન ગાળનારું–જીવાત્મા બની જાય છે. જ્યારે તેનો આ ખોટો અહંકાર દૂર થાય છે ત્યારે તે સાર્વભૌમ વિભુત્વનો અનુભવ કરી શકે છે. અને આ અહંકાર દૂર થાય છે જ, કારણ કે આ અહંકારનું બળ–

તત્ત્વ અહંકાર રહિત હોય છે અને તેણે અહંકારમાં પ્રવેશ કરતી વખતે જ તેમાંથી મુક્ત થવાનો સંકલ્પ કરેલો હોય છે. પરમ તત્ત્વની વિશ્વલીલામાં અવિદ્યાએ જે ભાગ ભજવવાનો હોય છે તેનું કામ આ અહંકાર કરે છે. અને એ પ્રયોજન પૂરું થતાં આ અહંકાર સ્વપ્નની માફક બાધિત થઈ જાય છે. જ્યારે તેનો મુક્ત થવાનો સંકલ્પ જાગૃત બને છે ત્યારે તેનો અહંકારમય મોહ નષ્ટ થઈ જાય છે અને તેને પોતાના અહંકાર રહિત સનાતન અવિચળ સ્વરૂપનું સ્મરણ થાય છેઃ नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा–નો તેને અનુભવ થવા લાગે છે. જીવને આ અનુભવ થતાં તે અવિદ્યામય પ્રકૃતિને રમવાનું સોગઠું મટી વિશ્વલીલામાં વિવિધ રંગોનું વિધાન કરનાર પુરુષ બને છે, વિધેય મટીને વિધાયક બને છે. તે પોતાના ગૃહસંસારને જ પોતાનો નથી માનતો, તે આખા વિશ્વને પોતાને રમવાનું ક્ષેત્ર સમજે છે અને તેમાં સૌન્દર્યો પૂરવાને–મહાભારતો પ્રકટાવવાને સમર્થ બને છે.

આ અહંકાર રહિત સ્થિતિને સમજવી એ આ વર્ણવ્યું એટલી સહેલી નથી. અરે, આપણામાં તો તેનો વિચાર કરવાની પણ શક્તિ નથી. આપણી પાસે સમજવાના, જાણવાના અને વિચાર કરવાના સાધન તરીકેની જેટલી વસ્તુઓ છે તે બધીય અહંકારના ઘડતરમાં ટીપાઈ ગયેલી છે. આપણી પાસે જે દૃષ્ટિ છે તે અહંકારના બીબામાં રહીને જ જોઈ શકે છે. આથી આપણે આપણા મુક્ત સ્વરૂપનો અનુભવ કરવા માટે આ બધાં આપણાં ઘડાએલાં સાધનોને ઉપયોગમાં લેવાનાં નથી. પૂ. ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહું તો તે માટે આપણે 'શૂન્યવત્ બની જવું જોઈએ.' શૂન્યવત્ એટલે અહંકારથી પર, અહંકાર રહિત, પરમાત્મા પણ શૂન્યવત્ છે. આમાં નાસ્તિકતા કે (લોકોએ ખોટી રીતે સમજેલો) બૌદ્ધવાદ નથી. શૂન્યનો અર્થ પણ અહંકાર રહિત સતથી જુદો થઈ શકતો જ નથી.–શૂન્ય પણ પોતાની સિદ્ધિ માટે અહંકાર રહિત સતમાં જ સમાએલું છેઃ

> शब्दोऽपि बाधकनिषेधतयात्ममूल–
> मर्थोक्तमाह यदृते न निषेधसिद्धिः ।
>
> [શ્રીમદ્‌ભાગવત ૧૧–૩–૩૬]

અને આવી જે અહંકાર રહિત શૂન્યવત્ સ્થિતિ છે જ સાચો આત્મસાક્ષાત્કાર–ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર છે. તે સિવાયના સાક્ષાત્કારો પ્રાકૃત અને અસ્થિર હોય છે. આવા સ્વરૂપમાં નિષ્ઠાવાન્ મનુષ્ય જ સ્થિતપ્રજ્ઞ, આપ્તકામ, બ્રહ્મચારી, ધૈર્યવાન્, રાગદ્વેષ રહિત, દર્શનિશ્રયી, અહિંસક, સર્વસ્વતન્ત્ર, સર્વવિધાયક, વિશ્વતશ્ચક્ષુ, વિશ્વતોમુખ, નિયન્તા, ન્યાયી, જગદુદ્ધારક હોય છે. પ્રાકૃત મનુષ્યો–અહંકારી પંડિતો તો શાસ્ત્રોના અર્થ પણ પોતાના પ્રાકૃત નેત્રથી જ ગ્રહણ કરીને પ્રાકૃત મનુષ્યો ઉપર ઠોકી બેસાડે છે અને તેની રૂઢિ પ્રમાણે ગાડરીયો પ્રવાહ ચાલ્યો જાય છે. પણ જ્યારે નિઃસ્વાર્થ અને સર્વહિતૈષી સંત એ ગાડરોની સંભાળ લેવા આવે છે અને તે જે માર્ગ બતાવે છે તે માર્ગને ગ્રહણ કરીને જ ગાડરો પોતાનું કુશળક્ષેમ અને વિકાસ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જો કે પ્રાકૃત દૃષ્ટિવાળા પંડિતોને તો તે માર્ગ પોતાની દૃષ્ટિથી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ જ લાગે છે. પરન્તુ સંતો તે માર્ગ વિષેની શાસ્ત્રની દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ કરી આપે છે. જેઓના પર પંડિતાઈના પ્રાકૃત અહંકારે પોતાની પકડ ઓછી જમાવી હોય છે તેઓ તેને સમજી શકે છે. આનો દાખલો જોવો હોય તો ગાંધીજીનો માર્ગ જુઓ. તેઓએ સમસ્ત માનવ સમાજ માટે હિતકર જે શાસ્ત્રમર્યાદા બતાવી છે તેનો અને તેમાંના કેટલાક અંશોનો પ્રકૃત રૂઢિવાદી પંડિતો દ્વેષ કરે છે, પરન્તુ સન્તે પોતાના માર્ગની શાસ્ત્રીય રીતે–યુક્તિ અને આગમ અનુસાર જે સ્થાપના કરી છે, તેનું શાસ્ત્રીય રીતે–યથાર્થ રીતે–ન્યાયી રીતે ઉત્થાપન કે નિરાકરણ કરવાની કોઈ પંડિતે હિંમત બતાવી નથી. ફક્ત એવી બૂમો પાડી છે કે તે રૂઢિશાસ્ત્રની વિરુદ્ધ છે. પણ બાપુનું સર્વોદયી પ્રસ્થાન જગતના પ્રાકૃત પંડિતો સમક્ષ દિગ્વિજય કરતું ગાજી રહ્યું છે. તે પ્રસ્થાનના વિવિધ ગ્રન્થો જગતને અભ્યુદય સહિત નિઃશ્રેયસનો માર્ગ દર્શાવી રહ્યા છે. અને અહંકારધારી પંડિતવર્ગને કહી રહ્યા છેઃ

> अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि ॥

હવે આપણે અહંકાર રહિત સત્ તત્ત્વ ઉપર વિચાર કરીએ. આ તત્ત્વ કર્તા છતાં અકર્તા રહીને–શૂન્યવત્ રહીને બધાં કામ કર્યે જાય છે. સૂર્ય–ચન્દ્રને ક્યો પુરુષ નિયમિત ગતિ કરાવી રહ્યો છે? પૃથ્વી કોના સંકલ્પથી નિરંતર ફરી રહી છે? કોની ક્રિયાથી પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ પોતાને પ્રકટ કરી રહ્યાં છે? નદીઓના વહનમાં કોનો પ્રયત્ન છે? કોના વિધાનથી

વરસાદ વરસી રહ્યો છે? કોના બળથી વાયુ સંચાર કરી રહ્યો છે? કોની ક્રિયાથી ગ્રહમંડલો—નક્ષત્રમંડલો—તારામંડલો—વિશ્વમંડલો, ભૂમંડલો સ્ફુરી રહ્યાં છે? કોની ભાવનાથી શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગન્ધ પ્રકટ થઇ રહ્યા છે? ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને સંહાર કોની યોજનાથી પ્રવર્તી રહ્યાં છે? કોની પ્રેરણાથી કાળનું ચક્ર ફરી રહ્યું છે? આટલું બધું કાર્ય ઈશ્વર શૂન્યવત્ થઇને કરી રહ્યો છે. તેને તેના કર્તાપણાનું જરાયે અભિમાન નથી, તેની શક્તિનો તેને જરાયે ઘમણ્ડ નથી, તેને તેના કાર્યનો જરાયે થાક કે અહંકાર નથી. કોઇ પણ જાતના પક્ષપાત વિના સમતાથી અને અનાસક્તિયોગથી આ અસંગ પુરુષ તેનાં કાર્યો કર્યે જાય છે. આપણે આપણા અહંકારથી તેની પૃથ્વી ઉપર જે થોડી વાર પાંખો ફફડાવીએ છીએ તેમાં પણ તેની સંમતિ જ રહેલી હોય છે. આપણે તેનાં પાંચ ભૂતોમાંથી જે શરીર પકડીએ છીએ તે પણ પાછું તે ભૂતોમાં જ જઇ મળે છે. આપણે મહાપ્રયત્ને જે દઇ સ્થાપ્યો તેની પૃથ્વી ઉપર ઊભાં કરીએ છીએ તેમને પણ પાંચ, દશ કે વીશ શતાબ્દીઓમાં એ ભૂમિપટ વિનાપ્રયત્ને પોતામાં એકરૂપ કરી દે છે. આ તે અહંકાર રહિત સત્ તત્ત્વનો ભૌતિક વૈભવ વર્ણવ્યો, તેવો જ તેનો સંકલ્પવૈભવ, વિજ્ઞાનવૈભવ, માયાવૈભવ, લીલાવૈભવ, રસવૈભવ મહાન અને અગાધ છે. જેમજેમ આપણે તેને સમજતા જઇએ છીએ તેમતેમ આપણો અહંકાર ઓગળતો જાય છે, આપણો ભેદ તૂટી પડતો જાય છે. ભગવાનના આ નિરહંકાર સ્વરૂપને તેની સામાન્ય લીલાઓ અને મહાભારતરૂપ વિશિષ્ટ લીલાઓ દ્વારા સમજવાનો પ્રયત્ન હવે આપણે આગળ કરીશું.

(ક્રમશઃ)

સુવર્ણસૂત્રો

સંગ્રાહકઃ
ગુરુચરણકમળ-પદાનુરાગી-ભિક્ષુઃ

જે (પરમાત્મા)ની કૃપા મૂંગાને વાણી વડે વિભૂષિત કરે છે, અને પાંગળાને પર્વત ઓળંગાવે છે તે પરમ આનંદસ્વરૂપ માધવ (ભગવાન) ને હું નમસ્કાર કરું છું

૨ જો હૃદયમાં પ્રેમ ન હોય તો બહારનું સૌંદર્ય શા કામનું?

૩ જે ગૃહસ્થાશ્રમી પોતાને ઘેર આવેલા અતિથિનો આદર સત્કાર કરવાને ચૂકતો નથી, તેના ઉપર કોઈ જાતની આપત્તિ આવતી નથી.

૪ સત્પુરુષોની વાણી સ્વભાવથી જ સ્નેહ, દયા, કોમળતા અને સરળતાથી ભરેલી હોય છે.

૫ નમ્રતા અને સ્નેહભરી વાણી આ બે જ સુંદર આભૂષણો છે.

૬ ઉપકારને ભૂલી જવો એ નીચતાનું લક્ષણ છે; પણ ઉપકારને બદલે કોઇ અપકાર કરે તો તેને તરત જ વીસરી જવો એ કુલીનતાની નિશાની છે.

૭ ભલેને થોડી (સાધારણ) પણ અણીને વખતે કરેલી સહાય, તે વિચારતાં ભલભલા દાનથી પણ વધારે વજનદાર છે.

૮ પણ બદલાની આશા કર્યા વગર જે ભલાઈ કરવામાં આવે તેની તુલનામાં વિશાળ મહાસાગર પણ તુચ્છ છે.

૯ તમારું મન જ્યારે ન્યાયનો રસ્તો છોડી અન્યાયને પંથે વળે, ત્યારે સમજી લેવું કે તમારો સર્વનાશ પાસે જ છે.

૧૦ તમારા ધનભંડાર માફક આત્મસંયમનું પણ રક્ષણ કરો, એથી આ સંસારમાં ચઢિયાતું ધન બીજું કાંઈ નથી.

૧૧ જે મનુષ્ય પોતાની ઇન્દ્રિયોને વિષયો તરફથી કાચબાના અવયવોની માફક ખેંચી શકે છે તેણે જન્મજન્માંતર ચાલે એટલો ખજાનો સંઘરી રાખ્યો છે, એમ સમજવું.

૧૨ જેણે પોતાની ઇચ્છામાત્રને જીતી લીધી હોય તેમજ જે સ્વકર્તવ્યમાંથી લેશ પણ ચલાયમાન થતો નથી, તેની આકૃતિ પ્રચંડ પહાડ કરતાં પણ વધારે પ્રતિભાશાળી હોય છે.

૧૩ જેમ ઇર્ષાળુ મનુષ્યોને સુખ અને સમૃદ્ધિ હોતાં

નથી તે જે પ્રમાણે ગૌરવ અને માન દુરાચારીઓના નસીબમાં નથી હોતા.

૧૪ જે લોકોની નજર ધર્મ અને શુભ સંપત્તિ પર ઠરેલી હોય છે, તેઓ પરસ્ત્રીની અભિલાષાની મૂર્ખતા કરતા નથી.

૧૫ ધર્મકર્મમાં ઘેરાઈને જે લોકોએ તમોને હાનિ કરી હોય તેમને તમારી ભલમનસાઈથી અને ઉદારતાથી જીતી લો.

૧૬ જેમ ધરતીમાતા એને પોતાને ખણનારા અને ખોદનારાને પણ આશ્રય આપે છે; તેમ તમે પણ તમને સતાવનારાની વાતોને સહન કરી લો; કેમકે ખરી મોટાઇ એમાં જ છે.

૧૭ પોતાને થયેલું નુકસાન ફાવે તેવું હોય, છતાં પણ તેને ન લેખવવું અને વેર વાળવાનો વિચાર સરખો પણ ન કરવો તેમાં જ માનવીની ખરી મહત્તા છે.

૧૮ જ્યારે તમારું મન સર્વથા ઈર્ષ્યાના વિચારોનો ત્યાગ કરે, ત્યારે જાણવું કે આપણું મન ધર્માચરણ તરફ વળ્યું છે.

૧૯ જે મનુષ્યો દુષ્ટતામાત્રથી દૂર રહે છે, તેઓની વૃત્તિ લોભી બનતી નથી અને તેથી તેઓ કોઈ પણ દુષ્કર્મોમાં પ્રવૃત્ત થતા નથી.

૨૦ જેમણે પોતાની ઇન્દ્રિયોને વશ કરી હોય છે તે અને જેમની વિચારદૃષ્ટિ વિશાળ હોય છે તેઓ, પારકી વસ્તુ જોઈ લોભાતા નથી કે 'અહો! અમને એની જરૂર છે.'

૨૧ સદાચારથી વિમુખ રહી દુરાચારમાં પ્રવૃત્ત થવું એ બેશક ખોટું છે, પરંતુ સામે મોએ હસવું અને પીઠ પાછળ ખોદણી કરવી, એ એના કરતાં પણ વધારે ખોટું છે.

૨૨ જેમને પોતાના મિત્રોના દોષોની પણ જાહેર ચર્ચા કરવામાં જ આનંદ આવે છે તેઓ બીજાઓના છિદ્રો શી રીતે જતાં કરશે?

૨૩ મનુષ્ય જો દુશ્મનોના દોષોની માફક પોતાના દોષોને શોધી શકે તો અધર્મ અને દુષ્ટતા તેને સ્પર્શ કરી શકે ખરાં?

૨૪ દુશ્મનને પણ ઇજા કરવાથી અલગ રહેવું તેને સર્વોત્તમ ડહાપણ કહેલું છે.

૨૫ શરતચૂકથી પણ કોઈના સર્વનાશનો વિચાર ન કરો; કારણ કે જે પારકાનું ભૂંડું કરવાનો પ્રપંચ કરે છે, તેના વિનાશની યુક્તિ ન્યાયદેવતા વિચારી કાઢે છે.

૨૬ છાયા જેમ મનુષ્યનો પીછો નહિ છોડતાં પાછળ જ ભમે છે; તેમ પાપકર્મો પણ પાપીનો પીછો પકડીને અન્તે સર્વનાશ કરી નાખે છે.

૨૭ તે જ મનુષ્ય કેવળ જીવે છે, કે જેને સારાસારનું જ્ઞાન છે. અને જેને યોગ્ય-અયોગ્યનું ભાન નથી, તે મુડદાથી પણ ખરાબ છે.

૨૮ મહાન પુરુષ નિજ પરિશ્રમથી જે ધનસંચય કરે છે તે બધું પારકાના જ ઉપયોગ માટે હોય છે.

૨૯ ધર્મ અને યોગ્યતાને પિછાણનારા લોકો પોતાના આપત્કાળમાં પણ પારકા પર ઉપકાર કરવાનું ચૂકતા નથી.

૩૦ દાન લીધાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો પણ દાન ગ્રહણ કરવું એ ખરાબ છે. અને દાન દેનારને માટે સ્વર્ગ પણ જતું હોય, તો પણ દાન દેવાનો જ ધર્મ સર્વોત્તમ છે.

૩૧ 'મારી પાસે નથી' એવો અધમ ભાવ કદી પણ દર્શાવ્યા વગર દાન કરનાર જ ખરો કુળવાન છે.

૩૨ કીર્તિમાં વધારો કરનાર એવાં જે યશ, પાયમાલી અને મૃત્યુ તે મહાન આત્માઓ સિવાય અન્યને પ્રાપ્ત થવાં અશક્ય છે.

૩૩ ખરું જોતાં એ લોકો જ મરે છે, કે જેઓ કીર્તિહીન જીવન જીવ્યા હોય છે; અને એ લોકો જ ખરું જીવે છે, કે જેઓ નિષ્કલંક જીવન જીવે છે.

૩૪ દયાધર્મને વીસરી જઈ પાપકર્મમાં પ્રવૃત્ત થનાર વ્યક્તિ તરફ દૃષ્ટિપાત કરો. એને વિષે સાધુજનો કહે છે કે 'દયાધર્મને ભૂલી જવા માટે ગત જન્માન્તરોમાં એને ભયંકર દુઃખો ખમવાં પડયાં છે, છતાં પણ આ જન્મમાં તે એ વાત ભૂલી ગયો છે.

૩૫ દયાથી ઊભરાતું દિલ એ જ મોટામાં મોટી દોલત છે; કારણ કે જડ દોલત અને નાશવાન પદાર્થ સ્ત્રી, પુત્ર, ધન અને રહેવાને સારાં મકાનો એ તો નીચ મનુષ્યોને પણ મળેલાં હોય છે.

૩૬ જ્યારે કોઈ નબળા-પોચાને પીડવાનું તમને મન થાય, ત્યારે યાદ કરો કે તમારા કરતાં કોઈ અધિક

બળવાનની આગળ તમે ભયથી કાંપતા હો, તે વખતે તમને પોતાને કેવી લાગણી થાય છે ?

૩૭ નિર્ધન મનુષ્ય માટે જેમ આ સંસાર નથી, તે જ પ્રમાણે દયાહીન માટે પરલોક પણ નથી.

૩૮ પોતે શાન્તિપૂર્વક સર્વ દુઃખો સહન કરવાં પણ બીજા કોઈને દુઃખ દેવાને પ્રવૃત્તિ ન કરવી એમાં જ તપનો સમગ્ર સાર આવી જાય છે.

૩૯ જો તમે તમારા શત્રુઓનો નાશ અને તમારી તથા પ્રેમીઓની ઉન્નતિ ઇચ્છતા હો તો તે સર્વ શક્તિ તપમાં જ રહેલી છે એમ નિશ્ચય જાણો.

૪૦ હૃદયથી જેણે કશાનો ત્યાગ કર્યો નથી, અને ઉપર-ઉપરથી ત્યાગીનો ડોળ કરીને લોકોને છેતરતો ફરે છે, તેના જેવો ખરાબ ધૂતારો બીજો કોઈ નથી. એને ગમે તેવી ખરાબ કમાઈ કરતાં પણ તેના દિલમાં 'અરે' આવતી નથી.

૪૧ તીર સીધું છતાં લોહીનું તરસ્યું હોય છે. ત્યારે વીણા વાંકી છતાં ચોમેર મધુર સ્વરને ફેલાવનારી હોય છે; માટે મનુષ્યોની પરીક્ષા તેમના ઉપરના ડોળ પરથી નહિ, પણ તેમના અંતર ઉપરથી જ કરજો.

૪૨ જગત જેને ઘૃણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે એવાં શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ અને નિષિદ્ધ કર્મોથી વર્તમાન કાળમાં જો તમે બચી શકો તો આ કલિકાળમાં તમારે જટા કે મુંડન પૈકી એકેની જરૂર નથી.

૪૩ આ સંસારમાં દેખાતી અનેક ચીજો તરફ જુઓ પણ સત્યના જેવી ઉત્તમ બીજી કોઈ ચીજ નથી.

૪૪ જળ-માટીથી માત્ર શરીરની શુદ્ધિ થાય છે, પણ મનની શુદ્ધિ તો સત્ય વસ્તુના વિચારથી જ થાય છે.

૪૫ માણસે ગમ ખાધી વા ક્ષમા કરી તેનો વિચાર કરતાં-જ્યારે પોતાનામાં તેને શિક્ષા કરવાની શક્તિ હોય છતાં ન કરે તો ક્ષમા. બાકી જેનામાં એવી શક્તિ જ નથી, તે ગમ ખાય તોયે શું ને ન ખાય તોયે શું ?

૪૬ તમને હાનિ પહોંચાડનાર ગમે તે વ્યક્તિ હોય.છતાં ક્રોધ ન કરો. કારણ કે ક્રોધમાંથી અનેક અનર્થો ઉત્પન્ન થાય છે.

૪૭ પોતાને નુકશાન કરનાર માણસને તમે કેવી રીતે સજા કરશો ? અપકારને બદલે તેના ઉપર ઉપકાર કરી તેના હૃદયમાં તેમને શરમિંદા બનાવીને.

૪૮ કોઈપણ માણસને, કોઈપણ પ્રસંગે, અને કોઈપણ અંશે જાણી જોઈને નુકશાન ન પહોંચાડવું એ જ સજ્જનતાનું લક્ષણ છે.

૪૯ અહિંસા તે સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ છે. પણ સત્ય સમાન બીજો કોઈ ધર્મ ન હોવાથી અહિંસા અને સત્યનો પરસ્પર મેળ થાય તો સોનામાં સુગંધ જેવું ગણાય.

૫૦ અહિંસા-વ્રતને ધારણ કરનાર મનુષ્ય પર સર્વભક્ષી મૃત્યુ પણ હુમલો નથી કરી શકતું.

૫૧ જે મોહને લઈને મનુષ્ય અસ્થાયી પદાર્થોને સ્થાયી માની લે છે, તે મોહ કરતાં વિશેષ મૂર્ખાઈ બીજી કોઈ જ નથી.

૫૨ ગઈ કાલે જે એક માણસ હતો અને તે આજે નથી. આ સંસારમાં મોટામાં મોટું આશ્ચર્ય હોય તો તે એ જ છે.

૫૩ મનુષ્યને ખબર સરખી નથી હોતી કે પોતે બીજી પળે જીવતો હશે કે કેમ ! છતાં એના તરંગો જોતાં કરોડો દેખાય છે.

૫૪ મનુષ્ય જેજે વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે તેતે વસ્તુથી થનારા દુઃખમાંથી તેણે પોતાનો ઉદ્ધાર કર્યો સમજવો; કારણ,વાઞ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની ચિન્તા, તે ખોવાઈ જવાની બીક અને ન મળવાથી થતી નિરાશા તથા અતિભોગથી થતી જે કષ્ટકર ગ્લાનિ એ સર્વ દુઃખોથી તે બચી ગયો છે.

૫૫ મિથ્યા પદાર્થોને સત્ય માની બેસવાના ભ્રમથી જીવને આ દુઃખમય સંસારમાં ફરીફરીને આવવું પડે છે.

૫૬ હરકોઈ પ્રકારની વસ્તુમાંથી સત્યને અસત્યથી જુદું કરી લેવું એ બુદ્ધિનું ખાસ કર્તવ્ય છે.

૫૭ જે મનુષ્યે આત્મશાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યું હશે અને સત્યનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હશે; તેને ફરી સંસારમાં આવવું નહિ પડે.

૫૮ સમજુ માણસ તો તે જ કહેવાય કે જે ફરી જન્મવા જેવી મૂર્ખાઈમાંથી ઊગરી સત્ય અને સંપૂર્ણતા મેળવવા મથે છે.

૫૯ નિર્વાસના જેવો ઉત્તમ ખજાનો આ સંસારમાં બીજો કોઈ જ નથી અને પરલોકમાં પણ એના જેવો ખજાનો તમને મળવાનો નથી.

૬૦ જેમણે વાસનાને વશ કરી હોય છે, તેઓ જ ખરા મુક્તાત્મા છે. બાકીના મુક્ત જેવા દેખાતા છતાં વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ બંધનમાં જ હોય છે.

૬૧ જે કોઈ પણ પોતાની વાસનામાત્રને સર્વથા દાબી દેશે, તો પછી મુક્તિને તે જે રસ્તે આવવાનું કહેશે તે રસ્તે તે ચાલી આવશે.

શ્રી રામાયણનું અધ્યાત્મ સ્વરૂપ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૭૭ થી ચાલુ)

જ્યારે ચિત્રકૂટ ઉપર શ્રી રામચંદ્રજી રહેતા હતા ત્યારે ઇંદ્રના પુત્ર જયન્તે કાગડાનું રૂપ લઈ સીતાના ચરણમાં ચાંચ મારી. શ્રી રામચંદ્રજીએ એક તૃણની સળી ઉપાડી તેને બાણરૂપે કલ્પી જયન્તની સામે મોકલ્યું તે અગ્નિરૂપ થઈ ગયું અને જયન્ત બળવા લાગ્યો. તેણે રામચંદ્રજીની માફી માગી અને રામચંદ્રજીએ કૃપા કરી તેને છોડી દીધો. અહીં અધ્યાત્મ ભાવે જયન્ત એટલે અજ્ઞાન અથવા કર્મ સમજવાનું છે. તે સ્વરૂપને આવરણ કરે છે, પણ આત્માની જાગૃતિ રાખી હોય તો છેવટે તે હારી જાય છે.

ચિત્રકૂટની લીલા પૂરી કરી બંન્ને ભાઈ જાનકીજીની સાથે વનવાસમાં આગળ ચાલી અત્રિ ઋષિના આશ્રમે પહોંચ્યા. અત્રિ એટલે જેનામાં માયાના ત્રણ ગુણ નથી એવા ઋષિ અને તેમના પત્ની અનસૂયા એટલે જેનામાં ઈર્ષ્યા કદાપિ આવે નહિ એવું અંતઃકરણ શ્રી રામચંદ્રજીની શોભા જોઈ મુનિના નેત્રો શીતળ થયાં, પછી આદર સહિત એમને પોતાના આશ્રમમાં લાવ્યા પ્રભુ આસન ઉપર બિરાજ્યા એટલે અત્રિએ હાથ જોડી તેમની સ્તુતિ કરી અને કહ્યું કે મારી બુદ્ધિ આપના ચરણકમળોને કદી ન છોડે એવું માગું છું. સીતાજી અનસૂયાજીને મળ્યાં. અનસૂયાજીએ સીતાજીને સતીના ધર્મ સમજાવ્યા અને કહ્યું કે ઉત્તમ પતિવ્રતાના મનમાં એવો ભાવ રહે છે કે જગતમાં મારા પતિ સિવાય બીજો પુરુષ સ્વપ્નમાં પણ નથી, મધ્યમ પંક્તિની સ્ત્રી પારકા પુરુષને ભાઈ, પિતા અથવા પુત્ર તરીકે માને છે. જે કનિષ્ઠ પ્રકારની સ્ત્રી હોય છે તે પારકા પતિ સાથે પ્રીતિ કરે છે અને તે સો કલ્પો સુધી રૌરવ નરકમાં પડે છે.

પછી શ્રી રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજી વનવાસમાં આગળ ચાલ્યાં તે દશાનું વર્ણન કરતાં તુલસીદાસજી લખે છે કેઃ-

જેમ બ્રહ્મ અને જીવની વચ્ચે માયા શોભે તેમ બન્નેની વચ્ચે સીતાજી શોભતાં હતાં. જ્યાંજ્યાં શ્રી રામચંદ્રજી જતા ત્યાં આકાશમાં વાદળાં છાયા કરતાં હતાં.

આની કથામાં રાજદ્વારી ઇતિહાસ મહત્વનો નથી પણ સંસ્કારનો ઇતિહાસ સમાયેલો છે. કેટલાક રાજદ્વારી માણસો રામાયણનો કેટલોક ભાગ શાળાનાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં ગોઠવીને, મુસલમાનોને પણ ગમે તેટલા માટે રામને બાદશાહ તરીકે લખે છે અને સીતાને બેગમ તરીકે લખે છે, તેઓ રામાયણનું રહસ્ય સમજતા નથી. તેઓ સંસ્કારના ઇતિહાસને રાજદ્વારી ઇતિહાસ કરવા મેહનત કરે છે પણ તે યોગ્ય નથી.

માર્ગમાં આગળ વધતાં શ્રી રામચંદ્રજીને વિરાધ રાક્ષસ મળ્યો. તેનો રામચંદ્રજીએ નાશ કર્યો તે વિપરીત ભાવનાનું સ્વરૂપ છે. પછી પ્રભુ સુતીક્ષ્ણ મુનિના આશ્રમે આવ્યા. તે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિનું સ્વરૂપ છે. તેમને લઈને પ્રભુ અગસ્ત્ય મુનિને આશ્રમે આવ્યા. અગસ્ત્ય મુનિએ ઊઠીને ભગવાનને પ્રણામ કર્યા. તેમને ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીએ પૂછ્યું કે અમારે ક્યાં રહેવું? તેના જવાબમાં મુનિ કહે છે કે મારા હૃદયમાં વસો. છતાં આપની ઇચ્છા હોય તો નજીકમાં ગોદાવરી નદી છે, ત્યાં નાસિક ક્ષેત્રમાં પંચવટી છે ત્યાં રહો. પછી ત્યાં જઈ ત્રણે વનવાસીઓએ નિવાસ કર્યો. ત્યાં શ્રી રામચંદ્રજીએ લક્ષ્મણજીને આત્મજ્ઞાનનો બોધ આપેલ છે. તેમાં કહે છે કે "હું અને મારૂં, તું અને તારૂં" એજ માયા છે. એણે માયાએ બધા જીવોને વશ કર્યા છે. આત્મજ્ઞાનથી તે માયા જીતી શકાય છે. જ્ઞાન તે જ છે કે જેથી બધું સમાન બ્રહ્મરૂપે જણાય છે. વૈરાગ્ય અને યોગથી જ્ઞાન થાય છે." પંચવટીમાં નિવાસ વખતે રાવણની બ્હેન શૂર્પણખા ત્યાં આવી અને ભગવાનની અને લક્ષ્મણજીની મશ્કરી કરવા લાગી અને તેમને મોહમાં

જીવને એમ લાગે છે કે હું સેવક છું અને જડચેતન જગત મારા સ્વામી, ભગવાનનું રૂપ છે તે જ અનન્ય ભક્ત થઈ શકે છે." પછી હનુમાનજીએ શ્રી રામચંદ્રજીને કહ્યું કે પાસેના પર્વત ઉપર વાનરરાજ સુગ્રીવ રહે છે, તે આપના દાસ છે, તેમની સાથે આપ મિત્રતા કરો, એટલે તે કરોડો વાનર આપની સેવામાં મોકલી આપશે. પછી બધા સુગ્રીવ પાસે ગયા. સુગ્રીવે કહ્યું કે હે નાથ! મેં સીતાજીને આકાશમાર્ગે જોયાં હતાં. તે આપનું નામ જપતાં હતાં. હું સીતાજીને મેળવી આપવામાં મારી સેવા આપને અર્પણ કરીશ. ત્યાં લોભરૂપ વાલી રહેતો હતો તે સંતોષરૂપી સુગ્રીવને નડતો હતો. તેથી પ્રભુએ લોભરૂપ વાલીને માર્યો. તે વખતે વાલીની સ્ત્રી તિતિક્ષા રૂપી તારા શોક કરવા લાગી. તેને લક્ષ્મણજીએ કહ્યું કે તારો શોક તજી તું રામને શરણે રહે. રામચંદ્રજીએ તારાને કહ્યું કે "તું જે શરીરને પતિ માનતી હતી તે અહીં પડ્યું છે, તે જોઈએ તો લઈ જા, અને તેના આત્માને પતિ માનતી હોય તો તેનો આત્મા મરેલ નથી." તારાએ કહ્યું 'હે નાથ! જે કોઈ પુરુષને આપની પરા ભક્તિનો કિંચિત્‌માત્ર પણ આનંદ પ્રાપ્ત થએલો છે તેની-આગળ બ્રહ્મલોકનું સુખ પણ તુચ્છ છે. તેથી આ રંક પર તો એવી કૃપાદષ્ટિ કરો કે જેથી પ્રતિદિન આપમાં મારી ભક્તિ વધ્યા કરે. મને આપ શ્રીની ચરણરજ સિવાય બીજી કોઈ પણ ઇચ્છા રહે જ નહિ.' તારાએ પોતાનો પુત્ર અંગદ રામના શરણમાં ધર્યો અને તેને પ્રભુનો દાસ બનાવવા માટે કહ્યું. પછી શ્રીરામે વાલીનું રાજ્ય સુગ્રીવને આપ્યું અને અંગદને યુવરાજપદે રાખ્યો. સુગ્રીવે વાનરોને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે આ શ્રી રામચંદ્રજીનું કાર્ય છે અને મારી વિનંતિ છે, તમે ચારે બાજુ જાઓ અને સીતાજીને શોધો. આ પ્રમાણે આજ્ઞા થવાથી બધા વાનરો જુદી-જુદી દિશામાં તપાસ કરવા નીકળી પડ્યા. તેમની સંખ્યા-કરોડોની હતી. એ બધી અંતઃકરણની વૃત્તિઓ સમજવાની છે, અને તે દ્વારા સીતારૂપી સ્વરૂપ-શક્તિની શોધ કરવાની છે.

શ્રી રામચંદ્રજીએ સત્સંગરૂપી હનુમાનજીને પોતાની વીંટી આપી અને કહ્યું કે અનેક પ્રકારે સીતાજીને સમજાવજો. આ પ્રમાણે વાનરો સાથે હનુમાનજી તપાસ માટે નીકળ્યા. રસ્તામાં એક પર્વતની ગુફામાં તેમણે એક સ્ત્રીને બેઠેલી જોઈ. તેનું નામ સ્વયંપ્રભા હતું. તેણે બધાને જળપાન કરાવ્યું અને ફળ આપ્યાં અને કહ્યું કે તમે બધા આંખો બંધ કરો, તમે સીતાજીને મેળવી શકશો. બધાએ આંખો બંધ કરી. પછી આંખો ઉઘાડી ત્યારે બધા સમુદ્રના કિનારા ઉપર પહોંચી ગયા હતા. ટુંકામાં જ્યારે અંદર વૃત્તિ વળે ત્યારે સ્વયંપ્રભા રૂપી તેજનો અનુભવ થાય અને, તે, વૃત્તિને સમુદ્ર જેવી વિશાળ કરી આપે છે. ત્યાં બધા વાનરો એટલે જાંબુવાન, અંગદ, સુગ્રીવ અને હનુમાન વગેરે વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે સીતાજીની શોધ શી રીતે કરવી! તેમની વાતો ત્યાં એક પર્વતની ગુફામાં રહેલ સંપાતિ નામના ગીધ પક્ષીએ સાંભળી. તેણે કહ્યું કે "ત્રિકુટ પર્વત ઉપર લંકા નામની નગરી છે. ત્યાં રાવણ નામનો રાજા રહે છે. ત્યાં અશોક નામનો બગીચો છે. ત્યાં સીતાજી હાલમાં છે." સંપાતિ એટલે જે માણસ સમ્યક રીતે આત્માના ઊંડાણમાં ઊતર્યો હોય તે. તે સ્વરૂપશક્તિનો પત્તો આપી શકે છે. તે શક્તિ હાલમાં અહંકાર-રૂપી રાક્ષસના વનમાં છે તેથી અહંકારને મારવો જોઈએ. પણ અહંકારને મારવો એ સમુદ્ર ઓળંગવા બરાબર છે.

પછી સત્સંગરૂપી હનુમાનજીએ શ્રી રામનું સ્મરણ કરીને સમુદ્ર ઓળંગવા માંડ્યો. રસ્તામાં તેને સુરસા નામની રાક્ષસી મળી. તેણે હનુમાનને ચાવી જવાનો વિચાર કર્યો પણ હનુમાનજી નાનું રૂપ ધારણ કરી તેના મોઢામાંથી નીકળી ગયા. જીભનો રસ જીત્યા વગર અહંકાર સુધી પહોંચી શકાતું નથી. પછી હનુમાનજીએ લંકામાં પ્રવેશ કર્યો. તે રાક્ષસોનું સ્થળ હતું છતાં તેમાં એક વિભીષણ રામના ભક્ત હતા. હનુમાનજીએ તેમને રાક્ષસોની બધી વાત કરી. વિભીષણે તેમને સીતામાતાના દર્શનની બધી યુક્તિઓ કહી. વિભીષણ નિર્ભયતાનું સ્વરૂપ છે. આત્માની શક્તિ મેળવવી હોય તો નિર્ભયતા જોઈએ. વિભીષણના કહેવા પ્રમાણે હનુમાનજી અશોકવનમાં ગયા અને ત્યાં સીતાજીનાં દર્શન કરી તેમને મનથી પ્રણામ કર્યા. આ પ્રમાણે હનુમાનજીરૂપી સત્સંગથી સ્વરૂપશક્તિ અથવા વિવેકખ્યાતિ મળી શકે છે. હનુમાનજીએ સીતાજીની પાસે વીંટી નાખી. સીતાજી તે ઓળખી ગયાં. પછી હનુમાનજીએ તેમને પોતાની ઓળખાણ રામભક્ત તરીકે આપી અને કહ્યું કે શ્રીરામ જલદી આવી રાક્ષસોને મારીને તમને છોડાવીને લઈ જશે. હનુમાનજીએ ભૂખ

લાગવાથી અશોકવનનાં ફળ ખાધાં અને વન ઉજાડ કરી નાખ્યું. તેની ફરિયાદ રાવણ પાસે ગઇ. રાવણે પોતાના માણસો મોકલી હનુમાનજીને બાંધી લીધા. રાવણ એ અહંકારનું સ્વરૂપ છે. તેને દશ ઇંદ્રિયોરૂપી દશ માથાં છે. હનુમાનજીએ રાવણને કહ્યું કે તું રામને શરણે આવ તો તારૂં કલ્યાણ થશે પણ રાવણે તેની વાતો હસવામાં કાઢી નાખી અને પોતાના સેવકોને કહ્યું કે તેલમાં કપડાં બોળી આ વાંદરાને પૂંછડે બાંધી આગથી સળગાવી દો.

સેવકોએ તેલવાળાં કપડાં બાંધવા માંડયાં તેમતેમ હનુમાનજીનું પૂછડું વધવા લાગ્યું. પૂંછડાને આગ લગાડવામાં આવી અને હનુમાનજી ચારે તરફ દોડીને લંકાને બાળવા લાગ્યા. જ્યારે સત્સંગનું જોર વધે છે ત્યારે આસુરી શક્તિઓ બળવા લાગે છે. પછી હનુમાનજી સીતાજી પાસેથી ચૂડામણિ લઇને સમુદ્ર ઓળંગી પાછા રઘુનાથજી પાસે આવ્યા. સીતાજીના ખબર સાંભળી બધાને આનંદ થયો પણ સીતાજીનો શોક જાણી ખેદ પણ થયો. પાછળથી રાવણની સ્ત્રી મંદોદરીએ રાવણને ઘણો સમજાવ્યો કે તમે સીતાને પાછી આપી દો પણ રાવણ માન્યો નહિ. વિભીષણની સલાહ પણ તેણે માની નહિ. પછી વિભીષણ શ્રીરામને શરણે આવ્યા. ત્યારે શ્રીરામે કહ્યું કે જીવ જ્યારે મારી સન્મુખ થાય છે ત્યારે તેનાં કરોડો જન્મનાં પાપ નાશ પામે છે. જેમ લોભીના ચિત્તમાં ધન વસે છે તેમ તમારા જેવા સંત જ મને પ્રિય છે. પછી સમુદ્રે માર્ગ આપ્યો અને શ્રી રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજી બધા વાનરોની સેના લઇને લંકામાં પધાર્યા. વિભીષણ પણ તેમની સાથે જ હતા. મંદોદરીએ ફરીથી રાવણને સમજાવ્યો પણ રાવણે પોતાની હઠ છોડી નહિ. અહંકારનું સ્વરૂપ જ એવું છે. ગીતાના ઉપદેશમાં પણ અહંકારને મારવા તરફ ખાસ ભાર દેવામાં આવેલ છે. મહાભારતના યુદ્ધમાં દુર્યોધન એ અહંકારનું સ્વરૂપ છે.

હવે અંગદે આવી રાવણને ઘણો સમજાવ્યો પણ રાવણ માન્યો નહિ. અંગદે કહ્યું કે જો તું અહીંથી મારો પગ હડાવી શકે તો તું રામને જીતી લઇશ. તે વખતે ઘણા રાક્ષસો ભેગા થયા પણ કોઈ અંગદનો પગ ખસેડી શક્યું નહિ. અંગદમાં અંગનું દમન કરવાની શક્તિ હતી. રાવણ પણ તેનો પગ ખસેડી શક્યો નહિ. પછી બધા વાનરોએ ભેગા થઇ લંકાને ઘેરી લીધી. બીજી બાજુ તરફ રાક્ષસો પણ યુદ્ધ માટે તૈયાર થવા લાગ્યા અને રણનાં વાજાં વાગવા લાગ્યાં. રાક્ષસો વાનરોને ખાવા લાગ્યા. તે જોઈ હનુમાનજીને બહુ ક્રોધ ચડયો અને તેમણે રાવણનો મહેલ હલાવી નાખ્યો. થોડીવારમાં ત્યાં એવો અંધકાર વ્યાપી ગયો કે એક બીજાને જોઇ શકતા નહોતા. શ્રીમદ્‌ભાગવતના દશમા સ્કંધમાં પણ કહેલ છે કે જ્યારે તૃણાવર્ત (એટલે આવરણ) વ્રજમાં આવ્યો ત્યારે એટલી ધૂળ ઊડી કે કોઈ એકબીજાને જોઇ શકતા નહોતા. પછી મેઘનાદ લડાઇમાં ઊતર્યો અને બન્ને બાજુની લડાઇ ઉગ્ર બની. રાવણે લક્ષ્મણની સામે અમોઘ શક્તિ વાપરી તેને મૂર્છિત કર્યો, તે વખતે રામની સેનામાં શોક વ્યાપી ગયો. જ્યારે અહંકારનું બળ વધે છે ત્યારે આત્માનો આરામ મળતો નથી. તેથી રામની ધીરજ પણ ખૂટવા લાગી. પછી જાંબુવાનની સલાહથી લંકામાંથી સુષેણ વૈદ્યને બોલાવ્યો. તે હનુમાનજી પાસે દિવ્ય ઔષધિ લઈ આવ્યો અને તેનાથી લક્ષ્મણજીની મૂર્છા ઊતરી. ફરીથી લડાઇ શરૂ થઇ. તે લડાઇમાં લક્ષ્મણજીએ મેઘનાદને માર્યો. તેની સ્ત્રી સુલોચના વિધવા થઇ. તેણે પોતાના પતિનું માથું શ્રીરામ પાસે માગ્યું અને રામની ભક્તિ માગી.

પુત્રના મરણથી રાવણ ગભરાયો પણ તેણે ફરીથી યુદ્ધ શરૂ કર્યું અને રાક્ષસોને હિંમત આપી. રાવણને રથ ઉપર જોઈને અને રામને રથ વગરના જોઇને વિભીષણ અધીરા બની ગયા. તેને સાંત્વન આપવા માટે શ્રીરામે વિભીષણને કહ્યું કે:—

"જે રથથી જય થાય છે તે રથ બીજો જ છે, શૌર્ય અને ધૈર્ય તે રથનાં પૈડાં છે, સત્ય અને શીલ તેની મજબુત ધ્વજા અને પતાકા છે, બળ, વિવેક, દમ ઇંદ્રિયનિગ્રહ અને પરોપકાર એ ચાર તેના ઘોડા છે, તે ક્ષમા દયા, તથા સમતા રૂપી દોરીથી રથમાં જોડાયા છે, ઇશ્વરનું ભજન એ ચતુર સારથી છે, વૈરાગ્ય ઢાલ છે અને સંતોષ તલવાર છે. દાન ફરશી છે. બુદ્ધિ પ્રચંડ શક્તિ છે અને શ્રેષ્ઠ વિજ્ઞાન એ ધનુષ છે. નિર્મળ અને અચળ મન ભાથા સમાન છે, શમ—મનનો નિગ્રહ, તપ તથા નિયમ એ અનેક બાણો છે. બ્રાહ્મણો અને ગુરુનું પૂજન એ અભેદ્ય કવચ છે. આના સિવાય વિજયનો

બીજો ઉપાય નથી. હે ધીરબુદ્ધિવાળા મિત્ર ! સાંભળો, જેની પાસે આવો દઢ રથ હોય તે વીર સંસારરૂપી મહાદુર્જય શત્રુને પણ જીતી શકે છે (તો રાવણની શી ગણતરી છે !) " (લંકાકાંડ)

આ શબ્દો એમ બતાવે છે કે આ યુદ્ધ દૈવી પ્રકૃતિ અને આસુરી પ્રકૃતિ વચ્ચે હતું. એવું યુદ્ધ દરેક જીવના હૃદયમાં નિત્ય ચાલ્યા કરે છે. એવા યુદ્ધમાં જીતવા માટે આવો જ રથ જોઇએ. પ્રભુનાં આવાં વચન સાંભળી વિભીષણને હિંમત આવી. હવે યુદ્ધ બહુ ઉગ્ર બન્યું. બન્ને તરફ સૈન્યો સામસામા એકબીજાને મારવા લાગ્યાં. રાવણે ઘણા વાનરોને મારવા માંડ્યા તેથી તેમની સેના વ્યાકુળ થઇ ગઇ. લક્ષ્મણજીએ રાવણને સો બાણ છાતીમાં માર્યાં, તેનાથી રાવણને થોડીવાર મૂર્છા આવી પણ ફરીથી ઊઠીને તે લડવા લાગ્યો. બીજી સેના થાકી જવાથી હવે રાવણ અને રામ સામસામા લડવા લાગ્યા. શ્રીરામે અગ્નિબાણ છોડ્યું તેનાથી રાવણનાં બધાં બાણ ક્ષણવારમાં બળી ગયાં. રાવણે બીજાં બાણો લીધાં, રામે તેનાં દશ માથાંમાં દશ બાણ માર્યાં તેનાથી રાવણનાં મસ્તક અને હાથ કપાયાં પણ ફરી પાછાં નવાં થયાં. શ્રી રામે ફરીથી તે કાપ્યાં અને ફરીથી તે નવાં થયાં. જીવ પણ ઘણીવાર એમ જાણે છે કે મેં અહંકાર અને દશ ઇંદ્રિયોને વશ કર્યાં છે પણ તે બધાં પાછાં જીવતાં થાય છે. રામાયણમાં કહે છે કેઃ—

જેમ વિષયો સેવતાં કામ (ભોગાભિલાષ) નિત્ય-નિત્ય નવો વધે છે તેમ પ્રભુ જેમજેમ તેનાં માથાં કાપતા હતા તેમતેમ તે અપાર થતાં હતાં, (લંકાકાંડ દોહરો ૧૬૮). રાવણનો કોપ વધ્યો અને તે દશે ધનુષ ખેંચી દોડ્યો પણ જાંબુવાને રાવણની છાતીમાં લાત મારી. સીતાજીને ખબર મળ્યા કે રાવણનાં માથાં કપાયાં છતાં તે મરતો નથી તેથી તેને ઉદ્વેગ થવા લાગ્યો. આપણા સંસારમાં પણ અહંકારને મરવું ગમતું નથી. કોઇ પણ રીતે એટલે લોકસેવાને નામે પણ તે જીવતો રહેવા માગે છે. છેવટે વિભીષણે કહ્યું કે રાવણની નાભિમાં અમૃતનો વાસ છે તેના બળ ઉપર રાવણ જીવે છે. એ સાંભળી શ્રીરામચંદ્રજીએ એક બાણથી તેની નાભિમાંના અમૃતકુંડ સૂકવી નાખ્યો, એટલે રાવણ મરણ પામ્યો. રાવણની ભુજાઓ અને મસ્તકો મંદોદરી પાસે પડ્યાં. દેવો અને મુનિઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. શ્રીજાનકીજીને અત્યન્ત હર્ષ થયો.

અહીં નાભિ આગળ અમૃત સૂકાવાનો અર્થ એમ પણ થઇ શકે છે કે જો કામવાસના બળે તો અહંકાર મરે.

સીતાજીએ સ્નાન કર્યું વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કર્યાં, અને શ્રીરામને મળવા ચાલ્યાં. ત્યાં સીતાજીએ અગ્નિમાં પોતાનું ખોટું સ્વરૂપ બાળી નાખી સાચે રૂપે પ્રકટ થયાં. વાનરોએ જયજયકાર બોલાવ્યો અને રામે વિભીષણને લંકાનું રાજ્ય આપ્યું.

ભાગવતના નવમા સ્કંધમાં જે રામાયણ બે અધ્યાયમાં આપેલ છે તેમાં આટલી બધી હકીકત આપેલી નથી પણ આ કરતાં થોડી આપેલી છે. રામચંદ્રજીએ પાછા આવી અયોધ્યામાં રાજ્ય કર્યું છે. ત્યાં એક પ્રસંગે કોઇ ધોબીના મેંણાં સાંભળી શ્રીરામચંદ્રજીએ સીતાજીને વાલ્મીકિ ઋષિના આશ્રમ ઉપર મોકલી આપ્યાં છે. એ પ્રસંગ વિષે વર્ણન કરતાં શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને કહે છે કે સ્ત્રી-પુરુષનો સંબંધ ત્રાસ દેવાવાળો જ છે, તેનાથી મોટા સામર્થ્યવાન પુરુષો પણ ચલાયમાન થાય છે તો ગૃહમાં આસક્ત વિષયી પુરુષોનું તો કહેવું જ શું ! (ભાગવત. ૯, ૧૧, ૧૭).

નવમા સ્કંધમાં યયાતિ અને સૌભરી વગેરેને સ્ત્રી-સંગથી પોતાનો મહિમા ખોવાનો વખત આવ્યો હતો એમ જણાવે છે. આવી રીતે સ્ત્રીના સહવાસથી હમેશાં નુકસાન થતું હોય અને સંસારમાં સ્ત્રીનાં દર્શન કર્યા વગર ભાગ્યે જ કોઇ રહી શકે છે તો વ્યવહાર કેવી રીતે ચલાવવો અને સ્થિતપ્રજ્ઞ દશા કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવી, એ મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજા પાસે શ્રીકૃષ્ણલીલાનું વર્ણન કરે છે. એ કથામાં શ્રી કૃષ્ણ ઘણી સ્ત્રીઓની વચ્ચે રહેલ હોવા છતાં નિર્બંધ અને નિર્વિકાર રહી શક્યા હતા. તેમાં તેમના તપ, વૈરાગ્ય ઐશ્વર્ય, ધર્મ વગેરેનો પ્રભાવ હતો. એવો પ્રભાવ ન હોય તો હાલમાં નિશાળોમાં અને કોલેજોમાં ચાલતા સહશિક્ષણથી જેવી ખરાબી થાય છે તેવી ખરાબી સમાજમાં થવા સંભવ છે.

* રામાયણનાં સારભૂત વાક્યો જેમને જોવાની ઇચ્છા હોય તેમણે 'સસ્તા સાહિત્ય' તરફથી પ્રકટ થયેલ પુસ્તક "તુલસીરામાયણનાં મહાવાક્યો." અને ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થએલ 'તે કોણ ?' ના પુસ્તકમાં પહેલા ભાગમાં આપેલ "રામાયણ-રત્નાવલિ" વાંચવી."

મહાત્મા ગાંધીજીની નીતિ અને હિન્દુ તત્ત્વજ્ઞાન

લેખકઃ શ્રી. શાન્તિલાલ ઠાકર M. A.

[પૂજ્ય મહાત્માજીની જન્મજયન્તી પ્રસંગે હિન્દી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રચાર સમિતિ (અમદાવાદ) તરફથી "મહાત્મા ગાંધીજીનું રાજકારણ અને હિન્દુ તત્ત્વજ્ઞાન" એ વિષય પર ઇનામી નિબંધની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. આ હરિફાઇમાં પ્રથમ નંબરે આવનાર અને સુવર્ણચંદ્રક મેળવનાર આ નિબંધ છે.]

મહાત્મા ગાંધીજી એક જગદ્વંદ્ય વિભૂતિ હતા અને તે જગતની સંસ્કૃતિને ભારતવર્ષનું મહામૂલું અર્પણ હતું, એ વાત તો હવે સર્વસ્વીકૃત થઈ ચૂકી છે. વીર-શાર્દૂલ સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદે તેમના અમેરિકાના વ્યાખ્યાનમાં જે આગાહી કરી હતી, કે 'ભારતભૂમિ તો સૂતેલી સિંહણ છે, તે હવે આળસ મરડી જાગવાની તૈયારીમાં છે.' તે આગાહીને સિદ્ધ કરી બતાવવામાં મહાત્મા ગાંધીજીનો ફાળો મોટામાં મોટો છે તે વાત નિઃશંક છે. રાજકારણમાં સમાજજાગૃતિમાં, સ્ત્રી-ઉત્થાનમાં, પાયાની કેળવણીની મૌલિક વિચારણામાં રાષ્ટ્રભાષાના બુલંદ આહ્વાનમાં, ભારતીય સંસ્કૃતિના વિશિષ્ટ અર્પણમાં, રાષ્ટ્રના ઉત્થાન-માં ગામડું એકમ અને મધ્યબિંદુ છે એવી વાસ્તવિક પ્રૌઢ ઘોષણામાં, યાન્ત્રિકવાદ અને જડવાદના આક્રમણ સામે પીઢ રક્ષણદુર્ગની રચનામાં, નિર્બળ નિઃશસ્ત્ર પ્રજાને શસ્ત્રબદ્ધ શાહીવાદનો સામનો શીખવાડવાની મર્દાનગીભરી કરામતમાં—આ બાબતોમાં ગાંધીજીનો ફાળો અપૂર્વ, ગંભીર, વિશાળ અને પ્રાણવંતો છે.

ગાંધીજીનું માનસઘડતર

ગાંધીજીના માનસઘડતરમાં તથા ચારિત્ર્યસંગઠનમાં રશિયન મહાત્મા ટૉલ્સ્ટોયનો, આંગ્લ વિચારક રસ્કિનનો, પ્રેમમૂર્તિ પ્રભુખ્રિસ્તનો, જૈનદર્શનના જીવનકલાધર શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનો, તેમના રાજકારણી ગુરુ શ્રી ગોખલેજીનો ફાળો છે તેની કોઈ ના પાડી શકે તેમ નથી. પણ તેમની આખી રાજકરણી દૃષ્ટિ તથા પ્રક્રિયામાં જે તેજ, સામર્થ્ય અને આર્ષ દૃષ્ટિ છે તે તો તેમના હાડમાં ભળી ગયેલા, લોહીમાં એકરસ થઇ ગયેલા હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનમાંથી તેમને મળ્યાં છે તે બાબતનો વિચાર કરવો આ લઘુ લેખનો પ્રારંભ છે.

તેજસ્વી કર્મયોગ

મહાત્માજીની વિશિષ્ટતા એ છે કે તેમણે રાજકા-રણને પોતાના કર્મયોગનું ક્ષેત્ર બનાવ્યું. તેમનો કર્મયોગ મૂળમુદ્દે ગીતાજીનો-કર્મયોગ છે. તેમાં નિષ્કામ ભાવના છે, ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા છે, કર્મકૌશલ છે, સ્વીકારેલા કાર્યો કરવામાં પોતાની સર્વ આંતરબાહ્ય-શક્તિઓનો ચાતુરી-પૂર્વક વિનિયોગ છે. પોતાના કર્મયોગ માટે કર્મો શોધવા પોતાના સ્વભાવને અનુકૂળ કર્મશ્રેણી શોધી તે દ્વારા પોતાનો કર્મયોગ સિદ્ધ કરવા તે પોતાના પ્રભુ-નિર્ણીત માર્ગથી આડા નથી ફંટાતા. પરાધીન દેશમાં જન્મ ધારણ કરનાર નરવીરને રાજકારણ સિવાય બીજો કયો પ્રાપ્ત કર્મયોગ હોઈ શકે ! એટલે તેમણે રાજ-કારણનાં કાર્યોને પોતાની મુક્તિનાં સાધન માન્યાં, તેમાં પોતાનો કર્મયોગ શોધ્યો, અને તે મહાપ્રયત્ન દ્વારા થતી આત્મશુદ્ધિ અને કરણશુદ્ધિને મોક્ષપ્રાપ્તિના પગથિયાં બનાવ્યાં. આવો છે તેમનો તેજસ્વી, મર્દાનગી-ભર્યો, બહાદુર કર્મયોગ. તે તત્ત્વ તેમણે લીધું હિંદુ ધર્મના મુકુટમાં સર્વશ્રેષ્ઠ મણિસમી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાંથી

ગાંધીજીની સાધના

વળી તેમણે પરમાત્માને સત્યસ્વરૂપ સ્વીકાર્યા. સત્ય એ જ ઇશ્વર છે, અને ઇશ્વર સત્યરૂપ છે—આ તેમની મૌલિક ભાવના. મન, વચન, કાયાથી પોતાના શુદ્ધ અંતરમાં ઊગતા સત્યનારાયણદેવની ઉપાસના એ જ ગાંધીજીની સાધના, આવી સાધનામાં અશુદ્ધ સાધન ન ખપે, એટલે આવ્યો તેમનો અહિંસા પરનો ઝોક. મન-વચન-કાયાથી શુદ્ધ અહિંસક સાધનો વડે સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવા મથવું તે ગાંધીજીનો જીવનયોગ. 'સત્યેન વિતતો પંથા દેવયાનઃ' દેવલોકને પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ સત્ય વડે જ વ્યાપ્ત છે, એ ઉપનિષદ્નો મર્મ તેમણે ઝીલ્યો. મનુસ્મૃતિમાં પણ ધર્મનું જે દશવિધ લક્ષણ ગણાવ્યું છે તેમાં સત્યને પ્રથમ સ્થાન છે, અને ભગવાને ગીતાજીમાં સોળમા અધ્યાયમાં ગણાવેલા છવ્વીશ દૈવી સંપત્તિના ગુણોમાં અહિંસાને તથા સત્યને મુખ્ય સ્થાન છે. આ રીતે તેમના જીવાદુ-ભૂત બે સિદ્ધાંતો—સત્ય અને અહિંસા—હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ મુખ્ય સ્થાન ધરાવે છે.

દેશસેવાનું વ્રત

પછી તેમણે નિર્ણય બાંધ્યો કે અત્યારના જમાનામાં

પરાધીન ભારત માટે શુદ્ધ, અહિંસક, જીવનભરના સત્યાગ્રહી સૈનિકો જોઇએ. એટલે પતંજલિ ભગવાને તેમનાં યોગસૂત્રોમાં જે પાંચ મહાન સાર્વભૌમ વ્રતો મુમુક્ષુ માટે અનિવાર્ય ગણાવ્યાં છે તે તેમણે આજીવન દેશસેવકમાં પરિનિષ્ઠિત થયેલાં જોવાનો આગ્રહ રાખ્યો. સત્ય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય અને અપરિગ્રહ–આ પાંચ વ્રતો સ્વીકારીને જ દેશસેવક પોતાના સઘળા સમયનો અને પોતાની સઘળી શક્તિઓનો ઉપયોગ દેશસેવામાં અને તે દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિમાં કરી શકે. જંજાળી મનુષ્ય દેશસેવામાં જોઇતો ત્યાગ અને આત્મભોગ ન દાખવી શકે તેવી દૃઢ માન્યતા આ આગ્રહની પીઠમાં રહેલી છે.

સેવાગ્રામના સંતનો ત્યાગ

અને તે ત્યાગનું તત્ત્વ પણ આપણાં ઉપનિષદોમાં બહુ જ ભારપૂર્વક પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે: **ત્યાગનૈકેનામૃતત્વમાનશુઃ** ધનથી નહિ, પુત્રોત્પત્તિથી નહિ, પણ એકમાત્ર ત્યાગથી જ (પૂર્વના ઋષિમુનિઓએ) અમરતા–મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે. **તેન ત્યક્તેન ભુંજીથાઃ** સાંસારિક સઘળા પદાર્થોનો ત્યાગ કરીને જ આત્મપદને ભોગવ. એવી શ્રુતિ ભગવતીની આજ્ઞા છે. **કુર્વન્નેવેહ કર્માણિ જિજીવિષેચ્છતં સમાઃ।** આવી રીતે (કર્મયોગની ભાવનાથી) કર્મો કરતાં કરતાં પુરુષે સો વર્ષ જીવવાની ઇચ્છા કરવી. આ તત્ત્વને જીવનમાં ઉતારી મહાત્મા ગાંધીજી સમગ્ર ભારતવર્ષના બેતાજ બાદશાહ બની, લોકોના હૃદયસિંહાસન ઉપર બિરાજી શક્યા છે. તેમનો એક શબ્દ માત્ર ભારતવર્ષની મહાન સંસ્થા કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાવાની પુરુષને તક આપી શકે છે, છતાં પોતે તો તે સંસ્થાના સાદા સભ્ય પણ નથી. તેમની જાદુઈ ફૂંકથી પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂ મધ્યસ્થ સરકારના પ્રમુખ બની શકે છે, પણ સુદામાપુરી પોરબંદરનો આ વણિક નિઃસ્પૃહ બ્રાહ્મણ તો સેગાંવનો સંત બની સત્ય અને અહિંસાના આદર્શો જ જગત સમક્ષ મૂકતો રહે છે.

સત્ય ને અહિંસાને વરેલું જીવન

મહાત્માજીની તપની ભાવના પણ તેમના સત્ય અને અહિંસાના સિદ્ધાન્તો સાથે સુમેળ સાધે છે. હિંદુ શાસ્ત્રમાં તપને દુરાધર્ષ કહ્યું છે. તપ અમોઘ બળ છે. વસિષ્ઠના તપોબળ આગળ રાજર્ષિ વિશ્વામિત્રને પણ આખરે માથું ઝુકાવવું પડ્યું હતું. દધીચિ મુનિના તપોબળે અસ્થિમાંથી વૃત્રાસુરનો નાશ કરનાર વજ્રનું નિર્માણ થયું હતું. તપથી દેવો પણ કંપે છે અને ઇન્દ્ર ભ્હાવરો બને છે, તેવી અનેક આખ્યાયિકાઓ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં છે. અને વળી જો તે તપ સાત્વિક હોય, લોકકલ્યાણ માટે હોય, સત્ય અને અહિંસાને વરેલું હોય, તો તેની સામે ઊભી રહી શકે તેવી શક્તિ ત્રિભુવનમાં નથી, આ વાત ગાંધીજીએ પોતાના જીવનમાં સિદ્ધ કરી બતાવી છે. તેમનું ખડક સમું અડગ મનોબળ તપમાંથી જન્મે છે. આખી પ્રજાનાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું સામર્થ્ય તેમને તપ આપે છે. તપથી તે વિરાટ આસુરી શક્તિઓ સાથે બાથ ભીડવાની શક્તિ મેળવે છે. vicarious Pentience of people sins

લોકના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પોતે કરી લેવું તે ભાવના ખ્રિસ્તી ધર્મની પોતાની જ નથી. આપણા ધર્મમાં પણ પુરોહિત યજ્ઞ કરાવી યજમાનને અમુક પાપમાંથી મુક્તિ અપાવતો અથવા જપ જપી બ્રાહ્મણ પોતે કરેલા જપનું પુણ્ય યજમાનમાં સંક્રાન્ત કરતો. આ ઘટનામાંથી જ ગાંધીજીના શાસ્ત્રીય, વૈદકીય દૃષ્ટિએ પરિશુદ્ધ, નીતિમય, આધ્યાત્મિક ઉપવાસો પ્રકટે છે. ઉપવાસ દ્વારા તે પ્રજાનાં પાપ બાળીને ખાખ કરવા મથે છે, ઈશ્વરની સંનિધિ મેળવવા મથે છે, પ્રજાને પુણ્યના પંથે પળાવવા કોશીષ કરે છે.

સામુદાયિક પ્રાર્થનાઓ

ગાંધીજીની સામુદાયિક પ્રાર્થનાઓ તેમના જાહેર જીવનનું એક અગત્યનું અંગ છે. પ્રાર્થના એટલે મનુષ્યનો પ્રભુ સાથે આંતરિક સંબંધ બાંધવાની પ્રક્રિયા. વેદમાં યજ્ઞ સમયે અનેક બ્રાહ્મણો ભેગા મળી પ્રાર્થના કરતા. તેને સમિતિ કહેવામાં આવતી. ભગવાન બુદ્ધનાં પ્રવચનોમાં અનેક ભિક્ષુઓ તથા ગૃહસ્થો હાજરી આપતા. જૈન લોકોના ચોવીસમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર ભગવાનની ધર્મપ્રરૂપણાઓમાં અનેક યતિઓ તથા શ્રાવકશ્રાવિકાઓ હાજર રહી ધર્મતત્ત્વનો અવબોધ પામતાં. પણ ગાંધીજીની પ્રાર્થનાઓ તો એક વિરાટ પ્રયોગ છે. તેમાં તો માનવમહેરામણ હેલે ચઢે છે, વિરાટ મેદની એકઠી જામે છે, ગીતાજીમાંથી તથા કુરાને

શરીરમાંથી તથા બાઇબલમાંથી અમુક ભાગ વંચાય છે, રામનામની ધૂન ચાલે છે. ચિત્તને શાન્ત બનાવી અમુક પ્રકારનું આંતરિક એકસૂરતાવાળું વાતાવરણ સરજવાનો કીમિયો કરવામાં આવે છે. પણ પ્રાર્થના મૂળતત્ત્વ છે બધા જ ધર્મોનું તેમજ હિંદુ ધર્મનું. પણ તેનો આવો ચમત્કારિક સામુદાયિક પ્રયોગ મહાત્માજીએ જ જાહેર જીવનમાં આટલા મોટા પાયા ઉપર કર્યો છે. તેમાં અનેક શક્યતાઓ પડેલી છે. તેનો નિર્ણય હજી ભાવિના ગર્ભમાં છે.

અનિષ્ટનો શાંત પ્રતિકાર

તેવો જ બીજો સામુદાયિક પ્રયોગ તે ગાંધીજીનો સત્યાગ્રહ તથા અસહકારયોગ. મુમુક્ષુએ આસુરી તત્ત્વોની પાસેથી પોતાની મંજૂરી પાછી ખેંચી લેવાની છે, તેમને પોતાના આધારમાંથી દૂર ફેંકી દેવાનાં છે. તેમને નબળાં પાડી પોતાનાં માત્ર દૈવી તત્ત્વો જ રાખવાનાં છે. તે તો હિંદુ ધર્મનો પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો વર્ણાતક સાધનમાર્ગ છે. પણ સત્યાગ્રહનું અને અસહકારયોગનું હથિયાર ઘડીને તો ગાંધીજીએ તેને સામુદાયિક રૂપ આપ્યું છે અને જગતના વ્યવહારમાં તેને પ્રબળ અને અપ્રયુક્ત અમોઘ શસ્ત્ર તરીકે રજૂ કર્યું છે. સમાજવ્યવસ્થામાં, રાજતંત્રમાં, ગૃહકુટુંબમાં, આંતર જીવનમાં—જ્યાં જ્યાં આસુરી અનિષ્ટ તત્ત્વો હોય ત્યાં ત્યાં તેમની પાછળની અનુમતિ અથવા મંજૂરી પાછી ખેંચી લેવી, તેમને ટેકો ન આપવો, તેમને ઊઘાડાં પાડવાં, તેમને નબળાં પાડી તેમની જડ કાઢી નાખવાનો આવો સામુદાયિક વિરાટ પ્રયોગ ઘડવામાં ગાંધીજીએ તેમાં પોતાનું તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ અને આન્તર સાધનાના વીર્યરંગ પૂર્યા છે. આ બંને પ્રયોગોની પીઠમાં જે તેજ, નિર્ભયતા અને વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિ રહેલાં છે તે ત્રણેયને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રે ગીતાજીમાં દૈવી સંપત્તિના ગુણો ગણાવેલા છે.

સાદાઇમાં સૌન્દર્ય

વળી મહાત્માજીએ સાદાઈના પાયા ઉપર સમગ્ર વિશ્વના અર્થકારણને તથા સંસ્કૃતિને રચવાની હિમાયત કરી છે. તેમાં તો તે વૈદિક ઋષિને, ઉપનિષત્કારને, કુદરતના ખોળામાં નિસર્ગ સાથે અદ્વૈત સાધી રહેલા કોઇ ઓલિયાને—કુદરતપ્રેમીને વધારે મળતા આવે છે. તેમને યંત્રવાદની તથા જડવાદની આ જટિલ સંસ્કૃતિ, અનેક ગરીબોનો રોટલો ઝૂંટવી લેનાર આ અટપટા અર્થકારણની વિઘાતક આંટીઘૂંટી બિલકુલ પસંદ નથી. તેમને તારકાચ્છાદિત રાત્રિનું અકાશ કળાની પરિસીમા લાગે છે, કે જેના જેવી કલાકૃતિ બીજો કોઇ કલાકાર ન રચી શકે. તેમને ગરીબોને રોટી આપનાર રેંટિયાનું સંગીત કોઇ બીથોવન કે તાનસેનના સંગીત કરતાં પણ વધારે કલામય લાગે છે. કવિસમ્રાટ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની પેઠે થોડાક વિશિષ્ટ કેળવાયેલા મનુષ્યો જ જેને સમજી કે ઝીલી શકે તેવા કોઇ ચિત્રમાં કે કલાકૃતિમાં, કાવ્યમાં કે સ્થાપત્ય અથવા શિલ્પના નમૂનામાં તેમને કલાનાં દર્શન નથી થતાં, તેમની તો કસોટી એ છે કે એક કલાકૃતિએ આમ જનતાને ઉપયોગી થવું જોઇએ, તેને તેણે સારી સીધી રીતે ઉન્નત બનાવવી જોઇએ. કુદરતની અમાપ અને અનુકરણીય કલા આગળ માનવનિર્મિત કળા અધૂરી—ફિક્કી છે એમ તેમને લાગે છે. એટલે જ તેમને સાદાઇમાં સુંદરતા લાગે છે, સંયમમાં શોભા લાગે છે, નીતિમાં રમણીયતા લાગે છે, બ્રહ્મચર્યમાં સર્વ રસકલાની પરિસમાપ્તિ લાગે છે, અતિશયોક્તિ—અલંકારમાં અસત્યનો આભાસ ભાસે છે, અલંકારમાં અછકલાપણું લાગે છે, નીડર અને બેધડક સત્ય રજૂઆતમાં લેખન ને વક્તૃત્વશૈલીની ઉત્કૃષ્ટ કોટિ સમજાય છે. સત્યનારાયણના મંદિરમાં કલા દાસી તરીકે નહિ તો ઉપાસિકા તરીકે જ આવી શકે તેવી તેમની માન્યતા છે, અને ત્યારે પણ તેના હાથમાં નીતિની દીપવાટિકા જોઇએ, સાદાઇના શણગાર જોઇએ, જનસેવાના ઉમંગ જોઇએ. આ બાબતમાં તેઓ હિંદુ ધર્મની વિશાળ અને વ્યાપક વિપુલતા કરતા પ્યુરિટનીઝમ તરફ—ચોખલિયાવેડા તરફ વધારે ઢળતા હોય તેમ લાગે છે.

એક સુભગ સંયોગ

અને છતાંયે એ ભવ્ય ડોસામાં મરણિયો નિર્ધાર છે અપાર કોમળતા સાથે વજ્રમયતા અને પ્રલયકાળના તાંડવની રૌદ્રતા છે. નિશ્ચય થઇ ગયા પછી પોતાના લક્ષ્ય તરફ તે ભીષણ ઝંઝાવાતની માફક ધસે છે, તેમની મક્કમતા બુદ્ધિની ભૂમિકા પરથી નહિ, કોઇ

સૂક્ષ્મ પ્રેરણાની ભૂમિકા ઉપરથી થઇ છે. આટલી ઉમ્મરે પણ તે ક્રાન્તિવાદી છે. મહાન સલ્તનત અને શસ્ત્રધારી શાહીવાદ સામે તે અજોડ બળવાખોર છે, અગ્નિપુરાણમાં એક સુંદર કલ્પના છે, અને તે પાછળથી કવિ કાલિદાસે રઘુવંશમાં સ્વીકારેલ છે કે 'બ્રાહ્મણ અગ્નિ જેવો છે અને ક્ષત્રિય વાયુ:જેવો છે.' પહેલામાં તપનું તેજ છે, બીજામાં તે અગ્નિને ફેલાવવાની-પ્રજામાં સામુદાયિક રૂપે રજૂ કરવાની રાજસત્તા અને વેગ છે. માટે જ પ્રાચીનકાળથી ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે કે રાજા બ્રાહ્મણની સલાહ લઇને તે પ્રમાણે રાજ્ય કરે. આ રીતે જોતાં મહાત્માજીમાં બ્રાહ્મણત્વ અને ક્ષત્રિયત્વનો સુભગ સંયોગ થયેલો છે. તેમનામાં તટસ્થ શાન્તિ અને બ્રહ્મનિર્વાણની સાથેસાથે પ્રલયંકર કાળભગવાનની કરાલતા પણ છે. એવી તે મહાત્માની અદ્વિતીય સિદ્ધિ છે. તે ભારતવર્ષનો આધુનિક મંગલમય અગ્નિદેવ છે. વેદની ઋચામાં કહ્યું છે તે પ્રમાણેઃ—

> અગ્ને નય સુપ । રાયે અસ્માન્
> વિશ્વાનિ દેવ વયુનાનિ વિદ્વાન્
> યુયોધિ અસ્મજ્જુહુરાણમેનો
> ભૂયિષ્ઠાં તે નમઉક્ત વિધેમ ॥

હે અગ્નિદેવ! સકળ પ્રવૃત્તિઓના સમૂહને જાણનાર એવો તું સમૃદ્ધિ માટે અમને સુંદર માર્ગે દોરી જા. તું અમારી કુટિલતાઓ તથા પાપોને લઢીને હાંકી કાઢ, અમે તને પ્રેમથી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

અને હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનના ઘટક તત્ત્વોમાંથી પોતાનું માનસઘડતર તથા ચારિત્ર્યસંગઠન કરનાર ભારતવર્ષના ભવ્ય બાપુરૂપી અગ્નિને પણ ભારતવાસીઓની એ જ નમસ્કૃતિ છે.

વાસના ક્યારે જીર્ણ થઇ ગણાય ?

પ્રશ્ન—જેવી જાગ્રત અવસ્થાને વિષે જીવની સ્થિતિ છે, તેવી સ્વપ્નાવસ્થામાં કેમ રહેતી નથી ?

ઉત્તરઃ—શ્રીજી મહારાજ બોલ્યા જે, "જીવ જાગ્રત્ અવસ્થામાં રહે છે, તેવો જ સ્વપ્નાવસ્થામાં પણ રહે છે. કેમકે જાગ્રત્ અવસ્થામાં જેવી વાસના હોય તેવી જ સ્વપ્નાવસ્થામાં સ્ફુરે છે.

પ્રશ્નઃ—હે મહારાજ! જાગ્રત્ અવસ્થામાં કોઈ દિવસ દીઠા પ ન હોય ને સાંભળ્યા પણ ન હોય તેવા પદાર્થો, સ્વપ્નમાં સ્ફુરી આવે છે, તેનાં કારણ શું હશે ?

ઉત્તરઃ—ન દીઠા હોય અને ન સાંભળ્યા હોય એવા જે પદાર્થ સ્ફુરે છે તે તો પૂર્વજન્મનાં જે કર્મ તેની વાસનાએ કરીને જ સ્ફુરે છે.

પ્રશ્નઃ—આ જીવને પૂર્વજન્મનાં જે કર્મ તેનું જોર, ભગવાનનો ભક્ત થાય તો પણ ક્યાં સુધી રહે છે ?

ઉત્તરઃ—એ જીવને જ્યારે સત્પુરુષનો સત્સંગ થાય છે ત્યારે જેમજેમ સમાગમ થતો જાય છે તેમતેમ પૂર્વકર્મ સંબંધી જે વાસના તે જૂની થતી જાય છે અને જન્મમરણ ભોગવાવે એવી તે વાસના રહે નહિ. જેમ ત્રણ વર્ષની જૂની જે કાંગર થઇ તે જમ્યામાં તો ખરી, પણ વાવે તો ઊગે નહિ, તેમ પૂર્વની વાસના જીર્ણ થાય ત્યારે જન્મમરણને ભોગવાવે એવી રહે નહિ. ત્યારે કોઇ એમ પૂછશે, કે 'વાસના જીર્ણ થઇ કેમ જણાય ?' તો દૃષ્ટાંત એ કે જેમ કોઈ પુરુષો કાલા તલવારો લઇને સામસામા લડયા કરતા હોય, તે જ્યાંસુધી સામસામા એમને એમ ઊભા રહે ત્યાંસુધી બન્નેનું બળ બરોબર જણાય અને જ્યારે એક જણાનો પગ પાછો હટયો ત્યારે એ હાર્યો કહેવાય. તેમ ભગવાનનો જે ભક્ત હોય તેને ભગવાન સંબંધી ને વિષય સંબંધી જે સંકલ્પ, તે જ્યાંસુધી તુલ્ય પણે વર્તતો હોય ત્યાંસુધી એમ જાણવું જે વાસના બળવાન છે. અને જ્યારે ભગવાન સંબંધી જે સંકલ્પ તે વિષય સંબંધી સંકલ્પને હઠાવી દે, ત્યારે એમ સમજવું જે 'વાસના જીર્ણ થઇ ગઇ છે.'

—સ્વામી શ્રી સહજાનંદજી

સતી સુકલા

લેખકઃ શ્રી. રામનાથજી 'સુમન'

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૫૧ થી ચાલુ)

વિષ્ણુ બોલ્યા—સુકલાની પાસેથી નિરાશ થઈને તે દૂત સ્ત્રી ઇન્દ્રની પાસે આવી અને સંક્ષેપમાં સુકલાની સાથે થએલ બધી વાત જણાવી દીધી. ઇન્દ્રે સુકલાનાં વચનો વિચારીને નિશ્ચય કર્યો કે પૃથ્વી પર આવી યોગયુક્ત, સુસમ્બદ્ધ અને જ્ઞાનવર્ધક વાતો શું કોઇ સ્ત્રી કહી શકે છે ? અવશ્ય આ મહાભાગ્યશાળી સ્ત્રી પવિત્ર અને સત્યરૂપ છે. પછી ઇન્દ્રે કામદેવને કહ્યું કે હું તમારી સાથે તે કૃકલની પત્ની સુકલાને જોવા આવું છું.

કામદેવે અભિમાનથી ઉન્મત્ત થઇ કહ્યું—હે દેવેશ ! બહુ સારું. હું તેનું માન, ધૈર્ય અને વ્રત ભંગ કરીશ. મારી આગળ તે સ્ત્રી બીચારી શું છે ?

ઇન્દ્રે કહ્યું—હે અનંગ ! તમે આ વધારે પડતું વ્યર્થ બકો છો. કારણ કે તમે તે સ્ત્રીને જાણતા નથી. તે સત્યના બળથી સુદૃઢ છે અને ધર્મમાં સ્થિર છે. તેથી તે અજેય છે. તેની આગળ તમારું કંઇ વળશે નહિં.

કામદેવે ચીડાઇને ક્રોધથી કહ્યું—મેં તો દેવો ઋષિઓનું તેજ પણ નષ્ટ કર્યું છે. તેની આગળ નારીનું બળ શું છે ! આપ મને શું કહી રહ્યા છો ? આપની સામે જ હું તે નારીના વ્રતનો નાશ કરી દઇશ. અગ્નિનું તેજ લાગતા જ જેમ માખણ ઓગળી જાય છે, તેવી જ રીતે હું મારા તેજસ્વી રૂપથી તેને પીગાળી દઇશ. આપ મારા ત્રિલોકને મોહિત કરી દેનારા તેજની નિન્દા શા.માટે કરો છો ? જલદી ચાલો અને મારું પરાક્રમ જુઓ.

ઇન્દ્ર બોલ્યો—હું તમારી નિન્દા નથી કરતો, તમારી શક્તિ હું જાણું છું, છતાં પણ મને આ નારી તમારે માટે અજેય માલુમ પડે છે. તે પુણ્યકર્મોવાળી, પવિત્ર દેહવાળી અને ધૈર્યવાન હોવાથી ડગે તેવી નથી. જેમ તેમ હોય, હું તમારી સાથે આવીને તમારી શક્તિને જોઇશ.'

આ પછી ઇન્દ્ર રતિ, કામ અને દૂત સ્ત્રીની સાથે તે પતિવ્રતાની પાસે ગયો. સતી સુકલા એકલી ઘરમાં બેઠી હતી, 'અને પોતના ચરણોના ધ્યાનમાં લાગેલી હતી. જે પ્રમાણે યોગી બીજા બધા વિચારોને છોડીને કેવલ ધ્યેયમાં જ ચિત્તને સ્થિર કરે છે, તે પ્રમાણે સુકલા પણ બધા વિષયોમાંથી ધ્યાન ખસેડીને પતિના ચરણોમાં ધ્યાનસ્થ હતી. ઇન્દ્ર અને કામદેવ બન્નેય અપૂર્વ રૂપ અને પ્રભાવથી સતીને અસ્થિર અને મોહિત કરવાની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યા. પરન્તુ સુકલા વિચલિત ન થઇ. તેનું ધ્યાન તેમના રૂપ ઉપર લાગ્યું નહિ. તે પતિવ્રતા અને સત્યનિષ્ઠ સ્ત્રી ઊંચી મનોદશામાં હતી. સુકલાએ આ લોકોને જોયા. પછી ઇન્દ્રને જોઇને વિચાર્યું કે આ જ માણસે પહેલા મારી પાસે દૂત સ્ત્રીને મોકલી હતી. આ દુષ્ટ સ્વભાવનો માણસ મને પતિના વિયોગવાળી સમજીને મારા પ્રત્યે કામવાસનાવાળો થઇ રહ્યો છે. પરન્તુ મારા સતીત્વના પ્રભાવથી પરાજિત થતા રતિ સહિત કામદેવ પણ મારી આગળ શું કરી શકવાનો હતો ! મારો આ દેહ આ સમયે શૂન્ય અને વિકાર રહિત થઇ ગયો છે. આંખોની આગળ નાચી રહેલ હૃષ્ટપુષ્ટ સુન્દર મનુષ્ય પણ મને મરેલા મડદા જેવો લાગે છે. મને ભોગવવાની ઇચ્છાવાળો માણસ પણ એવો જ દેખાઇ રહ્યો છે.

સતી સુકલા આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પોતાના ચિત્તને સત્યરૂપી દોરથી બાંધીને ઘરમાં ચાલી ગઇ.

વિષ્ણુએ કહ્યું—ઇન્દ્ર સુકલાના મનનો ભાવ જાણીને કામદેવને બોલ્યો; ' સતી સુકલાને જીતવાની શક્તિ તમારામાં નથી. આ સતી પોતાની શક્તિમાં વિશ્વાસ રાખનાર વીરના સમાન ધર્મરૂપ ધનુષ અને જ્ઞાનરૂપ ઉત્તમ બાણ ધારણ કરીને આ સમયે આપણી સાથે યુદ્ધમાં ઊતરી છે. આ સતી યુદ્ધમાં તમને જીતવાને સમર્થ છે. હવે તમે તમારા ભવિષ્યનો વિચાર કરો. પહેલાં તમે મહાત્મા શમ્ભુદ્વારા બાળવામાં આવ્યા હતા. મહાત્માની સાથે વિરોધ કરવાથી તમે અનંગ (અંગ વગરના) શરીર વગરના થયા છો અને પહેલાં જે ખરાબ કર્મ તમે કર્યું હતું તેનું ખરાબ ફળ ભોગવી રહ્યા છો. હવે આ સાધ્વી સાથે વિરોધ કરવાથી જરૂર તમે હલકી યોનિ પ્રાપ્ત કરશો. જે લોકો જાણી જોઇને, મહાત્માઓની સાથે વૈર કરે છે તેઓ નક્કી દુઃખ ભોગવે છે. માટે આવો, હવે આપણે આ સતીને છોડીને ચાલ્યા જઇએ. જુઓ, પહેલા મેં સતીની સાથે 'દુષ્કર્મ'

કરવાથી બહુ કષ્ટ ભોગવ્યું હતું. ગૌતમે મને શાપ આપ્યો હતો તેથી મારા આખા શરીર ઉપર સ્ત્રીની યોનિઓ બની ગઇ હતી અને તેથી મારી બહુ દુર્દશા થઇ હતી. તે વખતે તમે પણ મને છોડીને ભાગી ગયા હતા. સતીઓના તેજનો પ્રભાવ અતુલ છે. ભગવાન સૂર્ય પણ તેને સહન કરવા માટે સમર્થ નથી. પ્રાચીન સમયમાં સતી નર્મદાએ મુનિના શાપથી પીડિત અને કુરૂપ તથા કોઢી એવા પોતાના પતિની રક્ષા કરી. તેણે ઊગી રહેલા સૂર્યને રોકીને પોતાના પતિ કૌશિકને માંડવ્યે આપેલા શાપનું તથા પતિના મૃત્યુનું નિવારણ કર્યું હતું. અત્રિની પત્ની પતિવ્રતા અનસૂયાએ પોતાના પ્રભાવથી શું નહોતું કર્યું ? સતીઓ સર્વદા સત્કાર કરવાને યોગ્ય છે. સાવિત્રી પોતાના મરણ પામેલા પતિને યમરાજ પાસેથી છોડાવી લાવી હતી. મેં સતીઓનો મહાન મહિમા સાંભળ્યો છે. એવો કયો મૂર્ખ છે કે જે અગ્નિની જ્વાળાઓનો સ્પર્શ કરે ? કયો મૂર્ખ ગળામાં પત્થર બાંધીને સમુદ્રમાં પડે ? કયો મૂર્ખ રાગ રહિત નિર્વિકાર સતીને વશમાં કરી શકે ?

ઇન્દ્રે આ પ્રમાણે નીતિયુક્ત વાતો કહીને કામદેવને બોધ આપ્યો, પરન્તુ કામદેવને તેની કંઈ પણ અસર ન થઇ. તેણે કહ્યું; 'હું આપની જ આજ્ઞાથી અહિં આવ્યો છું. હવે આપ બહુ ભયભીત બની રહ્યા છો પરન્તુ સુરેશ ! જો હું હવે પાછો ફરું તો સંસારમાં મારી કીર્તિ નષ્ટ થઇ જશે, મારું માન ઘટી જશે. બધા લોકો કહેશે કે એક સ્ત્રીએ આને જીતી લીધો છે. મેં પહેલાં જે દેવતાઓ, દાનવો અને તપસ્વી શ્રેષ્ઠ મુનિઓને જીત્યા છે તેઓ મારો ઉપહાસ કરશે. કહેશે કે આ બહુ શેખી કરતો હતો પણ એક સાધારણ સ્ત્રીથી ડરીને ભાગી ગયો. માટે હે સુરેશ ! આપ ગભરાઓ નહિં. ચાલો, હું તે સ્ત્રીનું તેજ, બળ અને ધૈર્ય–સર્વ નષ્ટ કરી દઉં છું.'

ત્યારપછી કામદેવે હાથમાં પુષ્પનું બાણ અને ધનુષ લઇને રતિને કહ્યું; 'હે પ્રિયે ! તમે માયાનું અવલમ્બન કરીને તે જે ધર્મનિષ્ઠ ગુણવતી સતી સુકલા છે તેની પાસે જઇને મને સહાય કરો.

પછી કામદેવે પ્રીતિને બોલાવીને કહ્યું–તું મારું કામ પૂરું કરાવ. સુકલાને સ્નેહથી ભરી દે. તું એવું કાર્ય કર કે ઇન્દ્રને જોઇ સુકલા પ્રસન્ન થઇ જાય, તેના ઉપર પ્રેમ કરવા લાગે અને તેને વશ થઈ જાય.

તે પછી કામદેવે તેના સખા મકરન્દને બોલાવ્યો અને કહ્યું; 'જાઓ, સખે ! એક નન્દનવન સમાન માયામય ફૂલ-ફળવાળું વન ઉત્પન્ન કરો. તે વનમાં કોકિલાઓ કૂજતી હોય, ભમરાઓ મધુર રવ કરતા હોય.

પછી કામદેવ સ્વાદિષ્ટ રસાયનને તથા ત્રિલોકને મોહિત કરનાર વીર સૈનિકોને મોકલીને સ્વયં ઇન્દ્રની સાથે તે મહાસતીને નષ્ટ કરવા માટે ઉપડયો.'

વિષ્ણુ બોલ્યા–સુકલાના સત્યનાશ માટે ઇન્દ્રની સાથે કામદેવના ગયા પછી સત્યે ધર્મને કહ્યું; 'હે મહાપ્રાજ્ઞ ધર્મ ! કામદેવનું કાર્ય જુઓ. મેં તમારે, મારે તથા મહાત્મા પુણ્યને માટે સતી સુપ્રિયા અને સુદેવા નામના ઉત્તમ ગૃહની રચના કરી છે. ઉન્મત બુદ્ધિવાળો કામ જઇને તેનો નાશ કરશે. આ દુષ્ટાત્મા કામ આપણો શત્રુ છે એમાં સન્દેહ નથી. હે ધર્મ ! તપસ્વી બ્રાહ્મણ, પતિવ્રતા સુમતિ અને નીતિમાન રાજા–આ ત્રણ મારાં (સત્યનાં) ઘર છે. જ્યાં મારી વૃદ્ધિ અને રક્ષા થાય છે ત્યાં તમારો (ધર્મનો) પણ વાસ થાય છે. શ્રદ્ધા સહિત પુણ્ય પણ ત્યાં જઇને આનન્દ કરે છે. શાન્તિની સાથે ક્ષમા પણ મારે ઘેર નિવાસ કરે છે. જ્યાં હું રહું છું ત્યાં દાન, દયા, પ્રજ્ઞા, લોભહીનતા અને હૃદયની નિર્મળતા વાસ કરે છે. આ બધાં મારાં ભાઇ-બ્હેન છે. હે ધર્મરાજ ! સાંભળો: અસ્તેય, અહિંસા, સહનશીલતા અને અભ્યુદય–આ મારે ઘેર જ પ્રસન્નતા અનુભવે છે. ગુરુસેવા, લક્ષ્મી સહિત વિષ્ણુ, અગ્નિ વગેરે દેવતાઓ અને મોક્ષમાર્ગને પ્રકાશિત કરનાર ઉજ્જ્વળ જ્ઞાન પણ મારે ઘેર આવે છે. સતીઓ અને ધર્મપરાયણ સાધુ પુરુષો મારાં ઘર છે. મેં આગળ કહ્યા તે કુટુમ્બીઓ સહિત હું આ ઘરોમાં નિવાસ કરુ છું. પાર્વતીયુક્ત શિવ પણ મારું નિવાસસ્થાન છે. મારુ તે શંકર નામનું ઘર પણ કામદેવ દ્વારા નષ્ટ કરાયું હતું. મહાત્મા વિશ્વામિત્ર કઠોર તપ કરતા હતા, તેમને પણ મેનકાનો આશ્રય લઇને આ કામે જીતી લીધા હતા. ગૌતમ મુનિની પત્ની અહલ્યા સતી અને પતિવ્રતા હતી, તેને પણ દુરાત્મા કામે સત્યથી વિચલિત કરી હતી. જગતમાં કેટલાયે મહા-

ત્માઓ અને પતિવ્રતા નારીઓ કામને લીધે માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયાં છે. દુષ્ટ કામ મારી પાછળ પડયો છે. હવે હું ક્યાં રહીશ? તે મને અહિં જાણીને જ ધનુષ-બાણ લઇને આવ્યો છે. તે પાપાત્મા પોતાનાં બાણોના અગ્નિથી મારું ઘર નષ્ટ કરી દેશે. દૂર લોકો, પાખંડીઓ અને બીજાઓનું અહિત કરનારાઓ તથા અસત્ય વગેરે તેના સેનાપતિઓ છે. પાપી કામ પોતાના દુરાત્મા સેનાપતિઓની સહાયતાથી મારું ઘર તોડી રહ્યો છે. તે મને પણ તેમાંથી ભગાડી દેશે. તેના તેજથી બળીને હું નાશ પામી જઇશ. હું પુણ્યાત્મા કૃકલની પ્રિય પત્ની સુકલામાં પણ રહું છું. પાપિષ્ઠ કામ મારું આ ઘર પણ નષ્ટ કરવા તત્પર બન્યો છે. બળવાન્ ઈન્દ્ર આ કાર્યમાં તેને સહાય કરી રહ્યો છે. કામદેવ દ્વારા તેણે કરેલાં પહેલાંનાં કૃત્યોને તે ભૂલી રહ્યો છે કે આના ફંદમાં પડવાથી હું કેવી દુર્દશામાં પડી ગયો હતો. સતી સાથે વ્યભિચાર કરવાથી તેનું શું પરિણામ આવે છે તે, તે અહલ્યા-પ્રકરણમાં જોઇ ચૂક્યો છે. છતાં પણ આજે પુણ્યચરિત્રા સુકલાનો નાશ કરવા માટે તે તૈયાર થયો છે. હે ધર્મરાજ! એવું કરો કે કામદેવ ઈન્દ્રની સાથે આવે નહિ.

ધર્મે કહ્યું–'હું કામનું તેજ નષ્ટ કરવાનો અને તેના મૃત્યુ સુધીનો પણ પ્રબન્ધ કરીશ. મેં જે ઉપાય વિચાર્યો છે તેને સાંભળોઃ પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) પક્ષીનું રૂપ ધારણ કરીને આકાશમાર્ગથી જઇને સુકલાને તેના પતિના શુભ આગમનનો શબ્દ સંભળાવે. પતિના આગમનની વાત જાણીને સુકલા સ્વસ્થ ચિત્તવાળી થતાં જરૂર તે દુષ્ટોથી નષ્ટ થશે નહિ.' આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને તેમણે પ્રજ્ઞાને મોકલી. પ્રજ્ઞા સુકલાના ઘરના ઉપર ભવિષ્ય જાણનાર પક્ષીની માફક મધુશબ્દ કરતી જોવામાં આવી. તત્કાલ સુકલાએ તેનું પૂજા-સન્માન કર્યું. પછી સુકલાએ યોગ્ય બ્રાહ્મણને બોલાવીને પૂછ્યું–આ શકુન પક્ષી શું કહે છે? બ્રાહ્મણે કહ્યું–હે શુભે! આ પક્ષી તમારા પતિના આગમનના સમાચાર સંભળાવી રહ્યું છે. તમે સ્થિર અને નિશ્ચિન્ત રહો, સાત દિવસની અન્દર તમારા પતિ આવી જશે.' આ મંગલમય વાક્ય સાંભળી સુકલા બહુ પ્રસન્ન થઇ.

આ બાજુ કામદેવ અને ઇન્દ્રે શું કર્યું તે આવતા અંકમાં આવશે.

(ચાલુ)

પૂ. ગાંધીજી સાથે પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન–પરમેશ્વર માટે શું વાંચવું?

ઉત્તર–ગીતાજી અને રામાયણ વિચારપૂર્વક વંચાય તો તેમાંથી બધું મળી રહે છે.

પ્રશ્ન–ચિત્તની એકાગ્રતાનો માર્ગ!

ઉત્તર–હૃદયને પવિત્ર કરવા અને એકાગ્ર થવાને સારૂ મજકૂર પુસ્તકોનું વાચન-મનન અને જ્યારે શુભ કાર્યમાં ન રોકાએલા હોઇએ ત્યારે રામનામનું રટન બહુ મદદ કરે છે.

પ્રશ્ન–આપને અંતરનો સંદેશ મળ્યો તો મારા જેવાને તે કેવી રીતે મળે!

ઉત્તર–આપણે પ્રયત્નવાન રહીએ અને શ્રદ્ધા રાખીએ તો પ્રયત્નનું ફળ મળ્યા વિના રહેવાનું જ નથી.

પ્રશ્ન–પરમાત્માની ઝાંખીનો ઉપાય!

ઉત્તર–રાગદ્વેષનો સર્વાંશે ક્ષય થવો એ જ ઇલાજ આત્મદર્શનનો છે.

પ્રશ્ન–પ્રવૃત્તિથી શાન્તિ થાય!

ઉત્તર–શુભ પ્રવૃત્તિથી પરમ શાન્તિ અવશ્ય મળશે જ. —'ધર્મમંથન'માંથી.

ખાદી શા માટે પહેરીએ!–એટલા જ માટે કે તેને તારે તારે કાંતનાર ડોશીમાઓ વિધવા બહેનો અને ગરીબ ભાઇબહેનોના રોટલાના ટુકડાનો આધાર અને આપણાં જ વણનાર ભાઇબહેનોની રોજી રહેલી છે. ખાદી ન પહેરવાથી આપણે જાણ્યે અજાણ્યે તેના પર કાપ મૂકીને પાપ વહોરીએ છીએ —મહાત્મા ગાંધીજી.

પરીક્ષાનું પરિણામ

લે: શ્રી 'ચક્ર'

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૬૫ થી ચાલુ)

મહાત્માજીએ યાત્રીને કહ્યું, આપને ભોજન બનાવવું હોય તો બનાવી શકો છો. મારી રાહ ન જોશો. કુટિર બંધ કરીને તમે તમારે નિરાંતે સૂઈ જજો.' આટલું કહીને તેઓ પણ પાછલા દરવાજેથી મારી પાસે આવીને બેઠા. ભોજનની સામગ્રી યાત્રી પાસે હતી. ચોખા, દાળ વિ. કાઢીને તેણે રસોઈની શરૂઆત કરી. આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે, તે સ્ત્રી પેલા યાત્રીના કોઈપણ કાર્યમાં કંઈપણ સહકાર આપતી નહોતી.

થોડાં ઘણાં લાકડાં ત્યાં પડ્યાં હતાં. વરસાદથી ભીંજાઈ ગયેલાં લાકડાં એકદમ ક્યાંથી સળગે ! કુટિરમાં આમતેમ ફાંફાં મારીને તે પુસ્તકો ઊઠાવી લાવ્યો. તેને ફાડીને તે તેમાં નાખવા લાગ્યો. મેં મહાત્માજીના મો સામું જોયું. પહેલાં તો તેમને ક્રોધ ચડ્યો પરંતુ તરત જ તેમણે નાક પર આંગળી મૂકીને શાંત રહેવાનો મને સંકેત કર્યો.

ભોજન તૈયાર થયું. યાત્રીએ એકલાએ ભોજનને ન્યાય આપ્યો. પેલી સ્ત્રી તો હજુ સુધી એક ખૂણામાં લપાઈને છાનીમાની બેસી રહી હતી. તેણે ભોજન કરવાનો સાફ ઇનકાર કર્યો. ભોજનથી પરવારીને તેણે કુટિરનો દરવાજો બંધ કરી દીધો. પોતાના ટ્રંકમાંથી ઓઢવા-પાથરવાનાં કપડાં કાઢીને બીસ્તરો બનાવી દીધો. તેણે સળગાવેલ દીવાને આધારે અમે અંદર શું બને છે તે બધું જોઈ શકતા હતા.

હવે તેણે સહરહુ સ્ત્રી પર બળાત્કાર કરવાનો નિર્લજ્જ પ્રયાસ કર્યો. તે રુદન કરી રહી હતી; ખેંચાખેંચીમાં તેનાં વસ્ત્રો ફાટી ગયાં. લગભગ તે નગ્નાવસ્થામાં મૂકાઈ ગઈ. તે બન્ને જણાની વાતચીતથી અમે એટલું સમજી શક્યા કે, આ સ્ત્રી તેની ભાભી છે. અને તીર્થયાત્રા કરાવવા માટે તે તેને સાથે લાવ્યો છે.

મહાત્માજી મારો હાથ પકડીને મને રોકી રહ્યા હતા. મેં પરાણે હાથ છોડાવીને પત્થરના બે-ત્રણ ટુકડા તે તરફ ફેંક્યા. એક પત્થર વાગવાથી પેલો દીવો બૂઝાઈ ગયો. અંધારાનો લાભ લઈને પેલી સ્ત્રી ત્યાંથી નાસી-છૂટી. પેલો પુરુષ તેને ખોળવા માટે પાછળ દોડ્યો. તેથી અમને પૂરાવો મળી ગયો.

આ પ્રકરણ પૂરું થયા પછી હું નિદ્રાધીન થયો. તે પછી રાત્રે શું બન્યું તેની મને ખબર નહોતી. પ્રાતઃકાળે ઊઠતાં જ મેં કુટિરમાં મહાત્માજીને ન જોયા. ત્યાંથી હું સીધો વિચાર કરતોકરતો ઘેર ગયો. નિત્યકર્મથી પરવાર્યો. બપોરે ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈને હું મહાત્માજીની કુટિરે ગયો.

રાત્રે બનાવેલો માટીનો કામચલાઉ ચૂલો, રાખ, એંઠાં વાસણો તથા તૂટેલો દીવો વગેરે જેમનાં તેમ પડી રહ્યાં હતાં. મહાત્માજી ધ્યાનમગ્ન દશામાં પોતાના આસન પર બેઠા હતા. મેં નજીક જઈને તેમને પ્રણામ કર્યા. કુટિર સાફ કરવા જતાં તેમણે મને અટકાવી દીધો. તેમના ઇશારાથી હું પાસે જ બેસી ગયો.

મહાત્માજી બોલ્યા; ' જુઓ, પરીક્ષા તો થઈ ગઈ. તેમાં કંઈક અંશે હું સફળ થયો છું, અને કંઈક અંશે નિષ્ફળ પણ નીવડ્યો છું. પુસ્તકો ફાડીને જ્યારે તે સળગાવવા લાગ્યો ત્યારે મને ખૂબ દુઃખ થયું, અને ક્રોધરૂપી રાક્ષસે મારા હૃદયમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો. બળાત્કારના પ્રસંગે જ્યારે તમે ઉત્તેજિત થયા હતા. ત્યારે હું તમને રોકી રહ્યો હતો તે મારી સહનશક્તિને આભારી નહોતું પરંતુ તે નગ્ન ચિત્ર પ્રત્યેનું મારું આકર્ષણ જ તેનું મુખ્ય કારણ હતું. સૌથી મોટી વાત તો એ છે, કે અત્યારે પણ મારું મન તેમાં રમી રહ્યું છે. મગજમાં એ જ વિચારો ઘૂમી રહ્યા છે. આ ચંચળતા અને અશાંતિ જ એમ સૂચવે છે, કે મારું મન તે સમયે વિકૃત બની ગયું હતું. તમારી હાજરી અને ઈશ્વરની કૃપાથી હું બચી ગયો.'

હું સ્તનમન થઈને બધું સાંભળી રહ્યો હતો. મહાત્માજી વચમાં જરી અટકીને બોલ્યા. 'જુઓ; હું તમને મારો નિર્ણય કહું છું. હૃદયમાં તેને કોતરી રાખજો. કોઈ પણ માણસ મનને સંપૂર્ણ રીતે જીતી શકતો નથી. મન ક્યારે દગો દેશે તેની કોઈને ખબર પડતી નથી. જેમાં વિકૃતિનો ભય હોય એવા પ્રસંગો જાણી જોઈને ઊભા કરવા એટલે પોતાના પગ પર કુહાડી મારવા જેવું છે.

જિતેન્દ્રિયપણાનો ફાંકો રાખીને ભૂલેચૂકે પણ આવો પ્રયોગ ન કરવો. સંસારથી દૂર રહીને

દુન્યવી વિકારોથી અલિપ્ત રહેવું એટલું જ બસ છે. ઈશ્વરની દયા હોય તો જ અકસ્માત આવી પડેલા પ્રસંગોએ વિકારોમાંથી આપણે બચી શકીએ. નિરભિમાની થઈને હંમેશાં ભગવચ્છરણાગતિ સ્વીકારીને રહેવું અને માયાવી વાતાવરણથી યથાશક્ય દૂર રહેવું; એ જ ડહાપણ ભરેલો માર્ગ છે.'

પાછળથી મને ખબર પડી કે પેલી સ્ત્રીએ પોલીસને સૂચના આપી દીધી છે અને પોલિસે યાત્રીની ધરપકડ કરી છે. આ સમાચાર આપવાની દષ્ટિથી હું સંધ્યા સમયે પુનઃ મહાત્માજીની કુટિરે ગયો. કુટિર સાવ સૂની પડી હતી. મહાત્માજી કોઈ અજાણ્યા સ્થળે પ્રસ્થાન કરી ગયા હતા, બહુ સમય સુધી રાહ જોઈને હું પાછો આવ્યો. મને ફરીથી ત્યાં મહાત્માજીનાં દર્શન ન થયાં તે ન જ થયાં.

[૪]

કેટલાક વર્ષો બાદ હું અયોધ્યા ગયો. સરયૂમાંથી સ્નાન કરીને પાછા ફરતી વખતે મેં શહેરથી થોડે દૂર, એક ખંડિયેર મકાન પાસે, એક પાગલને જતો જોયો. તે પત્થરો એકઠા કરીને પોતાની પાસે આવનાર તરફ ફેંકતો હતો. મને તરત જ એમ લાગ્યું કે આ પાગલ તો તે જ મહાત્માજી હોવા જોઈએ.

લોકોએ મને કહ્યું, 'આપ તેની પાસે ન જશો. તે પત્થરો ફેંકીને જેને-તેને મારે છે.' ડર તો મને પણ લાગતો હતો પરંતુ હૈયાની તમામ હિંમત એકઠી કરીને આગળ વધ્યો. મને જોતાની સાથે જ તે પાગલ ખંડિયેરમાં ઘૂસી ગયા. નજીક ગયા પછી સંકેત કરીને તેમણે મને ખંડિયેરમાં બોલાવ્યો. ખંડિયેરમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં ચીંથરાં જ નજરે પડતાં હતાં, આ ચીંથરાંને આ પાગલ જ ભેગાં કરી લાવ્યો હતો. ખરેખર તે મારા પૂર્વપરિચિત મહાત્માજીસિવાય બીજું કોઈ નહોતું. તેમણે પાણી લાવવાની મને આજ્ઞા કરી. સરયૂમાંથી જળ લાવીને મેં તેમને પીવડાવ્યું. પછી તેઓ બોલ્યા, 'વારુ, હવે તું અહીંથી ભાગી જા. મને ભય લાગે છે.' હઠાગ્રહ કરીને તેમની શાંતિમાં ભંગ પાડવાનું મને ઠીક ન લાગ્યું. પ્રણામ કરીને મેં ચાલતી પકડી.

× × ×

શ્રી રામકૃષ્ણની ઉપદેશવાણી

અનુઃ શ્રી જયન્તીલાલ મંગળજી ઓઝા B. A.; L. L. B.

માયા

[(૧) ઈશ્વરની વિરાટ શક્તિ રૂપે માયા (૨) અવિદ્યા-માયા (૩) વિદ્યા-માયા]

(૧) ઈશ્વરની વિરાટ શક્તિ રૂપે માયા.

૧ ગતિમાન સર્પ અને ગુંચળું વળીને સ્થિર પડી રહેલા સર્પની વચ્ચે જે સંબંધ છે, તે સંબંધ માયા અને બ્રહ્મ વચ્ચે છે. શક્તિ જ્યારે કાર્યના રૂપમાં હોય ત્યારે માયા; શાંત, સ્થિર હોય ત્યારે બ્રહ્મ.

૨ સમુદ્રનું પાણી અત્યારે શાન્ત સુસ્થિર છે, પછી તેમાં મોજાં ઉછળવા લાગશે; તે જ રીતે બ્રહ્મ અને માયા સમજવાનાં છે. શાંત, ગતિહીન સ્થિતિનો સમુદ્ર એ બ્રહ્મ અને ઉછળતો સમુદ્ર એ માયા.

૩ અગ્નિ અને તેની દાહક શક્તિનો જેવો સંબંધ તેવો બ્રહ્મ અને શક્તિ વચ્ચેનો સંબંધ.

૪ સર્જન માટે શિવ અને શક્તિ બન્નેની જરૂર છે. સૂકી માટી લઈને કુંભાર ઘડો ઘડી શકે નહિં; પાણીની પણ જરૂર છે. તે જ રીતે કેવળ શિવ શક્તિની મદદ વિના સર્જન કરી શકે નહિ.

૫ એક વખત મને માયાનું દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ. ત્યારે મારા જોવામાં નીચેનું દશ્ય આવ્યું. એક નાનું ટીપું વધતું વધતું છોકરીના આકારમાં ગોઠવાઈ ગયું, છોકરીમાંથી વધીને સ્ત્રી થઈ અને તેણે એક બાળ-

કને જન્મ આપ્યો; જેવું બાળક જન્મ્યું કે એ સ્ત્રી તેને ખાઇ ગઈ. આ રીતે તેને ઘણાં બાળકો જન્મ્યાં અને તે સર્વને એ બાઈ ખાઇ ગઈ. ત્યારે મને સમજાયું કે તે માયા છે.

૬ સર્પને દાઢમાં ઝેર હોવા છતાં, તેના પોતાના ઉપર એની અસર થતી નથી; પરંતુ જ્યારે તે કરડે છે, ત્યારે જેને તે કરડે છે તે મરી જાય છે. તે જ રીતે ઈશ્વરમાં માયા રહેતી હોવા છતાં તેના ઉપર કંઇ અસર થતી નથી, પણ તે માયા આખી દુનિયાને નચાવે છે.

(૨) અવિદ્યા રૂપે માયા.

૭ દક્ષિણેશ્વરના મંદિરની એક ઓરડીમાં કોઈ સાધુ થોડો વખત રહ્યા હતા. તે કોઇની સાથે વાતચીત કરતા નહિ. બધો વખત ઈશ્વરના ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતા. એક દહાડો એકાએક એક વાદળું આકાશમાં દેખાયું. થોડા વખત પછી પવનને લઇને તે વાદળું વિખેરાઇ ગયું. સાધુ મહારાજ પોતાની ઓરડીમાંથી બહાર આવી હસવા અને નાચવા-કૂદવા લાગ્યા.

આ ઉપરથી ગુરુમહારાજ તેને પૂછવા લાગ્યા. 'અરે! અત્યાર સુધી તો તમે ચુપચુપ તમારી ઓરડીમાં પડ્યા રહેતા, આજે આમ આનંદથી હસવા અને નાચવા-કૂદવા કેમ લાગ્યા છો!' સાધુએ જવાબ આપ્યો:-"જીવનને વિંટળાઇને રહેતી માયા આને બરાબર મળતી આવે છે! થોડા વખત પહેલાં તેનું નામનિશાન પણ હોય નહિ, પરંતુ એકાએક બ્રહ્મરૂપ નિર્મળ આકાશમાં તે દેખા દે છે, તથા સમગ્ર વિશ્વને સર્જે છે; અને બ્રહ્મના એક શ્વાસોચ્છ્વાસથી વિખેરાઇ જાય છે."

૮ રામ, સીતા અને લક્ષ્મણ વનવાસ ભોગવવા વનમાં ગયા. રામ આગળ, સીતાજી વચમાં, લક્ષ્મણ તેની પાછળ. રામનાં કાયમ પૂર્ણ દર્શન મેળવવા લક્ષ્મણને તીવ્ર ઇચ્છા હતી, પણ સીતાજી વચ્ચે હોવાથી તેમ બનતું નહિ. પછી તેમણે સીતાજીને જરા બાજુએ ખસી જવા વીનવણી કરી. સીતાજી જરા બાજુએ ખસ્યાં કે તરત જ લક્ષ્મણની ઇચ્છા પૂરી થઇ. તેમને રામનાં દર્શન થયાં. આ દુનિયામાં બ્રહ્મ, માયા અને જીવની વ્યવસ્થા પણ આને મળતી છે. જ્યાંસુધી માયાનો પડદો આઘો ખસે નહિ, ત્યાંસુધી જીવ પરમાત્માને જોઇ શકતો નથી-મનુષ્ય ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર પામી શકતો નથી.

૯ રાત-દિવસ ઝુમ્મરમાંથી લટકતા ખોટા હીરા જોઇને એક સાધુપુરુષ કાયમ હસ્યા કરતા. હીરામાંથી તેને લાલ, પીળા, વાદળી એવા જુદાજુદા રંગો દેખાતા હતા. એ તેના હસવાનું કારણ હતું. આ રંગો ખોટા છે એમ સમજાતાં તેમને સમજાઇ ગયું કે દુનિયા પણ આવી જ ખોટી છે.

૧૦ મુખડાનું સિંહનું માથું ચઢાવી લેવાથી હરિ ભયંકર દેખાય છે. પોતાની બેન રમતી હોય છે ત્યાં જઇને તે સિંહની માફક ત્રાડ પાડે છે. બેન તો બીચારી ગભરાઈ જઇને રાડારાડ કરી મૂકે છે અને સિંહથી છૂટવા દોડાદોડ કરવા લાગે છે. પરંતુ જેવો હરિ એ સિંહનું માથું કાઢીને દૂર મૂકે છે કે તરત જ છોકરી પોતાના વહાલા ભાઇને ઓળખી કાઢે છે, અને તેની પાસે દોડી જઈ ઊભી રહે છે. બધા માણસોની પણ આવી જ સ્થિતિ છે. માયા-શક્તિની અગાધ સત્તાને લઇને તેઓ ભુલમાં પડી જાય છે, ભયભીત બને છે અને જેતે કરવા લાગે છે. બ્રહ્મ તેની પાછળ છૂપાયેલો છે! એ માયાનો પડદો બ્રહ્મના મુખ ઉપરથી ખસી જાય તો પછી આપણે તેને નિષ્ઠુર, ભયંકર અધિષ્ઠાતા તરીકે નહિ, પણ પોતાના પરમ પ્રિય અંતરાત્મા તરીકે ઓળખી કાઢીશું.

૧૧ જો ઈશ્વર સર્વવ્યાપી હોય તો આપણે તેને કેમ જોતા નથી? તળાવને કાંઠે ઊભા હોઇએ પણ જો ઉપર લીલ અને બીજી વનસ્પતિ જામી ગઇ હોય તો આપણે પાણી જોઇ શકતા નથી. પાણી જોવું હોય તો શેવાળ, લીલ વગેરેને દૂર કાઢવાં જોઇએ. માયાનો પડદો આંખે આડો આવી ગયો છે, અને આપણે ફરિયાદ કરીએ છીએ કે આપણને ઈશ્વર દેખાતો નથી! જો ઈશ્વરને જોવા હોય તો આંખ પરથી માયાનું પડળ દૂર કરો.

૧૨ જેમ વાદળું સૂર્યને ઢાંકે છે, તેમ માયા ઈશ્વરને જોવા દેતી નથી. વાદળું ખસી જાય છે ત્યારે ફરી સૂર્ય દેખાય છે; માયા દૂર હટે કે તરત જ ઇશ્વર દેખાય.

૧૩ એવી લોકોક્તિ છે કે રાજહંસ દૂધ અને પાણી ભેગાં મળી ગયાં હોય તો તેમાંથી દૂધ પી જઇ પાણી પડતું મેલે છે. બીજાં પક્ષીઓ તેમ કરી શકતાં નથી. ઇશ્વર માયાની સાથે ઓતપ્રોત થઇ ગએલ છે. સાધારણ મનુષ્યો તેને માયાથી અલગ પાડી જોઇ શકતા નથી. કેવળ પરમહંસો જ માયાને દૂર કરી શકે છે અને પૂર્ણ શુદ્ધ ઇશ્વરને પહોંચી શકે છે.

૧૪ જો તમે એ વિશ્વમોહિની માયાનું સ્વરૂપ સમજી જાઓ તો પછી ખબર પડી જવા પછી જેમ ચોર નાસી જાય છે તેમ તે પણ સંતાઈ જશે.

(૩) વિદ્યા-માયા

૧૫ ઈશ્વરમાં વિદ્યા-માયા અને અને અવિદ્યા-માયા બન્ને છે. વિદ્યા-માયા મનુષ્યને ઈશ્વર તરફ લઈ જાય છે, અવિદ્યા-માયા તેનાથી દૂર ખેંચી જાય છે. જ્ઞાન, ભક્તિ, વિવેક, વૈરાગ્ય, દયા-આ બધાં વિદ્યા-માયાનાં સ્વરૂપો છે; તેમની મદદથી જ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય.

૧૬ માયા બ્રહ્મને પ્રકટ કરે છે. માયા ન હોય તો બ્રહ્મને કોણ જાણી શકયું હોત? શક્તિને જાણ્યા વિના-ઈશ્વરની સાકાર મૂર્તિને જાણ્યા વિના-તેમને જાણવાને બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

૧૭ માયાને લઈને જ પરમ જ્ઞાન અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ આપણે માટે શક્ય બને છે. એના સિવાય આનો સ્વપ્નાં આવવાં પણ મુશ્કેલ. માયામાંથી જ દ્વૈત અને સાપેક્ષતા ઉદ્ભવે છે, માયા ન હોય તો ભોગ્ય પણ ન હોય અને ભોક્તા પણ ન હોય.

૧૮ બિલાડી પોતાનાં બચ્ચાંને દાંત વડે પકડે છે, પણ તેથી કંઈ તેમને ઈજા થતી નથી. પરંતુ જ્યારે ઉંદરને દાંતથી પકડે છે ત્યારે તે મરી જાય છે. આ રીતે માયા ભક્તને કદી પણ મારતી નથી, જો કે બીજાઓનો સર્વનાશ થઈ જાય છે.

દયા અને ન્યાય જુદાં નથી

પ્રશ્ન—પરમાત્મા દયાળુ અને ન્યાયકારી છે કે નહિ?

ઉત્તર—છે.

પ્રશ્ન—એ બન્ને ગુણ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. માટે જો ન્યાય કરે તો દયા ન રહે અને દયા કરે તો ન્યાય ન રહે. કારણ કે ન્યાય તેને કહે છે જ્યાં કર્માનુસાર ન્યૂનાધિકતા રહિત ફળ અપાય અને દયા તેને કહે છે કે અપરાધીને દંડ આપ્યા વિના મુક્ત કરવો.

ઉત્તર—ન્યાય અને દયામાં નામમાત્રનો જ ભેદ છે. જે પ્રયોજન ન્યાયથી સિદ્ધ થાય છે તે જ પ્રયોજન દયાથી સિદ્ધ થાય છે. દંડ દેવાનું પ્રયોજન એ કે મનુષ્ય અપરાધ કરવાથી દૂર રહી દુઃખી ન થાય. તે જ પ્રયોજન દયાનું છે. ન્યાય અને દયાનું પ્રયોજન બીજાના દુઃખને દૂર કરવું તે જ છે.

વળી ન્યાય અને દયાનો જે અર્થ તમે કર્યો છે તે ઠીક નથી. કારણ કે જેણે જેટલો અને જેવો અપરાધ કર્યો હોય તેને તેટલા અપરાધ અનુસાર દંડ આપવો તેનું નામ ન્યાય છે. અને જો અપરાધીને દંડ ન આપવામાં આવે તો દયાનો નાશ થઈ જાય.

એક અપરાધી લૂંટારાને છોડી મૂકવો એ હજારો ધર્માત્માઓને દુઃખ દેવા જેવું છે. જ્યારે એકને છોડવાથી હજારો મનુષ્યોને દુઃખ થાય છે તો પછી એનું નામ દયા કેવી રીતે?

એક લૂંટારાને કારાગૃહમાં રાખી પાપથી બચાવવામાં આવે તો લૂંટારા ઉપર અને એક લૂંટારાને મારી નાખવાથી હજારો મનુષ્યો ઉપર દયા અભિવ્યક્ત થાય છે.

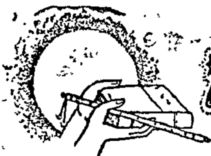
પ્રશ્ન—તો પછી દયા અને ન્યાય બે શબ્દો જુદા કેમ થયા?

ઉત્તર—શું એક અર્થનાં અનેક નામો અને એક નામના અનેક અર્થો નથી હોતા? હોય છે. તો પછી તમને શંકા કેમ થઈ?

પ્રશ્ન—સંસારમાં જુદા અર્થ સાંભળીએ છીએ શા માટે?

ઉત્તર—સંસારમાં સાચું અને ખોટું બન્ને સાંભળવામાં વિચાર કરીને પછી નિશ્ચય કરવો. સંસારમાં બધા પાપીઓ છે. અને મોટી દયા તો એ છે કે કોઈને અધિક સુખ, કોઈને ન્યૂન સુખ, કોઈને અધિક દુઃખ—ન્યૂન દુઃખ એવા પ્રકારની વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે તે જ ન્યાયનું પ્રત્યક્ષ ફળ છે. બંધન અને દંડ તે ન્યાય કહેવાય છે. એ બન્નેનું પ્રયોજન તો એક જ છે. અને તે એ કે સર્વેને પાપ અને અને દુઃખથી વિમુક્ત કરવા.

—સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી

રસ્તે જતાં જડેલું

લેખકઃ—
શ્રી 'પુનિત' મહારાજ

લગભગ પ્હો ફાટવાનો સમય હતો. આધેડ વયની ઉંમરનો એક આદમી ઘેરથી સ્ટેશન તરફ જઈ રહ્યો હતો. ઘેરથી સ્ટેશન ઠીક ઠીક દૂર હતું. સાધનને અભાવે તે પગપાળો ઉતાવળી ગતિએ પગલાં ભરી રહ્યો હતો. અરધે રસ્તે આવ્યા બાદ. કોઈ ખૂણામાં પડેલા કાગળના એક ટુકડા પર એકાએક તેની દૃષ્ટિ પડી. ઉઠાવીને જોયું તો તે સો રૂપિયાની નોટ હતી. લોકોની નજર ન પડે એવી ચાલાકીથી તેણે તે નોટને પોતાના ઝભ્ભાના બહારના ખીસ્સામાં મૂકી દીધી. ત્યાંથી આગળ વધીને તે સ્ટેશન પર આવ્યો. લાંબી કતારમાં ઊભા રહીને જવાના સ્થાનની ટીકીટ લીધી. નિયત સમયે ગાડી પ્લેટફોર્મ પર આવી ગઈ હતી. ખટપટ કરીને તે મહામુશીબતે જગા મેળવીને બેઠો ને કપાળ પરના પરસેવાને રૂમાલ વડે લુછવા લાગ્યો.

લોકો અરસપરસ પોતપોતાના કાર્યક્ષેત્રને લગતી વાતો કરી રહ્યા હતા. 'કપાળે કપાળે જુદી મતિ' એ લોકોક્તિ અનુસાર અવનવી વાતોનો રંગ જામ્યો હતો. આખા ડબ્બાના મુસાફરોમાં આ ભાઈના મુખ ઉપર વધુ આનંદ તરી આવતો હતો. વગર મહેનતે રૂપિયા સોની કમાણી થઈ હોવાથી તેને મન તો આજે દીવાળીનો દહાડો લાગતો હતો. યથાસમયે સીટી વાગી ને ગાડી ઊપડી.

થોડીવાર આમતેમ જોઈને નોટને નિરાંતે ઠેકાણે મૂકી દેવાની ગણતરીથી તેણે ખીસ્સામાં હાથ નાખ્યો. પરંતુ...ત્યાં તો તે સખેદાશ્ચર્યના સાગરમાં ડૂબી ગયો. ગજવામાં હાથ ઘાલતાંની સાથે જ હાથ સીધો બહાર નીકળી ગયો. હકીકત એવી બની હતી કે, ભીડની ગીરદીનો લાભ લઈને કોઈ બદમાશે તેનું ખીસ્સું કાપી લીધું હતું. 'ભૂલથી કોઈ બીજા ખીસ્સામાં મુકાઈ ગઈ હશે' એમ માનીને તેણે બધાં ખીસ્સાં તપાસી જોયાં પરંતુ કંઈ પત્તો ન લાગ્યો. તેનું હસતું મુખકમળ તરત જ કરમાઈ ગયું. ખૂબ દુઃખી થઈને તેણે રડવા માંડ્યું.

આસપાસ બેઠેલા સદ્‌ગૃહસ્થો વિચારમાં પડી ગયા કે, આ કોઈ વિચિત્ર માણસ દેખાય છે. હમણાં તો હસતો હસતો આવ્યો હતો અને કંઈ પણ કારણ વિના, ઓચિંતો કેમ રડી રહ્યો છે! તેમાંના એકાદ જણે કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી તેને પૂછ્યું, 'ભાઈ! આપ જ્યારે ડબ્બામાં પ્રવેશ્યા ત્યારે તો આપનું હૈયું હરખથી હસી રહ્યું હતું અને અત્યારે ગાડીમાં બેઠાબેઠા એવો કયો બનાવ બની ગયો કે જેથી આપ રડી રહ્યા છો!' પેલાએ સાચી હકીકત જણાવતાં કહ્યું; 'ભાઈ! હું એટલા માટે રડી રહ્યો છું, કે મારા ખીસ્સામાં સો રૂપિયાની નોટ હતી તે ગૂમ થઈ ગઈ છે.'

'એવી કેવી રીતે નોટ મૂકી હતી કે ખીસ્સું કપાઈ ગયું!' વધુ પૂછપરછ કરતાં પેલા સજ્જને પૂછ્યું.

'ઝભ્ભાના બહારના ગજવામાં મૂકી હતી.' તેણે જવાબ દીધો.

'ભલા આદમી! સો રૂપિયા જેવી ભારે રકમની નોટ એવા ખીસ્સામાં મુકાય ખરી! આપ જેવા સમજદાર માણસથી આવી ભૂલ થાય!'

'ત્યાં ના મુકાય તે તો હું પણ સમજું છું. પરંતુ સાચી વાત એ છે કે, તે નોટ મને રસ્તામાંથી જડી હતી. 'રખેને તેને કોઈ જોઈ જશે' એવી બીકને લીધે જ મેં ત્યાં મૂકી હતી; નહિ તો હું દેખીતી મૂર્ખાઈ કરું એવો માણસ નથી.'

એ જ ડબ્બામાં એક ઉચ્ચ કોટિના સંત પ્રવાસ કરી રહ્યા હતા. અત્યાર સુધી તેઓ શાંત બનીને સાક્ષીભાવે આ વાર્તાલાપ સાંભળી રહ્યા હતા. આખી વાતનો અંત આવ્યા પછી તેમણે શાંતગંભીર મુખમુદ્રાથી, જેની નોટ ખોવાઈ હતી તેને વિનયપૂર્વક કહ્યું: 'ભાઈ! આપ સાંભળવા તૈયાર હો તો હું બે શબ્દો કહેવા ઇચ્છું છું.'

'જરૂર, ખુશીથી કહો મહારાજ!' તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

'સ્હેજ ઊંડો વિચાર કરીને જોશો તો આપને જણાશે કે આપે દુઃખી થવાની કંઈ જરૂર નથી. જરા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. જ્યારે તમે ઘેરથી નીકળ્યા ત્યારે તમારી પાસે કંઈ જ નહોતું. તે નોટ તો તમને રસ્તામાંથી જ જડી હતી. હવે તમે એમ જ માની લો કે તે નોટ તમને જડી જ ન હોતી! જે વસ્તુ તમારી હતી જ નહિ તેને માટે શોક કરવાનો તમને શું અધિકાર છે! જરૂર છે માત્ર આપના મનની દિશાને બદલવાની.' પેલા માણસને સાચો ઉપદેશ મળવાથી તેના હૈયાની આંટી સહેલાઈથી ઉકલી ગઈ. તેને સાચી સમજણ આવી ગઈ.

× × ×

બોધપાઠ:—આ તો એક દૃષ્ટાંત છે. પરંતુ આપણને તે સરસ રીતે લાગુ પડે છે. તેનો આધ્યાત્મિક ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે: ઘર એટલે આ માયાવી જગત અને સ્ટેશન એટલે પ્રભુનું ધામ. માના ઉદર રૂપી જેલમાંથી જ્યારે આપણે આ જગતમાં જન્મ ધારણ કરીએ છીએ ત્યારે પણ ખાલી હાથે જ જઈએ છીએ. જન્મ અને મરણ વચ્ચેનો જે ગાળો એનું નામ છે જીવન. જગતમાં જન્મ્યા પછી આપણે પાછલા જન્મોના સંસ્કારો વિસરી જઈએ છીએ. જ્યાંસુધી આપણે નિર્દોષ બાળક હોઈએ છીએ ત્યાંસુધી આપણે પ્રભુસ્વરૂપ ગણાઈએ છીએ. જેમજેમ આપણે સમજણા થઈએ છીએ તેમતેમ આપણામાં માયાનો સંચાર થતો જાય છે.

ધીરે ધીરે પ્રસંગોપાત્ત આપણે માયાના બંધનમાં બંધાતા જઈએ છીએ. બાલ્યાવસ્થા રમતગમતમાં વેડફાઈ જાય છે. પછી કિશોરાવસ્થા વટાવીને યૌવનને ઉંબરે આવીએ છીએ. ત્યારબાદ લગ્નજીવનનો લ્હાવો લેવા માટે ધનસંગ્રહ કરીએ છીએ. પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યા પછી બે-ચાર બાળકોના પિતા બનીએ છીએ. જેમ જેમ જવાબદારી અને જીવનની જરૂરિયાતો વધતી જાય છે તેમ તેમ પૈસા પ્રત્યેની આપણી પ્રીતિમાં અભિવૃદ્ધિ થતી જાય છે. અનેક જાતનાં કાળાં-ધોળાં અને સાચાં-જૂઠાં કરીને આપણે 'શેઠ' બનીએ છીએ. વિધવિધ પ્રકારના વેપાર ધંધામાં મશગૂલ બનીને વૈષ્ણવ હોવા છતાં 'કરમના કસાઈ' બનીએ છીએ. જીવનના સરવૈયામાં કેવળ હાયહાય અને ઉપાધિ જ બાકી રહે છે! એમ કરતાં કરતાં ઘડપણમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. ઘડપણ એટલે 'જીવતું મરણ.' તેમાં અસંખ્ય દુઃખોના શિકાર બનવું પડે છે. છેવટે યમરાજાનું ઓચિંતુ આંતું આવી પહોંચે છે. તે વખતે તમામ માયાવી પદાર્થોને પરાણે છોડવાની ફરજ પડે છે ત્યારે, જેને સો રૂપીયાની નોટ જડી હતી તે માણસની માફક આપણે પોકેપોક મૂકીને રડીએ છીએ. પરંતુ આપણને એ ખ્યાલ નથી રહેતો કે આપણે તો જગતમાં ખાલી હાથે જ આવ્યા હતા અને ખાલી હાથે જ જવાના છીએ. જે જે સાંસારિક પદાર્થો—સ્ત્રીપુત્ર, ઘરબાર, મોટરગાડી, કુટુંબકબીલા, સગાંવહાલાં, માલમિલકત વગેરે—ને 'આપણાં' માનીને તેમની સાથે ગાઢ સ્નેહ બાંધ્યો છે તે તો બધાં, સો રૂપીયાની નોટની જેમ, 'રસ્તામાંથી જડેલાં' છે. તેને માટે શોક કરવો એ ગેરવ્યાજબી અને બીનજરૂરી છે.

જ્યાંસુધી આપણે આવી વિવેકબુદ્ધિ વડે વિચારીશું નહિ ત્યાંસુધી આપણાં દુઃખોની પૂર્ણાહુતિ કદાપિ થવાની નથી. જે દિવસે આપણે ઈશ્વરી સંકેતોના રહસ્યને સમજીને તેનો અમલ કરીશું તે દિવસથી આપણા જીવનરૂપી જમીનમાંથી દુઃખોનું મૂળ કાયમને માટે ઉખડી ગયું હશે.

—:અસ્તેય:—

પારકાની માલિકીની વસ્તુ ન લેવી એટલો જ અસ્તેયનો અર્થ નથી, પોતાની ગણાતી હોય પણ પોતાને તેની જરૂર ન હોય છતાં તેનો ઉપયોગ કરવો એ પણ ચોરી જ છે. બીજાના વિચારને કે સાધનને જાણી જોઈને તેનો પોતાની મહત્તા બતાવવા ઉપયોગ કરવો એ વિચારની ચોરી છે. ઈશ્વરની સર્વ વસ્તુઓનો સર્વને અધિકાર છે, એના ઉપર એથી વધુ અધિકાર સમજવો એ પણ ચોરી છે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

ભક્તકવિ જયદેવ

અનુવાદક :—
શ્રી હરિલાલ પંચાલ

[ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૮૨ થી ચાલુ]

જયદેવનાં પત્ની પદ્માવતી પણ પતિને છાયાની જેમ અનુસરતાં, ભગવાન પ્રત્યે પણ એને અસીમ ભક્તિભાવ હતો. પણ એ પ્રેમના પ્રત્યક્ષ કારણરૂપ પોતાના પતિને જ માનતી અને તન-મનથી એમની સેવા કરતી. પતિવ્રતા સ્ત્રીના સઘળાં નિયમો એ ઘણી સારી રીતે જાણતી અને પાળતી. જયદેવજી રાજ્યમાં પૂજનીય વ્યક્તિ હતા. આથી રાની, રાજમાતા આદિ રાજમહેલની સર્વ મહિલાઓ પણ એમના ઘેર આવી પદ્માવતી પાસે બેસતી અને સત્સંગનો લાભ ઉઠાવતી. રાણી ઘણી જ સાદી, સુશીલ, ધર્મપરાયણ અને પતિવ્રતા હતી, પણ એના મનનું અભિમાન હજી જીવતું હતું. આને લીધે એ કેટલીક વાર દુઃસાહસ કરી બેસતી. એક દિવસ તો પદ્માવતી સાથે પણ એ આવું જ દુઃસાહસ કરી બેઠી...

સત્સંગ ચાલી રહ્યો છે. પદ્માવતી સતી-ધર્મનો મહિમા સમજાવે છે. એણે કહ્યું, "સ્વામીના શબને ખોળામાં લઈ બળી જનાર સતી તો ઉતરતી કક્ષાની સતી કહેવાય. ઉચ્ચ કક્ષાની સતી તો પતિના મૃત્યુ-સમાચાર સાંભળતાં જ પ્રાણ તજે. પતિના મૃત્યુની વાત સાંભળતા એના પ્રાણ ક્ષણભર માટે પણ શરીરમાં નહિ ટકે." રાણીને આ વાત ન રુચી. એણે માન્યું કે પદ્મા પોતાના સતીત્વનું ગૌરવ વધારવા માટે જ આમ કહે છે. મનમાં ઈર્ષ્યાની આગ જલી ઊઠી. પરીક્ષા કરવાનો નિશ્ચય કરીને વિના બોલ્યે એ મહેલમાં આવી ગઈ. કેટલાક દિવસ પછી રાજા સાથે જયદેવજી બહાર ગયા. રાણીએ જોયું કે યોગ્ય સમય આવી પહોંચ્યો છે. આથી ચહેરા પર દીલગીરીનો ડોળ લાવીને એ પદ્માવતી પાસે આવી અને કપટી રુદન કરતાંકરતાં સમાચાર આપ્યાઃ "પંડિતજીને સિંહે ફાડી ખાધા." આટલું સાંભળતાં તો પદ્માવતી 'શ્રીકૃષ્ણ-કૃષ્ણ' કહેતી ધડ દઈને જમીન પર ઢળી પડી! રાણીએ સંભાળીને જોયું તો પદ્મા નિષ્પ્રાણ થઈ ગઈ હતી. એના પ્રાણપંખેરુ શરીરમાંથી ચાલ્યા ગયા હતા. એને પોતાના દુઃસાહસ પર અત્યંત પસ્તાવો થયો તે વિચારવા લાગી; "મહારાજની સન્મુખ હું શી રીતે મોં બતાવીશ! જ્યારે પતિદેવ પોતાના પૂજ્ય ગુરુદેવની ધર્મશીલા પત્નીના મોતના કારણરૂપે મને જાણશે ત્યારે હૃદયમાં કેવું દુઃખ થશે! જયદેવજીને પણ સંતાપ થશે! હા દૈવ!" એટલામાં તો જયદેવજી આવી પહોંચ્યા. રાજા પાસે પણ આ સમાચાર પહોંચ્યા હતા. એ પણ ત્યાં આવ્યા. એમના હૃદયમાં અપાર દુઃખ હતું. રાણીને તો જીવતે જીવત મૃત્યુનો સાક્ષાત્કાર થયો. પૃથ્વી માર્ગ દે તો અંદર સમાઈ જવાની ઇચ્છા થઈ. સખીઓ પાસેથી જયદેવજીએ અથ ઈતિ વૃત્તાંત જાણ્યા પછી કહ્યું; "રાણીમાને કહો, ગભરાય નહિ. મારા મૃત્યુસમાચારથી પદ્માના પ્રાણ નીકળી ગયા છે. હું જીવતો છું તેથી એ ગત પ્રાણને પાછા આવવું જ પડશે." ભગવાનની મનોમન પ્રાર્થના એમણે શરૂ કરી. એ ઇચ્છાથી નહિ કે પદ્માવતીના શરીર પ્રત્યે હજુ એમને આસક્તિ હતી અને તેથી એ એમને સજીવન કરવા માગતા હતા......પણ જો એ જીવે નહિ તો આ બનાવનો સંકોચ રાણીને જીવનપર્યંત રહે, જીવનભર એ પશ્ચાત્તાપના આતશમાં જલતી જ રહે. આ આતશમાંથી બચાવવા માટે જ એમણે પ્રાર્થના કરવા માંડી...કીર્તન શરૂ થયું. મસ્ત જયદેવ મસ્તી-ભરી ધૂનમાં ગાવા લાગ્યા. ભક્તની વિનંતી પ્રભુએ સાંભળી...ધીરેધીરે પદ્માના દેહમાં પ્રાણસંચાર શરૂ થયો. જોતજોતામાં તો એ બેઠી થઈને હરિ-ધ્વનિમાં પોતાના સૂર મિલાવવા લાગી! રાણીને પણ હવે જ જીવમાં જીવ આવ્યો. આનંદના અતિરેકને લીધે રાણીની આંખોમાં આંસુ ઊભરાઈ આવ્યાં કલંક-ભંજક કૃષ્ણને એણે લાખ-લાખ વંદન કર્યાં. ભવિષ્યમાં આવું દુઃસાહસ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને એ પદ્માના ચરણોમાં લોટી પડી. આનંદમય વાતાવરણ ચોમેર ફેલાઈ ગયું. જયદેવની ભક્તિ અને પદ્માના પતિવ્રતના જય-ડંકા ચારે દિશાએ વાગવા લાગ્યા.

કેટલોક સમય વીતી ગયો. રાજાની અનુમતિ લઈને પદ્મા અને રાધા-માધવ સાથે જયદેવ પોતાના ગામ પાછા વળ્યા. અહીં એમનું જીવન કૃષ્ણપ્રેમથી સંપૂર્ણ રીતે સભર બન્યું. આ પ્રેમરસની અંદર ડૂબી રહેતાં એમણે મધુરું ગીતગોવિન્દ રચ્યું.

એક દિવસ જયદેવજી ગીતગોવિન્દનો એક શ્લોક રચી રહ્યા હતા. એનું ઉત્તર ચરણ પૂરું થતું નહોતું. એટલામાં

પદ્માએ આવીને કહ્યું, "દેવ ! સ્નાનનો સમય થઈ ગયો છે. લખવાનું બંધ કરીને આપ સ્નાન કરી આવો તો ઠીક." જયદેવે કહ્યું; "પદ્મા ! હમણાં જાઉં છું. શું કરું ! આ ગીત લખ્યું છે પણ એનું શેષ-ચરણ બરોબર બેસતું નથી આવતું. લે, તું પણ સાંભળ......

स्थलकमलगंजनं मम हृदयरञ्जनं

जनितरतिरङ्गपरभागम् ।

भण मसृणवाणि करवाणि चरणद्वयं

सरसलसदलक्तकरागम् ॥

स्मरगरलखण्डनं मम शिरसि मण्डनम्

આના પછી શું લખવું એનો નિશ્ચય નથી થતો. પદ્માવતીએ કહ્યું: "એમાં ચિન્તા કરવા જેવું શું છે ? ગંગાસ્નાન કરી આવીને પછી લખજોને ?"

"સારું ત્યારે એમ કરીશ. લે, આ ગ્રંથ અને કલમ-ખડીઓ મૂકી દે. હું સ્નાન કરીને આવું છું."

જયદેવજી તો સ્નાન કરવા ચાલ્યા ગયા. થોડી જ વાર પછી જયદેવનો વેષ પરિધાન કરી સ્વયં રાધાવલ્લભ પધાર્યા. બોલ્યા, "પદ્મા ! જરા ગીતગોવિન્દ લાવજે."

પદ્માવતી આશ્ચર્ય પામ્યાં. "અરે, આપ તો સ્નાન કરવા ગયા હતા ! અધવચથી જ પાછા આવ્યા કે શું ?"

મહામાયાવી કૃષ્ણે કહ્યું; "રસ્તામાં જ એ ચરણ યાદ આવ્યું આથી થયું કે લાવ લખી આવું." પદ્માએ ગ્રંથ અને કલમ-ખડીઓ લાવી આપ્યાં. જયદેવ-વેષધારી ભગવાને—

देहि मे पदपल्लवमुदारम् ।

લખી કાવ્યનું શેષ ચરણ સંપૂર્ણ કર્યું. પછી પદ્માવતી પાસે જલ મંગાવી સ્નાન કરી લીધું, અને પૂજાદિથી નિવૃત્ત થઈને મનભાવતું ભોજન બનાવરાવી ખાઈ લીધું. આ પછી પલંગ પર આડા પડ્યા.

પાત્રમાં વધેલો પ્રસાદ પદ્માએ આરોગવા માંડ્યો. એટલામાં જયદેવજી સ્નાન કરીને પાછા ફર્યા. પતિને આમ બહારથી આવતા જોઈ પદ્મા ભ્રમિત બની ગઈ ! જયદેવ પણ પદ્માને ભોજન કરતી જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. "આ શું પદ્મા ! શ્રી માધવને ભોગ લગાવ્યા વિના જ જમવા માંડ્યું ! આવું કરતાં તો તને કોઈ દિવસ ન જોઈ !"

"આ શું બોલો છો ? કવિતાનું શેષ ચરણ લખવા માટે અધવચમાંથી તો પાછા ફર્યા છો ! કવિતા સંપૂર્ણ લખીને હમણાં જ આપ સ્નાન-પૂજાદિથી પરવારી આડા પડ્યા. એટલામાં વળી આપ સ્નાન કરીને આવતા હો એમ મને થાયી લાગે છે ! આ શું ?" જયદેવે જોયું તો પલંગ પર કોઈ નહોતું ! તે સમજી ગયા. આ તો ભક્તવત્સલની જ કૃપા. પછી કહ્યું; "હાં પદ્મા, લાવ જોઈએ, કવિતાની પૂર્તિ કેવી કરી છે ?"

ગ્રંથ આવ્યો. પંક્તિ જોઈ. જયદેવે મનોમન કહ્યું; "અરે ! મારા મનમાં પણ આ જ હતું ! છતાં ભાગ્યવશાત્ હું એ લખી શક્યો નહોતો." બન્ને હાથ ઊંચા કરીને રડતા રડતા પ્રભુ-પોકાર કરવા લાગ્યા, "હે કૃષ્ણ ! નન્દનન્દન, કરુણાસિન્ધુ, હે વ્રજાંગનાધવ, હે ગોકુલરત્ન, હે ગોપાળ ! હે પ્રાણપ્રિય ! ક્યા અપરાધે આ કિંકરને દર્શનવિમુખ રાખી ફક્ત પદ્માંના મનોરથને જ સંપૂર્ણ કર્યો ? ક્યા અપરાધે ?" આટલું કહીને જયદેવજી પદ્માના પાત્રમાંથી શ્રી હરિનો વધેલો પ્રસાદ આરોગવા લાગ્યા. પદ્માએ કેટલીય વાર હાથ પકડીને રોકતાં, "નાથ, મારું ઉચ્છિષ્ટ આપ કેમ ખાઓ છો, આમ ન કરો, નાથ !" કહ્યું પણ પ્રભુ-પ્રસાદના લોભી ભક્ત માને કે ?"

આ ઘટના પછી ગીત-ગોવિન્દ જલ્દીથી સમાપ્ત થયું. હવે પછીનું એમનું એક જ જીવનકાર્ય હતું : મસ્ત બની ગીત-ગોવિન્દ ગાતાં ગાતાં ઘૂમ્યા કરવું. આ મસ્તીમાં એ જ્યાંજ્યાં ડગ ભરતા ત્યાં એમનો કોમળ કાન્ત પણ આવીને ઊભો રહેતો. ધન્ય પ્રભુ !

ગંગાસ્નાન કરવાનો એમનો નિત્ય નિયમ હતો. વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે અઢાર ગાઉ દૂર ગંગાસ્નાને જવું એ એમને માટે કઠિન હતું, છતાં પ એ જતા. ગંગાજીથી આ સહન ન થયું, અને, કહે છે કે, શ્રી ગંગાજીએ પોતાનું એક રૂપ એમના ગામમાં મોકલ્યું. આ ઝરણું એમના ઘર સામે જ વહી નીકળ્યું. અને ગંગાજીએ એમને પ્રત્યક્ષ દર્શન પણ આપ્યાં. તે વખત જયદેવજીએ આ ગીત ગાયું:—

देवी सुरेश्वरि भगवति गङ्गे

त्रिभुवनतारिणि तरलतरङ्गे ।

शङ्करमौलिविहारिणि विमले

मम मतिरास्तां तव पदकमले

भागीरथी सुखदायिनि मात—
स्तव जलमहिमा निगमे ख्यातः ।
नाहं जाने तव महिमानं
पाहि कृपामयि मामज्ञानम् ॥

અંતકાલમાં શ્રી જયદેવજી પોતાની પતિપરાયણ પત્ની, ભક્ત પરાશર, નિરંજન વગેરેને સાથે લઈને વૃન્દાવન ચાલ્યા ગયા...જ્યાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની મધુર બંસી નિનાદે છે, મધુર લીલામય દૃશ્યો રચાય છે. આ દૃશ્યોનાં દર્શન અને નિનાદ શ્રવણનો આનંદ એ લૂંટી રહ્યા. કહે છે કે વૃન્દાવનમાં જ દંપતીએ દેહત્યાગ કર્યો અને નિત્ય નિકેતન ગોલોક-નિવાસી બન્યાં.

કોઈ એમ પણ કહે છે કે એમણે પોતાના ગામમાં જ દેહ-વિલય કર્યો અને એમના ગૃહ-સમીપે જ એમનું સમાધિમંદિર રચાયું.

એમના સ્મરણાર્થે પ્રતિવર્ષ મહા માસની સંક્રાન્તિના દિવસે કેન્દુબિલ્વ ગામમાં હજી પણ મેળો ભરાય છે. હજારો નરનારીઓના ઘોંઘાટમાંથી ધીમો પણ મધુરો સૂર ગુંજી રહે છે:

ભક્ત અને ભગવાનની જય......

પ્રભાતનાં પુષ્પો ★

લેખક : શ્રી વસુ કોઠક

એક મોટા શેઠ હતા, એનો ધંધો પુરબહારમાં ચાલતો હતો; લાખો અને કરોડો રૂપિયા એ કમાયેલો પણ શરીર ઉપરના કપડાં જુઓ તો એમ જ લાગે કે કોઈ ગરીબ કારકુન છે. એટલે પૈસો હોય છતાંપણ કેમ જીવવું અથવા તો આનંદ કેમ કરવો એ એને આવડતું ન હતું. એકાદ પૈસો ખરચવો પડે તો એનો જીવ કપાઈ જતો. કહેવત છે કે ચમડી તૂટે પણ પાઈ ન છૂટે. એવો એ કંજુસ હતો. આટલું ધન હોવા છતાં પણ એ દુકાનના ઓટલે પડી રહેતો. કોઈ પૂછતું તો જવાબ આપતો કે ઘર બાંધવાની કે ભાડે રાખવાની શી જરૂર છે!

ગામમાં રહેતા એક જુવાનને શંકા થઈ કે આ માણસ પાસે પૈસા કમાવવાની અજબ કળા છે. એને ધન મેળવવાનું રહસ્ય પૂછવું જોઈએ. રાતના બાર વાગ્યે જ્યારે બજારમાં અંધારું થઈ ગયું હતું ત્યારે આ જુવાન પેલા શેઠ પાસે ગયો. શેઠ ઓટલા ઉપર પડયા હતા અને મનમાં હિસાબો ગણતા હતા. આસપાસ કોઈ હતું નહિ. જુવાન શેઠની પાસે ગયો. હાથમાં મીણબત્તી લઈ એ પાસે બેઠો અને શેઠને પૂછયું.

"શેઠ સાહેબ, તમે કરોડો રૂપીયા કમાયા છો એવું મેં સાંભળ્યું છે. કૃપા કરીને મને પણ એ માર્ગ બતાવો. હું પૈસા કમાવા માગું છું."

શેઠ થોડી વાર આ જુવાન સામે જોઈ રહ્યો અને પછી કહ્યું "ને ભાઈ! આ માર્ગ જાણવા માટે આ મીણબત્તી નકામી બાળવાની જરૂર નથી. આપણે એકબીજાનું મુખ જોયા વિના આ વિષય ઉપર વાત કરી શકીએ એમ છીએ. પહેલાં તું આ મીણબત્તી બુઝાવી નાખ અને પછી જે પૂછવું હોય તે પૂછ."

શેઠનાં આ વચનો સાંભળીને જુવાનની જીભ સીવાઈ ગઈ અને એ પળ પછી તેણે કહ્યું:

"મારે આપને કંઈ પૂછવું નથી. હું જે જાણવા માટે આવ્યો હતો એ મેં આપની પાસેથી જાણી લીધું છે."

આટલું કહીને એ ચાલતો થઈ ગયો.

આ શેઠ સાહેબ એમના પૈસાનું રક્ષણ જીવને જોખમે કરતા હતા, બન્યું એવું કે ગામના ચોર લોકોને વિચાર આવ્યો કે આ માણસને લૂંટી લેવો જોઈએ. એક વખત શેઠ દુકાનને ઓટલે પડયા હતા ત્યાં ચોર આવ્યા. શેઠને બાંધ્યા, મોંઢામાં ડૂચા ભરાવ્યા અને તિજોરીની ચાવી પડાવી લીધી.

હતું એટલું ધન લઈને ચોર ચાલ્યા ગયા, આ બનાવથી શેઠની છાતીનાં પાટીયાં ભાંગી ગયાં અને પોક મૂકીને રડવા લાગ્યા. દૂર ખૂણે એક સંન્યાસી ધ્યાનમાં બેઠા હતા તે શેઠની પાસે આવ્યા અને એના દુઃખનું કારણ પૂછયું. શેઠે રડતાં રડતાં બધી વાત કરી, સંન્યાસીએ કહ્યું:

"ભાઈ! રડો છો શા માટે? હવે તમે તમારી તિજોરીમાં પથરા ભરો."

"એમ શા માટે?"

સંન્યાસીએ કહ્યું: "તમે કંજુસ છો. એક પાઈ તો તમે વાપરવા માગતા ન હતા અને તેથી તિજોરીમાં રૂપીઆ ભર્યા હોય કે પૈસા એ બધું તમારે મન બરાબર છે."

* * *

દરેકમાં જો તમે અવગુણ જ જોવા કરશો તો પરિણામે દુઃખી થવાના છો. શું તમે સંપૂર્ણ છો? દરેક વ્યક્તિમાં કંઈને કંઈ અવગુણ શોધી કાઢવાની તમે જે ટેવ પાડી છે એ શું તમારો મોટામાં મોટો અવગુણ નથી?

* * *

તમારો અને એમનો મેળ કેમ ખાશે એ જ અમને સમજાતું નથી. એને ચારેબાજુ આનંદ દેખાય છે જ્યારે તમને શોક દેખાય છે. તમને જીવનમાં ડગલે અને પગલે દુઃખનાં દર્શન થાય છે જ્યારે એ ચોવીસે કલાક સુખની મસ્તી અનુભવે છે. તમારા હૃદયમાં રૌરવના દુઃખનાં સૂર ઊઠે છે જ્યારે એ વસંતના આલાપતાનમાં ગુલતાન છે. જ્યાં તમે સંકોચ અનુભવો છો ત્યાં એને વિશાળતાનું દર્શન થાય છે. તમે જીવનમાં અમાસના અંધકારનો રંગ પૂર્યો છે જ્યારે તેણે પોતાના ચિત્રમાં ચાંદની પાથરી છે.

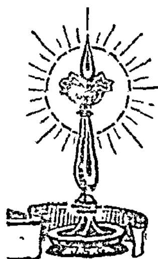
એ સુખનો સરવાળો કરે છે ત્યારે તમે દુઃખના ગુણાકાર કરો છો. આ તમારા બન્નેના જીવનમાં મોટો વિરોધાભાસ છે છતાં પણ તમે એકબીજા માટે ક્યા કારણે ઝૂરો છો એ જ મને સમજાતું નથી!

શું પ્રેમની દુનિયા આવી જ છે કે જ્યાં મોટા મોટા વિરોધાભાસનું મિલન થાય છે!

* * *

卐

મધુર ગીત

કોણ ગાઈ રહ્યું? કોણ ગાઈ રહ્યું!
એવું આજ મધુરું ગીત, કહો કોણ ગાઈ રહ્યું!

એના તાલે તાલે મન નાચી રહ્યું,
એની મર્મરથી દીલ ગુંજી રહ્યું;
દુઃખી હૈયાને સોનેરી સપનું જડયું...એવું૦

એના ગીતના સુર મીઠા મધુરા,
મને દૂર દૂર ક્યાંક ખેંચી ગયા;
ભૂલ્યા હૈયાને ધ્રુવ નિશાન મળ્યું...એવું૦

મેં તો દેવ દયાઘન નાથ દીઠા,
એના દર્શનથી ભવથાક ટળી ગયા;
મારૂં હૈયું આનંદમાં નાચી રહ્યું...એવું૦

—શ્રી રતિદેવ

લે. : કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

(અંતાંક પૃષ્ઠ ૬૭૨ થી ચાલુ)

दिवा पश्यति नोलूकः काको नक्तं न पश्यति।
अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवानक्तं न पश्यति॥

ઘુવડ પક્ષીને દિવસમાં દેખાતું નથી, અને કાગડો રાત્રે દેખતો નથી. તેઓએ જન્માન્તરને વિષે કરેલાં પાપકર્મને લીધે તેમને જે યોનિની પ્રાપ્તિ થઈ છે તેમાં સ્વાભાવિક રીતે જ તેઓને અંધાપો પ્રાપ્ત થયા કરે છે. પરંતુ જેઓને પુણ્યકર્મના પ્રતાપે ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થયો છે, તેઓ જો કામથી આંધળા થઈને દિવસ કે રાતનો વિચાર નહિ કરશે, તો તેઓના જેવા મૂર્ખ તથા આંધળા બીજા કોણ? સારાંશ, કામથી મોહિત થએલા પુરુષનો અંધાપો અપૂર્વ–અલૌકિક હોવાથી તેનાથી રાત અને દિવસ–બન્ને સમયે દેખાતું નથી.

વ્હાલા આત્માનંદો! શાન્તનુને રાજવૈદો કોઈ જાતનો આરામ ન કરી શક્યા ત્યારે સારા ય ગજપુરમાં ચિન્તાની લાગણી ફેલાઈ. છેવટે એક દિવસ દેવદત્ત અને અમાત્ય એકાંતમાં મળ્યા, અને પ્રધાનજીએ અથથી ઇતિ–સઘળી બીના દેવદત્તને સમજાવી, ત્યારે દેવદત્ત મનમાં સમજ્યો કે પિતા દુઃખી થાય છે તે કેવળ મારા મોહનું ફળ છે. ઓહો! પિતાનો મારા પ્રત્યે કેટલો સદ્ભાવ, ખરેખર ધન્ય છે, પિતા! ધન્ય છે. પિતા! તમે જ્યારે મારે માટે આટલું કષ્ટ સહન કરવા તૈયાર થયા છો અને તમારા પિતૃધર્મને તમે સાચવી રહ્યા છો, તો તાત હું તમારાથી જ ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર છું તો પછી મને મારો પુત્રધર્મ બજાવવામાં શી હરકત છે. તમે પિતૃધર્મ બજાવવામાં ખરેખર હદ ઓળંગી છે. તો પિતા! નક્કી માનજો કે તમારાથી ઉત્પન્ન થયેલો તમારો આ પુત્ર પિતૃભક્તિ બજાવવામાં રહેજ પણ પાછી પાની નહિ કરે. પ્રધાનજી! ચાલો. અત્યારે હાલ જ આપણે મત્સ્યગંધાના પિતાને મળી લઈએ. પણ આ વાતની હમણાં કોઈને ખબર પડવા દેતા નહિ. એમ કહી રથને તૈયાર કરવાની આજ્ઞા કરી. અને પિતૃભક્ત દેવદત્ત અને પ્રજાપ્રેમી પ્રધાન રથમાં આરૂઢ થઈ મત્સ્યગંધાના પિતાને મળ્યા.

દેવદત્તઃ–ભાઈ! તારી દીકરી મત્સ્યગંધાને (યોજનગંધાને) મારા પિતા સાથે પરણાવી તેને સુવર્ણ-સિંહાસન પર બેસાડવા આનાકાની કેમ કરે છે? પિતા તરીકે તારો ધર્મ છે કે કન્યાનું તારે સુખ જોવું જોઈએ. માટે તારે તારી કન્યાના સુખની ખાતર આ કાર્યમાં રહેજ પણ વિલંબ ન કરવો જોઈએ. તારી દીકરી ભારતની સમ્રાજ્ઞી બને છે. અને શાન્તનુ જેવા મહાધીરવીરની પટરાણી બનશે. માટે આ કાર્યને જલદી પૂરું કર.

માછીમાર (મત્સ્યગંધાનો પિતા):–રાજા! મારી કન્યા ભારતની સમ્રાજ્ઞી બને એમાં હું સંમત ન બનું એ કદીયે બનવા જોગ છે!

દેવદત્તઃ– તો પછી વિલંબ શા માટે!

માછીમારઃ–વિલંબ તો સહેજે નથી, પણ ભાઈ જરા વિચાર તો કરવો જોઈએ ને!

દેવદત્તઃ–સારા કામમાં વિચાર કેવો! शुभस्य शीघ्रम्। માટે આમાં વિચાર જેવું છે શું! ત્યારે માછીમાર હસતાં હસતાં કહે છે કે 'મારા બાલ રાજકુમાર! હજુ તમે નાના છો એટલે તે ખ્યાલ આપને એકદમ ન આવે.'

દેવદત્તઃ–પણ જે હોય તે વિના સંકોચે કહી દે ને એટલે તેનો નિકાલ થઈ જાય. ત્યારે મત્સ્યગંધાનો પિતા સંકુચિત હૃદયે કહે છે; "કહેવું છે પણ કહેવાતું નથી."

દેવદત્તઃ–ના ના, તું વિના સંકોચે કહે.

માછીમારઃ–રાજા! તમારા પિતાએ મત્સ્યગંધાની માગણી કરી ત્યારે મારી એક શરતના બંધનને લીધે તે તમણે ન સ્વીકારી એટલે હું દિલગીર છું.

દેવદત્તઃ-શી છે એ તમારી શરત?

માછીમારઃ-રાજા! મારા અવિનય બદલ ક્ષમા કરો. પણ જ્યારે આપ પોતે જ પૂછો છો તો એ કે હું મારી કન્યાને એ શરતે શાન્તનુ સાથે પરણાવું કે શાન્તનુથી મારી કન્યામાં જે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય તે જ પુત્ર શાન્તનુ પછી ગાદીનો વારસ બને. તો જ હું મારી કન્યાને શાન્તનુ સાથે પરણાવું. આ શબ્દો સાંભળતાં જ બાલ-રાજકુમાર દેવદત્ત અને પ્રધાન એ બન્નેની મુખમુદ્રા ગંભીર બની અને બન્ને જણા વિચારસરણીએ ચઢી ગયા. અને થોડો સમય એમ જ મૌન રહ્યા. છેવટે દેવદત્ત મૌનનો ભંગ કરી બોલ્યા; "બાપ! બસ આ સિવાય બીજું તો નથી ને! જા હું તને વચન આપું છું કે હું મારા હકને જતો કરી તારી કન્યાના પુત્રને ગાદીનો વારસદાર બનાવીશ." આ શબ્દો સાંભળતાં જ પ્રધાન ચિત્રવત્ થઇ ગયો. અને એની આંખમાંથી અશ્રુજલ વહેવા લાગ્યાં અને મુખથી બોલ્યા; "ધન્ય ધન્ય પિતૃભક્ત દેવદત્ત તને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે કે તું તારા એક વૃદ્ધ પિતાને પરણાવવા માટે ભારતની સમ્રાટગીરીના હકને લાત મારે છે. એ ઓછી વાત ન કહેવાય. ધન્ય દેવદત્ત તને ને તારી પિતૃભક્તિને." દેવદત્ત પ્રધાનને કહે છે, 'પ્રધાનજી માતાપિતાની સેવા કરવી એ તો આપણા આર્યાવર્તના આર્ય સંતાનનો પરમ ધર્મ છે. અને એટલા માટે તો મર્યાદાપુરુષોત્તમ રાજા રામ માતા-પિતાના વચનની ખાતર ચક્રવર્તીપણાને ઠોકર મારી વનવાસી બન્યા હતા. એવું મારે વનમાં જવાનું તો નથી ને! અને મારાં એવા અહોભાગ્ય ક્યાંથી કે પિતાને સુખશાન્તિ આપી તેમના આશીર્વાદ મેળવી મારું શાશ્વત કલ્યાણ સાધી લઉં. ખરેખર આજનો દિવસ મારે માટે ધન્ય છે કે હું પિતાની સેવા કરી શકું છું.' દેવદત્તના શબ્દો સાંભળી પ્રધાનજી પણ પ્રસન્ન થઇ ગયા અને દેવદત્તને હદય સરસું દઢ આલિંગન દીધું અને પ્રધાને મત્સ્યગંધાના પિતાને મત્સ્યગંધાને તૈયાર કરવાની સૂચના આપી. મત્સ્યગંધા પણ હર્ષભેર સુસજ્જિત થવા લાગી. પણ મત્સ્યગંધાનો પિતા ચિંતાતુર દેખાવા લાગ્યો.

દેવદત્તઃ-પિતા! હવે તમારે આનંદમાં આવી જવું જોઇએ. તમે આમ ચિંતાગ્રસ્ત કેમ દેખાઓ છો!

માછીમાર ઊંડો નિઃસાસો નાખી નીચે બેસી ગયો. દેવદત્તને સાનંદ આશ્ચર્ય થયું અને મત્સ્યગંધાના પિતાની પાસે જઇને કહે છે કે 'ના ના, પિતા! કહો તો ખરા તમે કેમ રડી રહ્યા છો! નિ સાસા કેમ નાખો છો? તમારી દીકરી આજ ભારતની સામ્રાજ્ઞી બનશે. તેથી આજ તો તમારે હર્ષમાં આવી જવું જોઇએ. છતાંય માછીમાર કંઇપણ જવાબ ન આપતાં જડવત્ બેસી જ રહે છે. દેવદત્ત પૂછે છે; ' પિતા! તમારી લાગણી કેમ દુભાય છે, તે તો કહો?'

માછીમારઃ-બેટા! કહેવું તો ઘણું ચે છે, પણ કહેવાતું નથી, જીભ ઉપડતી નથી.' એમ કહી રડવા લાગ્યો.. જ્યારે દેવદત્તે પોતાના સોગન્દ આપી પૂછ્યું; "ના ના, તમારે જે કહેવું હોય તે વિનાસંકોચે સુખપૂર્વક કહો." ત્યારે ડરતાં ડરતાં કંપિત સ્વરે માછીમાર બોલ્યો; "મારે કન્યા શાન્તનુને નથી આપવી, કેમ કે તું તો પ્રતિજ્ઞાપાલન કરનાર સાચો પિતૃભક્ત પુત્ર છે. અને હું નક્કી માનું છું કે તું મારી કન્યાના પુત્રને ભારતનો સમ્રાટ બનાવીશ, પરંતુ બાપ! સિંહ સમાન તારાથી ઉત્પન્ન થનારાં તારાં ભાવિ બાળકો (તારા પુત્રો) મારી કન્યાના છોકરાઓને કદીએ એ સમ્રાટગીરીનો સ્વાદ લેવા દે એમ મને લાગતું નથી."

સજ્જનો! સમસ્યા હતી ગૂઢ અને તેથી માછીમારના શબ્દોથી પ્રધાન પણ ચમકી ગયા. દેવદત્ત પણ વિચારવમળે ચઢી ગયા અને વાતાવરણ ગંભીર અને શાન્ત બની ગયું. છેવટે ઘણા વિચારોને અંતે મૌનનો ભંગ કરી દેવદત્ત બોલ્યા; 'પિતા! તમારી સમસ્યામાં કંઇ સમજ પડતી નથી.'

માછીમારઃ-મારા બાલ રાજા! હું એમ કહેવા ઇચ્છું છું કે હવે થોડા સમયમાં તમારું કોઇ રાજપુત વીરાંગના સાથે લગ્ન થશે અને તમારાથી એ વીરાંગનાથી એક સિંહ સમાન પુત્રરત્ન પેદા થશે. અને તે મારી મત્સ્યગંધાથી ઉત્પન્ન થએલા છોકરાને કદીયે સમ્રાટગીરી ઉપર રહેવા નહિ દે. એથી જ હું રડું છું અને એથી જ બોલતાં હું ડરું છું." આ શબ્દો હતા પરંતુ ખરેખર એક તીરનું કામ કરી રહ્યા હતા. પ્રધાન અને દેવદત્ત બે ઘડીને માટે સ્તંભિત થઇ

મળ્યા. ઘણો સમય માન સેવાયું. છેવટે દેવદત્ત આવેશમાં આવી કહે છેઃ—

માછીમાર! અહીં આગળ આવ. યમુનાના પવિત્ર નીરને હાથમાં લઇ સંકલ્પ કરું છું કે જો તને મારા પુત્રોની બીક છે તો હું આજથી પિતૃઋણથી ઉદ્દણ બનું છું અને કહું છું કે આ દેવદત્ત જીવનપર્યન્ત બ્રહ્મચારી રહેશે.' પ્રધાન કંપિત થઇ ગયો, યમુનાનાં નીર સ્તંભિત થઇ ગયાં, આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થવા લાગી અને સ્વર્ગમાંથી જયજયકાર શબ્દ સંભળાવા લાગ્યા કે ધન્ય ધન્ય પિતૃભક્ત ભીષ્મ. પિતૃભક્ત પુત્ર ભીષ્મ ધન્ય છે તને કે તેં પિતાના સુખની ખાતર ભારતની સમ્રાટશીરીને લાત મારી આજીવન બ્રહ્મચારી રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. એવું જગતમાં કોઇથી બન્યું નથી અને બનશે પણ નહિ. આજથી તારી આ ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞાથી તારું નામ ભીષ્મ રાખવામાં આવે છે. દેવદત્ત આકાશ તરફ કર-સંપુટ કરી કહે છે કે; ' હે દેવમંડળ! હું પ્રતિજ્ઞાથી કદીયે ચ્યુત ન થાઉં એવો મને આશીર્વાદ આપો. દેવ-મંડળ "વચમસ્તુ" એમ આશીર્વાદ આપે છે. અને પ્રધાન ચરણમાં પડી રડતો રડતો કહે છે, દેવદત્ત! આજનું તારું એવું કર્મ છે કે દેવો તને ભીષ્મ કહે છે પણ હું તો તને તારાં આવાં દૈવી કર્મોથી પ્રસન્ન થઇને કહું છું કે તું કેવળ ભીષ્મ નથી પણ આજથી તું ભગવાન ભીષ્મ બન્યો છે. અને આવું કર્મ, આવો ત્યાગ તો કોનાથી જ થઇ શકે કેઃ—

पिता यस्य शुचिर्भूतो, माता यस्य पतिव्रता ।

જેનો પિતા શાન્તનુ જેવો પવિત્ર છે અને જેની માતા પતિતપાવની ગંગા મન, વચન અને કર્મથી પતિવ્રત ધર્મનું પાલન કરનાર છે. એનો પુત્ર માગેય આ પ્રતિજ્ઞા કરી શકે, બીજાની તાકાત નથી. એમ કહી પ્રધાનજી ભીષ્મના ચરણોનું અશ્રુજળથી ક્ષાલન કરવા લાગ્યા અને ભીષ્મે પ્રધાનને ઉઠાડી હૃદય સરસું દૃઢ આલિંગન દીધું. ત્યારબાદ પ્રધાન અને દેવદત્તે મત્સ્યગંધાના પિતાની રજા લઇ માતાતુલ્ય મત્સ્યગંધાને લઇ ગજપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

સજ્જનો! જોયું, ભારતી માતાના આર્ય સંતાનો કેવા પિતૃભક્ત હતા. ધન્ય છે મા ભારતીને. જ્યારે આજ એ ભારતી માતાના પુત્રો પોતાના માનવ ધર્મને ભૂલી દિવસમાં દશ દશ વાર માતાપિતાનું અપમાન કરે છે. અને એ કુલાંગારો તો હાલના જમાનામાં પોતાને સેન્સલેસ કહેતાં પણ આંચકો ખાતા નથી. એ કરતાં તો એ કપૂતો ન જન્મ્યા હોત તો સારું થાત. આજ ભારતી માતા પણ એ કપૂતોથી કંપે છે. માટે સજ્જનો! ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણી માતપિતા, આચાર્ય અને અતિથિની સેવા કરતા થઇ જાવ. અને એ આદર્શતાના અને આર્યત્વના મહામંત્રો પઢવા હોય અને સાચા માનવી તરીકે જીવવું હોય તો ઘરેઘર રામાયણ અને મહાભારતનાં પઠનપાઠન કરો અને કરાવો. તો જ ભારતી સાચી ભારતી ગણાશે. અન્તમાં—

" જય ભારતી જય ભારતી!!
અમૃત-ઝરણ વરસાવનારી
માત જય જય ભારતી!
તુજ હૃદયપટમાં રામ જેવા
ધર્મધારક નર થયા,
વીર ભીષ્મ, અર્જુન, કર્ણ
તારા નામને ગજવી ગયા,
સ્મરણાંજલિ આપે ગીતા
મહાકૃષ્ણ પ્રભુજીની અહિં
સાક્ષી પૂરે ચાણક્ય ને
મહામુનિ વ્યાસ ને વેદો વળી

—અપૂર્ણ.

માન, સત્તા અને ધન એ બૂરામાં બૂરાં પાપનાં મૂળિયાં છે અને અનર્થનાં કારણ છે. તેને બદલે દરેક માણસે દીનતા, સેવા અને સત્ય ઇચ્છવાં જોઇએ. જે ખરા જીગરથી સત્યને ઝંખે છે, સર્વ તરફ શુદ્ધ હૃદયથી પ્રેમભાવ રાખે છે, ઘડીના છઠ્ઠા ભાગ સુધી પણ પ્રભુભક્તિ કરે છે અને સર્વ ઋણથી મુક્ત થાય છે તે જ મનુષ્ય આનંદ અને સુખ ભોગવી શકે છે.

—' તારે શરણે 'માંથી.

આધ્યાત્મિક ખેતી

મૂળ લેખક :—શ્રી જયદયાલ ગોયન્દકા
અનુવાદક :—" પુનિત પદરેણુ "

'સાઈ! આટલે દૂર સુધી કેમ આવવું પડ્યું ?' યથાયોગ્ય સ્વાગત કર્યા બાદ પંજાબમાં રહેતા એક મિત્રે બીજા મિત્રને પૂછ્યું. તેની એવી માન્યતા હતી કે રાજપૂતાનાથી પંજાબ આવવાનું કોઈ ખાસ કારણ જરૂર હોવું જોઈએ.

'અમારા દેશમાં ભયંકર દુકાળ પડ્યો છે. અનાજના એક-એક કણ માટે જનતા વલખાં મારી રહી છે અને પાણીની પ્યાસ ન બુઝાવાથી લોકો પ્રાણત્યાગ કરી રહ્યા છે. હું પણ જમનો માર્યો આટલે સુધી દોડી આવ્યો છું. રાજપૂતાનાથી આવેલા વણિક મિત્રે સાચી વાત રજુ કરી. પોતાના મિત્રને ત્યાં ધનના ઢગલા જોઈને તે મનમાં ને મનમાં પ્રસન્નતા પણ અનુભવી રહ્યો હતો.

'આપે અત્રે પધારી મને સેવાનો જે લાભ આપ્યો છે તે માટે ખરેખર હું આપનો આભારી છું. આ ઘર આપનું જ છે. તેને સહેજ પણ પરાયું ન માનશો. ખુશીથી અહીં રહો.' પંજાબનિવાસી મિત્રે ભાવભર્યા પ્રશ્નોમાં જવાબ આપતાં આ પ્રમાણે કહ્યું.

'આપને ત્યાં તો ઢગલાબંધ અનાજ ખડકાયેલું પડ્યું છે, પરંતુ અમારે ત્યાં તો અન્ન અને દાંતને પરસ્પર વેર જેવું થઈ પડ્યું છે. કોઈ ભાગ્યશાળીને જ અનાજનાં દર્શનનો લાભ મળે છે. આપને ત્યાં વખારમાં હજારો મણ અનાજને જોઈને મારા જીવમાં જીવ આવ્યો.' આગંતુક વણિકે પોતાની સ્થિતિનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરીને કહ્યું.

'ઈશ્વરની દયાથી અહીં તો પૂરતા પ્રમાણમાં અનાજ મળી રહ્યું છે. અહીં તો દરેકને માટે દરવાજા ખુલ્લા છે. વળી, આપ તો મારા બાળસ્નેહી છો. આપના આગમનથી મને ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો છે.' મિત્રે કહ્યું. તે હોશિયાર અને અનુભવી ખેડૂત હતો.

'આપના આવકાર બદલ હું આપનો અત્યંત ઋણી છું, પરંતુ મને એ જાણવાની જિજ્ઞાસા છે કે, આપને ત્યાં આટલું બધું અનાજ આવે છે ક્યાંથી ?' વિસ્મય પામીને વણિકે પૂછ્યું.

'અમારે ત્યાં ખેતીનું કામકાજ એકધારી રીતે ચાલુ રહે છે તેનો જ આ બધો પ્રતાપ છે'. ખેડૂત મિત્રે વણિક બાંધવનું સમાધાન કરતાં કહ્યું. 'આપ પણ ખેતીના કામમાં જોડાઈ જશો તો આપની પાસે પુષ્કળ અનાજ થઈ જશે. જો આપને હરકત ન હોય તો આ અખતરો કરવા જેવો છે.

'બહુ જ ઉપયોગી સલાહ આપી. હું ખેતીના ધંધામાં રસ લેવા તૈયાર છું, પરંતુ મને તેનો બિલકુલ અનુભવ નથી. 'નવા નિશાળિયા' જેવી મારી સ્થિતિ છે. તેમ છતાં મારી પાસે બે હજાર રૂપિયા પડ્યા છે. આટલી રકમથી ખેતીની શરૂઆત થઈ શકે ખરી ?' વણિકે પૂછ્યું.

'બે હજાર રૂપિયા તો ઘણા છે. આટલી મૂડીથી આપ સુંદર રીતે ખેતીના ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવી શકશો. તદુપરાંત કંઈ વિશેષ જરૂર પડશે તો હું તો આપની સેવામાં હાજર છું.' ખેડૂતે સહાનુભૂતિ દર્શાવી પ્રોત્સાહન આપ્યું.

'મને તો જરાય આવડત નથી. આપને જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો. મને આપના પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.' પોતાની સમસ્ત પૂંજી ખેડૂતના હાથમાં સમર્પણ કરતી વેળાએ વણિકે જવાબ આપ્યો.

[૨]

'અરે, આ તો ઘઉં માટીમાં મળી ગયા ! ઘઉંનો એકએક દાણો નકામો ગયો'. ખૂબ નિરાશ થઈને વણિક બોલી ઊઠ્યો.

પેલા ખેડૂત મિત્રે વણિકની મૂડીમાંથી બી વગેરે ખેતીને ઉપયોગી સામગ્રી મંગાવીને ખેતી કરાવી આપી હતી. બી વાવી દીધાં હતાં. પરંતુ બીનઅનુભવી વણિક આ બધું જોઈને ચિંતા કરી રહ્યો હતો. બી વાવ્યે ભાગ્યે જ બે-ચાર દિવસ થયા હશે, ત્યાં તો તે ખેતરે જઈને-ખેતર ખોદીને ઘઉંના દાણા જોવા લાગ્યો. બીના અંકુર ફૂટેલા જોઈને તેને એમ લાગ્યું કે મારી બધી મૂડી માથે પડી. આથી દુઃખી થઈને તેણે પોતાના મિત્રને ઉપરની હકીકત જણાવી.

'આપના ખેતરમાં અંકુર ફૂટવા લાગ્યા છે. આપ બિલકુલ બેફિકર રહેશો. પાક સારો ઊતરે એવા તમામ સંજોગો છે. આપને અનુભવ નહી હોવાથી એમ લાગે એ સ્વાભાવિક છે.' ખેડૂતે વણિક મિત્રને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.'

'પૈસા રોકવા છતાં અને પરિશ્રમ વેઠવા છતાં મને કોઈપણ જાતનો ફાયદો થયો હોય એમ લાગતું નથી. મારે માટે એ ચિંતાનો વિષય થઈ પડયો છે.' પોતાની આંતર–વ્યથા વ્યક્ત કરીને વણિકે કહ્યું.

'શરૂઆતમાં એમ જ થાય આપ ચિંતા ન કરશો. આપની ખેતી બહુ સરસ થઈ રહી છે.' ખેડૂત મિત્રે પ્રેમપૂર્વક કહ્યું.

વણિક સંતોષ પામીને ચુપચુપ બેસી રહ્યો. તે સિવાય એ બીજું કરે પણ શું?

[૩]

'મારા ખેતરમાં તો જ્યાં જુઓ ત્યાં ઘાસ સિવાય બીજું કંઈ દેખાતું જ નથી. મને તો મોટું નુકશાન થયું. આના કરતાં તો મેં બીજો કોઈ ધંધો કર્યો હોત તો સારું.' થોડા દિવસો વીત્યા પછી ફરીથી વણિકે કિસાનને કહ્યું. એકએક ફુટ ઊંચા ઘઉંના છોડને તેણે ઘાસ માની લીધું હતું.

ગભરાયેલો ખેડૂત જાતે ખેતરમાં ગયો. ખેતીનું બારીક નિરીક્ષણ કર્યાં પછી તેનું હૈયું હરખથી નાચી ઊઠયું.

'વાહ! આપ ખરેખર નસીબદાર છો. આસપાસના તમામ ખેતરો કરતાં આપની ખેતી સર્વોત્તમ છે.' હતોત્સાહ બનેલા વણિક મિત્રની ખોટી ભ્રમણાનું નિવારણ કરીને ખેડૂતે કહ્યું; 'આપ હવે એમ જ માની લો કે ઘઉંના ઢગલે-ઢગલા આપની માલિકીના જ છે. હા, એટલું ખાસ ધ્યાન રાખજો કે છોડ સુકાઈ ન જાય. આ કુમળા છોડનું જીવન પાણી છે. બનતી ત્વરાએ આપ તેની ગોઠવણ કરો. છોડને પાણી પહોંચાડવા માટે આપ અહીં એક કૂવો ખોદાવો. સાથેસાથે ખેતરની ચોતરફ કાંટાની વાડ લગાવી દો, જેથી બીજાના ઢોરો આવીને પાકને હાનિ ન પહોંચાડે. ખેતીની દેખરેખ આપે જાતે જ રાખવી પડશે.

'આપની પ્રત્યેક આજ્ઞાનું હું સંભાળપૂર્વક પાલન કરીશ.' વણિકે કહ્યું. અને તેનો અમલ પણ કર્યો. વિશાળ કૂવો ખોદાવીને ખેતરમાં જળસિંચન કર્યું. પ્રભુની કૃપાથી મેઘરાજાએ પણ સુંદર સહકાર આપ્યો. છોડ ઉત્તરોત્તર વધવા લાગ્યા.

× × ×

'છોડની વચમાં જે ઘાસ ઊગ્યું છે તે તમામને નીંદવાનું શરૂ કરો. ઘઉંની વૃદ્ધિમાં તે અંતરાયરૂપ છે.' એક દિવસ ખેતરે આવીને કિસાને વણિકનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

'જરૂર, એક પણ ઘાસ ખેતરમાં નહિ રહે' તેણે તરત જ ઉત્સાહપૂર્વક જવાબ આપ્યો.

× × ×

[૪]

'ઘઉંના દાણા તો ઊગ્યા પરંતુ તે તો બધા હજુ કાચા જ છે'. મોઢાનો પરસેવો લૂછતાંલૂછતાં વણિકે કિસાનને કહ્યું. તે ખેતરમાંથી દોડતો આવ્યો હતો. હજી તેનો શ્વાસ પણ માતો ન હતો. તેણે પોતાના મિત્રની સલાહને શિરોધાર્ય ગણીને ખેતરમાં ઘાસનું નામ-નિશાન નહોતું રહેવા દીધું મહેનત કરવામાં તેણે કંઈ કચાશ નહોતી રાખી. ઘઉંનો પાક તૈયાર થઈ ગયો હતો પરંતુ ખેતીવાડીનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તે ગભરાઈ ગયો હતો. થોડા ઘઉંના દાણા પણ તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો. ખેડૂતની સામે તે ધર્યાં.

'આપના ઘઉંના દાણા તો ખૂબ આરોગ્યપ્રદ છે, હવે તેમને પાકતાં વાર નહિ લાગે. આપ કોઈ પણ જાતનો વિચાર ન કરશો આપના ઘરમાં ઘઉંના ગંજ ખડકાશે.' પ્રસન્નતાપૂર્વક ખેડુતે કહ્યું. 'પરંતુ આવે વખતે પક્ષીઓ આવીને મીઠીમીઠી વાણી બોલે છે અને બધા દાણા ખાઈ જાય છે માટે આપે ખેતીની સુરક્ષા માટે સાવચેતીથી રહેવું પડશે. જો તેમ કરવામાં ભૂલ કરશો તો બધી મહેનત પર પાણી ફરી વળશે.'

'હું આપનો ઋણી છું. આજે મારા આનંદનો પાર નથી. મારી પાસે ઘઉંના ઢગલેઢગલા તૈયાર પડયા છે. વણિકે આવીને ખેડુત મિત્ર આગળ આભાર-પ્રદર્શન કરીને કહ્યું.

નાર વ્યક્તિ જરૂર મરી જાય. તો જ કદાચ સમર્થદેવ બેઠા થાય. માટે બોલો, ગુરુને માટે બલિદાન આપવા કયો ભક્ત તૈયાર થાય છે?

શિવાજીઃ-સજ્જનો! સૌ સૌને આશ્રમે જાઓ. સગા-સંબંધીઓને મળો અને વિચાર કરી લો. અને તે બદલ તમને એક પ્રહરનો સમય આપવામાં આવે છે. એટલે કે જેની ગુરુ માટે પ્રાણ વિસર્જન કરવાની ઇચ્છા હોય તેણે ત્રણ કલાકમાં આવીને કહેવું કે હું તૈયાર છું. આથી સઘળાએ પોતપોતાના નિયુક્ત કરેલા તંબુઓમાં ચાલ્યા ગયા, પણ કોઈ ભક્ત ગુરુનો રોગ ચૂસવાને મરવા માટે તૈયાર થતો નથી. ત્રણ કલાક પૂરા થયા છતાં શિષ્યસમુદાયમાંથી શિવરાજ પાસે કોઈ આવ્યું નહિ. ત્યારે શિવાજી મહારાજને અત્યંત દુઃખ થયું કે ઓહો! સ્વામીજીના સહાસ્ત્રાધિ શિષ્યોમાંથી એક પણ માણસ પોતાનું બલિદાન આપી ગુરુને બચાવવા માટે તૈયાર નથી? ખેર કોઈ ના આવે તો મને પરવા નથી. હું જ ગુરુદેવનો રોગ ચૂસીને પ્રસન્ન ગુરુના પ્રાણ બચાવી મારું શાશ્વત કલ્યાણ સાધીશ એમ કહી શિવાજી આવેશમાં આવી ગુરુની સમીપ ગયા.

શિવાજીઃ-પ્રભુ, ભગવાન સમર્થદેવ! જરા આપ પગ લાંબો કરો. રાજવૈદની આજ્ઞાનુસાર હું એ રોગ ચૂસવા તૈયાર છું. સમર્થદેવ તો શિવાજીના સામે અનિમિષ નેત્રે જોઈ જ રહ્યા અને કહ્યું; 'શિવાજી! હું તો સાધુ છું. મને મરવા દે. કારણ તારે તો હજુ હિન્દુઓની સેવા કરવાની છે. અને જગતમાં સનાતન ધર્મનો ઝંડો ઊંચો રાખવો છે. એટલે દેશને હમણાં તારી જરૂર છે. મારી જરૂર નથી. માટે બેટા! તું મૃત્યુ શા માટે માગે છે, મને જ મરવા દે શિવાજી ચરણમાં પડી કહે છે; 'ગુરુજી! હું મરીશ તેની મને બીતિ નથી. પણ આપ જીવતા હશો તો મારા જેવા સો શિવાજી, ઊભા કરી શકશો. એ આપની શક્તિ મારી જાણ બહાર નથી. માટે મને જ મરવા દો. એમ કહી ગુરુજીના લંબાવેલા પગના ગુમડા ઉપર (ફરી ઉપર) બચકું ભર્યું અને રોગ ચૂસવા માંડયો. સમર્થદેવ પણ ગદ્ગદિત થઈ ગયા. એમની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા માંડયાં અને રડતા-[illegible] 'શિવાજી બેટા! તને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે. બેટા! ગુરુને માટે તું પ્રાણવિસર્જન તૈયાર થયો તો તારું કલ્યાણ હસ્તામલકવત્ અને બેટા! હવે બસ કર. ધન્ય છે તારી તારા જેવા રત્ન પુત્રને જન્મ આપી આર્ય આર્યત્વના પાઠ પઢાવ્યા અને હવે બંધ કર શિવાજી હસતાં હસતાં બોલી ઊઠયા; બાપુ એટલું અમૃત છે તો પછી શું કરવા બંધ રાખું (કારણ કે પરિપક્વ થઈ ગઈ હતી તેનો રસ આવતો

સજ્જનો! જે શિષ્યની ગુરુભક્તિ આવી હોય તે શિષ્યનું કલ્યાણ થાય છે. ત્યારે ભારત નિક જમાનામાં ભૂલ્યો છે અને એ ઉપકાર મોકાશેનો છે. માટે આપણી પૂર્વની જ્ઞાનપ્રણાલિકા નહિ થાય અને ગુરુ અને શિષ્યનો એવો સંબંધ નહિ બંધાય ત્યાં સુધી સાચું ભારત નહિ બને. માટે આપણા ગુરુને સમજી મન-વચન-કર્મથી સેવા કરવી એ જ સાચું કર્તવ્ય છે. આપણા ઇન્ડીયન પીનલ મનુસ્મૃતિમાં ભગવાન મનુએ લખ્યું છે માતૃદેવો ભવ પિતૃદેવો ભવ: આચાર્યદેવો ભવ અને અતિથિદેવો એ ચાર-માતા, પિતા આચાર્ય, (ગુરુ), અતિથિ આપણાં પ્રકટ તીર્થોની અવહેલના થઈ રહી છે. ખરેખર આપણે માટે કમનસીબી છે. ખેર, જેવું અને આપણું ભાગ્ય. જો કે આપણાં કર્યાં હાલ ભોગવી રહ્યા છીએ. ચારે કોરથી દુષ્કાળના વાગી રહ્યા છે, અને એવી રીતે આપણા સુખ કે શાન્તિ રહી નથી. અને જવ, મકાઈ કે કદી ભાળી નથી, એને આજે પ્રેમથી ખાવી પડે. એનું કારણ માત્ર એ જ છે કે કુદરત રૂઠી છે. આપણે માનવતા વિહોણા બન્યા છીએ. સત્ય શબ્દોમાં કહું તો માનવી કહેવો એ આપણે સમજતા નથી. આહાર મૈથુનકર્મમાં પ્રવૃત્ત રહી પશુની માફક પેટ ભરી લેવું એવા માનવીની ગણતરી કદીએ માનવી થતી નથી. માટે સજ્જનો! રામાયણ અને ગીતા, શ્રુતિઓ, સ્મૃતિઓ ઉપનિષદો વેદનારાયણનું બરોબર પઠનપાઠન કરી સાચા બનો. તો જ આપણો અને આપણા ભારતનો અભ્યુદય થશે.

સજ્જનો ! એ જ પ્રમાણે ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથે ગોરક્ષની પરીક્ષા કરી પાત્રતા જોઈ અને તેને દીક્ષા આપી. પછી ગોરક્ષને સાથે લઈ આગળ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામાં એક ગ્રામ સમીપ મુકામ કર્યો. ત્યાં મત્સ્યેન્દ્રનાથના દર્શનાર્થે સહસ્રાવધિ માણસો આવતા ને જતા, એમાં એક દિવસ એવું બન્યું કે ગોરક્ષનાથની બાર વર્ષની ઉંમર છે એટલે નાના ગોરક્ષની પાસે ગામનાં છોકરાં બહુ આનંદ કરવા આવતાં. એમાં એક દિવસ ગુરુ અચાનક બહાર ગયા છે અને ગોરક્ષ સંજીવનમંત્રનો જપ કરે છે. એટલામાં ગામનાં છોકરાઓ થોડો કંપ (ગારો) માટી લઈને આવ્યાં અને કહે છે કે બાવાજી !

" અમને ગારાની ગાડી બનાવી દો,
ખાંખડ ચલાવીએ ને હાંસે દોડાવીએ
એવી બાવાજી બનાવી દો
અમને ગારાની ગાડી બનાવી દો.

ગોરક્ષ પણ બાળસ્વભાવને લીધે માટીને હાથમાં લઈ બોલવા લાગ્યા કે ભાઈઓ આપણે પહેલાં ગાડીનો હાંકનારો બનાવીએ. એમ કહી ગીગનું (માટીનું) એક પુતળું બનાવવા માંડ્યું. ગોરક્ષના મોઢેથી સંજીવન મંત્ર ચાલુ હતો. એટલે પુતળું પૂરું થતાંની સાથે જ એમાં કરભાજન નારાયણ પ્રવિષ્ટ થયા અને એ માટીનું પુતળું ગોરક્ષના સંજીવન મંત્રથી જીવતું થઈ ગયું અને છોકરો રડવા લાગ્યો. આથી ગોરક્ષ અને બાળકો ગભરાઈ ગયા ને નાસભાગ કરવા લાગ્યા. એટલામાં ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને એતો સમર્થ ત્રિકાળજ્ઞાની હતા એટલે સઘળું સમજી ગયા અને બોલ્યા કે પૂર્વજન્મના કરભાજન નારાયણનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. (જન્મ થયો) પછી છોકરાઓએ ગામમાં જઈ વાતો કરી કે માટીના પૂતળામાંથી સાચું છોકરું થઈ ગયું. એ ચમત્કાર જોવાને માટે ગામમાંથી હજારો સ્ત્રી-પુરુષો આવવા લાગ્યાં તેઓ મત્સ્યેન્દ્રનાથનો આ ચમત્કાર જોઈ ચિત્રવત્ થઈ ગયાં વ્હાલા આત્માનંદો ! આ હતું અમારા ભારતનું ભણતર કે જેનાથી જગત અંજાઈ જતું હતું. જ્યારે આજનું ભારત એ કુદરતથી વિમુખ થઈ પશ્ચિમના વિજ્ઞાનના વખાણ કરે છે. પણ તમે જે વિજ્ઞાનનાં વખાણ કરો છો એવા બોમ્બ અને બીજાં એવાં કેટલાંય સાધનોથી જગતમાં માનવસંહાર સર્જાયો તે તમે તમારી નજરોનજર નિહાળો છો. પણ ભાઈ ! નક્કી માનજો કે હાલનું તમારું વખાણેલું વિજ્ઞાન ભારતનું ઉચ્છિષ્ટ છે. માટે ખોટા અંજાયા વિના તમારા પૂર્વવિજ્ઞાનને હસ્તગત કરવા પ્રયત્ન કરો અસ્તુ

ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથે નવા જન્મેલા કરભાજન નારાયણનું નામ ગહનીનાથ રાખ્યું અને તે પુત્રનું તે ગામના મધુનાભ નામના શુચિર્ભૂત બ્રાહ્મણની પત્ની પતિપરાયણ સતી સ્ત્રી ગંગાબાઈને અર્પણ કર્યું અને કહ્યું કે અમે એને બાર વર્ષે લેવા માટે આવીશું. આ પવિત્ર દંપતીને સંતતિ ન હતી એટલે ગંગાબાઈના ખોળામાં સુવાડતાંની સાથે જ ગુરુકૃપાએ અને ઈષ્ટ કૃપાએ મામાં વાત્સલ્યભાવનો સંચાર થયો અને સ્તનમાંથી દૂધની ધારાઓ વહેવા લાગી. પછી મત્સ્યેન્દ્રનાથે આશીર્વાદ આપી ગોરક્ષને લઈ ચાલવા માંડ્યું. છેવટે હિમગિરિ ઉપર આવી પહોંચ્યા ત્યાં ભગવાન બદ્રી-વિશાલાનાં દર્શન કરી કેદારેશ્વર આવ્યા અને કહ્યું; બેટા ! ગોરક્ષ હવે તારે પૂર્ણ બનવાને માટે બાર વર્ષ પર્યન્ત આ ગુફામાં સોખંડના ખીલા ઉપર જમણા પગનો અંગૂઠો ટેકવી ઉભા રહી સતત પ્રણવાનો જપ કરવો. તારા પ્રણવના પંદર કરોડ મંત્રો પૂરા થશે એટલે તને સત્ય સમજાશે કે બ્રહ્મ સત્ય છે અને જગત મિથ્યા છે. ત્યારે જ તું પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત કરીશ.

" तप बल ध्रुव अविचल पद पाया,
तप ते होत अमल मन काया
तप प्रताप चंदनमें माया
तपबल त्रय लोकनमें छाया " ॥

સજ્જનો આ પ્રમાણે ગોરક્ષને ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરવાનો આદેશ કરી ફરતા ફરતા પુનઃ સ્ત્રિયારાજ્યના સીમાડે આવી પહોંચ્યા અને બાલ બ્રહ્મચારી હનુમાનજીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. હનુમાનજીએ મત્સ્યેંદ્રને હૃદય સરસું દૃઢ આલિંગન દઈ બાર વર્ષ પૂર્વે સ્ત્રિયા રાજ્યમાં જવાના વચનને યાદ દેવડાવ્યું એટલે મત્સ્યેંદ્રનાથ પ્રસન્ન ચિત્તે સ્મિત કરતાં બોલ્યા;

" ચલો ચલો બજરંગ બલી મેં
સ્ત્રિયારાજ્યમાં આતા હું
કૈસા હૈ સંસાર કે સિદ્ધિકા
દુનિયાકો દીખલાતા હું

અપૂર્ણ

મહેમાન અતિથિ રંક કે તવંગર હોય તે અગત્યનું નથી, તમારો તે દેવ છે. તમો તેના આવવાથી કૃતાર્થ થયા છો એવું તમારૂં પ્રેમમય સ્વાગત હોવું જોઈએ. વાણીમાં મધુરતા, સ્મિત અને શુદ્ધભાવ એ મહેમાનને દરેક ક્ષણે તમારી પાસેથી મળે તેની જરૂર છે, મિષ્ટાન્નની નહિ. જતાં પહેલાં તે આનંદ પામી ચૂક્યો હોવો જોઈએ.

×

શારીરિક શ્રમનું કામ ઓછું કરવું પડે એને અમીરાઈ નહિ પણ અધોગતિ સમજવી. સ્ફૂર્તિ રહે માટે બ્રહ્મચર્ય અને મિતાહારને મિત્ર બનાવો. તે માટે શક્તિ ઓછી જણાતી હોય તો નામજપ વધુ કરો. અંદરથી શક્તિ પ્રકટશે.

[મહાભારતાંક દ્વિતીય ખંડની માહીતી માટે તથા કેલેન્ડરની યોજના માટે જુઓ સંપાદકીય]

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે.

મુંબઈ

અમથાલાલ જમનાદાસ શાહ
જસવંતવી.પ્રેસ૪૪ સી.પી.ટેન્કપહેલેમાળે
શ્રી મુળશંકરભાઈ, દવેરોય ડેપો કેપેકૂલ
સ્ટ્રીટ–અનંતવાડીને નાકે મુંબઈ ૨
મહેન્દ્રરાય દયાશંકર શુકલ C/o સસ્તુ
ઔષધ કાર્યાલય બાલાજીરોડ–સુરત
ભગવાનદાસ નગીનદાસ દાળવાળા
રામપુરા ગોલવાડ સુરત.
બુકસેલર્સ દેસાઈ બ્રધર્સબજાર–ભરૂચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકબીર હાથીપોળ વડોદરા
જગજીવનદાસ હરગોવનદાસ બુકસેલર
લીમડા પોળના નાકે વડોદરા
મહાકાળી બેંગલ સ્ટોર્સ, ન્યાયમંદિર
પાસે, હનુમાન ચકલા, વડોદરા.
મધુસુદન બાબલાલ બુકસેલર પાદરા
પોપટલાલ મોહનલાલ પાદરા
શ્રીસત્યનારાયણ ભજનમંડળવતી મેનેજર
રણછોડભાઈ ઇશ્વરભાઈ પાદરા
શાન્તિલાલ છોટાલાલ–ડભોઇ
ચંદનસિંહજી રૂમાનસિંહજી રાઓલજી
રાજપુત હોસ્ટેલ ગોધરા
ચરોતર બુક સ્ટોલ સ્ટેશનરોડ આણંદ
ચીમનલાલ છોટાલાલ કોટાવાળા ઉમરેઠ
દુર્ગાપ્રસાદ શર્મા પખાલીપોળી
ભારદ્વાજ ભુવન મોરબી
શાહ બ્રધર્સ –ડાકોર
ગોરધનદાસવલ્લભભાઈપટેલ(સર)કરમસદ
ઠક્કર બુદ્ધલાલ તેજસીભાઈ–કારીજ
નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ મુ.ખાવડ
દયાલજી પરસોતમ મસ્જીદ પાસે સાણંદ
અમીનછોટાભાઈ કાશીભાઈબજારમાંવીરસદ
હીતુભાઈ બાઈલાલભાઈ માસ્તર „
વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બોરસદ
પા.અંબાલાલ ડાહ્યાભાઈલખાવાડનડીઆદ
શ્રી સૌભાગ્ય કંગન સ્ટોર લાવસારવાડ „
કાલીદાસલલ્લુભાઈવકીલપરેડીવમેંકવસો
મોતીભાઈ જેઠાભાઈ વડકુવાપાસે પેટલાદ
નવનીતલાલઓચ્છવલાલદેસાઈકપડવણજ

અમદાવાદ

મહારાજશ્રી સીતારામજી શર્મા મંડવીની
પોળ સોનીની પોળના મેડા ઉપર
શાહ સોમચંદ અંબાલાલ ધડિયાળી તથા
નર્મદાશંકર મુળશંકર રાયપુર કાપડીવાડ
મોહનલાલ બહેચરદાસ મહેતા શાહપુર
ઠક્કર બુક ડીપો રીચીરોડ પુલ નીચે
શાન્તીલાલ છોટાલાલ ભટ્ટ
ગોમતીપુર દરવાજા પાસે લીંબાડીપોળી
લીખાભાઈ સખારામ મોપકર
અસારવા–મુ. ઢોરના ડબા પાસે
નાગજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ,
સરસપુર, પકાભુની ચાલી, રૂમ નં. ૨૫૮
લક્ષ્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ નવાવાડજ
પૂંજાલાલ જેઠાશંકર ત્રિવેદી „
વ્યાસ જયકૃષ્ણ છગનલાલ દરકરવિલા
પેં પૂનાધીટી
પટેલ છોટાભાઈ હજમભાઈ ધરમજ
શંકરલાલ જેઇતારામ દીક્ષિત
સત્યનારાયણના મંદિર પાસે કલોલ
ગુજરાત જનરલ ટ્રે.કમ્પની–મહેસાણા
હરીભાઇ ન્યુસ એજન્ટ મહેસાણા
હરગોવનદાસ હાથાભાઈ સીદ્ધપુર
કૃષ્ણરાય ગોપાળરાવ ચીટનીસ પાલણ
શામળદાસ ઓધવજી મહુવા
દેસાઈ ગુલાબસિંહ ભગતસિંહ
ધી નેશનલ બુકસ્ટોલ વીઠ્ઠલભાઈ પટેલરોડ
અંબાજી માતાપાસે વીરમગામ
નારાયણભાઈપ્રેમચંદગોધીબજાર પાળીયાદ
ગોરધનદાસછોટાલાલમોઢવાડારીરીમંધુકા
હર્ષદરાયમણીલાલશાહગુટાલવાડામોડાસા
ગણીલાલ બ.શાહ સો. બા.બોરીસ
ફીરાનચંદ એન્ડ. કો. સરેટી (ધુગાન્ડા)
હનુમાન આશ્રમ બોક્સનં.૧૧૨૧ નૈરોબી
ડી. પી. ભગત પો.બો.૨૪૧મોમ્બાસા
જેઠાલાલ પી. ન્યુસપેપર એ. જામનગર
ડા. કાનજીભાઈ રામજીભાઈ અંદરાજ
તળસીભાઈ રૈયા નાકા પાસે, રાજકોટ
રતીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી રાજપુર
નરભેરામ કુંવરજી ઠક્કર વાંકાનેર
કાનસીંગ રામસીંગ હોટલવાળા–પ્રાંતિજ
જગજીવન બુક ડીપો, વઢવાણ કેમ્પ
કામેશ્વર પુસ્તકાલય અમરેલી
નાનાલાલ મોહનદાસ પંડ્યા બીલાર
ત્રિવેદી પ્રભાશંકર જયશંકર, થોળ
દેસાઈ પરસોત્તમદાસ હીરાભાઈ કાનેસર

નિસ્વાર્થભાવે 'વિશ્વમંગલ' માસિકના ગ્રાહકો વધારી આપનાર સેવાભાવિકો :

મોહનલાલ દેવશંકર ત્રિવેદી,
વિશ્વમંગલ પ્રતિનિધિ
ચંદ્રપ્રસાદ પ્રેમશંકર ઠાકર
(પ્રચારક વિશ્વમંગલ માસિક)

દાદા ભગવાન્સ મીલ
કેસીંહ બાલસીંહ રાઠોડ
જશવંતભાઈ રામજીભાઈ રાજગોર
જુના ખાતાવાળા (મેનેજર)
રાજ'મલાજી ઠાકોર
દાદાલાલ અમીરામ વ્યાસ

અમદાવાદ સારંગપુર મીલ
સેવારામ ભુલાભાઈ
અંબાલાલ છગનદાસ પરમાર
ફુલાભાઈ મગનભાઈ પરમાર
મોતીલાલ ગીરધરલાલ શ્રીમાળી
શીવલાલ પરસોતમ પ્રાંસલ
રામજીભાઈ અધાભાઈ ,,

ધી જહાંગીર વકીલ મીલ લી.
રતનસીંહ બહુચા દરબાર
ગિરધરભાઈ રેવનદાસ પટેલ ફોલ્ડીંગ ખાતું

ધી માણેકલાલ હરીલાલ મીલ્સ
મોહનલાલ ચાંગાભાઈ પટેલ
દાનાભાઈ મોતીભાઈ પ્રાંસલ ખાતું
નરસીંહભાઈ ધનજીભાઈ

શ્રી નગર મીલ્સ લી
માધવલાલ હરગોવનદાસ પટેલ
મહેશભાઈ દાદાભાઈ પટેલ હેડમેનેજર

ધી કોમરશીયલ મીલ્સ લી.
શ્રીમનલાલ કેમ મેનેજર
નેહા હરી

ધી ગુજરાત સ્પી. એન્ડ વીવીં. મીલ્સ
ચાનજીભાઈ છગાભાઈ માસ્તર
કમરદીન મહીપતશંકર હેડમેનેજર
શંકરલાલ ચાલજીભાઈ
રામજીભાઈ કાળીદાસ ચ.વૈદ્ય
ત્રિભુવનદાસ શ્રીમનલાલ ગોર

ધી મોનોગ્રામ મીલ
કલ્યાણલાલ ફુલચંદ કાપડ ખાતું

ધી હરીવલ્લભ મુલચંદ મીલ
કેશવલાલ મગાભાઈ મિસ્ત્રી પ્રાંસલ

જ્યુપીટર મીલ્સ
વાઘેલા અમરસીંગ મોતીસીંગ વીવીંગ ખાતું
રાવલ હીરજી મેનેજર
વાઘજી મુળજી સ્પીનીંગ ખાતું
મિસ્ત્રી સોમાભાઈ ચકુભાઈ સ્પીનીંગ ખાતું
પટેલ નારણભાઈ રામદાસ

ધી કેલીકો મીલ
મગનલાલ રેવાશંકર ત્રિવેદી કાપડ ખાતું
વરસંગજી થાનાજી માસ્તર કેમીકોમેનેજર

ધી આર્સ્ટન મીલ
પટેલ ભગવાનભાઈ માનજીભાઈ સાળ ખાતું
પરતાપજી અમરાજી કેમ ખાતું
મોતીભાઈ મિસ્ત્રી પ્રાંસલ ખાતું

ધી રામકૃષ્ણ મીલ
ચીમનલાલ છુટાભાઈ કેમ ખાતું
છોટાભાઈ હમીરભાઈ પ્રાંસલ ખાતું

ધી રાયપુર મીલ
ભક્ત રસીકલાલ ચતુરભાઈ કાપડ ખાતું
હરગોવનભાઈ મંગળભાઈ
કાનજીભાઈ ,,
સોમાભાઈ મહેશભાઈ પ્રાંસલ ખાતું

ધી વિવેકાનંદ મીલ
મધુસુદન શિવરામ ભટ્ટ તાણા ખાતું

ધી સરસપુર મીલ
હરગોવિંદભાઈ નરસિંહભાઈ હેડ મેનેજર
ભાવસિંહજી ભગવાનસિંહજી હેડ મેનેજર
મફતલાલ ધરમચંદ પ્રાંસલ ખાતું
અંબાલાલ ત્રિભોવનદાસ પટેલ

ધી ન્યુ માણેકચોક મીલ
ભાઈશંકર મુરારભાઈ ભટ્ટ

ધી વિક્રમ મીલ
મોહનલાલ દાદાભાઈ સ.ન ખાતું
મણિભાઈ અમથાભાઈ પાનવાળા

ધી ન્યુ રાજપુર મીલ
બાબુભાઈ કાશીશંકર દવે
ચુનીલાલ વાલજીભાઈ પ્રાંસલ ખાતું
નરસિંહદાસ મંગળદાસ ,,

ધી લાલ મીલ
ત્રિકમલાલ વૈષ્ણવ મહેતા, સિવ્ડ ટ્રી ...

ધી લક્ષ્મી કોટન મીલ
મેવાજી ધીરાજી કેમખાતું
વાલજીભાઈ લાભાભાઈ ભાવ પ્રાંસલ

ન્યુ કૈસરેહિંદ મીલ
સોમાભાઈ માધાભાઈ સોલંકી પ્રાંસલ
પરસોતમદાસ મોતીભાઈ (પ્રાંસલ)
માણેકલાલ જેશંકર વ્યાસ કાપડખાતું

ધી શ્રીદી મીલ
ગણપતભાઈ કાળીદાસ (પ્રાંસલ)
જીવણદાસ શંકરલાલ
શ્રીમાળી (પ્રાંસલ)

ધી આપીડિપ સ્પીનીંગ મીલ
મગનલાલ ભાનદાસ પ્રાંસલ
કચરાભાઈ દગરાભાઈ
સોમચંદભાઈ રામજીભાઈ
દાનાભાઈ હરખાભાઈ
મૂળશંકર ભગવાનજી સાળખાતું
શંકરભાઈ મોતીભાઈ શાહ

સારંગપુર મીલ નં. ૧
છોટાલાલ મોતીલાલ ભટ્ટ કેમખાતું
નરસીભાઈ હીરાભાઈ પ્રાંસલખાતું
કાળીદાસ મેઘજીભાઈ પ્રાંસલખાતું

ધી કૈસરે હિંદ મીલ
પુંજાભાઈ હીમાભાઈ કેમખાતું
સોમાભાઈ નરસીભાઈ પ્રાંસલખાતું

શ્રી અંબીકા મીલ નં. ૧
મધુસુદન માણેકલાલ ઠાકોર

શ્રી અંબીકા મીલ નં. ૨
કલ્યાણભાઈ લાલાભાઈ પ્રાંસલ
માવજીભાઈ જેઠાભાઈ ,,
હરગોવનભાઈ ગંગારામ કેમ ખાતું
મંગાજી મોતીજી રીલર ખાતું

શ્રી નગરી મીલ
પુરૂષોત્તમ જીવણદાસ પ્રાંસલ ખાતું
ભાવજીભાઈ મહેશભાઈ ,,

ધી કૈસરેહિંદ મીલ
મગનભાઈ જેઠાભાઈ મિસ્ત્રી
સુરજભાઈ મહેશભાઈ મિસ્ત્રી

સાબર મીલ
ચીમનભાઈ પુંજાભાઈ પ્રાંસલ

ધી રાજનગર નં. ૧ મીલ
મહાજી ગોવિંદજી મિસ્ત્રી ઈ પ્રાંસલ

ધી રાજનગર નં. ૨ મીલ
હરિભાઈ ... [illegible] ખાતું

VISHWA

પ્રભુ !

એવું કયું કામ છે, કે સુખી થવા માટે જેને મેં નથી કર્યું ! કમરબંધીથી જોડાયો, અનેક પુત્ર-પુત્રીનો પિતા બન્યો, અખૂટ લક્ષ્મીનો માલિક બન્યો, યશ અને કીર્તિ માટે તનતોડ પ્રયાસો કર્યા, લોકસમૂહની પ્રીતિ સંપાદન કરવા રાત-દિવસ રચ્યો-પચ્યો રહ્યો અને કોણ જાણે કેટલુંય કર્યું; પરંતુ તદ્દન સાચું કહું છું મારા સ્વામી ! કે, જ્યાં જ્યાં ગુલાબ મેળવવા માટે મથ્યો ત્યાં ત્યાં કાંટા સિવાય બીજું કંઈ જ મળ્યું નથી. જ્યાં મનને પરોવ્યું કે જાણે શાપ આપી ! તમામ પ્રયત્નો વાંઝિયા નીવડયા. ચિંતા, ભય, નિરાશા અને વિષાદરૂપી લશ્કરની જમાવટ, એકધારી રીતે, ચાલુ જ રહી. ભગવાન સૂર્યનારાયણ અને ચંદ્રમા જેવું અજવાળું હોવા છતાં અંતરનું અંધારું અદૃશ્ય ન થયું એકે ય રસ્તો ન જડયો.

આખરે દયાળુ ! આપની દયા ઊતરી. આપની અહેતુકી કૃપાના કિરણ-પ્રકાશમાં એટલું સ્પષ્ટ જોઈ શકયો કે, આપના નિર્બંધ ચરણારવિંદનો આશ્રય લીધા વિના, ચૌદ ભુવનના કોઈ પણ ખૂણામાં, કયાંય સાચું અને સ્થાયી સુખ છે જ નહિ. ચરણાશ્રય પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાક પ્રયત્નો પણ કર્યા, આજે પણ એ દિશામાં પ્રયત્ન ચાલુ જ છે. અને એ એક સત્ય હકીકત છે કે, જે સુખ-શાંતિ માટે હું ફાંફાં મારી રહ્યો હતો તેનાં દર્શન પણ તેનાથી થઈ રહ્યાં છે. છતાં ...ઓ ! જન્મજન્માર્જિત કુસંસ્કારોની અસરને લીધે આ પાપી મન, વગર વિચાર્યે, વિષય-વિકારો સાથે મિત્રાચારી બાંધવા તલસી રહ્યું છે. તેને સમસ્ત શક્તિ વડે રોકવાની ચેષ્ટા કરું છું—કોઈ કોઈ વાર મેળવી પણ જાઉં છું— પરંતુ એ દિશાનો કેડો મૂકતું નથી. 'તમારા ચરણકમળોને બાદ કરતાં સર્વત્ર ભયનું ભયંકર સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું છે—દુઃખોના દરિયો, જગનગામી અંતિમે, ઊમટી રહ્યો છે,' એવું જાણવા, સમજવા અને અનુભવવા છતાં આ નાદાન મન અવળો જ રાહ પકડ કરી રહ્યું છે. આથી અધિક મારા મનની બીજી વધુ નીચતા શી હોઈ શકે !

કૃપાનિધાન ! મારા દોષો અને દુર્ગુણો તરફ દુર્લક્ષ્ય કરીને, આપની દયાદૃષ્ટિ દ્વારા આ દુષ્ટ મનને આપના પુનિત પાદારવિંદમાં જકડી રાખો. કૃપાશક્તિની સાંકળ વડે તેને એવી સખત રીતે બાંધી લો; કે તે અન્ય દિશામાં જવાનો વિચાર સુદ્ધાં ન કરી શકે. પ્રાણેશ્વર ! એવું સૌભાગ્ય કયારે પ્રાપ્ત થશે ! કયારે આ ચંચળ મન આપના ચરણોનાં દર્શનમાં તદાકાર બની જશે ? કયારે તે આપની મનોહર મૂર્તિની ઝાંખી કરી કૃતાર્થ થશે ?

દયામય ! હવે વધુ વિલંબ ન કરો. જીવનની બીતતી ઉષા ઝડપથી સંધ્યાના રંગો નિહાળી રહી છે. જીવન-દીપક બુઝાય તે પહેલાં જ આપની દિવ્ય જ્યોતિ વડે જીવનમાં અખંડ પ્રકાશ રેલાવી દો; તેને તેજસ્વી બનાવીને આપના પરમ ધામમાં બોલાવી લો અને કાયમને માટે ત્યાં રહેવાનું સ્થાન આપીને આ અધમ જીવને ન્યાલ કરો.